

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

*"Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə
kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi
haqqında"*

*12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamına
əsasən nəşr olunur*

NİZAMİ GƏNCƏVİ

*Nizami Gəncəvinin anadan
olmasının 870 illik yubileyi:
münasibəti ilə Gəncə Şəhər İcra
Hakimiyyətinin tövsiyəsi
ilə çap olunur*

İSKƏNDƏRNAMƏ

QƏHRƏMANLIQ DASTANI

Tərcümə edən: *Abdulla ŞAİQ, Mikayıl RZAQULUZADƏ*

İzahların müəllifi: *Əkrəm CƏFƏR*

Ön sözün müəllifi: *Qəzənfər ƏLİYEV, Zümrüd QULUZADƏ*

Elmi redaktor: *Xəlil YUSİFLİ*
filologiya elmləri doktoru, professor

Nizami Gəncəvi.
«İskəndərnamə», "ADİLOĞLU" nəşriyyatı, Bakı 2011, ??? səh

Nizami Gəncəvi yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi və Şərq poeziyasının ən parlaq incisi sayılan "İskəndərnamə" "Xəmsə"nin beşinci kitabıdır. Dahi şair yaradıcılığının əzəmətli yekunu olan bu son əsərində ömrü boyu arzuladığı, həyatda görmək istədiyi ideal cəmiyyəti təsvir etmişdir.

"Şərəfnamə"də İskəndərin elm və siyasət aləmindəki böyük nailiyyətləri göstərilir, onun tərbiyasından, təhsilindən, hökmdarlığından, yürüşlərindən və ümumiyyətlə, onun böyük şan-şöhrətə çatmasından bəhs olunur.

"İqbalnamə" əsəri Nizami Gəncəvi yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi və Şərq poeziyasının ən parlaq incisi hesab olunan "İskəndərnamə"nin ikinci hissəsidir. İskəndərin kamil insan, alim və ağıllı, müdrik bir filosof kimi təsvir olunduğu bu hissədə Nizami ictimai, fəlsəfi düşüncələrə üstünlük vermiş, insan aqlının təntənəsindən bəhs etmiş, eləcə də insan və təbiət, yaradılış və dünya, həyat və ölüm, elm və din kimi məsələlərlə bağlı dövrün ən qabaqcıl görüşlərini əks etdirmişdir.

"İqbalnamə" "Şərəfnamə" ilə bir yerdə bütöv əzəmətli əsər olan "İskəndərnamə"nin bir-biri ilə sıx bağlı iki budağıdır.

ISBN 5 – 8066 – 1638 – 8

4722110018
121 - 2011 qriffi nəşr

© "ADİLOĞLU", 2011

Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin bütün dünyada şöhrət tapmış ölməz "Xəmsə"si, "İskəndərnamə" poeması ilə bitir. Bu son əsərində böyük söz ustasının məfkurəsi, bədii qayəsi, şair təxəyyülü özünün ən yüksək zirvəsinə çatmışdır.

Nizami bu əsəri yazmağa başlayarkən altmış yaşını ötmüş, sözün ən geniş mənasında, hərtərəfli və dərin həyat təcrübəsi əldə etmişdi. Şair keçdiyi yaradıcılıq yoluna nəzər salaraq hiss edirdi ki, "İskəndərnamə" onun əvvəlki əsərlərində söylədiyi fikirlərin, əks etdirdiyi ümidlərin yekunu olmalıdır. Bunu biz "Şərəfnamə"nin giriş fəsillərində aşkar duyuruq. Doğrudan da, Nizami mütərəqqi ideallarını və müqəddəs arzularını məhz bu son poeması ilə bağlayır və deyir:

Dastanı sevnələr, şeiri duyanlar
Nəğmələr dinləməz bir çox zaman var.
Yazmalı elə bir uğurlu dastan,
Onda bir incəlik duysun oxuyan.
Bildim bu naxış bəyənər dostlar,
Verdim bu dastanı yazmağa qərar.

Nizaminin sonuncu poemasının əsas mövzusunun bir sıra Şərq xalqlarının yazılı və şifahi ədəbiyyatında geniş yayılmış Makedoniyalı İskəndər (Aleksandr) dastanı təşkil edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, qədim İran ədəbi ənənələrində bir amansız fəth, Əxəmənilər sülaləsinin qatı düşməni kimi təcəssüm olunan İskəndər surəti Nizami dövründə bir çox yazılı abidələrdə ədalətli hakim, elmə, biliyə yüksək qiymət verən, ümumiyyətlə, müsbət qəhrəman kimi təsvir olunurdu. Mənbələrdə İskəndərin səciyyəsinin belə dəyişməsinin bir səbəbini də islam dini kitablarında onun peyğəmbər dərcəsinə qaldırılması olmuşdur.

Dahi şair həmişə olduğu kimi, "İskəndərnamə" poeması üzərində işləyərkən bir sıra tarixi mənbələri ciddi surətdə öyrənmiş, onların içindən özünün ideya bədii qayəsinə uyğun olan məlumatları seçmiş və ustad qələmi ilə nəzmə çəkmişdir.

Üzərində işlədiyi mənbələr haqqında şair özü belə söyləyir:

İskəndər haqqında heç bir əsərdə
Məlumat görmədim yığcam bir yerdə.
Sözlərlə dolmuşdu xəzinə içi,
Ancaq hər nüsxədə dağınıq inci.
Hər köhnə nüsxədən əsas alaraq,
Onu öz şeirimlə bəzədim ancaq.
Ən qədim tarixi əsərlərdən mən,
Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
Ən incə sözləri əlimə saldım,
Qabığı ataraq, məgzini aldım.
Müxtəlif dillərdən yazdığım sözlər,
Bunlardan doğuldu yığdığım əsər.
Saydığım dilləri ətrafı bilən
Saxlar öz dilini mənə töhmətdən.

Göründüyü kimi, şair ərəb və fars dilində olan mənbələrlə yanaşı, yəhudi, nəsrani (xristian) və pəhləvi mənbələrini araşdırdığını xatırladır. Doğrudan da, İskəndər əhvalatı bəzəsində bu mənbələrdə çoxlu məlumat olduğu bu gün elm aləminə bəllidir. Məsələn, "İskəndərnamə"də təsvir olunan bəzi hadisələrin əksini biz talmud rəvayətlərində və qədim yəhudi (ibrani) dilində olan ayrı-ayrı İskəndər haqqında anonim kitablarda görə bilərik.

Nəsrani mənbələri dedikdə, Nizami, şübhəsiz, yunan dilində olan tarix kitablarını, ilk növbədə, "Saxta Kallisfen"-i nəzərdə tuturdu. Məlum olduğu üzrə, yunan dilində Makedoniyalı İskəndər haqqında olan ilk roman uzun illər onun şəxsi həkimi Kallisfenin adına yazılırdı. Lakin əsərin eramızın birinci əsrində meydana gətiriləyi məlum olduqda həmin roman "Saxta Kallisfen" adını aldı. Məhz bu əsər XV əsrə qədər siryani, yəhudi, pəhləvi dillərinə tərcümə edilmişdi ki, Nizami də bu tərcümələrin bəzilərindən istifadə edə bilərdi.

Nizamının istifadə etdiyi mənbələrdən biri də pəhləvi dilində yazılmış, sonralar isə ərəb istilasına (VII-IX əsrlər) vaxtı məhv edilmiş "Xvatak-namak"lar ("Xudayamə") olmuşdu. Bu salnamələrin epik xarakter daşıyan hissələri ərəb dilinə çevrilmiş, tarixə və xüsusilə "ədəb" janrına mənsub olan ərəb dilli kitablarda özünə yer tapmışdır. "Yeni tarix abidələri" dedikdə şair, heç şübhəsiz, bu növ əsərləri nəzərdə tuturdu.

Doğrudan da, bu gün biz pəhləvi mənbələri - "Karnatnoki-Arrakşiri-Papakan", "Namaki-Tansar", "Artak-Viraz-namak" ilə yanaşı, İskəndər

Urmik (ər-Rumi) haqqında geniş məlumatları Həmzə İsfahani, ad-Dinavəri ət-Təbəri və başqa ərəb tarixçilərinin məşhur əsərlərində müşahidə edirik.

Ət-Təbəri özünün iri həcmli "Tarix" əsərində İskəndər haqqında rəvayətlərə daha geniş yer verir və tez-tez özündən əvvəlki mənbələrə, xüsusilə İlişəm ibn Məhəmmədə istinad edir ki, bu da İskəndər haqqında rəsmi məlumatlarla yanaşı, "Qərb və Şərq fətəhi"-ni xoşa gələn tərzdə təsvir eləyən rəvayətlərin də yayılmasına dəlalət edir.

Nizamının "İskəndərnamə"sində təsvir olunmuş hadisələrin çox qısa məzmununu bir sıra incəliklərlə bərabər biz ət-Təbərinin salnaməsində görürük. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, Nizami öz poemasını yazarkən bir çox epizodları ət-Təbəri salnaməsindən olduğu kimi iqtibas etmişdir. Əksinə, Nizami özü əsərin fəsilələrin giriş hissəsində dəfələrlə qeyd edir ki, onun məqsədi daha çox deyilməyənləri çəy etməkdir. Bunu biz Nizamının fars-tacik şeirinin böyük nümayəndəsi Firdovsiyə olan münasibətində daha aydın hiss edirik. "İskəndərnamə"də oxuyuruq:

Köhnə söz ustası, o Tuslu şair
Söz gəlinlərini bəzədi bir-bir.
Düzdü dastanlara çox inci, gövhər,
Yenə də qaldı çox bakirə sözlər.
Yazsaydı tarixdə bütün olanı,
Çox uzun sürərdi onun dastanı.

Ümumbəşəri mütərəqqi ideyalar tərənnümçüsü Nizami "Şübuilik" (İran və Orta Asiya xalqları arasında IX-X əsrlərdə yayılmış, ərəb hakimiyyətinə qarşı mübarizə bayrağına çevrilmiş cərəyan) tərəfdarı və aludəçisi olan "Şahnəmə" müəllifinin İskəndər haqqındakı rəvayətlərə olan qərəzli münasibətini duymaya bilməzdi. Məhz buna görə, Nizami yuxarıda gətirdiyimiz beytlərdən sonra bilavasitə Firdovsinin bu qərəzli münasibətinə işarə edərək:

Sevmədiklərinə etmədi hörmət,
Böyükdiklərinə göstərdi rəğbət, -

yazır və həmin fəslə aşağıdakı fikirlərlə tamamlayır:

Nizami bu sapa düzərkən gövhər
Qələmdən silindi qələm görənlər.
Hansı bir incini keçirdi ələ,
Onları çəkdi öz sız çəkisiylə.

Uğurla ucaltdı "Şərəfnamə"ni,
Köhnəni bununla cəldi yeni.

Nizami Firdovsinin əsərilə yaxından tanış idi və bunu şair özü dəfələrlə "Xosrov və Şirin", "Yeddi gözəl" və "İskəndərnamə"də xatırladı, ona öz ehtiramını xüsusilə qeyd edir. Bununla yanaşı, Azərbaycan şairi "özündən əvvəlkiləri təkrar etmək onun yaradıcılığına xas olan cəhət deyildir" söyləyərkən, özünün bu sahədə novator olduğunu qeyd edir.

Bunu da xatırlatmaq lazımdır ki, Nizaminin novatorluğu heç də mənbələr üzərində işləməklə, onların içindən tez ideya-bədii qayasına uyğun məlumatlar çıxarması ilə məhdudlaşmır. Şair öz əsərinin yüksək sənət nümunəsi olduğunu bilir və səmimi hisslərlə (fəxr xətinə yox!)

"İskəndərnamə"nin gizli sirlərlə dolu olduğunu boyan edir:

Bələ bir dəyərli gövhərlə, dostlar,
Bir gövhər sevənə chtiyacım var.
İstərəm cəldə bir kamil dinləyəm,
Şairlik sirrini öyrənsin məndən!

Şairin bu əsərdə izlədiyi ən mühüm qayə həqiqətdir - insan həqiqəti. Doğruluq, həqiqət müəllifi görə "İskəndərnamə"nin səciyyəvi cəhətidir. O deyir:

Doğrular yanında varmıdır bundan
Daha xoş simalı, sevimli dastan?
Başqa dastanları arasan bir az,
Millətlər yanında doğru sayılmaz.

Doğrudan da, insan həqiqəti, daha geniş mənada deyilsə, bəşər həqiqəti "İskəndərnamə" müəllifinin diqqət mərkəzində dayanır. Böyük şair və mütəfəkkir faydalandığı tarixi və eləcə də digər mənbələrə bu baxımdan yanaşmışdır.

"İskəndərnamə" poemasının yazılma tarixinin dəqiq müəyyənlilik qazanmaması bir sıra çətinliklər törədir. Məsələ burasındadır ki, şairin özü də

"Xəmsə"yə daxil olan əvvəlki əsərlərindən fərqli olaraq, "İskəndərnamə"nin yazılma tarixini göstərməmişdir. Əsərin iri həcmi (iyirmi min misradan çox) və mürəkkəb quruluşu bizi şairin poema üzərində uzun müddət işləməsi qənaətinə gətirir. Hər halda "İskəndərnamə" (197-ci ildən ("Xəmsə"nin dördüncü hissəsi olan "Yeddi gözəl" poemasının yazılış tarixidir) sonra

yazılmışdır. Nizami "Şərəfnamə"nin giriş hissəsində əvvəlki dörd əsərini sadalayır və deyir ki:

İndi söz mülkündə büsat qururam,
İskəndər dövründən təbil vururam.

"Şərəfnamə" əsəri Nüsrətəddin Əbu Bəkr Bəşkinə (1191-1210) həsr olunmuşdur. "İskəndərnamə"nin ikinci hissəsində ("İqbalnamə") isə Məlik İzzəddinin adı çəkilir. Əgər İ İzzəddin Məsud nəzərdə tutulursa o, 1180-1193-cü illərdə hökmranlıq etmişdir. Deməli, həmin İzzəddin əsərin yazılmasından dörd il əvvəl ölmüşdür. Söhbət İ İzzəddin Məsuddan gedirsə, o da 1211-ci ildə, yəni Nizaminin qəbul olunmuş ölüm tarixindən iki il sonra hakimiyyətdə gəlmişdir.

Bu xronoloji qarma-qarışıqlıq "İqbalnamə"nin son hissələrinin guya şairin ölümündən sonra başqaları tərəfindən tamamlanması barəsində fikrin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu fikir biza görə əsassızdır.

Bir növ təəccüb doğuran ikinci məsələ əsərin quruluşu ilə bağlıdır; məlumdur ki, "İskəndərnamə" iki hissədən ibarətdir. Bunu əsərin bizim dövrə gəlmiş çatmış əlyazmaları aydın göstərir. Lakin Nizami "Şərəfnamə"nin giriş hissəsində İskəndəri üç cəhətdən, yəni fəth, hakim və peyğəmbər kimi səciyyələndirəcəyini iqrar edir:

Əncə söz açaram padşahlığından,
Cahangirliyini cederəm elən.
Hikmətlə bəzəkli söz yazaram mən,
Köhnə tarixləri təzələrəm mən.
Döyərəm qapını peyğəmbərliyə,
Tanrı da bəyənmiş, peyğəmbər, - deyə.

Sonra Nizami əsərin üç hissədən ibarət olduğunu aydın şəkildə söyləyir:

Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,
Çəkdim hər qapıda ayrıca cəmək.
Üç qapı ya bu üç inciylə yeno
Tökərəm dünyaya ağır xəzinə.

Burada qapı (dər) ərəbcə "bab"ın (qapı, fəsil) tərcüməsidir. Bəzi ədəbi mənbələrdə əsərin ikinci hissəsinə "Xirədnamə" (əql, hikmət kitabı) adı da

verildiyinə təsadüf edirik (Məsələn, 1852-ci il "Biblioteka İndika" silsiləsindən çap olunan ikinci hissə məhz belə adlandırılmışdır).

Bu mübhəm məsələnin dəqiq həlli üçün əlimizdə olan faktlar heç də kafi deyildir. Ona görə də hər cür fərziyyədən imtina etməyə məcburuq. Hər halda əsərin bu gün əlimizdə olan mətnində İskəndər surəti fəth, hakim, fəlsəfə və imanla qarışıq din carcısı kimi öz səciyyəsinə tapmışdır. Yaxın Şərq, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatında geniş yayılmış janr ənənələrinə riayət edərək, Nizami əsərin baş qəhrəmanı olan İskəndəri anadan olduğu gündən təsvirə başlayır. Məlumdur ki, İskəndərin milli mənşəyi barədə iki rəvayət var.

Bu adı rəvayətlərin birində İskəndərin sadəcə bir türki-dünya oğlu olması və Makedoniya hakimi Felyoqus (Filipp) tərəfindən oğulluğa götürülməsi, digərində isə onun İran şahı Daranın oğlu olması təsdiq edilir. Nizami hər iki rəvayət haqqında məlumat verir, lakin o təsdiq edir ki, İskəndər Felyoqusun oğludur.

Beləliklə, İskəndərin İran taxtının varisi olması məqsədilə quraşdırılan rəvayəti Azərbaycan şairi rədd edir. Əslində Nizami İskəndərin rumlu olduğunu tarixi həqiqətə sadıq qalmaq naminə təsvir edir; İskəndər Nizaminin sevdiyi, onun arzu və amallarını ifadə edən bir bədii surət, ədəbi qəhrəmandır.

Bütün yaradıcılığı boyu onu daim düşündürmüş ictimai həyat həqiqətlərini aramış olan böyük mütəfəkkir şair insan və cəmiyyət münasibətlərini öz fəlsəfi konsepsiyası əsasında aydınlaşdırmağa cəhd etmiş, bu ictimai problemlərlə bağlı olan suallara isə İskəndər vasitəsilə cavab tapmaq istəmişdir.

Hələ ilk iri həcmli əsəri olan "Sirlər xəzinəsi"ndən başlayaraq, Nizami feodal cəmiyyətində müşahidə etdiyi ictimai və mədəni nöqsanları ifşa edərək, onları hansı yollarla aradan qaldırmaq mümkün olacağı haqqında düşünmüşdür. Dövrünə görə ki, Nizami həmişə öz əsərlərinin bədii güdrəti və ideya məzmunu ilə feodal hakimlərə təsir göstərmək və onları ədalətə çağırmaq, bir sözlə, onları "yaxşılaşdırmaq" istəmişdir. "Xosrov və Şirin", "Yeddi gözəl" poemalarında da ideya istiqamətinin məhz bu hədəfə yönəldiyini biz asanlıqla görür və duyuruq.

Bu baxımdan İskəndər bir müsbət qəhrəman kimi şairin yaratdığı bu tipli surətlərdən çox yuxarıda durur. Nizami bir fəth olan qəhrəmanın müsbət cəhətlərini daha bariz şəkildə verməyə çalışmışdır.

Əsərin "Şərəfnamə" hissəsində görürük ki, İskəndərin müharibələr aparmaqda məqsədi hər yerdə ədalətə bərpə etməklə yanaşı, bu ölkələrdə yayılmış biliklərlə sahib olmaqdır. Məsələn, İran şahənşahlığı məğlubiyətə uğrayandan sonra İskəndər atəşpərəstlərin hikmətlə dolu kitablarını yunan dilinə çevirməyə fərman verir. İskəndəri biz bu yürüşlər ərzində həmişə məşhur yunan alimləri

arasında görürük. O, Dərbənd qalasını yolkəsən quidurlardan xilas etdikdən sonra Dağıstanda yerləşən, vaxtilə İran şahlarının yay istirahət sarayı olan Sərir qalasına gedir, Keyxosrovun məqbərəsinin sirlərini öyrənmək istəyir.

Doğrudur, Makedoniyalı İskəndər haqqında yaranmış tarixi və əsətiri mənbələrdə (məsələn, yəhudi dilində olan romanda) onu qədim padşahlardan olan Altinüsün məqbərəsində görürük. Nizami İskəndəri o vaxtkı oxuculara daha yaxın və tanış olan Keyxosrov məqbərəsinə gətirməyə məcbur edir. Şair öz qəhrəmanına bilici Bəlinasın diliylə başa salır ki, dünyada taxt-tac, şöhrət və dövlət hamısı müvəqqətidir, yaxşı ad isə daimidir. İnsan çalışmalıdır ki, özündən sonra yaxşı ad qoyub getsin, buna isə ancaq yaxşı əməllərlə nail olmaq mümkündür. Padşahlar taxtına gəlincə:

Faydasız olan bu taxt nəyə görə?
Üstündə başqası ömür sürəcəkdir
Faydasız bu taxta uyma, saxtadır,
Yerimiz taxt deyil, quru taxtadır.
Bu qızıl baxt deyil, versəniz fikir,
Ayağa vurulmuş ağır kündədir.
Bir taxt ki əbadi yer deyil sana,
Onu ta dirisən parçalasan!

Bu beytlər şairin bütün ömrü boyu inam bəslədiyi "ədalətli şah", "ideal hökmdar" konsepsiyasında dönüş əməli gəldiyinə dəlalət edir.

Humanist sənətkar təcridən "ədalətli" hakimlərin də bəşər cəmiyyətinə insanların həmişə arzulanmış olduğu səadətli gətirə biləcəyi fikrindən əl çəkməyə başlayır və əsərin ikinci hissəsini təşkil edən "İqbalnamə"də İskəndəri azad cəmiyyət münasibətlərinin hökm sürdüyü xoşbəxtlər ölkəsinə gətirir və bununla da təsdiq edir ki, bəşər cəmiyyətinin səadət dolu gələcəyi ədalətli şah konsepsiyası ilə deyil, ancaq maddi və mədəni azadlıq ideyaları ilə bağlıdır.

Şairin bu "sosial utopiyası", onun təsvir etdiyi azad cəmiyyət haqqında görüşləri o zamankı dünya ədəbiyyatında misilsiz bir hadisə idi.

"İskəndərnamə" əsərində şairin yüksək vətənpərvərlik hissləri də öz əksini tapmışdır. Bu vətənpərvərlik ideyalarının ən bariz təmsilçisi şairin dərün sevgi duyğuları ilə yaratdığı Bərdə hakimi Nüşabə surətidir. Nüşabə "Xosrov və Şirin" poemasında rast gəldiyimiz Məhinbanu surətinin davamıdır. Maraqlı burasıdır ki, Nizami İskəndəri öz doğma yurdu Azərbaycana gətirmək üçün bilərəkdən tarixi anaxronizmə yol verir.

Bərdə hakimi Nüşabə eyni zamanda şairin "ədalətli hökmdar" haqqında

görürlərinin də ifadəçisidir. Nüşabənin rüdrük bir hakim olmasını eşidən fəteç özünü adı elçi sifətilə Bərdə hakiminin sarayına gedir. Lakin İskəndərin adı elçi qayda-qanunları xilafına etdiyi hərəkətlər Nüşabənin nəzərindən yayınmır. Onu artıq tanımışlar. İskəndərin lütuhətinin şöhrətini eşitmiş olan ağıllı qadın onun rəsmiyyəni öz xəzinəsində saxlayırdı. Amansız fəteç insan əqlinin gücü qarşısında aciz qalır və Nüşabənin ölkəsi fəteç olunmur.

Nüşabə İskəndərin qarşısında süfrə açır və onu cavahirətilə doldurur. İskəndər əlbəttə anlayır ki, var-dövlət uğrunda çalışmaq faydasız işdir. O deyir:

Sənəin xonçandakı bu daş-qaş daşır,
Bu danlaq, bu töhmət kimə yaraşır?
Süfrəyə cavahir saçmaq nə görək?!
Gövhərdən qaçmağı mənə öyrətmək?!
Eşq olsun bu fikri sağlam qadına,
Mərdliyin yolunu öyrədir mana.
Ey uzaqgörən qız, gəl mənə dinlə,
Qızıl sikkəsini nəsihətilə;
Ataram bir kərə torpaqlara mən,
Qızıl torpaqdır təbii mədən.

Nizamimin vətənpərvərlik duyğularını doğma Azərbaycanın təbiət lövhələrinin təsvirində, xüsusilə Bərdəyə həsr olunmuş parçada hiss edirik, Şair qeyd edir ki, Bərdə vaxtilə qədim mədəniyyət və elm ocağı olmuş, öz təbiətilə gözəllikləri ilə bütün Yaxın Şərqdə tanınmışdır. Həmin hissələri o öz doğma diyarı olan qədim Gəncə haqqında da söyləyir, özünün qırılmaz təllərlə Gəncəyə bağlılığını bildirir. Nizami böyük iftixar hissilə deyir ki, onun müqəddəs sirlərlə dolu şeirləri aşkar olaraq Buxaraya aparılırsa da, Gəncə torpağından olduğunu zəvq əhli bilir. Böyük humanist şair olan Nizamimin dərin vətənpərvərlik duyğuları onun beynəlmilətçi görüşləri ilə sıx bağlıdır. Nizami xalqlar dostluğu və sülh idyələrinin tərəfdarıdır. Onun əsərlərində, eləcə də "Şərəfnamə"sində yunanlıların və ərəblərin, gürcülərin, rusların, çinlilərin və hindlilərin, Dağıstan və İran xalqlarının həyatından, adət və ənənələrindən hörmətilə danışılır. Şairin məqsədi öz həmvətənlərinin həmin xalqların tarixi keçmişini və yaxud ona müasir olan həyat tərzilə yaxından tanış etməkdir. Bu nəci vəzifənin öhdəsindən dahi şairimiz böyük ustalılıqla gələ bilmişdir. "Şərəfnamə" qəhrəmanlıq dəstanıdır. Təbiidir ki, biz bu əsərdə çoxlu döyüş səhnələrinə təsadüf edirik. Şairin müharibələrə olan münasibəti

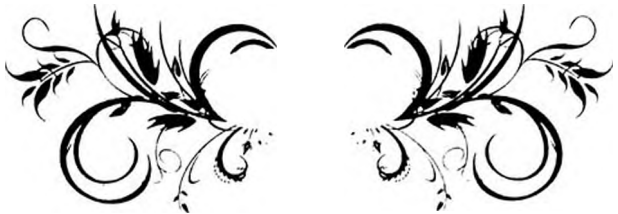
onun beynəlmilətçilik görüşləri ilə üzvi surətdə bağlıdır. Nizami müharibələri İnsan cəmiyyəti üçün fəlakət sayırdı. Böyük mütəfəkkir şair ədalətli və ədalətsiz müharibələri bir-birindən seçməyi bacarmışdır. O, "bir ovuc torpaq" üstündə insanları qırğına verən feodal hökmdarları öz bədii söz sənətilə gücylə ifşa edirdi.

"Şərəfnamə"də müharibələri təsvir edərkən Nizami ilk növbədə dövrün feodal hakimlərinin ölkələri viranlığa döndərən ədalətsiz, mənəsisiz döyüşlərini nəzərdə tuturdu. Məhz buna görədir ki, şair ("İskəndərnamə"nin giriş hissəsində dəfələrlə işarə vurur ki, bu əsərə uzaq keçmişdən bəhs edən sadəcə əfsanə kimi baxılmamalıdır.

Nizami öz dövrünün qabaqcıl fikir sahiblərini həycəcana gətirən bir sıra mühüm və aktual problemləri bu son əsərində əks etdirməyi öz qarşısına qoymuş və həmin istəyinə də yüksək bədii səviyyədə nail ola bilmişdir.

Nəhayət, bir neçə kəlmə də hazırda əsərin oxuculara təqdim olunan Azərbaycan dilinə tərcüməsi haqqında qeyd etmə istərdik. Böyük şairimizin başqa əsərlərindən fərqli olaraq "Şərəfnamə" görkəmli Azərbaycan şairi və ədibi Abdulla Şaiq tərəfindən bilavasitə orijinaldan tərcümə olunmuşdur. Şübhəsiz, müəyyən bədii xüsusiyyətləri ilə yanaşı Abdulla Şaiqin tərcüməsi orijinal mətnə mənə və obrazlar baxımından öz uyğunluğu ilə yüksək dərəcədə fərqlənir.

ŞƏRƏFNAMƏ

Ey tanrı, dünyaya sən sən padşah,
Biz kiçik bəndəyik, sən böyük allah.
Tək sənə sığınır hər yüksək, alçaq,
Hər varlıq yoxluqdur, sən varsan ancaq.
Yuxarı, aşağı - hər gözə çarpan
Nə varsa, onları sən sən yaradan.
Sən sən hər biliyi bizə öyrədən,
Torpağın köksündə qələm işlədən.
Sənin varlığına tapınca bürhan,
Ağıl ilk inandı sənə, yaradan.
Sən ağıl gözünü işıqlandırdın,
Sən doğru yollarda çıraq yandırdın.
Göyləri sən qurdun, ucaldın, allah,
Ona yer üzünü etdin güzərgah¹.
Sən sən bu aləmdə bir damcı sudan
Günəşdən işıqlı gövhər yaradan².
Gövhəri lütfünlə etdin aşkar,
Sərrafın əlinə sən verdin açar.
Daşların bağına düzdün gövhəri,
Rənglərlə boyadın hər bir cövhəri.
Buludlar yağdırmaz, sən deməsən: "Yağ!"
Sən "bitir!" deməsən, bitirməz torpaq.
Özün də kimsədən kömək almadan
Yaratdın nə gözəl, səfalı cahan.
İstidən, soyuqdan, qurudan, yaşdan
Yoğurub yaratdın gözəl bir cahan.
Nə gözəl naxışlar vurdun xilqətə,
Ağıllar heyrandır bu məharətə.
Bu sirri mühəndis axtarır hər an,
Bilməyir ən əvvəl başladın hardan.
Uca sənətini seyr edirik biz,
Yeməkdir, yatmaqdır yalnız işimiz.
Hər nəyi bəzədin, var etdin yoxdan
Onlara ehtiyac duymadın bir an.
Sən elə qurdun ki, yerin işini,
Göyün, ulduzların bu gərdisini,
Göyə uçalsa da düşüncə fikir.

Bu kəmənddən başı çıxma bilməyir.
 Sən vardin varlıqlar olmayan zaman,
 Onlar yox olacaq, sən qalacaqsan.
 Sən düzdün göylərə şux ulduzları,
 İnsanla bəzədin hər bir diyarı.
 Fələyi uca bir hasara aldın,
 O yerdə idrakı kəməndə saldın³.
 Elə bir tağ vurdun daşsız, dirəksiz,
 Düşüncə o yerə yol tapmaz, şəksiz.
 Zatına düşüncə, ağıl əl atmaz,
 Böyük qüdrətinə qüdrəti çatmaz.
 Sənin varlığındır o laməkəndan
 İdrak elçisini hər an daşlayan⁴.
 Dağımıq deyilsən ki, birləşsən,
 Artıq da deyilsən, əskilərsən sən.
 Xəyal da, nəzər də yolunda məhrum,
 Nə qədər axtarsa deyilsən məlum.
 Ey tanrı, sən hansı başı ucaltsan,
 Əyə bilməyəcək onu bir insan.
 Qəhrinlə hər kimin əysən boynunu,
 Kimsənin köməyi dikəlməz onu.
 Biz sənə bəndəyik, sənindir fərman,
 Hər kömək səndədir, sənsən əl tutan.
 Fildə, qarışqada zəiflik, qüvvət
 Sənin əmrindədir, ey ulu qüdrət.
 Sənin qüdrətindən qüvvət alınca
 İlahi məhv edər zəif qarınca.
 Yollardan tüstünü qaldırsan əgər,
 Bir çibin Nəmrudun beynini yeyər⁵.
 İstəsən əzilsin düşmənin beli,
 Quşlarla qırırsan əshabi-fili⁶.
 Gah kiçik nütfəyə qoydun qızıl tac,
 Gah xırda çərdəkdən yaratdın ağac⁷.
 Gah Xəlil alırsan bütxanələrdən,
 Gah dost yaradırsan biganələrdən⁸.
 Qiymətli cəvahir doğan bir evdən
 Əbutalibi də çıxaran sənsən⁹.
 Kimdə var cəsəət, qorxundan sənin

Təslimdən başqa bir kəlam söyləsin?
 Yanına yol tapmaz məxluluq əli,
 Gizlin bir xəzinə sevməz məşəli.
 Əsrarın hər zaman qalmağın gizlin
 Bağlarsan dilini əsrar bilənin.
 Sən məni yaratdın qara torpaqdan,
 Sən verdin işıqlı ürək, təmiz can.
 Aludə olsam da məndə yox təqsir,
 Torpağın peşəsi aludəlikdir.
 Günahdan qaçsaydı bu üzüqara,
 Bəs kim yol tapardı bağışlanmağa?
 Olmasaydı mənim günahım hərgah,
 Sənə kim deyirdi: "Ey qəfur allah!"
 Gecələr, gündüzlər, hər axşam, səhər
 Qəlbimdə, dilimdə bir sənsən əzbər.
 Yuxuya getməzdən əvvəl, hər gecə
 Mübarək adını çəkərim öncə.
 Gecələr yuxudan qalxınca başım,
 Anaram səni, hey axar göz yaşım.
 Sənə üz çevirtəm hər səhər erkən,
 Gecə də, gündüz də pənahım sənsən.
 Hər zaman köməyə çağırıram səni,
 Qapından ümitsiz qayıtma məni.
 Ey tanrı, dərdimə sən eylə əlac,
 Bu möhtac kəslərə olmayım möhtac.
 Hər zaman bəndəlik yoluyla gedən,
 Zatına könüldən pərəstiş edən
 Olsun bu dünyada xəzinənlə şad,
 Qiyamət günündə əzabdan azad.
 İnsanı dünyaya sənsən gətirən,
 Öldürən də sənsən, dirildən də sən.
 Əldə nə hesabım, nə kitabım var,
 Yalnız sən bilirsən nə hesabım var.
 Yaxşının, yamanın açarı sənsən,
 Yaxşılıq səndəndir, yamanlıq məndən.
 Bağışla bir suçum varsa, ey allah,
 Məndəndir yamanlıq, məndəndir günah.
 Nə ki ilk naxışın sərgüzəşti var

Səndəndir, sən söz də sənə qayıdır.
 Kəsərli ayəni öyrətmək səndən,
 Şeytanın gözünü tikməksə məndən¹⁰.
 Adın mehribanlıq etsə bir qədər,
 Mənimlə oynaya biləmi divlər?¹¹
 Yararmı söz açmaq səninlə məndən.
 "Sən" demək, sonra da söyləmək ki, "mən".
 Ya qayğı içində, ya sakit, aram,
 Nə cür yaratdınsa, o cür yaşaram.
 Ey tanrı, ümidim bunadır ancaq,
 Bu köhnə dəzgahdan düşərsəm uzaq,¹²
 Elə ki, pozular tərkibim mənim,
 Dəyişər qurduğun tərtibim mənim.
 Əsdikcə tozumu dağıdır yellər,
 Pak olan canımı görməz bir nəfər,
 Halımı arayıb, edəndə heyrət,
 Varıma yox deyər, edərkən töhmət,
 Sən yoxdan əlinə ver elə açar,
 Bilsin ki, bu yatan ölməmiş, yaşar.
 Sənin varlığına bu gücsüz əlil
 Göstərmiş nə qədər tutarlı dəlil.
 Ölürsəm, bunu sən hamıya bildir:
 "Bədəni yatmışsa, canı diridir".
 Elə bir mətanət qızıqdır məndə,
 Şad ürəklə gəlir sənə gələndə.
 Mənimlə qapıya qədərdir dostlar,
 Məzara girdimmi, düşməndir onlar.
 Tərk edər məni bu gözümlə, qulağım,
 Bədəndən ayrılacaq əlim, ayağım.
 Ey tanrı, mənimlə yalnız sən varsan,
 Əliboş qaytarma məni qapından.
 Qapında üzümü sürtərəm yerə,
 Bir tacla əvəz ver bu səcdələrə.
 Bu başı qapından əsirgəmədim,
 Sən ona qılınc yox, tac ver, ey rəbbim.
 Əzəldən verdiyin hökmlər sönməz,
 Yazdığın silinməz, qələmin dönməz.
 Hökmündə hazırım canla-başla mən,
 Təsəlli tapıram yalvarışla mən.

Sən dedin: dar gündə köməkçi mənəm,
 Hər dilək istəsən, qəbul edənməm,
 Sənsən acizlərə hər zaman pənah,
 Mən də bir acizəm, kömək ol, allah.
 Tək sənin işindir bəndəpərvərlik,
 Mənim vəzifəmdir etmək bəndəlik.
 Qırdı varlığımı, əzdi bu fələk,
 Bütün şənliyimi sovurdu külək.
 Tək sənə qurtaran bu sınıqlıqdan,
 Qırsan da yenə sən verirsən dərman.
 Zülmətin qəlbindən üzümə yol aç,
 Fəzilət ayından yoluma nur saç.
 Məni yol kəsəndən sən özün qurtar,
 Elə et, üstümə gülməsin əğyar.
 Əvvəl şükür çatdır, sonra dövlətə,
 Əvvəl səbrə çatdır, sonra zillətə.
 Səbrimi tükədən bəlaları sən
 Uzaq et, ey tanrı, sən ki adilsən.
 Məni hər bəlaya etsən mübtəla,
 Əvvəlcə səbr ver, sonradan bəla.
 Qırsan da, salamət qoysan da, ancaq
 Tələbin bir ovuc tozdur, ya torpaq.
 Çürüyüb toz kimi dağılsa bədəm,
 Yenə əl çəkməyəm bəndəliyimdən.
 Düşsəm hər bucağa səni anaram,
 Səni mən hər yerdə tanrı sanaram.
 Bütün varlıqların heçlikdir sonu,
 Tək sənə biçilmiş varlığın donu.
 Kim səni, arasa əlində açar,
 Əli boş çıxar, dolanar naçar.
 Kim sənə gözünlə baxarsa əgər
 Ömrü vərəq kimi yellərə verər.
 Səni tapmaq olur səninlə ancaq,
 Boşdur hər qapıda yüyən parlatmaq.
 Mənzili göz tanır buraya qədər,
 Buradan keçdikdə taparsan xətər.
 Varımı, yoxumu tapşırıdım sənə,
 Hesabım ayındır o xələk edəncə.

MİNACAT

Kimsəm yox, ey bizə böyüklük verən,
 Pənahım da sənə, köməyim də sən.
 Çıl-çılpaq gəlmişəm, ey pərvərdigar,
 Hər şeyim sənindir, mənim nəyim var?
 Sən verdin mənə bir işıqlı çıraq,
 Onu hər küləkdən özün et iraq.
 Əkməyə sən verdin sağlam bir qüvvət,
 Mənə əkdiyimdən ayır bir qismət.
 Təpələr ucadır, sellər çağlayan,
 Çevirmə yüyəni bəxtin yolundan.
 Məni bu sellərdən sən elə qurtar,
 Körpünü qırmasın bu daşqın çaylar.
 Gəlmişəm qapına, üzümdür qara,
 Bağışla, ey tanrı, yaxma odlara.
 Üzümlü ağ elə sən, ey yaradan,
 Ümitsiz qaytarma uca qapından.
 Torpaqdan yağurub yaratdın məni,
 Təmiz, natəmizdən etdin bədəni.
 Tiynətə yaxşıyam, yamanamsa mən,
 Bu nəqşi sən mənə vurdun əzəldən.
 Biz aciz bəndəyik, sənə sən yaradan,
 Sənin qüvvətinlə yaşayır insan.
 Yaranmış hər bir şey baxıb görənə
 Yaradandan verir xəbəri yenə.
 Mən sənə ağımla salıram nəzər,
 Yolunu görməmək olarmı məgər.
 Hər bir yaranmışın sənə sən mənası,
 O ancaq məxluqdur, sənə sən ustası.
 Ağıl nəzərimdən keçən hər surət
 Deyilmi nəqqəşi göstərən höccət?
 Arada məsafə olduqca uzaq,
 Səni tək səninlə mümkündür tapmaq.
 Yerlərdə, göylərdə qoyulan əsas
 Ağıl ölçüsündən kənara çıxılmaz.
 Bələdçi olmağa cəhd edər xəyal,
 Əndazədən kənar yol tapmaz hər hal.

Yaramaz payədən kənara çıxmaq,
 Hədsizin sonuna qoyulmaz ayaq.
 Kainat hüdudu başa yetincə,
 O sənə yol tapmaz aciz düşüncə.
 Düşüncə bu qədər yol tapar ancaq,
 Sən başqa bir şeydən, hüduddan uzaq.
 Ey tanrım, umuram, öz hikmətinlə
 İşıq yol açarsan məsləhətinlə.
 Qarşıma elə bir yol çıxar, bunlan
 Mən nicat tapım ki, razı qalasan.
 Başqa bir çarəm yox, təsliməm ancaq,
 Qozadan olurmu boyun qaçırmaq?
 Etdiyim duadan yazaram bir xətt,
 Üstündə möhrünü qoysun Məhəmməd.
 Həm də dörd xəlifə şahadətiylə,
 Yüzlərə eşq olsun dördünə belə.
 Qanlımı qurtaran xətt sənə kimi,
 Qolumda qalar bir bazubənd kimi.
 Başlarkən qılıncək kəsən məhkəmə,ən,
 Məhşərlə qiyamət qarşı gəlirkən,
 Hər kəsin boynunda nameyi-əmal,
 Mən də bu naməni çıxararam dərhal,
 Göstərrəm, insafı hökm verənsən,
 Bununla hökm ver, çün hakim sənə sən.
 Ümidim sənədir, ey ulu tanrı,
 Qapından ümitsiz qaytarma bəri.
 Atımı həddimdən uzaq salmışam,
 Yolunda mən yarı yolda qalmışam.
 Taxtımı qapında düşür, yaradan,
 Məni azdırma öz doğru yolundan.
 Səndən yol göstərmək, məndən aramaq,
 Mən cana gəlmişəm, sən can ver ancaq.
 Sevdinin ayınlı, ey pərvərdigar,
 Sən mənsiz bəzədin mənə bir bazar.
 Bu zinət naxşını salma rəvnəqdən,
 Mənə öz xəznəndən bir pay ayır sən.
 Bu zəif varlıqdan nədir istəyim?
 Elə bil əvvəldən yoxmuş bu miskin.

Sən əziz tutmusan, yandırma məni,
 Nəzərin məndəyken qovma bəndəni.
 Sən verdin mənə bu uca rütbəni,
 Sən də bu zindandan gəl qurtar məni.
 İndi ki vermişsən böyüklük, ad-san,
 Kömək ol mənə, ey adil yaradan.
 Hər kimin başına qoydunsa külah,
 Salma toz-torpağa, əziz tut, allah.
 Qapının sirdaşı olan bir qolbi
 Qoyma hər qapıda dilənsin, rəbbi.
 Sən mənim işimi alma nəzərə,
 İşimə əncam çox ədlinə görə.
 Nizami bu uca dərğahda ancaq
 Ulu Mustafanı şəfi tutacaq.

SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ

Seçilmiş elçidir ulu tanrıdan,
 Möhkəm hökmləri xalqa çatdıran,
 Qiymətli tacıdır azadələrin,
 Ən dəyərlisidir bütün bəşərin.
 Əzəldən əbədə bütün yaranmış,
 Məhəmməd adından almışdır naxış.
 Əqlin qanadına tək odur çıraq,
 Varlığa işığı o verir ancaq.
 Zamindir qaraya, ağa bu rəhbər¹³,
 Şəfaət edəndir qopunca məhşər.
 Kölgəli ağaclar din saçan bağda
 Budağı göydədir, kökü torpaqda.
 Ziyarətgahıdır peyğəmbərlərin,
 Nəmət verəndir bütün bəşərin.
 Bu yanar çırağa vermədən işıq
 Dünyada bir işıq yox idi artıq.
 Xalını qaraldır Əbbasilərin,

Gözünə nur saçır şəmmasilərin¹⁴.
 Dodağı İsadın daha möcüzkar¹⁵,
 Zülmətin suyutək geyinmiş paltar¹⁶.
 Göy - ona dünyada dörd tağı quran,
 Yer - ona fələkdə beş növbət vuran¹⁷.
 Odur öz ağlına cləyən təkyə,
 Ayı barmağıyla bölən ikiyə¹⁸.
 Ona bac verəndir bütün Rum və Rey,
 Xərac göndərəndir Kəsrə ilə Key.
 Yağdıran buluddur o səməpeykər,
 Bir əlində qılınc, birində gövhər.
 Gövhərlə dünyaya vurmuşdur bəzək,
 Qılıncı din üçün çağırmış kömək.
 Padşahlar qılıncı çəkdiyi zaman
 Baş bədənədən düşər, tac isə başdan.
 Bu isə əzməyə verərsə qərar,
 Qılıncı çəkmədən tökülər başlar.
 Hər iki dünyadan bir don tikərək,
 Onlardan düzəltmiş yeganə bəzək.
 O donu geyərək pak vücuduna,
 Bir qarış az gəldi uca boyuna¹⁹.
 Tanrı xəlq etdiyi qamətə gərək
 Vurulsun tanrının qurduğu bəzək.
 Bağlı qapıların odur açarı,
 Onun adı aşmış hər bir hasarı.
 Dəvətə genişlik o vermiş yənə,
 Daşlar da şahiddir möcüzəsinə²⁰.
 Əli boş, bu dərviş geyimli soltan
 Qulamlıq alandır, şahlığı satan.
 O gecə meraca at səyirdərək
 Fələyin donuna vurdu min bəzək.
 Gecə - meracının çətindən sayo,
 Göy - o nərdivandan kiçik bir payo.

PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Göy gecə məclisi qızıqdırmışdı,
 İşıqdan gecənin gözü qamaşdı²¹.
 O yeddi fələyə o yeddi ülkər
 Çin ipəklərinə düzmüş dürr, gövhər²².
 Cənnət keşikçisi huri, pərilər
 Hər köşkə vurmuşdu yaraşlıq, zivər.
 Bu taxtın soltanı olan Məhəmməd,
 Keçən elçilərdən odur vəliəhd.
 Müşkünə saçaraq "Beytiqəsayə"
 Məkkədən ucaldı ərşi-ələyə.
 Cismini qurtardı dünya bəndindən,
 Etdi ərş əhlinin qəlbində məskən.
 Yetmiş yollu yurddan köçünü vurdu,
 Çadırı yeddinci fələkdə qurdu²³.
 Doqquz hücrəsini bir an buraxdı,
 Göyün doqquzuncu tağına qalxdı²⁴.
 Yeddinci əflakə çapdığı zaman
 Dışarı atıldı dördkünc daxmadan²⁵.
 Altında şimşəktək şığıyan Büraq,
 Günəşə qərqli olmuş yəhərlə yaraq.
 Ərəb səmasında bir Süheyl çapdı,
 Yəmənin göyünü ondan yeni rəng tapdı²⁶.
 Dırnağı inciydi, quyruğu ipək,
 İpəyin üstündə oynar incitək.
 Göbəyi müşk, ceyran deyildi, bişəkk,
 Bir düzüm inciydi ceyran dişitək.
 Yüyəni xəyalə gələndən yumşaq,
 Yürüşü oxdan da kəskin və qıvraq.
 Ən kəskin, ən mətin xəyal şəhpəri
 Ondən yetmiş addım qalırdı geri.
 Aləmlər aşmaqda bir firistəsən,
 Aləmlər çəkirsən öz arxanda sən.
 Gecə otlığından, sərxoş olaraq
 Ay kimi gəlmişdi əldə şəbcıraq²⁷.
 Elə bir sürətli addımlar atar;
 Hərəkət edincə mənzilə çatar.
 Ən kəskin nəzərlə uçar yan-yana,

Nəzəri alırdı ayaq altına.
 Məhəmməd peyğəmbər atı çapırdı,
 O səyyar dənizdən toz qoparırdı²⁸.
 Özü yol biləndi, atı yeriyən,
 Bu ata, o şaha olsun yüz əhsən.
 Evindən qapıya qalxdığı zaman
 Əlindən təzə don geydi asıman.
 Onunla qaranlıq göy oldu gültar,
 Ondən nur alırdı sönük ulduzlar.
 Pak olan bu təmiz pərdədə görək
 Vücuddan cismani tozları silmək.
 Çatdı hər dənizə yeddi ülkərdə,
 Yeddi yol yuyundu o dənizlərdə²⁹.
 Cismindən verdi hər ulduza maya,
 Yuxu beşiyini buraxdı aya.
 Ütarid ulduza verdi qələmi,
 Əlinə qələmi alarmı ümmi?³⁰
 Cismani şəhvəti Nahidə verdi,
 Şükr üçün kükəni Xurşidə verdi.
 Mərxibə buraxdı qəzəb və acıq,
 Acıq burda getməz irəli artıq.
 Müştəri ulduza kibri buraxdı,
 Üzüyə ən parlaq yeni qaş taxdı.
 Ünsürü Keyvana tərəf ataraq,
 Özüylə pak gövhər götürdü ancaq.
 Hər mənzil başında bəxşiş verərək
 Qaldı varlığından yalnız bir ürək.
 Nəbilər hörmətlə baş əydi ona,
 Əl çəkdi yəhərin saf quncuğuna.
 At sürdü yollardan, dağlardan keçdi.
 Bir sıra tərəni bir anda biçdi.
 Yanında qasiddi Xızr ilə Musa,
 Atının önündə gedirdi İsa.
 Bir nəfəs alınca, kirpik vurunca,
 Yaxud bir göz açıb dərhal yumunca
 Göyün günbədini aşdı arada,
 Yerləri, göyləri qoydu arxada.
 Elə bir sürətli parlatdı yüyən,
 Ətrafdən olmadı tozunu görə.

Onun bu yürüşdə atdığı oxdan
 Fələk neçə ox da geriydi çoxdan.
 O uzaq göylərdə nurani adı
 Ruhani kəslərə nur bağışladı.
 Cığırızsız bir yola, artıq yol saldı,
 Həm atı yoruldu, həm yükü qaldı.
 O yolda qol-qanad tökdü Cəbrail,
 Qorxudan durmayıb qaçdı İsrəfil.
 Rəfrəfdən keçərək bir neçə fərsəng
 Gördü o pərdədə müxtəlif ahəng.
 Sıdrədən ərşin pak soqfınə qədər
 İsmətdən bir kilim döşədi dilbər.
 Ərş divangahını sürətlə keçdi,
 Dərcin də yolunu bir anda biçdi³¹.
 Çatdı son nöqtəyə cəhət diyarı,
 Bitdi o nöqtədə dövrən pərgarı.
 Yer oğlu göylərdə hey at oynatdı,
 Yerləri, göyləri arxaya atdı.
 Mücərrəd dolanmaq çatdı bir yərə,
 Cismani varlığı itdi bilmərrə.
 Yoxluq yollarında edərkən cövlan
 Büsbütün ayrıldı öz varlığından.
 Ruhani dairə gərmişlərində
 Başıyla ayağı düşdü bir bəndə.
 Çatdı altı, üstü olmayan yərə,
 Çünki altı, üstü bilməz dairə.
 Siyasət pərdəsi atıldı birdən,
 Hücrə təmizləndi biganələrdən.
 O yerdə ki, idrak tapmayıb məkan,
 Salam Məhəmməddən, qəbul tanrıdan
 Ağızdan çıxmayan səsi eşitdi,
 Görünməz simanı ziyarət etdi³².
 Elə pak göründü o sahibcəlal,
 Nə cəhət nəzərə çarpdı, nə xəyal.
 Vücudu nərgiztək bir gözə döndü,
 Bir kirpik qırpımdan tanrıya çöndü.
 Yoxsa bu bağdakı sırf nərgiz olan
 Gözünə bir sürmə çəkmiş "mazağ"dan.
 Keçdi bir dost kimi süfrə səmtinə,

Yedi, pay ayırdı öz ümmətinə.
 Ürəyi allahın nuriylə doldu,
 Bir yetim, bax, necə padişah oldu.
 Dünyaya qayıtdı çöhrəsi parlaq,
 Hər elmə, hikmətə vaqif olaraq.
 O yolu tez getdi, tez döndü yenə,
 Bu sürət heç kəsini sığmaz fikrinə.
 Şimşəktək şığıdı cəylə sürətə,
 Dönərkən yatağı istiydi hələ.
 O gecə adı bir gecə deyildi,
 O bir gecəydimi, yaxud bir ildi?
 Bəs bizim ruhumuz məgər bir anda
 Dolaşa bilmirmi bu asimanda?
 Ruhumuzdan zərif olan bu insan
 Bir anda aləmi seyr etdi, inan.
 Gözəldir, səpərək can gövhərini,
 Tərifə başlasam dörd yavərini.
 Dörd gövhər satan var, dörd gövhər alan³³,
 Artıq-əskiyyə qarışmaz satan.
 Əlinin eşqində sabitqədəməm,
 Ömər sevgisindən uzaq deyiləm.
 Hər iki nur ilə nurlanır dimaq:
 Əbubəkr bir şamdır, Osman bir çıraq.
 Bu dərviş sifətli dörd böyük soltan,
 Dünyaya olmuş dörd təkbir oxuyan³⁴.
 Nəbilər önündə gedənə alqış,
 Üzrləri qəbul edənə alqış.
 Sənsən yaranışda birinci xilqət,
 Dövrünün sonunda sonuncu ayət.
 Hər iki aləmə mübarək sənsən,
 Sənə bir tay varsa, o da tək sənsən.
 Sənsən xəzinələr qılına açar,
 Yaxşını, yamanı edən aşikar.
 Ən gözəl günündə "ümmətim" deyə,
 Şəfaət edirsən suclu bəndəyə.
 Bir ovuc torpağam mən dərğahında,
 Artıq bir şikaram şikargahında.
 Nizami tutmuşdur Gəncədə məkan,
 O, məhrum olmasın salamlarından.

ŞƏRƏFNAMƏNİ YAZMAQ HAQQINDA

Gecə gündüz kimi bəzək vurmuşdu,
 Səhər duasına erkən durmuşdu.
 Yer üzü məltəbdən açmışdı çətir,
 Sanki yer nəfəndən səpirdi ötir.
 Bazarlar olmuşdu səs-küydən uzaq,
 Zıncırov səşindən dincəlməmiş qulaq³⁵.
 Keşikçi dalmışdı şirin yuxuya,
 Dan yeri başını salmışdı suya³⁶.
 Dünyanın işindən çəkib ol-ayaq,
 Fikir zəncirində olmuşdum dustaq.
 Gözlərim örtülü, könlüm ayıqdı,
 Aramaq işində zəhnim sayıqdı.
 Deyirdim ki, qurum eylə bir tələ,
 Ən gözəl bir şikar keçirəm olə.
 Baş qoydum dəlitək qəm boğa-boğa
 Maral sağrısından yumşaq yastığa.
 Gah başım dizimin üstündə dalğın,
 Yer - başım altında, göy - ayağımın³⁷.
 Dayanmaz varlığım rəqs edər bütün,
 Başım kürsü olmuş ayağım üçün.
 Düşüncəm yol ölçüb etsə də cövlan,
 Cismim böyrü üstə tozlara qoltan.
 Tənimi bir yana buraxdım artıq,
 Canı can çölünə götürdüm azıq.
 Gah gizlin lövhədən ibrətlər aldım,
 Gah keçmiş sühüfdən hikmətlər aldım.
 Şam kimi od düşmüş mənim bağırma,
 Bağım döndü mənim odlu dağıma.
 Günəş qarşısında əriyəntək mum,
 O mumla gözümdən çəkildi yuxum³⁸.
 Cadugər məndənmi öyrənmiş, nədir,
 Gözlərdən yuxunu mum ilə çəkir.
 O müdhiş keçidlər başında bu an
 Pak olan əqlim də uçdu başımdan.
 Daldım xoş yuxuya coşarkən damaq,

Gözümdə canlandı səfalı bir bağ.
 O rəngin bağçadan dəririm xurma,
 Verirdim kim çıxsa mənim qarşırma.
 O xurmadərən ki durdu yuxudan,
 Dimağı atəşdi, ağızı bir ümman.
 Müəzzin başlarkən birinci qunut
 Ki: "Sübhənə həyyəlləzi layəmut"³⁹.
 Məndən də ucaldı bir acı nalə,
 Özümü unudum, daldım xəyalə.
 Uğurlu bir səhər doğunca fələk,
 Yenidən canlandım səhər yelitək.
 Gecələr nur saçan şamı yaxaraq,
 Fikrimdən şam kimi yanırdım ancaq.
 Başladı ürək, dil: "Şer yaz:" deyə,
 Harut, Zöhrə kimi cadugərliyə⁴⁰.
 Yetişər, bu qədər işsiz qalmayım,
 Şərə ən yeni bir üsul arayım.
 Yeni nəğmələrlə başlayım kəlam,
 Keçmişlər ruhuna göndərim salam.
 Bir çıraq yandırım bir pərvanədən,
 Bir ağac bəzəyim kiçik danədən.
 Bu barlı ağacdən kim meyvə dərso,
 Söyləsin xoşbəxtdir bu bağdən kimsə⁴¹.
 Ancaq bir şərtim var: bir para dəcəl
 Qonşunun malına uzatmasın ol⁴².
 Tutaq ki, huşyarlar padişahıyam,
 Dürr, gövhər satanlar şahənşahıyam.
 Xalq başaq yığandır, mən əkinçiyəm,
 Kirəçi deyiləm, ev sahibiyəm.
 Bu bazarda necə büsat açım mən,
 Arxayın deyiləm yol kəsənlərdən.
 Varmı bu bazarda bir dükən açan,
 Varına dörd yandan dəyməsin ziyan?
 Damcı oğrusundan qorxarmı dəniz?
 Buludum yağdırır ondan çox, şöksiz⁴³.
 Ay işığı qədər olsa yüz çıraq,
 Yənə günəş ona vuracaqdır dağ⁴⁴.

HEKAYƏT

Eşitdim, bir yoxsul ciyər qaniylə
 Köhnə bir əşrəfi keçirdi ələ.
 Ona söyləmişdi varlı kimsələr:
 "Zəri - zər, xəzino - xəzino çəkər".
 Sürətlə üz qoydu bazar səmtinə,
 Köhnə əşrəfiylə tapsın xəzino.
 Bir sərraf dükanı gördü çox geniş,
 Bir yerdə bu qəddər qızıl görməmiş.
 Bir yığın qızıl var günəşdən parlaq,
 Hər yan əşrəfidir bir neçə qalaq.
 Xəzino xülyası beyninə batdı,
 Qızılı xəzino üstünə atdı.
 Əlindən uçunca dəyərlı varı,
 Yüyüdü qalanmış qızıla sarı.
 Qızılı atmaqdan oldu peşiman,
 Birə yüz almağa tapmadı imkan.
 Qızılı atınca qəm çökdü gözə,
 Nə üçün bir qızıl qarışdı yüzə?
 Fəryada başladı "qızılı" deyə,
 Yalvardı cəvahir satan kişiyo:
 - Bu ömrüm uzunlu heç çatışaraq,
 Əlimə bir qızıl keçirdim ancaq.
 Mənə söyləmişdi axmaq bir nəfər:
 "Zəri - zər, xəzino - xəzino çəkər".
 Həmin bu qızılı dükana çatdım,
 Qızılı qızılın üstünə atdım.
 Atdım ki, əşrəfi çəksin xəzino,
 Çox qızıl onu da çəkdi özünə.
 Güllərək o sərraf, o azad insan,
 Söz açdı qızılın qarışmasından:
 - Çox gedə bilərmə azın üstünə?
 Yüz getməz, bir gedər yüzün üstünə.
 Kim ki sərvətini çapmaq istəyir,
 Yolunda bu məsəl bir keşikçidir:
 Dəyimən bu qəddər hay-küy qoparır,
 Muzdurdur, ununu divan aparır.

Oğrudan əlmüzdüm budur nəhayət:
 "Oğrudur" deməyə etməz cəsarət.
 Baxsana, yol kəsər quldur-qaralar,
 Dünyanı ki, qara rəng ilə boyar.
 Gündüzlər: "Göz gözdən utanır" deyə,
 Talanı, qarətə qoyar gecəyə.
 Ancaq söz qulduru şəfəq sökərkən,
 Qələmi yontaraq müşkin söyüddən
 Fikrimi qapırlar, könülüm əmindir,
 Buxaraya getsə o, Gəncəndir.
 Gizlində mətəhə çıxımaز müştəri,
 Oğurluq bir malın olmaز dəyəri.
 Ayıblar açığa çıxdığı zaman
 Əlin də, qəlbin də dərdləndir bundan.
 Oğurluq maldan səs çıxmazsa, bişəkk,
 O malı dağğalar aparmış demək.
 Göz yumdum bu işə, çünki ruzigar
 Hər yaxşı-yamanı edər aşiqar.
 Dövrənin çəkisi çəkər hər işi,
 Çəkiyə girməmiş qalmaz bir kişi.

ÖZ HALINA VƏ ZƏMANƏNİN GEDİŞİNƏ DAİR

O gülgün şərəbdən, saqi, ver nişan,
 Ver mənə sərxoşlar içən dərmandan.
 O acı dərmanla məst olum bu gün,
 Özümü unudum bəlkə büsbütün.
 Nizami, yetər bu şöhrət qazanmaq,
 Qocaldın, gəncliyi daha gəl burax.
 Qızmış aslan kimi pəncə aç, artıq
 Özünə tülkütoğ vermə yaraşlıq...
 Eşitdim, rəng sevən bir rus tülküsi
 Özünə verəmiş bir gəlin süsü,
 Qopunca toz, külək, yağış, burağan,
 Tülkünü çıxarmaz o gün yuvadan.
 Qucaqlar deşiyin bir bucağını,
 Acından yalar öz əl-ayağını.
 Sorar öz qanını dəri altından,

O dəri becərər, başqa kəslər can.
 Elə ki, əcali yetişər birdən,
 Dərisi canına kəsilər düşmənlər.
 Dərinin çəqinə edərlər şikar,
 Bəslənmiş dərisi başından çıxar.
 Dünyada bir büsat qurmaq nə mümkündür,
 Bu yurddan çarəsiz köçərsən bir gün.
 Özünə yaraşlıq verməyən heyvan
 Təməhkar kəslərdən görməz bir ziyan.
 Yeddi rəng pərdədən qurtul birtəhər,
 Güzgü pas altında çirkin görünər.
 Qurduğun cadular yetişər, burax,
 Kimsəyə cadutək tor atma nahaq.
 Al kükürd deyilsən, ağ ləl deyilsən,
 Arayan ümitsiz qayıtsın səndən.
 İnsansan, insana qatış hər zaman,
 İnsanla yaşayar hər zaman insan.
 Əlçatmaz xəzinə olsan da, ancaq
 Çox belə xəzinə gizləmiş torpaq.
 Ağacdən uzaqsa meyvə qoparan,
 Fərqi yox, o xurma versin ya tikan.
 Həyat yox, gəncliyi alınca xəzan,
 Gənclik qalmayınca qalmasın cahən.
 Gənclikdir insana gözəllik verən,
 Gözəllik sönərsə qəlb olurmu şən?
 Sümüyün çürüyüb, süst olsa arxan,
 Mərdlikdən, hünərdən qurma bir dastan.
 O gün ki, gəncliyin qüruru sönər,
 İş görməz daha bu cəsərət, hünər.
 Bağ, bağça gözəldir, şəndir gülüstan
 Sərv ilə lələlər güldüyü zaman.
 Elə ki, bağlara boz xəzan girər,
 Bülbül öz yerini qarğaya verər.
 Bağbanlar qəlbini dərdü qəm yaxar,
 Uca budaqlardan düşər yarpaqlar.
 Bostanlar pozular, reyhanlar qalmaz,
 Bağın açarını soruşan olmaz.
 Durma, gəl naləyə, ey qoca bülbül,

Al güllər saraldı, tutuldu könül.
 Ucaboy sərvlər oldu ikiqat,
 Bağban da kölgədən çəkildi heyhat.
 Əllyə çatınca dəyişir əhval,
 Dəyişir yaşayış, dəyişir hər hal.
 Baş, ağır yüklərdən daşa vuruldu,
 Bu dar keçidlərdə dəvəm yoruldu,
 Qollarım titrəyir qədəh tutarkən,
 Ayağım büdrəyir qalxıb durarkən,
 Vücudum lacivərd rəng aldı artıq.
 Qırmızı güllərim saraldı artıq.
 Yollarda qaldı bu yürüyən atım,
 Baş düşdü yastığa, söndü həyatım.
 Çövkənlər atdığım yel ayaqlı at
 Yüz çövkən vursan da tərşənməz, heyhat.
 İtdi meyxanada şənlik açarı⁴⁵,
 Tövbələr çulğadı bu ruzigarı.
 Dağlara buludlar ağ kafur saçdı,
 Ac torpaq ağzını kafurçün açdı.
 Gah könül köçməyə tərşənmiş edir,
 Gah başım yuxuya pərəstmiş edir.
 Qulağım eşitmir gəlin qəmzəsi,
 Qədəh boş, kəsildi saqının səsi.
 Qulaq eşitməkdən, baş kefdən qaldı,
 Köç vaxtı yaxındır, ömrüm azaldı.
 Bu zaman bir bucaq xoşdur saraydan,
 Oyuncaq əlini uzadar dövrən⁴⁶.
 Gecə şam nə qədər şən-şən gülümsər,
 Pərvanə seyri də o qədər sürər.
 Otaq boş qalınca işıqlı şamdan
 Qalmaz pərvanədən daha bir nişan.
 Uşaqlıq və gənclik dövrü çatınca,
 Özümü göstərdim düşgün bir qoca.
 İndi bu dərd ilə göstərsəm şənlik,
 Qocaya uyarmı bu gənclik, mənlük?
 Düşmüşəm bir çürük çöp kimi bağda,
 Gecələr şam kimi parlar bucaqda.
 Atəşli bəcəklər gecələr parlar,

Qaranlıq gecədə nurdan dəm vurar.
 Özümdə görsəydim qüvvət və dayaq,
 Tapardım sevimli, sakit bir bucaq.
 Yenidən rahat bir ömür sürərdim,
 Dünyanı şadlığa girov verərdim.
 Yetişdi başa bu gənclik günləri.
 Məşriqdən ağardı daha dan yeri⁴⁷.
 Dincəlmək fikriylə nə tədbir töküm,
 Azalsın bir qədər zəhmətim, yüküm?
 Başına tac ilə kim vursa bəzək.
 Əmgöyi ağ deyil, müşk olsun gərək⁴⁸.
 Yeddi göy pərgarı etmədən cövlan,
 Ömrümün xəttini parçalamadan
 Vursun barmaqlarım mizrabıma dəm,
 Öz varlıq səsini saxlayım möhkəm.
 Hər incə sözsə bir füsün bağlayım,
 Qoyduğum əsərə bir gün ağlayım.
 Keçərsə körpüdən bu gilən atım,
 İnanma Gilana bir də qayıdım⁴⁹.
 Bu yerdə mən kimi yatanlar çoxdur,
 Onları xatirə salan ki, yoxdur.
 Təzə kəklik, yad et məni ürəkdən
 Məzarım yanından ötüb keçərkən,
 Üstümdə görərsən göyərmiş otlar,
 Baş daşım uçulmuş, çökmüşdür məzar.
 Qəbrimin tozunu sovurmuş yellər,
 Dostlardan anan yox məni bir nəfər.
 Qəbrim şüxsinə ol qoyan zaman
 O pak gövhərini heç olmasa an⁵⁰.
 Uzaqdan sən mənə göz yaşı töksən,
 Mən sənə parlaq nur saçaram göydən.
 Duadan bir dilək istəsən əgər,
 Mən amin deyərəm, qəbulə keçər.
 Salam ver, hörmətlə məndən salam al,
 Gəl qəbrim üstünə, edim istiqbal.
 Hər zaman diriyəm sənə kimi mən,
 Mən cana gələrdəm sən cana gəlsən.
 Bu yerdə sanma yar-yoldaşsız məni,

Məni görməsən də, görürəm səni.
 Bu ölənlər ilə, gəl, danış barı,
 Unutma, yada sal bu yatanları.
 Qəbrimə gələrkən qədəhi doldur.
 Nizami yatdığı yerdə qədəh vur.
 Ey uğurlu Xızır, sanma ki, mənəm
 Bu meydən içilən meydirdi məqsədim.
 O meydə özümü unudum dedim,
 Özümü unudub məclis bəzədim.
 Mey dalğınlıqdandır, səbuh xumardan,
 Mənə pak şərabı və d etmiş yazdan.
 O böyük tanrıya aydındır bu iş,
 Ömrümdə dilimə şərab dəyməmiş.
 Bu dilim, dodağım görmüş isə cam,
 Olsun Nizamiyə hər halal-haram.

ÖZ NƏFSİNƏ ÖYÜD VƏ NƏSİHƏT

Ey saqi, yuxumu başımdan uçur,
 Aşiqəm, camı saf mey ilə doldur.
 Bir mey ki, suyu saf, axan gümüşdür,
 Onu hər dörd məzhəb halal görmüşdür⁵¹.
 Ey könül, böyüklük almadan ələ
 Böyüklər yerində oturma hələ.
 Dünyada böyüklük tapmaq istəsən,
 Al ələ qələmi, yaz böyüklərdən.
 Dindirən olmasa danışma hədər,
 Kəsəri yavaş vur, sınımasın gövhər.
 Sormadan kim sözsə başlasa, bişəkk,
 Sözüünü küləyə sovurmuş, demək.
 Gözsüzə yaramaz göstərmək çıraq,
 Görməyən bir gözə nə piltə, nə yağ?
 Söyləmək o zaman verər mənfəət
 Aləmə səs sala, qazana şöhrət.
 Sözüünə almasan layiqli cavab,
 Dəyərli sözləri eləmə xarab.
 Boş söz söyləməkdən saxla özünü,

Ağzına qıfıl vur, yandır sözünü.
 Sən ki zövq alırsan yemək, yatmaqdan,
 Nə deyim sənə, ey qulaqsız insan.
 Bu gözəl sənətim məlulum deyil,
 Nə də ki, qapımda vurulan təbil.
 Ən ağır qiymətli mətahlarım var,
 İstəyən olmasa, etməm aşkar.
 İnciyə sədəftək göz yummuş alan,
 Bu kasad bazara çıxarmı satan.
 Belə bir dəyərlə gövhərlə, dostlar,
 Bir gövhər sevənə ehtiyacım var.
 Müəllimim mənə açan sirləri
 İstərəm danışım, dinləsin biri.
 Ondakı almazla qazım mədəni,
 Canına bağlayım can gövhərini.
 Belə alver geniş dünyada çox var,
 Biri inci alar, o biri satar.
 O hansı könlüdür kədər almasın?
 O hansı kəmənddir qarşılanmasın?
 Xəzinə üstündə yatmışdır ilan,
 Gözətçilik deyil məqsədi, inan.
 Xurmanın ağacı olmazsa uca,
 Uşaqlar çox ziyan verər ağaca.
 Yolu gözətçiyə olar qorumaq,
 Odsa gül içində saxlanar ancaq.
 Tınətım olduqca yumşaqdır, bundan
 Tarlama hər yandan yetişər ziyan.
 Sərt təbiətilə başqa adamlar
 Özünü əyridən, oğrudan saxlar.
 Uşağı yolundan qaçırmaq üçün
 Üzü zənci kimi qaraltmaq neçin?
 Hansı bir səfərə görsəm hazırlıq,
 Xoş təbiətimi alaram azıq.
 Bəzənmiş ruhun bu təbiətimlə,
 Mən belə yaşadım, ölürəm belə.
 Hər kəsi mədhlə etdim sərəfraz,
 İndi də özümdən söyləyim bir az.
 Nə qədər şair var, söz var, şer var,

Dünyada onlardan mənəm yadigar.
 Mənimlə canlandı, söz tapdı qüvvət,
 Yenə də mənimlə edər qiyamət.
 Mən söz gülşəninin sərv ağacıyam,
 Sərv ağacı kimi xidmətdə varam.
 Həsudun əlçatmaz fələyi mənəm,
 Başçıyam hamıya, ayaq öpənəm.
 Kim mənə kin etsə düşmən olaraq,
 Bərcistək oxum var, atmaram ancaq⁵².
 Zöhrətək çəkiyə qoyaram dirhəm⁵³.
 Bəxşişə nə çəki, seltək tökərəm.
 Dərdliyə gülməyəm şimşək kimi mən,
 Canıma od düşər öz şimşəyimdən.
 Tikana gül kimi saçaram ətir,
 Hər yara ney kimi mənə inlədir.
 Ürəyim odmudur, nədir ki, yanır,
 Tikanı yedikcə hey alovlanır.
 Mənəm dərya kimi hər eybi yuyan,
 Deyiləm güzgülək göstərən nöqsan.
 Elə mal verərəm istəyən şəxsə,
 Zəhmətə düşməyim geri verərsə.
 Arpanı göstərsəm buğda verərəm,
 Arpanı buğdatək satan deyiləm.
 Günəşəm, ön, arxam birdir, fərqi yox,
 Azdır aldatmağım, işiğimsə çox.
 Kimsənin dalınca demərəm yaman,
 Utanım üz-üzə gəldiyim zaman.
 Yamanlar sözünü almaram dilə,
 Peşiman edərəm mükafat ilə.
 Düşməne kinli söz demərəm, inan.
 O sözlə özümə olaram düşmən.
 Pisdən yaxşılıqla qorunmaq mümkün.
 Dünyada yaxşılıq hər şeyə üstün.
 Yaxşılığım üçün hər bir diyardan
 Salamdır hey gəlir namidarlardan,
 Yaxşılıqla atsam mən bu dözgahı,
 Olaram yaxşılar ziyarətgahı.
 Bir dirhəm verənə inci ataram,

Dikbaşlıq edənə qürur sataram.
 Bucağa girmədim hünərsizlikdən,
 Dünya yeldir, narınc qorxar küləkdən.
 Dünya şahlarından, bax, hansı biri
 Tapmışdır mən kimi incə şairi?
 Bağçada, söyləyin, hansı qızılgül
 Görmüşdür mən kimi xoş səsli bülbül?
 Mənim hər bilikdə dəftər bəzəyən,
 Hər incə nüktədə qələm işlədən.
 Bilikdən dünyada nur alaram mən,
 Mənim hər bilikdə başlıca bir fənn.
 İstəsəm, hər kəsi mən güldürərəm,
 Bəzən də gözlərdən güləb çəkərəm.
 Hər kimi buludtək ağlatsam, yəqin,
 Günəştək güldürərəm, qoymaram qəmgin.
 Şer dövlətdən öldə var kəsər,
 O, bəzən ağladar, bəzən güldürər.
 İstəsəm, mümkündür bu zöhdü atmaq,
 Hər bir yığıncaqda məclis parlatmaq,
 Neyləyim, ağacım bitmişdir yandan,
 Tərpətsəm kökünə yetişər ziyan.
 Hər çillə qırx gündür, xəlvtə mindir,
 Bu yerdən məclisə girmək çətindir⁵⁴.
 Daşqın sel gəlirkən ağıllı kəslər
 Reydən Buxaraya cəlməz səfər.
 Bu kəskin küləkdən budur məsləhət,
 Gül kimi pərdədə cəlyəyə xəlvtət.
 Az bələdçilik et xalqa, dur kənar,
 Humay az görünsə humayun olar.
 Yatmaqdan, çapmaqdan başım dönərkən,
 Başqa bir çarəm yox, gərəkdir ki, mən
 Hər sözdən yaradım incə bir çiçək,
 O gülə ağlayım dərddli bülbültək.
 Görsəydim özümdən gözəl bir gülşən,
 Al, sarı gülünü dərməzdimmi mən?
 Hazıram budumdan kabab yeməyə,
 Günəştək getməyim dilənçiliyə⁵⁵.
 Simurğtək çəkilib xəlvtət bucağa.

Şerimdən nəşələr verim qulağa.
 Məndən bu dünyanı aldı qəm, kədər,
 Mənimçün rahatdır xəlvtət guşələr.
 Göy kimi qapıma qıfıl vuraraq,
 Oldum xalqdan uzaq, dünyadan uzaq.
 Bilmiyəm nə sayaq keçir bu cahən,
 Dünyada nə vardır yaxşı-yamandan?
 Mən ölü olsam da, ən mərd kəsəm,
 Karvanda gedərəm, karvansız şəxsəm⁵⁶.
 Mən könül dərdilə nəfəs alıram,
 Yatmayım deyə hey zəngi çalırım.
 Elə dost varmıdır, qızğın ürəklə
 Əziz tutsun məni canından belə?
 Vəfasız kəslərdən çəkərək ayaq,
 Öz kimsəm özümü gördüm mən ancaq.
 Aşıqlar yanında olsa da yaman,
 Özümü sevməyim yaxşıdır ondan.
 Ruzi gəlməyirsə yadlar eşqindən,
 Ruzini o böyük tanıdır verən.
 Daha ehtiyacım qalmasın xalqa,
 Məni incitməsin qapıçı, darğa.
 Elə bir ixtiyar olsaydı məndə,
 Qoymazdım bəndəyə möhtac bir bəndə.
 Tilsimli torpaqda qandan qorxaraq.
 Cızıqdan qırağa qoymaram ayaq.
 Elə bir tilsimdə yaşarmı insan,
 Olsun qanlı cızıq ona bir zindan.
 Xalq ilə söhbəti, ülfəti atdım,
 Dünyada dincliklə dövlət yaratdım.
 Nəfsin noxtasını bərk tutdum qırx gün,
 Qırx günün içində hazır olur gön⁵⁷.
 Çünki dörd baltıda görmədim sobat,
 Dörd divar içində keçirdim həyat⁵⁸.
 Hər arpa ki, atdım bu dəyirmanə,
 Bir inci yaratdım gövhər alana.
 Eşq olsun, söz düzən böyük şairlər
 Kiçik bir arpadan yaradır gövhər.
 Saralmış çöhrəmdə quruyan yaşdan

Çəkdim divarıma pəlçıqlı saman.
 Vüçudum burada arpayla yaşar,
 Ürəyim orada xəzinə saçar.
 Dünyada boşuna keçmədi ömrüm,
 Yeməkdən, içməkdən başqa iş gördüm.
 Hər gecə biliyə qapı açmadan
 Başımı yasdığa qoymadım bir an.
 Qəlbim qadın deyil, çaxmaqdır, çaxmaq,
 Məryəmtək boyludur, bakirdir ancaq,
 Kişiyə getməyə nə ehtiyac var,
 Onun öz daşından öz odu çıxar⁵⁹.
 Bu bakir sözləri düşüncə ilə
 Olduqca çətindir gətirmək ol.
 Bakir söz tapınca yontulur ürək.
 Hər kəsin işimi incə söz demək?
 Çoxları saxsını incitək dələr,
 Hamamda özünə səsi xoş gələr.
 Sən lakin bir geniş səhranı düşün
 Ki, səsdən yırtılır boğaz büsbütün.
 Şahlar sikkəsinə qızıl vururkən,
 Elə vur, qırılsa qırılmayasan
 Yəhudi misləri qəlp qızıl etdi,
 Bu işdən dükanı qarətə getdi.
 Hər meyvə yeyilməz əncir adına,
 Zübeydə deyilməz hər dul qadına.
 İki hindli görsə hind ölkəsindən,
 Biri darğa olar, biri yolkəsən.
 Mən təmizlədim bu gümüş suyunu,
 Ayırdım torpağın tozundan onu.
 Xurmatək dəyməzsə, onu bil yəqin,
 Açmaram üzünü söz gəlininin.
 Dəyməmiş bir meyvə gördüyün zaman
 Ağacı tərəpsən, deyərlər kalsan.
 Kal əncir əzməklə əldə yumşalır,
 Yedikdə boğazı dərhal qan alır.
 Budaqda vaxtında gülərsə çiçək,
 Ağacın meyvəsi bol olur, bişəkk.
 Çınqıllıq, kol-kosluq olursa torpaq,

Yaramaz onda şən bir bina qurmaq.
 Vüqarla vuraram başa bu işi,
 Vüqarsız bir işi görürmi kişi?
 Taxıldan bir fayda gəlirsə ələ,
 Əkinçi əkinə başlar həvəslə.
 Taxılın azalsa qədri, qiyməti,
 Əkinçi buraxar işi, zəhməti.
 Dastanı sevənlər, şəri duyanlar
 Nəğmələr dinləmir bir çox zaman var.
 Yazmalı elə bir uğurlu dastan,
 Onda bir incəlik duysun oxuyan.
 Bildim ki, bu naxış bəyənər dostlar,
 Verdim bu dastanı yazmağa qərar.
 Doğrular yanında varmıdır bundan
 Daha xoş simalı, sevimli dastan?
 Başqa dastanları arasan bir az,
 Millətlər yanında doğru sayılmaz.
 Kəskin qələmlərlə ciddi yazılan
 Bu dastanda yoxdur azacıq yalan.
 Kəskin qələmlərin gücüylə bu gün
 Başqa dastanlara olmuşdur üstün.
 Şahənə şərəflə dolmuş bədəsi,
 Aldanmış "Şahların Şərəfnaməsi".
 Köhnə söz ustası, o tuluş şair
 Söz gəlinlərini bəzədi bir-bir.
 Düzdü dastanlara çox inci, gövhər,
 Yənə də qaldı çox bakirə sözlər.
 Yazsardı tarixdə bütün olanı,
 Çox uzun sürərdi onun dastanı.
 Sevmədiklərinə etmədi hörmət,
 Bəyəndiklərinə göstərdi rəğbət.
 Dostlara o paydan ayırdı bir az,
 Halvanı təklidə yemək yaramaz.
 Nizami bu sapa düzərkən gövhər,
 Qələmdən silindi qələm görənlər⁶⁰.
 Hansı bir incini keçirdi ələ,
 Onları çəkdi öz söz çəkisiylə.
 Uğurla ucaltdı "Şərəfnamə"ni,
 Köhnəni bununla cələdi yeni.

XIZRİN NİZAMİYƏ TƏLİMİ

Ey saqi, amandır, ver gülgün şərab,
 Eylə mən sərxoşu o meylə xərab!
 O xərabəlikdə qoparım fəğan,
 Xərabət əhlini səsloyim burdan.
 Cismani qulaqla duya bilməyən
 Bir sirri mənə Xızr öyrətdi dünən.
 Ey tədbirlərimə xas bəndə olan,
 Söz qədəhlərimdən dadımlıq alan.
 Süsəntək bəndəlik ilini atan,
 Dirilik suyundan rütubət tutan,
 Eşitdim şahları nəzmə çəkərək,
 Sözlər yaradırsan axıcı sətək.
 Dəyərsiz sözlərdən uzaq ol bir az,
 Əyri pərdələrdə çalğı çalınmaz.
 Ən incə sözlər tap, olasan dilbər,
 Görüncə bəyənsin söz bəyənlər.
 Şübhəsiz xoşdur hər sınaqlı şəxsə:
 Ən çirkin bir üzü görməkdən isə
 Əjdahalar hücum etsinlər ona,
 Ya müdhiş bir nəhəng çəksin kamına.
 Keçmişlər deyəni eləmə təkrar,
 İnciyə, bax, iki dəlik açmazlar.
 Ancaq sözü sözə bağlamaq üçün,
 Bəzən, nə eybi var, təkrar da mümkündür.
 Ən yeni ustasan sən bu sənətdə,
 Köhnələr izində getmə, əlbəttə.
 Səndə ki bakir söz xəzinəsi var,
 Dul sözə əl atmaq nəyincə yarar?
 Darılma: "Bu ovu vurmadım" deyə,
 Vaxtında ona da tək sənədən ziyə.
 Asan yaradılmaz daşda cəvahir,
 Onu daşdan almaq asan deyildir.
 Hər şey parça-parça olunca belə,
 Bərk yerdən çıxar çox çətinlik ilə.
 Cəvahir asudə tapılmaz, bişəkk,

Hər gümüş butada saflansın görək.
 Quruda, dənizdə kim çəksə zəhmət,
 Balıqdan dürr alar, öküzdən sərvət⁶¹.
 Gümüş küp, ya qızıl bir təst istəsən,
 İraq torpağından uzaq getmə sən⁶².
 Reydən Cənd, Dehistan, Xarəzmə qədər
 Yoxdur səl izindən başqa bir əsər.
 Buxaralı, gilək, kürd və xəzərli
 Bir parça çörəyi tutmuş dörd əlli.
 Başqa ot göyərməz Mazandaranda,
 Tikanlı qanqallar göyərir onda.
 Tək iki şey çıxar Mazandarandan:
 Biri div, o biri divqılıq insan.
 Yaşasın qəlb açan sevimli İraq,
 Ondən şerin səsi ucalmış ancaq.
 Ətirli çiçəklər atınca Hicab,
 O güldən İraqda çəkilir güləb.
 Ey sənət qasidi, məsləhət budur,
 Dünyanı yel kimi dolaşma, otur.
 Cavahir yonmağa al kəskin kəsər,
 Söz gəlinlərinə saç noğul, şəkər.
 Gövhər qaz İskəndər mədənlərindən,
 Gövhəri İskəndər alacaq səndən.
 Gövhərə müştəri çıxar cahandar,
 Dünyada tezliklə diləyin parlar.
 Qapına qiymətli gəlsə müştəri,
 Buraxma, sat ona, qaytarma geri.
 Dənizlər saltanı olsa bir gövhər,
 Hər daşa bir gəmi cavahir verər.
 Xəzinə gizlətmə belə dənizdən,
 Ondən dürr alaraq, cavahir ver sən.
 Ol doğru miyançı, düzəlsin hər iş,
 Ortada nə kabab yansın, nə də şiş.
 Xızrın sözlərini eşidincə mən,
 Bəynimdə bir xəyal doğdu yenidən.
 Qəlbimdə yer tutdu, qəbuldur, deyə,
 Ürəkdən doğan söz yatar ürəyə.
 Mənə bu saf öyüd əsər edincə,

İnciyə dil açdım incədən-incə.
 Yaratmaq fikriylə yeni "Şahnamə",
 Açdım hər şivədən böyük həngamə.
 O heyrət verici əfsanələrdən
 Şahların adına qitə çəkirkən
 Zehnimdə hər güzgü parlatdımsa mən
 İskəndər xəyalı keçdi önümdən.
 Boş baxma sən buna, uca şəhriyar
 Həm qılınc vurandır, həm də tacidar.
 Xalq ona taxt-tac sahibi deyir,
 Ölkələr fəth böyük cahangir.
 Vəziri həkim bir şəxs olduğundan
 Ona da hikmətdən yazıldı fərman.
 Baxanlar görünə onu dinpərvər,
 Ona da peyğəmbər adı verdilər.
 Bilənlər əkdiyi üç toxumdan mən
 Bir ağac əkərəm həm uca, həm şən⁶³.
 Öncə söz açaram padşahlığından,
 Cahangirliyini edərəm elan.
 Hikmətlə bəzəkli söz yazaram mən,
 Köhnə tarixləri tazalaram mən.
 Döyərəm qapını peyğəmbərliyə,
 Tanrı da bəyənməmiş "peyğəmbər" deyə.
 Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,
 Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək⁶⁴.
 Üç qapı, ya bu üç inciylə yənə
 Tökərəm dünyaya ağır xəzinə.
 Vuraram elə rəng, elə bir zivər,
 Bütün ölkələrdən işığı gələr.
 Dəftərlər topladım incidən parlaq,
 Hayıfdir üstünə çöksün toz, torpaq.
 Bir dövlət sarayı göstərin barı,
 Vurum divarına bu naxışları.
 Bu naxışlarımla durduqca dövrən,
 Qurtarın onu bu dünya tozundan.
 Şerimlə yaradım elə bir dastan,
 Əbədi həyata yaratsın imkan.
 Adını naməmlə edərəm uca,

Adıyla yaşayım dünya durunca.
 Bu taxtdan sazlayım elə oturaq,
 Onunçun olsun bir əbədi otaq.
 Adına bağlayım elə naxışlar,
 Dövrən dövr etdikcə qalsın bərqərar.
 Zehmindən silməsin onu bu fələk,
 Yumasın, pozmasın yağış və külək.
 Bu şərtlə dünyada tutunca aram,
 Başını günəşə, aya ucaltsam,
 Mənə də qurulsun elə bir dəsgah,
 Başım ölçüsündə verilsin külah.
 İşığı günəşdən mümkündür almaq,
 Bu işdən kölgənin yolu çox uzaq.
 Qarğaya göyərçin olarmı şikar,
 Bu ovu padşahın əl quşu ovlar.
 Nizami işidir incə söz düzmək,
 İncilər yaratmaq ona yarar tək.
 Vurur bu naməyə elə naxışlar,
 Bu naxış hər qəlbə işıq bağışlar.
 Dostların qəlbinə nur damar ondan,
 Düşmənin gözündən qaçsın hər zaman.
 Bülbültək ötsə də düşmənin səsi,
 Qəlbini dələn bir oxdur tənəsi.
 Mən bu dastanıma vurarkən bəzək,
 Öz ulu tanrımdan istədim kömək.
 Versin dastanıma əzizlik, şöhrət,
 Əziz tutanlara göstərim şəfqət.
 Açsın bu naməmə elə qol-qanad,
 O faldan doğsun ən uğurlu həyat.
 Ürəkdən sevsinsin hər bir oxuyan,
 Zövq alsın fikrimi dərindən duyan.
 Hər qəlbə qırığa yeni can olsun.
 Hər ağır dərdliyə əl tutan olsun.
 Hər xəstə ürəyə göstərsin şəfqət,
 Hər bağlı qapını açsın bu sənət.
 Oxumaq istərsə aciz bir nəfər,
 Haqq olsun ona bu diləkdə rəhbər.
 Əlinə alsın hər ümitsiz kimsə,

Hər dilək, hər ümid gülsün o şəxsə.
Hər dilək istədim, verdi, çox şükür,
Öz uca tanırma etdim təşəkkür.
Bu namə mübarək olacaq, bişəkk.
Şahın məclisində olsa mübarək⁶⁵.

NÜSRƏTƏDDİN ƏBUBƏKR PADŞAHIN TƏRİFİ

Yaquta bənzəyən suyu, saqi, dur,
Bu yaqut yağdıran qədəhcə doludur.
Bu saxsı cama mey həyat axıdır,
Onun reyhanının öz torpağıdır⁶⁶.
Ey uca günəş, dur, bayrağını aç,
Ey xuraman bulud, müşkin ətir saç.
Gurla, ey ildırım, şahın təblitək,
Dan dodağı kimi gül, gül, ey şimşək.
Sən də saf qətrəni yağdır, ey bulud,
Ey sədəf, qətrəni qucağında tut.
Ey inci, üzə çıx söz dənizindən,
Sultanın tacında get elə məskən⁶⁷.
Şah ki, yüksəlməni eyləyir arzu,
Sənə şanlı tacdır yolunun tozu.
İskəndər qurduğu dövlət, əzəmət,
Ona verilmişdir indi o şövkət.
Yerlərə, göylərə odur can verən,
Böyük cahangirdir, düşmən devirən.
Məğribdə mərdlikdə hökmü rəvandır,
Məşriqdə hünərle o qədərxandır.
Cahan pəhləvandır, Nüsrətəddindir,
Hökmü düşmənlərə qılınc təkindir.
Düşmən son düşünən, ürəyində kin,
İstiqbal görəndir, İqəbi Bişkin⁶⁸.
Qılınc sahibidir, tac verən şahdır,
Üç növbət vurandır, beşə pənahdır⁶⁹.
Atını Rüstəmlər üstünə sürər,
Həm taxtı bəzəyər, həm də tac verər.
Adətdir, dünyanın ulu şahları
Xəznəyə dəmirdən vurur açarı.

Bunun tək qılıncdan xəzinəsi var,
Dəmidir xəznəsi, qızıldır açar.
Fərat tək səmimi bir dostluğu var,
Nil kimi düşməni gizlində boğar⁷⁰.
Günəşə salsa o öz kölgəsini,
Suyuyla söndürər od çeşməsinə.
Bir nəzər salsa o yeni hilalə,
Bədirlənib o da yetər kəmalə.
Onun bəxşisini sayan bir nəfər
Nə qədər ömrü var ona şükr edər.
Ona şükr etməklə neməti artar,
Belə nemət verən, söylə, harda var?
Fələktək hər kəslə girsə meydana,
Atar qalxanını torpaqtək suya⁷¹.
Döyüşdə buluddur, elə ki, kükrər
Dağların başını qılınc ilə sökər.
Meydanda açdığı hünərlər ki, var,
Nə Rüstəm göstərmiş, nə İsfəndiyar.
Bəxtiyar bir həyat başladı yerdə
Bu günəş anadan doğan səhərdə.
Altında ağ atı keçsə hər yerdən.
Ayağı dəydiyi yer olur gülşən.
Hansı bir qələdə parlatmış yüyən,
Düymü açmışdır pərgar xəttindən.
Hər şəhrə hünərlə qələbə çalmış,
Qarun sərvətini əlinə almış⁷².
Bayrağı qələyə sancdığı zaman
Böyünün başını asmış qaladan.
Hamıda insanlıq bir təbiətdir,
Bu başqa insandır, başqa xilqətdir.
Bildiyim ən adlı, sanlı kimsələr
Bu insanlığına təşəkkür edər.
Geniş ehsanı var, uca şövkəti,
Aldanmış dünyanın vəlineməti,
Dirilsə bir ölü, qalxsa məzardan,
Şəhəri, bazarı tutar həyəcən.
Mən: ölü dirilsə ədalət ilə,
Düşmənin ürəyi düzəlməz hələ.
İsatək nə qədər ölü dirilti,
Bu gözəl əxlaqla xalqı qul etdi.

Gövhər mədənitək dağılan dünya
 Bu günəşlə tapdı həyat və ziya.
 Yer cəhənnəm idi - nə iş, nə tarla,
 Bir cənnət olmuşdu bu gənc baharla.
 Hər yeni nemətdən dağıdır xalqa,
 Neməti çay kimi axıdır xalqa.
 Yaxşılıq ardınca getsə hər zaman
 Yaxşının adını unutmaz cahən.
 Demirəm dənizdir uca şövkətin,
 Bir mədən qədər var ağır qiymətin.
 Şahın da sarayı günəş kimidir,
 Məşriqdən məğribə uzatmış köndir.
 Cənnəti tutmuşsa tuba ağacı,
 Hər budaq olmuşsa bir qəsrin tacı,
 Ehsanı Şərqlə Qərbdə kök salmış,
 Hər ev süfrəsindən bir nemət almış.
 Adı Keyxosrovla olmuş bərabər,
 Nəsəbi ucadır Keyqubad qədər.
 Atını hansı bir səhraya çapmış,
 Hər qanqal otəyi əsrəfi tapmış.
 Yer, xəzinəsindən bir çuval tikmiş,
 Xeyri zər toplamış, yasəmən gümüş⁷³.
 Hansı xəzinəni açib axtarsan,
 Onun sikkəsindən tapılar nişan.
 Tac ilə başını ucaltmış fələk,
 Başında bu tacı olsun mübarək.
 Dünyanın Xızrısın, İskəndərisən,
 Həm mülkün, həm həyat suyun var, əhsən.
 Fəth etdin İskəndər kimi dünyanı,
 Xızrtək doğrultdun yoldan azanı.
 Hər şeyin ucadır uca adintək,
 Yalnız bir şeyin yox - tayın yox demək.
 Aslanlar ovuna çıxdığın zaman
 Bir oxla edərsən iki ov nişan.
 Fillərlə döyüşdə atınca kəmənd,
 Qənnucun şahını edərsən filbənd⁷⁴.
 Şir gur ovlayanda sən olsan orda,
 Nə ki şir, ovlarsan Bəhram Guru da.
 Kim əyməz başını, əmr etsən: "Əyil!"
 Hansı dövlətdir ki, əlində deyil?

Sən at oynadarkən, məğrur boyunlar -
 Yəhər qayıxtək yumşalar onlar.
 İki şəxs əmindir, sən qəhr edərkən:
 Bir sənə qul olan, bir boyun əyon.
 Düşməni üzr istəsə sən bağışlarsan,
 Bu mətin əhdinə qul olmuş dövrən.
 Dünyanın başına döndü ruzigar,
 Altı şahdan qalmış altı yadigar.
 Kəyümərs padşahdan tacıdır nişan,
 Cəmşiddən bir qılınc, taxt Firidundan,
 Cami Keyxosrovdan qalmış yadigar,
 Ulduzlar sirrini edər aşkar.
 Ən parlaq bir güzgü, şəffaf bir gövhər
 Quraraq, yadigar qoymuş İskəndər.
 Ləldən düzülən o parlaq üzük,
 Süleyman möhrüylə çil-çıraq üzük.
 Saydığım altı şey məxsusdur sana,
 Adında altı hərf şahiddir buna⁷⁵.
 Səndə bundan başqa altı xislət var.
 Bunlarla olarsan daim baxtiyar:
 Birinci - açıqdır xəzinən hər an,
 İstəməsələr də edərsən ehsan.
 İkinci - kərəmin hesaba gəlməz,
 Haqqını biləndən almazsan əvəz.
 Üçüncü - şəfqətlə alarsan ürək,
 Hər zaman məzluma edərsən kömək.
 Dördüncü - taxmısan göylərə bayraq,
 Bir ordu yenərsən təklikdə ancaq.
 Beşinci - günahkar olsa peşiman.
 Suçundan keçərsən onun hər zaman.
 Altıncı - mətindir verdiyin qərar,
 Unudan deyilsən, gözəl vəfan var.
 Bəzəyindir sənin bu altı cəhət,
 Səndən ayrılmasın bu altı xislət.
 İki tərən gərək ölkə qurmaqda,
 Xəzinə yığmaqda, şikar vurmaqda.
 İki ilan gərək sənə, onlardan:
 Biri dövlət, biri xəznə qoruyan.

PADŞAHA XİTAB

Yeddi göy altında, ey dünya şahı,
 Beşinci ölkənin sənsən pənahi⁷⁶
 Əmrində bu qədər ölkə, şəhər var,
 Qapında sütundur saraylı şahlar.
 Hər gecə göylərdə dolanar qəmər,
 Sənin çırağına gəlib yağ tökər.
 Günəş də başında tacı, hər səhər
 Taxtının önündə köləlik edər.
 Sənə bu şahlığı bəxş edən kimsə
 Vermişdir ürəyin nə istəmişsə.
 Şahlıq et, verilmiş sənə ölkələr,
 Kömək ol, xalqlara ədalət göstər.
 Çibin qanadını qırmasın tərən,
 Fil də qarışqaya verməsin ziyan.
 Allaha min şükür, min şükür, əlbət,
 Şahda yazdığımndan çoxdur ədalət.
 Şahdan bir diləyim var mənim ancaq,
 Mənim dastanına nəzər salaraq,
 Sönük bir əfsanə verərsə artıq,
 Üstünə nə kölgə salsın, nə işıq.
 Rast gəlsə dalğalı incə, gövhərə,
 Başımı ucaltsın uca göylərə.
 Bu "Şərəfnamə"də dünya sirrindən
 Çox xəznə açarı gizlətməmişəm mən.
 Hər kimin əlində olsa bu açar,
 Bir çox xəzinələr, tilsimlər açar,
 O gizli xəznəni açma bilməsə,
 Verər qızıl açar şənlək o şəxsə⁷⁷.
 Bilirsən, bu yarım yonulmuş gövhər
 Qoynunda gizlətməmiş nə xəzinələr?
 Bu gövhər yonmağım səninlə şəndir,
 Afərin deməyim sənə səndəndir.
 Ağıl ki, göyləri endirər yerə,
 Afərin söylər bu afərinlərə.
 Şahdan alınmışdır belə bir əmr:
 "Adıma bir naxış bağla, ey şair!"

Şahın sözlərindən ilham alaraq,
 Ağıla, şüura bərk sarılaraq,
 Vurum bu gəlinə elə yaraşlıq,
 Şahın məclisini bürüsün işıq!
 Ona bu şux gəlin olsun bir köniz,
 Məclisdə, dünyada tutulsun əziz.
 Dünyanı parlardan çıraq nə qədər
 Yaxını, uzağı nurilə bəzər.
 Dünyanı parlatsın şahın gül bağı,
 Gündüz məşəl olsun, gecə çırağı.
 Ağzı qarğa kimi cırılsın gərək,
 Yansın düşmən dili çıraq dilək.
 Uca dövlət kimi qonsun eyvana,
 Nizami afərin oxusun sana.

DASTANIN XÜLASƏSİ VƏ İSKƏNDƏRİN
CAHANGİRLİK TARİXİ

Saqi, gəl ruhumu şənlədən mey ver!
 Xumarı atmağa səhərkən hey ver!
 Bu səhər şərabı kövsərə dəyər,
 Halaldır içsəm o məşhərə qədər.
 Yaxşıyla, yamanla dolmuş ruzigar,
 O yaxşı-yamandan boynunda çox var.
 Hər gecə, gündüz bu niligün pərdə
 Mən fitnə, mən oyun açar hər yerdə.
 Məndən də bir oyun baş versə, inan,
 Onu da doğurmuş bu köhnə dövrən.
 Xəyaltək incəldim çərx hiyləsindən,
 Necə oynamaıyım xəyal ilə mən?
 İstəyim: pərdəni bütün boşaltmaq,
 Bir cadu xəyalı işlətmək ancaq.
 Bir xəyal yaradım bu naxışdan mən,
 Gəlməsin cadugər, canbaz əlindən.
 Mən elə başladım bu şux dastanı,
 Coşdurar sazımın səsi dünyanı.
 Ən doğru sözlər ki, oyadır maraq,
 Tarixdən onları bir-bir alaraq

Düzdüm dastanıma, əsər yaratdım,
 Ağla sığmayanı büsbütün atdım.
 Seçdim hər düzümdən bir inci, gövhər,
 Vurdum bu gərdəyə yaraşlıq, zivər.
 Bərk təməl üstündə qurdum bir bina
 Ki, ziyan dəyməsin divarlarına.
 Təqdimi, təxiri tutmayın nöqsan,
 Nöqsana məcburdur hər tarix yazan.
 Bu Çin ipəyinin naxış evində
 Maninin firçası düşmüşdür bəndə⁷⁸.
 Dastanı düzərkən fikrim açıqdı,
 Söz səlīs olsa da, yol dolışıqdı.
 İskəndər haqqında heç bir əsərdə
 Məlumat görmədim yığcam bir yerdə.
 Sözlərlə dolmuşdu xəzinə içi,
 Ancaq hər nüsxə bir dağınıq inci.
 Hər köhnə nüsxədən əsas alaraq,
 Onu öz şerimlə bəzədim ancaq.
 Ən qədim tarixi əsərlərdən mən,
 Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
 Ən incə sözləri əlimə saldım,
 Qabığı ataraq, məğzini aldım.
 Müxtəlif dillərdən yığdım çox sözlər,
 Bunlardan düzüldü yazdığım əsər.
 Saydığım dilləri ətraflı bilən
 Saxlar öz dilini mənə töhmətdən.
 Hansı bir pərdədə doğru söz gördüm,
 O sözün telini şerimlə hördüm.
 Bu işdə həqiqət arasan bir az,
 Nəzəmdə həqiqət aramaq olmaz.
 Şerimdən atsaydım bəzəkli donu,
 Azacıq zəhmətlə yazsaydım onu,
 Bu böyük fəthin sərgüzaştından
 Bir vərəq yazmaqla bitirərdim mən.
 Dünyanı dolaşan böyük İskəndər
 Yorulmaq bilmədən edirdi səfər.
 Dünyanı dolaşmış dörd yanı gəzdi,
 Bilmədiyi mülkü fəth eyləməzdi.

Hansı bir dövlətə verdi nəhayət,
 Kəyan adətində göstərdi hörmət.
 Yalnız zərdüşllüyü qəbul etməmiş.
 Başqa adətlərə etdi pərəstiş.
 Dünyada ilk əvvəl o zinet qurdu,
 Yunanda sikkəni qızıldan vurdu.
 İskəndər əmrilə vermiş hər zərgər,
 Qızılın suyuyla gülmüşə zivər.
 Farscadan hər əsər keçmiş əlinə,
 Tərcümə etdirmiş yunan dilinə.
 Qapıda üç növbət təbil vurdurmaq
 İskəndər dövründən qalmışdır ancaq.
 Ulduz güzgüsüylə o böyük qeysər
 Qaranlıq içindən çıxardı gövhər⁷⁹.
 Sildi şəriqləri köhnə dünyadan.
 Taxt aldı, tac aldı qoca Daradan.
 Hindin sövdasını, rus səfrasını
 Silərkən parlatdı şəh dünyasını.
 Rəyi bir güzgüdür çinlilər üçün.
 Odu Keyxosrovun taxtına üstün.
 Ömründən keçirən tam iyirmi il
 Şahlığa ucadan vurdurdu təbil.
 İyirmi yeddiyə çatınca yaşı
 Peyğəmbər olaraq, ucaldı başı.
 İskəndər o gün ki peyğəmbər oldu,
 Onun tarixinə naxış vuruldu.
 Dinə yol göstərən bir hikmət oldu,
 Dünyada mübarək bir dövlət oldu.
 Din üçün etdi çox dəlillər icad.
 Bu dünya üzünü clədi abad.
 Dünyanı gəzərkən döndü hər yana,
 Elədi çox böyük şəhərlər bina.
 Hinddən başlayaraq Yunana qədər -
 Hər yerdə tikdirdi böyük şəhərlər.
 Səmərqənd şəhrinə o verdi zivər,
 Cəndi də tikdirmiş böyük İskəndər.
 Həri də yadigar qalmışdır ondan,
 Varmıdır belə bir məmləkət quran?

Dərbəndi deyirlər İskəndər qurdu,
 Əqliylə o şəhrə böyük səd vurdu.
 Bulqar şəhrini o etdi bərqərar,
 O şəhrin adıdır əslində Bün-qar⁸⁰.
 Bağlayıb dağları biri-birinə,
 Yəruc hasarını o çəkdi yenə.
 Çox bina salmışdır bunlardan başqa,
 Onları saymaqla çatmaz ki, başa.
 Pak olan o vücud, ulu tacidar
 Yərləri təqsimə verincə qərar,
 Dünyaya gəlmədən əvvəl xaçpərəst,
 Çəkdi bu dünyada xaç kimi bir xətt⁸¹.
 Həmin bu dördbucaq ətləsi xətlə
 Həndəsi ölçünü keçirdi ələ⁸².
 Dörd bucaq üstünə bir də artırdı,
 Bu doqquz fələyə, beş növbət vurdu⁸³
 Bir mıxı uzanmış Şimali qütbə,
 Bir kökü uzanıb getmiş Cənubə.
 İpinin bir ucu Məşriqə çatmış,
 O biri Məğribə qol-qanad atmış.
 Dünyada bu endə, uzunda böylə,
 Uca bir barigah kimdə var, söylə.
 O gün ki, istədi gözsün dünyanı,
 Ölçməyə başladı əvvəl hər yanı.
 Hər bir məsahətdən, mərhələlərdən
 Qalmadı bir qarış yer ölçülməyən.
 Bu işdə hesabsız yerölçən vardı,
 Yüzlərə katiblər ölçüb yazardı.
 Uzun iplər ilə ölçüldü çöllər,
 Hesaba alındı bütün mənzillər.
 Aldığı quruda o saray qurdu,
 Mənzil-mənzil yolu ölçüyə vurdu.
 Mavi dənizdən də edərkən səfər,
 Onu da ölçüyə vurdu İskəndər.
 Dənizdə yol ölçən iki gəmi var,
 Uzun bir ip ilə bağlanmış onlar.
 Birisi yerində salardı ləngər,
 O biri ip boyu irəli gedər.

Sonra yol gedənə ləngər salaraq
 Ləngərli gəmiyə taxardı ayaq.
 Gah onu, gah bunu belə sürürdü,
 Qorxmadan dənizi yarıb ölçürdü.
 Belə bir yol ilə bu mühəndislər
 Ölçürdü sahilədən sahilə qədər
 Dünyadan kədəri şah silə-silə
 Ölçüyə aldı bu həndəsə ilə.
 Yərləri, yolları bu İskəndərin
 Öz tədbir ölçüsü etmişdir təyin.
 O, rübi-məskunu etdi aşikar⁸⁴,
 Yoxsa bu yerləre başqa kim çatar?
 İskəndər hər yerə atını çapdı,
 O yerlər şənlandı, səadət tapdı.
 Dağlara, çöllərə tapdı min çarə,
 Ölümün əlində qaldı biçarə.
 Tarixdə nə varsa İskəndər şahdan,-
 Yalnız bunlar oldu işə yarayan.
 Artıq mən nə yazsam bu şən dastanda,
 Az-çox, artıq-əskik olacaq onda.
 Hər tarix şer ilə əlsa yaraşiq,
 Şübhəsiz, olacaq bir az dolaşiq.
 Çünki incəlikdir işim, sənətim,
 Haqlıyam, bu işdə çıxsa qələtim.
 Doğru görmədiyim sözlərdən qaçdım,
 Ondan üz çevirib başqa yol açdım.
 Düzdüm bu tarixdən elə bir dastan,
 Könlümdə bir sevinc duysun oxuyan.
 Çox incəlik gözsən, axtarsan, yəni
 Yalana aparar sözün yüyəni.
 Yazdığım sözlərə verməməm zivər,
 Yenilik verməz o köhnə nəğmələr,
 Qələmə görəkdir elə söz almaq,
 Şürdan, ağıldan olmasın uzaq.
 Parlaq inci kimi düzülən sözlər
 Ağıla sığmazsa yalana bənzər.
 Doğruya azacıq bənzəyəcn yalan
 Yaxşıdır yalana bənzər doğrudan.

Nizami, yubanma, yoldaşlar getdi,
Sən qaldın, qəm qaldı, sirdaşlar getdi.
Yeddi ölkə şahı - getdi İskəndər,
İskəndər qalmadı, qalmaz bir nəfər.
Bu çayın başında tək içmə şərab,
Köhnə dostlarını sən axtarıb tap.
Gəlsələr, nuş olsun, əldə qədəh tut,
Nizami, yoxsa bu hesabı unut.

BU ƏSƏRİN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Aç dehqan küpünü, sən ey saqi, dur,
Badəmə şəkərdən şirin mey doldur.
Vermə o meydan ki, din etmiş haram,
Bir mey ver ki, ondan din olmuş tamam.
Ey bağban, şənlik qur, qəm-qüssədən qaç.
Bağına gül gəldi, dur qapını aç.
Nizami şəhərdən gəlmişdir bağa,
İpəkdən bəzək vur bostana, tağa.
Bənövşə zülfündən bükümləri at,
O sərxoş nərgizi yuxudan oyat.
Qönçənin dodağı hələ süd qoxur,
Qızılgül ağzından ona ətir vur.
Qoy sərvin qaməti göyə yüksəlsin,
Qumruya xəbər ver, bahardır, gəlsin.
Müjdə ver, nəğməyə başlasın bülbül,
Beşiyində gəldi meyxanaya gül.
Sula çöl-çəmənə, uçsun toz, qubar,
Lacivərd rəngini yuduqca parlar.
Lələnin qəlbində coşan qan artır,
Torpaqla ört onu, qanını yatır.
Nəstərən saçından ağ tükləri at,
Bidmiş kölgəsilə telini qaralt.
Gülnar dodağını bulaşdır meyə,
Xeyri gül torpağı zərlə bəzəyə.
Səməncə salam ver ərgəvan güldən,
Suvar bağ-çəmənə, canlansın gülşən.

O körpə güllərə göstər məhəbbət,
Nazını çəkərək eyləmə qəllət.
Mən kimi sövdəsi aşib-daşandan
Salam ver gülzərə girdiyin zaman.
Hava çox ilıqdır, gözəldir bostan,
Dostların qəlbi də xoşlanır bundan.
Vermişdir ağaclar bağa yüz bəzək,
Parlaq bir çıraqdır hər gül, hər çiçək,
Ey bağban, xəbər ver o susan quşa:
Ötərək başlasın yeni uçuşa.
Bahardır, bir daha nələ etsin çəng,
Gətirsin qəlbimi rəqsə o ahəng.
O dilbər zülfündən bir zəncir yarat,
Zənciri yenidən, gəl, boynuma at.
Gözəl dəstələr tut yaşıllıq reyhandan,
Saç sərvin başına, şənliksən hər an.
Bahar çiçəyindən dağıt arxlara,
Gümüşə bənəyir ağ çiçəkpara.
Hər gölün, çeşmənin ətləklərində
Süsəndən ipək bir xalça sal yeno.
Şahənə məclisdə sən, ey saqi, dur,
Şahənə bir meylə badəmi doldur.
Dur, saqi, alışdım şərab içməyə,
Atəşdən yanırım, ver bu təşnəyə.
O köhnə dostları yad edim bu gün.
Qalmamış bir nəfər, köçmüşdür bütün.
Bu dövran da gedər, qalmaz o bizə,
Gələnlər içərlər xatirəmizə.
Bostanın belə bir gözəl çağında
Oturdum uca bir sərvi ayağında.
Çinar kölgəsindən, gül qoxusundan
İlham aldı bülbül, başladı dastan.
Bir gəlin gül üçün sallandı bağa,
Gül üzü bənərdə işıq - çırağa.
Saçları tökülmüş topuğa qədər,
Üzü gül səpərdi, dodağı şəkər.
Şəhli gül üzündən kam verdi mənə,
İci meylə dolu cam verdi mənə.

Dedi: "Al, qəlbində nə varsa unut,
 Padişah eşqinə əldə qədəh tut."
 Oturdum sınıanmış kəslərlə hər an,
 Böyükklər adından yazdım bir dastan.
 Beynimin, qanımın çəmələrindən
 Bu qədər incə söz sıxıb süzdüm mən.
 Doymadım, ilhamım yənə də qaynar,
 Qılıncım kəskindir, hələ gücüm var.
 Nə qədər dəyərlə xəzinə qurdum,
 Hər birində yeni nüktələr vurdum.
 Yorulmaq bilmədən gündüz və gecə
 "Məxzənül əsrar"ı yazdım əvvəlcə.
 İncəlik, şirinlik yığaraq ondan,
 "Xosrov və Şirin"çin düzdüm bir dastan.
 Sonra başqa yerdə qadını vurdum,
 "Leyli və Məcnun"un eşqini qurdum.
 Bitirdim dastanı, bir nəşə tapdım,
 Atımı "Həft peykər" üstünə çapdım.
 İndi söz mülkündə bəsət quraram,
 İskəndər dövründən təbil vuraram.
 Yazaram mən onun şən-şövkətindən,
 Taxtının, tacının əzəmətindən.
 Ölüb getmişsə də, dirildim onu,
 Verim axtardığı həyat suyunu.
 İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
 Dirilik suyunun dalınca getdi.
 Əbədi qalmağın həyat suyundan,
 Çox gəzdi, dolaşdı heç yorulmadan.
 Dirilik suyunun olmadı sonu,
 Ancaq indi tapdı həyat suyunu⁸⁵.
 Sözlər padşahının bir məsəli var:
 Nə gözəl söyləmiş: "Axtaran tapar."
 Nizami, içərkən mey İskəndərlə,
 Bəxtiyar olmaqçın ədəbi gözələ!
 Xızır bu süfrəndə olmuş həmsüfrən,
 Yetmiş yeddi suda ağzını yu sən!⁸⁶

DASTANIN BAŞLANGICI

Saqi, dur, gətir o həyat suyunu!
 İskəndər şövkətli şah ver onu.
 Şahın dövlətini öpsün o bədən,
 Odur İskəndərin irsini yeyən.
 Şahnamə yazanlar saçaraq bilik,
 Vermiş söz nəzminə belə yenilik:
 Yunan ölkəsinin padşahlarından
 Vardı bir gənc dövlət, böyük hökmüran,
 Şöhrətli şah idi, adı Feyləqus,
 İtaət edərdi ona rum və rus.
 Yunanıstan idi onun məskəni,
 Makedoniyaydı doğma vətəni.
 Qanunlar qoyardı yeni və parlaq,
 Ulu babasıydı Eys ibn-İshaq.
 Ədalət o qədər yaxınmış ona.
 Qurdları bağlamış qoyun buduna.
 Zülmün boğazını elə sıxmışdı,
 Dara həsədindən rəqib çıxmışdı.
 Üstün olmaq üçün qılıncı, tacı,
 Bir elçi göndərdi, alsın xəracı.
 Ağıl sahibiydi rumlu hökmüran,
 Xəracı göndərdi, olmadı düşman.
 Təleyi yar olan məsud kimsəyə
 Kim cəsarət edər, düşmənmən deyə?
 Bəxşişlər göndərdi böyük dərbara,
 Düşmənlük yolundan əl çəkdi Dara-
 Rum şahı oldu bu bəxşişdən çox şən,
 Mumunu qorudu yanar atəşdən⁸⁷.
 İskəndər başlarkən fəthə hər yeri,
 Döndü birdən-birə çərxin işləri.
 Daraya nə dövlət qoydu, nə dövrən,
 Süngüsü keçirdi çaxmaq daşından.
 Bu dastan haqqında rəvayət çoxdur,
 Hər kəsi dinləyəm, inadım yoxdur.
 Belə nəql edir bu vəqəni rumlar:
 Bir qadın var imiş çox yoxsul, dindar.

İkicanlı idi, tapmadı çarə,
 Yurdundan, ərindən düşdü avarə.
 Doğmağın zamanı yetişi artıq,
 Kəsdi taqətini ikicanlılıq.
 Doğarkən can verdi bir xərabədə,
 Ölürkən körpəni andı yeno də:
 "Məndən sonra sən kim bəsləyəcək?
 Hansı bir canavar sən yeyəcək?"
 O zənn etməyirdi ki, pərvərdigar
 Bir zaman edəcək onu tacidar.
 Nə qədər xəzinə gülbəck ona,
 İqbal qonacaqdır şən qucağına.
 Həsretlər içində qadın verdi can,
 Köməksiz uşağa yar oldu yəzdan.
 Şüurla, hünərlə işlətdi qafa.
 Dünyanı fəth etdi o Qaldan-Qafa.
 Feyləqus çıxarkən ov üçün düzə,
 Qadın ölən yerlə gəldi üz-üzə.
 Gördü bir qadıncı yurdsuz, yuvasız,
 Başının üstündə bir körpə yalnız.
 Sorur barmağını o körpə uşaq,
 Ana həsrətiylə dişləyir barmaq.
 Nökərlərə əmr verdi tacidar;
 Qadının dəfninə məşğul oldular.
 Kimsəsiz körpəni götürdü yoldan.
 Daldı bu həyrətli işə bir zaman,
 Böyütdü, bəslədi, verdi tərbiyə,
 Vəliəhd eylədi "Oğlumdur" deyə.
 Zərdüştilərdə var başqa rəvayət.
 Verir İskəndəri Daraya nisbət.
 Vurdum tarixləri mən bir-birinə,
 Baxdım Firdovsinin öz əsərinə.
 Hər iki rəvayət mənə pozuqdur,
 Uydurma sözlərdir, həqiqət yoxdur.
 Doğrusu budur ki, bilir hər diyar,
 Feyləqus oğludur böyük tacidar.
 Bunlarda həqiqət görmədim bir az,
 Tarixçi bunları qələmə almaz.

Ən yaxşı bir qoca rəvayət edir,
 O köhnə şahlardan hekayət edir:
 Feyləqus qəsrində bir gözəl varmış,
 Bəzəkli gəlincək azad yaşarmış.
 Baxışı can alan, qəmli bülənd,
 Qaşları kamandı, saçları kəmənd.
 Sanki bir sərv imiş, yetirmiş çəmən,
 Telləri bənövşə, çöhrəsi səmən.
 Camalı parlaq bir günəşdən təmiz,
 O süzgün gözləri qəmzəli nərgiz!
 Qıvrıq saçları qara bir ənbər,
 Saray bu dilbərlə olmuş müəttər.
 Rum şahı vurulmuş ayüzlü qıza,
 Dilinin əzbəri parlaq ulduza.
 Bir gecə bağrına basdı hökmüran,
 Şahın xurmasından bar verdi fidan.
 Neysan buludundan sədəf tutdu bar,
 Ən parlaq bir inci oldu aşkar.
 Keçdi bu vəqədən doqquz ay ancaq,
 Ananın bətnində tərəndi uşaq.
 Padşah əmr etdi ki, münəccimlər
 Baxıb ulduzlara versinlər xəbər.
 Bir xəbər versinlər bu gizlin işdən,
 Rahatlıq versinlər bu tərənişdən.
 Bilikli münəccim başladı işə,
 Baxdılar fələkdə olan gərmişə.
 Göyləri seyr üçün məclis düzəltdi,
 Ulduz tərzisi ortaya gəldi,
 Təleyi gördü Əsəd bürcündən⁸⁸,
 Düşmənlər kor oldu onun gücündən.
 Günəş yaxınlaşdı o gün Həmalə,
 Gedirdi elmdən çatsın əmələ⁸⁹.
 Ütarid və Covza qonmuş bir yerə,
 Sovrda məskən etmiş Ay ilə Zöhre.
 Qövsü də Müştəri bəzəmiş gözəl,
 Mizanın bürcündə oynardı Zühəl.
 Altıncı xanəni tutmuşdu Bəhram,
 Xidmət göstərməyə olmuşdu qulam.

Taleyi göründü nurdan da parlaq,
 Nə deyim, o yaman gözlərdən iraq.
 Belə xoş fal ilə dünyaya gəldi,
 O bağda belə bir fidan yüksəldi.
 Təqvimdən bəxtini təyin etdilər,
 Qoyuldu uşağın adı İskəndər.
 Bu yeddi ölkədən oldu aşikar,
 Açarı verəcək ona ruzigar.
 Münəcəim tale dən verincə xəbər,
 Feyləqus şükr etdi, silindi kədər.
 Bəxtiyar çocuğa etdi məhəbbət,
 Taxtına oturdu, payladı xələt.
 Artıq yol vermədi qəmə, kədəre,
 Cəvahir payladı istəyənlərə.
 O müşk otirlinin güləndə baxtı
 Meyi də, müşkü də seltək axıtdı.
 O sərvini budağı bəsləndi nazla,
 Turactək səkərək səsləndi nazla.
 Meydan axtarırdı beşikdə ikən,
 Yəhərə atıldı öz beşiyindən.
 Dayədən istədi ox ilə kaman,
 Kağızı, ipəyi hey aldı nişan.
 Böyüdü, öyrəndi qılınc vurmağı,
 Qızmış aslanlara qarşı durmağı.
 At minmək zövqündən ləzzət alınca
 Düşdü şəhriyarlıq, şahlıq dalınca.

İSKƏNDƏRİN TƏLİM ALMASI

Ey saqi, reyhandan çəkilməmiş mey ver,
 Cənnəti yad etdim, dur, peyapey ver!
 Abad olsun gəməm o bədələrdən,
 Cənnətə düşərəm qorq olsam da mən.
 Nə qədər məsuddur şən həyat quran,
 Tamah süfrəsindən az bir şey uman,
 Malı olsa belə, kifayət qədər,
 Yənə iş adamı çalışar, işlər.
 Naz-nemət içində rahatlıq tapar,

Tələsməz, atını astadan çapar.
 Nə həddindən artıq paylar malını,
 Nə də xəsisliklə pozar halını.
 Çətinlik çox xəsis olmaqdan doğar,
 Qapını qırsanız hədsiz odun var.
 Çox yaşa, ömürdən faydalan özün,
 Çalış özgəyə də ziyan dəyməsin.
 Tarixin yığılmış tumarlığından
 Keçmiş belə nəql edir bir dehqan:
 Elə ki, Feyləqus təzə gəlincək
 Vurdu bu dünyanın mülkünü bəzək.
 Ağillı övladla ata fəxr edər,
 Çünki mübarəkdir seçilmiş gövhər.
 Dünyada ataya varmıdır, gerçək,
 Ağillı oğuldan başqa bir istək,
 Oturtdu öyrənsin ədəblə hünər,
 Günəş eylər daşı qiymətli gövhər.
 Niqumaş alimdi, biliklə dolu,
 Alimin oğluydu həkim Ərəstu.
 Təlim işlərində çəkdi çox əmək,
 Hikmətlər öyrətdi ona sevərək.
 Şahanə tərbiyə, hünər, nəzakət
 Ağıla nur verir, ürəyə qüvvət.
 Hər əqlə sığışan hünər, bilikdən
 Bir mənə çıxarır mənanı bilən.
 Ulduzlar bəzəyəm kimi göyləri
 Bəzədi pak olan yeni gövhəri.
 Çatdırdı onu hər gizlin biliyə,
 Hansı bir gənc almış belə tərbiyə?
 Şahzadə illərlə çox çalışdı, çox,
 Qulağı elm aldı, başqa heç nə yox.
 Öz ağılı, zəkası olunca rəhbər,
 Tapırdı ən incə, mənalı sözlər.
 Hər incə mənanı edərəkən bəyan,
 Sözləri su kimi olurdu rəvan.
 Həmdərsi Ərəstu, bir qardaş deyə,
 Ürəkədən bağlıydı bu şahzadəyə.
 Ərəstu aldıqca bilik atadan,

Ona öyrədirdi hər an, hər zaman.
 Yəqindi bilikli həkim ustada
 Tacidar olacaq bir gün şahzadə.
 Onun təliminə verdi çox diqqət,
 Kişini şad edər qorunsa sərvət.
 Bəxtini oxudu parlaq alından,
 Verdi oğluna da ondan bir ünvan⁹⁰.
 Tale xidmətində duran zamanda,
 Söz qaşı möhrünü vuran zamanda
 Oğlunu tapşırırdı gənc şahzadəyə,
 And verdi, söz aldı: "Peyman ver, - deyir,
 Məktəbdən meydana sən at sürəkən,
 Şahana başını göyde görəkən,
 Başını əyərəkən köhnə dünyanın,
 Hər səmtə gedərəkən hökmün, fərmanın,
 Taxtını tacınla məsud edərsən,
 Xərac göndərirlər yeddi kişivərdən.
 Dünyaya şövkətlə verərsən fərman,
 Padişah olarsan uzun bir zaman.
 Bu dərsi, təlimi tut xatirində,
 Qızıla, gümüşə çox olma bəndə!
 O zaman oğlundan götürmə nəzər,
 Haqqıma, sözümə bir hörmət göstər.
 Onunla et çətin işdə məşvərət,
 Qılıncdan kəskindir gözəl məsləhət.
 Səndə dövlət vardır, onda da hünər,
 Hünərlə dövlət bir çəkiyə girər.
 Hər yerdə hünərə verilmiş qiymət,
 O yerdə gün-gündən ucalmış dövlət.
 Hər yerdə şərəfli bir dövlət vardır,
 Ucalar fikrindən ucalanlardır.
 Ayda öz taxtını qurmaq istəyən,
 Gərəkdir yüksəlsin bu pillələrdən".
 Şahzadə söz verdi öz ustasına:
 "Hər əmrin qəbuldur, - söylədi ona, -
 Taxtımla, tacımla olsam padişah,
 Ərəstu vəzirim olacaq, billah!
 Sözümdən, fikrindən dönməz İskəndər,

Onun hər əmrinə bağlaram kəmər."
 Elə ki, təleyi oldu ona yar,
 İskəndər sözündə qaldı bərqərar.
 Ustadı bilirdi: bir gün bu uşaq
 Dünya şahlarına fərman yazacaq.
 Bir şəkil çəkdi o, həndəsi hərfdən,
 Qalibi, məğlubu etdi müəyyən.
 Dedi: "Al, bir qəza üz versə sana,
 Hərfi say, həm düşməni, həm öz adına.
 Adın dairədə qalsa müzəffər,
 Əmin ol bəxtinə, sənindir zəfər.
 Bu sayda üstünlük göstərsə düşmən,
 O qalib kişidən çəkin hər zaman."
 İskəndər qocadan o şəkli aldı,
 Bu faydalı işdən sevincə daldı.
 Yazanda həndəsi hərfi İskəndər,
 Hər zaman zəfərdən tutardı xəbər.
 Əqliylə bəxtiyar yaşardı hər an,
 Onun hər elmindən qaynardı qazan.
 Tədbirli, bilici olmaqla yenə
 Baş əydi bilici şəxsin fikrinə.
 Alimlər sözünü tutaraq getdi,
 Əqliylə özünü bəxtiyar etdi.
 Ustadın oğlu da alim bir kəsdə,
 Onunla həm yaşadı, həm də həmdərsdi.
 Şahzadə daima ona mehriban,
 O da şahzadədən ayrılmaz bir an.
 Ərəstu razılıq verməzsə işə,
 İskəndər bir quş da taxmazdı şişə.
 O tədbir vermədən tutmazdı bir iş,
 Hər işdə alardı ondan göstəriş.
 Bu çarxın pərgarı döndü çox zaman.
 Dünya çox seyr etdi dağdan, səhradan.
 Feyləqus dünyanı tərk etdi daha,
 Taxtını tapşırırdı gənc padişaha.
 Gəl, qorx bu dünyanın fitnə, felindən,
 Qurtar öz canını onun ölündən.
 Ağacdır, dörd kökü, altı böyrü var,

Çoxunu boğmuşdur bu qorxulu dar⁹².
 Şiddətli küləklər qopduğu zaman
 Düşər yarpağımız bir-bir ağacdən.
 Bu bağda əbədi yaşamaz bir kəs,
 Hər gələn burada çəkər bir nəfəs.
 Yetişər bu bağda hər gün bir nobər,
 Birisi gəlirkən o biri gedər.
 Dünyadan gedərsən istər-istəməz,
 Bu tədbir, bu təlaş bir şeyə dəyməz.
 Bu dünya mülkündə yox belə bazar
 Varını özilə alsın tamahkar.
 Dünya salmış tora, çünki borclusan,
 Borcunu tez ol ver, qurtul bu tordən.
 Nalbəndlə palançı eşşəyə bir gün:
 - Nal, palan pulunu ver,- dedi,- bütün,
 Topal ayağından, yağır dalından
 Nalını, palanı atdı o heyvan.
 Eşşək öz borcundan olunca azad,
 Olduqca dincəldi, qəlbi oldu şad.
 Sən də, ey tozlara bulaşmış insan,
 Borcunu ver, qurtul bu toz-torpaqdan.

İSKƏNDƏRİN TAXTA ÇIXMASI

Ey saqi, dur məni qurtar mənləkdən,
 Işıqlı bədəndən işıqlanım mən.
 Bir mey ki, dağıdar qəmi, kədəri,
 Sağaldar mumiyyətək bu xəstələri.
 Əlində tərəzi mahir söz ölçən
 Saxta əşrəfini saldı rəvnəqdən⁹³.
 Saxta olduğunu artıq bilincə,
 Elə bir sikkəni vermədim xərcə.
 Hər hərfin üstünə barmaq bassam mən,
 Tapılmaz üstündə qələm işlədən⁹⁴.
 Elə ki, gücləndi arxam və adım,
 Kimsənin hərfinə barmaq basmadım.
 Yamanlıq görmədi məndən bir insan,

Mənim də düşmənim vardır hər zaman.
 Tutduğum yol deyil, zəhər içməkdir,
 Hünər aramaqdır, eybi örtməkdir.
 Düzlükdə əvvəldən göstərdim hünər,
 Qələmi düz atdım sonuna qədər.
 Elə bir dabbəqlıq etdim bu gönə,
 Mətanət göstərsin hər ağır günə⁹⁵.
 O böyük tanrıdan budur diləyim:
 Bir an da bu doğru yoldan dönməyim.
 Sizə nəql etdiyim həmin rəvayət
 Usta bir nəqqaşın işidir əlbət.
 Elə ki, Rum şahı taxta oturdu,
 Dünyaya mum kimi bir naxış vurdu,
 Bütün ölkələrə ədli səs-saldı,
 Rum taxtı onunla yeni rəng aldı.
 Atadan gördüyü rəsmi, ayini
 Seçərək saxladı bəyənidiyi.
 Köhnə adətləri möhkəm saxladı,
 Keçmiş qanunları bərk qucaqladı.
 Daraya xəracı verirdi yenə,
 Ölkədə hakimdi köhnə ən ənə.
 Feyləqus əmrində olan hər diyar
 Onun da əmrinə boyun qoydular.
 Dostluqda atadan daha da mətin,
 Düşmənin məhvində qılıncı kəskin.
 İgidlər qorxardı: "Güclüdür", deyə.
 Onunla girməzdi bir tərəziyə.
 Onda ki, qolunun gücün yoxlardı,
 Aslan qulağına düyün vurardı.
 Əlində nə qədər süst olsa kaman,
 Bir oxa bir nəfər edərdi qurban.
 Maral, ceyran ovlar həddindən kənar,
 Ovlaqda aslanı edərdi şikar.
 Hər mərədə, igidə o üstün gəldi,
 Bilici kəslərdən daha yüksəldi.
 Xətti, gül üzünə xoş qələm vurdu,
 Rəna bir müşkədən xoş cədvəl qurdu.
 O müşkin cədvəli xəttinə fələk

Həbəş səvadından vurmuşdu bəzək.
 Gördü ki, əlində acizdir cahən,
 Cahəngir olmağa oxudu meydan.
 Ağılı, qüvvəti güldü baxtına,
 Bunlarla oturdu şahlıq taxtına.
 Hər işdə istərkən qazansın şöhrət,
 Fələk də qoluna verərdi qüvvət.
 O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
 Reyhantək bəzədi, şənəndi bağı⁹⁶.
 Hər evdə bir surət çəkildi ondan,
 Hər ölkə adına düzdü bir dastan.
 Gah açdı sirrini əncümənlərdə,
 Gah ulduz sirrindən götürdü pərdə.
 Gizlində bilənlor yoluyla getdi,
 Zahirdə gənclərlə içib keyf etdi.
 İnsanın fikrinə sığmayan qədər
 Hamıya yaxşılıq etdi İskəndər.
 Kimsənin qəlbini o incitməzdi,
 Ədalət xəttindən uzaq getməzdi.
 Bütün tacirlərdən o, bac almadı,
 Ölkədə kimsədən xərək almadı.
 Dehqan vergisinə çəkərək qələm,
 Sərmayəsizlərdən almadı dirhəm.
 Zər saçdı hər yeri abad edərək,
 Qırdı tikanları, əkdı gül-çiçək.
 Ələmə keçirdi bütün dünyanı,
 Ətri tutdu Misri, Həbəşistanı.
 İki açıq əli günəşə bənzər.
 Biri qılınc vurur, biri tac verər.
 İki gözlü gərək bütün çəkilər,
 Birində daş olar, birində gövhər.
 Hər işdə taleyə rəğbət göstərir,
 Qızılla qızıldır, dəmirlə dəmir.
 Ədli, səxavəti cahanı sardı,
 Hər kəs Rum mülkünü həsəd apardı.
 Ərəstu vəzirədi uca dərğaha,
 Hər yaxşı-yamanda məhrəmədi şah.
 Töküdü İskəndərə hər işdə tədbir,

Az zaman keçmədən oldu cahəngir.
 Elə padşahla, belə vəzirlə
 Bu dünya itizəm almazmı belə?
 Dünyanı fəth etdi bacarıq, hikmət,
 Vəzirin rəyindən qazandı şövkət.
 Məlikşah da, Mahmud da Nuşirəvan,
 Dünya şahlarından bac-xərək alan,
 Öz vəzirlərindən öyüd aldılar,
 Onunla dünyaya zəfər çaldılar.
 Bizim şahımız da düşməmə bu gün
 Vəzirin rəyilə olmuşdur üstün.
 Bizim ayağımız süst olsa hərgah,
 Zərər yox, ancaq ki, süst olmasın şah.
 Padşahın ayağı sürüşsə artıq,
 Çıxar məmləkətdə bir qarışıqlıq.
 Yaman göz şah ilə başlarsa oyun
 Divlər fitnə ilə olar qolboyun.
 Dünya bir məzlumdur, şah dada çatan,
 Məzlum bir adilə möhtacdır hər an.
 Dünyaya sultandır, işıqlı çıraq,
 Yaman nəzərlərdən olsun o uzaq.

ZƏNCİ QOŞUNUNUN GƏLMƏSİNDƏN İSKƏNDƏRİN XƏBƏRDAR OLMASI

Ey saqi, ver könül açan bir şərbət,
 Dərdim var, getdikcə etmədə şiddət.
 Olsun bu ürəyim o şərbətlə şad,
 Məni dərd-qəmədən eyləsin azad.
 Gəldi qurd ağzından sübhün nəfəsi,
 Keşikçi itinini kəsildi səsi⁹⁷.
 Xoruzlar çırpındı, çaldı qol-qanad,
 Təbillər səşindən canlandı həyat.
 O dadlı yuxudan oyandım yenə,
 Sarıldım cavahir düzmək fikrinə.
 Cavahir istəyon qazar mədəni,
 Gövhər ümidilə sökr bədəni.

Bir ləli zəhmətlə götürər ələ,
 Çarpışar daşların daş üroy ilə.
 Nə sandın, ey asan eşidən insan,
 Dinlənilməz zəngin kəlmələr asan.
 Bağda çox olsaydı öncir yeyən quş,
 Ağaclar öncirdən qalardı bomboş.
 Bu ipək pərdəni nəqş edən insan
 Belə nəql etmişdir öz ustadından:
 Elə ki, fələyin çırağı səhər
 Dünyanı nuriylə etdi münəvvər,
 Günəş əlvan şəfəq saçdı hər yana,
 Gəlincək oturdu qızıl taxtına.
 İskəndər qədimki ayində durdu,
 Eyvanda şövkətli bir məclis qurdu.
 Qol-qola tutaraq gözəl qulamlar
 Taxtının yanında tutdular qərar.
 Gah Kəyan adına qaldırır qədəh,
 Gah gövhər saçaraq edirdi fərəh.
 Bir nur çeşməsiydi, oturmuşdu şən,
 Aman səsi gəldi uzaq ellərdən.
 Məclisdə padşaha etdilər məlum:
 "Amana gəlmişdir bir yığın məzlum.
 Kömək istəyirlər Rum sultanından,
 Deyirlər: Misrə çox dar oldu cahan.
 Zəncilər axınla gəlmiş bu səfər,
 Dolaşmaq çətindir, tutmayır çöllər.
 Ordularla dolmuş bu böyük cahan,
 Çöllərdə hakimdir qorxu, həyəcən.
 Hamısı çöllüdür, qətrəndən qara,
 Çöllərin otu da çatmaz onlara.
 Uşaq təbiətli hər yaşlı kosa
 Şən həyat keçirir çirkin də olsa.
 Nə bir utancaq üzləri vardır,
 Nə də sevgi saçan gözləri vardır.
 Bunlar insan yeyər, ilantək sancar,
 Misrin buna qarşı nə qüvvəti var?
 Köməyə çatmazsa böyük tacidar,

Qarətə gedəcək o zəngin diyar.
 Misir, Rum, Əfrənca olar tarmar,
 Mum kimi əriyər o odlu dağlar.
 Bu haqsız axından pərəkəndəyik,
 Şah, formən sizindir, bizlər bəndəyik."
 O dinin pənahı, adil hökmdar
 Bildi ki, Zəncidə hədsiz qoşun var.
 O hədsiz ordudan qorxdu hökmürən,
 Qorxusuz olurmu ağıllı insan?
 İskəndər vəzirini tez dəvət etdi.
 Onunla ətraflı məsləhət etdi.
 Ağıllı, bilikli, hünərli vəzir
 Müzəffər olmağa tökdü bir tədbir:
 "Qalx, - dedi, - bəxtini sına, zamandır,
 Belə əjdahanı məhv etmək şandır.
 Zəfərlər yaratsa ordunun əli,
 Daha möhkəm olur şahlıq təməli.
 Misir də, Zənci də olur səncə ram,
 Mərdlikdə alarsan yenilməz bir nam.
 Ölkədən silinsə azğın düşmənlər,
 Xainlər kor olar, dostların gülər."
 Rəhbərin əmrilə o gənc hökmürən
 Bayrağı ucaltdı Makedoniyadan.
 Topladı süngülü, qılıncı əsgər,
 Qılınc şəfəq atdı buluda qədər.
 Dənizdən quruya çıxınca ordu,
 Tərpəndi, bir daha Misirdə durdu.
 Misir xalqı ilə silahlı əskər
 Bu işi uğurlu bir fəal bildilər.
 Padişah əmr etdi, Nil sahilindən
 Keçərək, çöllərdə tutsunlar məskən.
 Yedəkli at ilə axsın meydana,
 Döyüşdə verməsin aman düşməna.
 İgidlər düzüldü yola hər nə var,
 Zəncinin kininə bel bağladılar.
 O coşğun ordunu görüncə zənci,
 Gözündə qaraldı dünya sevinci.

Ordular çıxınca qarşı-qarşıya,
 Üzlərdən büsbütün silindi Həya.
 O polad misralı atlar nalından
 Kökündən titrədi o köhnə cahan.
 Meydandan o qədər ucaldı nəro,
 Sanki göy saraldı, töküldü yerə.
 Coşdu toppuz, yağdı mancanaq daşı,
 Əyildi öküzün, balığın başı⁹⁸.
 İnsanlar bağırır, kişnəyir atlar,
 Dünyanın gözü kor, qulaqları kar.
 Bu səs-küy elə bir qiyamət açdı,
 Vəhşilər qorxaraq çöllərdən qaçdı.
 Döyüşə başlarkən hər iki əsgər,
 Divləri sarsıtdı ucadan səslər.
 Elə yerdə idi bu döyüş, inan,
 Qubar gətirirdi adam yanğından.
 Kükürdün tozotək qupquru çöllər
 Cəhənnəm kimi ydi, yanırıdı ciyər.
 Sərin su yox idi ağudan başqa,
 Bir də günəşdəki yanğıdan başqa.
 Baxırdı əjdaha kimi hər mağar,
 O yerdə hər fitnə açmışdı bazar.
 Orda ki, yaşayır qulyabanılar,
 Yaşayıb, hər yerə soxulur onlar.
 Ləli yer öküzü udduğu zaman
 Pusqudan sıçradı qapqara aslan⁹⁹.
 Gecənin zülməti dünyanı sardı,
 Aslanın dişitək ulduz ağardı.
 Gecənin göbəyi yayırdı ətir,
 İşıqdan dünyaya açmışdı çotir.
 Düşməni tanıyan növbətçi əskər
 Yollara çıxaraq keşik çəkdiilər.
 Ulduzlar yer-yerdən doğmuşdu parlaq,
 Xalq oldu zəhmətdən, kədərdən uzaq.
 Qaranlıq çökünce Rum və Zəngibar
 Vuruşdan yorulub axşamladılar.

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINA XƏBƏR GÖNDƏRMƏSİ

Ver, saqi, Rum üzlü, gülgün şərabdan,
 Təbim zənci kimi şəndir bu zaman.
 Mənimlə bu qorxu bilməyən pələng
 Olmasın Rum, zənci kimi iki rəng¹⁰⁰.
 Aldadan yol oldu bu uzaq yollar,
 Yeddinci fələkdə ancaq işıq var¹⁰¹.
 Bu yolda mələk də azar yolunu
 Çünki bir div gedər, qayıdar onu.
 Bu çarşubazarda qapan işlədən
 Bir arpa almasa çəkməz iki dən.
 Çalışar, hər yandan oğurlar bir az,
 Ondən da qaparlar işi olsa saz.
 Dönə-dönə alar qoca dehqandan,
 Divana göndərər o batman-batman.
 Məndən uzaq olsun bu cürə dostlar,
 El məni bu sözdə üzürlü tutar.
 Əxlaqca yabançı bu dostları, bil,
 İkiüzlülərdə arama bir dil.
 Tülkünün deşiyi ikidir əlbət,
 Birisi tamahdır, birisi şəhvət.
 Bir əqrəb kimidir, olsa da huşyar,
 Nə qulaq, nə də göz deşikləri var.
 Bu gizlin əsrarı təsvir edənələr,
 Dehqan tarixindən vermişdir xəbər.
 Çin şahı atına qoyarkən yohar
 Zəncinin nalına od vurdu göylər¹⁰².
 Günəşi pusqudan fələk sıçratdı,
 Ulduzlar üzüyü əlindən atdı¹⁰³.
 Bu dünya ordular yıxan ərlərdən
 Bir məclis bəzədi ulduz kimi şən.
 Dəvəni zəngindən, fil güzgüsündən
 Sədəf şəvə doğdu inci doğurkən¹⁰⁴.
 Fil təpiklərindən yer öküzünün
 Sümüyü qırılıb məhv oldu bütün.

Şah Kəyan rəsmi cəsarətini yeni,
 Doldurdu təblihin sosi ölkəni.
 Qurdu Rum rəsmiylə elə bir ordu,
 Sanki möhrü muma bir naxış vurdu.
 Bir rumlu var idi olduqca insan,
 Natiqdi, bir neçə dildə danışan.
 Alimdi hər fikri, sözü qurmaqda,
 Mahirdi ox atıb, qılınc vurmaqda.
 Söhbəti tutini kəməndə salmış,
 Özü Tutıyanuş adını almış.
 O qədər kəskindi sözü, hünəri,
 Özünə çəkərdi dinləyənləri.
 Sarayda nədimdi, həm də arabir
 Ay, günəş sirrindən söhbətlər edir.
 Yanına çağırırdı onu İskəndər,
 Elçilik edərək aparırsın xəbər.
 Əmr etdi, hərəkət etsin durmadan,
 Zənci sərdarına yetirsin fərman.
 Kəskin qılıncını anlatsın ona,
 Qayıtsın bəlkə öz doğru yoluna.
 Zəncicə anlatsın, göstərsin tədbir,
 Atəşi gördükcə yumşalar dəmir.
 Gül üzvlü, o şümşad boylu hünərvər
 Rumludan zənciyə apardı xəbər:
 "Təxti var, tacı var bəxtitək parlaq,
 Qılıncın gücüylə ucaltmış sancaq.
 Şövkətli, qüvvətli, həm də sərkəşdir,
 Bəzən də acığı yanar atəşdir.
 Maral buyuzuna göndən zeh çəkər,
 Qarışqa başını dırmağa tikər.
 Onunla müdara eylə, ey salar,
 Ağlayıb üzr istə, get ona yalvar.
 İnan ki, bu atəş olsa şöləvər,
 Sönməz, üzərinə dəniz töksələr.
 Dostluqla yaxınlaş, kinindən çəkil.
 Onunla düşmənlik faydalı deyil.
 Kin ilə, sülh ilə sınılanmış cahən,
 Sülhündən xeyr almış, kinindən ziyan".
 Bu fikri qaralar şahı eşitdik

Dəhşətdən qıvrıldı qara ilantək.
 Kininin atəşi beynini yaxdı,
 Şimşəkli buludtək gurladı, çaxdı.
 Acıqlı əmr etdi: Tutıyanuşu
 Kəssinlər, bədəndən ayrılısın huşu.
 Div kimi qapdılar o pəhləvani,
 Necə ki, kəhrəba qapar samanı.
 Qızıl təst içində kəsildi başı,
 Al qana bulaşdı şahın sirdaşı.
 Qızıl təst qan ilə dolduğu zaman
 Zənci şah su kimi içdi o qandan.
 Onunla gedənlər gözlərində yaş
 İskəndər yanına qayıtdı birbaş.
 Həsərlə döndülər şahın yanına,
 Bu qanlı xəbəri verdilər ona.
 O gözəl rumlunun zənci şahından
 Gördüyü dəhşəti etdilər boyan.
 İskəndər o şümşad rəngli sərv üçün
 Atəşdə ox kimi yandı ki, neçin
 Elə bir sucsuzun töküldü qanı?
 And içdi məhv etsin azgün düşmanı.
 Çatınca qoşuna bu dəhşətli iş,
 Rumlular qorxaraq etdilər təşviş.
 Bu işdən zəncinin dişə ağardı,
 Rumlunun qəlbini bir qorxu sardı.
 Gecənin dişləri örtülməlidir,
 Ancaq ölən zaman o gülməlidir.
 İskəndər susaraq üç gün, üç gecə,
 Kinini söndürdü parlaq düşüncə.
 Dağların üstünə alınca duman,
 Quşlar bu ahəngə düzdü bir dastan.
 Göylərin Harunu keşik çəkərək,
 Belinə asmışdı saysız qızıl zəng¹⁰⁶.
 Keşikçi zəng çalıb səsləndi birdən:
 "Yaşasın tacidar, qəhr olsun düşmən!"
 Dışarı çıxaraq kəşfiyyat qolu.
 Növbətlə qarovul güdərdi yolu.
 Ertəsi günü bu səbirsiz dövrən
 Göstərdi günəşi dağ arxasından.

Nay, təbil gurladı şah qapısından,
 Zənglərin səşindən titrədi cahan.
 Təbilçi sür ətlə qalın xam gündən
 Gecənin ağzına vurdu bir yüyən.
 Coşaraq inləyir neyin nəfəsi,
 Nağara əl çalır, yüksəlir səsi¹⁰⁷.
 Ordunun çəkisi elədikə meyl,
 Bu gözədən o gözə axıdırdı sel.
 Süngülər kaftanı dələrək hər an
 Çıxırdı göbəyin tam ortasından.
 Qılınc, ox yağarkən şaraqhaşaraq
 Parça-parça oldu geyim və qalpaq.
 Qılıncın dəhşətlə çalhaçalından
 Buludun qəlbində su olurdu qan.
 Üz-üzə gəlincə hər iki ordu
 Elə bil iki qoç üz-üzə durdu.
 İgidlər döyüşdü uzun bir zaman.
 Meydana sel kimi axıtdılar qan.
 Rumları zəncilər əzdiyi zaman
 Sanki bir maralı ovlardı aslan.
 Rumlara zəncilər verdi tələfət,
 Hər yeri bürüdü dəhşətli heyhat.
 Zəncinin etdiyi Tutianuşə
 Rumları salmışdı böyük təşvişə.
 Kasaya doldurmuş günahsız qanı,
 Su kimi başına çökmiş kasanı.
 Zəncilər oynayan qorxunc oyundan
 Qorxaraq, rumlara daraldı meydan.
 İskəndər bildi rum, zəncidən ürkmüş,
 Əskərin qəlbinə bir qorxu çökmüş.
 Meydanda əskərə üz versə qorxu,
 Cəza bir iş verməz, dağılar ordu.
 Çağırdı bilikli böyük vəziri,
 Gizlincə anladı ona bu sirri:
 "Müzəffər ordumuz olmuş pərişan,
 Bir qılınc yemədən doymuş savaştan.
 Döyüşə qəhrəman bir ordu görək,
 Bir atlı od olsa, verməz bir kömək.
 Elçinin qanını içərkən düşman

Əskərim məhv olur can qorxusundan.
 Orduda apardın qorxu izi var,
 Qorxaq kimsələrdən, söylə, nə çıxar?
 Meydanda düşməndən qorxarsa ordu,
 Su götür, zəfərdən əllərimi yu.
 Zəncilər hər yanda meydan sulayır,
 Qızmış fillər kimi hey baş bulayır.
 Yaratmaq görəkdir elə bir dostan,
 Zəncinin ordusu məhv olsun ondan.
 Ortaya elə bir sağlam fikir at,
 Bizə bu qorxudan versin bir nicat".
 Sınanmış, ağıllı, hünərli vəzir
 Azacıq düşündü, tökdü bir tədbir:
 "Sərvərim, kamalın olsun səncə yar,
 Zəfər dostun olsun, düşmənlərin xar.
 Üzünü çevirsən dağ-daşa belə,
 Fələkdən səadət alasan ol.
 Dünyanın pənahı ulu yaradan
 Pənahnın olsun, ey böyük hökmüran.
 Qaralar zəhərli ilandır, ilan,
 Bir divdir, şeytandır, deyil bir insan.
 Yeri var rumlular etsə qorxaqlıq,
 Zəncilər nəhəngdir, rumlular balıq.
 Qan içmək olduqca qorxulu bir iş,
 İnsanı yeməksə ondan da müdhiş.
 Onlardan bir həya gözlənsən, inan,
 Bizə söyləməzlər ağıllı insan.
 Meydanı düşməncə versək bu sayaq,
 Zəncilər göylərə sovurar torpaq.
 Rumlardan qorxsaydı vəhşi zəncilər
 Elçinin sözləri edərdi osər.
 Elçi nə edəydi o vəhşilərə,
 Elçi yeyən desək yetər bir kərə.
 Düşünmək görəkdir elə bir fikir,
 İnsanı yeməkçin olsun bir tədbir.
 Yollardan bir neçə zənci tutaraq
 Onları dərğahda eylədi dustaq.
 Sən otur yerində acıq, təmkinlə,
 Onları torpağa yıxsınlar kinlə.

Birinin başını dərhal üzünlör,
 "Yemək bişsin" deyər mətbəxə göndör.
 Zəncilər dililə hökm et durmadan:
 "Bu başı al, bişir, yesin hökmüran!"
 Gizlində aşpaza başqa tövr anlat:
 "Bu başı gülmə yerə, torpaqlara qat!"
 Qara qoyun başın bişirsin bir az,
 Sümüksüz hüzura gətirsin aşpaz,
 Bişməmiş dərinə hiddətlə, kinlə
 Tez götür, parçala, çeynə dişinlə:
 Çağır ki: "Beynini gətirin görək,
 Olmazmış belə bir ləzzətli yemək.
 Bilsəydim ki, zənci ətindən təm
 Edərmiş vücudlu belə sapsağlam,
 Rum əsirlərini bəsləməzdim mən,
 Hər zaman yeyərdim zənci ətindən.
 Bilsin o adamcıl, müdhiş canavar,
 Ondan iti dişli insan yeyən var."
 Bununla sönər o kin saçan ocaq,
 Dəmiri dəmirlə olar yumşaltmaq.
 Həyata keçirsək bu tədbiri biz,
 O güclü qolları yenərək şəksiz.
 Qurdluqda mümkündür qurtulmaq qurddan,
 Cəhlə qarşı verər cəhalət ziyan."
 İskəndər əmr etdi: rum əsgərləri
 Gizlində dolaşsın düşmən yerləri.
 Yollardan keçərkən məğrur zəncilər
 Əsir götürsünlör bir neçə nəfər.
 Əmrinə igidlər baş əydi bir-bir,
 Zəncidən aldılar bir neçə əsir.
 Döndülər şah olan xeyməyə sarı,
 Təslim eylədilər o düşmanları.
 Əsirlər hüzura gəldiyi zaman
 Üzləri qaraydı, başları al qan.
 Padişah yerindən tez kükrəyərkən
 Şikar arxasınca düşən aslantək
 Əmr etdi, birini dərhal qapdılar,
 Başını dağ kimi vurub çapdılar.
 Verdilər mətbəxə ki, al bu başı,

Padşaha hazırla bir zənci aşı.
 Aşpaza başqa tövr anladı bunu,
 Nə sayaq oynasın müdhiş oyunu.
 O biri zəncilər qorxaraq durmuş,
 Bu qanlı ədətdən boynunu burmuş.
 Padişah əmr etdi: açılısın süfrə,
 Hər çeşid yeməkdən düzülün yerə.
 Qoyunun pörtülmüş ətindən aşpaz
 Süfrəyə düzdükcə keyfi oldu saz.
 Ceyran dərisini yırtantək aslan
 Dişiyə didərək başı hökmüran,
 Başını oynadıb ləzzətli yedi,
 "Ox, belə bir yemək yemədim - dedi.
 Nə qədər dadlıymış zəncinin əti,
 Verməz başqa ətlər böylə ləzzəti.
 Zəncinin ətindən kabab yaxşıdır,
 Yanında qırmızı şorab yaxşıdır.
 Tək zənci budundan yeyərəm kabab,
 Dadlıdır, duzludur, xoş gəlir şorab".
 Zəncilər önündə qoyun başından
 Zənci başı deyib yedi hökmüran.
 Müdhiş əjdahanı görüncə belə
 O qara ilanlar dağıldı çölə.
 Ordunun içində döndü zəncilər,
 O qara günlərdən verdilər xəbər:
 - Əjdaha yeyənmiş bu insanxəyal.
 Nəhəngdir, bizlərə verdi çox zaval.
 Elə bir ləzzətli yeyir zəncini,
 Sanki zənci yeyir badam içini.
 Bir zənci başını keçirsə ələ,
 Qoyunun başıtək yeyir ləzzətli.
 Zəncinin qəlbino çökmüşdü qorxu,
 "Biz ipək sanırdıq, cəfə palazmış bu!.." ¹⁰⁸
 Alovlu şöhlər get-gədə söndü,
 Qızğın atəşlərə soyuq göründü.
 Ertəsi günü quş qanad açınca.
 Fələyin başından duman uçunca,
 Gecəyə bağırırdı xoruz hiddətlə,
 Təbillər gurladı, coşdu şiddətlə.

Şeyurlar kin ilə gurlar, elə bil
Məhşərdir, surunu çalır İsrafil.
O öküzquyruğu şeyurlar ötdü,
Göydəki Öküzün partladı ödü.
Coşdu qurd gönündən olan nağara,
Dünyanın beynini gətirdi zara.
İgidlər köksündə çırpınan ürək
Dərindən inlədi türkün nayıtək.
Yer dimağındakı odlu zərbələr
Çırağın beynində şöləyə bənzər.
"Çəkil, çəkil" deyə o polad oxlar
Fillərin belində tuturdu qərar.
Hər polad qılincdən parladı şimşək
Buludlu gecədə axan ulduztək,
Qalxaraq yerindən hər iki ordu
Başqa bir təhrdə yenə səf qurdu.
Sanki iki bulud baş-başa qoşdu,
İki od dənizi köpürdü, coşdu.
Rumlarla zəncilər hərbə girərək
Qarışdı iki rəng alan qabantək.
Quş kimi atların polad nalından
Yer oldu igidlər qanıyla əlvan.
Qol qıran oxların vıyılısından
Kimsədə nə bədən qalmışdı, nə can.
Qılınc güzgüsündən şəfəqlər axdı,
Bu şəfəq günəşdən daha parlaqdı.
Rumlular elə bir bayraq ucaltdı,
Yerə ox, göylərə kəməndlər atdı.
Cəbhənin qəlbində durmuş İskəndər,
Sağ-solu bəzəkli bir alay əskər.
Qarşıda zəncilər kin ilə durdu,
Çıxardı Bisütun kimi bir ordu.
Qocaman fillərin ağır səfləri
Elə bil uzanır bir dağ kəməri.
Əqiq kimi gözlər, süngü kirpiklər.
Dəmiri xortumdan quyruğa qədər.
Hər filin belinə taxt qoyulmuş ac,
Üstündə bir zənci, başında bir tac¹⁰⁹.
Meydanda bir nərə vuranda filə

Atəşi canına salır vətənlə.
O qədər fil gəldi, dolaraq meydan
Hər tərəf qaraldı fil ayağından.
Fillərin yanınca gedən piyada
Hər yerdə yüz fili salırdı bəndə¹¹⁰.
Meydanın ayini bitincə, artıq
Ürəkdən silindi sevgi, insanlıq.
Zərəcə adlı bir qara pəhləvan
Ortaya atıldı, oxudu meydan.
Fil kimi kükrədi toppuz əlində,
Bir tutar qoymadı fillər belində.
Bir qara ilandı qurddan füsunkar,
Qabarıq, şişkin bir böyük başı var.
Geniş ağzı sanki qara bir qazan,
Baxanın ağarır gözü qorxudan.
Dəmir cəvhərindən küpdür bu qaya,
İçinə tökülmüş qapqara boya.
Sinosi bir polad qalxandan qurma,
O div gövdəsini hələ heç sormadı.
Gördünmü başında qotaz bir bayraq?
Bu zənci bayrağın eyniydi ancaq.
Məhcası bənzərsə çəvrilmiş tasa,
Gözləriydi içi qan dolu kasa.
Zənci çox öyündü: "Mən bir sərkəşəm,
Tüstünün altında yanan atəşəm.
Polad çeynəyən fil, Zərəcə məniməm,
Fillərin belində şərəb içənəm.
Qədəhi vurunca sərxoş olaraq
Filləri zərbəmlə edərəm çolaq.
Meydanda əl atsam kəskin qılınca
Dağları edərəm mən parça-parça.
Qarşıma çıxarsa qızmış bir aslan,
Şimşəkli buludam, qoparıram tufan.
Coşarsam, atından salaram Nili,
Bu rüxüm piyada buraxar fili¹¹¹.
Silahım göyormiş aslan canından,
Mənim öz vücudum silahdır, inan.
Ürəyim almazdır, vücudum dəmir,
Bu almaz, bu dəmir mənimçün nədir?"

Başımı qürurla qaldırsam əgər,
 İtmərəm atəşdən, donızdən həzər.
 Yırtaram böyrünü hər pəhləvanın,
 Bağrını çeynədim kinli düşmanın.
 Qan tökmək peşəmdir, əjdər bədənəm.
 Tək qatil deyiləm, adamıçeynəm,
 Dünyada kimsədən utanmaram mən,
 Utanmaq nə gərək hər bə girərkən?
 İgidi hünərdən qoyar utanmaq,
 İşşəyi ram edən palandır ancaq.
 Hər zənci mən kimi güldüyü zaman
 Gülər almaz dişli qara bir aslan".
 Rəcəzi bitincə tərpendi duman,
 Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan¹¹².
 Rumlardan bir igid girişdi işə,
 Özünü birinci atdı atəşə.
 Ürəyi çırpındı od söndürməyə,
 Döndü atəş görün bir pərvanəyə.
 O sınaqlı zənci bir hər bə ilə
 Başını qopardı zərbə ilə.
 Başqa bir pəhləvan çıxdı savaşa,
 Bu dövrən onu da vurdu bir daşa.
 Beləcə rumlardan yetmiş pəhləvan
 Zərəcə əlində keçdi qılincdən.
 Kimsədə qalmadı cəsərət, hünər,
 O qızmış zənciyə olsun bərabər,
 Yerindən oynayıb dərdə düşdü Rum,
 Sanki qızgın kürə əridirdi mum.
 Ordunu əzincə qara pəhləvan
 Rumlardan olmadı qarşıya çıxan.
 O fələk şövkətli, igidlər yenən
 Mərkəzdən ox kimi atıldı birdən.
 Döyüşçün vücudu yarağa batdı,
 Zənci öldürməyə süngü oynatdı.
 Belində gövhərlə bəzənmiş kəmər,
 Başında polad bir qalxan - cilvəgər.
 Əynində zirehi mavi, qıvrıcaq,
 Düyümü zəncinin saçından artıq.
 Yəmənə qılınca içirmiş zəhər,

Boynundan sallanmış belinə qədər.
 Kəməndi tamğacli qaşına bənzər,
 Çaqların qurduğu yay kimi çənbər¹¹³.
 İpək bir çul salmış kəhər atına,
 O, fil gövdəsiylə çapdı meydana.
 Cilovu sürətlə atdı yohərə,
 Ilücuma keçirkən çəkdi bir nərə.
 Necə bir kəkliyə şığıyar tərən,
 Dünyaya al günəş doğar ucadan,
 Elə bir sürətlə sərkaş, filbədən
 Düşmənin üstünə atıldı birdən
 Bağırdı: "Ey qara qarğa, ol sayıq,
 Qarşında şahindir, sakit ol artıq.
 Noxtanı çəkməsən yoldan kənara,
 Dünyanı edərəm üzündən qara.
 Üz-gözün onunçün qaradır, inan,
 Qarşımda qaçarsan kəskin qılincdən.
 Gəl, getmə, qızardım qara üzünü,
 Saçından qıvrıcaq edim özünü.
 Güzgütək parlayan qılinc pas tutur,
 Güzгүйөm, məndən hər zənci yas tutur.
 "Ağlıq" ağlıq alır xəstə gözlərdən,
 Qılıncın qızartı alar üzlərdən.
 "Mən divəm - deyirdin, - xörəyim adam", -
 Məni ye ki, divdən lətif adamam.
 Qılinc oynatmağı sizdə yox bilən.
 İndi gəl, qüvvətli qolumdan öyrən!
 Yerindən tərpanmə, çox gəlmə yaxın,
 Yoxsa ki, başını öpər ayağın.
 Mən ərəb huşlu bir Rum sərvəriyəm,
 Zənci öldürən bir sübhün nuriyəm¹¹⁴.
 Fil kəskin qolumdan bir qılinc yesə,
 Filban Nil küpünə atar əlbəsə¹¹⁵.
 Daşlar oxlarımdan halqa geyəndə
 Qulağına halqa taxarsan sən də".
 Sözləri bitincə qalxdı yohərə,
 Cilovu buraxdı, çəkdi bir nərə.
 Sərxaş aslan kimi elədi həmlə.
 Aslanca bir toppuz almışdı ələ.

Toppuzu vurdu şah elə qüvvətlə,
 Elburus dağına düşdü zəlzələ.
 Poladın açdığı dərin yaradan
 Qalmadı abinus ağacında can¹¹⁶.
 Qol, boyun, ayaq və köks, gövdə, baş
 Girdi bir-birinə, oldu xurdü xaş.
 Zərəcə həyatdan olunca rahat,
 Meydana atıldı başqa bir heybət,
 Xurma ağacından uca pəhləvan,
 Elə bir ağacdan qorxardı bağban.
 Hücuma keçincə o kinli qara,
 Padşaha buraxdı odlu bir yara.
 Zirhə təsiri olmadı, zənci
 Buludtək bağırırdı, uçdu sevinci.
 O qara buluda qızdı hökmüran,
 Çəkdi ağ nəhəngi qara qınından¹¹⁷.
 Hücüm eləyəntək aslan ceyrana
 Bir zərbə endirdi o pəhləvana.
 Xurma ağacının uçdu kölləsi,
 Ağacdan düşdü bir zənci gövdəsi.
 Çıxdı bir başqası "Aslanam" deyər,
 Özünü o zənci durdu öyməyə:
 "Bir qara buludam, zənci dağından,
 Qılıncım yağdırır əjdaha, aslan.
 Bu ağır dağların çəkisi mənəm,
 Qapqara zənciyəm, bir filbədənəm.
 Başından biçərəm qocaman fili,
 İçimə çəkərəm o daşqın Nili.
 Zəhərli dəmirim kimi dişləsə
 Qaradan biçərəm ona əlbəsə.
 İskəndər gördü bu hədyan danışan
 Nafini müşk ilə yağurdu qandan.
 Qılıncı qaldırdı uca boyuna,
 Başından bir zərbə endirdi ona.
 Ondən da müdhiş bir qara hiddətlə
 Atıldı qarşıya çox cəsarətlə.
 Padşahın qılıncı çıxdı birinci.
 Toz, torpaq içində fırlandı zənci.
 Meydana atıldı başqa bir qara,

Onun da gözünü yumdu bir yara.
 Qorxaq zəncilərdən heç birçə nəfər
 Döyüşə çıxmadı axşama qədər.
 Şan, zəfər olunca şahın yoldaşı
 Döndü ordugaha, ucaldı başı.
 Günəşin gül rəngli donu dönərkən
 Mavi bir rəng aldı Nilin küpündən.
 Alaca göylərə keşik çəkənlər
 Alamtlı gecəyə aydınlıq ələr.
 Keşikçi adətə üzrə ayıqdı,
 Ulduzu sayandan daha sayıqdı.
 Zənci qarovulu, Rum qarovulu
 Keşikdə dayanıb güdərdi yolu.
 Günəş, dan sökərkən gülümsəyərək
 Neylufər günbədə vurunca bəzək,
 Zərmişan xeymədən çıxdı İskəndər,
 Hər bə üçün meydana çıxardı əskər.
 Bir məhmiz vurdu o sərəkə tərlana,
 O, suyu od kimi sürdü meydana.
 Mərkəzi aldı öz əlinə, sonra
 Cinahı tapşırdı pəhləvanları.
 Sağ-sola dəm dəmirdən çəkdi bir hasar,
 Möhkəm bir təməldə düzüldü dağlar.
 Zəncilər, hərbəşlər hey ordu-ordu
 Əlində qılınc, ox meydana zərdu.
 Cəbhənin qəlbində durmuş zəncilər,
 Sağında hərbəşlər, solunda bərbər.
 Boru gurlayınca şah qapısından,
 Zəncilər zəng çaldı, qızıqdı meydan.
 Qaramtlı bir bulud gurlayıb çıxdı,
 Qılıncın şimşəyə göylərə axdı.
 Ordular qopardı elə bir nərə
 Dəhşətli bir qorxu çökdü divlərə.
 Toz, torpaq boğurdu saf boğazları,
 Qorxudan bənizlər oldu sapsarı.
 Qılıncdan, toppuzdan, süngüdən, oxdan
 Sülh aradan çıxıb getmişdi çoxdan.
 Polad qalxanların toqquşmasından
 Göylərə çökmüşdü qorxu, həyəcan.

Torpağın beynini yerdən oynatdı,
 Yer dağın möğzini başından atdı.
 Nağara gurlayır ildırım kimi,
 Qalalar uçulur sıldırım kimi.
 Uzağa səs salır naylar, elə bil
 Məhşərdir, çalınır suri-İsrafil.
 Yer zindan olunca gürzə, əmuda,
 Köhüldən toz kimi uçdu buluda.
 O polad dimdikli uçan oxlardan
 Daşların bağına düyümlədi qan.
 Kirpikdən ox atır oyrıqş kaman,
 Zirch məməsindən süd sağır hər an.
 Kəməndlər qıvrılır düyümlənərək,
 Sarılır boyuna qara ilantək.
 Hindli bir oyunçu kimi qılınclar
 Havada oynayıb mayallaq vurur.
 Süngülərdən çıxan o mövzun səssə
 Atlar da uyaraq gəlmişdi rəqsə.
 Arı nəştəritək dəmir oxlardan
 Daşların üzündən axırdı al qan.
 Yərlər xəstələndi yaralılardan,
 Yorğun ahlər saçdı göylərə duman.
 Lacivərd rəngində olan bir dağtək
 Şah verdi cəbhənin qəlbinə bəzək.
 O qılinc oynadan sərt qulaq zəngi
 Bağırtdı, elə bil zəncinin zəngi,
 Kin dodaqlarında köpüklənərək
 Ağzını açmışdı bağa tasitək.
 Canlanan mərkəzlər qalxdı ayağa,
 Durdular meydanda at oynatmağa.
 Hünər göstərməyə coşarkən mənlik
 Baş verdi zirəklik, dəlilik, şənlik.
 Rumları yarıqda yendi zəncilər,
 Bunlar çox müdhişdi, onlar çox dilbər.
 İskəndər darıldı bu qorxunc işə,
 "İncələr yaramaz qızğın döyüşə".
 Düşündü: "Mən özüm olaram aslan,
 Ayırram özümü bu qorxaqlardan.
 İndi ki, qorxmuşdur qoşunun qəlbi,

Mən özüm aparam görək bu hərbi".
 Dan yeri ağardı, şəfəq söküləcə
 Sürətlə çəkildi qaranlıq gecə.
 Şahın zərbəsiylə bir neçə qara
 İt kimi gəbərdi alınca yara.
 Şahın hünərini belə görənlər
 Kəskin qılıncından etdilər həzər.
 Meydanda özünü şah yalqız gördü,
 Atını düşmənin qəlbinə sürdü.
 Bu dünya Pələngər şaha oldu tong,
 Düşündü: "Dənizdən çıxmış bu nəhəng".
 Öz adamlarına dedi: "Bu şikar
 Toruma düşərsə, qurtuluşmu var?"
 Şahano bir silah tərtib elədi,
 Qılıncla qalxanı tərkib elədi.
 Kərgədən gönübdən geyindi köynək,
 Qızıldan vurulmuş ona çox bəzək.
 Güzgü, ya xam gümüş kimi parladı,
 Başında poladdan dəbilqə vardı.
 Qılinc maralın gözütək parlar,
 Qarınca qanadı kimi cəvhərdar.
 Atıldı, cürətlə girdi meydana,
 Ürəklə kim hücum edər aslana?
 Bağırtdı: "Ey şikar arayan aslan,
 Özünü güvənmə, oxuma meydan.
 Getmə, gəl vuruşaq, görək kim kimi
 Meydanda basacaq bir aslan kimi?
 Görərsən kimdədir ucalıq, zəfər,
 Kimə yar olacaq səadət, hünər?.."
 Zəncinin sözündən coşdu İskəndər,
 Qan vurdu başına, qovruldu ciyər.
 Qarşıda kin ilə coşarkən düşman
 Rəqibin qəlbində cuşə gəldi qan.
 İskəndər bağırtdı: "Güvənmə boş-boş,
 İgidlər önündə öyünmə, sərxoş!
 Söz açma mənə bu qəhrəmanlıqdan,
 Kölgəsindən qorxan, ey sərsəm, nədən!
 Qorx aslan yəndəndən aslansa əgər,
 İgidlər yənənə göstərmə hünər.

Tərpədə bilməsən ağır gövdəni,
 Məhvino çalışmaq məhv edər səni!
 Aslanın böyrünə əl çəkmək üçün
 Üstün olmalıdır aslana gücün.
 Şahinlik göstərən, ey zəif sərəçə,
 Özünü məhv üçün işlətmə pəncə!
 Xoşdur, gəl dolaşaq, məhəkdir meydan,
 Kimdədir üstünlük, edək imtahan!
 İgidlər yenəncə bu tənə əbəs,
 Yenilər hər zaman tənə vuran kəs."
 Padşahın sözündən o kükrəyərək
 Yerindən tərpəndi qara lüstütək.
 Şahın üzərinə qılıncı çəkdi,
 Buluda ildırım nə edəcəkdə?
 Padşahın tükləri qılınca döndü,
 O çirkin simadan qəlbi döyüdü.
 Acıqla bir qılınc vurdu İskəndər,
 O polad qalxana etmədi əsər.
 Çox süngü oynatdı şah ilə qara,
 Süngüdən heç biri almadı yara.
 Qaranlıq çökünce, çəkilincə gün
 Döyüşdə heç biri olmadı üstün.
 Zənci bu döyüşdən darıldı ona,
 Dedi: "Gün çəkildi dağın ardına,
 Davanı tərək edək, gecədir daha,
 Bu qanlı vədəmiz qalsın sabaha.
 Elə ki, ağarar qaranlıq gecə,
 Dan atıb günəşli səhər gəlincə,
 Oxuyum sənə mən elə bir meydan,
 İlan yuvasını satın alasan.
 Bu şərtlə: ordunu çəkərkən səhər
 Qarşımda ol səhər kimi cilvəgər."
 Bu sözlər bitincə döndü cəbhədən,
 Şah dedi: "Razıyam bu şərtlərə mən."
 Razılıq verincə qısa möhlətə,
 Meydandan döndülər istirahətə.

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINI MƏĞLUB ETMƏSİ

Elə ki, dan atdı, o parlaq günəş
 Dənizin suyundan qaldırdı ataş.
 Meydanda rum, zənci təbil döyərək,
 Ağ, qara qarışdı şətrənc zərətək.
 Qırqovul rumlular, qarğa zəncilər
 Tərhanın iki rəng köksünə bənzər.
 Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
 Rumlular qarğanın gözüydü ancaq!¹⁸
 Bir qara buluda bürüdü cahən,
 Gözündən axıtdı dənizlərə qan.
 Başlardan aşan bir daşqın sel oldu,
 Biri susuz qaldı, biri boğuldu.
 İskəndər meydanda bir at oynatdı,
 Ox kimi düşmənin gözüncə batdı.
 Qızıxdı cəbhədə döyüş bazarı,
 Qalxdı asimana yerin tozları.
 Geydi xam ipəkdən dar gözlü kaftan,
 Özünü qorudu oxdan, qılınedən.
 Ən parlaq bir zirh geyindi göz-göz,
 Çəşmətək qamaşır ona baxan göz.
 Bir süngü götürdü düz otuz qulac,
 Varlığı ciyərin qanına möhtac.
 Boynundan həmayıl bir qılınc taxdı,
 Şəfəqi günəşdən daha parlaqdı.
 Başında dəbilqə Çin poladından,
 Gövhərlər ondakı gövhərə heyran.
 Belinə asdı bir zəhərli kəsər,
 İlantək sancaraq tökərdi zəhər.
 Bir ata oturdu, nə at, bir dağtək,
 Görüşü sevimli, yerışı qəşəng.
 Atını çaparaq hərbo yüyürdü,
 Düşmənin söz verdiyi yerə at sürdü.
 Qarşıya çıxmadı miskin pələnglər,
 Fikir dənizinə salmışdı ləngər.
 Hiyləylə gündərdi başqa iyrenci,

Şah gövhərlərini qapsın o zənci.
 Şah böldü xəncərlə onu tən yarı,
 Zəncinin qırıldı həyat damarı.
 Dağ kimi bir qara div oynatdı at,
 Baxanın gözündən çəkildi həyat.
 Bu div də o zənci yeyəndən yedi,
 Çoxunun başını torpaq çeynədi.
 Müdhiş bir qara div ona yönəldi,
 Qıvrılmış ilantək cümbüşə gəldi.
 O divə Rum şahı vurdu bir xəncər.
 Tüstüsü ucaldı göylərə qədər.
 Atıldı ondan da müdhiş həbəşi,
 Qan içən aslandan o daha vəhşi.
 Ona da içirdi ölüm suyunu,
 Zəmanə oynadı keçmiş oyunu.
 O qızmış aslandan hamı qorxaraq
 Heç biri meydana basmadı ayaq.
 Rum şahı at sürdü, kinlə bağırdı,
 O qaçan düşməni hərbo çağırdı.
 Pələngər görünə bu cəsarəti
 Bir yara almadan söndü qüvvəti.
 Atını oynatdı istər-istəməz,
 Meydana atıldı dinməz-söyləməz.
 At sürdü o igid şahlığa doğru,
 Bəxt onu çəkirdi xarlığa doğru.
 Çox qılınc endirdi girincə hərbo,
 Qeysərə bir əsər etmədi zərbə.
 Aslan qüvvətiylə coşdu hökmüran,
 Sanki bir ceyrana sarıldı aslan.
 Dünyanın pənahı tanrını andı,
 Şanlı bir zəfərə artıq inandı.
 Dəhşətlə hücumə keçdi səhriyar,
 Mərkəzi nöqtədə sıxıldı pərgar.
 Atəşli kin ilə hey vurdu ata,
 Güldü şimşək kimi qara buluda.
 On düyüm mızrağı elə bərk çaxdı,
 Qan onun döşündən su kimi axdı.
 Düşmənin gəmisi dağıldı yeksər,

Pələngər məhv oldu, qaldı tək lobər.
 Atından əmr etdi igid hökmüran:
 Əskərlər hücumə keçsin durmadan.
 Ordu hər tərəfdən bürüdü düzü.
 Qatdı bir-birinə geco-gündüzü.
 Oxların inləyən qorxunc səssindən
 İpəkli geyimlər kəsildi kəfən.
 Qılıncın, qalxanın şaqılıtsından
 Aya baş vururdu buxarla duman.
 Qızdıqca günəşdən qalxırdı şölə.
 Təndirtək yaxırdı öz ataşilo.
 Döyüş dəhşətindən sərsəmdə başlar.
 İşıqdan dünya da qaçırdı naçar.
 Baxdıqca zəncidir düşmüş yollara,
 Olmuş göy yanında yer üzə qara.
 Əqiqlər şəvədən qalamış ocaq,
 Zəncilər od tutub, kül qalmış ancaq¹¹⁹.
 Şəvə yüngül oldu, ağırdı gövhər,
 Gövhərə sərraf da çox qiymət verər.
 Yasəmən bidmişkə etmişdi təsir,
 Qarğalar ağ şahin əlində əsir¹²⁰.
 Heyrət baxışlara, ürəyə axmış,
 Əqlin mərkəzini bombaş buraxmış.
 Çovuşlar verdikə ürək arxadan
 Ceyranlar qorxmada ovladı aslan.
 Yer-göy titrəyirdi hay-küy səssindən.
 Göylər də "ho" deyə səslər fələkdən.
 Getdikə coşurdu hər iki yağı,
 Yazıldı birinə ölüm yarpağı.
 Biləyi güclüyə zəfər oldu yar,
 Zəncilər məcburən məğlub oldular.
 Hər yana at çapdı müzəffər əskər,
 Zənci öldürməyə bağladı kamər.
 Qılınc oynatdıqca böyük səhriyar
 Zəncinin bazarı oldu tarimar.
 Zəncilər çalınca təslim borusu
 Şəhəriyə başladı zəfər ordusu.
 Göylərə ucaldı şahın bayrağı,

Yollardan büsbütün çəkildi yağı.
 Mərhəmət buludu qopardı tufan,
 Zəncinin pasını sildi qılıncdan.
 Bayrağın altında durmuş hökmdar
 Əynində bənövşə rəngində paltar,
 Boyunda bir noxta, ayaqda zəncir,
 Hər aslan çəkirdi bir nəhəng əsir.
 Bayrağın altına yığıldılar nə var,
 İskəndər əmr etdi kəsilsin başlar.
 Bir zənci qalmadı, boşaldı çöl, dağ,
 Qalanlar quzğunlar yemiydi ancaq.
 Barama qurdutək divədən fillər
 Qarınca ayağı altında inlər.
 İnsanın yükünü çəkən hər hammal
 Ya çıraq daşıyır, yaxud ipək mal¹²¹.
 Zillətə düşüncə amansız düşman,
 Həbəşlər padşahdan dilədi aman.
 Həbəşə nisbəti olanlar o gün
 Padşahın əmriylə qurtuldu bütün.
 Zəhərli qılıncdan tapdılar aman,
 Şah bağışlayaraq vermədi ziyan,
 Əmr etdi həbəşə vuruldu damğa,
 O gündən həbəşlər quldur bu dağa.
 O qızğın damğadan nurlandı həbəş,
 Dağ ilə çıraqı parladaş atəş.
 Padşaha o qədər verdilər qarət,
 Hüzura sığmadı böyük qənimət.
 Şah gördü verilən qarət hədsizdir,
 Səhraya gövhərdən axan dənizdir.
 Gövhərli cam, qızıl, toppuz bir yana,
 Xalvarla müşk, ənbər axır meydana.
 Saf mədən qızıldan, incidən nə var
 Dolmuşdu meşindən iri çuvalar.
 Sığmayır o gümüş, kafur çöllərə,
 O kafur gümüşdən doldu dağ, dərə.
 Yüklənmiş fillərdi - qaya gövdəli,
 Cins ərəb atları - tovuz cilvəli.
 Bərbərdən, nobidən gözəl əsirlər

Önündə Müştəri və Ay diz çökər.
 Daş-qaşla işlənmiş qumaslar, çullar,
 Zürafə gönübdən hədsiz xalı var.
 Səhrada doluydu hər cürə sərət,
 Xəznəyə gövhərdən vurmuşdu zinət.
 Şah şanlı zəfərlə dolğun qarətdən
 Şənlənib qurtuldu qəmədən, zillətdən.
 Bir dünya cəmdəyə ibrətlə baxdı,
 Güldüso, qəlbindən gizlin qan axdı
 Ki, nəçin döyüşdə bu qədər insan
 Məhv oldu zəhərli oxdan, qılıncdan?
 Yanlıqdır hər suçu bunlarda görmək,
 Özümdə görmək də xətdir, gerçək.
 Fələyin işi baş vurmaqdır ancaq,
 Qozadan olumu boyun qaçırmaq?
 Ləcivərd örtülü günəş kimi sən
 Başını qaçırma ləcivərd göydən.
 Göy üzü geyərkən ləcivərd paltar,
 Hər kəsə ləcivərd paltar hazırlar¹²².
 Bu pozuc pərdədə oxuma nəğmə,
 Bu duzlu torpaqdan arama çeşmə.
 Kim bilir, yığıntı, bu torpaq belə
 Yoğrulmuş nə qədər ürək qanıla?
 Görən göz yoxdur, yox, hər yan bir məzar,
 Ya maral, ya ceyran gönüdü onlar.

İSKƏNDƏRİN MİSİRDƏN RUMA QAYITMASI

Dur, saqi, şərab ver ki, sərxoş olum!
 Noğul ver, şərabla bir az xoş olum!
 Elə bir şərab ver, könlümü açsın,
 Girsəm cəhənnəmə od məndən qaçsın.
 O meyvəli ağac olsun bəxtiyar,
 Sərin kölgəsində dincəlmək olar.
 Həm cana rahatlıq verər kölgəsi,
 Həm bəzər süfrəni dadlı meyvəsi.
 Dolğun bar vermişkən elə bir nihal
 Daim qalsın cavan, tapmasın zaval.

Bar verən belə bir ağacı gerçək
 Rəvamı baltanın ağzına vermək?
 Qış getdi, yənə də ilk bahar gəldi,
 Çaylar sahilindən otlar yüksəldi.
 Yenidən yamyaşıl geydi hər budaq,
 Bənövşə hər müşkə ənbər qataraq,
 Nərgiz də yığmağqın haman ətirdən
 Kafurtək başını qaldırdı yerdən.
 Xəzinə qapısını açaraq mən də
 Bir bayraq ucaldım yaşıl çəməndə.
 Yaşillıq hatifi o gizli dilbər,
 Şairlər ona şer ilhamı deyər,
 Şeirli səs ilə bağırdı: Oyan!
 Yaz xəzinə saçan xatiratından!
 Nə yerdə zəncini əzmiş İskəndər,
 Nə yerdə atına qoymuşdur yəhər?
 Bu köhnə dastanı nəql edən dehqan
 Keçmişini bu sayaq etmişdir bəyan:
 Şaha yar olunca o böyük zəfər,
 Güldü nar gülütək, açıldı güllər.
 Xəzinə ağzını açdı hökmüdar,
 Payladı, varlandı bütün qoşunlar.
 Vuruşma yerində bir həftə qaldı,
 Şərabdan çöhrələr qızıl rəng aldı.
 Külək fərraş kimi, yağış səqqatək
 Yolları süpürüb suvardı qəşəng.
 Yollardan silindi bütün toz-torpaq,
 Yol tozsuz olanda bəzənir ancaq.
 Toz-torpaq yollarda yatınca yənə,
 İskəndər atıldı yəhər üstünə.
 "Yol verin!" deyərək coşdu təbillər,
 Bayraqlar ucaldı Pərvinə qədər.
 Əfrəncə dənizi, Nil sahilləri
 Köç təbli səsindən oldu sərsəri.
 Coşduqca dəvələr zənginin səsi
 Doldu boş səslərlə beyin kürəsi.

Yollarda qumrullar səs-küy salaraq,
 Cıngıraq səsindən tutuldu qulaq.
 Çöllərdə axırdı o qədər əskər,
 Yox idi sayını bilən bir nəfər.
 Kəkliktək oynayan atı İskəndər
 Minərək, dalınca tərpəndi əskər.
 Bir qədər yol getdi, ordu, şəhriyar,
 Ovadan geniş bir çölə çıxdılar.
 Al-sarı bayraqlar vardı o qədər,
 Diş-diş şəkllə düşdü lacivərd göylər.
 Çöllərdən dağ kimi keçir qənimət,
 Yüklənmiş dəvələr çəkirdi zəhmət.
 Qədersiz cavahir yüklənmiş filə,
 Yüz yerdən körpülər salınmış Nilə.
 Güldü hökmüranın üzü, göz-qaşı,
 Fərəhdən göylərə ucaldı başı.
 Xalqa hörmət etdi girərkən Misrə,
 Şəhrə nizam verdi adəti üzrə.
 Dəniz sahilində endi oradan,
 O yerdə şövkətlə qaldı bir zaman.
 Bayrağı nə yerə sancdı tacidar,
 O yerdə abadlıq oldu bərqərar.
 Sərvətlə, fərmanla uzun bir müddət
 Saldı Rum rəsmilə bir çox imarət.
 Qumlara qum kimi sərvət səpərək
 Abadlıq yolunda çəkdi bir əmək,
 Dəniz sahilində böyük İskəndər
 Təzə bahar kimi qurdu bir şəhər.
 Bir cənnət kimiydi - işıqlı, abad,
 Hər yerdə bazarı, bağçası gülşad.
 Şəhəri İskəndər tikibdir deyər
 Adını qoydular "İskəndəriyyə".
 Şah bina etdiyi bu gözəl şəhər
 Bağdadada bərabər, Misrə bərabər.
 Yunana dönməyə artıq əzm etdi.
 Gəldiyi yollardan dönərək getdi.

Dənizdən keçincə Ruma dönərək,
 Dünyalar əlində olmuşdu mumtək.
 Hər zaman o muma etdikdə rəğbət,
 Hər nə istəsəydi edərdi əlbət.
 Yunanlar "afərin" dedilər ona,
 Cavahir saçdılar gövhər saçına.
 Padşahda görüncə böyüklik, mənlük,
 Şəhərlər bəzəndi, quruldu şənlik.
 Mütrüblər oxudu, qızıl saçıldı,
 Xəyalə gəlməyəm məclis açıldı.
 Düşməni yənən şah güvəndi baxta,
 Şahənə baxtıyla oturdu taxta.
 Bəxtiyar dövlətin uca baxtından
 Ən gözəl şənliklər qurdu hökmüran.
 Zəncidən aldığı sərvətdən, maldan
 Çəkisiz hədiyyə alırdı hər yan.
 Dövrən Rum şahına verincə dövlət,
 Hər şaha göndərdi o maldan qismət.
 Elə ki, Daraya yetişdi növbət,
 Dəvə karvanına yükləndi sərvət.
 Yoldakı yüklərin çoxu qızıldı,
 Buxaraya qədər karvan düzüldü.
 Mərdliklə iş gördü, tədbirlər etdi,
 Köhnə ənənələr yoluyla getdi.
 Dəyərlı mallardan saçdı bir qədər,
 Dünyada görməmiş onu bir nəfər.
 Hər cür gözəl şeylər, cəvahiratlar,
 Növbə-növ ətirilər, ipəklər, atlar..
 Saf qızıldan başqa, xalis mütəbər,
 Bir xalvar müşk ilə bir sandıq ənbər,
 Bir xırman ərinmiş saf gümüş lay-lay
 Bir otaq saf kafur, düzülmüş tay-tay,
 Ud yüklü dəvələr ucaldı dağdan,
 Hər yükün təxminən vəznı yüz batman.
 Bir çox gözəl qılınç, cəvahirnigar,
 Zürafə dərisi kimi xalılar,

Xidmətə yarayan vücudu sağlam.
 Gülçöhrə kəməzlər, həm igid qulam.
 Fil sümüklərindən naxışlı taxtlar,
 Gövhərlə işlənmiş qədərsiz tac var.
 Uca fil gövdəli bir alay əsir,
 Qolunda, boynunda düyümlü zəncir.
 Bir çox dəvə yükü, kəsik qulaqlar,
 Saman təpilməmiş baş bir neçə xalvar.
 Yüzlərə döyüşən, dağ heykəlli fil,
 Çarpışma zamanı ən coşğun bir Nil.
 Bu əntiq şeylərlə uca İskəndər
 Bir elçi göndərdi mətin, mütəbər.
 Daraya gətirdi qasid naməni,
 Çəkdi hüsuruna o xəzinəni.
 Dara bu bəxşisdən olmadı dilşad,
 Qorxdu, həsəd etdi qəlbini bərbad.
 Bu qədər xəzinə, bu qədər sərvət
 Heyrət doğururdu, etmirdi rahat.
 Bir cavab göndərdi yersiz olaraq,
 İçində kin odu alovlanaraq,
 Cavabı götürüb elçilər getdi,
 İskəndəri bundan xəbərdar etdi.
 Bu işdən darıldı ona İskəndər,
 Qəlbini yükləndi gizlin bir kəbək.
 Çaldığı zəfərdən alaraq təmkin
 Daraya yənə də bəsləmədi kin.
 Rumların Zənciyə çaldığı zəfər,-
 Dünyaya yayıldı bu şanlı xəbər.
 Qasidlər gəlirdi hər padişahdan,
 Təbrik edirdi bu zəfəri cahan.
 Tənənənin qapısı bağlandı artıq,
 Rumların qəlbini sardı bir şadlıq.
 Acizlərə dövrən olsa mehriban
 Qarınca oxuyar ilana meydan.
 Çox danə görərsən bu dəyirməndə,
 Növbətlə üyüdüür unu hər bəndə¹²³.

İSKƏNDƏRİN OVDA XOŞ FAL VURMASI

İy saqi, mübarək şərabadan doldur,
 Mənə ver, igidlər dərmanı odur!
 O mey bir halvadır dərdlilər üçün,
 Onu atas deyil, bəsləmişdir gün.
 Dünyada axtaran adamlar hədsiz,
 Biri inci arar, birisi dəniz.
 Dünyada görmürəm elə bir nəfər
 Öyrədən insana o salsın nəzər.
 Mən kimi bülbülə gərəkdir ancaq
 Qulaq tutanlardan çəkilsin uzaq.
 Oxuyum nəğməmi, saz çalım həzin,
 Dincəlim dərindən çayın, dənizin.
 Arabir çıxarkən bağdan dışarı,
 Əlimdə çıraqtək narınc sapsarı,
 Orda görməyirəm elə bir ayıq,
 Mən kimə verim bu narıncı artıq?
 qaçıram dostlardan yenə bir yana,
 qaçıram yenidən haman bostana.
 Seyr edim könlümü açan bağçanı,
 Onunla şənəlsin könlümün canı.
 Sözüün dəsgahına şəkər səpənlər
 Keçmiş möbidlərdən belə nəql edər:
 Zənci döyüşündən olunca azad
 Dincəldi tacidar, qəlbi oldu şad.
 Meyl etdi bir zaman istirahətə,
 Əlinə mey aldı, daldı işrətə.
 Vaxtını keyfə sərf elədi bütün,
 Nəş əli çalğılar dinlədi hər gün.
 Xanəndə, gülgün mey, saqi, kamança
 Ondən ayrılmadı gecə yatınca.
 Dünyadan kam almaq onun muradı,
 Heç kəs ondan gözəl həyat qurmadı.
 Dünyanı şənəldən böyük İskəndər
 Gecəni şənliklə edərdi səhər.
 Filosoflar ilə edər məsləhət,
 Dünyaya ədlindən verərdi qismət.

Ərəstu qədəho, Əflatun cama
 Təzə mey töküdü qan dama-dama.
 Şanlı bir zəfərlə dönmüşdü qeysər,
 Xanəndə oxuyur yeni nəğmələr:
 "Ey dövlət pənahı, gənc olsun baxtın!
 Əbədi yaşasın bu tacın, taxtın!
 Həyatın olduqca əlinə cam al,
 Qədəhi al ələ, şərab iç, kam al!
 Ərgəvan şərabadan bir būsət başla!
 Şənlik qur, gəncliyə murad bağışla!
 Gənclik var olduqca, iqbəlin kömək,
 Çalğı, mey məclisi qurasan görək!
 Qılınc meydanını qoydun bir yola,
 Cam üsuliylə də məclis hazırla!
 Fələk də bəndəndir, sənə yox zaval!
 Qaranı tutdun da, qalmasın ağlıq,
 Alaca görünmək verər yaraşlıq.
 Bayrağı göyə vur, cahan sənindir!
 Dövlətə sarıl ki, hər yan sənindir!"
 Misrin köməyindən, zənci hərbindən
 Şahın qolu güclü, çöhrəsi də şən.
 Zəfəri çox asan sanıb dururdu,
 Xorasan mülkündən xərək umurdu.
 Çıxmadı Şam ilə Rumdan bir nəfər,
 Onunla çəkiddə olsun bərabər.
 Daraya bir daha vermədi xərək,
 Əmr etdi qayıtsın göndərdiyi bac.
 Coşurdu gəncliyin qızğın günləri,
 Fəth etmək istərdi bütün kişvəri.
 Xoş baxdı İrənin igidlərinə,
 Hazırlıq başladı İrən fəthinə.
 Adətədir, ağac boy atdığı zaman
 Başqa ağaclara yetirər ziyan.
 Gözəl gün seçərək şikara qoşdu,
 Həm nəşəsi xoşdu, həm də gün xoşdu.
 Çöllərdən keçərək uca hökmüdar
 Dağlarda, düzlərdə edirdi şikar.
 Fələyi andırır möhtəşəm başı,

Gah cölü gəzirdi, gah da dağ-daşı.
 Bir dağa təsadüf etdi şəhriyar,
 O dağda var idi hər çeşid şikar.
 Gördü iki kəklik qonmuş bir daşa,
 Kəklik kəklik ilə girmiş savaşa.
 Bu onun başını deşər, dimdiklər,
 O bunun döşünü caynaqla dölər.
 İskəndər at sürdü onlara sarı,
 Nəzərdən keçirtdi iki şikarı.
 Bir hesab götürdü bu çarpışmadan,
 Onlardan gözünü almadı bir an.
 Kəkliklər çarpışır elə hiddətlə,
 Qorxmayı padşahı görərkən belə.
 Şah düşüb heyrətə, aradı tədbir:
 "Quşların başında bu sövdə nədir?"
 Birini fal vurdu uca adına,
 Bəxtinin falını bağladı ona.
 O biri kəkliyə ad qoydu Dara,
 Nəticə almaqçın baxdı onlara.
 Quşların vuruşu elədi şiddət,
 Kin ilə çarpışdı uzun bir müddət.
 İskəndər falını daşıyan kəklik
 Daranı cənərək göstərdi mərdlik.
 İskəndər görünəcə belə şən halı,
 Zəfərə yozdu bu uğurlu falı.
 Qalib kəklik qanad çaldı xuraman,
 Əzilən kəkliyin uçdu yanından,
 Qayaya qonmağa tapmamış macal
 Kəkliyin üstünü aldı bir qartal.
 Üzərək başını öldürdü quşu,
 Pərişan oldu şah, dağıldı huşu.
 Fal olan kəkliyin şən uçmasından
 Qəlbindən silindi qorxu və duman.
 Bildi ki, taləyi ona yar olar,
 Daranı özərək bəxtiyar olar.
 Lakin bəxtəvərlik çox uzun sürməz,
 O da bu dövrandan bir vəfa görməz.
 Eşitdim, o yerdə uca dağ vardı,

Onda göy sövkətli qövsi tağ vardı.
 O dağdan hər kimsə bir dilək istər,
 Sırrından haman dağ verərdi xəbər.
 O sirli qayadan ucalar bir səs,
 Sanki öz bəxtilə görüşər hər kəs.
 Bilici bir kəsə dedi hökmüran:
 Bir xəbər soruşsan o uca dağdan.
 Nə qədər qan axar - soruşsun onu,
 Nə olur padşahın bəxtinin sonu.
 O dağdan soruşdu fal üçün gedən:
 "Nə olur nəticə, bir xəbər ver sən
 Dünyanı alacaq böyük İskəndər?
 Daranı özərək çalacaq zəfər?"
 Səsləndi əsrarlı qaya aşkar,
 Söylənən sözləri eylədi təkrar.
 O faldan qeysərin coşdu ürəyi,
 Fal onun dağ kimi oldu köməyi.
 Kədəri silindi, çox şən göründü,
 O dağdan, təpədən saraya döndü.
 Çəmən ortasında uca sərvətək
 Oturdu məclisdə tədbir tökrək.
 Gələcək işindən söz açdı qeysər,
 Sülhmü ya savaşımı çox fayda verər?
 "Dünyalar pənahı olsa pənahım
 Fələyə ucalar qızıl külahım.
 Bu sələm yeyəncə xəracımı vermək?
 Alçaqlıq deyilmi bu iş, nə demək!
 Daraya nə üçün getsin xəracım?
 Ovdan əskikmidir, xəzinəm, tacım?
 Onda tac, mənə də kəskin qılınc var,
 Qılıncı alınır bütün bu taclar.
 Üstümə gətirsə qoşun hər yandan,
 Mənə də köməkdir o böyük yəzdan.
 Tanrının köməyi mənə təsəlli,
 Ordumsa həmrəydir, hər kəsə bəlli.
 Birlikdən yaranıb zəfər döyüşdə,
 Dostların birliyi görək bu işdə.
 İki qəlb bir olsa dağı parçalar,

Böyük bir kütləni edər tarmar.
 Bəxtimin gücüylə qərar verdim mən,
 Təxt alım, tac alım zalim düşməndən.
 Daraya əlaltı olmaq nə demək?
 Nə üçün Daraya xərac göndərmək?
 İgidlər, söyləyin, fikriniz nədir?
 Bu döyüş haqqında göstərin tədbir.
 Daramı haqlıdır, söyləyin, artıq?
 Şərh edin, vardırısa burda qaranlıq!"
 Bu işin sonunu duyan hər nəfər
 Yenidən baş əyib şaha dedilər:
 "Nə qədər seyr edir ulduzlar, göylər,
 Onlarla həmahəng olur dörd gövhər,
 Vücudun dünyaya olsun bir çırağ,
 Olsun şahın üzü aydan da parlaq.
 Səndədir biliyin qüvvəti, səndə,
 Xilqətin bəxtiyar şövkəti səndə.
 Hara sahib olsan sən, ey tacidar,
 Saçdığın toxumlar versin gözəl bar.
 İndi ki, istərsən bizdən məsləhət,
 Biz yeri gəldikcə verərik əlbət.
 Şübhəsiz, çarpışma olacaq tez-gəc,
 Ancaq bu döyüşdə tələsmə sən heç.
 Sən otur, qoy Dara hərəb açsın sana,
 Qılıncın o zaman qalxsın düşməna.
 Sənə ancaq qılınc oynatmaq yetər,
 Düşmənin qılıncı və başı gedər.
 Bir maral aslanla çıxdı meydana,
 Özü yer təmizlər zəif qurbana.
 İşrətdir Daranın işi, oyunu,
 Üstünə gəlməkdə qan çəkir onu.
 Ordu bəsləməkdə artıqsan ondan,
 Zəifdən alınır xərac hər zaman.
 Sənin şəbxununu zəncilər bilir,
 Onun seyrəngəhi hərəmxanədir.
 O bir kin bəsləyir, sən din bəslərsən,
 Sən bir firiştəsən, o bir Əhrimən.
 Sən qılınc vuransan, o qədəh tutan,

O taxt üstündədir, sən bir atlısan.
 Sən qüvvət ölçənsən, o qızıl çəkən,
 Sən adil, o isə zalım, qan tökən.
 O şaşqın sərxoşdur, sən isə ayıq,
 O yamanlıq edər, sən hey yaxşılıq.
 Arasan ölkəni, bütün ordunu,
 Bir nəfər tapılmaz ki, sevsin onu.
 Etdiyi zülümlər hey yana-yana
 Bir qıtlıq salacaq öz bazarına.
 Səndəki nəvaziş, uca tərbiyə
 Adını ucaldar yeddinci göyə.
 Haqsızlıq haqq ilə olursa düşmən,
 Haqq tutar yerini, haqsız peşiman.
 Hər zaman öz ayıq baxtından yapış,
 Vuruşlarda yüksəl, taxtından yapış.
 Bağlanma bu fikrə, düşünmə belə,
 Dövlət mülk ilədir, nüsrət mal ilə.
 İnsana baş olmaq insanlıq istər,
 Yoxsa hər bir adam insandır - bəşər.
 Böyüklük cəyləsək hər kəsə asan,
 Ancaq baş olacaq səfqətli insan.
 Heyvanlar onunçün sevir aslanı,
 O, qonaq sevvəndir şikar zamanı.
 Qıfıl zəncirə saxlanan vardan,
 Onu yəqin et ki, xoşlanmaz cahən.
 Səadət o zaman yar olar sana,
 Ondən aldığıni verərsən buna.
 İnsanla yaşayan mərdədir, kişidir,
 Kimsəni sevməmək namərd işidir.
 Xəmiri yağrulmuş olan kimsəyə
 Bir çörək kim verməz "borc olsun" deyə?
 Rəhmin var, igidlik yaraşar sana,
 Xəzinə, əjdaha qalxsın düşməna.
 Düşmən çox gurultu, sən şimşək rəftar,
 Sən gövhər saçansan, o xəzinədar.
 Aslandan güclüydü rəhmətlik atan,
 Lakin qılıncını çəkməzdi qından.
 Sən elə aslansan çarpışan zaman

Qılıncından olar daşın bağı qan.
 Gördünmü zəncilər nə sayaq coşdu,
 Kinli divlər kimi üstünə coşdu.
 Sənin qılıncına etdi sərgəşlik,
 Başını çeynədi qılınc və təpik.
 O seldən dağ kimi üz çevirmədin,
 Səni bu damcı da qorxutmaz yəqin.
 Filləri budayan qızmış bir aslan
 Qorxarmı ən aciz körpə ceyrandan?
 Qızmış bir aslana neylər bir maral?
 Qarışqa ilana verəmmi zaval?
 İti caynaq qartal edərəkən şikar
 Körpə quşlar ilə kef üçün oynar.
 Ulduzlar bəxtinlə dostdur, bu bəlli,
 Yolunun tozudur bu torpaq əhli.
 Dünyanı fəth etmək qismətdir sana.
 Hər fayda sənədir, ziyan düşməyə.
 Sənə məxsus olan bu mübarək fal
 Düşməncə verməzmi böyük bir zaval?
 Ulduzlarla fallar göstərir bütünü,
 Bu qanlı döyüşdə olarsan üstünü.
 Həndəsi hərflər, cizgili xətlər
 Bildirir sənindir şanlı bir zəfər.
 Zənci padşahı Pələngər, şəksiz,
 Güclü pəhləvandı, coşğun bir dəniz.
 Qaliblə məğluba bir fal vurarkən
 O məğlub göründü, qalib idin sən.
 İndi ki, uğurlu çıxmışdır falın,
 Bundan da doğacaq mübarək halın."
 Hər yerdən görüncə həmiyyət, zəfər¹²⁴,
 Fəthlik fikrinə düşdü İskəndər.
 Əlinə alarkən qılınc, ya qədəh:
 "Uğurdur" deyərək tapırdı fərəh.
 Hər işdə xeyrə yaz falı, ey filan,
 Mübarək fal olur xeyrə yozulan.
 Yaman fal vurma ki, doğar yaman hal,
 Bir kimsə vurmasın əsla yaman fal...

İSKƏNDƏRİN GÜZGÜ QAYIRMASI

Dur, saqi, əl uzat süzülmiş lələ!
 Könlümdən bulanlıq dərdi təmizlə!
 O parlaq ləldən ki, reyhanlı bağ
 Asar qəndilindən işıqlı çiray.
 Mübarək olursa səhərdən günün
 Fikrinə yaxşılıq olacaq üstün.
 Onunla dəyərli ayınlar qurar,
 Dövlətçin yararın gözəl yadigar.
 Öz məsud bəxtiylə yaşar qol-qola,
 Ulduza fal vurur bəxtiyarlıqla.
 Ümidin sönməsin dünya olsa dar,
 Hər qara buluddan ağ yağış yağar.
 İmdad qapısını daim qoy açıq
 Ki, şirinlik alsın bir çox acılıq.
 Ömrünü ümitsiz keçirmə bir an,
 Qurtuluş verəndir böyük yaradan.
 Ümitsiz qaş çatma, aç bir gözünü.
 Zəfər güzgüsündə gör öz üzünü.
 Bu rum qumaşına bəzək çəkənlər
 Bu dastan başına müşk, ənənər səpər.
 İskəndər dünyaya olunca açar
 Qılıncından güzgü oldu aşkar.
 Bəzənmək istərkən dünya gəlini
 Güzgüyə uzatdı dilək əlini.
 Keçmişdə güzgüdə yox idi əsər,
 Güzgünü yaratdı böyük İskəndər.
 Başlanınca güzgü qayırmaq işi
 Qalıba tökdülər qızıl, gümüşü.
 Nə əməl etdilər vermədi səmər,
 Onda üzlerini düz görmədilər.
 Sonra əl atdılar hər cür gövhərə,
 Hər biri göstərdi başqa mənzərə.
 Elə ki, təcrübə dəmirə çatdı,
 Gövhər üzərində naxış yaratdı.
 Dəmirçi sənətkar rəssam olaraq
 Seyqəllə dəmiri elədi parlaq.
 Düzdüyü gövhərdə o rəssam artıq

Gördü hər surəti təbii, açıq.
 Öncə bir şəkildə onu qurdular,
 Olmadı düzgün bir surət aşkar.
 Güzgü enli olsa enlənir surət,
 Uzun olsa, surət uzanır əlbət.
 Dördbucaq göstərir qarışıq xəyal,
 Müsəddəs göstərir bambaşqa bir hal.
 Elə ki, dəyirmi düzəldi, inan,
 Əsla seçilmədi xəyalla insan.
 Hənsi bir tərəfə çevrilsə güzgü
 Göstərdi necə var, eynilə, düzgün.
 Həndəsi yol ilə qara dəmirdən
 Güzgünü İskəndər parlatdı birdən.
 Sən də bu güzgüyə baxdığın zaman
 İskəndər dövründən xəbər alarsan.
 Gördüyü seyqəldən rəngini atdı,
 Qapqara bir dəmir şəfəq yaratdı.
 İlk dəfə güzgüyə baxdı İskəndər,
 Bir əzəmət aldı gövhərdən gövhər.
 Güzgüdə görüncə qeysər özünü
 Güzgünün şadlıqdan öpdü üzünü.
 Gəlinlər bu rəsmə ehtiram üçün
 Güzgünü öpərlər baxarkən hər gün.

DARA ELÇİSİNİN İSKƏNDƏRİN YANINA GƏLMƏSİ

Dur, saqi, o güzgü camı ver yenə,
 Əlimdə tutum bir qədəh yerinə!
 Keyxosrov ayinli olum o camdan,
 Onunla gözümdə parləsın cahən.
 Çəkinək sitəmədən, gəl zülmü ataq,
 Ədl ilə mümkündür bundan qurtulmaq.
 Dünyaya bağlama könül, yağıdır,
 Həm quldur, həm qorxunc div yatağıdır.
 Dünya damcı versə, bir qədəh çalır,
 Öz köhnə borcunu bir yerdə alır.

Yağış damcı-damcı buluddan yağar,
 Böyük çay olunca dənizə axar.
 Nəyin var şəh-şən ye, sevin bu günə,
 Qoyma bir dirhəmi dirhəm üstünə.
 Elə bil bir nəhəng bizə yan almış,
 Yemədiklərini ölinə salmış.
 Qarun da yığışdı böyük bir sərvət,
 Bax, necə torpağa girdi nəhayət.
 Qızıldan bir saray tikdirdi Şəddad,
 Ölərkən almadı qəsrindən murad.
 Bu bağda bir ağac bitməmiş rahat
 Ki, balta döyməyib, qalsın səlamət.
 Şahların taxtına bəzək verənlər
 Belə nəql edir ki, böyük İskəndər
 Bir gün dincəldirdi ürəyi çox şən,
 Uzaqdı dünyanın həvəslərindən.
 Saf, duru şərabla şahlıq camını
 Doldurur, boşaldır, alır kamını.
 Hikmət sahibləri gəlmiş yanına,
 Ağıl da, tədbir də köməkdi ona.
 Yüz nəğmə başladı çox sədalı çəng,
 Hər nazik nöqtədən söz aldı ahəng.
 Şah içdiyi camın hər damcısından
 Mühəndis əkirdi gözəl bir fədan¹²⁵.
 Parlayan saf şərab şimşəkdən nişan.
 Qədəh şəkər saçan, şərab qələbaçan.
 Çalğıdan, şərabdan, incə nəğmədən
 Yarım sərxoş idi içən, dinləyən.
 Qədəhin göz yaşı, çalğının səsi
 Axıdır pərdədən bir qan çeşməsi.
 O şirin mizrabın hər yarasından -
 Quru pərdələrdən axır seltək qan.
 O məclis cənnətdən daha bəzəkli,
 Mayısda daha şux, daha çiçəkli.
 Məclisin başında böyük İskəndər
 Göydə bədirlənmiş bir aya bənzər.
 Daradan bir elçi gəldi bu zaman,
 Ürəkli, daşqınlı, dillli, qəhrəman.

Şahpərəstlər kimi göstərdi hörmət,
 Onu və Daranı öydü nəhayət.
 Adlı qəhrəmana etdi çox sənə,
 Daranın əmrini yetirdi ona.
 Öncə öz şahından salam yetirdi,
 Köhnəlmiş xərəcə dilə gətirdi:
 "Neçin şah əsirgər gövhəri, tacı,
 Çoxdandır verməyir bizim xərəcə?
 Məndə bir acizlik görmüşmü? Nədən
 Başını qaçırmış pərgar xəltindən?
 Köhnə adətləri atsa boynundan,
 Sərkəşlik edərsə, çəkəcək ziyan".
 İskəndər alovlu şimşəktək çaxdı,
 Qəlbinin atəşi dilini yaxdı.
 Əyildi qaşının kaman guşəsi.
 Qorxudan elçinin söndü nəfəsi.
 Elə ki, eşitdi bu kinli sözü,
 Dimağı odlandı, parladı gözü.
 Acığı dilinə edincə əsər,
 Söylədi qasidə yaramaz sözlər.
 Şahın gözlərindən qəzəb yağdı,
 Qasidə dediyi sözlər ağırıldı.
 Düşüncəsi, ağı sağlam olan kəs
 Lüzumsuz sözləri söyləməz əbəs.
 Qızıqanda dili səbr etsə bir az
 Tutduğu işindən peşiman olmaz.
 Min-min sərrast sözə tapsa da zəfər,
 Susmaq söyləməkdən çox fayda verər.
 Nə gözəl söyləmiş qoca bir ərən:
 "Dil ətdən yaranmış, qılinc dəmirdən".
 Sözüünün mülkünə olmaz hökmürən
 Dilinə gələni söyləyən insan.
 Kəyana mənsub ən qoca bir nəfər
 Həmin hadisəni belə nəğl edər:
 Qiymətli qılincdən, gövhərdən, tacdan
 Daranın xərəcə getdiyi zaman,
 Dəyərlə gövhərlər içində, hətta,

Varmış bir təbii, qızıl yumurta.
 O incə naxışlı şahənə büsat
 Verərdi görənə təzə bir nişat.
 Dilini o qasid edincə polad,
 Köhnəlmiş xərəcə eləyincə yad,
 Bağırdı: "Möhkəmdir başımdakı tac,
 Qızılmış bir aslandan alınmaz xərəcə.
 Başqa bir ayinə girmişdir cahan,
 Qalmamış o qızıl yumurta doğan.
 O köhnə büsatı bu dövran sildi,
 Keçmiş ayinlərə qələm çəkildi.
 Hər zaman cəvahir çıxarmı daşdan?
 Dünya gah sülh istər, gah vuruş, gah qan.
 Bu qədər qürurlə çəkmə boş nəfəs,
 Qılıncla cavab ver, danışma əbəs.
 Yetməzmi qılincim qan dama-dama
 Taxtını çəkməmiş mənim altıma?
 Mənim də var ikən qılincim, taxtım,
 Lakin bu dünyanı sənə buraxdım.
 O qədər sənə var colal, təmtəraq,
 Mənə də belə bir guşəni burax.
 O yerə yetirmə "gücüm var" deyə,
 Səninlə çarpışım pəncə-pəncəyə.
 Ataraq hörməti, rəsmi, həyanı
 Kinimlə coşdurum qəlbimdə qanı.
 Şah eşitmədimi edərək savaş
 Qopardım zəncidən mən nə qədər baş?
 Bir at çapmağımla getdim mən hara,
 Atdım dikbaşları toz-torpaqlara.
 Bir şah ki, şahlara verir taxt və tac
 Miskinlər kimi heç verirmi xərəcə?
 Məndən Misir istə, istəmə gövhər,
 Misir qızılıtkə sözə ver zivər.
 Bax, sərvət, dövlətim qalxmış nə yerə,
 Tələb et məndən öz rütubəmə görə.
 Qaldırma fitnəni, coşdurma kini,
 Gəl, viran eləmə İran mülkünü!
 Çatmışdır əlinə böyük məmləkət,

Şükr elə, yetməzmi bu qədər dövrlər?
 Zamanın meylini gəl dolandırma,
 Bu fikrə qələm çək, su bulandırma.
 İstəmə verilməz şeyi, padişah!
 Rəftar et, necə ki, edir iki şah".
 Qasid eşidincə bu sətir xəbəri
 Zehmindən silindi bütün sözləri.
 Dərgaha üz qoydu dərdlə, möhnətlə.
 Atəşli şimşəkdən daha sürətlə.
 Elə ki, açıldı qasidin dili,
 İkiqat büküldü o sərvin beli.
 Bu ağır cavabı eşitdi Dara,
 Bağrını döldi on kinli bir yara.
 "Kimdir o sikkəsiz, cəsarət etsin,
 Dara sikkəsizlə rəqabət etsin?"
 Kinindən o andı bir neçə dastan,
 Saraldı eşidən kəslər qorxudan.
 Zəhərli gülüşlə dolaraq kinə,
 Dedi: "Bax bu azgün çərxin işinə,
 Bu zülüm deyilmi edir fəlaklər?
 Daraya kükrəyir miskin İskəndər.
 Qaf dağı olsa da, gözünü silsin,
 O kimdir mənimlə çarpışa bilsin?
 Bir tərən yanında bir çibin nədir?
 Coşqun bir dənizdən kiçik qətrədir."
 Başqa bir qasidi göndərdi Dara,
 Kin ilə gözünü dikdi yollara.
 Qasidə tapşırırdı bir top, bir çövkən,
 Bir çuval küncüd də verdi erməğan¹²⁶.
 Hədiyyə sirrini öyrətdi ona,
 Sevindi qurduğu incə oyuna.
 Daranın verdiyi tapşırıqları
 Bilərək, üz qoydu Yunana sarı.
 İskəndər qəsrinə basınca ayaq
 Atəşdə mum kimi şölə saçaraq,
 Ədəblə qeysərcə baş aydı öncə.
 Pərəstiş və ayin başa gəlincə

Söz duyümlərini sürətlə üzdü,
 Söylənən sözlərdən bir inci düzdü:
 "Canlara hakimdir fərman verənlər,
 Buyruq qullarıdır göndirilənlər.
 Şövkətli padişah versə hər əmr,
 İtaət eyləmək bir vəzifədir".
 İskəndər bildi ki, bu üzr istəyən
 Ağır bir fərmanla gəlmiş yerindən.
 Acıqlı gülərək dedi: "Ərz qıl!"
 Qasidin dilindən açıldı qıfıl.
 Qasidin Daradan gətirdiyi mal
 İskəndər önündə qoyuldu dərhal.
 Elə ki, mətahı ortaya saçdı,
 Daranın əmrindən qasid söz açdı.
 Başladı çövkəndən, topdan əvvəlcə:
 "Uşaqsan, sənə top olsun əyləncə,
 İstəyin mənimlə çarpışmaq olsa,
 Qəlbinə boş yerə sıxıntı dolsa, -
 Küncüdü saraya səpərək durdu, -
 Qarşına çıxaram bundan çox ordu".
 Dünyanı sarsıdan böyük İskəndər
 Gördü bu fallarda şanlı bir zəfər.
 Bir məsəl çəkdi ki, qaçdığı zaman
 Hər şeyi qarşıma çəkər bu çövkən.
 Onunçun göndərmiş Dara çövkənə
 Özümə çəkim bu köhnə dünyanı.
 Yuvarlaq bu topu hər heyətşünas
 Yerin kürəsiylə eyləmiş qiyas.
 Şəhriyar onunçun göndərmiş bunu,
 Çövkənə qazanım onun topunu.
 Daranın fikrini bilincə salar
 Kinini küncüddə etdi aşkar.
 Küncüdü dağıtdı evə, eşiyə,
 Quşları səslədi, dənəsin deyə.
 Darıya daraşdı saray quşları,
 Qalmadı bu yerdə bir donə darı.
 Bu cavabda elə qəti mənə var,

Küncüdü yağını sıxıb çıxarar.
 Küncüddən çox olsa Dara qoşunu,
 Mənim də quşlarım dənləyər onu.
 Üzrlük doldurdu kiçik çuvala,
 Qasidə verincə dedi: "Çıx yola"¹²⁷.
 Dara küncüd qədən çıxarsa ordu,
 Mənim də ordumun qədəri, bax, bu!"
 Qasid İskəndərdən eşidib bunu,
 Yüklədi ulağa ağır yükünü-
 Daraya Yunandan gətirdi cavab,
 Bu ağır cavaba kim gətirər tab?
 Daranın cavabdan qızardı gözü,
 Çünki çox güclüydü düşmənin sözü.
 Ədavət bağladı hiddətlənərək,
 İrənin xalqından istədi kömək:
 Çin, Xorəzm, Gəzneyn, Qur mahallarından,
 Yer dəmir kəsildi heyvan nalından.
 Bir ordu düzəldi Qaf dağı qədən,
 Hamısı daş, dəmir çeynəyən əjdər.
 Bu böyük orduya san verən zaman,
 San verən qalmışdı bu işdə heyran.
 Döyüşkən ərələr ki, at oynadırdı,
 Təxminən doqquz yüz minə çatırdı.
 Böyük fəhriyarın böyük ordusu
 Bir coşğun dənizdi, yoxdu qorxusu.
 Kin ilə Yunana doğru yol açdı,
 Keçdiyi yerlərdə bayquş ulaşdı.
 Axdı dəniz kimi Ermənistanı,
 Gülək də çatmadı onun tozuna.
 Ölkələr aşırı Yunana qədən,
 Qurular titrədi, coşdu dənizlər.
 O dikbaş atların polad nalından
 Çöllərdə otlardan qalmadı nişan.
 Günəş də düşsəydi şahın ardına
 Qalardı gəzdii yerlər virana.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏYƏ QOŞUN ÇIXARMASI

Ver, saqi, ruh verən parlaq şərəbdən,
 Ondən işıqlansın qəlbim hər zaman.
 Mən onu içərsəm verər səadət,
 O mənə yeyərsə doğar fəlakət¹²⁸.
 Ayrıqlıq nə böyük dövlətmiş, bilsən.
 Əliboş olmamaq dünya nəqdindən.
 Dünyada o şəxsin ucalar başı
 Çox sayıq davranır hər işə qarşı,
 Şüurla ölçər bu həyat yolunu.
 Oğrudan qoruyar öz var-yoxunu.
 Bir şey ki, işini edəcəkdir asan
 Yükdən götürüb atma heç zaman.
 Əskiklik versə də atma kürkünü,
 Səni qar, soyuqdan saxlar qış günü.
 Gədəkdə bir çəşək öldü soyuqdan,
 Çulsuz çıxmış idi o tənbel heyvan.
 Keçən padşahları öyrənmiş bir pır
 Soruşan kimsəyə belə nəql edir:
 Dara ordu çəkdi Ermənistanı,
 Sanki bir qiyamət çökdü hər yana.
 İskəndər bu işdən tutmadı xəbər,
 Qarşıya çıxarsın qızgın bir məhşər.
 Məzlumlar axaraq gəldi hər yandan,
 Dediilər: "Coşğun sel qoparır tufan".
 Daranın ordusu edərəkən səfər
 Polad geyimlərdən qaraldı yerlər.
 Bir casus söylədi: "Düşmən sərxoşdur,
 Durduğu yerlərdə qafil olmuşdur.
 İskəndər bir basqın etsə qəflətən
 Bir anda çıxarar onu mülkündən".
 İskəndər gülərək söylədi cavab:
 "Gizlində qalmağı sevməz afitab.
 Yararmı döyüşdə böyük İskəndər
 Adı quldur kimi qazana zəfər?"
 Başqa bir casus da belə dəm vurdu:

"Düşmənin gətirir hədsiz bir ordu.
 Qoşun işlərini mükəmməl bilən
 Ancaq saya bilər onu təxminən".
 Ən qısa bir cavab verdi İskəndər:
 "Bir qılınc yüz öküz bağırını dölər.
 Acıqlı canavar - o kinli heyvan
 Qorxarmı qoyunun çox olmasından?"
 Uca şəhriyarın mətin sözləri
 İnanırdı buna hər bir əskəri.
 Get-gedə böyüdü bu qızığın xəbər,
 Ölkəyə yaxındır o qorxunc əjdər.
 İskəndər bildi ki, o bir buludtək
 Gələcək, qılıncı saçaqcaq şimşək.
 Bütün ölkələrə göndərdi xəbər:
 "Durmadan dərəgaha yığılsın əskər!"
 Rumdan, Əfroncədən, Misirdən, Rusdan
 Bir ordu bəzədi gəлиндən rəqsan.
 Ordu toplanınca uca İskəndər
 Əmr etdi sayından verilsin xəbər.
 Sayçılar məlumat verdi padşaha:
 Altı yüz min əskər gəlmiş dərəgaha.
 Hər yandan yığışıb gəlincə ordu
 Çalğısız, içkisiz bir məclis qurdu.
 Aqıllar yığılıb uca dərəgaha
 Verdiilər diqqətlə qulaq padşaha.
 İskəndər söz açdı bütün işlərdən,
 Daranın açdığı o döyüşlərdən:
 "Şübhə yox,- dedi,- o, adlı tacidar
 Bizimlə döyüşə vermişdir qərar.
 Hərb üçün, sülh üçün fikriniz nədir?
 Düşmən çox yaxındır, göstərin tədbir.
 Çıxmasa bu kəskin qılınc qınından.
 Bizə kişi deməz bir nəfər insan.
 Tac-taxt alarsam qoca Daradan
 Zalım adlanaram bununla da mən.
 Qiyməram çıxısın öz mülkündən Dara,
 Yamanlıq etməyəm mən Kəyanlara.
 Çünki qorxuram bu əməlim bu gün

Düşməni çıxarsın bizlərə üstün.
 Bu yolda düzgün bir tədbir göstərin,
 Sonunda işimiz olmasın çətin.
 Düşünüb söyləyin sağlam bir fikir,
 Bu döyüş haqqında fikriniz nədir?
 Bilikli, şüurlu, ayıq, hünərvər
 Başçılar diqqətlə çox dinlədilər.
 Hürmətlə hamısı dil tökdü ona,
 Padşaha etdilər çox dua, səna:
 "Uğurlar doğsun bu yaşıl ağaca,
 Kökləri möhkəmdir, adısa uca.
 Taxtınla, tacınla dünya qurulsun,
 Qapında düşmənin başı tac olsun.
 Doğrudur təmənən şah buyuranlar,
 Bir də biz onları edəkmi təkrar?
 Əmrindən dönmərik, sözün fərmandır,
 Padşahın yolunda canlar qurbandır.
 İndi ki, sorursan, ey dana, zəki,
 Bizim fikrimizə belə gəlir ki,
 Kinli bir ürəyə kin dolan zaman
 Keçdiyi yollarda göyərər tikan.
 Sən də kin odunu cələ şöləvər,
 Kin yaxan bir atəş tikan təmizlər.
 O, qoca söyüddür, sən gənc sənubər,
 Söyüdü sənubər olmaz bərabər.
 yenidən abad et bu köhnə bağı.
 Torpaqdan təmizlə köhnə alağı.
 Bu təzə dövlətin al qumaşından
 Gəlintək bəzənsin o köhnə cahən.
 Şübhəsiz zalımdır amansız düşmən,
 Xalq boyun qaçırır onun zülmündən.
 Elə bir düşməndən niyə qorxursan,
 Evinin içi də özünə düşmən.
 Zülmün ayininə birdən çək qələm,
 Xalqının qəlbindən silinsin ələm.
 Düşməndən məmləkət doymuşdur cana,
 Atıl üzərinə mərdi-mordana.
 İsti təndir artıq çörək istər, dur,

Atının başına odlu yüyən vur.
 Baş qoyarıq hara sən ayaq qoysan,
 Bizdə yox əmrindən boyun qaçıran,
 Sənin istəyini kim poza bilər?
 Əmrindən çıxmağa kimdə var hünər?"
 Sözləri bununla bitirdi: "Ancaq
 Sən bu qan tökməyə qoyma ilk ayaq.
 Kəyanın taxtına göstər sən hörmət,
 Öncə qan tökməyə gəl etmə cürət"
 Hamının fikrini şah öyrənərək,
 Bildi sərkərdələr edəcək kömək.
 Doğrular sözünü tutaraq getdi,
 Ordu yetirməyə o gün əmr etdi.
 Dövr edən günlərdən seçərək bir gün,
 Uğurlu taleyi olarkən üstün
 Mübarək fal ilə andı səfəri,
 Orduya verildi hərəkət əmri.
 Kəməri belində kin ilə sıxdı,
 Parlayan yüyəni aydan işıqdı.
 Qızmış aslan kimi etdi tacidar
 Qılıncı dünyanın fəthinə açar.
 Neşərləri arıydı qaynaşan ordu,
 Arı pöhrəsindən artıq idi bu.
 Firidun padşahdan yadigar qalan
 O uca Dirəfşi tanırdı çoxdan.
 O uğurlu bayraq düzələn zaman
 Nazları dostunu bu qoca dövrən.
 Bayrağı "Dirəfşi-Gavə"dən yüksək
 Çəkdi məhlücünə göy rəngli ipək.
 Tam əlli arşındı uca sütunu.
 Zinət öz qoynunda bəsləmiş onu.
 İpəyin üstündə müdhiş əjdaha,
 Baxanlar qorxudan baxmaz bir daha.
 Qıvrırcıq qara bir qotaz başında,
 Sanki bir buluddur dağın qaşında.
 Bir qara qartaldı, qanadı nurdan,
 Görürdü onu hər uzaqdan baxan.
 Tərpəndi əjdaha heybət əskərlər,

Başında əjdaha peykər İskəndər.
 Dünya bu şərişdən dəhşət alaraq,
 Nə üçün? - Bir ovuc torpaqçün ancaq!
 Hiyləgər dünyaya aldanma, burax,
 Qurdu aslanlıqla olur bağlamaq.
 Qapaqlı xonça bil köhnə dünyanı,
 Gah halva yedirir, gah ciyər qanı.
 Yer çuxur, göy isə uca və parlaq,
 Biri qan təştidir, o biri torpaq.
 Hər təştin üstündə yazılmış çoxdan
 Siyavuş qanıtək bir çoxlu dastan.
 Bir məhsul verər bu dünyanın bağı,
 Al qana batırır bütün torpağı.
 Bu təştə kimsənin girməz naləsi,
 Köməyə buraxmaz bu yol heç kəsi,
 İndi ki, fəryada yetişməz bir kəs,
 Kömək istəyənlər çıxarmasın səs.
 Səsinə pərdənlək çək mətin hasar,
 Sakit bir yaşayış eylə ixtiyar.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ İLƏ MƏSLƏHƏTİ

Dur, tövbə yandıran odu al, saqi,
 Başına o meylə atəş sal, saqi!
 Xoşdur bu məclisdə parləsın günəş,
 Şam kimi başımda yansın bu atəş.
 Aqillər kam alır yaxşılıqlardan,
 Tanrı köməyincə sığınır hər an.
 Ədalət mülkündən kim üz çevirə,
 Ona aqil deməz ağıllı kimsə.
 İnsana bu ağıl gözəl qonşudur,
 Heyif ki, pislərlək oturur, durur.
 Ağılsız kəslərlək oturub duran
 Ağıldan, şüurdan deməsin dastan.
 Koxanın ölündən olanlar azad
 Bu kənddə ev tikib düzəldər abad.
 Sən də bu yükünü boynundan atsan
 Qorxmazsan hər alçaq boyun vurandan.

Ancaq öz varınla ol coşğun ümman,
 Götür öz faydanı öz varlığından.
 Özünə ölünəcə özün ol qonaq,
 Ağac ol, özündən doğur qol-budaq.
 Yedi özgə malın barama qurdu,
 Nazildi barmaqtaq, yediyin qusdu.
 Ən qoca bir möbid rəvayət edir,
 Ağillı kəslərə hekayət edir:
 Rum şahı gedirdi böyük şövkətlə,
 Qılıncla, qoşunla, varla, dövlətlə.
 Hər yerə yayıldı bu qızğın xəbər:
 Rum elindən gəlir qorxunc bir əjdər.
 Daranın möhvino hazırlanaraq
 Hər çeşid silahla qaldırmış bayraq.
 Bu xəbər bayramtək sardı hər yanı,
 Çünki yaxmış idi Dara dünyanı.
 Bir sözlə, məmləkət, əhali, ölkə
 Zalimin əlindən gəlmişdi təngə.
 Daraya hər ölkə bəslərdi nifrət,
 İskəndərə isə məhəbbət, hörmət.
 Bu işdən Daraya verdilər xəbər,
 Dənizdən dalğatək keçdi İskəndər.
 Sınaqlı kəsləri çağırıdı Dara,
 Ağillı başlardan istədi çara.
 Nə sayaq girişsin düşmənlə hər bə,
 Düşməne nə sayaq çalsın qələbə?
 Nə tədbir göstərir qoca rəhbərlər?
 Döyüşdə basılsın rumlu İskəndər.
 Görmüşdür enərkən düşmən ordunu,
 Döyüşün taleyi qorxutdu onu.
 Dərdinə bir çarə demədi bir kəs,
 Kimsədən çıxmadı bu barədə səs.
 O məclis bilirdi: Dara sərkəşdir,
 Yaxmaqda amansız, qızğın atəşdir.
 Kimsənin sözünü tutmaz, dinləməz,
 Onunçün durmuşdur dinməz-söyləməz.
 Məclisdə vardı bir adlı pəhləvan,
 Həsəbi, nəsəbi, Zəngə-Şaviran,

Adı Fəribərzdi, gövdəsi bir dağ,
 Vücudu poladdı, qolu bir çomaq.
 Məclisə çağırılmış bu igid kişi
 Gözəlcə bilirdi bütün keçmişi.
 Daranın taxtına etdi çox sənə:
 "Uğurlu məclisin yar olsun sənə,
 Dünyada hər zaman anılısın adın,
 Fələk dövr etdikcə gülsün muradın.
 Keçmişdə eşitdim ulu babamdan,
 Nəsihət yolunda etmişdi böyan.
 Keyxosrov dünyadan edərəkən səfər
 Cavahir camından verməmişdi xəbər"²⁹.
 Yaxın bir zamanda dövlətin taxtı
 Alçalar və sənər ulduzu, baxtı,
 Rum elindən çıxar müdhiş bir sərkəş,
 Hər atəşgödəyə vurur bir atəş.
 Bu İran büsbütün mal olar ona,
 Qürurla oturar Kəyan taxtına.
 Durmaz bir ölkədə, cahan fəth edər,
 Bir zaman özü də möhv olub gedər.
 Həməən şəxs olmasın rumlu İskəndər?
 Bu düşmən olursa, ondan et həzər.
 Adını buza yaz, bizim torpağa
 Qoyma bu düşməni ayaq basmağa.
 Ondən bu ölkəmiz gömməsin ziyan,
 Xəzinə yolunda yoxsul verər can.
 Bir hiylə qurmali, itaət etsin,
 Yalnız Rum mülkünə qənaət etsin.
 Xoş hiylə acıqdan xoşdur hər zaman,
 Su səpmək yaxşıdır atəş yaxmaqdan.
 Hər zaman qolunun gücünü yoxla,
 Tərəzi gözünü bərabər saxla.
 Elə iş görmə ki, doğsun sənə kin,
 Dəmirə tez təsir etsin sükahin"³⁰.
 Aslanlıq heybətə getsə aslandan
 Başını bir qatır əzər o zaman.
 Dünyanı namusla olur saxlamaq,
 Onunla ucalır dövlət və bayraq.

Baş qoşma onunla, iş keçər, gedər,
 Dara rütbəsilə böyüklük edər.
 Qızıl öz vəzninnə versə arpayə
 Qızıl qiymətiylə çıxar ortaya¹³¹.
 Çox zaman yırtıcı qızğın bir aslan
 Torpağa sərilir incə tikandan.
 Əqrəblə bağlasan düşməni kimi kin,
 Baxma çox ucadan, olma çox əmin.
 Neşətəli çibindən gəl qorun sən də,
 Nəmruda əmr etdi: "Mənə ol bəndə!"
 O şəxsə ram olmuş dünya əzəldən,
 Döyüşdə mərdliyi verməmiş öldən.
 Tox ilə ac kabab yəsə bir yerdə,
 Tox adam kababdan düşəcəkdir dərddə¹³².
 Hətta öz qadının, övladın olsa,
 Parçalar, ortaqlı paltarın varsa.
 Oğlunun boyuna gəlsə paltarın.
 Məhəbbət gözləmə, gedəcəkdir varın.
 Olduqca boy atsa yeni bir fidan,
 Sərv ondan, şübhəsiz, görəcəkdir ziyan.
 Yaramaz böyüklər sözündən qaçmaq,
 Ağillı sözlərə çevirmə yarpaq!
 Dünyanı təcürbə etdikcə bir-bir.
 Söylənən bu sözlər bilərsən nədir!
 Nəsihət eşitsə çarə arayan
 Dərdinə bir açar tapar hər zaman".
 Daranın ağıllı pirin sözündən
 Heyrətli şimşəklər çaxdı gözündən.
 Ancaq söndürmədi o, qızğın kini,
 Çox alçaq göründü sülhün ayini.
 Qocanın sözündən sarsıldı bir an,
 Torpaqda qıvrıldı sanki bir ilan.
 Qaşları çatıldı, heyrətə gəldi,
 Qəlbində kin coşdu, gözü bərəldi.
 Aslan kimi baxdı qocaya birbaş,
 Qorxudan vəznini itirərdi daş:
 "Kövrək bir dəmirçi gördün mənə sən?
 Onda ki poladı bəyəndin nədən?"

Qüvvətli söz açma hey nədir bu Rum!
 Odlu dağ yolunu bağlamaz bu mum.
 Şahinlər güllənsə, kəkliklər coşsa,
 Şahinlər şahini batmazmı yasa?
 O kimdir hər üçün bağlayım kəməri,
 Mən kəmərbəstəm var ondan mütəbər.
 O miskin qorxağın gördüyü hünər
 Aslana naz edən ceyrana bənzər.
 Şahların tacında qızıl tacam mən,
 Nəmərdəm, qorxsam bir rumlu miskinlə!
 O, qafil yuxudan ayılan zaman
 Şişə çəkmiş olar ətini aslan.
 Yumurta ağırdır, bərklik var onda,
 Ancaq tab gətirməz çəkiç altında.
 Bunu kim bilirdi, dünənki uşaq
 Böyüklə bəd rəftar edən olacaq?
 Birinci qədəhdə qanar o dəni
 Mənim şövkətimi, həm öz səhvini.
 Mənə ar deyilmə belə sürünmək,
 Miskinlər yanında aciz görünmək?
 Zəhərlər içinə qorq olsam, inan,
 Nəhəng qurbağadan dilənməz aman.
 Harada görünmüş aciz bir yunan
 Belə bir gəmini çıxarsın sudan?¹³³
 Günəşin taxtını çevirə bilməz,
 Cəmsədin yerini o verə bilməz.
 İrəni yıxmağa ucaltın bayraq.
 Keyxosrov taxtını bacarmaz çalmaq.
 Kəyan şövkətini görəkdir bilsin,
 Qədəminə görə irəliləsin.
 Nə itdir o qorxaq tülkü, saymadan
 Qızmış bir aslana yetirsən ziyan?!
 Aslan artığını tülküdür yeyən,
 Bulud ağlamasa gülürmi çəmən?
 Əliboş adamlar olarmı maldar?
 Hansı bir ayaqla qaçar çolaqlar?
 Məndədir, bilirsən, həm şövkət, həm şan.
 Kim deyər acizəm rumlu uşaqdan?

Sərxoş qulamlara döydürəm onu,
 Çobanlarım qırar onun qolunu.
 Bir aslan köpəkdən qorxarsa, bişəkk,
 Ona şıllaq atar qoca bir çşək.
 Qartal bir çibini sansa əjdaha
 Qalxmasın düşdüyü yerdən bir daha.
 Qoca bir tülküdən qorxarsa aslan,
 Beynini oxla, döl, heç vermə aman!
 Yaxında gücümü bildirirəm ona,
 Ataram başını ayaq altına.
 Kimdir bu bac verən rumlu İskəndər,
 Uca tacidarla olsun bərabər?
 Kəyan taxtı olmuş mənə müyəssər,
 Başımda tacım var, belimdə kəmər.
 Heç kəsdə hünər yox eyləsin cürət-,
 Babamın yurdunu almağa niyyət.
 Kəyanın külahı Kəyana yarar,
 Bu xəzin içinə siğarmı rumlar?
 Bəhmən nəslindənəm, Keyxosrov babam,
 Namərdəm arxasız rumludan qorxsam.
 Bir babam Ruyintən İsfəndiyardır,
 Bu taxt ondan mənə bir yadigar.
 Dönməzsə fikrindən keçmiş yoluna
 Qaranlıq olar bu işıq - gün ona.
 Girsə dənizimə gəmisə əgər,
 Başını ayağım altında görər.
 Cavabım acıdır, acı dənizdən
 Ataram torpaqdan dənizlərə mən.
 Elə sel axıdım qanlı buluddan,
 Əli də günəşə çatmasın bir an.
 Kin, inad edən bir kəndlidən, ancaq
 Sülhlə yox, ölümlə xoşdur qurtulmaq!
 Eşşəyə yəhər yox, yaraşır palan,
 Yükünü onunla daşıyar aslan.
 Mən ucaltmışam bu ovun boynunu,
 Yenə mən salaram kəməndə onu.
 Ey başı çürümüş qoca pəhləvan,
 Daraya belə xor baxışdan utan.
 Olmaz söz atını belə oynatmaq,

Qocaman bir dağı kəməndlə tutmaq.
 Səhrada çırağı yaxmaq nə görə,
 Sınanmış fələyə şahlıq öyrətmək?
 Gövşəmə, çıxma öz həddindən kənar,
 Hər çeşid gövhərin başqa yeri var.
 Hər kəsin əyninə uymasa donu,
 Demək, özgələrdən almışdır onu.
 Qocalıq yerindən oynatmış səni,
 Çürütmüş fikrini, yemiş beynini,
 Arxana yorğunluq çökmüşdür, ey pir,
 Nizə yox, sənə bir əsa gərəkdir.
 Qocalanda ağıl olar pərişan,
 Bütün bilikləri çıxar yadından.
 Qocaya yalnız bu iki şey yarar:
 Birisi ibadət, birisi məzar.
 Dünyanı burax bu igid gəncələrə.
 Qocaldın, ortadan çəkil bir kərə!
 Bir zəif-qocadan umulmaz pənah,
 Nə kəmək edəcək qırıq bir silah?
 Orduya igidlik yaraşır. Qoca
 Sülhə bir yol arar döyüş qızınca.
 Hər söz öz-yerində olur çox gözəl,
 Çünki nar bar verməz vaxtından əvvəl.
 Hər vaxtsiz banlayan xoruzun görə
 Durmadan başını bıçaqla kəsmək.
 Dilini bağla ki, əldə qalsın baş,
 Dil quru olarsa, boğaz olmaz yaş¹³⁴.
 Qan ilə islanmış dilsiz bir başdan,
 Şübhə yox, yaxşıdır başsız bir insan¹³⁵.
 Dilini ağzında saxla daima,
 Yersiz heç bir zaman nəfəs çıxarma.
 Dil dimaq evində otursun görə,
 Bəxtiyar yaşasın, gülsün hər dilək.
 Düzlükdə ad almış çəkinin dili,
 Milindən bir yana əyilməz beli.
 Milindən azacıq aşağı ənsə,
 Enər baş aşağı bir az torpənsə.
 Elə söz vardır ki, yaramaz demək,
 Başqa bir dil ilə söyləmək görə.

Onu incə-incə söylərkən bir-bir
 Ondan hər eşidən alar bir təsir.
 Xüsusən şahlara sözü yonaraq,
 Ölçərək deməli, həm də çox yumşaq".
 Daranın acığı edincə tüğyan,
 Qoca üzr istədi, oldu peşiman.
 Padşahlar işində qaynaşır qorxu,
 Kimsənin şahlarla tutmaz dostluğu.
 Kini cusa gəlsə, acıqlansa şah,
 Rəhm etməz, oğlu da olsa o hərəgah.
 Padşahın tənəti atəşdir, ancaq
 Yanğına yaxşıdır uzaqdan baxmaq.
 Padşaha o zaman öyüd bar verər,
 Yolunu qürurdan, kindən təmizlər.
 Padşaha nəsihət verən bir insan,
 Toxumu şor yerdə səpmiş o nadan.
 Daraya dəyərli nəsihət verən
 Bildi ki, şah qızmış nəsihətindən.
 Sözüne başqa bir cərəyan verdi,
 Dadlı bir dil ilə şahı dindirdi:
 "Şübhə yox, dünyada bir sənədən Dara,
 Düşmənin nəyi var, sənəddir dara!
 İskəndər kimdir ki, atını çapsın,
 Daranın başından küləhi qapsın?
 Sənə bu küləhi tikmiş yaradan,
 Ulduzdur sənə bu çıraqı yaxan.
 Dağın qapısına çıxarsa kəsək
 Daş ilə əzilər quru torpaqtək.
 Atsa qabaq kolu uca qol-qanad,
 Çinara tay ola biləmmi, heyhat!
 Qabaq suyu içib doyduğu zaman
 Kəndirlə aşağı enər ağacdən.
 O da bir qabaqdır başı ucalmış,
 Boynuna otlardan bir kəndir salmış.
 Otlardan toxunmuş ip də qırılar,
 Dolçası qırılıb quyuda qalar.
 Günəş məşəlidən işıqlansa bağ
 Pərvanə yerinə can verər çıraq.
 Aciz, topal tülkü döyüş günündə

Nə iş görə bilər aslan önündə?
 Qaşında düyümü iki yana vur,
 Kamanın düyümü yanlardan xoşdur.
 Dünyanı tədbirlə əlinə gətir,
 Bu işdə tələsmək nəyə gərəkdir?
 Bir çıraq salmazsa qızgın alovlar,
 Nə özü, nə də ki, pərvanə yanar.
 Od təndir içində, xəmirə gəlmiş,
 Çörəkdən ağıza çox yol deyilmiş.
 Hər bəndin açarı səbrdir, inan.
 Səbrli kimsələr olmaz peşiman.
 Ziyandır uduzmaq belə şahmatı,
 Çapdırmaq nə görək "fil" ilə "atı".
 Mizraba barmaqlar hələ yatmadan.
 Çox çalğı qırılmış ağır yaradan.
 Sən şahsan, sənəddir şövkət, təmtəraq,
 Belə bir hesabı kimdən aramaq?
 Daraya hörmətçin qoca pohləvan
 Söylədi bir neçə dəyərli dastan.
 Daranın ürəyi, beyni atəşdi,
 Bu dadlı söhbətlər gözündə heçdi.
 Acığı, atəşi sönmədi yenə,
 Od vurmaq istədi sözün məğzində.
 Dara katibinə ömr etdi belə:
 "Müşk ilə ipəyi, durma, al ol".
 Katibi sür otlə qələm götürdü,
 Dara deyənləri yazıb bitirdi.
 O, şərəf qələmi oynatdı şən-şən,
 Manini, "Ərjəng"i saldı qiymətdən.
 Bir məktub yazdı ki, olduqca dilbər,
 Məzmunu cənnətin bağçası qədr.
 Sözləri polad bir qılıncdan kəskin,
 Lisani, üslubu incə və mətin.
 Katib o qiymətli məktubu yazdı,
 Dara imza atdı, möhrünü basdı.
 Daradan şahlara məktub aparən
 Oldu İskəndərin yanına rəvan.
 Məktubu verincə, açdı sür otlə,
 Katibə oxudu başqa diqqətlə.

DARANIN İSKƏNDƏRƏ MƏKTUBU

"İnsanı biliklə daim ucaldan
 Ən adil, ən böyük tanrı adından.
 Elə bir tanrı ki, əl tutar, bəslər,
 Tək ona sığınar çarəsiz kəslər.
 İşıqlı ulduzu göydə parladır,
 Bu qara torpaqdan insan yaradır.
 Hər işdə bilikli, güclü, bacaran,
 Müstəhəqq olanın keçir suçundan.
 Hər ruha ondadır hərarət, işıq,
 Hər əqlə o verir qüvvət, yaraşlıq.
 Birinə dövrəni tutur elə tong,
 Təknədə tapmayıb bir parça çörək.
 Birinə dağ kimi xəzinə verir,
 Çəkirdə dağ olmaz ona bərabər,
 Nə yoxsul suçundan çəkmiş bir ziyan,
 Nə hünər göstərmiş xəzinə tapan.
 Nə istərsə onun ölündən gəlir,
 Yaratmaq, öldürmək onunçün birdir.
 Hökmündən olurmu qurtarmaq yaxa?
 Bir hakim tapılmaz ona tay çıxax.
 Olsun haqq salamı elə bəndəyə
 Acizlik göstərir aciz kimsəyə.
 Nə fayda nakəsə demək afərin,
 Sanar afərinə böyük bir nifrən.
 Düşmənin olsa qan içən zülmkar,
 Nəzakət göstərsən acizlik sanar.
 Xoş məsəl vurmuşdur igid bir kimsə:
 "Əlaltı olma bir əlaltı şəxsə."
 Sən, ey xam fikirli, sınaqsız uşaq,
 Aslanla çarpışma, inadı burax,
 Mənimlə döyüşdə zor pəncənə hanı?
 Köməyin, qoşunun, sərkərdənə hanı?
 Səndə əqrəb, ilan xasiyyəti var,
 Nəhənglə döyüşə yoxsa kim çıxar?
 Əjdaha qılıncım məhv edər səni,
 Gəl burax bu ilan təbiətini!

Üstünə qılıncı kükrəsəm, yəqin,
 Ya ölüm, ya qaçmaq olar qismətin.
 And olsun ataşə, "Avcst"ə, "Zənd"ə,
 And olsun günəşə, göy çəmbərində,
 And olsun yəzdana, uca behişte,
 Əhrimən düşməni olan Zərdüşte.
 Rumdan və Yunandan qoymaram əsər,
 Başına yağdırram ataş, müxtəsər.
 Rumlular sorasər geysə də dəmir,
 Ataşgədəmizdə mum, dəmir birdir,
 Nə çıxar rumludan, rum əsgərindən,
 Atların nalında məhv olar ölkən.
 Əgər Rum üstünə çəksəm ordular,
 Tozundan günəşin gözü kor olar.
 Ey Rumun ağası, budur məsləhət:
 Daraya edəsən zəncitək xidmət.
 Xalvarla çıxarsan geyimlə qalpaq.
 Bir oxa dayanmaz, inadı burax.
 Qarətçi ordumun oxundan məgər
 Yemədin, üstümə çəkirsən ləşgər?
 Varmıdır Daraya verəcək başın?
 Mənimlə keçin, bu fikrindən daşın.
 yayı qır, oxundan çıxar yeləyi,
 Zirchi qatla, gey zərif ipəyi.
 Yoxsa qulağını buran zaman mən,
 Bilirsən ki, heçsən, heçdən də heçsən!
 Qorx ürək çəynəyən oxumdan mənim!
 Sevinmə bu dovşan yuxumdan mənim!
 Hər yatan dovşana ox baxma, zinhar!
 Tərpənsə yerindən ox kimi uçar.
 Bacaram səninlə edim xoş rəftar,
 Həddini aşanı döyməmək olar.
 Lakin bir məsəl var: "Şah olsa zəlil,
 Quyudur məskəni, yer üzü deyil".
 Vergi ver, kini sil, qoy işə qədəm,
 Köhnə ayınlərə, gəl, çəkmiş qələm.
 Hər il nə görəkdir yeni kürk tikmək,
 Noxtayla bir yerdə satılır eşşək.

Köhnə xanədana rəxnə vurma gəl,
 Bununla açarsan başına əngəl!
 Məcbur etmə məni qalxım yerimdən,
 Mən böyük bir filəm, sən bir çibinsən!
 Sevin ki, haq sənə vermiş dövlət, var,
 Aslan pəncəsindən alınmaz şikar!
 Bir qarğa kəkliktək səydi bir zaman,
 Öz yerışı belə çıxdı yadından.
 Məclis qur, ulduzlar nur verdi yerə,
 Firiştə qapını açmış göylərə¹³⁶.
 Keyxosrovun tacı səadət arar,
 Bilmirəm kim kimin başından qapar?
 Bu köhnə zəmanə kimə olar yar?
 Ulduzlar kim ilə olar vəfadar?
 Bu göyə atdığıın tozdan, torpaqdan
 Mənə yox, özünə yetişər ziyan.
 Baş mənəm, başqalar mənə ol-ayaq,
 Nə gərək başını boş yerə qırmaq?
 Öz sillən toxunar öz yanağına,
 Baltanı vurarsan öz ayağına.
 Gənclik qüruruyla şaşmaq əbəsdir,
 Qəmənə boynunu qaşma, bəsdir!
 Qılıncım tək sənə açmamış oyun,
 Saysız dik başlardan qoparmış boyun.
 Mənimlə munisdir şahların baxtı,
 Cəmşidin əklili, Kavusun taxtı.
 Bərkliyi çəkməklə dəmir, poladam,
 Ruyintəndir mənim şöhrətli babam.
 Yağışdan qorxarmı qocaman qurdlar?
 Onların ipək yox, dəri kürkü var.
 Bəxtiyar kimsənin alınmaz baxtı,
 Satın almaq olmaz tac ilə taxtı.
 İsfəndiyar köçmüş dünyadan əgər.
 Nəsəbin yetişər Bəhmənə qədər.
 Bəhmən də şahlığı atdığı zaman
 Dünyaya mən oldum böyük hökmüran.
 Məndədir Bəhmənin aslan ürəyi,

Həm İsfəndiyarın polad biləyi.
 Onlardan yadigar bu gün mənəm, mən!
 Zorda İsfəndiyar, ürəkdə Bəhmən!
 Kəyan nəslindənəm, mən yenilmərəm.
 Başqalar əlaltı, tək əsil mənəm!
 Böyük səhv etməsən məni ölçərkən,
 Bəhmən qüvvətiylə ölçməmişsən sən.
 Babamın mülkünün sahibiyəm mən,
 Gəl öz sahibinə üsyan etmə sən.
 Tutduğun işlərdən tez ol peşiman,
 Düşün ki, bir fayda verməz sonradan!
 Çox igid olsan da, qızışma ancaq.
 Aslanın izinə, gəl basma ayaq!
 Gəl etmə qabahtı, həlim ol, yumşal!
 Oynatma yerimdən, öz yerində qal!
 Yurdunu talaram, kini törpətsən,
 Ölkələr verərəm bir rica etsən.
 Dağ kimi ağırəm, mətanətliyəm,
 Hökmümdə amansız, həm də qətiyəm.
 Sən məni-törpətmə, törpənər dünya,
 Bir kərə demişəm, dedim bir daha!"
 Dara məktubunu şaha oxuyan
 Kəskin sözlərini edincə boyan,
 İskəndər əmr etdi: "Oynasın əlin!
 Ona bir cavab yaz bundan da kəskin."
 Katibi qələmlə göstərdi hünər,
 Məktubu bəzədi hər çeşid gövhər.
 Yazdı bu məktubu clə sənətlə,
 Fələklər əlini öpdü hörmətlə.
 Dəyərli məktubun başı qapandı,
 Naməni alaraq qasid yollandı.
 Daranın katibi məktubu açdı,
 Hər rəngin nüktədən yüz gövhər saçdı.
 Oxuyub gördü ki, gövhərdir hər söz.
 Düzdüyü dürlərdən ayrılmayır göz.

DARANIN MƏKTUBUNA İSKƏNDƏRİN CAVABI

"Anaram tanrını, haq qüdrətini,
 Torpaqdan yaradır hər göyörtini,
 Bu uca göylərə ülvyyəət saçan,
 Ağillı kimsənin gözünü açan,
 Dünyanı yaradan hər şeydən qəni,
 Kimsəsiz kimsənin kömək edəni,
 Dünyaya insanla verdi yaraşiq,
 Göyləri yerlərə bağladı artıq.
 Suyun qılıncına yer oldu qılaf,
 Günəş çəməsitək parlatdı şəffaf.
 Bəndəlikdən uzaq o pərvərdigar,
 Onda nə pozulmaq, nə qocalmaq var.
 Ona şahiddir hər gözə görünən,
 Varlıqlar hissədir onun mülkündən.
 Hər varlıq isbata möhkəm bir dəlil,
 Dünyada bir şeyə o möhtac deyil.
 Bir şeyi yaratmaq istərsən, əlbət,
 Sənə də, mənə də görəkdir alət.
 O hər şey yaradır, lakin alətsiz,
 İdraka bu ağılın gücü yox hərgiz.
 Hər ağıl tanrıdan öyrənir bilik,
 Ürəklər tilsimdir, edər bəndəlik.
 Hökmü, hikmətiylə doludur cahan,
 Hökmədə aşkardır, hikmətdə nihan.
 Bu sadə səhradan uçuşan ruhlar
 Ondən gəlmiş, yenə ona qayıdar.
 Hər qəlbə, hər gözə ondandır işıq,
 Mənə də, sənə də o verdi şahlıq.
 Hər varlıq, hər yoxluq onun hökmündə,
 O ulu tanrıdır, bir kiçik bəndə.
 Bəxşişi bol olan bu pərvərdigar
 Əcəbmi məni də etsə tacidar?
 Söylə, ey səhriyar, ey bəxti uca,
 Anandan çatdınımı bu taxta, taca?
 Sənə də şahlığı vermiş yaradan,
 Hər verən şeylərə baxma ucadan,

Nemətə xor baxmaq olmaz, tacidar!
 Xor baxan bəndəni sevməz bir dindar.
 Dünyada sərxoş da, huşyar da olsan,
 Əmrindən boynunu qaçırma bir an.
 Pənahım olursa o pərvərdigar,
 Əcəbmi məni də etsə tacidar?
 Böyüklük etməyi bacarmam mən də,
 Qılınc oynadaram aslan önündə.
 Qılıncı təxtü tac ala bilərəm,
 Ayı da kəməndə sala bilərəm.
 Cəmsid tarixini oxu bir daha,
 O ayı gör necə uddu əjdaha!³⁷
 Haman əjdahaya sonra Firidun
 Əjdaha gücüylə açdı nə oyun?!³⁸
 And olsun yer-göyü quran tanrıya
 Ki, ondan bu yer-göy almışdır maya.
 Tanrıdan bir kimsə tutmasa xəbər,
 Demək, yox başında şüurdən cəsər.
 And olsun keçmişin rəhbərlərinə,
 Bizim dinimizin peyğəmbərinə,
 And olsun İbrahim qoyan sühufə,
 O dinçin tanrıya şükür min dəfə.
 O İran xalqına ol taparsam mən.
 Silərəm Zərdüştün dinini yerdən.
 Nə atəş qoyaram, nə atəşgədə,
 Odlar da şölədən yanar bu dərdə.
 Bu közəl mərəsim, bu ayin, bu yol
 Ulu babalardan qalmış, əmin ol!
 Bu müşkün qoxusu duyulmamaqçin
 Onu çör-çöp ilə gizlətmək nəçin?
 Xurma ağacına kəməndi atan,
 Əlbəttə, yeyəcək xurmanı asan.
 O külün bostanda başı yüksəlir
 Ki, gözəl rəngi var, həm saçır ətir.
 Bilsə ki, mördliyi, qol qüvvəti var,
 O zaman başını maral dik tutar.
 Aslanlar içində odur ən vəhşi:
 Pəncəsi itidir, kəskindir dişi.

Bir maral budu var. iki ac aslan.
 Kababı kim yeyər? Ən güclü olan!
 İki fil xortumu çarpışır, demək,
 Bunlardan ən güclü üstün gələcək.
 Mən meydan əriyəm, sən də bir kişi,
 Meydanda seçilir hər mərdin işi.
 Bu yoldan o zaman çəkərim yüyən,
 Ya küləh qaparam, ya ölərəm mən.
 Sandın səndən başqa yoxdur bir nəfər,
 Ancaq bir sənənməmiş dünyada sərvar?!
 Hər yarpaq altında tələş edən var,
 Hər mənzil başına bir yol gedən var.
 Bu müdhiş ilanla şərənc oynama.
 Qarşı çıx, hiyləylə bunca qaynama!
 Öz mülkümdəm mənə iqta göstərmə.
 Süheylə baratı Yəməndən vermə!¹³⁹
 Qoyuna verilməz dələmə suyu,
 Onda öz qanı var, görəcəm bunu.
 Qürurla bu qədər olma gərdənkəş,
 Torpaqdan yarandın, deyilsən atəş.
 Gəl burax bu kini, islahə yanaş,
 Qalaydan pozulur almaz kimi daş.
 Bir qab şərəbin var, saxla can-başla.
 Sındırsan onu, çarpışma daşla.
 Unutma, neft ilə doludur cahən,
 Söyüdü qoru bu odlu tufandan.
 Xoş keçdi, ələ al nuş ilə eyşi,
 Xəraclə cahanda şoxsin nə işi!
 Biri yoxsuldan bağ əsirgənməmiş,
 O biri verməmiş bağından yemiş.
 Get, elə bir ov tap zəifdir məndən,
 Yağ çıxmaz sənə bu aslan böyründən.
 Heç mümkün deyilsə meyvəni dərmək,
 Budaqdan asılmaq nəyinə gərək.
 O zaman arzuna yetişərsən sən,
 Körpü sala bilsən böyük dənizdən.
 Bir düşün, bu qədər qürur nə gərək!
 Bəsləyirsən əbəs baş tutmaz dilək.

Bax, gənclik nə yola çəkdi Bəhməni,
 Qorx bu əjdahadan ki, dişlər səni!
 Yolunu div vurar İsfəndiyartək,
 Rüstəmlə döyüşə çıxasan gərək!
 Divlərlə oturub dursa Süleyman,
 Qalmaz barmağında üzüyü, inan!¹⁴⁰
 Çalış bu dünyada səhv cəlmə sən,
 Çox bizim kimilər yanmış səhvindən.
 Özünə verdiyin hesab düz deyil,
 Bu yanlış oyunu uduzdun, çəkil!
 Nədir bu xəm xəyal, bu xəm tərpaniş?
 Simurğu toruna kim sala bilmiş?
 Zəncidən deyilsən daha adamcıl.
 Bərbərdən igidmi çıxdın sən, ayıl!
 Kin ilə döyüşə başlayınca mən
 Nə qədər qan tökdüm zənci, bərbərdən.
 Qayıt bu kinindən artıq, yetişər.
 İnsanı incitməz azad kişilər.
 Öncə sən bağladın kin mənə qarşı,
 İlk səndən görüdü ilanım başı.
 Ordunu sazladın qan içsən deyə.
 Üstümə gəlirsən basqın etməyə.
 Ölkəmə salırsan min fitnə, min kin,
 Atamın mülkünü almaqdır fikrin.
 Mənə də gərəkdir yığaraq əskər
 Belimə bağlayım hər bə üçün kəmə,ər,
 Ordumla bu dər in dənizdən aşmaq,
 Qılıncımla bir qan dənizi açmaq.
 Sənə mən sorxoşam, sən ayıq, huşyar,
 Mənim də başımda ağılım, huşum var.
 Taleyin gününü edibsə parlaq.
 Mən də xoşbəxtlikdən deyiləm uzaq.
 Sənə iş verməmişə köhnə ruzigar,
 O işdə mənim də məharətim var.
 Sənə tacın yardır, mənə qılınc var,
 Səndə tac vardırısa, mənə qılınc var!
 Güvənmə taxtına sən, ey tacidar!

Hər taxtın önündə bir də tabut var.
 Güvənmə ki, dağlar çəkmiş daş hasar,
 Elə zənn etmə ki, qırılmaz daşlar.
 Döyüş zamanında işlərkən öllər
 Dağlardan toz qopar, titrər təməllər.
 Bu dünya mülkünün gəlinə sonu
 Asanca mənimsər axtaran onu.
 Çıxarkən bir sənlük, mənlik ortaya.
 Ah, necə doymasın cana bu dünya?!¹⁴¹
 Bilirəm, bax, budur fikrinin canı:
 Tutmaz bir tərəzi iki batmanı¹⁴².
 Məni öz daşınla gəl çəkmə daha,
 Bəhməni bununçün vurdu əjdaha¹⁴³.
 Cavabda daş, döniz atsan ortaya,
 Dağ kimi daşımı ataram suya¹⁴⁴.
 Mən də zirehpüşəm, qılınc oynatsan,
 Sülhə də razıyam, sülhə ol atsan.
 Gövhərdən, qılıncdan, nəyin var, çıxar,
 Mənim də bunlarda məharətim var."
 Elə ki, məktubu Dara dinlədi,
 Dimağı alışıdı, kinlə inlədi.
 Durmadan topladı qədərsiz əskər,
 Daradan qalmaqad geri İskəndər.
 Ortaya çıxardı güclü bir ordu,
 Silahdan onlara yaraşlıq vurdu.
 Dara anladı ki, qızmış əjdaha
 Aslanın izini buraxmaz daha.
 Elə bir şövkətlə qalxdı yerindən,
 Dağlar da sarsıldı öz təməlindən.
 Nəhayət, göldilər qarşı-qarşıya,
 Kinin qapısını açmışdı dünya.
 Cəzirə ki, Musil adlı ölkədir,
 Səfalı bir yerdir, xoş düşürgədir, -
 Bu yerdə toqquşdu iki tacidar,
 Dəhşətdən, vəhşətdən titrədi dağlar.
 Çarpışan şahlardan əsər axtarsan,
 İndi də o yerdə sümük taparsan.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏSİ

Ey saqi, şərabın ağzını dur aç,
 Vaxtı boş keçirmə, qədəhə mey saç!
 Xüsusi mey ilə xərəb et bir an,
 Qurtarım canımı bu xərəbatdan.
 Bu mavi göylər ki, daim seyr edər.
 Bu günəş, bu ay ki, dolayış gedər.
 Bunları sanma bir oyun-oyuncaq,
 Sərsəri deyildir bu geniş afaq.
 Pərdədə hər telin vəzifəsi var.
 Biza bu hikmətlər deyil aşkar.
 Kim bilir ki, sabah nələr olacaq?
 Kim sönüb gedəcəkdir, kim sağ qalacaq?
 Kimin paltarını atarlar çölə,
 Kim qoyar başına tac gülə-gülə.
 Yaxşıdan, yamandan xəbər verənlər
 Pak, təmiz şahlardan belə nəql edər:
 Çin şahı səhərə nəfəs verərkən
 Ulduzu günəşə dəyişdi Ədəm¹⁴⁵.
 Toqquşma yerinə yetişdi ordu,
 Qaf kimi düz iki pərgərdə durdu.
 Yollara töküldü dəmirdən tikan¹⁴⁶,
 Şeypurlar coşduqca qopdu həyəcan.
 Üz-üzə gəlirdi hər iki ordu,
 Nə ürəkdə dinclik, nə gözədə uyğun.
 Hər iki tərəfdə ordu qaynaşır,
 Qaynaşma ayağa, ələ dolayır.
 Üz-üzə durdular döyüş yerində,
 Döyüşə cəsarət yox heç birində.
 Hamı düşünürdü bəlkə sülh olsun,
 Qılıncın qınında sakit otursun.
 Gənclikdən, qürurdən hər iki sərəkəş
 Birisi su idi, birisi atəş.
 Nəhayət, şəfqətdən kin etdi zühur,
 Yandı hər ürəkdə kinli bir qürur.
 Elə ki, qaynadı kinli bir hiddət,
 Ürəkdən büsbütün silindi şəfqət,

Davullar gurlarkən dəhşət verərək,
 Təblin dodağından öpürdü fələk¹⁴⁷.
 Sərxoş fillər ilə qızıxdı meydan.
 Güzgü sınıb düşdü filin alınından.
 Şeypurlar qoparır aslan nərəsi,
 Dimağı doyurur nayın nəfəsi.
 Türk payı qopardı elə bir şivən
 İgidlər coşaraq qopdu yerindən.
 Zinclərin sadası elə müdhışdi,
 Bəzəkli günbədi dəlib keçmişdi.
 Meydanı bürüdü qanlı vurhavur,
 Döyüşdən igidlər getdikcə coşur.
 Sanki bir məhşərdir, yer, göy dağılır,
 İsrail şiddətlə surunu çalır.
 Göylərin yolunu tutdu toz, torpaq,
 Sağlığın yüyəni əllərdən uzaq.
 O qədər toz qonmuş tərəkə, yəHərə,
 Yer göyə dönmüşdü, göy isə yerə¹⁴⁸.
 Ciyəri yandırır atəşli səda,
 Boğulur kəməndin halqaları da.
 Nəfəslər göydə bir buluddur guya,
 Qılınc şöləsindən yanırıdı dünya.
 Qılınc oynadırdı torpaqla, qanla,
 Havanın dimağı dolurdu canla.
 İran tacidarı səhərdən durdu,
 Sazladı olduqca mükəmməl ordu.
 Öncə sağ qanada bəzəklər saçdı,
 Əjdaha qılınclar ağzını açdı.
 Sonra da sol qolu nizama saldı,
 Cəbhəyə poladdan bir dağ ucaldı.
 Bir mərkəz dikəltdi cinahın gözü,
 Qapandı günəşin və ayın üzü.
 Bu mərkəz poladdan tökülmüş bir dağ,
 Sığınan kəslərə dəmir bir sığnaq.
 O yanda Rum şahı qurdu ordunu,
 Sanki bal arısı şan etdi mumu.
 Silah istəyəncə payladı silah,
 Kömək istəyəncə payladı pənah.

Sağ-solu bəzədi qılınc və qalxan.
 Nəccə ki, canlanır çəmənlə buluddan.
 Dağtək möhkəmlətdi önü, arxanı,
 Göydə səyyarətək qurdu meydanı.
 Elə ki, hər tərəf sazladı ordu,
 İgidlər döyüşə çox hazır durdu.
 Qılınclar boyunla oynarkən artıq,
 Dünyanın gözündən çəkildi işiq.
 Çuxurlar qan ilə dolub daşaraq.
 Qırmızı kükürdtək qızardı torpağ.
 Əyri qılıncların əjdahasından
 Əjdaha yuvası olmuşdu meydan.
 Oxların nəhəngi yay pusqusundan
 Bir yerdə durmayır, şığıyır hər an.
 Qıvrım kəmənd olmuş bir ilan yənə,
 Ağzını açmışdır tutsun xəzinə.
 Coşduqca fillərin sərxoş nərəsi,
 Tıxandı orlərin koskin nəfəsi.
 Qılınclar o qədər boyun üzdürlər,
 Qalmaqad boynunu dik tutan bir or.
 Ata öz oğluna bəslər ədəvət,
 Oğul da ataya cəməz məhəbbət.
 Az qaldı bayrağı qorq cələsin qan,
 Nicat çadırını yıxdı dünyadan.
 Yaylarda o qədər dartıldı oxlar,
 Yay çəkən əllərdə kəsildi qəbar.
 Döyüşdən o qədər qızıxdı meydan,
 Qığılcım sıçradı at nallarından.
 Ordu mərkəzində Dəranın qəlbi
 Dartıldı bir aslan ürəyi kimi.
 Kükürəyir, dağdır sağ və solunu,
 Hər yana işlədir Bəhmən qolunu.
 Sarsılmaz qolunu atsa hər yana,
 Düşür düşmənlə başı ayaq altına.
 Hər cana çatırsa verməyir aman,
 Hər başa vurursa qoparır haman.
 Rumların qədərsiz töküldü qanı,
 Torpağa sərilədi min pəhləvani.

Bu yanda qılıncıla igid İskəndər
 Qaldırdı dünyada qanlı bir məhsər.
 İki əl qan tökər, çalxısır, durmaz,
 Hər əldə bir qılınc - kəsərli almaz.
 İki əl qılıncı elə əridir
 Düşməni öz canına hayıf deməyir.
 Bir qılınc vurunca hər fil başına,
 Salardı başını ayaq altına.
 Kinini dənizə töksəydi, şəksiz,
 Hər yana atəşlər saçardı dəniz.
 Ağzından sanki bir aslan od saçır,
 Aslan qarşısından madyanlar qaçır.
 Daraya dedilər: "Bu qızmış aslan
 Çox adlı igidi saldı atından.
 Padşahın qəlbinə kin dolsun gərək,
 Belə filgövdədən qurtulsun gərək.
 Orduya əmr ver, dolaraq kinə
 Hər yandan yürüşlə axsın üstünə".
 Bu fikri Dara da gördü məsləhət,
 Ordular dənizə etsin hərəkət,
 Hamısı sel kimi bir səmtə axsın,
 İskəndər üstünə cilov buraxsın.
 Daranın əmrilə ordu yer-yerdən
 Qaynayıb irəli atıldı birdən.
 Cilovlar parladı edərəkən həmlə,
 Qılıncı sarıldı iki əliylə.
 İskəndər görünə elə divanı
 Atdı düşməni kimi şərmi, həyanı,
 Əmr etdi yerindən tərpsənsin dəniz,
 Hər kəs öz canını tutmasın əziz.
 Düşmənin yolunu tutsun hər yandan,
 Keçirsin qılıncdan, verməsin aman.
 Qarınca, çibintək qaynadı meydan,
 Girdi bir-birinə hər iki cahan.
 O qədər ki, qılınc, ox yağdırdı qol,
 Qarınca tapmadı keçməyə bir yol.
 Gilə arısıntək çəkdiilər neştər,
 Göylərdə oxları oxa tikdilər.

İskəndərə hamən qorxulu anda
 Bir kötüktək möhkəm durdu meydanda.
 Bir igid yanaşdı o filpeykərə,
 Əl atdı Əhrimən kimi xəncərə,
 Dərindən bir yara açdı pəhləvan,
 O gənc sərv titrədi müdhiş yaradan.
 Zirchi dələrək kaftandan keçdi,
 İşə bax, ipəyi polad nə biçdi.
 Parlayan günəşin qolu dönmədi,
 O qüvvət altında bir an inlədi,
 Ağrıdan azacıq dincəldi canı,
 Qılıncı torpağa sərdi düşmanı.
 Düşmənin gücünü ölçmək istərkən
 Bundan təkən yedi qorxusuz düşməni.
 Düşündü meydandan çəksin yüyəni,
 Nizadən dincəlsin yorğun bədəni.
 yenidən bəxt ilə olaraq həmdəm,
 Durdu öz yerində möhkəmdən möhkəm.
 Bu fəlda bir zəfər, səadət gördü,
 Qolunda düşməndən çox qüvvət gördü.
 Bütün qüvvətini alaraq ələ
 Döyüşə qalxdı öz həmcəkisilə.
 Həmlədən-həmləyə keçirdi ordu,
 Su deyil, sanki qan içirdi ordu.
 Döyüşdə sınınmış iranlı birdən
 Rumların yolunu kəsdi hər yerdən.
 Meydanda zəiflik göstərdi rumlar,
 Onları edirdi əcəl giriftar.
 Yenidən mərdliklə namusa doldu,
 Dağ kimi yerindən tərpsənməz oldu.
 Himmətlə tutdular öldə bayrağı,
 Qənimət almasın amansız yağdı.
 Zənci öz tacına düzünə gövhər
 Çin şahı taxtından düşdü dərbəddər¹⁴⁹.
 Gecənin köksündən ay doğdu parlaq
 Şofəqli güzgütək işıq saçaraq.
 Bir çöldə yığıldı hər iki ordu,
 Hər iki cəbhəni düşmənlilik yordu.

Döyüşdən əl çəkib döndülər geri,
 Yudular yaranı; tozu, qan-təri.
 Hamını almışdı kədər, düşüncə
 Nə züھر edəcək şəfəq sönüncə?
 Saf, təmiz portağal o səhər erkən
 Bir dəstə gül kimi güldü üfəqdən
 Üz-üzə dayandı hər iki ordu.
 Pəhləvanlar qalxıb şikargah qurdu
 Qılınc, ox, kamanla uzun bir zaman
 Qol gücü göstərdi uca asiman.
 Yorulan ordunun saraldı rəngi.
 Əl cilov itirdi, ayaq üzəngi,
 Daranın iki baş sərdarı vardı.
 Üzdə dost, ürəkdən çox kin tutardı.
 Daranın kinindən yorulmuşdular.
 Ortada bir ürək incikliyi var.
 Şahı öldürməyəçin oldular əlbir,
 Kin ilə oturub tökdülər tədbir.
 Bəzəmək istərkən qanlı bir bazar.
 Gedib İskəndərə sığındı onlar:
 "Daranın bizə çox etimadı var.
 Tək bizə inanır qoca tacidar.
 Zülmündən yanaraq etmişik tədbir,
 Öldürmək fikrində olmuşuq əlbir.
 Biz sabah bir həmlə edərək, bəlkə
 Zülmədən qurtulsun bu məzlum ölkə.
 Yerində möhkəm dur, dayan bu gecə,
 Düşmənin bu səhər dönəcəkdir heçə.
 Bu səhər bayraqla çıxarkən hərbə
 Qılıncdan yeyəcəkdir böyrü bir zərbə.
 Ancaq sən doğru qal bu şərtimizə,
 Xəzinə ağzını geniş aç bizə!
 Hər birimizi sən varlandırasan,
 Qulluğumuz üçün qızıl saçasan."
 Bu iki xainə rumlu hökmüran
 Söz verdi, onlarla bağladı peyman.
 Lakin inanmadı buna İskəndər:
 Daranı öldürə bilsin xainlər.

Ancaq düşməninə qurtulmaq üçün
 Hər kəs üçün çarə aramaq mümkündür.
 Bu zülmü ədalət gördü hökmüran,
 Gəldi xatirinə köhnə bir dastan:
 "Dovşanını hər bir yerin, - məsəl var,-
 Yənə də o yerin tazısı tutar."
 Şahını öldürmək istəyən kəsələr
 Ağillı kimsədən alınca xəbər,
 İskəndərdən güclü pul almaq üçün.
 Həm də ki, Daradan qurtulmaq üçün,
 Şahın nemətini unudtu onlar,
 Onu öldürməyə verdilər qərar.
 Günəş yaqutunu oğru çalınca
 Bu dünya düşmüşdü yaqut dalınca.
 Məhtabı tutaraq dedilər: "Oğru,
 Günəşdən gövhəri oğurlamış bu."¹⁵⁰
 İki dağ kimi səf çəkmişdi ordu,
 Çarpışma hər iki cəbhəni yordu.
 Döndülər o küni vurunca başa,
 Hazırlıq görüldü gələcək savaşa.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Ey saqi, dur, mənədən bu mənliliyi at!
 Gəl, üzüm suyundan cahanı parlat!
 Bir şərab ver, mənə mənzilə salsın,
 Çox könül alan var, o, kədər alsın.
 Qalana cənnətdir dünyanın halı,
 Tələsən adamın oddadır nalı.
 Bu bəzəkli bağda iki qanı var,
 Yoxdur heç birində qıfıl, bənd, açar.
 Birindən gir, bağı görüncə dolaş.
 O biri qapıdan çıxıb uzaqlaş.
 Ağlın var, gül ilə olma həmnisən.
 Çünki qalmaqından deyilsən əmin.
 Bu anı xoş keçir, hər şeydən vaz keç.
 Gələcək və keçmiş çünki heçdir, heç.

Dünyaya gəlmədik zövqə, işrətə,
 İşimiz qatlanmaq ağır zəhmətə.
 Eşşəyi toylara kimdir çağırın,
 Çağrılır su, odun bitdiyi zaman.
 Bu gözəl dastanı yazan rəvilər
 Doğrular dilindən belə nəql edər:
 Elə ki, gündüzün atəşi söndü,
 Fələklər tüstüdən dona büründü.
 Ay doğub yaraşiq verdi gecəyə,
 Gözəldir aydınlıq düşsə kölgəyə.
 Hər iki ordunun sabaha qədər
 Kəşfiyyat qolları keşik çəkдилər.
 Onların səsindən bir dəyirməntək
 Bilməzdi burclar nədir dincəlmək.
 "Cəbhədə dincəlim" deyə yatanlar
 Fillər nərəsindən diksinib qalxar.
 Vücudu zəhmətdən yorulmuş insan
 Gözünü açardı yatdığı zaman.
 Yalvarır, yaxarır hər iki əsgər:
 Bitməsin bu gecə, olmasın səhər,
 Bir qədər geciksin, uzansın zaman.
 Bəlkə gec açılsın döyüşə meydan.
 Unudub kinini iki tacidar
 Bəlkə sübh etməyə versinlər qərar.
 Al günəş tacını qoyduğu zaman,
 Elə ki, ayrıldı qaralığ ağıdan,
 İskəndər və Dara gəldi meydana.
 Ürəklə düşsünlər dostluq ardına.
 Şəfqətlə, hörmətlə edib barışıq,
 Xeyirli işə qol qoysunlar artıq.
 Bu işdə istədi tədbir və çara,
 Kimsədən düz cavab almadı Dara.
 Sülh üçün bir nəfər olmadı rəhbər,
 Dedilər: bu işi qılınc həll edər.
 İranlı rumludan acizdir məgər?
 Onlar bu savaşa qazanmaz zəfər.
 Səhərki döyüşlə qızışar meydan,
 Rumludan salamat qoymarıq bir can".

Daranı aldatdı belə sözlərlə,
 Birisi hiyləylə, biri hünərlə.
 Daranın düşməni iki sərkərdə
 Buna səy edirdi hər an, hər yerdə.
 İskəndər düşündü nə tədbir qursun
 Ki, Dara önündə dağ kimi dursun.
 O iki sərdarı tutdu nəzərdə,
 Əz igidliyinə güvəndi bir də.
 Rum əsgərlərinə dedi İskəndər:
 "Bu qatı mərkəzdə olunca səhər
 Ər kimi çalışmaq, çarpışmaq görək,
 Canı dışa yığib igidlik etmək.
 Bu dünya bizimidir çalsaq qələbə,
 Daranın olacaq yeyərsək zərbə.
 Deyirlər insana gizlidir məhşər,
 O məhşər görünər bizə bu səhər".
 Hər iki ordu bu düşüncələrlə
 Gecəni keçirdi dərin kədərlə.
 Dünyaya pəncərə açınca ziya
 Bambaşqa bir oyun başladı dünya.
 Bir ovuc qığılcım oldu bir atəş,
 Bir komac kimi ydi parlayan günəş.
 Dağ kimi tərəndi hər iki ordu,
 Dünyanın ürəyi titrəyib durdu.
 Fıridun və Bəhmən nəvəsi əjdər
 Yuxudan səhərlə qalxdı bərabər.
 Ordunu sazladı, düzəltdi meydan,
 Parladı ox, kaman, qılınc və qalxan.
 Yüzlərə polad dağ dikəltdi onda.
 Xəzinə dayandı onun altında.
 Sağ qolun işləri bitdikdən sonra
 Sol qolu çevirdi polad hasara.
 Cinahlar kök atdı yerə havadan,
 Yer kimi çarmıxa çəkildi meydan.
 Mərkəzdə durmuşdu cahan günəşi,
 Başının üstündə Kəyan dirəfşi.
 Dünyanı yandıran qılıncı məgər
 Bu günçün saxlardı böyük İskəndər!

Yağdıran buludtək meydan dopdolu,
 Yaydan ox yağırdı, qılıncdan dolu.
 Ordunun qolları göyə dayandı,
 Atların dırnağı qana boyandı.
 Ən seçmə igidlər ordudan bir-bir
 Sağ-sola keçməyə alırdı ömr.
 Əmrlə inamsız kəslər hər yerdən
 Tərpənib, sol qolda tutdular məskən.
 Kimin ki, əmində sədaqətində
 Saxladı mərkəzdə - öz xidmətində.
 Onları ordunun qəlbinə aldı,
 Tökmə bir dağ kimi göyə ucaldı.
 Qopunca nərelər iki ordudan,
 Qiyamət qopmuş zənn etdi asiman.
 Təbillər gurlayıb verdi səs-səsə,
 Qanlı əjdahalar başladı rəqsə.
 Kərənay səşindən tutuldu qulaq,
 Qorxudan titrədi bütün əl-əyaq.
 Filə minənlərin bağırısından
 Nildəki nəhənglər qopardı fəğan.
 Şeypurun səşindən qopdu ürəklər,
 Bağırılar yarıldı, düşdü göbəklər.
 İçi boş təbillər coşduqca coşar.
 Zülmətlər içindən atılır oxlar,
 Düşmənin köksünə nizələr sancar,
 Zirehdə, geyimdə pəncərə açar.
 O qədər yaylım ox yağdı hər yandan
 Bulud yağmurunu atdı başından.
 İndi o yaylım ox düşsə zəminə
 Bulud qan yağdırar yağış yerinə,
 Naylardan qopan o müdhiş gurultu
 Eşidən kimsəyə verirdi qorxu.
 Qarışıq səslərlə hayqırdıqca can
 Çaxmaq daşından da çıxarırdı qan.
 İki qan dənizi çalxandı birdən,
 Atəş dalğaları yüksəldi yerdən.
 Bürüdü hər yeri tufan atəşi,
 Ucalan toz-torpaq tutdu günəşi.

Yayların bir daha qaşı çatıldı,
 Oxlar ilan kimi coşub atıldı.
 Civətək parlayan polad qılıncdan
 Civətək qaçırdı hər yerdə insan.
 Gövdələr əridən polad ox ilə
 Dağların gövdəsi titrədi belə.
 Nizələr ucundan dövr edən fələk
 Seyrindən qalaraq oldu topaltək.
 Toppuzlar o qədər çaxmışdı tapik
 Yerim cəmdəyində qalmaq gəmik.
 O qədər sancılmış boğazlara ox,
 Artıq boğazlarda nəfəs yolu yox.
 Ox oxun içinə girmiş tikantək,
 Qalxandan bəzənib yer gülüstəntək.
 Qaçanlar üzünə qiyamət qopmuş,
 Nə yol var qaçmağa, nə də qurtuluş.
 Atlılar ataraq sonuncu oxu,
 Atmışdır kamanı, oxu, oxluğu.
 Bir sallaxxanadır qanlı bucaqlar,
 Cəmdəklə yan-yana ucalmış dağlar.
 Yalnız öz canının hayında hər kəs,
 Öləm yoldaşımı yada gətirməz.
 Meydanda yox idi matəm saxlayan.
 Nə bir qara geyən, nə bir ağlayan.
 Hər sözü ustası gözəl toxuyur:
 "El ilə qara gün bayramdır, toydur".
 Əcəl pəncəsində ölsə bir nəfər
 Gözündən yaş tökər ona bir şəhər.
 Bütün bir şəhərcin saxlayaraq yas
 Ondən uzaqlara kimsə ağlamaz.
 İnsan cəmdəyilə dolmuşdur sağ-sol,
 Döyüşçülər üçün qapanmışdı yol.
 O qan Dəcləsini günəş almışdı,
 Suya neylufərtək qayıq salmışdı.
 Həmin vuruşmada böyük İskəndər
 Günəş çeşməsinə saçmışdı zəfər.
 Daranın qılıncı saldıqca şölə
 Qızırdı daşların ürəyi belə.

Elə ki soxuldu ordu orduya
 Məhşəri gözüylə gördü bu dünya.
 Dava meydanına yayıldı əsgər,
 Daranın canına var idi xətər.
 Ordular döyüşə girdiyi zaman
 Olduqca genəldi darısqal meydan.
 Yanında kimsə yox, yalnızdı Dara,
 Onunla etməyir kimsə müdara.
 İki sərxoş sərdar fil kimi çoşdu,
 Filbədən Daranın üstünə qoşdu, -
 Böyründən bir yara vurdular ona,
 Laləzar oldu yer, boyandı qana.
 Tacidar yığıldı dərin yarıdan,
 Sanki bir qiyamət kəsildi cahan.
 Bir ağac yığıldı Kəyan bağından
 Yaralı bədəni qanına qəltan.
 Dərdə tab gətirməz incə olanlar,
 Yel ilə çirağın nə dostluğu var?
 O iki qantökən, o iki xain
 qaçdılar yanına tez İskəndərin.
 Dedilər: "Atəşə yaxdıq düşmanı,
 Taleyin uğrunda töküldü qanı.
 İşini bitirdik, vurduq bir yara,
 Gözündə cahanı eylədik qara.
 İstərsən gözünlə gəl gör bu halı.
 Qanıyla boyansın atının nalı.
 Hünərlə öldürdük sizin düşməni,
 İndi sən yerinə yetir və dəni.
 Bizə vəd etmişdin ağır xəzinə,
 Doğru qal, vəfa et indi əhdinə."
 İskəndər bildi ki, bu iki sərdar
 Şah qanı tökməyə olmuş həvəskar.
 Verdiyi peymanə oldu peşiman
 Həyədan bir şölə çıxdı canından.
 Adamın yaşadı ölən zamanda
 Həyat ümidindən iz qalmaz onda.
 Dedi: "Harda batmış qana tacidar,
 Kəyan dövlətini bəzəyən sərdar?"

Hər iki qantökən düşərək öne,
 Yol göstərdilər öz azğın zülmünə.
 Daranın düşdüyü yerə goldilər,
 Yanında dostlardan yoxdu bir nəfər.
 Vücudu bulaşmış torpağa, qana,
 O Kəyan külahı düşmüş bir yana.
 Olmuş qarincaya Süleyman əsir,
 Tikanlı bir arı bir fili yeyir.
 Bəhmənin qoluna sarılmış ilan,
 Düşmüş İsfəndiyar tunc çardağından¹⁵¹.
 Firidun baharı, Cəmin bağçası
 Xəzəna uğramış, başlanmış yası.
 Keyqubad nəslinin vücudunu, bax,
 Gör necə dağdır yel yarpaq-yarpaq.
 İskəndər tələsik endi atından,
 Daranın önündə durdu pərişan.
 Əmr etdi o xain sərəkərdələri,
 Xaricə meyl edən iki rəhbəri
 Möhkəm saxlasınlar, sonra İskəndər
 Yerindən tərəpəndi üzündə kədə.
 Sürətlə yanaşdı xəstəyə sarı,
 Kəyan geyimindən açdı bağları.
 Başını şahənə dizinə qoydu,
 Gecəni işıqlı gündüzə qoydu.
 Yuxudan gözünü açdığı zaman
 Dedi: "Qalx bu qara qanlı torpaqdan!
 Burax ki, solmada qurtuluş bağım.
 Qaralmaq üzrədir işiq - çirağım,
 Böyrümü, bax, necə yırtmış bu dövrən!
 Bağrımın altında böyrümdür pünhan.
 Pəhləvan, ey başım üstünə gələn!
 Qoru öz böyrünü mənim böyrümdən.
 Bu böyrüm buludtək sökülə belə,
 Qılıncın acısı getməmiş hələ.
 Padşahlar başını burax, qaldırma,
 Bu dövrən qırmışdır məni, sən qırma!
 O hansı əldir ki, uzanır mənə,
 Kəyanın tacıyla oynayır yənə.

Əl saxla, qarşında Daradır duran,
 Günəşdən aydıdır bu, deyil pünhan.
 Günəşim saralıb düşünmə dərdə,
 Üzümə çəkərsən lacivərd pərdə,
 Sərvi başaşağı görmə şərməndə,
 Elə bir padişah, belə bir bəndə!
 Xəstəyəm, zəhmətdən qıl məni azad,
 Haqqın rəhmətiylə məni eylə yad.
 Dünyanın taxtında mənəm tacidar,
 Yerimdən tərpotdən məni, yer sarsar.
 Dadlı bir yuxum var. toxunma. burax,
 Odumu göy alsın, suyumu torpaq!
 Taxtıdan çevirmə yatan bir başı,
 İnlətmə, bu dünya tökər göz yaşı!
 Əcəlim yetişmək üzrədir, dayan!
 Məni öz halıma burax bir zaman!
 Fikrin tac çalmaqsa mənim başımdan,
 Azacıq aman ver, qoy çıxsın bu can!
 Bu dünya mülkündən açınca kəmə
 Başım da, tacım da getsə, yox zərər".
 İskəndər ağladı: "Aman, tacidar,
 Nökərin İskəndər mənəm. şəhriyar!
 İstəməzdim görüm torpaqda səni,
 Öz qanına qəltan olan bədən.
 Nə etmək, bir işdir olmuş dünyada
 Təəssüf verərimi bu işdə fayda?
 Başımı yenidən qaldırsan əgər,
 Kiçiklik edərdi sənə İskəndər.
 Heyhat, mən qocaman dənizlər aşdım,
 Köksümə qədər al qana bulaşdım.
 Təəssüf, azmadım bu yollarda mən,
 Atımın dırnağı qopmadı nədən?
 Bu ağır günləri görməyəydim mən,
 Ah, eşitməyəydim Dara inlərkən.
 And olsun hər qəlbi bilən sərrafa.
 Daraya ürəkdən istəyəm şəfa.
 Bir şüşə daş ilə qırılsa naçar,
 Çarə qapısına tapılmaz açar.

Əfsus, İsfəndiyar nəslindən sansız
 Mülkün yadigarı sən idin yalnız.
 Nə olur, mənə də ölüm qoşaydı,
 İskəndər və Dara qucaqlaşaydı.
 Nə etmək, istəklə gəlməyir əcəl,
 Məzara girilməz ölümdən əvvəl.
 Padşahın bir tükü gözümdə, inan,
 Daha qiymətlidir yüzlərəcə tacdan.
 Bu dərin yaraya bilsəydim çara,
 Edərdim, sağalsın deyə bu yara.
 Nəyə lazım bu taxt, bu tac, bu şöhrət,
 Darasız qaldı bu möhtəşəm dövlət.
 Mən bu taxta, taca ağlayaram qan,
 Ayırmış Daranı təxtü tacından.
 Yox olsun dünyadan elə gülüstan,
 Bağbanı xəstədir. acı tikandan.
 Daranı öldürən dünyaya nifrət,
 Gündüzkən öldürür, verməyir fürsət.
 Bir çarə etməyə imkan yox mənə,
 Bu gənc sər və gərək ağlayam mən də.
 Anlat ki, istəyin, tədbirin nədir?
 Qorxunuz kimdəndir, ümid kimdədir?
 Söylə ki, hər sözün mənə bir fərman.
 İtaət etməyə bağlaram peyman".
 Dara hiss edincə bu dost nəfəsi,
 Açdı gözlərini, şahənə sosi
 Şəfqətlə ucaldı: "Ey uca baxtım,
 Tək sənə yaraşır bu tacım, taxtım.
 Sorma bir ölüyə mən indi nəyəm?
 Xəzənə tutulmuş ölgün çiçəyəm!
 Hər kəsin şərbəti buzla duruldu,
 Mənim şərbətimə yalnız buz oldu.
 Varlığım qərəq olmuş qan dənizinə,
 İçərim susuzdan alışır yenə.
 Buluddan şığıyan bir şimşəyəm mən,
 Dodağım qurudur, sudadır bədən.
 Bu kuzə yanından sınıqsa bir az,
 Mumla, yapışqanla sağaltmaq olmaz.

Bu dünya eyləyir qarət hər yeri,
 Birisi gətirir, alır o biri.
 Nə bu gün yaşayan bu gün əmindir
 Nə köçüb qurtulan, heyhat, çətindir!
 Gör mənim günümü, haqqa doğru qal,
 Qorx belə bir gündən, məndən ibrət al!
 Sözlərimi anıb dinləsən mənə,
 Mənim kimi etməz bu fələk səni.
 Bəhməndən mən igid deyiləm daha,
 Bir aman vermədi ona əjdaha.
 Ya da igidəmmi İsfəndiyardan?
 Dünya zərbəsindən qurtarmadı can.
 Nəslimə əzəldən ölümdür qismət.
 Öldürən bu əmrə verir şahadət.
 Olsun yeni taxtın qoy səninçin xoş,
 Mənimsə balıncım qalacaqdır boş.
 Mənimçin ağlamaq lazım gəlirkən
 Sorursan qəlbimin istəyini sən.
 Könlümdə sevimli üç istəyim var:
 Üçü də şahənə bəxtinə yarar:
 Birinci - günahsız ölümə görə
 Rəftar etməlisən ədalət üzrə.
 İkinci - sən Kəyan taxtını alsan
 Ona heç bir zaman yetirmə ziyan.
 Bu kinin toxmunu İranda əkmə,
 Kəyanın nəslinə xatimə çəkmə!
 Üçüncü - toxunma hərəmxanəmə,
 Saxla hörmətini, təhqir eyləmə!
 Rövşənək qızımdır, olduqca göyçək,
 Əlimdə bəslənmiş bu gözəl mələk.
 Öz süfrə yoldaşın etməklə ucalt,
 Süfrəyə incilər verir şən həyat,
 Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
 Təbii, işıqla günəş olur şən¹⁵³.
 İskəndər söz verdi, Dara qaş çatdı,
 Söz verən qalxarkən söyləyən yatdı.
 Gecənin gözlünə qaranlıq axdı,
 Bağdadı Kaxsız və Kərxsiz buraxdı¹⁵⁴.

Kəyanın ağacı düşdü meyvədən,
 Oldu İsfəndiyar zirehi kəfən.
 Dünyadan al günəş qanad çəkincə
 Yaqut içdi, şəvə daldı sevincə¹⁵⁵.
 Böyük Dara üçün böyük İskəndər
 Ağladı axşamdan sabaha qədər.
 Özünə ağları görürkən onu,
 Bilirdi belə bir ölümdür sonu.
 Əbləq atlı səhər gəlib üfəqdən
 Axuru çəməndə yerləşdirirkən
 İskəndər əmr etdi: Daranı artıq,
 Daxmaya qoymaqçın olsun hazırlıq!
 Günbədi daş qala, taxtı qızıldan
 Qayrıldı ona bir müəyyən məkən.
 Türbəsi bitincə bitdi hər zəhmət,
 Dara zəhmətindən oldular rahat.
 Bədən qəfəsində nə qədər can var,
 Elə bir igidə hörmət var, şən var,
 Bədəndən çıxınca dəyərli cövhər,
 Ona öz qadını arxa çevirər.
 Qorxunc bir küləkdən sönərsə çıraq,
 Nə fərqi, köşk olsun yeri, ya torpaq.
 Göydə ol, yerdə ol, fərqi yox bunun,
 Torpaqşan, yəni də torpaqdır bunun.
 Şor sudan torpağa düşərsə balıq,
 Ölüncə qarınca yemidir artıq.
 Dünya keçidinin qaydası budur,
 Gəldinsə dayanma, köçmək doğrudur.
 Birini ucaldar, atar ortaya,
 Birinə "məclisdən qalx" deyər dünya.
 Göy günbəz altında gəl qurma büsat,
 Kəhrəbə qələdə yaramaz nişat!¹⁵⁷
 Üzünü kəhrəbə kimi saraldar,
 Əlbəsən lacivərd bir rəngə çalar¹⁵⁸.
 Aslanlar şəhrinə düşən bir ceyran
 Qorxunc bir ölümü gözlər hər zaman.
 Köçməyə quş kimi qanad aç göyü,
 Şərəblə məst olma "şən yerdir" deyə.

İldırım tək şığı, bu dünyanı yax,
 Ancaq bu dünyada durma, ol uzaq!
 Pərvanə, səməndər "od" deyə gedər,
 Birisi yorğalar, biri iməklər.
 Arpanın yerinə çöp yedi eşşək,
 Öldü sahibi də eşşək öləntək.
 Bir dövlət şahıdır, ya şah dövləti,
 Bir zəhmət yoludur və yol zəhməti.
 Kim bilir bu köhnə, bu qoca dünya
 Nələr gizlətməmişdir mağarasında.
 Köhnə bir çuvaldır bu qat-qat torpaq,
 Xəzinə sevməyir səs-küy qoparmaq.
 Hər yeni kisədə qızıl səs verər,
 Yeni küp dolduqca xoş nəfəs verər.
 Kim bilir bu divlər yurduna dövrən
 Nə tarix yazmışdır yaxşı, yamandan?
 Nə aqıl kəslərlə oynamış oyun?
 Nə dikbaş kəslərdən qoparmış boyun?
 Bu fələk səninlə deyildir canbir,
 Tikdiyi libaslar iki rənglidir.
 Gah səni firiştə kimi yüksəldir,
 Gah bağlar qolunu divlərlə əlbir.
 Səni bir çörəklə anmaz gecələr,
 Bir qoğal bağışlar göyə hər səhər.
 Bu yecdi dəyirman başında neçin
 Boyununu bükürsən bir arpa üçün?
 Xızırtək belə bir ruzini gəl at,
 Süd, xurma nə görək, var abi-həyat!
 Bu vəhşi, yırtıcı, divxislət insan
 Səmimi dost deyil, uzaq ol ondan!
 Hər maral ovçunun zülmündən qaçar,
 Yırtıcı vəhşidir hələ insanlar.
 Çöldə şux bir ceyran düşməyir ələ.
 İnsandan sığınır dağa, köhülə.
 Aslan ki, ormanda etmişdir məskən,
 Qorxaraq gizlənməmiş insan şəbindən.
 İnsanda insanlıq öləndən bəri
 İtməmiş insanlığın parlaq gövhəri.

İnsanlıq nəqşini oxusan bir-bir,
 Bilərsən bugünkü insanlıq nədir.
 Bəbəyin qapağı neçin qaradır?
 İnsanlıq ölmüşdür, matəm saxlayır.
 Nizami, susmağa adət et, ancaq,
 Deyilməz sözləri danışma, burax!
 Sən də kəs səsinə, danışma daha,
 Yat, ya da pambıqla qulağın tıxa!
 Ləcivərd fələkdən ibrət al barı.
 Al ilə aldır bu, sarıyla sarı.
 Yüz rəngə boyanar gecələr baxsan.
 Bahartək gündüzə qurar gülüstan.
 Günəşdən bir çeşmə doğunca səhər,
 O da bir çeşmənin rənginə girər.

İSKƏNDƏRİN İRAN BAŞÇILARI İLƏ ƏHD-PEYMAN BAĞLAMASI

O meynə qanını, ey saqi, tez dur,
 Od almış xəz kimi beynimə doldur!
 Etsin mey özümü unudan kimi,
 İki məğz yaratsın mənə dan kimi¹⁵⁹.
 Ey dövlət, hardasan, mənə sevindir,
 Mehdi qapısında taxtını endir¹⁶⁰.
 Mehdi hüzuruna endiyin zaman
 Bir salam götür o, uca dərğahdan.
 Bu dövlət onunçün sənə vermiş baxt
 Ki, təndən yaraşlıq tapsın tacı taxt.
 Səninlə insanın üzü parıldar,
 Bu dünya tikməmiş sən kimi paltar.
 Tanrının adıyla doğan peykərsən,
 Gövhərlər içində vahid gövhərsən.
 Əlinə cilovlu tapşırmaq olur,
 Bizdəndir hər zəfər, sən mərdanə dur!
 Göstər ki, hardadır qapın, bazarın
 Ki, olum hər zaman mən tələbkarın.
 Bilirəm, ey dövlət, tutmuşam soraq,

Qapındır səhriyar qapısı ancaq.
 Hər yerdə olsan da edərəm xidmət,
 Hər zaman bəslərəm səmimi hörmət.
 Odur ki, söyləyir ağıllı bir ər:
 - Bu gövhər satana dövlətdir gövhər.
 Doğrudur, belə bir gövhəri ələ
 Keçirmək mümkündür yalnız dövlətlə.
 İskəndərdə vardı ağıl və tədbir,
 Dövlətin gücylə oldu cahangir.
 Ona olmasaydı rəhbər dövlət, baxt,
 Olmazdı düşməne qalib heç bir vaxt.
 Dövlətə pərəstiş edənin nəfər
 Dövlət pərgarını belə nəqş edər:
 Yaranın ulduzu olunca nihan
 İskəndərə qaldı bütün bu cahan.
 Daraya mal olan təzə və köhnə,
 Heç sayə gəlməyən dolğun xəzinə.
 Taparaq onları araşdırdılar,
 Dənizdən dənizə quraşdırdılar.
 O qədər tacü taxt və çadır vardı,
 Onlara ölçülər, çəkilmə dardı.
 O qədər gövhər var, hesabdar belə
 Nə barmaqla sayar, nə də ürəklə.
 Tabaqlar, sinilər, büllurlu, zərrin,
 Nalları söküldü yük çəkənlərin.
 Cins ərəb atları - yəhəri qızıl,
 Xətə qulamları - kəməri qızıl.
 Qədərsiz şahənə paltar və qumaş,
 Minlərcə lök dəvə, yükləri daş-qaş.
 Paltarın, silahın sayı yox, sayan
 Hesaba vurmağa tapmadı imkan.
 Misalı olmayan ətəq-bahalı
 Şeylər var xüsusi xəzinə malı.
 Xəznədə nə qədər qızıl-gümüş var,
 İskəndər adına sikkə vurdular.
 O qədər xəzinə keçdi əlinə,
 Oldu gövhər kimi yanan xəzinə.
 Gövhərlə parladı qara ürəklər,

Şəbcirəq kəlməsi bundanmış məgər?!
 İşıqdan xəzinə xoşlanmaz deyə,
 Zülmətdə gedilir hər xəzinəyə.
 Neçin bəs xəzinə tapanın üzü
 Günəştək parlaqdır şadlıqdan gözü?
 Torpaqsan, gərəkdir olsun xəzinən.
 Sərvətsiz torpağı olarmı sevnən?
 Kişiyə sərvətdir verən yüksəliş,
 Dünyada onunla doğrulur hər iş.
 Qızıl bir meyvədir, zəfəran saçar,
 Zəfəran kimi də qəlbini açar.
 Məğribdə yaşayan hər qara zənci
 O sarı qızıldan tapmış sevinci.
 İskəndər gördü ki, bunca xəzinə
 Zəhmətsiz olaraq keçdi əlinə.
 Dərgaha ən sadıq hər bir nəfərə, -
 Böyüyə, kiçiyə, yoxsul kəslərə
 Və-dövlət verərək bəxtiyar etdi,
 Dünyaya özünü hökmdar etdi.
 İrana qasidlər edərək rəvan,
 Dedi ki, dönməsin kimsə qapımdan.
 İstəsən ki, başın qalsın səlamət,
 Qapımda baş əyib ələ itaət.
 Bəxşişə, şəfqətə hüdud olmayan
 Bu yerdə hər kişi tapar dövlət, şən.
 İran başçıları axdı hər yerdən
 Bu xeyirli işdən ürəkləri şən.
 Şəhriyar qəlbindən tutdular xəbər,
 Sözümdə mətindir böyük İskəndər.
 Elliklə yollara çıxdılar daha,
 Sevinclə axdılar uca dərgaha.
 Bu gəliş xoş gəldi şahə, onlara,
 Ordunun pənahı pəhləvanlara.
 Peymanlar bağlandı, söz verdi gerçək:
 Kimsənin rütbəsi əksilməyəcək.
 Xəzinə açıldı xalqın üzünə,
 Verdi hər birinə gövhər, xəzinə.
 Hər kimin nə qədər vardı sərvəti,

İkiqat çoxaldı varı, dövləti.
 Hər şəxsini işini aşikar etdi,
 Yatanı oyatdı, bəxtiyar etdi.
 İranlı o açıq əli görünəcə
 İtaət edərək daldı sevincə.
 Alnını sürtərək torpağa, yerə,
 Küləhi ucaltdı uca göylərə.
 Dedilər: "Eşq olsun, şəhriyar, sənə,
 Hər zaman yar olsun ruzigar sənə!
 Haqqındır Cəməşidin taxtı, xəracı,
 Öpər ayağını şahların tacı.
 Yeni şahımızsan, getdi o gedən,
 Şah nədir? Bizlərə Keyxosrov sənən!
 Kim boyun qaçırar sənini əmrindən?
 Çəkmənin altıdır bu baş, bu bədən."
 Şah gördü bir neçə xoş tədbir daha,
 İranlı itaət elədi şaha.
 O ulduz şövkətli bəzmə hər yerdən,
 Yığıncaq toplandı yeddi kişivərdən.
 Əmr etdi: qılınc, təst gəlsin meydana!
 Qanlılar çəkilsin taxt ayağına!
 Başını dik tutan iki sərvəri,
 Boynuna həmayil keçirənləri
 Qəhr ilə boyayıb al-əlvan qana,
 Kəndirdən həmayil vursun boynuna.
 Onlara verilən böyük və dələ,
 Qızıl, gümüş, inci, cavahir, gövhər
 Məclisə töküldü xəzinəsindən,
 Şah baş qaçırmadı öz vədəsindən.
 Sonra da ölüm ilə eylədi təhqir.
 Tez dara çəkdiydi boynunda kəndir.
 Ordunun içində carçı çəkdi car:
 "Daranın qatili bunlardır, bunlar!
 Hər xain işlərsə belə xəyanət
 İşinin cəzası budur nəhayət.
 Ağanı öldürən bəndəni, zinhar,
 Hansı bir ağıllı kimsə bağışlar?"
 Bu halı görünəcə şəhərli, ordu

İskəndər ədlinə təhsin oxudu.
 Adil olduğunu yəqin etdilər.
 Əmrinə yer-göydən bağlandı kəmə.
 Yığıldı məclisə ağıllı koslar,
 Ordan uzaq olsun bəd, yaman gözlər.
 Üz-üzə səf çəkdi hər iki ordu,
 Oturan kimsələr ayağa durdu.
 Sıx kəmə bağlımış kəmərbəstələr,
 Kəmərlər sanki bir halqadan keçər.
 Padişah yürütdü elə siyasət,
 Hər candan qaldı bir qurumuş surət.
 Sanki bir surətdən bəzənmiş divar,
 Ruh uçmuş, yalnız bir quru cəsəd var.
 İrani, Daranı yenən İskəndər
 Məclisdə şam kimi oldu ciltvəgər.
 Dəyərlı koslərə hər gün yanaşdı,
 Hər kəsin ağılınca bir söhbət açdı.
 İgid Fəribərzə tez dəvət etdi,
 Çox hörmət göstərdi, məhəbbət etdi.
 "Ey qoca pəhləvan, - söylədi ona, -
 Başın kölgə salmış öz ayağına"¹⁶¹.
 Dünyada illərcə ömür sürdün sən,
 Bixəbər deylsən dünya işindən.
 Gördün ki, zülmdür Dara ayını,
 Mən kimi suçsuzla bağlarkən kini.
 Dünyanın sirrini bilrkən, neçin
 Daradan öyüdü sən əsirgədin?
 Gənclik hər kişini coşdurur zaman
 Qocanın susması deyilmi nöqsan?"
 Şahın hiddətini görüb dinləyə
 Yağlı bir dil ilə söz açdı birdən.
 Təzimdən belini əydi kamantək,
 Saralıb sifəti lap zəfərantək.
 Sözlə silahlandı, yayı açaraq,
 Qutudan oxları bir bir saçaraq,
 Öncə İskəndəri çox öydü belə:
 "Qol-boyun olsun şah öz diləyilə!
 Dünyanın sərvəri olsun kamikar,

Ömründən kam alsın uca şəhriyar!
 Gənc başın sevinclə ucalsın hər an,
 Çəkmənin altında sürünsün düşman.
 Bu qoca nəsihət etdi nə qədər,
 O kinli qəlbinə etmədi əsər.
 Ona çox göstərdi işıqlı çıraq,
 Bunlar da vermədi bir fayda ancaq.
 Tacü taxt verdiyi zaman İskəndər
 Tədbirsiz bir Dara nə edə bilər?
 Bir başı ucaltmaq istərsə dövrən
 Kəməndə düşəcəkdir boyun ucaldan.
 Bir qoca eşşəkdən yıxıldı hinddə,
 Ölənin oğluya varlandı Çində.
 Səl gəlib bir arxı pozarsa əgər,
 Su axıb başqa bir çaya tökülər.
 Sənə xəzinələr verərkən dövrən
 İncimə düşmənin yoxsulluğundan.
 Azad bir şahsan, hələ gənc ikən
 Çalğını, qədəhi buraxma əldən.
 İstəyə gəncliklə mümkündür çatmaq,
 Qocalıq gəldimi, axtar bir bucaq.
 Qocalıq çağında çərxin inadı
 Cəmşidə, Zöhhaka nələr qurmadı?
 Padşaha qocalıq gəldimi, bişəkk,
 Pərəstiş edənlər üz döndərəcək.
 Əsrən duyandır, seçər hər zaman
 Yaxşını yamandan, dostu düşmandan.
 Görüncə insanı tanıyandır bu,
 Hər kəsin qəlbinə çökəcəkdir qorxu.
 Yıxmağa birlikdə edirlər tədbir,
 Deyərlər mənfəət verən deyildir.
 Alət olmaq üçün istəklərinə
 Gənc bir şah qoyarlar onun yerinə.
 Onunçün Keyxosrov, həm də Keyqubad
 Şahlığı etmədi qocalıqda yad.
 Şahlığı başqa bir saha tərək etdi.
 Əlbürzün yolunu tutaraq getdi.
 Yeməkdən, içməkdən nəşə aldılar.

Zəhərli qılıncı salım qaldılar".
 Şah gördü Kəyandan yadigar olan
 Yaxşını, yamanı seçir hər zaman.
 Yaxşını, yamanı seçir, ayıqdır,
 Döyüşdə sınıanmış, sözü açıqdır.
 İskəndər bir daha sordu o pirdən:
 "Düşməni döyüşdə nə şeydir yenən?
 Nə şeydir ordunu mətin saxlayan?
 Nə şeydir ordunu qorxuya salan?"
 Davada sınıanmış qoca namidar
 Dedi: "O pəhləvan olur bəxtiyar
 Ki, sənək padşahın ordusundadır,
 Səninlə özünü bir ordu sanır,
 Uca fərmanınla bu zəif torpaq
 Səninçin bir möhkəm qələ quracaq.
 Eşitdim bir keçmiş döyüşçüdən mən:
 Ürək qüvvəlidir can qüvvətdən.
 Şahım, ordu çəkmək cəsarət istər,
 Heç aciz qalarmı igid hünərvər?
 Ordunu meydana çəkərkən gərək
 Padişah ummasın ondan bir kömək.
 Mətanət sənidir, kömək tanrıdan,
 Bunlardır ordunu mətin saxlayan.
 Düşməni yenərkən unutma bunu:
 Bağlama düşmənin qaçmaq yolunu..
 Ümidin qırılsa, ürəkdən çalış,
 Mərdin qulağını buran olmamış.
 Uğurlu zamanda zəfər gözləyən
 Düşmən qorxusunu silsin könüldən.
 Zal oğlu söyləmiş mərd Fəramərzə:
 - Könünü qırma, sal Əlbürzə lərzə.
 Bəhmənə söyləmiş həmişə İsfəndiyar:
 - Qəlbini qırmayan bir ordu qırar.
 Çünki öz qəlbini qırmışdı Dara.
 Qanını qorxaqlıq tökdü daşlara.
 Qorxulu ürəklə meydana girdi,
 Lakin qorxusunu o gizlədirdi.
 Qəlbinə bir işıq salmadı dövlət,

Oldu bu döyüşdə torpağa qismət.
 İskəndər yenidən soruşdu ondan:
 "Ey illər yaşamış qoca pəhləvan,
 Eşitdim, Zal oğlu atın belində
 Tək həmlə edərmiş dava çölündə.
 Özünü orduya vurduğu zaman
 Qaçardı ordular qarşı durmadan.
 Səbəb nə, kəskin bir qılıncdan belə
 Qorxaraq bir ordu dağılır çölə?"
 Gözəlcə bir cavab verdi pəhləvan:
 "Söylərkən dilimiz dönər çox zaman"¹⁶².
 Doğrudur, Rüstəmin qurduğu tədbir
 Ən igid ərfləri dənələrdi bir-bir,
 Başçılar düşüncə qara torpağa
 Ordu da qorxaraq başlar qaçmağa.
 Kim ki təkbaşına bir ordu yenər.
 Belə bir tədbirlə qazanar zəfər.
 Doğrusu inanmaz buna bir insan,
 Böyük ordu qaçsın tək bir atlıdan."
 İskəndər yenə də soruşdu ondan:
 "Bu sirri aç mənə, qoca pəhləvan,
 Neçin Fəraməzri öldürdü Bəhmən?
 Qanına boyadı o mərdi nədən?
 Etməsin deyə bu ocağa zərər,
 Nəsihət vermədi neçin möbidlər?"
 Belə cavab verdi sınaqlı kişi:
 "Bəhmən əjdahatək gördü bu işi.
 Azdırdı yolundan fələk Bəhməni,
 Əjdahanın ağzı oldu vətəni.
 Ağaca baltanı vurdu pəhləvan.
 Ayrıldı tacından, qızıl taxtından.
 Ayağı batmışdı bu qədər qana.
 Səadət gülməzdi belə insana".
 Necə ki, küləkdən bir yarpaq titrər,
 Bu sözdən titrədi, əsdi İskəndər.
 "Bu körpü asanca keçilməz" dedi.
 Daranın qanından dəhşətə gəldi.
 Gövhər xəznəsindən qoca pəhləvan

İstədi bəndləri açsın durmadan.
 Anlatsın dünyanın bu gedişindən.
 Cahangirə layiq hər bir işindən.
 Padşahı bir qədər öydükdən sonra,
 Pəhləvan ərz etdi o tacılara:
 "Bu dünyanın mülkü bənzər bir bağa,
 Əlini bərk vurma kövrək budağa.
 Bu təzə tarixdən köhnəyə qədər
 Kim qalmışdır versin doğru bir xəbər?
 Hanı Rüstəmi-Zal, Simürg ilə Sam,
 Firiduni-Fərhəng, o Cəmşid və cam?
 Yer yedi, keçmədi çox zaman belə,
 Yeməkdən qarnı, bax, doymamış hələ.
 Köçdülər, bu növbət yetəcək bizə,
 Zəncirtək bağlıyıq bir-birimizə.
 Dörd tağ altında beş növbət nə görək?
 Şeşdərsiz olurmu bu doqquz fələk?"¹⁶³
 Bu dünya sənindir, ol ona dayaq,
 Düşmənlər yatarkən oyaq ol, oyaq!
 Başını qorxusuz dünyadan qoru,
 Çəkin o kəsdən ki, bilməyir qorxu,
 Uzaq ol bir yol ki, ziyan gətirir,
 Bulaşığıq bir yola güman gətirir.
 Diləkçin kim köynək gəysə tərsinə,
 Duayla avanda çevirər yenə"¹⁶⁴.
 Səni də tərs olan hər əyri yoldan,
 Dua et, düz yola qaytarsın yozdan.
 Qəlbini çalmasın bu mal, bu dövlət,
 Azı bir zillətdir, çoxu fələkət.
 Ağillı kimsə yol göstərmiş sana,
 Malını bənzətmiş candaki qana.
 Zəiflik çoxalar qan olanda az,
 Qan çox olan zaman tutular boğaz.
 Hər yerdə ki, dövlət, sərvət artmışdır,
 Üstündə qara bir ilan yatmışdır.
 Bəzəkli göylərin tağına bax sən,
 Sütunları boşdur vardan, dövlətdən.
 Bir tağın altında yaşayıb, anla,

Cüft olmaq görəkmi qara ilanla?
 Bihudə bəndləri qır qəlbdən, yetər,
 Sütəmkar deyilsən, ədalət göstər.
 Daranın zülmünü gəl sil zəhnindən,
 Çünki o Daraydı, sən İskəndərsən.
 Bax, nə məhsul verdi Daraya cahan,
 Elə etmə, sən də görərsən ondan.
 Nə etdi ki, sənə ram oldu cahan,
 Taleyin ondadır, ayrılma ondan!"
 Qocanın sözündən şah çiçəkləndi,
 "Uğurlu bir faldır" deyə şənləndi.
 Qocanın sözünü saydı bir xidmət,
 Ona bağışladı çox böyük sərvət.
 İran başçıları xidmətdə durdu¹⁶⁵,
 Onun daşlarıyla tərəzi qurdu.
 Uzaqdan gələnlər şən dərğahına.
 Şahanə məclisə etdilər səna.
 Bu dərğahda əgər söndü bir çıraq,
 Yerində bir günəş doğdu ən parlaq.
 Gün gəldi, bir gecə getdisə bizdən,
 Bir çiçək soldusa, güldü bir gülşən.
 Birisi arpaca qızıl itirdi,
 Ararkən xəzinə ələ gətirdi.
 Geniş bir qəlb ilə dəniz şövkətli
 Hamıya göründü çox mərhəmətli.
 Padşahı görüncə rəyyət-pərvər,
 Daranın zülmündən nə demədilər.
 İstidə, soyuqda Dara dövründə
 Bir ağ gün görmədi kimsə ömründə.
 Birliyi ölkədən elə ayırdı,
 "İt də yiyəsini tanımayırdı".
 Yaxşılar qəlbində doğdu qorxu, kin,
 Kimsə öz canından olmadı əmin.
 Zülümdən qurtaran dedi hər yanda:
 "Mürüvvət rumlarda, mərdlik Yunanda".
 Bu qədər ordunun içində ancaq
 İki sərkərdəyə şah inanaraq,
 Zalım olanlara verdi güc, qüvvət,

Nəhayət, qolunu qırdı təbiət.
 Böyüklük verdi kim kiçiksə ona,
 Özü də büründü alçaq bir dona.
 Padişah sayılmaz elə bir kimsə
 Tanrının xalqına əziyyət versə.
 Fəlakət verir hər dəyərli şəxsə,
 Böyüklük, riyasət verir nəkəsə.
 Alçaqlıq becərən şahımı sayılır?
 Alçaqlıq başqadır, şahlıq başqadır.
 Ölkədə qalmadı bəxşiş, səxavət,
 Şəhərlər bir gün də olmadı rahat.
 Xəzinə qıfından asıldı ismət,
 Yaralar qəlbi kin, zülüm, ədavət
 Ölkədə tərək oldu sənət, sənətkar.
 Heyhat, bundan böyük fəlakətim var?
 Sənətkar əl çəkmiş öz sənətindən,
 Başqa bir sənətdə yapmışım cəbrən.
 Pəhləvanlıq edər çöldən gələnlər,
 Çöldə şahzadələr qarovul çəkər.
 Əkinçi əl qatmış ordu işinə
 Əskərlər başlamış əkin-biçinə.
 Hər kəs sənətində olmasa azad,
 Dünya bu gedişlə olurmu abad?
 Çünki bundan əvvəl yatmışdı Dara,
 Dünyanın ulduzu geymişdi qara.
 Bu gün ən bəxtiyar padşahımız var,
 Bu zülüm nə qədər, nə qədər yaşar?
 Bu sözdən həyəcan aldı tacidar,
 Xalqa belə xəbər verdi carçılar:
 "Sənətkar getməsə öz sənətinə,
 Yaxşı iş görse də suçludur yenə.
 Əkinçi öküzdən kömək istəsən,
 Tarladan, kotandan dilək istəsin.
 Ordu işlərinə qayıtsın əskər,
 Şəhər işlərinə getməli şəhər.
 Yalnız öz işinə getsin hər kişi.
 Bərk tutsun əvvəldən bildiyi işi."
 Çağırdı hər sənət atan kişini,

Tapşırıd onlara köhnə işini.
 Hər kəsin işini çıxardı üzə,
 Bir dünya parlatdı, gəlməsin gözə!
 Qurtardı dünyanı xərabəlikdən,
 Dövründə bu dünya oldu bir gülşən,
 Onun hökmü ilə dövr etdi cahan,
 Dünyanı saxlayar ağıllı insan.

İSKƏNDƏRİN İRAN ATƏŞKƏDƏLƏRİNİ DAĞITMASI

Nəşədən, bu coşğun şənlikdən, saqi,
 Dur, şərbət hazırla aşiqsayağı!
 Füsunlu şərbəti susuza ver sən,
 Susuzlar dönəmi meydən, şərbətdən?
 Şahənə məclisdə, ey sınaqlı pir,
 Odda yandırmağa üzərlik gətir!
 Bəd nəzərlər baxır, işlə məşğulam,
 Yaman gözlərdən də yaman qorxuram.
 Könlüm üzərliktək yanarsa əgər,
 Üstümə düşərmə, söylə, bəd nəzər?
 Yolkəsən qorxusu Həddən ziyada,
 Xoşbəxtdir bilməyən bunu dünyada.
 Bu necə həyatdır, hər yanı qorxu,
 Hər tərəf fəlakət, hər tərəf cadu.
 Ayaq bu pillədən uzaq qoyulsun,
 Bu qanlı qazana qapaq qoyulsun.
 Köhnə dastanları rəvayət edən
 Belə nəql eləyir uzaq keçmişdən:
 Diniylə atəş çöküncə dehqan,
 Həm atəş söndü, həm ona inanan¹⁶⁶.
 İrana ömr etdi böyük İskəndər:
 Atəşpərəstlikdən etsinlər həzər,
 Üz çevirsinlər qoy köhnə ayinə,
 Pərəstiş etsinlər Xosrov dininə.
 Muğların paltarı oda qalansın,
 Bu atəşkədələr atəşdə yansın.
 İranda adətdir keçmişdən bəri:

Atəşkədə idi alimlərin yeri.
 Orda saxlanardı sərvət, xəzinə,
 Düşməsin başqa bir şəxsin ölinə.
 Hər sonsuz varlı da, "savabdır" deyə,
 Malını qoyardı atəşkədəyə.
 Ölkələr düşmüşkən dərmanatsız dərddə,
 Bir xəzinə idi hər atəşkədə.
 Onları kökündən yıxdı İskəndər.
 Xəzinə axıtdı bir dəniz qəddər.
 Hər atəşkədənin keçsə yanından,
 Yıxaraq xəzinə yığırdı ondan.
 Muğlarda belə bir azar da vardı,
 Hər ilin başında bir qız alardı
 Novruz ilə Səddə bayramlarında¹⁶⁷
 Ayinlər yenidən olurdu bərpə.
 Ər üzü görməmiş gəlinlər, qızlar
 Evindən sevinclə dışarı çıxar.
 Əllər al xınalı, üzlər bəzəkli
 Hər yandan gəlirdi coşğun ürəkli.
 Önündə al şərab hər üzü lələ
 Muğlarla üz-üzə vurar piyalə.
 Atəşdən, möbidin əfsunlarından,
 Tüstüdən don geyər uca asiman.
 İşləri keyə, işrət, şux dilbər idi,
 Ölkə başdan-başə əfsunkər idi.
 Schirdən başqa bir çıraq yandırmaz,
 Əfsanədən başqa bir bilik qanmaz.
 Hər bir qıvrım saçlı, gəlişi gözəl
 Ayaq yerə döyər, şappıldadar əl.
 Əlində sərvi kimi güldən bir dəstə,
 Sərvi də bənzərdi çiçəkperəstə.
 Hər il qızlar bu gün axır hər yandan,
 Verirlər bu geniş işrətə meydan.
 Hər kəs ayrı-ayrı məclis qururdu,
 Hər məclis olurdu yüz fitnə yurdu.
 Sözündə çox möhkəm durdu İskəndər,
 Dünyadan silindi belə fitnələr.
 Bircə padişahdan taxt alır şövkət,

Çox olsa pozulur möhkəm bir dövlət.
 Yüz şah olmaqdanısa xoşdur bir nəfər,
 Yağış çox yağarsa ziyanlıq verər.
 Ağillı İskəndər vermişdi fərman:
 Muğların ayini qalxsin ortadan.
 İsmətli, örtülü hər gəlin, hər qız
 Üzünü ərinə göstərsin yalnız.
 Fitnəni, hiyləni qovdu hər yerdən,
 Muğları dağıtdı meyxanələrdən.
 Dünyadan sildi hər bulanıq dini,
 Saxladı ən doğru dini-ayini.
 İranda əmriylə söndü hər yerdə
 Həm köhnə zərdüşlük, həm atəşkədə.
 Dövlətli məcuslar "adət-dir" deyə,
 Xəzinə vermədi atəşkədəyə.
 Üzü nur çiçəyi, hər nazlı gözəl
 Atəş gülşənindən artıq çəkdi əl.
 Atəş ayinini qaldırınca şah,
 Hər atəşpərəstdən göyə çıxdı ah.
 İskəndər əmr etdi: - Bu ölkə - torpaq
 Tanrıya pərəstiş eyləsin ancaq.
 Sığının hamısı ulu tanrıya,
 Çevirsin arxa bu günəşə, aya.
 Elə ki, İrənı ovçunda gördü,
 O geniş meydanda atını sürdü.
 Zəfərlə qol-boyun oldu tacidar,
 Nə gözəl söyləmiş incə sənətkar:
 Sən yeni bir qanun hökmünə məndən
 Başqa rəməz eşitmək arizu etsən,
 Qulağından çıxar köhnə pambığı,
 Aç yeni qumaşla dolu sandığı.
 Ağillı kəslərdən bilsən nə qədər
 Bu yolda eşitdim dəyərli sözlər.
 Əlimə hər çeşid tarix topladım,
 Gözümdən hərfi də mən buraxmadım.
 Hər yırtıq vərəqdən toz silə-silə,
 O dağınıq xəznəni topladım belə.
 Bu gizli əsərlər kimiyələrdən

Yaratdım ən incə, gözəl bir məxzən.
 O farsca söyləyən bilikli qoca
 Belə nəql eləyir tarix boyunca: -
 Daranın taxtını alınca ələ
 Musıldən tərpendi öz ordusuyla.
 Zöhrətək Babilədən parladı öncə,
 Haruti kəsləri təmizləyincə¹⁶⁸,
 Əmr etdi möbidlər yandıran odu
 Durmadan hünərlə söndürsün ordu.
 Zəndin əfsunları atılsın suya,
 Alınsın yaxud bir dəftərxanaya.
 İbrahim dinini doğru yol bildi,
 Atəş tüstüsünü dillərdən sildi.
 Aqillər məsləhət gördülər ona:
 Oradan tərpeysin Azərbaycana.
 Gəlirkən hər yerdə ki, atəş gördü,
 Zəndi məhv eylədi, odu söndürdü.
 O yerdə ki, əlov çıxırdı daşdan,
 Məcuslar deyirdi "Özündən yanan."
 Yüzlərlə xidmətçi taxmış zər, zivər.
 Pərəstiş etməyə bağlamış kəmər.
 Əmr etdi, o köhnə atəşlər sönsün,
 Bir anda kömürə və külə dönsün.
 Hirbüdün oduna soyuq su tökdü,
 Çox hirbüd belini ikiqat bükdü¹⁶⁹.
 Elə ki, o yerdə atəşlər söndü,
 İsfahana tərəf İskəndər döndü.
 O gözəl, ruh verən abad şəhərdə,
 Ürəyi sevinclər saçan o yerdə
 İskəndər oldu bir çiçəkli gülşən,
 Düşdü kam ardına ürəyi çox şən.
 Orda bir saray var incə naxışlı,
 Bahar bağçasından nazlı baxışlı,
 Məcuslar rəsmiylə Zərdüş t ayini
 Ora toplamışdı bir çox gəlini.
 Hər gözə bir afət, hər qələ düşməni,
 İnsan heyran qalır onu görərkən.
 O cadunun adı Azər Humayun,

Sam nəslindən idi nəsəbi onun.
 Bir əfsun edincə o gözəl afət
 Ürəkdən səbr alır, bədəndən taqət.
 Haruttək Zöhrənin canını alar,
 Yüzlərcə Harutun qəlbini ovlar.
 İskəndər ömr etdi təxir etməmək,
 Bu cv də kökündən dağılsın görək.
 Cadu qız sür ötlə qalxdı yerindən,
 Qurdu bir əjdaha öz peykərindən.
 Odlu əjdahanı yaxından görün
 Qorudu özünü yanan atəşdən.
 Qorxudan yıxılıb duran kimsələr
 Çaparaq, padşaha verdilər xəbər:
 "Atəşdə qorxunc bir əjdaha vardır,
 Fişəngtək ağzından atəş savırır.
 Hər igid keçirsə onun yanından,
 Öldürür ya udur, verməyir aman."
 Bu gizlin sirridən şah fikrə daldı,
 Vəzirdən belə bir məsləhət aldı:
 - Bu gizli əsrarı Bəlinas bilir,
 Tilsimə tanışdır, tökər bir tədbir.
 Bəlinası tapdı, sordu İskəndər:
 "Bu cadu nə ilə əslinə dönər?"
 Dedi: "Əjdahanı, böyük tacidar,
 Yalnız bir əfsunçu edər aşikar.
 Bu sirri açmağa olsa buyruğun
 Başını kəməndə salaram onun".
 Dedi: "Hiyləgördür bu qəlbi qara.
 Mümkünsə, durma, et bu işə çara."
 Bəlinas getdi tez atəşkədəyə,
 Gördü bir əjdaha baş çəkmiş göyə.
 Əjdaha görünəcə gəlir Bəlinas,
 Bildi ki, şüşəni qıracaq almas¹⁷⁰.
 Mın oyun çıxardı o sahir cadu,
 Yüz insan aldadan Hiylələr qurdu.
 Onların təsiri olmadı, yənə
 Çarəsiz qayıtdı köhnə sehrinə.
 Cadunun əfsunu etməsə əsər,

Əfsunçu yənə öz sehrinə dönər.
 Bəlinas hünərlər göstərdi o gün,
 Cadunun sehrini bağladı bütün.
 İnsana taleyi güldüyü zaman
 Cadugər də yaxa qurtarmaz ondan.
 Atdı əjdahanın üstünə "əsdab"
 Su önündə atəş gətirərmə tab?
 Bağladı qolunu bir hiylə ilə,
 Başa çıxdı qızın qurduğu hiylə.
 Qız gördü Bəlinas hünərlər saçdı,
 Cadu hiyləsindən düyümü açdı.
 Torpağa düşərək qopardı fəğan.
 Padşahın ədlindən dilədi aman.
 Bəlinas görünəcə o ay üzünü,
 Bir sevda xülyası tutdu gözünü.
 Gözəl cadugərə o verdi aman,
 Xilas etdi onu ovsunçulardan.
 Əmr elədi, dərhal od yandırdılar,
 Atəşkədə yandı - oldu tarı mar.
 O pəri üzünü götürdü şahə,
 Dedi: "Bax, bu aydır qara əjdaha.
 Ağıllı qadınlar biliklər qurmuş,
 Çarxın qulağını əfsunla burmuş.
 Quyunu çıxarır yerin təkindən,
 Ayı yerə salar öz fələyindən.
 Zühəlin üzündən qaranı atar,
 Hər qara telindən çəkər bir hasar.
 Sevimli gözəldir, yox ona bədəl,
 Pəri də doğmamış belə bir gözəl.
 Müşk ilə saçının ucunu burmuş,
 Günəşin boynunu kəməndə vurmuş.
 Sənin taleyinlə kəsdim yolunu,
 Ayırdım şöhrətdən, hörmətdən onu.
 Qız qaldı çarəsiz, dilədi aman,
 Məni, padşahım, ayırma bundan.
 Şaha xoş gəliрсə bu göyçərçinim,
 Olsun həm xanımım, həm bacım mənim."
 Sevimli üzünü gördü İskəndər.

Bəzakli bir aydır, o pəri dilbər.
Söylədi: "Bu sənin haqqındır, yalnız
Sənin qədrindən mey içsin bu qız.
Sevsən də rənginə aldanma əlbət,
Onun hiyləsindən eləmə qəflət.
Kəhrəba olsa da əqrəb quyruğu,
Yenə də əqrəbdir, zəhərli dir bu."
Bəlinas təşəkkür edərək ona,
Üzünü sürərək yolun tozuna,
"Qadınımdır" deyər, evinə aldı.
O gözəl çoxunun qəlbini çaldı.
O qızdan çox cadu öyrənmişdi bu,
Onunçün deyildi "Bəlinas-cadu".
Əfsunçu, münəccim, kim olursan ol,
Ölümə bağlaya bilərsənmi yol?

İSKƏNDƏRİN İSFAHANDA DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ ALMASI

O cənnət suyundan, ey saqi, tez dur,
Atəşlə yoğrulmuş qədrəhi doldur!
Əlimi çıxarma o sudan, oddan,
O su və atəşlə mənəm islanan.
Boranlı qışlarda odur bəxtiyar.
Qarşıda manqalı, quşu, meyi var,
Elə bir nar mənə keçirə ələ,
Bağçada narlara salır vələlə.
Bahara çatınca nar fidanından
Nar suyu axtarar, nar alar ondan.
Bir zaman dərinədən nəzər salınca,
Görər hər budaqda gülür yüz qonça.
Cənnətdən bir guşə kəsilməmiş cahən,
Nəşələr, sevinclər saçmada hər yan.
Əlində gözəlin saçları yenə
Sallana-sallana çıxar çəməni.
Şəkər çəsməsini çiçəklə bəzər,
Dünyada bir zaman şadlıqla gəzər.

Şahlar dəftərini yazan ustalar
Tarix beşiyini belə yırgalar:
İsfahan şəhərində sakin oldu şah,
Başından göylərə ucaldı külah.
İki gün nəşəyə daldı İskəndər,
Dara mişkusundan tutunca xəbər¹⁷¹.
Kəyan ayiniylə xələtlər saçdı,
Düz yeddi xəzini ağzını açdı.
Rumun, Misrin, Çinin qumaşlarından
Dəyərli zinətlər yığdı hökmürən.
Şahlara yaraşan dəyərli paltar
Vücudu təzələr, ürəyi oxşar.
Zər ilə işlənmiş qumaşlar, xəzlər
Geyənə istilik, məhəbbət verər.
Çox boyun bağları - xalis gövhərdən,
Bundan başqa hədsiz zərdən, zivərdən,
Möhrü açılmamış müşk ilə ənbər,
Ən incə dəridən nəfis geyimlər, -
Şahın mişkusuna göndərdi dərhal,
Matəm paltarları dönüb oldu al.
Firuzəni mərəncə rənginə saldı,
Matəm lacivərdi qızıl rəng aldı.
Vurdu qara daşa qızıldan zivər,
Məhəkə qızılı sınamaq istər.
Dara şəbistanı matəmi atdı.
Bənövşə yerinə al gül yaratdı.
O bağa nəşəli yaraşlıq verdi,
Sevimli çöhrəyə bir işıq verdi.
Üç, dörd gün səbr ilə oldu çox dəmsaz,
O bahar qönçəsi açılın bir az.
Gəlinlər bəzəyə alışıb dursun.
Başına ən incə bəzəklər vursun.
Sevgini ürəkədən alsın dimağa.
Üzünü çevirsin işıq - çırağa.
Bildi ki, matəmdən qalmamışdır iz,
Yengini matəmdən elədi təmiz.

Ağıllı vəzirə dedi: "Durma, get,
 Addımı, dilini, bacar, geniş et!
 Mişkuya gedərək məndən ver xəbər,
 Gəlmiş bir iş üçün bura İskəndər.
 O Dara nəsbəli, ayüzlünün mən
 Görməklə şadlanım, qəlbim olsun şən.
 Şux səbistanına çəkərim hasar.
 Əmrimlə ucalar kənzilər, qızlar.
 Qızıldan şahənə bir təxti-rəvan,
 Bəzəyi firuzə, inci və mərəcan,
 Götür o nəzənin müşkin dilbərə.
 Göy xuraman olub ənsin yerlərə.
 Yel qanadlı atlar, zərnişan yəhər
 Apar, minsin onu qəlbən sevənlər".
 Bilici vəzirə şahı verdi tədbir,
 O əmri yerinə yetirdi vəzir.
 Daranın xüsusi evinə getdi,
 Evdə olanlarla xoş rəftar etdi.
 Dara sarayına gətirdiyi zaman
 Sanki bulaq axır cənnət bağından.
 Huriylə dopdolu bir cənnət gördü,
 Aldandı, aldadan yüz afət gördü.
 Alma üzülü qızla oynayar, gülər.
 Sanki alma ilə oynar bir nəfər.
 Padşahdan öncə bir salam söylədi.
 Yaşınan kəslərə pöyəm söylədi:
 "Şahənə müşkuya şahdan nur axsın.
 Ortadan ikilik büsbütün qalxsın.
 Bir xəta işlədi azğın zamana,
 Uzatdı əlini bu xanımına.
 Ortada böyük bir itki var, bəlli,
 Bu işdə olmamış padşahın əli.
 Nəhayət, məndə bir belə arzu var
 Ki, ümitsiz ondan olsun ümidvar.
 Bu evdə xoşbəxtlik quracaqdır şah,
 Öz böyüklüyündə duracaqdır şah.

Darının fərmanı öz zəkasıla,
 Gəlibdir qohumluq təmənnasıla.
 Şövkətli padşahın istəyi budur:
 İsmət pərdəsində parlayan o nur
 Olsun şəhriyarın işıq üləkəri,
 Tacının Rövşənək olsun gövhəri.
 Gözləri nurlansın bu işıq üzdən,
 Köşkünə bu güldən etsin bir gülşən.
 Bu işə Darayla bağlamış peyman,
 Ay üçün göndərmiş bir təxti-rəvan.
 Yalnız bu məqsədlə uca tacıdar
 At çapmış, bu yerdə tutmuşdur qərar.
 Bir qıfil vurmuş hər söyləyən dilə,
 Şah özü gəlmişdir bu məqsəd ilə.
 Mindirin taxta o pəri peykəri,
 İşi tez bitirin, durmayın geri!"
 Elçiyə tərçüman belə söylədi:
 "Şahın kölgəsində yaşa əbədi!
 Bu evə uca şah nəslindən yarar,
 Yel ilə gələni yel də sovurar.
 Qızıldan yazılısın gərək bu sözlər:
 "Çarvadar əkəni dövəçi biçər."¹⁷²
 Taxtının guşəsi bir tacdir bizə,
 Taxtının ayağı məracdır bizə.
 Kənzitək əlsa da, əlsin, biz nəyik,
 Qadın edəcəksə, etsin, bəndəyik.
 Əmrindən boynunu qaçıran kimdir?
 Hər əmri bir qızıl açar kimidir.
 Bu işi edərsə uca tacıdar,
 Rövşənək başını göyü ucaldar.
 Padşaha varmağa qəlbimizdir şən,
 Dünyaya gəlmişik şahlar nəslindən.
 Hər zaman istəsə böyük şəhriyar,
 Birləşmək istəyi tutunca qərar,
 Ayini yerinə yetirib daha,
 Şadlıqla gələrik uca dərğaha."

Saraya döndü bu xəbərlə vəzir,
 Qərarı padşaha anladı bir-bir.
 Şahın sevincindən parladı üzü,
 İnsanı ovlarmış insanın sözü.
 Hər cavab qulaqda qoparsa qubar,
 Dinləyənlər ürəkdə kədər doğurar.
 Taleyi ona yar olan zamanda,
 Baxışlar vüsala dolan zamanda
 Atalar rəsmiylə uca tacidar
 Eylədi özünə Rövşənəyi yar.
 Kəyan rəsmində də riayət etdi,
 Ürəkdən çox hörmət, məhəbbət etdi,
 Şənlənsin deyə bu ömrünün bağı
 Kəbinə yazıldı İran torpağı.
 Əmr etdi: çirmənsin iş bacaranlar.
 Bəzənsin, düzənsin hər küçə, bazar
 Rum ilə Xarəzmın ipəkləriylə,
 Ölkələr bəzənsin bəzəkliəriylə.
 Padşahın istəyi kimi İsfahan
 İpəklə, gövhərlə bəzəndi əlvan.
 Qapılar, bacalar, damlar, küçələr
 Gözəl xalçalardan aldılar zivər.
 Bayraqlar dikəldi uca göylərə,
 Bu dünya aldı bir başqa mənzərə.
 Hər küçə başında çadır quruldu,
 İşlərin gedişi başqa tövr oldu.
 Hər çarsu başında mütrüblər oynar,
 Oturmuş xanəndə, çalğı çalanlar.
 Çalğıdan hərarət gəlincə uca,
 Düşməni ud kimi salırdı oda.
 Zindərud nəhrindən Xuzanə qədər
 Çalğının səmindən canlandı yerlər.
 Şərab bir çay kimi axıb gedirdi,
 Mamişan dodağı onu dişlərdi.
 İsfahan gülləri ətir saçırdı,
 Tərazın müşki də ağız açırdı.

Toya al çiçəklər səpirdi şəfəq,
 Şəkərdən ay, günəş doldurmuş təbəq.
 Sanki bir saraydır tikmiş şəkərdən,
 Bir günbəd ucaltmış al çiçəklərdən.
 Dəbdəbə, şövkətdən coşmuşdu hər yan,
 Ətrafa can verir çalan, oxuyan.
 Qaraltı incə bir qumaş geyincə
 Müşk ilə, ay ilə bəzəndi gecə.
 Göydə ay parlaq bir sədəfə bənöz,
 Kərx əttarı ona səpərdi ənbər.
 O müşkin saçlı ay şaha ərmağan
 Qənd, badam düzəltdi gözdən, dodaqdan.
 Onları göndərdi şah mişkusuna,
 Layiqdir müşk ilə mah mişkusuna.
 Al günəş o səhər şəfəq sökərkən
 Çıxdı bir gəlincək incə ipəkdən.
 Çırpındı şah qəlbi gəlin eşqiylə,
 Sanki rus zəngidir salmış vəlvələ.
 Çalğıdan, şərabdan qurdu bir işrət,
 Utandı, qibtədən tər tökdü cənnət.
 Dostlarla içərkən artıq fərəhi,
 Şərabdan dönürdü başı, qədəhi.
 O qədər xəzinə bəxş etdi o gün,
 Yer onu çəkməkdən olurdu düşgün.
 Gecə al günəşdən düyümü döldi,
 Şəfəqin əlinə bir əqiq gəldi.
 Onu da uddu Busəhaq firuzə,
 Busəhaqlara bax, ilişdi sözo¹⁷³.
 Vüsala yetişmək üçün İskəndər
 O müşkin mişkuya göndərdi xəbər,
 Rövşənək olsun bir işıqlı çıraq,
 Gəlsin, qədəmindən zinət alsın bağ.
 Dedi Rövşənəyə sevimli ana:
 "Gedirsən İskəndər şahın yanına.
 Qiymətli yaqutsan İskəndər üçün,
 Bir inci gövhərlə birləşsin bu gün.

Bu dövlət əqdinə bir arxa verək,
 Yənə də ölkədə padşahlıq sürək.
 Əmrindən yaramaz boyun qaçırmaq,
 Sənə bu Rum şahı layiqdir ancaq.
 Saçından xidmətə bağlarsan kəmər,
 Taleyi sənə də səadət verər.
 Ondən başqa hər kəs adını çəkər.
 Saçıntək başları kəməərə dəyər¹⁷⁴.
 Qulağında qızıl halqa daşısən,
 Qapı halqasıdır onsuz bu halqan.
 Rəftar et ki, odur bu gündə Dara,
 Daratək bizimlə edər müdara".
 Ananı dinlərkən o sevimli qız
 Həyədan tər tökdü, baş əydi yalnız.
 Saraya hərəkət əzmiylə durdu,
 Ay kimi qızıldan taxta oturdu.
 Aldılar padşaha məxsus gərdəyə,
 Hər tərəf sarıldı ipək pərdəyə.
 İskəndər səxavət əlini açdı,
 Məclisin gözünə bir heyrət saçdı.
 Şahdan hədyə aldı xidmətçi, dayə,
 Qızıldan gövhərdən verdi hədiyyə.
 Yabançı kəslərdən boşaldı saray,
 Bir yerə toplandı günəş ilə ay.
 Mehriban anası gəldi irəli,
 Dənizə tapşırırdı incə gövhəri:
 "O uca padşahlar nəslindən nişan
 Yalnız bu boy atmış sərvdir qalan.
 Mən ona demirəm qiymətli gövhər,
 Ya da ki, ərinə adlı-sanlı ər.
 Atasız qalmışdır, dərddə salınmış,
 Yetimdir, əlindən mülkü alınmış.
 Əmanət tapşırırdım sənə bir çiçək,
 Bir sən bil, bir əqlin, bir də gələcək".
 Şah qəbul edərək yanaşdı ona,
 Yoldaşlıq tacını qoydu başına.

Şümşada tay oldu bəzakli süsən,
 Sevimli bir sərvə yurd oldu çəmən.
 O gövhər ləlindən uca İskəndər
 Başladı almağa dəyərli gövhər.
 Gördü bir pəridir sevimli dilbər,
 Pərəstiş etmədə ona pərilər.
 Canlı bir sərv idi, xurmadır barı,
 Şəkərə dadımlıq verir göstəri.
 Füsunkar gözləri kəskin, can alan,
 Hər dərddə şəfadır, xəstəyə dərman.
 Dirsəyi qırsadır, saç, gərdən uzun,
 Dodağı şəkərdir, xalı da uyğun.
 Çənəsi sadədir, sallanmış buxaq,
 Qaynar gözlərində güləbdən bulaq.
 Bəslənmiş qırmızı qanla ciyərtək,
 Sanki göz içində parlayır bəbək.
 Duz səpsə sağalar xəstə ürəklər,
 Dodağı dünyaya saçar çiçəklər.
 Hər gülən dodağı şəkər saçardı,
 Gülüşü gülüşə bir yol açardı.
 Gözündən gül üzə güləblər axmış,
 Beli incə idi, sinəsi qalxımsız.
 Qıvrıq saçları müşkə çalırdı,
 Günəş çeşməsinə kölgə salırdı.
 Çeşməni, kölgəni görüb şəhriyar
 Mənzilə yetişdi, oldu bəxtiyar.
 Vəfalı gözləri xoş gəldi ona,
 Ürəyi çırpındı, basdı bağına.
 Sıxıb qollarını boynuna saldı,
 Kam aldı, kamından kami-dil aldı.
 Rövşənək işıqlı çıraqtək yandı,
 Eyvanı cənnəttək nura boyandı.
 "Cahanbanu" deyə, yeni ad taxdı,
 Bütün ixtiyarı ona buraxdı.
 Olduqca ayıqdı, dinc və həyalı,
 Söylənməz sözlərdən ağzı qapalı.
 Şahlığın açarını ona tapşırırdı,

Başının tacını göyə qaldırdı.
 Onu görməyəydi dözməzdi bir an,
 Ayrılmazdı onun bir an yanından.
 O behişt ölkədə şad bir ürəklə
 Yaşadı cənnətdən gələn mələklə.
 Səhər çöhrəsindən pərdə atarkən
 Həbəşə bac üçün dağ çəkdi Xütən¹⁷⁵.
 Getdikcə köpürür xoruzlu bardaq,
 "Nuş olsun, iç" deyir xoruz coşaraq.
 O tovuz dodaqlı kuzə ağzından,
 Küplərdən camlara tökərdi al qan.
 O məclis, o şərab, o çalğı, o çəng
 Dünyanın üzünə verdi başqa rəng.
 Yeddi ölkə şahı Kəyan rəsmiylə
 Yeddi çeşmə kəmərlə bağlamış belə.
 Günəştək taxtına oturdu səhər,
 Fələk xidmətinə bağladı kəmərlər.
 Yenidən bir içki məclisi qurdu,
 Görənin başından ağı uçurdu.
 Məclisə düzüldü yararlı kəslər,
 Hər gələn yer tutdu hünəri qədər.
 Mütrüblər, çalğılar saçardı fərəh,
 Saqi ruh verirdi əlində qədəh.
 Coşduqca kamança və sazın səsi,
 Çay kimi silirdi başqa həvəsi.
 İskəndər yenidən açdı xəzinə,
 Öz səxavətinə başladı yənə.
 Çox hədiyyə aldı İran əsgəri,
 Başını parlatdı öz ətkələri.
 Hər kəsə payladı şahənə xələt,
 Verdi bu dünyaya başqa bir zinət.
 Uca bir günəştək verərkən ziya
 Nurundan çox fayda alırdı dünya.
 Günəş xəzinəsi daima axar,
 Şimşək nuru isə bir kərə çaxar.
 Səxavətli olsun gərək cahandır,
 Şahlığın xisləti, bax, belə yaşar!

İSKƏNDƏRİN İSTƏXRƏDƏ TAXTA OTURMASI

Muğlar çıraqını, saqi durmadan
 Məna ver, qəlbimdən qoparma fəğan!
 Gözlərə aydınlıq verər bu çıraq,
 Qəlbimin çıraqı ondan alır yağ.
 Söylə, ey söz, nədir sənin kimiyan?
 Kimdir bu sikkənə kimiya vuran?
 Səndən ki alınır bu qədər bəzək,
 Hələ əskilməmiş bir hərfin gərək.
 Evimdən çıxdınsa, üz qoydun hara?
 Qapımdan uzaşdın hansı diyara?
 Bizdən baş verərkən bizdən uzaqsan.
 Naxışlar vururkən gözəndən uzaqsan.
 Qəlbimin iş evi formanıdadır.
 Dil xidmətçi kimi divanıdadır,
 Bilmirəm nə quşsan, gözəlsən, şənşən,
 Bizdən ən dəyərli yadigar şənşən.
 Söz ki var, ucadır hər bir ucadan.
 Mətahın qıtlığa düşməsin bir an.
 Dəyərli bir mətah olurmu kəsad?
 Olursa, həsəddən doğar bu fəsad.
 Ey sözlün ustası, durma, söz gətir,
 Şərin büsatını yerinə yetir.
 Ad-sanla kim yatıb - onlardan söz aç,
 Heyrət edənlərə söylə, əfsun saç.
 Keçmişini nəql edən ravilər belə
 İncə bir düşüncə, doğru rəy ilə
 Nəql edir: Elə ki, uca şəhriyar
 İsfahan şəhərində oldu bəxtiyar,
 Firuzə fələyin səadətindən
 İsfahan şəhərində etmədi məskən.
 Tac qoymaq üçün o, İstəxrə köçdü,
 Kəyumərs, Keyqubad yerinə keçdi.
 Onunla böyüdü, bəzəndi İran,
 İgidlər arxası bərkidi ondan.
 Başçılar dedi: "Eşq olsun, tacidar!"
 O böyük baş ilə ucaldı başlar.

Töhfələr verdilər taxtına layiq,
 Padşahın oyanan baxtına layiq.
 Nilin mənbəindən ta Kəngə qədər,
 Çin dənizlərindən ta Zəngə qədər
 Elçilər axışdı xərac verməyə,
 Taxtına, tacına alqışlar deyə.
 Taxtına basınca ayaq şəhriyar
 Söz xəzinəsindən açdı tunc hasar:
 "Eşq olsun, eşq olsun, ulu yaradan
 Xalqını yaratmış haqqa inanan.
 Torpaqdan başını bir mən kiminin
 Ucaltdı, ulduzla etdi həmnəşin.
 İrana gətirdi Rumdan çəkərək,
 Əmriylə daşları yumşaltdı mumtək.
 Başımı o qədər ucaltdı zaman,
 Yüklü gəcəvəmi daşıyır dövrən.
 Öyrəndim o adil, ulu tanrıdan,
 Ədalət yolundan dönməyəm bir an.
 Yoxsula, məzluma olaram kömək,
 Qaranlıq gecəyə parlayan şimşək.
 Ağıllıla düşüncəm olmuş mənə yar,
 Bu dünya himayəm altında yaşar.
 Doğru bir yol ilə bu gün getməli,
 Sabahkı günümə bəllidir, bəlli.
 Qorxaram bəhanə tapmaq günündən,
 Pəhrizə çalışdım varlığım ilə mən.
 Nə aciz qarınca, nə də güclü fil
 Əlimdən bir zərər görməz, onu bil.
 Ovcumun içində olsa da, yənə
 Dikməyəm gözümlü özgə mülkünə.
 Xalq mənə versə də əziyyət, kədər,
 Qıymaram incisin məndən bir nəfər.
 Kənd ocaqlarından alıram xərac,
 Şəhərdən nə vergi istərəm, nə bac.
 Əlimə keçsə bir xəzinə, sərvət,
 Hər kəsə verərəm, layiq bir qismət.
 Məndən sənət alar hər bir sənətkar.
 Əlinə dövlətdən verərəm açar.

Qaldırram hər kimin varsa hünəri,
 Zəncirə çəkərəm divanələri.
 Düşkünlər, dilsizlər tapacaq aman,
 Qurtulmaz əlimdən boş yeyib yatan.
 Vücudu sağlamlar bunu bilməli,
 Sənətdən gərək boş qalmasın əli.
 Görsəm ki, bir nəfər çəkir çox zəhmət,
 Qazancı xərcini ödəmir əlbət,
 Elə möhtaclara, söz verirəm mən,
 Köməklik edərəm öz xəzinəmdən.
 Din ilə, ağılla tutaram işi,
 Yoluna qoyaram alış-verişi.
 Bir işdə kimsədən qorxum yox mənəm,
 Qorxanlar önündə titrər bədənim.
 Dəyirman yemidir fayda verməyən,
 Əfvə layiqləri bağışlaram mən.
 Dünyaya bəxşislə vurmuşam bəzək,
 Əlaçiq kimsəyə edərəm kömək.
 İskəndər kimsəyə verməz əziyyət,
 Zalımı qəhr edər, məzluma hörmət.
 Hər bir yaxşılığa bu şah yüz verər,
 Bir yamanlıq edən bir coza görər.
 Kim günah işləsə cəzaya çatar,
 Peşiman olursa, ədlim bağışlar.
 Əlimdə məhv olur başı dik düşməni,
 Peşiman olursa, bağışlaram mən.
 Mənəm yaxşılığı öncə başlayan,
 Yamanlıq başlayan düşməndir, düşman.
 Mən ələk kimiyəm, ələrəm torpaq,
 Dəyərsiz qalığı ataram ancaq.
 Bir dolam, quyudan suyu çəkərəm,
 Bu başdan alıb o başa tökərəm.
 Qılıncla hər nə ki, keçirsəm ələ,
 Paylaram yənə də qamçı ucuy ilə.
 Bu taxtın başına keçmək, haq bilir,
 Düşkünə əl tutmaq məqsəddir.
 Vücudum olmuş həm bulud, həm günəş.
 Bir əlimdə su var, birində atəş.

Önümə daş çıxsa dönər bir muma,
 Əkini suvarram çıxsa qarşıma.
 İrana mən özüm gəlmodim Rumdan,
 Bu mülkə göndərmiş böyük yaradan,
 Haqqı və batili ayırd edim mən,
 Alır bağlı qifil açarı məndən,
 Din daşıyan başlar qalxsın əflakə,
 Dinsiz başları da tullaıyam xakə.
 Ehtiyac adını qaldırdım artıq,
 El ilə çırağa verim barışıq.
 Hər evdə firiştə doğurum divdən,
 Bir bina ucaldım hər uçuq evdən.
 Harda ədalətım olsa hökmüran,
 Qırqovul zərəcə qorxmaz torlandan.
 Sürüdə qoyuna qurd olar çoban,
 Marala, ceyrana toxunmaz aslan.
 Yamanı edərəm yaxşılıqla ram,
 Yaxşılar yamanlıq etsə qoymaram.
 Hər başı göylərə qaldırsam, bir də
 O başı bir daha görməzlər yerdə.
 Mənə tay olandan qopardım ciyər,
 Qoymadım dağıtsın başqa vəhşilər.
 Kimsəni yaxmadım gizlin zəhərlə,
 Aşkara bağrını dəldim xəncərlə.
 Nə dünya üstündə alovtək axdım,
 Nə də ki, səbəbsiz bir xırman yaxdım.
 Kimsənin qəlbini haqsız qırmaram,
 Qırsam da, varımdır əldə mumiyam.
 Birinin gözünü ağrıtsam əgər,
 Əz əlimdən darı tökmək də gələr.
 Bu işdə mənə yar olsun yaradan,
 Bu yaman gözlərdən qorusun hər an."
 Bunları söylərkən bir-bir İskəndər,
 Göylərə ucaldı dinləyən əllər.
 Məclisdə var idi adam hər yandan,
 Birisi elədi şahı imtahan,
 Natiqlik düşkünü, hədsiz söyləyən,
 Divanə xislətli hikmət öyrədən,

Bir casus vardı, tez öpdü dərgahı,
 Sınamaq istədi İskəndər şahı:
 "Şahım, bir dinara ehtiyacım var,
 Versəniz, dünyaya dəyər bu dinar."
 Gülərək söylədi ona İskəndər:
 "Şahdan bəxşiş istə rütbəsi qədər."
 O casus söylədi: "Səxavətli şah.
 Bir dinar verməkdən utansan hərəgah,
 Dünyanı bağışla mənə bir kərə,
 Qaldır bu başımı uca göylərə."
 Şah dedi: "Ey şəşqın, bu dəfə yenə
 İstəyin müvafiq deyil ölçünə.
 Çox yersiz iki şey istədin məndən,
 Biri məndən kiçik, digərindən sən,
 Hər sözün xüsusi bir ölçüsü var,
 Ölçüsüz söylənən söz qulaq yırtar.
 Bir söz ki, daşlara düyün vuracaq,
 Gözəl söz olsa da söyləmə, burax."
 Padşahdan soruşdu bir igid oğlan:
 "Xalq neçin alçaqda, sən ucadasan?
 Deyirsən hamı bir yoldaşlıq, ancaq
 Nədir bu aşağı, yuxarı? Burax."
 Dedi: "Mən başçıyam, xalq isə ümmət,
 Baş yerə enərsə pozular şövkət.
 Otlara yaraşar başını oymək,
 İnsanın başıysa ucada gərək.
 Padşahın mövqeyi olmalı uca,
 Görənlər nur alsın ondan doyunca."
 Başqa bir dilavər dedi: "Şəhriyar,
 Ağıllı kimsəyə bəzək nə yarar?
 Qəlbində var sənin tanrı sifəti,
 O palçıq vücuda vurma zinəti."
 Şah dedi: "Şahənə dəbdəbə, şövkət
 Gözlərə bəxş edər yenilik, əlbət.
 Onunçün edirəm özümü gülşən,
 Gözümüz nurlansın, ürək olsun şən.
 Görmürsən, atlaz don geyincə bahar,
 Nə qədər zövq alır ondan ruzigar?"

İnandı ağıllı kəslər bu sözo,
 Qulaqdan asdılar yaqut, firuzo.
 Oldular yenidən şaha sənaxan,
 Hamısı ürəkdən bağladı peyman.
 Xalq onu səbirli görüb oldu şən,
 Əmrinə baş əydi hamı yer-yerdən.
 Cəmşidin rəsmiylə böyük İskəndər
 Taxtının başına keçdi bir səhər.
 Daima göründü xalqa mehriban.
 Böyüklər rəsmi tutdu hər zaman.
 Məktublar göndərdi hər bir diyara,
 Hər hüddud bəyinə, hər bir sərdara.
 Ədliylə o bütün qəlbə girmişdi,
 Basqından hər kəsə aman vermişdi.
 Dünyanı özünə etmişdi o, ram,
 Ram etmək yolunda tutmadı aram.

İSKƏNDƏRİN DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ RUMA GÖNDƏRMƏSİ

O yaqut qədəhi, saqi, birbaşə
 Mənə ver, ayağım toxunmuş daşə.
 Bir çarə arayım, daşlıqdır hər yan,
 Yaquттək özümü qoruyum daşdan.
 Fələk dəvəsini sür ətlə sürür,
 Ondandır ki, gündə bir oyun doğur¹⁷⁶.
 Peşəsi sülhdür, döyüşdür hər an,
 Keçirir gündə bir rəng xəyalından.
 Keçmişə bir kərə alsan nəzərə,
 Görərsən bənzəmir bu günkülərə.
 Tanrının verdiyi pərvərişlərlə
 Hər gözəl girmişdir başqa bir şəkllə.
 Sanma biz yatarsaq yatar ruzigar,
 Bu ev heç bir zaman olmaz tarümar.
 Çoxları köçmüşdür köhnə dünyadan,
 Bu dünya yenə də hamandır, haman.
 Dəyərlə kişilər keçib getdilər,

Dostlar da onları təqib etdilər.
 Yoluna azuqə hazır et bir az,
 Dost olan dostundan geridə qalmaz.
 Nə qədər yolu pis getsə də, bişəkk,
 Axura düz gedir hər çolaq eşşək.
 Nəql edir köhnədən tarix yazanlar:
 Olmamış şahların taxtı zülmkar.
 İskəndər dünyanı tutduğu zaman
 Şəxsi istəyinə uymadı bir an.
 Çalışdı dünyanı islah etməyə,
 Onunçün yetmişdi bu böyüklüyə.
 Şahlıqda bir örnək al İskəndəri,
 Sən də gör İskəndər görən işləri.
 Bu dünya mülküylə oldu bəxtiyar,
 Onun istəyinə uydu ruzigar.
 Həbəş və Xorasan, Qurdan da Çinə,
 Qol gücü görmədən keçdi əmrinə.
 Elçilər, qasidlər getdi hər yana,
 Sikkələr vuruldu onun adına.
 Bir aslan ürəyi çarparkən onda,
 Dünyanı tutmuşdu qılınc altında.
 İrana inana bilmədi sərdar,
 Rumlu öz yurdunda salamat yaşar.
 Bir gecə uyaraq göylər baxtına,
 Doğru bir məsləhət verdi taxtına.
 Vəzirə çağırırdı, ona söz açdı,
 Bu gizli fikrini ortaya saçdı:
 "Madam ki, əlimə keçmişdir İran,
 Bu yerdə bağlanıb qalmaqdır ziyan.
 Daima dolanır bu yeddi fələk,
 Dünya seyrinə var məndə də istək.
 Görüm bu dünyada yeni nələr var,
 Varmıdır məndən də güclü tacidar?
 İşıqlı fikrimcə budur məsləhət:
 Dünyanı gəzməyə çıxarkən, əlbət,
 Xəzinə, dövləti Ruma göndərmək,
 Oraya etimad bağlamaq gərək.
 Hər işdə lazımdır ayıqlıq, diqqət,

Hər kuzə çeşmədən çıxmaz solamət.
 Taxtımın başını tutar bir düşmən,
 Taxtımdan, tacımdan ayırlımaram mən.
 Dünyanın çəkilməz bəlaları var,
 Bu yolun qorxusu, cəfaları var.
 Ruma dön, orada məskən elə, qal,
 Mənim də fikrimə uyğundur bu hal.
 Fitnədən o mülkü qoruyursan sən,
 Çünki ay nayibdir işi günəşdən.
 Rövşənək xatunu götür bərabər,
 Onunla ölkənin işi düzələr.
 Bir fikir doğunca günəş ağıla,
 Hər yaxşı-yamana bir ölçü saxla.
 Nayibsən, işi gör, dinlə ədl ilə,
 Məni yaxşıqla gətir sən dilə.
 Onunçun bəyəndim səni hər kəsdən.
 Böyüklük gözüylə sənə baxdım mən".
 Sözə başlayaraq hünərli vəzir,
 O buyruq verənə göstərdi tədbir:
 "Padşaha layiqdir hər buyruq, fərman,
 Əmriylə iş görür hər iş bacaran.
 Getdikcə şövkətin kəmalə dolsun,
 Qərəzlə istəyin qol-boyun olsun,
 O uca rəyiniz göstərdi tədbir,
 Qarşını görməkdən ziyanmı gəlirə
 Şahın göstərdiyi uğurlu işə
 Mən boyun qoyaram, düşmə təşvişə.
 İşində, gücündə, ancaq, hər zaman
 Ayrıq olmalıdır uca hökmüran.
 Bu mübarək səfər çatınca sona,
 Dönünce yenə öz doğma yurduna,
 Ağır iş deyildir böyük sərvərə
 Dünyanı tapşırmaq iş bilənlərə.
 Dövləti saxlamaz yalnız bir nəfər,
 Dünyanı özünə bağlamaz bir ər.
 Dünyada var saysız ölkə və dövlət.
 Bu dövran hər kəsə ayırmış qismət.
 Ram etsən özünə tanrı verəni,

Qismətin ondadır, o tutar səni.
 Hər padşah əmrinə boyun əyincə,
 Hər ölkə, hər tərəf sənindir mənəcə.
 Olsa düşmən evi sənin torpağın.
 Cilovu başına buraxma, saqın.
 Başqalar mülkündə durmaq nə yarar,
 Vurma ayağına onunla cidar.
 Yad mülkü nə əldə saxlamaq olur.
 Nə də varına bel bağlamaq olur.
 Sanma bu dünyada çarpışma yoxdur,
 Hər kəs bir ağadır, göz dikən çoxdur
 Riyasət fikriylə burda, ey salar,
 Rumlardan kimsəni etməzsən sərdar.
 Kəyan ovlağıdır əcəm torpağı,
 Orda bir vəhşidir yadlar ayağı.
 Nə qədər xatadan uzaqdır həyat,
 Dünyada padşahlıq adını ucalt.
 Ölkənə dönərkən uzaq səfərdən,
 Qısaltmış olarsan uzun işi sən.
 Sən güldür üzünü şahzadələrin,
 Silinsin qəlbindən qəmin, kədərin.
 Hər şahı layiq bir ölkəyə göndər.
 Nə yeri istərsə o yerə göndər.
 Hər biri bir səmtə tərəfdar olsun,
 Hər tərəf bir şaha giriftar olsun.
 Qorxuram əcəmlər qalxsın yenidən,
 Daranın qanını almaq istərkən,
 Yunana və Ruma çıxarsın ordu.
 Dağıtsın ölkəni, nəyə görə bu?
 Hər biri padşahlıq edərsə tək-tək.
 Ortada düşmənlilik artacaq, bişəkk.
 Hər kəsi mülkünün qayğısı alır,
 Ölkəmiz düşməndən solamət qalır.
 Düşmənlər talana başlarsa ancaq,
 Yolunu bununla olur bağlamaq.
 Bir də ölkələrdə kin toxmu saçma,
 Yurduna düşmənin yolunu açma.
 Qoyma qanla yusun şahlar dünyanı,

Qoy alovlanmasın düşmənin qanı.
 Sanma dik başların tökdüyü qandan
 Səyavuş qanıtək qalmaz bir nişan.
 Yersiz qan tökməkdən daim dur geri,
 Qanlıdır səninlə çarxın xəncəri.
 Ərənlər söyləmiş nə gözəl məsəl:
 "Dəyməz dəyməyəncə ziyanlı bir əl."
 Yetməsin kimsəyə səndən qəm, kədər,
 Az ziyan verənlər az ziyan çəkər.
 Xor baxma, alçalmaq sığmaz hər başa,
 Kimsəni öldürmə, əbədi yaşa."
 Vəzir yol göstərdi, tökdü çox tədbir,
 Sözləri padşaha eylədi təsir.
 Dövrən gümüş təştin ağzını açdı.
 Qara qarğa qızıl yumurta saçdı¹⁷⁸.
 Qoca möbidlərsə tarix boyunca
 Yumurta və təştən demiş dəyünca¹⁷⁹.
 İskəndər ağılyla tökdü bir tədbir,
 Əmr etdi: tez gəlsin, atlansın vəzir.
 Orda kitabxana varsa nə qədər,
 İşarə elədi, tez gətirsinlər.
 Hər çeşid elmdən dəyərlı sözlər,
 Hər incə hikmətdən açdı bir dəftər.
 Yunana göndərdi tərcüman ilə
 Çevirsin bir dildən başqa bir dilə.
 Padşahın əmriylə gəldi Ərəstu,
 Durmadan at çapsın Yunana doğru.
 Rövşənək xanımı alsın bərabər,
 Götürsün xəzinə, kitab və dəftər.
 İrəni tərək etdi şahın əmriylə
 Yunanın yolunu keçirdi ələ.
 Rövşənək padşahdan hamilə olmuş,
 Sədəfin qoynuna inci qoyulmuş.
 Yunana yetişdi dəbdəbə, əskər,
 Yükdən inləyirdi o nazlı gövhər.
 Doqquz ay olunca, gövhər mədəni
 Dünyaya bəxş etdi öz gövhərini.
 Beşiyi öpərək oldular dilşad,

Uşağa qoydular İskəndərüs ad.
 Ərəstu vəkildi şahdan, həm vəzir
 Padşahlıq işində töküdü tədbir.
 Yeməkdə, içməkdə o şahzadəyə
 Verirdi can kimi gözəl tərbiyə.
 Cismini bəslərdi nazla, nemətlə,
 Körpə qəlbini də şüur, hikmətlə.
 Yüzlərəcə gəlmişdir belə gözəllər,
 Onu torpaq yemiş, qalmamış əsər.

İSKƏNDƏRİN ƏRƏBİSTANA GƏTMƏSİ VƏ KƏBƏNİ ZİYARƏT ETMƏSİ

Ey saqi, əl uzat qəm qovan meycə,
 Durma, ver mən kimi qəlbə dərdliyə.
 Rahatlıq ətriylə dirçəlsin bu can,
 Qurtulum kədərdən, qəmədən bir zaman.
 Yaxşıdır hər fəli xeyr işə yormağ,
 "Rux"u yox, oyunda "şahrux"u vurmağ¹⁸⁰,
 Alçalarkən belə uca görünmək,
 Sarsılıb durarkən yəncə öyünmək,
 Şam kimi bağırının içindən yanmaq,
 Zahirə sevinclə nura boyanmaq.
 Hər işdə bir miskin aciz qalınca,
 Qaçar acizlikdən fəlqi dalınca.
 Əlinə keçirir daş, qumdan açar,
 Daş, qumdan çox zaman dəmir də çıxar.
 Bir qapı qeybdən yox olsa hərgah,
 Kimsə açə bilməz, açar bir allah.
 Xeyrə vur fəlini, faydan ondadır,
 Çünki xoş fal vurmağ uğur yarıdır.
 İnləmə "xəstəyəm" deyə, ey filan,
 Dəsən ki: "sağlamam" sağlam olarsan.
 Hər işdə bizdən bir qürə atmaqdır,
 İşləri sazlayan yalnız o haqdır.
 İnsaf bu pərdədə bizə məhəkdir,
 Tərs pərdə çıxarmağ nəyə gərəkdir.
 Könül, pərdə dardır, sən mənə yar ol!

Pərdə yırtanlardan sən pərdədar ol!
 Bu parlaq beytləri hekayət edən,
 Mənim ziynətimə yaraşlıq verən
 Nəql edir: dünyada olunca yiyə,
 İskəndər xeyməni vurunca göyə,
 Şahın fərmanıyla hər nə dövlət var,
 Yunana daxilidi mətin adamlar.
 Dünya hiyləsindən olunca iraq,
 Dolaşmaq fikrinə sarıldı qıvrıq.
 Ədlindən müjdələr alınca dövran,
 Bir qətrə içmədi onu anmadan.
 İskəndər uğurlu şah olduğundan
 İşində ayıqdı hər an, hər zaman.
 Dünyanın sazını əlinə aldı,
 Ancaq şəfqət deyə xoş hava çaldı.
 Kəməndi altına girincə dünya,
 Uymadı ürəyə yatmaz havaya.
 Böyük kimsələrə vermədi ziyan,
 Asayış altında yaşadı hər yan.
 Dikbaşlıq edəni öldürürdüsə,
 Yerinə qoyurdu ən yaxşı kimsə.
 Ölkədə bir şəhər yıxsaydı əgər,
 Qurardı ondan da gözəl bir şəhər.
 Bu dünya belədir, bu vaxta qədər
 Birini yıxarsa, birini tikər.
 İskəndər başladı abad etməyə,
 Oldu hardan-hara İskəndəriyyə.
 Çindən Qeyruvana yol var nə qədər
 Uca dərəsinə axdı qasidlər.
 Hər padşah vəsiqə alırdı ondan,
 Ölkələr sığındı ona hər yandan.
 Dəyərli töhfələr gəldi hər yerdən,
 Adına yaraşan zərdən, zivərdən.
 İskəndər əmr etdi, cavab olaraq
 Məktublər müşk ilə yazılsın ancaq!¹⁸¹
 Bir zaman ötmüşdü bu qərar üzrə,
 Göylər dəfələrlə baş vurdu yerə.
 Padişah dünyanı gəzməkçin yenə,

Hazırlıqla düşdü səfər qəsdinə.
 Oxumuş ərəbdən gələn məktubu,
 İllərcə qəlbində qalmış arizu.
 İstədi büsatı İranda qursun,
 Ərəb də bu yolda ona baş vursun!¹⁸²
 Kəbəni ziyarət etsin bir zaman,
 Sevinsin mübarək fallı naxışdan.
 Hökmüran olunca bütün İrana,
 Xeyməni köçürdü Ərəbistana.
 Xəzinə topladı bir neçə xalvar,
 Biyaban yolunu tutdu səhriyar.
 Ərəb başlarını onun bəxşisi
 Əydirdi büsbütün əmrinə qarşı.
 Görüncə əmrinə ram olmuş zəfər,
 Hökmünə baş əydi dikbaş ərəblər.
 Yel kimi at sürdü Ərəbistana,
 Ərəblər düşmədi ondan ziyana.
 Hər yerdə atını edincə rahat,
 Həm bəxşis saçdılar, həm hədsiz nemət.
 Hər çeşid lüzumlu yeməkdən başqa,
 Bəslənmiş sürülər verməkdən başqa,
 Gücləri çatdıqca şahın önünə
 Hər yerdən çəkildilər ağır xəzinə.
 Səhrələr dolaşan görkəmli atlar,
 Zəhərdən su içmiş parlaq qılınclar.
 Boyu otuz ərəş, üstü çox parlaq,
 Nizələr, qan ilə bəslənmiş mizraq.
 Yüyənsiz dəvələr, löklər hər yandan,
 Toz, torpaq içində yel kimi uçan.
 Bunlardan başqa çox bəxşislər daşdı,
 Yüklənən gön, dəri, nəfis daş-qaşdı.
 Ona hörmət üçün hey zaman-zaman
 Hər yerdən çəkildi yüklənmiş karvan.
 İskəndər xəzinə ağzını açdı,
 Qızılı, zinəti xalvarla saçdı.
 Atlazdan səhraya fərşlər açaraq,
 Yaqutlar altında gizləndi torpaq.
 Yanaşdı Kəbəyə sən bir üz ilə.

Həccin əmalını öyrəndi belə.
 Dünyanın nafiinə basmışdı ayaq
 Aləmin nafiindən ənbər açaraq.
 Çarxın pərgarıtək mərkəz nöqtəni
 Dolaşdı, ziyarət etdi Kəbəni.
 Təvafı olduğu kimi bitirdi,
 Kəbə halqasını ələ gətirdi.
 Öpərkən Kəbənin qapılarını
 Ürəkdən andı o, böyük tanrını.
 Başını mübarək qapıya vurdu,
 Xəzinə saçaaraq yoxsul doyurdu.
 Qızılı su kimi edərdi rəvan,
 Dəvə bağışladı o karvan-karvan.
 Doğrular cvində tutunca qərar
 Tanrıya pərəstiş etdi tacidar.
 Kəbəni xəzinə-gövhərə tutdu,
 Damları müşk ilə ənbərə tutdu.
 Təvaf işlərindən azad olaraq,
 Basaraq Yəmənün gününə ayaq¹⁸³,
 Parlatdı Yəmənün ordunun tozu,
 Gönü parladahtək Süheyl ulduzu,
 Oradan atını İraqa sürdü,
 Yunana dönməkçün hazırlıq gördü.
 Böyük Azərbaycan hökmüdarından
 Bir elçi gələrkək dedi: Hökmüran,
 Nə üçün ram etdin bütün dünyanı?
 Sildin ruzigardan zülmü, tüğyanı?
 Verdin hər ölkəyə qurtuluş, aman,
 Ermənistan nədən çıxdı xatırdan?
 Doğduğun şəhərə bu yaxın ölkə
 Nə üçün bürünsün qaranlıq kölgə?
 Ermənistan oda ibadət edər,
 Başqa padişaha itaət edər.
 Orda Ad nəslindən bir pəhləvan var,
 Qüvvəti Rüstəmin gücünə çatar.
 Adı Dəvalidir, hər bağı yarır,
 Aslan dərindən yosun qoparır.

Ermənistandakı bütün igidlər
 Yalnız bu padşaha boynunu əyər.
 Hər kəs bədə içor onun adına,
 Yaxın ölkələrdən bac gəlir ona.
 Ordunla bu səmtə hücum etməsən,
 Ölkəni şübhəsiz alacaq bizdən."
 Hünərdən, gücdən söz açınca ona,
 Babilədən at saldı Ermənistanə.
 Ölkədən yuyaraq fitnəni, qanı,
 Rum şahı xoşladı Ermənistanı.
 Silindi ortadan hər bir köhnə iş,
 Möbidə ibadət, oda pərəstiş.
 Ordan da tez hücum etdi Abxaza,
 Açdı abxazlara kindən darvaza.
 Səs saldı gurlayan təbil hər yərə,
 Süngülər sirrini açdı göylərə.
 Hansı bir qələyə göndərdi xəbər
 Açağı durmadan təslim etdilər.
 Dəvali Abxazda şahlıq edərəkən
 Eşitdi Rum şahı gəlmiş səfərdən.
 Bağladı vəfaya gön kəmərinə,
 İşıqlı qəlbindən ataraq kini
 Atlandı, yüyəni aldı tez ələ,
 İskəndər əlini öpmək qəsdilə.
 Xəzinə götürdü o şəhriyərə,
 Çatınca tapşırıdı xəzinədə.
 Dərgaha gəlincə öpdü torpağı,
 Kinini yenərək olmadı yağı.
 Dünyanı zəfərlə ölçən İskəndər
 Gördü mərdlikdə yox ona bərabər.
 Nəvaziş göstərdi o qəhrəmana,
 Taxtının yanında yer verdi ona.
 Sordu əhvalını səfəqli səsə,
 Qəlbini qızdırdı qızgın nəfəslə.
 Əmr etdi xəznədar xəxsə İskəndər:
 Versin Dəvaliyə xəzinə gövhər.
 Gətirsin adına layiq bir xələt,

Sırğa və həmayil, cəvahir, zinət.
 Həm qılinc, həm qədəh, cavahir, ipək,
 Verilsin padşaha layiq bir bəzək.
 Hər nə əmr etmişdi uca şəhriyar
 Yerinə yetirdi o xəzinədar.
 Ucaldı Dəvalı, qəlbi oldu şən,
 Geyindi İskəndər ipəklərindən.
 Tovq asdı, tac qoydu, cavahirişan,
 Sayıldı başını dik tutanlardan.
 Təşəkkür dilini açaraq ona:
 "Padşahım, yaradan yar olsun sana!"
 Qüruru yenərək, kiçildi deyə,
 Kiçilmiş başını qaldırdı göyə.
 O gündən xidmətə sıxdı kəməri,
 Padşaha xidmətdən durmadı geri.
 O, şahpərəstlikdə elə ad aldı,
 Şaha xas olanlar geridə qaldı.
 O yerlər göründü şaha bağ kimi,
 Gözünü parlatdı bir çıraq kimi.
 O gözəl torpaqda enib dincəldi,
 Sevincin, istəyin barını dərdi.
 Ən qoca bir dehqan vermişdir xəbər:
 Tiflisi ilk abad etmiş İskəndər.
 O cənnət bəzəkli gözəl torpağı
 Yaşılıq toxmuyla etdi gül bağı.
 O yerdə İskəndər belə əmr etdi,
 Rumun ayiniylə hər bir iş getdi.
 Keçdi o torpağı seyr edə-ədə,
 Ov üçün at sürdü çöldə, dərədə.
 On beş gün dağlarda, çöldə yürüdü,
 Həm şikar edirdi, həm yol ölçürdü.
 Ovla gəzişərkən gözəl ölkəni,
 Can atdı görməyə şah Nüşabəni.
 Eşitdi qadının varlı şövkəti,
 Dəyərlə ölkəsi, malı, dövləti.
 Gördüyü çəməndən, sudan şənləndi,
 Gəldi bir çəmənə, atından endi.

İSKƏNDƏRİN BƏRDƏYƏ GƏLMƏSİ VƏ NÜŞABƏ İLƏ GÖRÜŞMƏSİ

Canpərvər şərabi dur gotir, saqi,
 O susuzlar üçün çeşmədir, saqi!
 Yanıram, təşnəlik salmış bir dərədə,
 Mənə ver, şərəbə oldum aludə.
 Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
 Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.
 İyulda dağlara lələlər səpər,
 Qışını baharın nəsimi öpər.
 O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
 Şən ətəklərinə bağlamış kövsər.
 Söyüdlük çöllərə vermişdir zinət,
 Ağ bağı elə bil həqiqi cənnət.
 Qırqovul yuvası hər sərv ağacı,
 Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
 Səssizlik içində dincəli gülşən,
 Torpağı silinmiş qayğı, kədərdən.
 Reyhanı yaşıldır illər uzununu,
 Hər çeşid naz, nemət bürümüş onu.
 Yem üçün gələr quş bu gözəl yurda,
 İstəsən "quş südü" taparsan burda.
 Torpağı yoğrulmuş qızıl suyundan,
 Elə bil hər yanda bitmiş zəfəran.
 O yaşıl yerləri dolaşib gəzəsən,
 Şənlikdən başqa bir xəyal görməzsən.
 İndi o dərəgahın taxtı alçalmış,
 İpəyi, qumaşı külləklər çalmış.
 Təzə nar gülləri tökülüb solmuş;
 O narlar, nərgizlər dönüb toz olmuş.
 İndisə yerində bu gözəl yurdun,
 Bar sel yumuş dərə, qurumuş odun.
 Yənə də bol olan o göyərtilər,
 Ədalət toxmundan göyörsə əgər,
 Yenidən gözələ bəslənsə diyar,
 Get-gedə yaşillıq, gözəllik artar.

Padşahın əlinə keçərsə fürsət,
 O taxta yenidən verərdi zinət.
 Hərüm adlanırdı bu yurd hər yerdə,
 İndisə adına deyirlər Bördə.
 Bu mərdlər, gözəllər yurdunda, inan,
 Çox saysız xəzinə gizləmiş zaman.
 Belə şux, sevimli gülşən harda var?
 Harda var xəzinə sağan bu diyar?
 Belə nəql edir söz xəzinədarı,
 Köhnə xəzinənin adlı saları:
 Hakim qadın varmış, adı Nüşabə,
 Uymuş il uzunu keyfə, şərabə.
 Erkəksiz yaşayan bu dişi ceyran
 Gözəldi, göycəkdi erkək tovuzdan.
 Xoşsöhbət, ürəyi saf, mətanətli,
 Bir pəri əndamı, xoş təbiətli.
 Önündə minlərcə gözəl qız varmış,
 Xidmətə ay kimi kəmərlər bağlamış.
 Bunlardan başqa, var igid, qəhrəman
 Otuz min qulamı - qılınca oynadan.
 Dərgaha yaxın da olsa, yeno də
 Evinə girməzdə erkək bir bəndə.
 Qadınla aşardı onun hər işi,
 Tapşırıq almamış ondan bir kişi.
 Sarayda iş bilən qadınları var,
 Yalnız kötxudasız iş görər onlar.
 Qulları bir yurdda salmışdı məskən,
 Yaxın bir obanı etmişdi vətən.
 Qəhrindən, kinindən onun qorxaraq
 Şəhrinə bir kişi basmamış ayaq.
 Biyara getməyə versəydi fərman
 Yolunda kişilər keçirdi candan.
 İskəndər səhraya çəkincə ordu
 Çadırlar başını əflakə vurdu.
 Gördü bir şənliklə yoğrulmuş cənnət,
 Etdi əkinlərə, çaylara heyrət.
 Sordu: "Bu şən ölkə kimindir, kimin?
 Kim burda padşahlıq edir, söyləyin."

Dedilər: "Gördüyün bu var, bu yatır,
 Bu gözəl torpaqlar bir qadınıdır.
 Qadındır, erkəkdən ürəkli, qoçaq,
 Dəniz incisindən təmiz və parlaq.
 Tayı yox şüurda, adda və sanda,
 Rəziyyət becərir çətin zamanda.
 Mərdliklə belinə bağlamış kəmərlər,
 "Kəyan nəslindənəm" deyər fəxr edər.
 Küləhsiz qadındır, ancaq tacı var,
 Bir əskər üzünü görməz bu sərdar.
 Hesabsız qəhrəman qulamları var,
 Önündə üzünü görməmiş onlar.
 Köksü gül, ağ bilək qız, gəlin ancaq
 Hər işdə onunla edər ittifaq.
 Boyları ox kimi, dös nara bənzer,
 Sanki hər məmurdən süd əmmiş şəker.
 Ən incə ipəklər, ən parlaq tüllər
 O lətif əndamdan utanıb titrər.
 Firiştə onlara baxmaz cürətlə,
 Baxsa göydən enər bir fəlakətlə.
 Bağın eyvanında parıldar tək-tək
 Gündüz şən bir günəş, gecə çıraqtək.
 O ağ bənizlərə etsən tamaşa
 Az qalır şəfəqdən gözəl qamaşa.
 Şaqqaq səslərini eşitsə hər kəs
 Can qurban etməyə göstərər həvəs.
 Qulaqda, boyunda incilər güllür,
 Dodaqlar yaqutdur, dişlər isə dürr.
 Bilmirəm nə füsün oxumuş bunlar
 Ki, şəhvət toruna olmamış şikar?
 Bu mavi səmanın altında ancaq
 İşləri şərəbdür, çalib çağırmaq.
 Nəsilcə uca, pak hökmüdar qadın
 Onları qoymazdı şəhvətə yaxın.
 Sənəm xanası var saraylar qədər,
 Azad girib gözər orda afətlər.
 Pərdə arxasında keçirir hoyat,
 Doğma ölkəsinə verir qol-qanad.

Möhtəşəm şahano bir sarayı var,
 Bir büsat açmış ki, şahlara yarar.
 Büllurdan taxtı var, göyə vurur baş,
 Üstünə xalvarla tökmüşdür qaş-daş.
 O büllur taxtı bir qəndildən parlaq,
 Gecələr aydan da işıqlı çıraq.
 Oturur o büllur taxta hər səhər,
 Uca tanrısını hər gün yad edir.
 Gəlintək taxtında öyləşir yalnız,
 Xidmətçin ayaqda durur gəlin, qız.
 Mavi çərx altında sazla, qədəhlə
 Dünyanı keçirir daşğın fərəhlə.
 Tanrıya səcdədən durmazlar geri,
 Yox yemək, içməkdən başqa işləri.
 Şahano sarayla, böyük dövlətlə
 Riyazət çəkərdi bir ibadətə.
 O qədər dindardır bu nazlı dilbər,
 Əz cənnət köşkündə yatmaz gecələr.
 Başqa bir köşkü var mərmər daşından,
 Ay kimi hər gecə süzülür pünhan.
 Köşkündə o günəş, o nazlı qönçə
 Başlar ibadətə şofəq söküncə.
 Bir sona suya baş vurduğu qədər
 Yasdığa baş qoyub yatar o dilbər.
 O pəri əndamlı qızlarla yenə
 Mey ilə, çalğıyla başlar keyfina.
 Gecəni, gündüzü keçirir belə,
 Gündüzü belədir, gecəsi elə.
 Nə gündüz əl çəkir can bəsləməkdən,
 Nə gecə tanrıya səcdə etməkdən.
 Vardır qapısında çox xidmətçilər,
 Özünün, işinin qeydini çəkər."
 İskəndər bu işdən şənləndi, ancaq
 O naxşı görməyə göstərdi marağ.
 Yaşilliq içində gördü bu dünya,
 Gövhərdən qiymətli olan kimiya.
 O yerdə başladı istirahətə,
 Bir neçə gün daldı eysə, işrətə.

Hökmüdar qadına verdilər xəbər.
 Mübarək fal ilə gəlmiş İskəndər.
 Pərəstiş etməyə gördü hazırlıq,
 Göndərdi padşahın adına layiq
 Hər çeşid yararlı, ləziz yeməklər,
 Ürəkdən xidmətə bağladı kəmər.
 Ayırdı mətbəxə, miniyə yarar
 Gözələ bəslənmiş canlı heyvanlar.
 Müşk, ənbər qoxuyan dadlı yeməklər,
 Əlini yumağa müşk ilə ənbər.
 Hər çeşid yeməli, dadlı meyvo var,
 Müşk ilə şəkərdən bir neçə xalvar.
 Mey, noğul, bostanın bəzəyi reyhan
 Neçə gün daşındı şaha durmadan.
 Həm də mehtərlərə ayrı olaraq
 Hər gün göndərirdi müəyyən ərzaq.
 O qədər mərdlik üz verdi qadından
 Tə"rifi dillərdə oldu bir dastan.
 Padşahın könəlində açdı bahartək
 Onunla görüşmək arzusu çiçək.
 Qadını öyrətmək istədi o şah,
 Olsun bu ölkənin sirtindən ağah.
 Bilsin sərhəddini bu məmləkətin?
 Varmıdır əsli bu sözlün, söhbətin?
 Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
 O dünya günəşi atlandı dərhal¹⁸⁴.
 Hazırlıq görüncə ucaldı göyə,
 Yol aldı saraya "Elçiyəm" deyər.
 Elə ki, saraya çox yaxın gəldi,
 Yolun zəhmətindən bir az dincəldi.
 Göylərə baş vuran bir saray gördü,
 Onu yerlər öpür, göylər öpürdü.
 Xidmətçi qadınlar onu gördülər,
 Qaçıb Nüşabəyə verdilər xəbər:
 "Rum tacidarının şən dərğahından
 Ölkəmiz alıbdır şənlikdən nişan.
 Ağillı bir elçi gəlmişdir bizə,
 Rum şahından xəbər gətirmiş sizə.

Ağıl mədənidir başdan-ayağa,
 Bənzəyir tanrıdan yanan çırağa."
 Nüşabə sarayı bəzədi artıq,
 Dəmirli yollara vurdu yaraşlıq.
 Nazənin qızlara vuruldu bəzək,
 Düzüldü sıraya yüz əlvan çiçək.
 Müşkin kəməndlərə düzüldü gövhər,
 Daş-qaşa büründü ipək geyimlər,
 Bir bağça tovuzu kimi səkərək
 Parlayıb, güllümsər işıq çıraqtək
 Padşahlıq taxtına oturdu xoşhal,
 Əlində ətirli, gözəl portağal.
 Əmr etdi, padşahlar ayini üzrə
 İskəndər elçisi gəlsin hüzurə.
 O uca sarayın baş vəkilləri
 Əmrini icradan durmadı geri.
 Elçi çox sür"ətlə girdi qapıdan,
 Qondu taxt üstünə o qorxmaz aslan.
 Belindən nə qılınc açdı, nə kəmər,
 Elçitək etmədi səcdə İskəndər.
 O gözəl sarayda bir hikmət gördü,
 Sevimli bir saray, bir cənnət gördü.
 Hər yanda qaynaşır huri və pəri,
 Müşk ilə, ənbərlə yoğrulmuş yeri.
 Daş-qaşa batmışdı gəlinlər, qızlar,
 Baxanın gözündə parlar ulduzlar.
 Elçiyə daş-qaşın parıltısından
 Bir alov göründü durduğu məkan.
 Sanki birləşmişdir mədənlə dərya,
 Bütün gövhərləri tökmüş buraya.
 Elçinin tutduğu uğursuz işə
 Nüşabə pərt olub, düşdü təşvişə:
 "Bu zirək kişiyə indi nə demək,
 Qoyulan ayinə əməl etməmək?
 Həddini tanıtmaq gərəkdir ona:
 Bu elçi saymayır bizi, baxsana."
 Nüşabə baxınca düşərək şəkke
 O bışmış qızılı vurdu məhəkə.

Diqqətlə baxınca tanıdı birdən,
 Taxtında yer verdi, qəlbə oldu şən.
 Bildi İskəndərdir, dolaşır ona.
 Taxtında oturmaq yaraşır ona.
 Yeddi mavi göyün səadət ilə
 Onun tərifini gətirdi dilə.
 Endirdi həyadan göz qapağını,
 Utandı, tər yudu al yanağını.
 Sezdiyi bu işi açmadı ona,
 Açarım var, deyə bağlı qılına.
 İskəndər bir elçi kimi davrandı,
 Özünü olduqca o sərbəst sandı.
 Çox salam yetirdi hey dönc-döncə,
 Təkmil bir elçilik etdi özünə.
 Salamlar bitincə dedi: - Ey sərdar
 Şöhrətli, şövkətli, adil tacidar
 Deyir: "Ey şöhrətli dünyanı tutan,
 Ən adlı kəslərə meydan oxuyan,
 Nə üçün çevirdin biddən yüyəni?
 Hüzura gəlmədin, anmadın məni?
 Nə zülüm etdim ki, düşməni kəsildin?
 Ey harn at, bizi acizmi bildin?
 Bundan da kəskin bir qılınc kimdə var?
 Kimin oxu belə qızğın od saçar
 Ki, ona sığınmaq yararlı ola,
 Səninçin məsləhət budur, gəl yola.
 Uca dərğahından çəkinmə, gəl, get,
 Coşduğum gündə qorx, ondan həzər et.
 Bu gözəl ölkəyə mən ki yol aldım,
 Öz dövlət kölgəmi üstünə saldım.
 Qapıma neçin baş vurmədin bir an,
 Neçin üz çevirdin mənim yolumdan?
 Könlümü alırsan meyvə, şərablə,
 Aldadırsan noğul, reyhan, kabablə.
 Etdiyin bu işlər qəbuldur, ancaq
 Doğru fikirlərdən gəl olma uzaq.
 Səni bu idrakla görməyim, inan.
 Bəxtiyar görünür hümay quşundan.

Qəbul başlanırkən səhər, çox erkən
 Şahın dərğahına sən də gələrsən."
 Elə ki, yetirdi özündən xəbər
 Başını aşağı dikdi İskəndər.
 Nüşabə cavabçın lalə sayığı
 Gül açıb, tərətədi yaqut dodağı:
 "Ey cəsür padişah, eşq olsun sənə,
 Elçilik edirsən özün özünə.
 Məna saf ürəyim söyləyir belə,
 Bu başla, şahana, uca sayənə
 Bir elçi deyilsən, hökmverənsən,
 Göndərilmiş deyil, sən göndərənsən.
 Peyğəmin qılıncdır, qoparır başlar.
 Səndən başqa bunu məna kim vurar?
 Ancaq şah qılıncla oynarsa artıq,
 Qılıncı göstərər başıucalıq.
 Söz açma İskəndər qılıncından sən,
 Özünə çarə tap, İskəndər sənsən.
 Məni çağırarkən toruma düşdün,
 Gözünü yaxşı aç, çiyəsən, bir düşün.
 Taleyim gətirmiş səni bu taxta,
 Eşq olsun dövləti düşünən baxta."
 İskəndər dedi: "Ey bu taxta layiq,
 Arama baxtının hökmündən artıq.
 İskəndər dənizdir, mən çayam, ancaq
 Günəşlə kölgəni olmaz bir tutmaq.
 Bir kəsə tay tutma məni, ey huşyar,
 Mən kimi minlərcə gözətçisi var.
 Bu fikri qəlbindən sən sil büsbütün,
 Padişahı bundan da çox uca düşün.
 Yoxsa İskəndəri sandın kimsəsiz,
 Özünə elçilik edən bir aciz?
 Uca dərğahına sığmaz igidlər
 Özümü zəhmətlə elçilik edər?"
 Ağılı Nüşabə yenə dürr sacdı,
 O gül dodağından qıfılı açdı:
 "Qəlbimi bu qədər aldatmaq nədən?
 Yalan atını gəl minib çapma sən.

Əl çək bu tərslikdən, yetər inadın.
 Mərdliklə şan, şöhrət qazanmış adın.
 Böyükdür poyamın, adın da, sən də
 Aslanı gizləmə qurd dərində.
 Elçidə olurmu belə cəsarət?
 Hüzurda göstərsin bu qədər hiddət?
 Qəhr ilə buyruqdan nə əl çəkirsən,
 Nə də qarşımızda boyun əyirsən.
 Bizimlə hökm ilə edirsən rəftar,
 Belə rəftar yalnız padşahda olar.
 Var bundan başqa çox nişanlar, hələ
 Ondən də çox əsrar gələcək ələ".
 Tez verdi belə bir cavab İskəndər:
 "Bir tülkü aslandan gətirməz xəbər!
 Gözündə olsam da cəsür, qəhrəman,
 İskəndər deyiləm, elçiyəm ondan.
 Xəbəri böyüklər göndərmiş belə,
 Hökmünü dəyişmək yararmı? Söylə!
 Sözümdə varsa kin, acıq, kükrəyiş,
 Bu sənin və onun bildiyi bir iş.
 Ürəkli olmama səbəb onu bil,
 Göndərən aslandır, bir tülkü deyil!
 Belədir şahların rəsmi, elçilər
 Amandə olurlar, görməzlər zərəri.
 Dediym sözləri demiş tacidar,
 Dilin qıfılına göstərmə açar.
 Doğru bir cavab ver məna bir kərə,
 Yenə də dönüm öz gəldiyim yerə."
 Nüşabə qızdı o aslan ürəyə:
 "Günəşi palçıqla suvadin" deyə.
 Zərrəcə qorxmadı, gətirmədi tab,
 Verdi qılınc kimi kəskin bir cavab:
 "Yersizdir,- dedi,- bu çalışıb durmaq,
 Günəşə palçıqdan vurursan suvaq."
 Kəniyə əmr etdi: "Ver, baxsın" deyə,
 Padişahlar rəsmi öpən ipəyə.
 İpəkdə göstərdi ona bir bucaq,
 Söylədi: Əlində tut, diqqətlə bax.

Bu surət, bu sima kimindir, kimin?
 Sarayda hörmətlə saxlanır neçin?
 İnad etməyinin qalırımı yeri?
 Örtmə öz qaşınla uca göyləri.¹⁸⁵
 İskəndər dinlədi onu hörmətlə,
 Yazılı ipəyi açdı sürətlə.
 Rəsmi tanıdı baxınca şəkllə,
 Gördü almış düşmən ölkəni ələ.
 Bu işdə kin, hiddət gördü yersiz,
 Bir cavab verməkdən qalaraq acız,
 Qorxudan saraldı bir saman kimi,
 Sığındı allaha tutulan kimi.
 Nüşabə gördü ki, o qızğın aslan
 Pozuldu, alçalıb düşdü ucadan.
 Dedi: "Ey uğurlu, böyük tacidar!
 Zəmanə başlara çox oyun açar.
 Düşünmə, hörmətim çoxdur, bunu bil,
 Bu ev öz evindir, başqa yer deyil!
 Pərəstiş edərdəm sənə hər zaman,
 Ya orda, ya burda bəndəyəm, inan!
 Bu rəsmi onunçün göstərdim ki, sən
 Mənim də şəklimi aydın görəsən.
 Erkək tənətliyəm olsam da qadın,
 Hər işi bəllidir mənə dünyanın.
 Mən də bir aslanam, düşünsən bir az,
 Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.
 Qara bulud kimi gurlasam kinlə,
 Qılınc tüstüsündən yanar su belə.
 Aslanlar buduna basaram mən dağ,
 Nəhənglər yağından yaxaram çıraq.
 Məni düşmənliləyə çəkmiş sevgidən,
 Vurğunun olana tənə vurma sən!
 Kim tikan ökərsə, tikan dərcək,
 Kim nicat verərsə, nicat görəcək.
 Əgər sən üstünlük edərsən mana,
 Qələbə çalarsan bir dul qadına.
 Mən qalib gəlsəm, kin coşduğu zaman
 Ataram gizlənən şahı ortadan!¹⁸⁶

Tülküylə qurd kimi biz etsək savaş,
 Sən kiçik olarsan, mənəm böyük baş.
 Sınaqlı qocalar söyləmiş belə:
 "Güləşmə ən fəqir, yoxsul bir kəsle,
 Səndən şey qoparmaq fikrini izlə,
 Ürəkdən çalışar, üstünlük edər."
 Vücudum şahərdə etsə də məskən,
 Qəlbim qafil deyil şahlar işindən.
 Hindistan mülkündən Yunana qədər
 Virandan, abaddan tutmuşam xəbər.
 Göndərdim hər yərə bilikli adam,
 Ağıllı, sınaqlı, mahir bir rəssam.
 Böyük fətehləri öyrənim deyə,
 Rəsmi aldırıdım incə ipəyə.
 Adlı padşahların rəsmi çəkən
 Hər rəsmi gətirib mənə verərkən,
 Sanıram dünyanı verdilər mana,
 Öz incə rəyimlə baxaram ona.
 O rəsmi doğurdan tanıyım deyə,
 Göstərdim başqa bir görün kimsəyə.
 Desələr ki, filan tacidardır bu,
 O zaman təsviri sanaram doğru.
 Sonra da topodən dirnağa qədər
 Hər rəsmə salaram dərin bir nəzər,
 Yaşlıdan və gəncdən öz qədərinə
 Bir ölçü götürürəm incədən incə.
 Yaxşını, yamanı tanıy xəyalım,
 Bar zəka tanıyan şüur, kamalım.
 Boşuna keçməyir gecə, gündüzüm.
 Özümle oynayan deyiləm özüm.
 Bu himmət tərzim durmadan işlər,
 Şahlarda ağırı, yüngülü ölçər.
 İpəkdə gördüyün surətlər ki, var,
 Tək sənin xəyalın könümə yatar.
 Çünki surətinlə tanışam çoxdan,
 Bu nəqşin dostluqdan göstərmiş nişan."
 Sözünü ürəklə dedi, şənləndi,
 Öz büllur taxtından aşağı endi.

"Taxtımda, - dedi, - sən otur namidar,
 Bir taxta yaramaz iki tacidar.
 Bilirsən şahmatın iki şahı var,
 Hər qəlbə yeni qəm gətirir onlar."
 Taxtından enincə o pərisurət
 Durdu hüsurunda, göstərdi xidmət.
 Gəlincək oturdu qızıl kürsüyə,
 "Padşaha kiçik bir bəndəyəm" deyö.
 O nəhəng balıqdan şahın görkəmi
 Rəng verdi, rəng aldı zürafə kimi.
 Düşündü: "Qadın da olsa bu salar,
 Ürəyi bir erkək ağılla parlar.
 Bax, belə işləri görən qadına,
 Pərilər afərin söylər adına!
 Qadınlar olmasın gərək çox cəsur.
 Dişi aslanlarda kin kəskin olur.
 Yüngüldür çəkidi qadının daşı,
 Kişi ölcüsüylə durmaz yanaşı.
 Qadınlar pərdəylə örtülsə xoşdur,
 Pərdəsiz musiqi ahəngi boşdur.
 Bax, Cəmşid nə gözəl söyləmiş gerçək.
 "Qadın ya pərdə, ya məzarda gərək!"
 Qadını, saleh də olsa, buxovla,
 Oğru dost olsa da, eşşəyi bağla!"
 Düşündü: "Nədir bu acı həqarət?
 Bu yerdə kim edər sənə mərhəmət?
 Fikrini bişir də, qəlbini xoş tut,
 Yıxıldın, artıq öz canını unut.
 Gözəldir, bal qatmış gül ləblərinə,
 Belə bir sevimli dilbər yerinə
 Olsaydı amansız, kinli bir düşman,
 Artıq ol çəkəydim gərək başımdan.
 Bu yerdən çıxarsam ağır yükümü,
 Hər işdə saxlaram düzgün ölçümü.
 Şaşqınlar yolunu tutmaram bir də.
 Ötmərəm üzümü gərəksiz yerdə.
 Açaram bəndi bu bağlı qəlbimdən,
 Düyünü düyünə necə vurum mən?"

Qarınca düşsə parlaq bir tasa,
 Bir çarə düşün, güc iş görməz yoxsa¹⁸⁷.
 Səbr edim, çox çətin olsa da bu hal,
 Bu işlər yuxudur, yaxud bir xəyal?
 Eşitdim çox şadmış bir gənc müqəssir,
 Dara çəkilirəkən boynunda zəncir.
 Dostlardan birisi verdi bir sual:
 "Az qalır ömründən, hey, nədir bu hal?"
 Dedi: "Son nəfəsdir, ömrüm qalır az,
 Az ömrü kədərlə keçirmək olmaz."
 Qurtardı yarıdan onu zillətdən,
 İşığa çıxartdı qatı zülmətdən.
 Qıfıla çox zaman tapılmaz açar,
 Bir açan tapılar, nəhayət açar."
 Özünə çox bu cür sözlər söylədi.
 Çarəsiz canını təslim eylədi.
 Yalnız çapğın etsə hər bir pəhləvan,
 Düşər div əlinə pəhləvan, inan.
 Xanəndə bəstəsiz şərq söyləsə,
 Söz ilə kamança gülər o səsə.
 Bir zaman çox dərin fikiri getdi,
 Öz təbiətini məzəmmət etdi.
 Səbr etdi, bu ağır dərddə, kədərdə,
 Təslimlə dik başı əyildi yerə.
 Nüşabə xidmətə bağladı kəmər,
 Əmr etdi: durmayıb gözəl pərilər
 Şahlara yaraşan bir süfrə açsın,
 Ortaya hər çeşid yeməkdən saçsın.
 Kənizlər şam kimi qalxdı ayağa,
 Şahənə bir süfrə hazırlamağa.
 Hər çeşid yeməklər axdı hər yandan,
 Yeməklər bişmişdi qoçdan, toğludan,
 Uzun və yuvarlaq incə çörəklər
 Saraydan başlamış qapıya qədər,
 Kökələr yağulmuş yağla, şəkərlə,
 Şəkərli küncüddə dada bax hələ.
 Ənbərlə yağulmuş dadlı yeməklər
 Cənnət yeməyindən verirdi xəbər.

Dağ kimi qalanmış öküz və balıq,
 Çəkdi yer öküzü bundan ağırlıq.
 Süfrədə quzular coşqun sevincdən
 Quş kimi qol-qanad açmışdı şən-şən.
 Ən dadlı mürəbbə, limonlu şərbət,
 Püstədə, badamda var başqa ləzzət.
 Bar hədsiz paludə - ənbər qoxuyan,
 Çox məğzi paludə sağalar ondan.
 Tər halva və badam halvası daşır,
 O qədər çoxdur ki, qablardan aşır.
 Güləblə çəkilməmiş şərbət, gülşəkər,
 Saçdığı şirənin nəfəsi ənbər.
 Bunlardan başqa o taxtın üstündə
 Qızıl büsat qurdu şahın önündə.
 Bir xonça qoyuldu günəşdən parlaq,
 İçində dörd büllur kasa qoyaraq,
 Biri ləl, o biri qızıldan dolmuş,
 Biri dürr, birinə yaqut qoyulmuş.
 Elə ki, uzandı əllər süfrəyə,
 Ağızlar açıldı təam yeməyə,
 Nüşabə dedi: "Ey böyük hökmüran,
 Yeyiniz, ən dadlı bu xuruşlardan."
 İskəndər söylədi: "Ey sadə dilbər,
 Ölçüsüz söyləmə, tökməyəsən tər.
 Düzməsən süfrəmə almaz, yaqut, dürr,
 Daş-qaş yeyilərmə, bu nə deməkdir?
 Daşı da yeyərmə ağıllı insan?
 Bu rəngi təbiət həzm etməz, inan!
 Eylə bir yemək ver mədəmiz dolsun,
 Rəğbətlə ona əl uzatmaq olsun."
 Nüşabə gülərək söylədi şaha:
 "Daşın ki, boğaza yolu yox daha,
 Faydasız, yaramaz belə daş üçün
 Bu qədər vuruşmaq, çarpışmaq nəçin?
 İndi ki, yeməyə yaramaz bu daş,
 Dünyada onunla ucalarmı baş?
 Dəyərsiz bir daş ki, olmayır yemək,
 Onunçun bu qədər zəhmət nə gərəkdir?"

Yollardan daşları almaq lazımkən,
 Daşı daş üstünə qoyursan nədən?
 Bu daşdan doyunca hər kəs ki, aldı,
 Yemədi, daş yenə yerində qaldı.
 Deyilsənsə daşa pərəstiş edən,
 Daşını yüngül et, yerində qal sən."
 O incə qadının bu söhbətindən
 Yeməkdən əl çəkdi o polad bədən.
 Dedi: "Ey xanımlar xanımı qadın,
 Qüvvətdə erkəkdən ucadır adın.
 Doğru söylədin ki, belə gövhərlo
 Hər sərraf ancaq bir daş alar ələ.
 O zaman dəyərli olardı sözlün,
 Öncə bu qaş-daşdan qaçaydın özün.
 Tacımda cavahir parlar, doğrudur,
 Padşahlar tacında cavahir olur.
 Sənin xonçandakı bu qaş-daş daşır,
 Bu danlaq, bu töhmət kimə yaraşır?
 Süfrəyə cavahir saçmaq nə gərəkdir?
 Gövhərdən qaçmağı mənə öyrətmək?
 Sərrafın gözünə toz atmaqdır bu,
 İskəndər yaqutu hər evdə dolu.
 Bununla bərabər diqqət edincə
 Sözlərin yerlidir, doğrudur, mənəcə.
 Eşq olsun bu fikri sağlam qadına,
 Mərdliyin yolunu göstərir mana.
 Ey uzaq görən qız, gəl mənə dinlə,
 Qızıl sikkəsini nəsihətinlə
 Ataram bir kərə torpaqlara mən,
 Qızıla torpaqdır təbii mədən".
 Sonra Nüşabənin yaqut dodağı
 Yaqutla bəzədi bütün torpağı.
 Əmr etdi xonçaya qoyuldu yemək,
 Qızıl noğuldanlar, antiq və qəşəng.
 Hər yeməkdən özü dadırdı öncə,
 Çox heyrət etdi şah bunu görüncə.
 Şah rahat deyildi belə xidmətdən,
 Ayağa qalxdı tez yemək bitərkən.

Gedərkən Nüşabə bağladı peyman,
 İskəndər verməsin mülkünə ziyan.
 Vəsiqə yazmağa şah verdi forman,
 O cənnətdən çıxıb getdi hökmüran.
 İskəndər şəhərdən çıxınca gerçək,
 Fələkdən kin gördü, Tanrıdan kömək.
 Düşmüşdü qurtulmaq üçün qayğıya,
 Şükür etdi qurtaran böyük Tanrıya.
 Gündüzdən günəşi qapınca gecə,
 Bir çıraq parlatdı bir şam sönüncə.
 Al Günəş göyünün uca saqqına
 Haləli ulduzlar düzüldü yenə.
 Padşah da yuxuya tez hazırlandı,
 Dörd ünsür də yatdı, qapı bağlandı¹⁸⁸.
 Dan yeri söküncə dincəldi artıq,
 Qaranlıq içində söküldü ağılıq.
 Şəfəqlər içində qalxdı yuxudan,
 Səhərtək bir məclis qurdu hökmüran.
 Günəşin əlində bir narınc vardı,
 Fələk narıncının başını yardı¹⁸⁹.
 O mələk əndamlı Nüşabə şəhən-şən
 Uğurlu fal ilə çıxdı şəhərdən.
 Elə bil qaranlıq çöküncə lay-lay,
 Göründü məşriqdən bədirlənmiş Ay.
 Pərvintək kənzilər yanında gedər,
 İncidir başından dırmağa qədər.
 Gözəllər dolaşır dörd bir yanında,
 Yüz Zöhrə qaş kimi bir barmağında.
 Şahlara yaraşan bir dərgah gördü,
 Dünyaca bir ordu, barıqah gördü.
 O qədər ipəkli bayraq ucaldı,
 Hava gül, torpaq göy rənginə çaldı.
 Çadırlar gövhərdən olmuşdu nişan,
 Dərgahın yolunu kəsmiş hər yandan.
 Aradı, öyrəndi, gəldi saraya,
 Gördü bir xeymədir ucalmış Aya.
 İpləri ipəkdən möhkəm hörülmüş,

Sütunu qızıldır, mısarmı gümüş.
 Atından endi yol tapsın hüzurə,
 Üz sürtsün dünyanın öpdüyü yerə.
 Növbətçi hörmətlə verincə izn,
 Zərnışan çadıra girdi nəzənin.
 Gördü ki, dünyanın şahları gəlmiş,
 Bir tac kölgəsində başlar əylmiş.
 İskəndər önündə kəmərkəmərkə
 Padşahlar oturmuş, göz dikmiş yerə,
 O parlaq bəsatdan düşdü qorxuya,
 Görənin ürəyi dönərdi suya.
 Hamısı divarda surətə bənzər,
 Danışıb gülməyə kimdə var hünər?
 Hasarı görüncə hasarlı gəlin
 Titrədi, bu qəbul göründü gərgin.
 Yer öpdü Nüşabə, afərin aldı,
 O aslan ürəklər buna mat qaldı.
 Kənzilər hakimin əmrini alcaq
 Bir kürsü qoydular günəşdən parlaq.
 Yanında oturdu dünya gəlini,
 Aldı qız-gəlinlər dörd dövrəsini.
 Halını soruşdu, göstərdi hörmət,
 Coşdu o gəlişlə məclisdə işrət.
 Bir az toxtayınca yeni oturan,
 İşrət edildi uca padşahdan:
 Tez süfrə ağası gətirsin xörək,
 Ortaya düzülsün hər çeşid yemək.
 Öncə gətirildi ətirli şorbət,
 Sanki yerə sərdi hovzunu cənnət.
 Gülab kimi axan bu arxı, yəqin
 Yuxuda nə Xosrov görmüş, nə Şirin.
 O qədər xoşçalar düzüldü ora,
 Ənbərdən ucaldı toz buludlara.
 Ən ləziz yeməklər bol-bol axaraq
 Hər yanda dağ kimi vurmuşdu qalaq.
 İkiqat ələnməmiş yağ qatlamalar
 Ən parlaq aydınlıq kimi parıldar.
 Ələnməmiş ağ undan, bişmiş yuvarlaq,

Ay kimi qoğallar xəzdən də yumşaq.
 Qoyuldu xonçaya yüz çeşid yemək,
 Yeməklər xonçaya verirdi bəzək.
 Yox idi elə bir yemək dünyada
 Bir mövqə tutmasın qızıl xonçada.
 Dadlıdır, yeməklər gəlincə xoşa,
 Dopdolu qədəhlər çəkildi başa.
 Göyün ortasına gəlincə günəş,
 İçdilər mey qəlbə salınca atəş.
 Hamının çatılmış qaşı açıldı,
 Sərxoşlar üzünə nəşə saçıldı.
 O pəri bədənlə nazlı dilbərlər
 Çalğını dinlədi axşama qədər.
 Zülmətdən gecə bir ordu çəkərkən,
 Təbiət gözündən mürgü təkərkən
 Cahandar söylədi o pərilərə:
 "Bu gecə basmayın ayaq səhərə!
 Buyruğum belədir, səhər gərək mən
 Bir məclis düzəldəm yerdən göyəcən.
 Firidun və Kəyan rəsmiylə şən-şən,
 Dolğun kam alaraq çalğıdan, meydən,
 Qoy şərab bir yangın salsın könülə,
 Bişsin hər işimiz bu qan çay ilə!
 Ayrılaq bir zaman dünya işindən,
 Pərvərdə mərcanla bəslənsin bədən.
 Mey ilə gül kimi parlacaq belə,
 Güllərdən rəng alaq bu küre ilə.
 Saçaq qətrələrdən torpağa ənbər,
 Çimsin bu şərabdan güllər, olsun tər."
 Pərilər hörmətlə öpdü torpağı,
 Şənləndi, ismətdən yandı yanağı.
 Məclisdə Nüşabə, o nazlı dilbər,
 Sanki dan sökərkən doğmuş bir ölkər.
 Ənbərdən gecə şən büsat qurunca
 Yayıldı o müşkin saçlar boyunca.
 O müşkin saçlardan böyük İskəndər
 Bir kəmənd düzəltdi, saçırdı ənbər.
 Ayı, Müştərinə kəməndlə birdən

Yerlərə endirdi uca göylərdən.
 Şənlik gecəsiydi o şanlı gecə,
 Pərilər dalmışdı nazlı sevincə.
 İskəndər qəlbini çalmaq fikr ilə
 İstərdi atəşdən parlamaq sölə.
 Padişah əmr etdi: "Tez od qalansın,
 Müğlərin rəsmiylə gündür, müşk yansın."
 Meydən bir od yaxdı ki, şələsində
 İçənlər yandı öz əlbəcasında.
 Çalğı nəşəsiylə yeyib içdilər,
 Gecəni şənliklə etdilər səhər.
 Ləcivərdə şəncərf vurunca dövrən
 Samur sarı tülkü doğdu o zaman.
 Yenidən canlandı şənlik və həyat,
 Quruldu sevimli, şahənə büsat.
 Çəmənələr yenidən nəşəyə gəldi,
 Kəklik və qırqovul cəlvəyə gəldi.
 Nəğməyə başladı pəriüzülülər,
 Günəş mehreganda daha xoş gələr.
 O gülün meydən ki, yaquta bənzər,
 Gündüzün üzünə səpdilər gövhər.

İSKƏNDƏRİN NÜŞABƏ İLƏ MƏCLİSDƏ OTURMASI

Dur, saqi, şərabdan bir qədəh gətir!
 O qızıl çiçəkdən bir fərəh gətir!
 Üzümün rəngini şərabla bir tut,
 Yaquta bənzətmiş, qıl tam bir yaqut!
 Firidun şənliyi, Cəmin novruzunu
 Üzlərdən silmişdi kədəri, tozu.
 İskəndər şövketli taxta oturdu,
 Önündə padşahlar boynunu burdu.
 Oxuyub çalanlar, şərab və qədəh
 O gözəl məclisə verirdi fərəh.
 Nüşabə naz ilə hey qədəh alar.
 Ortada gəlinlər qol-qola oynar.

Məclisdə Feyləqus oğlu İskəndər
 O pəri qızlara salmadı nəzər.
 Birinci, nəfsini oda salmazdı.
 İkinci, hərdə ov ovlamazdı.
 Başçılar məclisdə ağır oturdu,
 Padşaha hörmətçin mərd kimi durdu.
 Göy soyuq, günəşin xeyməsi ocaq,
 Yer quru, Cəmşidin yastığı yumşaq¹⁹²
 Günəş Dəlv bürcündən çıxdı qırağa,
 Girdi Hut bürcünə balıq tutmağa¹⁹³.
 Pul-puldur dağların ətəyi, qəlbi
 Buzlanmış balığın arxası kimi.
 Qurd gözlü qasırga kəsir nəfəsi,
 Kürkçünün zəhmətə artmış həvəsi.
 Maralın kök budu buzdan qorxaraq,
 Aslan sağrısını etmişdi sığnaq.
 Buzlanmış ceyranın kabablıq budu
 Suların bağrına hey duz vururdu¹⁹⁴.
 Buludlar o qəddər sıx kafur saçmış,
 Çinarın qolları ağ çiçək açmış¹⁹⁵.
 Bənövşə qönçəsi tumurcuq ikən
 Bahar yarpağıtək qar gəlir göydən.
 Olmuş gül ağacı yeldən hamilə,
 Qamını doldurmuş çiçəklər ilə.
 Ağzını açmadan buzlu nəhrlər,
 Otların dodağı süd ətri verər.
 Yadlardan gül üzə pərdə çəkəli,
 Bülbülün təblini yırtmış dan yeli.
 Bülbültək bardaqlar gəlmiş fərəhə,
 Kəklitək ağzından düşməz qəhqəhə.
 İçənlərin üzü meydən alıb rəng
 Qızarmış, tərləmiş gül yarpağıtək.
 İskəndər əmr etdi: "Şənlik eşqinə
 Məclisdə bir alov parləsın yənə."
 Yenidən yaraşlıq, bəzək vuruldu,
 Cənnətə bənzər bir məclis quruldu.
 Məclisdə gül kimi bir atəş yanır,
 Qibtədən güllərin qəlbi dağlanır.
 Odlu tikan tutmuş əldə sarı gül,

Bu, Zərdüşt odunun tikanı deyil.
 O müşkin kömürdən axan şölələr
 Daşlara əks edən gövhərə bənzər.
 Qara rəng kömürlər ki, alovlanır
 Xəzinə üstündə yatan ilandır.
 Ya qoca insafsız, rəhmsiz məcus
 Əmr etmiş həbəşi qarət etsin rus¹⁹⁶.
 Hindistandan gəlmiş bir nəfər cadu
 Xırmana vurur bir arpadan odu.
 Müğ arpa yerinə əkmış ərgəvan,
 Bənövşə düşürmüş biçdiyi zaman¹⁹⁷.
 Həbəş müşk aparmış Mazandarana,
 Yerinə saf qızıl vermişdir ona.
 Ev hindli qadından qana bürünmüş,
 Abinus qırmızı söyüdə dönmüş.
 Səqləbli atını çapmışdır Çinə,
 Bərtasdan bir samur kükrəmiş yənə.
 "Bilal"da çıxarmış gözəl bir səda,
 Həbəşdə yaşarkən səs verir Rumda.
 Onun şən səsinə qara zəncilər
 Qəlbindən qan tökür, gözündən zohər.
 Qara qamışlıqdan çıxmış bir aslan,
 Uzun barmaqları alovlu oxdan.
 Katibin dalından göyərmiş qələm,
 Barmağında müşkin qələmlər möhkəm¹⁹⁸.
 Bir atlas satandır, oturmuş çox şən,
 Geyimi qoca bir qadın küllündən.
 Bir çox ip əyirmiş toxunsun palaz,
 Palazın yerinə tapmışdır atlas.
 Kimyəgərdir bu, kürəsi yanar,
 Dəmiri ataraq saf qızıl alar.
 Alovlar qızıldan qurmuş bir iksir,
 Öz ətlərinə saf qızıl səpir.
 Alovu bürüyən sıx-sıx tüstülər
 Neylufər gülünün zülfünə bənzər.
 Reyhanla bəzənmiş saxsı güldandır,
 Ancaq bu, meşədən çıxan reyhandır¹⁹⁹.
 Od deyil, Cəmşiddən qalma bostandır,
 Günəş xonçasında kökə yapandır.

Ağ-qara cövhəri parladandır bu,
 Müğlərin yoldaşı - hərbüdü dostu!
 Yeni bir qönçədir, yediyi tikan,
 Cövhəri qədimdir, görüşdə cavan.
 Qış vaxtı yoxsula şən nəgmə söylər,
 Qonşuya qazandan elçilik elər.
 Sazının telləri edər zümzümə,
 Zərdüştün Zəndindən xoşdur bu nəgmə!
 Zənd ilə Zərdüştü yaxan atəşi
 Yaxmışdır dünyanın böyük günəşi.
 Al gül yarpağıdır sərv budağında,
 Ötər kəklik, turac sol və sağında.
 Qırmızı mərcandan ucalmış çinar.
 Başında "ququ"tək kəkliklər ağlar:
 Ördəyə başında yer versə çinar,
 Köksündən acı bir sızıltı qopar.
 Ördəyin vücudu suyun düşgünü,
 Atəşə girərsə qaralar günü.
 Bu bağda coşaraq ötüşər quşlar,
 Hər quşda başqa səs, başqa ahəng var.
 Setarla çalınır sanki hər nəgmə,
 Şərqidən yüz kərə gözəl zümzümə.
 Ciyər duz yedikcə hey qanı damır,
 Duzun da həsrətdən bağı qavrılır.
 Dişlərə sirt açır şəkərburalar,
 Yedikcə insanın həvəsi artar.
 Qan daman kababın qoxusu ənbər,
 Müşkiylə bəslənmiş aşlar, yeməklər.
 Hər çeşid mürəbbə, turşu, meyvə var,
 Limon və portağal, narınc ilə nar.
 Çalanın Zöhrətək oynayır qəlbi,
 Kuzələr parıldar Müştəri kimi.
 O gülgün şərab ki, dilbərdən dilbər,
 Dünyadan dünyaca qaldırmış kədər.
 Hamının keyfi saz, səsləri yumşaq,
 Yalnız saz kəskindir ötsə də şaqraq.
 Orda bişmiş idi yoldaşlar tamam,
 Bircə şərab idi, ortalıqda xam.
 Yarım sərxoş idi böyük hökmüdar,

Çənginin əlində çəng sutək axar.
 Çəng səsi, mey, reyhan, qızarmış quşlar,
 Dar gözlü sənomlər, sıxı ağuşlar.
 Kimdir həyatından belə kam alan?
 İskəndərə məxsus bu şəraf, bu şan.
 İskəndər eşqinə müştəri üzlər
 Küpləri boşaltdı gündüzə qədər.
 Elə ki, gündüzün yarısı keçdi..
 Fələk də kürənin nisfini biçdi.
 İskəndər əmr etdi xəzinədə:
 "Xoş gəldin edilsin bu qonaqlara!
 Xalvarla gətirsin qızıl və bəzək.
 Dəvələr yüküylə atlas və ipək.
 Bir alay həbəşi şux xidmətçilər.
 Boyları sərv kimi, görüşü dilbər.
 Nə müşkə çəki, nə tirməyə daş var,
 Baxdıqca insanın gözü qamaşar.
 Dəyərli üzüklər, zümrüd, firuzə,
 Brilyant, daş-qaşlar gülümsər üzə.
 Qızıldan parlaq tac - zümrüd naxışlı,,
 Gövhərlə işlənmiş naxışlı, daşlı.
 Ətəyi kafurla dolu bir qumaş,
 Üstündə parlayır dəyərli daş-qaş.
 Kəcavə qatırda zərdi, zivərđi,
 Kəcavə çəkənlər qızıl kəmərđi.
 Bu qədər zər, zivər, dövlət, yatır var,
 Verdi Nüşabəyə xəzinədarlar.
 Nüşabə geyindi şahənə xələt,
 Necə ki, günəşdən ay alır zinət.
 Yenidən əmr etdi böyük İskəndər:
 "Hədiyyə alsın hər pəriüz dilbər!"
 Verildi adına görə hədiyyə,
 Burda geysin deyə, aparsın deyə.
 O qədər yükləndi hər gözəl pəri
 Çəkə bilməyirdi zəri, zivəri.
 Təşəkkür edərək öpdülər yeri,
 Sevinclər içində döndülər geri.
 Gövhər toplayınca uca mədəndən,
 Axıcı xəznətək döndülər şən-şən.

İSKƏNDƏRİN ƏLBÜRZ DAĞINA GETMƏSİ

Ey saqi, qırmızı süddən ver ki, hər
 Civəyə əks etsə, ona can verər.
 Ver mənə, dönmüşdür qanım civəyə,
 Söz düzüm dirnaqdan keçən rıftəyə²⁰⁰.
 Ey şafəq sökmədən oyanan himmət,
 Yənə söz saçmağa etmişəm niyyət.
 Bu qızıl sözlərlə bir gövhər qurum,
 Əlaltı başları daşlara vurum.
 Qızıl da varmıdır o güc, parıltı.
 Mən kimi dindarı etsin əlaltı?
 Bəzəkçün yaranmış bu qızıl, gövhər
 Bənd olsun, zəncirdir, qəm, kədər verər.
 Qorxaraq əyridən, quldur, oğrudan
 Varlılar qızıl gömər hər zaman.
 Yoxsul ki, hər zaman qızıl düşünər,
 Bu istək ona da xəzinə verər.
 İndi ki, qızıldan ucadır istək.
 Ən yoxsul, ən zəngin kimsədir, demək.
 Bu dünya olmuşdur yoxsul dünyası,
 Həm özü məsuddur, həm əqrəbası.
 Qorxusuz və rahat yaşar hər zaman,
 Çəkinməz quldurdan, qorxmaz oğrudan.
 Düşüncə, kədərdir çox sərvət, çox var,
 Dünyası az olan olur bəxtiyar.
 Tarixə dəyərli gövhər düzənlər
 Gövhərli xəznədən belə nəql elər:
 O Cəmşid idraklı aldıqca fərəh
 Nüşabə eşqinə qaldırdı qədəh.
 Gül ilə, mey ilə verdi əl-ələ,
 Neçə gün keçirdi sərkərdələrlə.
 İş görmək fikriylə bir gün oturdu,
 Bahardan bəzəkli bir məclis qurdu.
 Çəkdi o məclisə elə bir hasar
 Bürcündə görünməz oldu ulduzlar.
 Baş sərkərdələri eylədi dəvət,

Hörmətli yer verdi, göstərdi şafəq.
 Şən məclis qurdu bu sınınmış ərlər,
 Padşahın ağından aldılar bəhər.
 Fikrini açmaqdan durmadı geri,
 Bütün istəyini sürdü irəli:
 "Könlümə qonmuşdur belə bir həvəs,
 Sizdən başqasıyla almayım nəfəs.
 Sizin rəyinizlə istərəm ancaq
 Dünyanı mən qarış-qarış dolaşmaq.
 Ruma dönmək idi fikrim, nə etmək,
 Atın cilovunu çevirdi fələk.
 Əzm etdim ki, Ruma çevirməyim üz,
 Ölkələr dolaşım gəccə və gündüz.
 Şən, uçuq yerlərdə gözüm hər yanı.
 Əlimə keçirəm bütün dünyanı.
 "Səncab" ölkəsinin başında durum,
 "Soqlab" gümüşünə sikkəmi vurum.
 Ölkələr, torpaqlar dolaşmaqla mən
 Öyrənim xalqlardan hansıdır çox şən.
 Alım bu şənlikdən faydalı bəhrə,
 Çünki təsir edir dəmir dəmirə.
 Birinci yürüşdə istəyim ancaq
 O qoca Əlbürzə kəsmə yol açmaq.
 Dağları, çölləri aşıb keçərək,
 Sonra da dənizə səyahət etmək.
 Xəzər dənizinə durum baxım mən,
 Damlalar çiləyim suya qədəhdən.
 Ordumla sahilə çıxınca artıq
 Bir həftə ovlayım quş ilə balıq.
 Sonra da baxaram əzmim nəyədir,
 Zəmanə o zaman bir yol göstərir.
 Bu işlər olurnu fikrinizlə saz?
 Dövlət doğrulardan boyun qaçırmaz."
 Başçılar yer öpdü: "Sizindir əmr,
 Bizim fikrimizdir şah tökən tədbir.
 Baş qoyarıq, hara qoysanız ayaq,
 Əmriniz hər başa bir tacdır parlaq.
 Suda, ya atəşdə yer varsa, yənə

Fikrimiz baş əyər hər bir əmrinə.
 Atsanız yər ən uca dağlardan,
 Qorxusuz düşərək yərə hər zaman.
 Şahdan bir yol seçmək, bizdənsə ancaq
 Padşahın əmrinə boyun qatılmaq".
 Bu sözdən ürəyi olunca rahat,
 İskəndər onlara etdi çox hörmət.
 Yola çıxmaq üçün gördü hazırlıq,
 Açdı xəznələrin ağzını artıq,
 Ordunu gövhərlə elə doyurdu,
 Onları cəvahir daşımaq yordu.
 Öz kəskin ağlıyla qabağı görən
 Qorxaraq çəkindi yaman gözlərdən.
 Xəzinə yükləndi, yol aldı, ancaq
 Yollarda çətindi onu daşımaq.
 Dağlara qaldırmaq çətin olurdu.-
 Xəzinə çəkirdi göylərə ordu.
 Belə bir fikirə gəldi İsgəndər,
 O köhnə top üçün düzəltsin çənbər.
 Yerləri öyrənsin o, mənzil-mənzil.
 Quru nə qədərdir, dəniz neçə mil.
 Bilsin yer üzündə uca, alçağı,
 Ene və uzuna ölçsün torpağı.
 Əldən, zülümdən tutaraq xəbər
 Hər yoldan azana olsun bir rəhbər.
 Hər zülmü ədlilə yusun dövrədən.
 Qurtarsın hər azad xalqı bu qandan.
 Hər qorxulu yərə çəksin bir hasar,
 Hər yerdə bir hünər eyləsin izhar.
 "Yollar çox uzaqdır" deyər düşündü,
 Yollarda təhlükə, qorxu göründü.
 Hədərə getməsin çəkdiyi zəhmət,
 Xəzinə olmasın düşməncə qismət.
 Gördü ki, talandan varlanmış əskər,
 Varlıqlarından qorxdı İskəndər.
 Birinci, çalışmaz varı olanlar,
 Əlindən var-yoxu getməkdən qorxar.
 İkinci, qarşıya çıxsa ac, bəlli,

Qılıncı endirər o iki əlli.
 Sınaqlı kəslərdən böyük İskəndər
 Özüylə almışdı yüz on üç nəfər.
 Hamısı şahənə məclisin qəlbi,
 Hər işdə ağıl və tədbir sahibi.
 Sınaqdan Bəlinas hamıdan yaşlı,
 Hamıdan bilikli, hamıdan başlı.
 Ən çətin işlərə onu çəkərdi,
 O da ən ağıllı tədbir tökərdi.
 Xəzinə və yolun çətinliyindən
 Söz açdı ona hər uzağı görən.
 Bəlinas söylədi hey düşünərək:
 "Xəzinə torpağa gömülsün gərək!
 Ordu da padşahı təqlid eləsin,
 Bir xarabalıqda malı gizləsin.
 Bilinsin xəzinə gizləncən məkən,
 Hər kəs öz varına qoysun bir nişan.
 O uzaq yollardan qayıdan zaman
 Hər kəs qoyduğundan tapsın bir nişan.
 Tanınsın qoyduğu nişanı hər kəs,
 Etsin öz malını almağa həvəs."
 Bu fikri İskəndər irəli sürdü.
 Ordunun xeyrini bu işdə gördü.
 Torpağa gömdü öz xəzinəsini,
 Nişanla bərkətdi dörd dövrəsini.
 Əmr etdi, basdırsın sərvəti olan,
 Qəlbindən silinsin qorxu və duman.
 Dağlarda, daşlarda hamı yer-yərdən
 Daş-qaşı gömərək döndülər çən-çən.
 Hər kim ki, xəzinə və sərvət qoydu,
 Üstündə bir nişan və surət qoydu.
 Beləydi ruzgarın fəndi, oyunu,
 Başqa bir xəyalə çevirdi onu.
 Ayrı bir tərəfdən Ruma yol aldı,
 Xəzinə o yerdə gömülmüş qaldı.
 O qədər saz idi ordunun halı
 Ehtiyac görmədi alsın o malı.
 Açıqda o qədər tapdılar dövlət,

Gizləndən sərvətə olmadı rəğbət.
Səfərdən Yunana basarkən ayaq,
Dünya işlərindən oldular uzaq.
Tikdilər məbədcin ən yüksək bina,
Oldu hər kəs üçün ibadət-xana.
Deyrə vəqf edildi gömülən sərvət,
Hər kişi verdi baş rahibə bir xətt,
O xətlə tanrıya, dinə inanan
Axtarıb tapsın hər sərvətdən nişan.
O monastirlərdə indiyə qədər
Gömülən sərvətdən qalır sənədlər.
Bunu dini bir bərc bilənlər, əlbət,
Məbədə ürəkdən göstərir xidmət.
Sənəddən birisi verilir ona,
Düşür o sərvəti tapmaq yoluna.
Xəzinə açanın gəlsə müjdəsi.
Alar hər xəznədən ayaq kirəsi.
Mənə bəxtim ayaq kirəsi vermiş,
Ayağım xəzinə-içinə girmiş.

İSKƏNDƏRİN DƏRBƏND QALASINI ALMASI

Dur, saqi, mey gətir, versin mənə naz,
Gəncliyi qaytarar, insan qocalmaz.
Əlimdən çıxmışdır bu iki dövlət.
Edirəm küpdəki qana qənaət.
Kim istər yaxşı ad keçirsin ələ
Görək bu qapıda olsun bir kölə.
Qoysun yaxşılıqda clə təmiz ad,
Bununla sonunu cləsin abad.
Vücudə geyinsin belə bir köynək,
Saxlasın bələdan onu zirehtək.
Hər kim öz sonundan yaxşılıq umar,
Gözəl addan başqa gözəl adını var?
Durma, sən ey uca ad-san bəyənən.
Dünyada yaxşı ad almaq istəsən,
Geyin, yaxşılıqla bir donu parlat,

Başqa əlbəsanı yaxşılıqla sat.
Görməyirsənmi bu müşkü hər zaman
Qara bir ipəkdə saxlayır satan?
Bu yeni xəyalə bəzək vuranlar
Ən gözəl adlardan daim dəm vurur:
Gözəl ad çıxardı böyük İskəndər.
Ondan fayda gördü, dərdi çox bəhər.
Yaxşılarla durdu, oturdu hər an,
Yanına yol tapa bilməzdi yaman.
Şahlardan ziyadə böyük İskəndər
Məzluma daha çox salırdı nəzər.
Hər yerdə bir zahid görsəydi, xəlvət
Çapardı yanına, edərdi hörmət.
Hər yerdə çətin-bir döyüş başlardı,
Zahidlərdən kömək, himmət umardı.
İskəndər onunçün üstün gəlirdi,
Daşı füzəhdən seçə bilirdi.
Onunla bərabər çarpışan ordu
Bu işdən incidi, üzünə durdu
Dedilər ona: "Ey dünya sarsıdan,
Sən dövlət işinə çalış hər zaman.
Ordudur qazanan uğurlu zəfər,
Sən ancaq zahidə salırsan nəzər.
Dünyanın açarı qılıncdır, əlbət,
Bu zahid kəslərlə nədir bu ülfət?
Zəfərə silahsa zəhd ilə himmət.
Bu nöqsanımızı bizə də öyrət.
Döyüşçün çaparkən bu meydanlara
Biz də zahidlərdən istəyək çarə?"
İskəndər dinlərkən əskər sözünü,
Dinmədi, saxladı bundan özünü.
Faydalı görünməz tez cavab vermək,
Hər cavab vaxtında verilsin görək.
Elə ki, Əlbürzə yol aldı ordu,
Hər yerdə şahdan bir nəyib oturdu.
Bu çətin yollarda heç yorulmadan
Ovçu aslan kimi keçdi Şirvandan
Açaraq öz istək qol-qanadını

Oradan Dərbəndə sürdü atını.
 O zaman çox abad deyildi şəhər.
 Üstündə bir qala vardı mötəbər.
 Qalada kök salmış azgün quldurlar,
 O yoldan kim keçsə yolunu burar.
 Elə ki, İskəndər çadırı qurdu,
 Quldurlar çadırı yuxarı vurdu²⁰¹.
 Qala qapısını bağladı düşman,
 Qorxmadı qılıncdan, qılınc vurandan.
 Hüzura gəlməkdən baş qaçırdılar,
 İtaət ipini bütün qırdılar.
 Şah çağırsa belə uca dərğaha,
 Heç biri itaət etməzdə şaha.
 Onlara dostluqla uzansa qolu
 Yənə də gedərkən kəsərdi yolu.
 Çarəsiz qalınca çox kədərləndi,
 Əzm etdi ortadan qaldırın bəndi.
 Əmr etdi ki, yüz min silahlı əskər
 Hasarlı qalaya doğru gölsinlər.
 Yıxınlar mancanaq, sapan, daş ilə,
 Köpürən qan ilə versinlər selə.
 Qırx gün o hasarda çalışıb durdu,
 Kərpic də qopara bilmədi ordu.
 O yüksək qaladan ox qanad salmış,
 Nə kəmənd yetişər ona, nə qayıf.
 Belə sətir görüncə sapaın atanlar
 Gəlincək qaladan çox utandılar.
 Nə hasar araba ona yol tapır,
 Nə də mancanaqdan qorxusu vardır.
 Yorulub qalınca bu çalışmaqdan,
 Bu günbəd üstünə boş qoz atmaqdan.
 Sınaqlı İskəndər bir məclis qurdu,
 Başçıları gəlincə belə buyurdu:
 "Bu qala haqqında nədir fikriniz?
 Yorulduq düşünüb-daşınmaqdan biz.
 Ölkələr fəth edən dikbaş igidlər
 Ədəblə baş əyib dua etdilər:
 "Bəndəyik, əmrinə bağlıdıq kəmə,"

Dincəlmək bilmədik bu günə qədər.
 Qırx gündür yuxusuz, yorğun yeməksiz
 Buludla, günəşlə çarpışıq biz.
 Buludun başına, bilirsən, yol yox,
 Nə qılınc vurular, nə nizə, nə ox.
 Hər işə div kimi tapdıq bir çara,
 Bu divlər evində gəldik zinhara,
 Bu uğursuz yoldan gəl dönək geri,
 Çeynəyək daşları, dik təpələri".
 İskəndər duydu ki, igid başçıları
 Acizdir bu işdən, olmuşdur naçar.
 Sürmədən günəş mil çəkdi gözünü
 Batdı bir al gövhər Nil dənizinə²⁰².
 Sahildə səpərək xəzinə, gövhər,
 Bir məclis bəzədi bahara bənzər.
 Hamı bu məclisə gəldikdən sonra
 Söylədi döyüşkən uca başlara:
 "Yaxında varmıdır bir zahid dindar,
 Dünya işlərindən çəkilən kənar?"
 Bir nəfər söylədi: "Uca tacıdar,
 Bu yaxın köhüldə qoca zahid var,
 Kimsənin üzünü görməz bu adam,
 Bir çəngə ot ilə keçinir müdam."
 Yerindən ox kimi qopdu hökmüran,
 Ayrıldı məclisdə olan dostlardan.
 Xas adamlardan da qoşuldu ona.
 Aradı, iz tapdı köhül yoluna.
 Gecə, yol düşmənin günündən qara,
 Fəncər tuturdular o şəhriyara.
 At sürdü, köhülə gəlincə yaxın,
 Aydınlıq köhülə edincə axın,
 İşığı görüncə zahid uzaqdan
 Dışarı sıçradı o qaranlıqdan.
 Gördü bir mələkdir günəştək parlar,
 İqbalı olmuşdur yuxudan bidar.
 Qoca tez padşahın yanına keçdi,
 Şahlığın nuruyla padşahı seçdi.
 Söylədi: "Görürəm, bir gövhərsiniz."

Zənnimcə cahangir İskəndərsiniz.
 İskəndər şəfqətlə ona əl verdi,
 Onunla bərabər köhülə girdi.
 Soruşdu: "Bu yerdə dostun kim, ey pir?
 Bu çöldə yeməyin, geyimin nədir?
 Bir də anlat mənə, dar köhüldə sən
 Nə bildin cahangir İskəndərəm mən?
 Söylədi: "Həmişə qəlbin olsun şad.
 Hər zülmün bəndindən olasan azad.
 Ulduzun bəxtində versin əl-ələ,
 Taleyin ucalsın səadət ilə.
 Görüncə səni mən tanıdım ondan:
 Ayı qaranlıqda tanıyar insan.
 Dünyada sanma tək sənin güzgün var.
 Mənim də ürəyim güzgüdür, parlar.
 Yüz ildir parladır onu riyazət,
 Bir surət göstərə bilir, nəhayət.
 Ey uca fikirli, sordunuz məndən:
 Necə ömr edir sən dar göhüldə sən?
 Olmuşam sayonda sağlam bir insan,
 Əvvəlkindən daha sağlamam, inan.
 Qəlbimdə kimsəyə yox məhəbbət, kin,
 Azadə, bəxtiyar yox mənim təkin.
 Dünyada bir vəfa görmədim, gerçək,
 Vəfasız kimsədən umulmaz kömək.
 Hər işi fikrimlə çox ölçüb biçdim,
 Özümə yararlı bu yeri seçdim.
 Hesabı, kitabı kəsdim dostlardan,
 Yalnız bir dostum var - böyük yaradan.
 Doyunca yeməyə etmədim adət,
 Mədəni doldurmaq zəhmətdir, zəhmət.
 Yediyim köy otdur, geydiyim həsir,
 Daşları, bax, bunlar kimiya edir.
 Bu illər uzununu tacidarlardan,
 Səndən başqasını görmədim, inan.
 Səbəb nə, göylərdə sönmüşkən çıraq
 Uğurla köhülə basdınız ayaq?
 Sənə bu köhüldə, ey böyük insan,

Xidmətçin əskiyəm bir qara quldan."
 İskəndər dedi: "Ey sınaqlı qoca,
 Çarəm yox, gəlmişəm, fikrimdir uca
 Tanrı bir dəmiri böldü ikiyə,
 Bizlərdə tapşırdı "sahib ol" deyə.
 Onlardan qılinc və açar bəzərkən
 Açarı sən aldın, qılincı da mən.
 Bu dəmir qılınca işıqlı gündə
 Mən haqqa köməyəm ədlin önündə.
 Sən də, gəl, gecəyəkən göstər kərəmət,
 Ədalət yolunda bir açar tərət.
 Mənim bu qılincim, sənin açarın
 Açsın qapısını xalqın, diyarın.
 Bu dik dağ başında var uca hasar,
 O yerdə yurd salmış azğın quldurlar.
 Gecə də, gündüz də çalırılar karvan,
 Sənə də qəsd edir bu azğın düşmən.
 İstəyim bu işlək yolu açmaqdır,
 Ədl ilə, biliklə bəzək saçmaqdır.
 Sən öz himmətinlə göstər bir hünər,
 Tale də bu yolda köməklik edər.
 Əyridən, oğrudan təmizlənr yol,
 Yolçunun ərzağı artar, olar bol."
 Elə ki, anladı o qoca dindar.
 Qalada hökm edir azğın quldurlar,
 Ahından açınca odlu bir sapan,
 Göylərin qapağı açıldı haman.
 Dağa o sapanı elə fırlatdı,
 O dağ öz içində dönizə batdı.
 Padşaha söylədi: "Qayıt indi sən,
 Uca dağ oynayıb qopdu yerindən."
 Məclisə dönüncə uca şəhriyar,
 Məclisdə olanlar qarşı çıxdılar.
 Ən gözəl bir məclis qurdu yenidən,
 Ortaya mey gəldi, üzlr oldu şən.
 Xidmətçi gəldi ki, qalabəyidir,
 Hüzura gəlməyə izn istəyir.
 Əmr etdi, hüzura aldılar onu,

Girincə yer öpdü, əydi boynunu.
 Alqışlar yağdırdı uca dərğaha,
 Açarı ədəblə verdi padşaha.
 Söylədi: "Bu gecə qopdu bir bələ,
 İsgəndər gücüyü dağıldı qala.
 İki bürc hasardan birdən qoparaq
 Uçuldu padşahın bürcündən iraq.
 Tanrının qəhrindən qopdu bir sapan,
 Hasara düşüncə dağıldı hər yan.
 Səninsə sapanın çatmaz bu yerə,
 Günəşi yandırmaz kiçik bir zərrə,
 Bilirəm, xarablıq deyil ordudan,
 Başqa bir qapıdan gəlir bu sapan.
 İndi ki, göyün də hökmü səndədir,
 O qala, o da sən, sənindir əmr."
 Baxdı başçılara, dedi İskəndər:
 "Duaya bundan xoş kim dəlil istər?
 Qırx gündür daş, qılınc yeyir bu hasar,
 Sınaqlı igidlər hey çarşıqlar.
 Bu qədər qılıncın almaz gücüyü
 Qopmadı o dağdan bir kəsək belə.
 Yoxsul bir zahidin çəkdiyi əhdan
 Dağıldı bir hasar, bürc oldu viran.
 Cizcə bu qalaya kim oldu üstün?
 Bu dünya zahidsiz olmasın bir gün."
 Başçılar bu işə çox heyran oldu,
 Öz dediklərindən peşiman oldu.
 Yer öpüb dedilər: "Sən ey hökmüran,
 Taxtından, tacından ayrılmayasan.
 Ölkədə qolların qüvvətə dolsun,
 Çəkiyin daşları əbədi olsun.
 Belə nüktələri sənənsən tanıyan,
 Səni öz kölgəsi etmiş yaradan.
 Bu sirri, hikməti biz də anladıq,
 O yanlış yollardan çəkildik artıq."
 Yenidən bürüdü qoşun hasarı,
 Yollardan qaldırdı yol vuranları.
 Qalanın yerinə ərazi verdi,

Onları verdiyi mülkə göndərdi.
 Göylərlə öpüşən qalanın bir-bir
 Uçulmuş yerləri edildi təmir,
 Elə ki, dağıntı, uçuqlar bitdi,
 Zülmün qalasını ədl evi etdi.
 O dağda əhali doymuşdu cana,
 Şikayət etdilər o hökmürana:
 "Bu qırpaq xalqı bir dəhşətdir, dəhşət...
 Əkin əkməyə də bizdə yox cürət.
 Axına başlarkən açıq dağlardan
 Əkindən, biçindən qoymazlar nişan.
 Axından ölkəmiz çox ziyan edir,
 Malımız, canımız məhv olub gedir.
 Rahatlıq versəydin bu ölkəmizə,
 Böyük bir mərhəmət edərdin bizə.
 Bu açıq və uçuq yerləri bir-bir
 Daş ilə dağ kimi eyləsən təmir,
 Onda çöl xalqının axınlarından
 Rahatlıq içində dincələr xəzran"²⁰³.
 Əmr etdi: nə qədər açıq, uçuq var,
 Çəksin bu xəzranın xalqı bir hasar.
 Gecə də, gündüz də qara daşlarla
 Olduqca böyük səd çəkilsin yola.
 İş bilən, sınıanmış daş yonanlardan,
 Dağlarda açığı sədlə bağlayan
 Bilikli ustalar göndərdi ora,
 Keçidlər alındı möhkəm hasara.
 Hasar işlərindən azad olaraq
 Hərəkət qəsdilə ucaldı bayraq.
 Gurlayan təbillər açdı yara,
 Ağaclar abnustək olurdu qara.
 İskəndər xeyməni çıxardı çölə,
 Yollarda mənzili qatdı mənzilə.
 Ata ölkə kimi verdi hərəkət,
 Hər bürcə çatınca saçdı səadət,
 Gecənin saçları müşkin hələqədən
 Neylufər günbədə saçarkən səmən,

Yolun zəhmətindən padişah, ordu
Azacıq dincəldi, bir məclis qurdu.
"Əfsanə söyləsin" deyər, İskəndər
Çağırır o yerdən bir neçə nəfər.
Verdi bir çox sual o yerə dair,
Bütün vəqələri öyrəndi bir-bir.
Söz sözü çəkərkən hər yerdən onlar
Açdılar şaha çox maraqlı əsrar:
"Burda bir qala var ki, cənub yeli
Əssə də, o yerə uzanmaz əli.
Minadan bir daşdır, saçar müşk, ənbər,
Həm gözəl, həm şəndir bir cənnət qədr.
Sərir adlanır o mübarək məzar,
Orda Keyxosrovun taxtı, camı var.
Keyxosrov mülkündən köçüb gedərkən,
Taxtına, tacına bu yerdir məskən.
Məzarı odlu bir köhüldür ancaq,
O yerə olmayıb ayaq da basmaq.
Həm də o məkanda padşahlıq edən
Bir mülküzadə var onun nəslindən,
O şahın yerinə pərəstiş edər.
Taxtını, tacını düşməndən güdər."
O dünya dolaşan uca hökmüran
Gül kimi açıldı bu xoş dastandan.
Harda macərəli bir qala alsın,
Yenilən qüvvətli, ya aciz olsa,
Girərdi qalaya Keyxosrov sayaq
Apaçıq, ya da ki, gizli olaraq.
Qalanı dolaşıb dönərdi yenə,
Bəxşişlər verərdi keşikçisinə.
Hər şeyi görməyə marağı vardı,
Hər işin üstündən odtək çapardı.
Elə ki, eşitdi bu keyfiyyəti,
Qalanı görməyə artıdı rəğbəti.
Qoca Keyxosrovun köhnə canından
Dövlət məclisinə versin yeni can.

İSKƏNDƏRİN SƏRİR QALASINA GETMƏSİ VƏ KEYXOSROVUN QƏBRİNİ ZİYARƏT ETMƏSİ

Saqi, dur şərabla könlümü güldür.
Bu işdə səbrinə bir ölçü götür.
Könül çırağının tükənmiş yağı,
Mey ilə parlat bu sönük çırağı.
Gündüz qarğa rəngli qara gecədən
Çıxmış Zəngibardan kafur kimi şən²⁰⁴
Uğurlu cənnəttək işıqlı gündüz
Şəfəqlər içində parladırdı üz.
Havadə toz, duman yox zərrə qədr.
Lacivərd rənginə boyanmış göylər.
Guşəyə çəkilməmiş küləkli xəzan.
Baharın dan yeli əsir hər yandan.
İşıqdır dağ, çəmən, bütün yer üzü,
Parlar al çıraqda dünyanın gözü.
Kainat bir cənnət bağına bənzər,
Hər yanda qoxuyar müşk ilə ənbər.
Bəxtiyar İskəndər uğurla yəno
Taxtından oturdu taxtı-rəvanə.
Göylərə söykəndi tacının başı,
Ucaldı bayrağı, açıldı qaşığı.
Yer yorulmuş idi at nallarından.
Dağların başına düşdü həyəcan.
Ordunu Səririn şəhrinə çəkdi,
Keyxosrov taxtını görmək istərdi.
Sərirli eşitdi İskəndər gəlir,
Keyxosrov taxtını görmək istəyir.
İşindən, ağılından tutmuşdu xəbər,
Adildir cahangir böyük İskəndər.
Kəyanın nəslinə verməmiş ziyan,
Doğruya köməkdir, arxadır hər an.
Çoxunun başına qoymuş qızıl tac.
Bəxşişlər verməmişdir, almamış xərac.
Şahı qarşıladı iki mənəzildən,
Xalılar döşədi, yollar oldu şən.

Dəyərli bəxşilər saçdı o qədr.
 Sayını olmadı bilən bir nəfər.
 Gül kimi tərətəzə hər çeşid dəri,
 Götürmüş həddindən çox bu şeyləri.
 Zil qara samur, al tülkü dərisi..
 Qaqum, qunduz, vaşak ki, hər birisi
 Baharda ilk açan yarpağa bənzər.
 Üstünə səpilməmiş bənövşə, ənbər.
 Başını dik tutan boyları çinar,
 Döyüşdən qorxmayan igid qulamlar,
 Cilovda yeriyan qullar hər biri
 Görüşdə ən təzə, xidmətdə diri.
 Hüzura göndərdi belə bir bəxşiş,
 Başqa töhfələri həddini aşmış.
 Saraya axınca bu var, bu dəniz,
 Nazirlər saymaqdan qaldılar aciz.
 Sərirli hüzura gəldi, baş vurdu,
 Belini ikiqat bükərək durdu.
 İskəndər şəfqətlə oturtdu onu,
 Hörmətlə yüksəltdi uca boynunu.
 Məclisdə bitincə görüş ayini,
 Soruşdu taxt ilə cam qissəsini:
 "Anlat ki, tilsimli cam, Kəyan taxtı
 Necədir, sönmüşdü onun da baxtı?"
 Sərirli dedi: "Ey dünyanın şahı,
 Şərəfli şahların ey şahənşahı!
 Keyumərs ordundan kiçik bəndədir,
 Firdun mülkünün fərmanindədir.
 Ulduzlar yayına ox olsun sənin,
 Göy kimi dünyanı tutsun kəməndin.
 Keyxosrov camıdır hər şeyə açar,
 Sənin də öləndə açan güzgü var.
 Fərq budur, dünyada qazandı ad-san
 İskəndər güzgüdən, Keyxosrov camdan.
 Taleyi oyanmış padşahlar getdi,
 Bu taxtı, bu tacı sənə tərək etdi.
 Taxtınla dünyaya saçılınsı işıq,
 Başından tac əskik olmasın artıq.

Dünya tacıdır əzm etmiş, desək
 Köhnəlmiş bu tağa vursun yeni rəng.
 Onunçun atını sürmüş bu yerə,
 Ucalınsın daxmamız uca göylərə."
 İskəndər dedi: "Ey böyük namidar,
 Kəyandan bu taxta, taca yadigar.
 Çünki mən Kavusun taxtına keçdim,
 Cəmşidin camından gülgün mey içdim.
 Bu uca taxt ilə cam üçün, gerçək.
 Oynamış yerindən, çırpınır ürək.
 Bilmək istəyirəm, uca tacıdar
 Dar köhüldə necə tutmuşdur qərar?
 Keyxosrov sirtini arar İskəndər,
 Sən otur, o yerə yalnız yol göstər!
 Yiyəsiz taxtına ağlayım bir an,
 Öpüm gülgün camın dodaqlarından.
 Bu taxt ki, Xosrovdan qalmış yadigar,
 Şahın ölümündən açarmı cəsar?
 Eşidim o cansız camdan bir salam.
 Vücudum canlansın, yaşayım xoşkam.
 Canımın güzgüsü paslıdır, gərək
 O pasla güzgünün tozunu silmək.
 Görməklə qəlbimə düşsün bir təşviş,
 Asan olsun mənə hər bir çətin iş."
 İskəndər sözünü salmadı yerə.
 Sərirli itaət etdi bu əmrə.
 Tez qalabəyinə göndərdi xəbər:
 Qarşıya çıxarsın böyük töhfələr.
 Çeviklik göstərsin hər bir xidmətdə,
 Həm qonaq sevməkdə, həm nəzakətdə.
 Tapşırıq verdi: taxt keşikçiləri
 Padşaha xidmətdən durmasın geri.
 Yol versin, Keyxosrov taxtına keçsə,
 Qədəhi doldursun gülgün mey içsə. ,
 Keyxosrov taxtına əyləşdirsinlər,
 Töksünlər başına inci və gövhər.
 Şərəblə doldurub firuzə camı
 Versinlər padşaha, qalmasın kamı.

Versin xoşladığı yeməkdən ona,
 Durmayın geri baş əyməkdən ona.
 Elə ki, bitirdi tapşırıqları,
 Dedi: "Şah buyursun qalaya sarı.
 İzninlə burada qalmaltıyam mən,
 Sizi qarşılıyım ordan dönərkən."
 Getməkcün tərəndi böyük İskəndər,
 Bəlinas onunla getdi bərabər.
 Məhəkə vurulmuş beş-altı qul da
 Ona yoldaş oldu bu çətin yolda.
 Mağara yolunu durmadan biçdi,
 O qədər ucaldı, göyləri keçdi.
 Dırmandı rahatlıq etmədən belə
 Çərx kimi burulan yoxuş, keçidlə.
 Gördü bir qaladır, alçalar göylər,
 Adını davada çəkməmiş bir or.
 Gəlinlər tez şərbət hazır etdilər,
 Qatdılar dodaqdan ona gül, şəkər.
 Açıldı şahənə gözəl bir süfrə,
 Yeməkdən düzüldü adına görə.
 Sarayın qızları bənzərdi aya,
 Hər yandan padşahı aldı araya.
 Dəbdəbə, şövkətə daldı İskəndər,
 Dövlətin siması qəlbi cəzb edər.
 Şah xörəkdən yedi, şərbətdən içdi,
 Qalxınca Keyxosrov taxtına keçdi.
 Taxtın ayağına gəldiyi zaman
 Hörmətçin tacını aldı başından.
 Elə bil səsləndi hər qapı, divar:
 "Yuxudan oyandı yatan tacidar."
 Sərirli vermişdi belə bir fərman:
 "Keyxosrov taxtına çıxсын hökmüran."
 O böyük tacidar keçincə taxta,
 Bir simürğ oturdu sanki budaqda.
 O qızıl sütunlu taxtı güdənlər
 Söz xəzinəsindən saçdılar gövhər:
 "Padşahın çıxması şahənə təxtə
 Hər zaman uğurlu yol açar bəxtə.

Yaqutu ölçən bu gövhər cam ki, var,
 Çox saysız sərviətə olmuşdur açar.
 Bu dövlət bəccərən cam və taxt ilə
 Çox taxtı və camı alarsan ələ."
 O biri dedi: "Ey uca şəlliriyar!
 Bir ölkə görməmiş səntək tacidar.
 Keyxosrov taxtına sən ki oturdun,
 Başını fələyin taxtına vurdun."
 İncə bir dil açdı başqa bir nəfər:
 "Keyxosrov, Keyqubad nə vaxta qədər,
 Qolun ki, bu taxtla gücləndi artıq,
 Edərsən Keyxosrov və Keyqubadlıq."
 Şah bu taxt önündə bəxtiyarlıqla
 Gözəl fal vuruldu namidarlıqla.
 Padişah bu taxta bəzək, şən verdi,
 Ölən Keyxosrova yeni can verdi.
 Şah taxtın üstündə oturdu çox az,
 Tez taxtı öpərək endi keyfi saz.
 Şah taxta o qədər xəzinə saçdı,
 Xəznədar gözünü heyrətlə açdı.
 Əmr etdi: bir qızıl kürsü qoyulsun,
 Xosrovun camı da yanında olsun.
 Kürsüyə oturdu adlı tacidar,
 Keyxosrov camını ələ aldılar,
 Saqi tapşırığı görünəcə belə,
 Parlatdı o camı qızıl mey ilə.
 Verdi İskəndərə qolbində sevinc:
 "Keyxosrov eşqinə bu şərəbi iç!
 Bəxtinin ulduzu sənə yar olsun,
 Qolların bu camla bəxtiyar olsun!"
 Şah camı görünəcə ayağa qalxdı,
 Bir kərrə içərək camı buraxdı.
 Cama qolbağından saldı bir gövhər,
 Oturdu, önünə qoydu İskəndər.
 Yiyəsiz o taxta kədərlə baxdı.
 Gözündən şərəbsiz cama yaş axdı.
 Padşahsız, şərəbsiz, yecimtək duran
 Boş taxta. boş cama çəkdi bir dastan:

- Qalmasın qızıl taxt yiyəsiniz, yalnız,
 Bu cam da olmasın qızıl şərəbsiz.
 Hər qədəh işığı alır şərəbdən,
 Hər taxta qiyməti verir hökmürən.
 Tacidar getdimi, durma, taxtı qır!
 Şərəbi tökülsə, camı yerə vur!
 Padişah taxtında olar sərəfraz,
 Cənnətin taxtında naz ilə yatmaz.
 Dünyadan cənnətə keçən bir insan.
 Bax, belə bir taxtı sanacaq zindan.
 Bir quş gülşənindən ayrı düşərkən
 Qəfəsi "ac"dandır, toru ipəkdən.
 Budaqdan yaşıl tac qoyduğu zaman
 Sədəfi, ipəyi çıxarır yaddan.
 Biz tac düşgünüyük neçin bu qədər.
 Ölüm basqınından tutan yox xəbər?
 Xəzan qılıncını görmədiyindən
 Qol-budaq ataraq bahar olur şən
 Maral sağrısını şişirdən zaman
 Bilmir ki, bu yerdən keçəcək aslan.
 Cüyürlər çöllərdə oynur, şənlenir.
 O qorxunc aslanlar yatmışımı, nədir?
 Ahunun göbəyi dolmuş müşk ilə,
 Bəbirlərin dişi sınımamış hələ.
 Belə bir qəflətlə keçir günümüz,
 Bir zaman yanğından qopar ünümüz.
 Faydasız olan bu taxt nəyə görə?
 Üstündə başqası ömür sürəcək.
 Biz başqa kəslərə yer qızdırırıq,
 Bu yerdən utanmaq görəkdir artıq.
 Faydasız bu taxta uyma, saxtadır,
 Yerimiz taxt deyil, quru taxtadır.
 Bu qızıl taxt deyil, versəniz fikir,
 Ayağa vurulmuş ağır kündədir.
 Bir taxt ki, əbədi yer deyil sana,
 Onu ölməmişkən parçalasana!
 Keyxosrov camında qalmamışsa su,
 Yerinə mey tökmə, qoy qalsın quru.

İSKƏNDƏRİN KEYXOSROV MƏQBƏRƏSİNƏ GETMƏSİ

Ey saqi, Keyxosrov camını doldur,
 Bir cam ki, hər gözə verir işıq, nur.
 Dur, ağzına qədər mey doldur ona,
 Hörmətlə ver əsrin Keyxosrovuna.
 Ey uca şövkətli adil padişah,
 Müştəri simalı, asiman pənah!
 Keyxosrov qurduğu məclislər hanı?
 Taxtında oturan İskəndər hanı?
 Onlar öz bürcünü ataraq getdi,
 Şövkəti, dövləti sənə tək etdi.
 Dünyada İskəndörtək etsən raftar,
 Sənindir hər buyruq, sənə tacidar.
 Bu dünya adına vurmuşsa sikkə,
 Səninlə şənlonmuş olsa da ölkə,
 Könül vermə könül aldadanlara,
 Dünya üz verməmiş mehribanlara.
 Onu kim sevdisə, dostun önünə,
 Bax, nələ çıxarmış o döngə-döngə.
 Bir taxtı hiyləylə qurdu, bax, sonra
 Nə oyun açdı o, taxt quranlara.
 O cam ki, bir nəfər məsti şad etdi,
 Bax, cam sahibinə nə bidad etdi.
 Bu yeddi kişyərdə Keyxosrov sənən,
 İskəndər mülkünə fərman verənsən.
 Bu şahdan güzgülü al, o şahdan cam al,
 Düz göstərdikləri yolla get, nam al!
 Hər iş bir qərar verərkən bu gün.
 Sabaha ondan bir sənə var, düşün.
 Şahlara tac verən tacidar sənən!
 Atanın taxtında yadigar sənən!
 Şən yaşa, getdi o şən yaşayanlar,
 Köçdü tacidarlar, sənən tacidar!
 Bu bağda turacın qanadlarıtək
 Nə çinar qalacaq, nə də bir çiçək.
 Əxistan ömrünü vurdusa başa,

Bu yaşıl gülşəndə sən var ol, yaşa!
 O məni ucaltdı nazla, nemətlə,
 Göylərə qaldırdı yerdən hörmətlə.
 Sən məni ucaltdın ondan da artıq,
 Bağının qapısı üzümə açıq.
 Yerlərə naxışlar vurduqca dövran
 Üzüne fənlilər gülsün hər zaman.
 Zamanın əlaçiq hatəmlərindən
 Yalnız sən qalmışsan, yaşa daim sən!
 Nədən söyləyirdim, harada qaldım,
 Atımı sürərək, hara yol aldım!
 İskəndər o taxtda, o camda, heyhat
 Görmədi rahatlıq, görmədi səbat.
 Göylərin əbədi taxtı olmayan
 Hər bir taxt deyilmi həyata zindan?
 Bəlinas həkimi dəvət elədi,
 Oturdu o cama yaxın, söylədi:
 "Camdakı ayinə sən də qıl diqqət,
 Ondakı əsrarı ara, tap əlbət!"
 Bəlinas o cama edincə nəzər,
 Qolayca oxundu bütün rəqəmlər.
 O yerdən ki, haman cam asılmışdı,
 Sırayla bir neçə xətt yazılmışdı.
 O xəttə dərindən saldılar nəzər,
 Gizli bir hesabı dərhal seçdilər.
 Padişah, Bəlinas öz kamalilo
 Xətlərin sayını gətirdi ələ.
 Sonralar padişah bu torpaqlardan
 Öz vilayətinə keçdiyi zaman
 Camdakı ayini tapdı Bəlinas,
 Üstürləb düzəltdi o ayinə xas.
 Elə ki, İskəndər yol tapdı cama,
 O yerdə dincəldi, yetişdi kama.
 Dedi Bəlinasa: "Səndəndir kömək,
 Bu taxta başqası qonmasın gərək!"
 Bir tilsim düzdü o ağıllı həkim,
 O taxtın üstündə otursa hər kim,
 Az keçər, bu taxt da tərpənər birdən,

Onu bu yaqut taxt atar üstündən.
 Eşitdim o cünbüş indi də vardır,
 Qızıl taxt üstündə o bərqərrər.
 Xosrov ayinini təqlid edərək
 Gəldi darvazaya şah Keyxosrovtək.
 Camdan, taxtdan gəldi məqsədi ələ,
 Üz qoydu Keyxosrov yatan köhülə.
 Şahı qələbəyə böyük zəhmətlə,
 Apardı köhülə yüz əziyyətlə.
 Elə ki, köhülə şah yaxın oldu,
 O daşlıq yollarda atlar yoruldu.
 Getmək çox çətindi, nə yol, nə iz var,
 Hər yanı bürümüş tikan və buxar.
 Bələdçi söylədi: "Padişahım, dur,
 Keyxosrov yatdığı köhül, bax, budur.
 Yolları şimşəkli ildırım vurmuş,
 Qayalıq qayalıq üstündə durmuş.
 Köhülün sirtini öyrənmək üçün,
 Padişahım, bu yolda bir qədər düşün.
 Dış-dırnaq tökülür qorxunc yollarda,
 Keyxosrovtək özün yatarsan orda.
 Əsrar pərdəsinə olma çox yaxın
 İşini çox uzanar arayanların.
 Yüyəni geriyə çevirin daha!..
 Bu köhül içində yatmış əjdaha."
 İskəndər üzünü çevirdi ondan,
 Köhülə piyada getdi hökmüran.
 Bəlinas arxada, önündə rəhbər,
 Sınanmış iki qul, bir də İskəndər.
 Keçdilər zəhmətlə, bitdi qayalıq,
 Köhül dəhlizinə çatdılar artıq.
 Köhül xəzinəsi gəlincə ələ
 İskəndər qəlbinə düşdü vələlə.
 Gördü daş köksündə köhnə bir yarıq,
 Ensiz bir yolu var, dar və qaranlıq.
 Köhül sahibindən tapmaqçın nişan
 Köhülə zəhmətlə girdi hökmüran.
 Bir qədər keçmədi, od qalxdı birdən,

Alışıb yanırdı içəri girən.
 Soruşdu: "Bəlinas, nədir bu odlar?
 Dəniz qal köhüldə hardandır buxar?"
 Bəlinas diqqətlə baxdı bir zaman,
 Bilsin ki, neçin od fısqırır daşdan.
 Gördü bir parlayan dərin quyu var,
 İçində qaynaşır olvan işıqlar.
 Kimsə o işıqdan tutmamış xəbər,
 Arayan tapmamış ondan bir əsər.
 İşığa nə qədər aradı yol, iz,
 Bir işıq tapmadı, qaldı səmərəsiz.
 O igid belinə bağladı kəndir,
 Bilsin ki, quyuda bu atəş nədir?
 Parlayan günəşdən tapdı bir nişan,
 Anladı od necə çıxır quyudan.
 Toplu bir alovdu, deyil dağınaq,
 Gördü ki, kükürddür bu yanan işıq.
 İşarət verincə çıxdı quyudan,
 Dualar edərək dedi: "Hökmüran,
 Tələsmək lazımdır, göstərin tədbir,
 Su deyil, quyudan çıxan atəşdir.
 Kükürd mədənidir bu, alovlanır,
 Kükürddən dörd yanı alışıb yanır.
 Bu sirri bilirmiş köhüldə yatan,
 Özünü kükürdlə məhv etmiş, inan."
 Padşaha, köhülə etdi çox dua,
 Çıxarkən üzərlik səpdi alova.
 Köhüldən çıxınca axtardı yolu,
 Tapmadı, qəlb oldu kədərlə dolu.
 Eşitdim, dənizdən bulud qalxaraq
 Şiddətli qar səpdi, doldu hər bucaq,
 Dünyanı sarsıtdı qarlı bir tufan,
 Dərələr, təpələr doldu o qardan.
 O qarda sərgərdan qaldı İskəndər,
 Qarlı kipriyindən axdı qətrələr.
 Qala xalqı xəbər tutunca bundan
 Köməkçin axdılar ora hər yandan.
 Təpiklə, kürəklə yolu açdılar,

Çox zəhmət çəkildilər, hiylə saçıdılar,
 Şah yolu tapmaqçın ətrafa baxdı,
 Köhülün küncündən zirvəyə qalxdı.
 Yaşıl donlu tovuz humay quşundan
 Ağ, parlaq sümüyü qapdığı zaman²⁰⁵
 Sərir taxtına səadət verən
 Sərir qalasından enincə şəh-şən,
 Döndü öz çadırı qurulan yerə,
 Yenidən yar oldu bəxt İskəndərə.
 Dincəldi dəhşətli zəhmət çəkməkdən.
 Mağara yolunu gedib, gəlməkdən.
 Düşdü sıxıntıya, düşdü qorxuya,
 Özünü ovdurub, daldı yuxuya.
 Yatdı, vücuduna rahatlıq çökdü,
 Dan yeri ağardı, al şəfəq sökdü.
 Yenidən baş vurdu səhər göylərə.
 Şəfəq mey camını vurunca yerə.
 Bu saxsı torpağa lacivərd fələk
 Sarı reyhanlarla vurunca bəzək,
 Əmr etdi, şahənə məclis bəzəndi,
 Noğulla, şərəblə süfrə şənələndi.
 Səririn şahını dəvət elədi,
 Hörmətlə oturtdu, şəfqət elədi.
 Onunla qədəhi aldılar olə,
 Hamı sərxoş oldu o gülgün meylə.
 O bəxşiş əlləri açıldı yenə,
 Xəzinə axıtdı ev sahibinə.
 Həmayil, təxtü tac verdi hökmüran,
 Taxtı fil sümüyü, tacı qızıldan.
 İpəkdən don verdi, üstü zər, gövhər,
 Sanki bir pərvindir, cavahir çəkər.
 İçinə yarımca portağal sığan
 Portağal biçimli firuzə fincan.
 Yarısı tutulmuş qızıla, lələ,
 Nar kimi dolmuş nar danələrilə.
 Zümrüddən nərd verdi - üstü əl-əlvən,
 Bəzəyi qırmızı, sarı yaqutdan.
 Büllurdan bir xonça, günəş kimi şən,

Sanki göy budaqda açmış yasəmən.
 Yorğa at, başında qızıldan yüyən.
 Yüyənün bəzəyi olvan gövhərdən.
 Ağır yük altında tərilməmiş yüz lək,
 Tükləri tər-təmiz, həm sağlam, həm kök-
 Yük vurmuş o bağlı şeylərdən hələ,
 Cavahir batmanla, qızıl xərmənlə.
 Rütbəyə münasib verdi hər kəsə
 Hər çeşid qəbə və zərli əlbəsə.
 Verildi o qədər xələt və sərvət.
 Sərirli taxtını parlatdı zinət.
 Öpdü şah əlini o döndə-dönə,
 Sevinclər içində döndü evinə.
 İskəndər oradan köç təbli çaldı.
 Bayraqlar işıqlı göyə ucaldı.
 Səhraya endi o dağlıq yerlərdən,
 Dəniz sahilində eylədi məskən.
 O çöldə bir həftə ov etdi, artıq
 Köçmək məqsədilə gördü hazırlıq.

İSKƏNDƏRİN REY VƏ XORASANA GETMƏSİ

Dur, saqi, o qızıl camı qoyma boş
 Ki, Cəmşid, Firidun yadigar qoymuş.
 Ver bu saf aşıqə o saf şərəbdən,
 Məstliklə keçsin bu rəyalı dövrən.
 Ey könül, nədir bu oyunun hələ?
 Hər dəfə çıxırsan yeni bir rənglə.
 Nəfsinin ağacı yamyayıll durur,
 Başını burmadan, başını sən bur!²⁰⁶
 Şərəbi içməmiş, gözüm, məst olma!
 İçsən də, dönərək büt-pərəst olma!
 İndi ki, zəfəran yemədən şadsan,
 Yemə zəfəranı, ölərsən, inan!²⁰⁷
 Olma şahlar kimi yemək düşgünü,
 Qorx, səni yaxalar fəlakət günü.
 Bu ev ki, qızğın od fısqırır hər an,

Tək laqeyd olanlar qurtulur ondan.
 Bərkliklə hər bərklik bir muma dönmüş,
 Neft ilə, kükürdlə hansı od sönmüş?
 Keçmiş nəql edən o qoca sərvər
 Vurur öz nəqşinə belə bir zivər:
 Keyxosrov taxtından Xosrov dönünce
 Ordunun içinə getdi ilk öncə.
 Bir gün öz taxtında oturdu artıq,
 Köçməyə töküdü tədbir, hazırlıq.
 Bir qasid ay kimi girdi içəri,
 Qasid adət ilə öpərək yeri
 Uca şəhriyara açdı çox əsrar,
 Anlatdı nə varsa gizlin, aşkar.
 "Üzümü qapına sürtmək üçün mən,
 Bura at çapmışam İstəxr şəhərindən.
 Nayibin var qızğın salamı sizə,
 İxlasla ərz edir xidmətinizə:
 - Şərtlər ki, qoymuşdur nayib tikirən,
 O şərtlə yerimdə nayib oldum mən.
 O gündən ölkəni almışam ələ,
 İnciyən olmamış bir nəfər belə.
 Əməl etdim şahın dediklərində,
 Şərtləri yetirdim bütün yerinə.
 Şükr olsun, alçaqdan və ya ucadan
 Ölkəyə tük qədər dəyməmiş ziyan.
 Dönükdür üzü bu namərd fələyin,
 Gah şəfqət göstərir, gah həssədlə kin.
 Çərx ikicanlıdır yaxşı-yamandan,
 Ulduz gah dost olur, gah qatı düşman.
 Əkilməmiş ağac göyərmiş Reydən,
 Söyləyir: Keykavus nəslindənəm mən!
 Yırtıcı bir divdir, daşqat yaradır,
 Ölümə əjdaha kimi can atır.
 O ceyran otaran çobanlar belə
 Çomağın yerinə ox almış ələ²⁰⁸.
 Bel ilə işləyən götürmüş kaman,
 Belçilər olmuşdur silah daşıyan.
 Bu azğın özünü sanır Əhrimən,

Hər yerdə çatırsa qoparır şivən.
 Söyləyir: mənimdir bu tac, bu ölkə,
 Namusa rəng ilə vurur bir ləkə.
 Başında yığıntı saysız əskər var,
 Dənizin suyundan toz çıxarırlar.
 Bəxtinə güvənib, olmuş qəhrəman,
 Meydanda bir nəfər yox qarşı çıxan.
 Özünü kim tutsa şah bərabər,
 Başıyla sərvəti olindən gedər.
 Ona yüyən çəkir Xorasan xalqı,
 Döyüşə aparır bu üsyan xalqı!
 Bəlx ilə Nişabur boyu hər yerdə
 İştirak edirlər bu şurişlərdə.
 Bu fitnə başçısı hazırlıq görür,
 Taxtının durduğu yerdə yürüyür.
 Kini qızğın olan belə fitnəyə
 Baxma çox yüksəkdən, alçaqdır, deyə.
 Kiçikdən ən böyük bir fitnə doğur.
 Hər qurdun sümüyü ayağa oxdur²⁰⁹.
 Bu fitnə yaşasa uzun bir zaman,
 Padşahlıq işinə əl atar, inan.
 Buludtək ayının almasan üstün,
 Taxtını qılıncı ilə alacaq bir gün.
 Bir tərən qayıışı açsa ayaqdan,
 Kəklik qol-qanaddan düşər o zaman.
 Qüvvətli ordum yox ki, dava günü
 Çıxarım düşmənin xain gözünü.
 Ölkədə qalmamış adlı igidlər,
 Hamı şah yanında bəndəlik edər.
 Odur ki, artıqca tamahı, öcü,
 Qolu qüvvətlənir. Yox olsun gücü!
 Yalnız şəhriyarın yel kimi qopan
 Ordusu götürər bu tozu yoldan!"
 Qasid öz sözündə hünər yaratdı,
 Məktubda olanı sözlə anlatdı.
 Ən gizlin əsrardan, yaxşı, yamandan
 Məktubda nə varsa, elədi bəyan.
 O aslan ürəkli, o fil gövdəli

Çəkdi öz-özünə bu xoş məsələ:
 "Burda Keyxosrovun taxtı altımda,
 Orda bir başqası mənim taxtımda.
 Bənzər o dastana bu tac, taxt, ordu:
 "Hindudən sərvəti çalar bir hindu"²¹⁰.
 Bu yerdə dayanmaq yaramaz daha,
 Gecikmək düşməni edər əjdaha."
 Padşahın ordusu göymüdü, nədir?
 Durmadan hər zaman hərəkət edir.
 O karvanbaşısıdır, dünya bir karvan,
 Artırdı karvanın yükü hər yandan.
 Yük ilə dolmuşdu hər yer, hər guşə,
 O yerdə qarışmış bu iş o işə.
 Yalnızca edərdi hər işə çara.
 Böyük bir arxaydı sığınanlara.
 Hər kimi öz bəxti etsə cahangir,
 Elə bir ayağa yaramaz zəncir.
 Şəhriyar yerindən hərəkət etdi,
 Sahillər boyunca yol alıb getdi.
 Aydan da yuxarı ucaldı bayraq,
 Bisütun kimi bir sütun vuraraq.
 Həm gözəl ov vardı, həm gözəl ovlaq,
 Getdi yol uzunu ov ovlayaraq.
 Salxımlar əyilmiş ağırlığından.
 Köklükdən tərponə bilməyir ceyran.
 O qədər sel axdı çayın gözündən,
 Silindi toz, torpaq dünya üzündən.
 Coşmuşdu şimşəkli neysan buludu,
 İldırım salmışdı müdhiş gurultu.
 Göyərti kök salmış qara torpağa,
 Rəqs üçün baş əyir yarpaq yarpağa.
 Kəskin naləsiylə yırtdı bülbüllər
 Gülün köynəyini göbəyə qədr.
 Sədbərgin üstündə duran qızıl gül
 Yaqut nallı ata minmiş elə bil.
 Tut ilə yarpağı, bu iki novbər
 Halvadan, inəkdan verirdi səmər.
 Yer sarı, sular göy geyinmiş, demək.

Yarı göy, yarı sarı bir ipək.
 Çöldə çöl xalqına şeyda bülbüllər
 Sazdan da incə, xoş bir şərqi söylər.
 Hər arpa bir düyün vurmuş kəməyə,
 Biçin salamı var əkinçilərə.
 Qarnını böyüdüür dağda ceyranlar,
 Qurdarsa dişini etmişdir mişar.
 Budunu doldurmuş otli marallar,
 Çöldə dağ öküzü dağlara qalxar.
 Yenicə doğan şux ceyranlar belə
 Çölləri doldurmuş öz balasıyla.
 Şah ovla, çalğıyla, qədəhlə yekdil
 Yolları biçirdi hey mənzil-mənzil.
 Ay yeni doğmuşdu gülpic şəklinə.
 Getdikcə xalxaltək olunca girdə,
 Halqa pərgarından çıxdı İskəndər,
 O yerə indi "Zər-xalxal" deyirlər.
 Buludtək Gilana atıldı ordan,
 Sanki bir meşəyə girdi bir aslan.
 Önünə çıxarkən bir atəşkədə,
 Ondan buz yaratdı atəşpərəstə²¹¹.
 Elə ki, hərbüdü n qırdı belini,
 Ortadan silindi Zərdüşt ayini.
 Əzm etdi düşməne yolu kəsməyə,
 Gilandan birbaşa tərpondi Reyə.
 Hər atəşpərəstə verdi çox cəza,
 Qalın tüstülərlə doldu göy, fəza.
 Eşitdi: gəlmişdir o qızmış aslan,
 Tülkü-tək oldu bir deşikdə pünhan.
 Qaçaraq Xorasan səmtinə getdi,
 Rey padşahının gözündən itdi.
 Padişah eşitdi: o azğın düşman
 Aslandan qorxaraq qaçmış meydandan.
 At saldı, düşmənin ardınca getdi,
 Yolunu bağladı, tez basqın etdi.
 Üstünü alaraq, kin boğa-boğa
 Başını bir anda saldı torpağa.

Elə ki, düşməni torpağa atdı,
 Qaçqınlar içində qorxu yaratdı.
 Düşmənin başını saldıği yerdə
 Bir təpə vardı o yaşıl çöllərdə.
 Müzəffər və sağlam dövlət adına
 Təponin başında saldı bir bina.
 Qızıldan vurdurdu şux bəzəkləri,
 Ona pəhləvicə ad qoydu "Həri".
 Binanın işləri bitdikdən sonra
 Ordunu yeritdi şah Nişabura.
 Gördü ki, ikilik çıxmış meydana:
 Şəhərin yarı dost idi ona,
 Yarı Daraya təbil vururdu,
 Dostluqdan açıqca boyun bururdu.
 Bir bayraq var idi Daradan nişan,
 Sənirilər Daradır altında duran.
 Bu uca bayrağı "namusdur" deyə,
 Daranın adından ucaltmış göyə.
 Nə qədər kin ilə coşdu İskəndər,
 Daranın eşqindən əl çəkmədilər.
 Bu kinə tapmışdı yalnız bir çara:
 Köməklik göstərsin doğru dostlara.
 Ordundan sınaqlı, igid kəslər də
 Bir bayraq dikəltsin bu kinli yerdə.
 Padşahın məqsədi bu idi ancaq,
 Kin ilə çarpışsın bu iki bayraq.
 Bilirdi, Daranı sevir bu şəhər,
 Bu yolda çalışmaq verməz bir səmər.
 Bu nifaq, düşmənlik sürəcək həsrə.
 Səmimi bir dostluq girməz o şəhrə.
 Torpağa girmişsə o qatı düşman,
 Hələ kin sönməmiş kinli torpaqdan.
 Kəkliyi saldırdı qırqovullara,
 Mərvə tərponərək düşdü yollara.
 Söndü əmri ilə hər atəşkədə,
 Yaxdı pərvanəni qızgın atəşdə.
 Bəlxə yetişkən, Zərdüştü odu

Qılınclar zərbindən dönüb su oldu.
 Orada bir bahar vardı qəlb açan,
 Güllərin dimağı acıydı ondan²¹².
 İçində qədərsiz gözəl, şux dilbər,
 Çiçəkli bahartək sənəmxanələr.
 Səysizdi xəzinə bu şən ocaqda,
 Zəhmətsiz qoyulmuş hər bir bucaqda.
 Qızıldan nal vurmuş möbidin atı,
 "Azərgüşəsb" idi o yerin adı.
 Elə ki, əl tapdı ora hökmüran,
 Müğləri məst gördü müğlər camından.
 Hurini cənnətdən atdı dışarı,
 Qovdu cəhənnəmə dost olanları²¹³.
 Köhnə xəzinəyə olunca məhrəm,
 Ondən çox sinəyə parladi mərhəm.
 Xorasan səmtinə etdi hərəkət,
 Qaldı hər şəhərdə bir neçə müddət.
 Xorasan beynindən çıxardı duman,
 Onlara çox cəza verdi hökmüran.
 Hər səmtə axırdı müzəffər ordu,
 Ona gənc taleyi kömək olurdu.
 Kirmanı, Qəzneyni, Quru cahangir
 Atların naliylə ölçürdü bir-bir.
 Hər hansı şəhərə gəlsə tacidar,
 Qapısı üzünə dərhal açılar.
 Ölkələr dolaşmaq olsa da çətin,
 Yollarda sayı yox xəzinələrin.
 İskəndər hər yerdə bassaydı ayaq,
 Xəzinə yüküylə ağırlaşıaraq,
 Yeri doldurarkən xəzinə, sərvət,
 Torpağa basdırıb, etdi hərəkət.
 Qızıl ki, insanı edəcək qorxaq,
 Ya atəş udsun, ya bu qara torpaq.
 Qızılı torpağa gümən hər qafil
 Ağzına dəmirdən vurur bir qafil.
 Madam ki, torpağı sovurur külək,
 Ona bir dəmirdən qılil nə gərək?

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANA GETMƏSİ

Saqi, ver ərinmiş o saf qızıldan,
 Qırmızı kükürdü odur doğuran²¹⁴.
 Məno ver, dərmantək tutiya edim,
 Məsimi onunla kimiya edim²¹⁵.
 Həvəsle sür atı, xoşdur bu çöllər,
 Cilovu çəkmə ki, atındır dilbər.
 Gözəl bir ad ilə çirkin dünyadan
 Köçürək tut cənnət bağında məkan.
 Bağlanma torpağa, gəl həzər cəlbə,
 Qarunu udmuş öz xəzinəsiylə.
 Dinclikdir qurtuluş, gəl, olma sərkəş.
 Dağıntı olmaqla yığcamdır günəş.
 Qorxulu, zəhmətli olduqca yollar
 Ticarət əhlinin qazancı artar.
 Yollar quldurlardan olsa səlamət
 Bazar əsnafına olmaz mənfəət.
 Qaydadır, hər yerdə xəzinə vardır,
 Yolunda qorxunc bir əjdaha yatır.
 Sözsə yağ, bal qatan o dehqan yenə
 Belə yağ, bal qatır işin məğzində:
 Padişah Qəzneyndən Bəlxə aşınca,
 O acı dənizdən uzaqlaşınca,
 O qədər sərvətlər ona baş vurdu.
 Hindistan səfəri qarşıda durdu.
 Ağillı kəslərlə etdi məsləhət:
 "Bax, ayaqlarımdan öpür bu dövlət,
 İrənin torpağı ovcum içində,
 Atımı çevirmək istərəm Hində.
 Öncə Keyd üstünə ordu tökərəm,
 Kin ilə hiylədən mən əl çəkərəm.
 Başqa kəslər kimi baş əysə mana,
 Köməkdən başqa şey etməərəm ona.
 Mənimlə başlasa qızğın savaşı,
 Qılıncımla düşər o şəxsin başı.
 Bu yandan o yana çevirərəm, bir də

Cökdürəm onu mən bildiyim yerdə.
 Ordumu çəkəram uzaq səfərə,
 Bir qılınc vuraram Fovrə bir kərə.
 Qaparam tacını, mal olar yurdu.
 Çin, Xətə üstünə çəkəram ordu.
 Oradan gedəram Təraza, Çəça,
 Dünyanı gəzəram at çapa-çapa."
 İgidlər, sərdarlar hamı yer-yerdən
 Çox məmnun qaldılar bu xoş xəbərdən.
 Ulduzu ona yar olduğu gündə,
 Dövləti kamala dolduğu gündə²¹⁶,
 İskəndər başını göylərə vurdu,
 Parlayan günəştək tərpendi ordu.
 Qəzneyndən atıldı tez Hindistana,
 Yollar şövkətindən döndü bostana.
 İstədi başlarda yaxsın tüstünü,
 Durmadan alsın tez Keydin üstünü.
 Buludtək oynadı talan fikrilə,
 Mülkünü qılıncı keçirsin ələ.
 Görmədən ağıllı kəslər məsləhət
 Etmədi azğınlar kimi hərəkət.
 Yelayaq qasidlə o gün İskəndər
 O Keydə göndərdi belə bir xəbər:
 "Çarpışmaq istərsən, durma, ordu çək!
 Ha, indi yetişdim qara buludtək.
 Baş əyib əmrə bel bağlamış olsan,
 Qurtuldun, demək, bu kəskin qılıncdan.
 Yuxudan o zaman nərgiz oyanar,
 Üstündə yağmurlu bir bulud oynar.
 Günəşin dimağı olduqca azər,
 Bağları, daşları çiçəklə bəzər.
 Dəhşətlə kükrəsəm inlər bu dünya,
 Tərpənsəm, yerindən oynar dağ, qaya.
 Alçaqda atarmı ovçu bir şahin,
 Altına coşqun sel, ya ki, su keçsin?
 Bir tükün kinlə baş qaldırsa orda,
 Yüz başı bir tükədən asaram burda.
 Dağ-daşın qılıncı olsa da kəskin

Qılıncım köhülə çevirər, çəkin.
 Qızılçın gəlmədim hind ölkəsinə,
 Məğribdə azmıdır gövhər, xəzinə?
 Gözəllər ardınca çapmaq nahaqdır.
 Xarəzmin günəşi daha parlaqdır.
 Əldə Hind qılıncı gəldim "Hind" deyə,
 Sərxoş fil ətindən kabab yeməyə.
 Yemə Hind xəracı məni anmadan,
 Ürəyim hindli bir poladdır, inan!
 Başını sevirəsən, gəl mənə ver bac,
 İskəndər yoxsa nə baş qoyar, nə tac!"
 Keyd ilə gəlincə qasid üz-üzə
 Tor kimi sözüünü caladı sözə.
 Ona çox kəsərli sözlər söylədi,
 Hər sözü tutuşan bir atəş idi.
 O kəskin sözləri Keyd eşidincə,
 Qorunmaq fikrilə çəkindi öncə.
 O gecə görmüşdü qarışıq yuxu,
 Yozmaqdan canına düşmüşdü qorxu.
 Bilirdi: İskəndər olmuş cahangir,
 Fələkdir hər işdə onunla əlbir.
 Düşmənlik neylədi, bax, o Daraya,
 Nə etdi Həbəşə, Rey, Buxaraya.
 Məsləhət görmədi üz çevirməyi.
 Onun meydanına kinlə girməyi.
 Bilmədi, üstünə gəlmişkən düşman,
 O necə qurtulsun bu vuruşmadan?
 Qorxudan başladı rica etməyə,,
 Şahı çox yad etdi "afərin" deyə:
 "Bilirəm: zəkidir, həm də çox ayıq,
 Tək ona yaraşır bu cahandarlıq.
 Taxtının rütbəsi alçaldır ayı,
 Böyüklük haqqıdır, yox onun tayı.
 Hörmətdən başqa mən nə etdim ona?
 Nə üçün çağırır məni meydana?
 Xəzinə istərsə, hamısı qurban,
 Əmr etsə, ataram tacı başımdan.
 Canıma qəsd etsə, xoşdur, nə deyim.

Dışimlə edərəm hüzurə təqdim.
 Yoldan da bir bəndə göndərsə mana.
 Taxtımı, tacımı tapşırtam ona.
 Kiçiklik həddini əsla keçməyəm,
 İskəndər ağadır, mən bir nökrəm.
 O mənə naz etsə yalvararam mən,
 Narazı qalmasın öz bəndəsindən.
 Mənimlə döyüşü o lazım görəsə,
 Atını kin ilə üstümə sürsə,
 Axaram o coşğun Nil ayağına,
 Ataram canımı fil ayağına.
 Başımı qaçırsam kinli döyüşdən
 Qırılar inadı, əzmi bu işdən.
 Məqsədi mülkündən salmaqsa itkin,
 Minnətli razıyam, nə gərək bu kin?
 Kükrəyib qoşunla çıxsa qarşıya.
 Qaçaram, dar deyil başıma dünya.
 Əvvəldən mənimlə bağlasa peyman,
 Söz versə, sözündə dursa hər zaman,
 Talandan əl çəksə, dost olsa mana,
 Qapımdan kinini atsa bir yana,
 Verərəm dörd şey ki, beşincisi yox,
 İşığı, dəyəri ulduzdan da çox.
 Birinci, qızımı göndərrəm şaha,
 Nə qız, bir günəşdir, aydır dərğaha.
 İkinci, yaqutdan bir camdır, qış-yaz
 İçdikcə o camdan şərab azalmaz.
 Üçüncü, filosof, gizliyi görən,
 Göylərin sirrini bilən, göstərən.
 Dördüncü, təbibdir, hər dərddi bilir,
 Ondən hər xəstəyə bir şəfa gəlir.
 Hədiyyə verərəm edərsə qəbul,
 Təşəkkür edərək deyərəm: sağ ol!"
 Elçi baş əyərək dedi: "Bu şeylər
 Hədiyyə gedərsə, böyük İskəndər
 Mülkündə başını göyə ucaldar,
 Qohum olduğundan hörmətini tutar.
 Adını adlılar içində çəkər,

Hər bir istəyincə rəğbət göstərər."
 Hind şahı gördü var ağılı, anlağı,
 Möhkəmdir, bədrəyən deyil ayağı.
 Söylənən sözləri - şərti tutaraq,
 Sözsə bir qədər də yağ, bal qataraq,
 Bir qoca hindlini bu işə görə
 Elçiyə göndərdi uca hüzurə.
 Şahın dərğahına gələrək onlar
 Oldular bağçada gül saçan bahar.
 Görüncə hindli o sorapərdəni,
 Ayparası aydan uca xəcməni,
 Torpağa baş vurub içəri girdi,
 Əvvəlcə salanı şaha yetirdi.
 Rüşumat bitincə o hindu birdən
 Söz açdı qəbulə keçən şeylərdən.
 Dörd şeydən danışib söylədi: "Ey şah!
 Heç kəsdə tapılmaz belə bir dərğah".
 Bu istək coşdurdu onun qəlbini,
 Göz görmək istədi çitdiyini.
 Təhfəni tez ələ almaq fikriylə
 Bir an da olsa səbr etmədi belə.
 Şirindil hindliylə uca hökmürən
 Söylənən şortlrlə bağladı peyman.
 Bəlinas və başqa kəsərlər yəncə
 Göndərdi örtülü, ağır xəzinə.
 Göndərdi alması mum edən məktub,
 Bütün Hindistanı ram edən məktub.
 Yazıldı Keydə bu bir hökmürəndən,
 Qızğın əjdahaya müdhiş aslandan.
 Bu məktub hər katib işinə yarar,
 İçində nə qədər gözəlliklər var.
 Ürək qızğınlığı üz verdi şaha,
 Dostluq şərtlərini artırdı daha.
 Qələmi o katib alınca ələ,
 Məktubu yoğurdu müşkü ənərlə.
 Bəlinas, bir neçə rumlu birlikdə,
 Məktubu aldılar hind şahı Keydə.
 Bəlinas at çapdı bir an durmadan.

Hind qərargahına çatdığı zaman
 Keydin saf qəlbini şən, parlaq gördü,
 Hindu hiyləsindən çox uzaq gördü.
 Baş əydi, çünki o, bir tacidardır,
 Hörmətli taxtı, həm qurşağı vardır.
 İrəli gedərək öpdü naməni,
 Hinduyə tapşırıdı o xəzinəni.
 Məktubu o katib oxudu əzbər,
 Qorxudan yerlərə əyildi göylər.

İSKƏNDƏRİN HİNDLİ KEYDƏ MƏKTUBU

İskəndər məktubu yazmışdı belə,
 Daşı mum edirdi şəfəqqət ilə.
 Ay, günəş yaradan adından sonra,
 Düşüncə və ağılın yolu yox ora,
 Odur hökmürlənlik və höküm verən,
 Bütün peyğəmbərə vəhy göndərən.
 Lacivərd göylərin altından sonra
 Salamlar söyləyəm namdarlara!
 Məktubda yazmış: "Ey böyük pəhləvan,
 Taleyin gənc olsun, güclənsin arxan!
 Fikrim və iradəm bu idi ancaq,
 Fil ilə, toppuzla möhkəm çarpışmaq.
 Bir qüvvət göstərim titrəsən cavan,
 Dağlar parçalansın bu toppuzumdan.
 Bu Hində elə bir od vurum, ondan
 Qalmasın bir nəfər boyun ucaldan.
 Uca fil başına kəmənd atım mən,
 Qandan bixi-ruyən çıxarım nildən²¹⁷.
 Hindin torpağını qana bələyim,
 Suların başına torpaq ələyim.
 Sülh üçün təlaş görüncə səndə,
 Bu işdən cilovu çəkmədim mən də.
 Can verən bu dadlı sözlərlə mən
 Qul oldum sənə bir tacidar ikən,
 Möhkəm bir kirişlə bağlandı könlüm,

Öz cadu dilində vurdun bir düyüm.
 Elə bir iş et ki, bu közəl peyman
 Nəslimiz içində qalsın hər zaman.
 Dörd adlı gövhəri göndərsən mənə,
 Mən dəxi belə söz verirəm sənə:
 Bir ordu kəsilsə bu yeddi kişvər.
 Mülkünə bir tükcə yetişməz zərər.
 Hər yaxşı, yamanda kömək verərəm,
 Bu dediklərimdə duraram möhkəm."
 Qasid bu məktubu oxudu Keydə,
 Yetirdi salanı, baş vurdu bir də.
 Bu sevimli sözlər bir füsün saçdı,
 Üzünə sehirli qapılar açdı.
 Hiyləgər cadunun etdiyi əfsun
 Etdi cadugəri özünə məftun.
 "Bilirəm ki, Hinddə çoxdur cadugər,
 Bilməzdim var Hində cadu edənlər."
 Bir qədər danışdı durduğu yerdə,
 Verilən töhfəni tapşırıdı Keydə.
 Yerindən oynadı Keydin ürəyi,
 Qaynadı padşaha qarşı bir sevgi.
 Söylədi: "Afərin sənə, hökmürən,
 Bu dünya padşahsız qalmasın bir an!"
 Bilikli elçiyə göstərdi hörmət,
 Aldı hazırlığa bir həftə möhlət.
 Elə ki, bir həftə keçdi vədədən,
 Hazırlıq işləri başa gəlirkən,
 Padşahın əmrinə edərək səcdə,
 Şeyləri hörmətlə verdi qasidə.
 Qoşdu dörd peykərə hər çeşid zivər,
 Göndərdi dəyərli, sevimli şeylər.
 Cavahir, ləl, inci, yaqut, xəzinə,
 Fillərin üstündə ağır gəncinə.
 Saysız Hind poladı, bağlanmış yüklər,
 Xalvarla tökülmiş ud ilə ənbər.
 Yürüyən dağ kimi sarsılmaz qırx fil,
 Göbəyinə çatmaz coşqun, dərin Nil.
 Üç ağ fil göndərdi qızıl taxtına,

Bir qaranlıq çökdü düşmənlə baxtına.
 Bəlinasə bəxşiş verdi hökmüran,
 Həm bişkin müşkədən, həm də xam uddan.
 Pəriduxt uddan bir taxta oturdu,
 Göylərin beşiyi ona baş vurdu.
 Qoşdu çox xəzinə pərisurətə,
 Hər biri mal olmuş min bir zəhmətə.
 Götürdü Bəlinasə o zər-zivəri,
 Bir kişvər xəracı onun hər biri.
 Tapşırdı şövkətli İskəndərinə,
 Dövləti haqq belə ucaldı yənə.
 Görünəcə dəyərli o xəzinəni,
 Tanrının verdiyi dörd hədiyyəni,
 O qədər şənəltirdi bu İskəndəri,
 Unutdu Rumdakı xəzinələri.
 Şah o dörd peykərə bir sınaq saldı,
 Görünəcə doğrudur, çox məmnun qaldı.
 Elə ki, parlaq cam su ilə doldu,
 Onun şərbətindən xalq məmnun oldu.
 Filosofla söhbət etdiyi zaman
 Hikmətlər öyrəndi köhnə dünyadan.
 Rəf oldu, o təbib salınca nəfəs
 Bədəndən xəstəlik, ürəkdən həvəs.
 Örtülü sərvətə növbət gəlincə,
 Hinddə Çin çinisi göründü incə²¹⁸.
 Gözəllik ölçüsü tutan kəslərin
 Tutduğu ölçüdə daha nəzənin.
 Gördü toz görməmiş təzə bir çiçək,
 Bahardır, dəyməmiş soyuq bir külək.
 Büt kimi bəzənmiş incə bir dilbər,
 Hindu bütü kimi pəriyə bənzər.
 Baş yumru, qaş geniş, ağız dar - göyçək,
 Yaşıl bir budaqda üzü al çiçək,
 Şəkərdən çox dadlı təzə bir qönçə,
 Çiçəkdən həm lətif, həm daha incə.
 Saçları tor kimi, hər tərəf çin-çin,
 Çin-çin tellərinə quldur bütün Çin.
 Qara müşk bəsləyən ceyrandı Çində,

Qərənfil yemişdi doğarkən Hinddə.
 Saç deyil, müşkədən hörülmüş zəncir,
 Günəşdən sallanmış bulud kimidir.
 O müşkin buluddan al gül sağaraq,
 "Sünbülə" bürcündən asmışdı başaq.
 Sevimli, buğdayı rəngi, şux, dilbər,
 Qara, müşkin xalı bir arpa qədr.
 Baş vermiş arpadır müşkin buğdadan,
 Deyil buğda deyər. boz arpa satan²¹⁹.
 Türk simalı idi o hindli afət,
 Şaha Hind elindən vermişdi cənnət²²⁰.
 Yox, hindu deyildi o türk dilbəri,
 Hindutək çalırdı bu könülləri.
 O Rumi üzüyü, hindu dililə
 Etmiş Rum şahını özünə kölə²²¹.
 Bir şəkərxəndə, bir dümdüz neysəkər,
 Sevimli, ən incə qönçə bir dilbər.
 Olduqca gözəl, həm nazlı bir pəri.
 Həm sudur, həm oddur parlaq gövhəri.
 Onundu bu gəlin, bu dilbər qönçə
 Qarşıya çıxdı şah onu görüncə.
 İshaqın rəsmində böyük hökmüran
 Ki, ağılı gözünə ondadır dərman,
 Əqd etdi, başladı qızın toyuna,
 Sonra qolun saldı onun boynuna.
 Təhfələr sazladı hindu şahına,
 Bir büsat başladı başlıq adına.
 Verdi top-top ipək. xalvarla gövhər,
 Qumaşdan bir çadır, qızıl taxt-zivər,
 Zümrüd cam, oqıqdən gözəl bir sini,
 Yaquta qərç etmiş hər birisini.
 Yaqutdan, ləldən düzülmiş bir tac,
 Polad nallı atlar - görməmiş qırmanc.
 Qulağı halqalı qullar və dilbər,
 Zərxara geyinmiş rünlü könizlər.
 İnsanın ağılına gələndən artıq
 Gəndərdi Keyd üçün qatarla sandıq.
 Cahandar İskəndər kamına yetdi,

Ayüzlü gəlinin toyunu etdi.
 İncəlik o qızda olmuşdur tamam,
 Əndamı bir parça soyulmuş badam.
 Lətif paludəyə barmaq vurunca
 Barmağı bulaşdı ona boyunca.
 Yonulmamış bir dürr, açmamış bir gül,
 Humay da o gülə vurğun bir bülbül.
 Yontuldu bu inci, açıldı qönçə,
 Pərdəli sözə bax, nə qədər incə.
 İskəndər istəklə olunca dömsəz.
 Dövlət işlərindən dincəldi bir az.
 İstəxrə sınınmış qasid göndərdi,
 Dövlət işlərindən məlumat verdi.
 Yazdırdı qəlbinə yatan sözlərdən,
 O müşkin ölkədə şanlı zəfərdən:
 "Hindistan səfərim olmuşdur belə,
 Nəcə ki, dost istər, baş tutdu elə.
 Keydə kin etməyə vermədim qərar,
 Dost oldu, dost kimi ələdim rəftar.
 "Qənvuc"a gedirəm "Fur" üstə olan,
 Bu yolda köməkdir ulu yaradan.
 Görüm orda nələr qarşıma çıxar,
 Bəlkə də iş bitər, mən deyən olar.
 Yunan dənizindən, Çin dənizindən
 Tutaraq, hər yerdə nayibim sənşən.
 Durma, yay dünyaya səadət səsi,
 Hər kəsə ver bizdən şənlik müjdəsi.
 Əskərlər, qocalar, pirlər, cavanlar -
 Nə qədər ölkəmdə var yaşayanlar,
 Hamını sevindir, bizdən ver xəbər,
 Xeyir ver, bilik ver, ədalət göstər".
 Belə məktub yazdı bütün kişvərə,
 Qasidlə göndərdi bütün ellərə.
 Səfər tadarükü gördü gəlinə,
 Hörmətlə göndərdi Yunan elinə.
 Ona qoşun verdi inanmışlardan,
 Yanına qoşdu şah böyük bir karvan.
 O zinətli taxtın yanınca yenə

Göndərdi Yunana ağır xəzinə.
 Torpağa gömüldü yerdə qalan,
 O yerə qoydu bir bələdçi, nişan.
 Ağillı vəzirə bir məktub yazdı,
 Ədalət işindən heç ayrılmazdı.
 Bildirdi ona hər yaxşı, yamandan,
 Dostlara üz verən bəxtiyar andan.
 İskəndər azacıq dincəlib durdu,
 Furun torpağında xeyməni qurdu.
 Şahların rəsmi tutdu həvəslə,
 Hindistan mülkünü doldurdu səslə.
 Başladı bəxşişlər verməyə hər gün,
 Dünyaya bununla olmuşdu üstün.
 Badələr qaldırdı Keyin adına,
 İndi bədə qalxır onun yadına.

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANDAN ÇİNƏ GETMƏSİ

Saqi, ver mənə o qırmızı sudan
 Ki, ondan qocalar gəncləşir hər an.
 Ver, ondan parlasın gənclik ulduzu,
 Bu sarı gülləri edim qırmızı.
 Ox, yenə üz verdi şənlik, səadət,
 Çalğıcı çalğıya göstərdi rəğbət.
 Yazılan şerdən xəbər tutdu yar,
 Şairin ölməyən ümidləri var.
 Ey tarix söyləyən, dimağı parlat!
 Bu incə şerimi, durma, aydınlat!
 Söylə, döyüşlərdə böyük İskəndər
 Furların başına gətirdi nələr?
 Məqsədə uyğun nəql edən əhli-hal,
 Pərdədən göstərir belə bir xəyal:
 Keyd ilə girincə sülhə hökmüdar,
 Gah gülgün mey içər, gah cəsarət şikar.
 Furu talan üçün göndərdi ordu,
 Bəxtiyar ömrünə son zərbə vurdu.
 Qılıncı çəkincə qından tacıdar,

Düşmənin kölləsi oldu tar-mar.
 Mülkünü büsbütün eylədi tarac,
 Qoydu qılıncından başına bir tac.
 Düşməni düşünmə qədəmlərinə
 Ölkəni tapşırıd başqa birinə.
 Oradan tərpendi, ucaldı bayraq,
 Atlara etmədi saziş bu torpaq.
 Üç şey üç ölkədə fəlakət alır,
 Hər üçü məhv olur, ömrü azalır:
 İranda fil, Çində pişik, Hinddə at
 Məhv olur, açmayır əsla qol-qanad.
 İskəndər gördü ki, o abü hava
 Yelayaq atlara etməyir vəfa.
 Tibetə tərpendi tez Hindistandan,
 Oradan tez Çinə keçdi hökmüran.
 Tibetin dağına çatınca ordu
 Səbəbsiz sürəkli qəhqəhə vurdu.
 "Belə qəhqəhəyə, - sordu, - səbəb nə?
 Burda insan ancaq ağlar özünə."
 Dedilər: "Zəfəran rəngli bu torpaq
 İnsanı səbəbsiz güldürür ancaq."
 Padşaha maraqlı göründü bu iş,
 Neçin bu qəhqəhə, neçin bu rəviş?
 Dənizi, qurunu, çətin çölləri
 Keçərkən hey mənzil-mənzil irəli,
 Yolu ov qanından qıpquru gördü,
 Çölləri müşk ilə dopdolu gördü.
 Ceyranı görəncə çöldə nəfədar,
 Əmr etdi gözəl bir ceyran vurdular.
 Hər yerdən sel kimi ordu axardı,
 Çöllərdən xalvarla nəfə yığardı.
 Çin səhralarından keçdi bir zaman,
 Abadlığa çatdı böyük hökmüran.
 Bir çayır göründü cənnətdən də şən,
 Başını behiştə dayamış gülşən.
 Hər tərəf yamyaşıl, gözəl gültardı,
 Hər dörd-beş addımda çeşmə axardı.
 Xoş iqlim, xoş hava, sıx, geniş orman,

Yamyaşıl, meyvəli ağacdı hər yan.
 Saf çaylar, çeşmələr axır hər yerdə,
 Gümüştək parıldar məvi peykar da.
 Şeh düşmüş, ən lətif, ən təzə otlar
 Bir düzüm incidir sanki parıldar.
 Çəşmənin başında ceyran izi var,
 Yamyaşıl çəmənlər müşk ilə dolar.
 Marağ dımağını çəmənə çalmış,
 Yaşillıq üstünə müşkin xət salmış.
 Tapılmaz boz bir yer, hər tərəf otlaq,
 Varsa da boz tərə - daşlıqdır ancaq.
 İskəndər görəncə o gözəl yeri,
 Hindistan şövqündən çəkildi geri.
 Atları, əmr etdi uca tacidar,
 O sulu otlığa boş buraxdılar.
 Bir həftə şən həyat sürdü vüqarla,
 O yerdə dincəldi pəhləvanlarla.
 O biri həftədə gözəl gün seçdi,
 Elə ki, uğurlu gün ələ keçdi,
 Köç təbli çaldırdı uca tacidar,
 O yerdən sürətlə Çinə çapdılar.
 Təbilçi dolduqca acığa, qəhrə,
 Təbildən qopurdı bağırta, nərə.
 Çinin al güzgüsü şafəq saçarkən,
 Ordunu Çin səmtə çəkdi hökmüran.
 O polad və zireh geyimli ordu -
 Hər biri yelqanad ata oturdu.
 Hava saf, gözəldir, yollar tikansız,
 Varsa da tikanlar, ballı, ziyansız,
 Dağların, çöllərin dadlı otundan
 Şəkərli süd əmər hər körpə ceyran.
 Ovlaqdan keçərkən şanlı İskəndər
 Tozundan çöllərə yayıldı ənbər.
 Şahın damğasını daşıyan ceyran
 Göbək salmış müşkin ağırlığından.
 Oxundan torpağa üz qoyan ceyran
 Gözündə tiryəktək görünür cahən²²².
 Kükrəyən aslandı ulu cahandar,

Sıçrayan qaplandı altında şıkar.
 O qədər ov etdi rumlu İskəndər,
 Ceyrandan, maraldan boşaldı çöllər.
 Atlar dırmağından ipək çöl, çəmən
 "Ceyrangöz" olmuşdu ceyran gözündən ²²³.
 Qabırğa deşən ox çəkirdi nəre,
 Ceyran da, müşk də düşürdü yerə.
 Başdan dırmağadək hər maral, ceyran
 Mədənə dönmüşdü qızıl oxlardan.
 Padşahın kamanı pusquda durur,
 Hər oxa bir maral, bir ceyran vurur.
 Oxların etdiyi incə nəqqaşlıq,
 Çöllərin rəngini silmişdi artıq.
 Ovlaqda ona ov oldu əyləncə,
 Vaxtını keçirdi bir gün, bir gecə.
 Dünyanın gəlini, dilbər gözəli,
 Hasara düşüncə göylər gözəli,
 Eşqindən gecə bir hindu qadıntək,
 Sehr etdi fəzaya, saçdı min bəzək.
 Öz köhlən atından İskəndər endi,
 Ordu da onunla bərabər endi.
 Rahatlıq etməyə qərar verdilər,
 Quş da tərpənmədi səhərə qədər.
 Sübhün gözəli zər xalxalı ilə
 Göyün xeyməsinə saçarkən şölə²²⁴,
 Dünya hindu kimi tüstü yayardı,
 Yəğmə və Xülləxtək cahan ağardı.
 Gurultu qopunca şahın təblindən,
 Yəğməyə, Xülləxo yayıldı şivən.
 Dünyanı dolaşmaq fikri daşıyan
 İskəndər qoşuna verdi bir fərman:
 Qoşunu bu yerdə düşərgə salsın,
 Bir ayı başa-baş dincini alsın.
 Tövlədən, axurdan doldu hər tərəf,
 Yaşıl çəmənlərdə biçildi ələf.
 Xaqana dedilər: bezdi çöl, orman
 Zirehli atların polad nalından.
 İrandan kükrəyib axan bu selin

Əlindən qurtular nə xaqan, nə Çin.
 Bu bir seldir, tutar bütün dünyanı,
 Kölgədə buraxar keçmiş tufanı.
 Yağmurunu xəbə edər hər yeri,
 Dənizdə məhv edər zor nəhəngləri.
 Qara əjdahadır, kükrəmiş Rumdan,
 Ölkələr görməmiş bir belə aslan.
 Həbəşin üzünə o damğa vurdu,
 Zənci qara geydi, bir matəm qurdu,
 Daranı büsbütün etmişdir tarac,
 Hindin şahlarından qapmış qızıl tac.
 Furların talanı bitincə, demək,
 Məqsədi Fəğfuru yəğmə eyləmək.
 Yerindən qoparsa bu coşqun dəniz,
 Dağlar da kökündən uçar tərtemiz.
 Qorxudan tez məclis çağırdı xaqan,
 Qorxmaqla haqlıydı elə aslandan.
 Qan ilə yazdı hər hüduda bir xətt:
 "Ölkəmiz qan ilə yoğruldu, dəhşət!"
 Bir məclis bəzədi, gəldi qasidlər,
 Göndərdi Xətadan Xütənə qədər
 Fərgənə, Pəncəbu qoruyan, güdən
 Hüdudun sınanmış igidlərindən.
 Xərxiz ilə Çaqdan, böyük Kaşğardan
 Çağırıldı hesabsız igid pəhlövan.
 Hər yerdən toplanıb gəlincə ordu,
 Xaqanın ürəyi sakitcə vurdu.
 Yürüyən bir dağın üstünə mindi,
 Bir polad dağ kimi yerdən tərpondi.
 Şaha iki mənzil qalırkən ordu
 Tövlələr bağladı, çadırlı qurdu.
 Tez-tez o padşahdan tuturdu xəbər,
 Ona nə yol ilə yetirsən zəfər,
 Gizlicə arayıb tapdı xəfiyyə,
 Düşmənin halını öyrənsin deyər,
 Nəhayət, xəfiyyə gətirdi xəbər:
 "Şanlı tacidardır rumlu İskəndər.
 Səxada, kərəmdə qazanmış ad-san,

Gözəl bir məsləkdir, deyildir insan.
 Şüurlü ağıllı və açıq gözlü,
 Zəhmətdə sakitdir, xəlvətdə sözlü.
 Hər zaman mətindir, yaşar vüqarla,
 Kimsənin qanına susamaz əsla.
 Ədlə ondan bir fayda görür, şər - ziyan,
 Xalq məmnun, tanrı da razıdır ondan.
 Həmiyə yaxşılıq istər, kin bilməz,
 Kimsənin dərdinə sevinməz, gülməz.
 Görmədim ona bir üstün pəhləvan,
 Yoxdur pəncəsindən onun qurtulan.
 Oxu məgər Arıx oxluğundandır
 Ki, daşlarda dərin yara ondandır.
 Şimşəkdir, qılıncı əlsa əlinə,
 Ələ mey aldıqda, saçar xəzinə.
 Ağıl ölçüsüylə hər şeyi ölçər,
 Hikmət qayçısıyla hər işi biçər.
 Saf, doğru olmayan sözə inanmaz,
 Mətindir, verdiyi sözünü danmaz.
 Hər işin üstünə düşsə, yaradır.
 Məclisdə, şikarda o bambaşqadır.
 Yalnız ov zamanı yox onda səbir,
 Döyüşdə, vuruşda çox səbirlidir.
 Vəhşəti dünyadan əqlilə qovmuş,
 Özü də padşahlar nəslindən doğmuş.
 İgidlər şahıdır, qızınca meydan,
 Sərxoşkən ayıqdır çox ayıqlardan.
 O işə girər ki, xəyaltək gəlir,
 Məclisdə həncəyi çox ətirlidir.
 Sözü az, özü çox səbirlilə, yumşaq,
 Doğruluqda doğru, düzlükdə qovaq.
 Minsə kin atına, qəhri guruldar,
 Yendiyi düşməni mərhəməti var.
 Dalğalı tufandır sözdə dodağı,
 Alimdən dərs alır məsləhət çağı.
 Qocalar fikriylə girişir işə,
 O ancaq gəncləri alır döyüşə.
 Allaha sığınır o hər bir zaman,

Yaman gün görürmi tanrı tanıyan?
 Sərvətə yohərə qalxdığı zaman
 Atından fillərin bağı olar qan.
 Qarşıya çıxarsa qocaman bir fil,
 Sanki fil qətrədir, o daşqın bir Nil.
 Azacıq haranlıq etsə at ona,
 Qamçıyla batırar onu al qana.
 Qıvrılmış ilantək sağ, sola qaçar,
 Şölətək arxaya, öncə od saçar.
 Dünyanı sarsıdan padşahlar bütün
 İgidlər gücüylə oldular üstün.
 Orduda tək odur zor qılınc vuran,
 Həm ordu qırandır, həm ordu quran.
 Düşməndən nə qorxu. nə ürksüvə var,
 Tək əlsiz, ayaqsız kəslərdən qorxar.
 Xeymədə bəsətə çox geniş dilər,
 O yalnız əyləncə zamanı gülər.
 İstəməz baş əysin ona bir nəfər,
 Baş əyon kimsəyə çox hörmət edər.
 Bəxşişi xəzinə - budur həyatı,
 Tövləylə bağışlar qatırı, atı.
 Əl açan kəslərə kim gövhər verər,
 Bu, gövhər yerinə bir kişvər verər.
 Qəlbinə gətirsə nə kimi dilək,
 Tezliklə göyərdir onu bu fələk."
 Xaqan bu işlərdən tutunca xəbər,
 Haq verən şövkətdən əylədi həzər.
 Şah ilə sülh üçün qəlbini yumşaldı,
 Uzaqdan-uzağa məhəbbət saldı.
 Döyüşmək fikrindən daşındı artıq.
 Yol axtarırdı ki, etsin barışıq.
 Dünyanın şahına verdilər xəbər,
 Çin, Xətə türkləri hər bə gəldilər.
 Bir məsəl çəkdi şah ki: "Nəşəsi var,
 Ayağıyla gəlsə tora xam şikar."
 Mənimlə çarpışmaq istərsə əgər,
 Namərdlik deyil bu, çox mərdlik edər.
 Arizu yolları qısaldı sizə,

Uzun yol həm də çox azaldı bizə.
Onlara çin ilə çataram qaşı,
Çin üçün qan ağlar Çinin dağ-daşı.
Ağarırkən faza, lacivərd göydən
Günəş İskəndərə salam verirkən,
Oturdı katibi bir Utaridək,
Müştəriyə vursun Zöhrədən bəzak.
Bir məktub istədi olduqca parlaq,
Kamil bir ay kimi aydın, yuvarlaq:
Yazarkən ikiyə ayırdı sözü,
Ümid bir gözüydü, qorxu bir gözü.

İSKƏNDƏRİN XAQANA MƏKTUBU

Qələmi alınca o qələmvuran,
İlk sözü başladı ulu tanrıdan.
Anıldı bu yeri, göyü yarıdan:
Bir varlıq var olmaz onu anmadan.
Ondandır hər ümid, rahatlıq, kömək,
Arayan hər qəlbə ondandır dilək.
Ən çətin günlərdə odur əl tutan,
Tək odur qoruyan atəşdən, sudan.
Xəzinə göstərir bəxşiş zamanı,
Zəhmətdən qurtarır onun ehsanı.
Bu dünya əzəldən olmazdı çox şən,
Əmriylə oldu bir bəzaklı gülşən.
Hökmünə uyanlar ən şərəflidir,
Eşq olsun, kim ona afərin deyir.
Nəmənin başını o bitirirkən
Bir dastan bəzədi şahın dilindən:
"Bu məktub yenilməz İskəndər şahdan
İskəndər dostuna ki, odur xaqan.
Göylər tanrısının əmriylə müdam
Xaqana bizdən çox hörmət və salam.
Çox gözəl anlayır o himmətli zat,
Sizin bu ölkəyə sürərkən biz at,
İrəndən hər bə üçün gəlmədim, ancaq

Çinin xaqanına gəlmişəm qonaq.
Pərəstiş yoluyla etsin itaət,
Göstərsin qonağa lazımı hörmət.
Sizin bu şəhərdə uca günəş var,
Atını Məşriqdən Məğribə çapar.
O günəş, bax, mənəm, gəlib çatmışam,
Ordunu Məğribdən Şərqə atmışam.
Tutdum ağ, qaranı qılınc gücüyə,
İstəyən kimsəyə payladım belə.
Həbəş ölkəsindən atıldım Çinə²⁷⁵,
At çapdım Məğribdən Məşriq zəminə.
İşıqlı günəşin batdığı yerdən
Günəş qaynağına at sürmüşəm mən.
Qara müşk ağacı əkmışəm Hinddə,
Fikrim ağ yasəmən tikməkdir Çində.
Sürdüyüm dövrandan var isə qorxun,
Əmrimin xəttindən qaçırma boyun,
Hökmümdən azacıq boyun qaçırсан.
Bərk qulaqburması verər bu dövrən.
Aslanı o yerə gətirmə, saqın,
Şikara acıqla cəyləsin axın.
Qaytar, qoyma girsin bostana aslan,
Fillərin yadına salma Hindistan.
Başına açar bir böyük fələkət,
Sərxoşluq adına qurar bir işrət.
Gördünmü, qılıncım çarpışma günü
Etdi qan dənizi zənci çölünü?
Söndürdüm Darada olan qüruru,
Nə qədər kiçiltirdim, bax, coşqun Furu.
Başqa padşahları taxtından saldım,
Başından bir anda tacını aldım.
Firidun hər bəmə gəliyə bu gün,
Əsirim olacaq, deyildir mümkün.
Atım hər ölkəyə çapdığı zaman,
Boşaltdım o evi ağzın düşməndan.
Mənə bir azacıq yaxşılıq edən.
Dünyada yamanlıq görməmiş mənədən.
Hər kəsə söz verdim, bağladım ilqar,

Sözümdən dönmədim, iqrarım - iqrar.
 Hər əhdə, peymanə söz verdi dilim,
 Əhdimdən dönməyə varmadı əlim.
 Məqsədim, Yəğməyə, Çinə çapmaqdan
 Yəğmə, Çin gözəli deyildir, inan.
 Özümün qiymətli incilərım var,
 Çinli qulamlarım, bir çox pərim var.
 İrandan Çinə at sürmək bir kərə
 Mənimçin göylərdən düşməkdir yerə.
 Çin türkü, beynində nə varsa, burax,
 Bu kəskin küləkdə yandırma çıraq.
 Xəzinə və bəxşis vermək yerinə
 Nəçin bu aslanla başladın kinə?
 Nəçin yol ağzına toplanmış ordun?
 Yolumda İskəndər səddini qurdun?
 Bizimlə döyüşə etdinsə niyyət,
 Buxuru ataşə tökmüşsən əlbət.
 Bəxtimi pişvaza goldinsə, nədən
 Önümdə baş əyib üzr istəmirsən?
 Xəbər ver, hesabdan qalmayım geri,
 Səbətə ilandır, ya sümükləri?²²⁶
 Ordu səbr etməkdən doymuşdur cana,
 Mənim bu səbrimdən gəlmiş həycana.
 Çinin ceyranını görmüş şirlərim,
 Az görmüş belə kök ceyran əskərim.
 Zəncirini qırmış qızmış aslanlar,
 Susamışdır qana qoç pəhləvanlar.
 Oxların dimdiyi oxluğu dəlidir,
 Döyüşmək eşqiylə həycana gəlir.
 Nizənin yoldadır gözü, ey düşman,
 Gürzüm yüz batmandır, səninki batman.
 Əlinə yay alsə nişançı türklər
 Atdığı hər oxla bir ordu yenər.
 Ox atanlara da padişah olsan,
 Kamanı tutanlar alacaq nişan.
 Tüstümə düşərsə hər bir dudman,
 Çin naxşı olsa da olacaq duman.

Alçaq bir insanam, sülh etməsən sən.
 Su içmək qədər də səbr cəyləsəm mən.
 Nizəmdə məhv edər bu əjdahanı,
 Necə od tufanı yeyər samanı.
 Pəhləvan köksünə oxum yan alır,
 Aslanlar böyrünü hey nişan alır.
 Dənizin dibi də çarpışsa, bəzən
 Qılınc toz qaldırır göyə dənizdən.
 Qarşıma dağ çıxsə dayanmaz bir an,
 Bir dağ dikəldərəm dəmir oxlardan.
 Fil pəncə atarsə ayaqlaram mən,
 Filgövdə padşaham - filləri yenən.
 Ceyranı belindən, ovu budundan
 Çeynəmək şir üçün olduqca asan.
 Dənizlər laçını çıxsə şikara,
 Quşlardan yem verər o, baliqlara,
 Siz əlsiz, ayaqsız bir baliqsınız.
 Ağzında əjdaha nəhəngəm yalnız.
 İtlər ki, çox yaman sümük çeynəyir,
 O xəncər dişiyə çörək də yeyir.
 Qüvvətim hər yerə dirəmiş ayaq,
 O yerdə zəfərdir mənə bir dayaq.
 Kinlə qarşılaram kin yolu getsən,
 Məhəbbət edərəm, məhəbbət etsən.
 Cəvahir, ya nəhəng istəsən əgər,
 Dənizim həm nəhəng, həm gövhər verər.
 Görmədin, qılıncım başlarkən döyüş.
 Nəhəngdir, üstünə gövhər tökülmüş?
 Mənəm o xəzinə əjdaha peykər,
 Camımda zəhər var, həm də pazəhər.
 Məndə gövhər də var, əjdaha da var,
 De, görüm, hankısı işinə yarar?
 İpəyə tutaram, hüzura gəlsən,
 Kəməndə salaram, inad cəyləsən.
 Səninlə həm yumşaq tərpendim, həm sərt.
 Hər iki sınaqla sınađım, əlbət.
 Qapıma sülh ilə qədəm qoysan sən,
 Günəştək çəkilib gedərəm Çindən.

Yoxsa ki, düşəram bu kin izinə,
 Çini tökdürəram Çin dənizinə.
 Məktubu oxuyub salma təxirə,
 Barışıq, ya döyüş: göstər bir korə.
 Sel təkən buludlar çuşa gəlirkən,
 Ayıq ol, dəhşətlə kükrəyəm seldən."
 Çağırdı dil bilən kəmil bir insan,
 Ömründə kimsədən qorxu duymayan.
 Yazılan məktubu tapşırı ona,
 İskəndər möhrüylə verdi xaqana.
 Elə ki, məktubu oxudu xaqan
 Az qaldı yixilsin uca taxtından.
 Məktubdan qəlbinə düşdü həyəcan,
 O həm zirək idi, həm zirək anan.
 Bu iki xəyalə sarıldı ancaq:
 Sülh ilə yanaşmaq, yoxsa çarpışmaq?
 Fikrə əzab verər ikilik hər an,
 Yatağa baş qoyar çarə axtaran.

XAQANIN İSKƏNDƏRƏ CAVABI

Ey saqi, güləbtək şərabı bir an
 Üstümə sən mənim, qalxım yuxudan
 Bu gülgün güləbdən ciyər su alır.
 Hər bir başağrısı ondan azalır.
 Keşikçi, qapını, durma, tez bağla!
 Sonra get, sən də öz dərdinə ağla!
 Qəlbimi sıxıntı, qəmədən et uzaq,
 Məni öz düşüncə, dərdimə burax!
 Kimsəylə danışmaq həvəsim yoxdur,
 Özüm ilə etməli söhbətim çoxdur.
 Uzaq bir ölkədən müştəri kimsə
 Gövhər mədəninə görməyə gəlsə,
 Baxarsa Nizami xəzinəsinə,
 Düşsə söz bəzminin sən nəşəsinə,
 Söylə: "Ev sahibi evində yoxdur,
 Olsa da, yadlara qarşı soyuqdur."
 Yox, xəta söylədim, düşün, ey rəqib,

Qərribə düşmənlilik olmazmı qərib?
 Qapımı bağlama, get, açıq burax,
 Uğurlu sayılmaz qapı bağlamaq.
 Madam ki, söz mənə dəniz ad vermiş,
 Qapımı dənizlək açın siz geniş.
 Qapını aç, sula, durma bu yerdə,
 Ay kimi çadır qur xərabələrdə.
 Qoy gəlsin arayan kəslər, nəhayət,
 Bu söz sultanını etsin ziyarət.
 Üzümə sabah bir pərdə çəkirkən
 Gilədən Gilana tələsərəm mən.
 Müştərilər gəlir mənə hər yandan,
 Məni görmək üçün tapmazlar imkan.
 Rəssam fırçasından tək bir mənzərə
 Çəkilməmiş görürlər bəyaz dəstərə.
 Sözümdən, bax, necə kənara çıxdım,
 Hardaydım, gör, gəlib bir hara çıxdım?
 Bu parlaq xəznənin baş surətqori
 Saçdı sərvətindən bu gövhərləri:
 Əfrasiyab mülkünün varisi erkən
 Başını günəştək ucaltdı Çindən²²⁷.
 Tutmuşdu xəbər ki, Rumdan bir müdhiş,
 Kükrəyəm əjdaha ölkəyə gəlmiş.
 Məktubu oxuyub dalmışdı xaqan,
 Dəhşətlər içində qalmışdı xaqan.
 Təmiz bir düşüncə, sağlam fikirlə
 İşin hikmətini keçirdi ələ.
 Əvvəlcə istədi sülh üçün xaqan
 Bir məktub göndərsin ona durmadan.
 Əmr etdi: otursun o çinli katib,
 Kağıza, qələmə versin bir tərtib.
 Şahlara yaraşan bir qələm çalsın,
 Hər sözə rütbəni nəzərə alsın.
 Qələmin nafdən tökdü katiblər
 Çinli ağ ipəyə müşk ilə ənbər.
 Şux, bişmiş sözlər ki, qəlb alır hər an,
 İnsanın beynində yer tutub qalan,
 Ümidlər bəsləyən, qurtuluş verən,

Sülh ilə çırpınan, hiddət göstərən,
 Çarpışmaq yolunu bağlayan əfsun,
 Daşları yumşaldan sehirlilə oyun.
 Tikici ox kimi dili bağlayan,
 Həm kinə, həm sülhə bir qapı açan.
 Naməyə oldu baş zinət, baş naxış
 Bir ad ki, bu adlar ondan yaranmış.
 Hamıya köməkdir kömək görmədən,
 Özündən diridir dirilik verən.
 Dünyanı yaradan o ulu qüdrət
 Güc verər zəifə, göstərər şəfqət.
 Göydəki işığa bayraq tikəndir,
 O qara divlərcə qələm çəkəndir.
 Dolanan pərgərə hərəkət verən,
 Mərkəzi nöqtəyə sükunət verən,
 Hər bir şey onunla etmədə zühur.
 Hər şey ki, verilir, verəni odur.
 Hər susan, söyləyən, ayıq, sərxoşdan
 Sırrına yol tapmaz onun bir insan.
 İnsanlar acizdir bəndə olaraq,
 İqtidar, böyüklük onundur ancaq.
 Böyüklük o ulu tanrı ki, ondan
 Vücudə gəlmişdir zəmin, asiman.
 Söz açdı, padşahdan çox üzr istədi,
 Tanrıdan ona yüz əfərin dedi:
 "Dünyada yaşayan tacidarlardan
 Açarı tək sənə vermiş yaradan.
 Dənizdən dənizə atıldın: sənin
 İrana, Turana uzandı əlin.
 Məğribdə döyüşdün-azad olaraq,
 Məşriqin xəttinə qaldırdın bayraq.
 Dünyanı büsbütün keçirdin ələ,
 Ürəyin döyüşdən doymamış hələ.
 Yolda əjdaha var, cilovu gəl çək,
 Əfsanə uzundur, gecələr gödək.
 İran, Rum padşahı İskəndər sənsən,
 Mən də bu ölkədə fərman yeridən.
 Mən kimi qulların varsa bir yığın,

Mən başqa bir şeyəm, olma çox qızgın.
 Sən də, mən də torpaq, yerlər də torpaq,
 İnsan torpaq qədər olmalı yumşaq.
 Ağalığa girincədir şən.
 Torpaqda seçilməz kimsə kimsədən.
 Qətrəni dənizə atsalar əgər,
 Başqa qətrələrdən kim onu seçər?
 Bu daşlıq yerə ki, şah kölgə saldı,
 Ölkəmin neməti artıq çoxaldı.
 Verilən nemətin, haqqa inanan
 Şükrünü artırsın gərək hər zaman.
 Allah mənim üçün artırdı nemət,
 Təşəkkür edirəm tanrıya əlbət.
 Nə qədər canım var şükr edərdəm hey,
 Dünyada varmıdır bundan gözəl şey?
 Eşitdim bir necə bilən kimsədən,
 Ordunu hər yerə çəkmək istərdən,
 Harda ki, bazar var, nemətlə dolu,
 Göndərərsən ora bir neçə rumlu.
 Ərzaqdan nə varsa, olub müstəri
 Alsınlar qarşıya çıxan şeyləri.
 Yandırır quyuya tökürsən nemət,
 Haqq verən nemətlə etmişən hörmət.
 Şəhərdə bitincə bütün zəxirə²²⁸,
 Çapırsan əjdaha kimi o yerə.
 Aclıqla ölkəyə sahib durursan,
 Mum əriyən kimi qızarmış oddan.
 Onunçün tərpendim mən öz yerimdən.
 Qıtlığı qaldırmış öz şəhərimdən.
 Bu yerə hiylə və füsün iş görməz,
 Çin sizə zəxirə və ərzaq verməz.
 Döyüşdən yaxşıdır barışıq, şəfqət,
 Biri dərddə gətirir, biri səadət.
 Çinli tarlasını etmə tar-mar,
 Sənin də tarları bir gün sel basar.
 Qüvvətli olsan da, qəlbi yumşaq ol,
 Şahlıqdan yaxşıdır tanrı qoyan yol.
 Yaramaz heç zaman ağıllı insan

Özündən güclüyə oxusun meydan.
 Dünyaya yarayan böyük ağılsan,
 Hökmünə bağlıdır hər yaxşı, yaman.
 Bir şəxsin olmasa şəxsə imdadı
 Say vaxtı heç sayə alınmaz adı.
 Sənə məxsusdur bu padşahlıq, dövlət,
 Sənədir tanrıdan fərman və şövkət.
 Hər bir şey təməldən möhkəm qurulur,
 Təməlsiz binalar çox tez də uçur.
 Gümüşü zər etmək, əqiqi billur,
 Meyvəni zorakı yetirmək olur.
 Satıcı almanı evdə yetirir,
 Odur ki, yeyərkən dadı itirir.
 Ədl üçün yaratmış səni yaradan,
 Zülüm baş verəmi adil padşahdan?
 Dünyada zalıma elmə kömək
 Ki, bir gün bu işdən sorulur, bişəkk,
 Pozsa öz rəyini rəyi xoş insan
 Öz abad mülkünü etməzmi viran?
 Təbii halından bu dönük dövrən
 İstiyə, soyuğa uyduğu zaman,
 O isti, soyuqda arama səhhət,
 Dəyişmiş ondakı sağlam təbiət.
 İlin hər fəslinin var əlaməti,
 Gərəkdir göstərsin o təbiəti.
 Hər bahar göstərsin baharlığını.
 Hər bir yay göstərsin öz varlığını.
 Hər şey öz əlindən döndüyü zaman
 Dönənlərə qarşı dönər bu dövrən.
 İskəndər insafla ad almış ərdir,
 Yoxsa hər bir igid bir İskəndərdir.
 Sənma ki, acizəm qızgın döyüşdə,
 Dağdan toz qoparram bir tərponişdə.
 Fillərin belinə taxt qoysam əgər,
 Hindistan mülkündən xəracım gələr.
 Alaram altıma qızmış aslanı,
 Belinə qoyaram hürgüc palanı.
 Səninlə, dövlətlə, şövkətlə, əlbət,

Kin alışdırmağa etmədim niyyət.
 Bu yerə onunçün açdınsa qanad,
 Qarşında bəndətək əyilmiş qat-qat.
 Başımı qanında sürtüm torpağa,
 Tək mən yox, baş əyər Çində hər ağa.
 Zehninə nə gəlsə, ona gedərəm,
 Böyük bir minnətlə qəbul edərəm.
 Bu işdə yox mənə əskiklik, töhmət,
 Qonaqsan, qonağa vacibdir hörmət."
 Qəlb açan cavabı qasidə verdi,
 Məktubu durmadan şaha yetirdi.
 Oxudu o qızmış aslan məktubu,
 Maralın ovuna müntəzir durdu.
 Çin şahı qorxurdu gecə basqından,
 O gecə sübhədək yatmadı xaqan.
 Günlərin birində parladı dünya,
 Günəş nur saçarkən torpağa, suya,
 Xaqan öz aqlının yoluyla getdi,
 Sınanmış kəslərlə məsləhət etdi.
 Bir vəziri vardı ağıllı, bilən,
 Dünya nur alırdı tədbirlərindən.
 Ortaya hər hesab atsaydı xaqan
 Vəzir həll edərdi onu hər zaman.
 Ondən öz fikrini sordu bu işdə,
 Fikri sağlam idi hər bir gedişdə.
 "Bu kinin önündə nə sayaq durum?
 Çarxın qulağını mən necə burum?
 Madam ki, qaşını çatmışdır bu Çin,
 Nə atsin ilk zərim - məhbəbbət, ya kin?
 Çarpışsam, düşmənim güclüdür, əzər,
 Başını Keyxosrov tacları bəzər.
 Onunla keçinmək istərəm gerçək,
 Xalq məni aciz bir xaqan biləcəək.
 Bilmirəm bu şahın nədir istəyi?
 Ölkəyə gəlməkdən nədir diləyi?
 Xaqana söylədi ağıllı vəzir:
 "Çətindir göstərmək sənə bir tədbir.
 Əzmin çox kəskindir, qorxuram, yəqin,

Əmrin də əzmintək olacaq kəskin.
 Barına, orduna məğrur olaraq,
 Yenilmək görünür sənə çox uzaq.
 Belə bir şəhriyar gəlmiş qapına,
 Dostluq qapısını bağlama ona.
 Fəth etmiş, hər yerdə basarkən ayaq,
 Bu işə olarmı heç soyuq baxmaq?
 Oyunmu sanırsan bunu, tacidar?
 Bu işdə yararlı incə nöktə var.
 Bu işlər tanrının işidir, bişəkk,
 Düşməklilik - tanrını sınamaq demək.
 Günəşi qılıncıla sarsıtmaq olmaz,
 Qocaman Əlbürzü dağıtmaq olmaz.
 Qəbul et, yoxsa bu qocaman fəlakət
 Dövlət sahibinə ziyan verəcəkdir.
 Nə bəxti atmağa yarar, ey xaqan,
 Nə də bəxtiyara kəsilmək düşman.
 Xoşbəxtə taxılma, olsan da mətin,
 Onunla çarpışmaq çətindir, çətin.
 Bəxtiyar əzm etsə, başmağı cütü,
 Ən kəskin neştərə vurulmaz şillə.
 Onunla birçə ay get keçin bir az,
 Bu yerdə yad olan çox uzun qalmaz.
 Şişəyə öncə sən vurma daş, kəsək,
 Qırılsa çətindir onu düzəltmək.
 Yaralar sağalıb taparsa səhhət,
 Yaranın yeri tük çıxarmaz, əlbət.
 Çalış ki, bu qara əjdaha bədən
 Hörmətlə sovuşsun bizim ölkədən.
 O gün daş atıldı Sinin tāsına,
 Gəldi bu əjdaha Çin qapısına.
 Düşünmə, lacivərd boyalı paltar
 Hər xəxsə göylərdən gəlir, ey salar!²²⁹
 Ahəngsiz səs ilə inləyir cahan,
 Qüsur pərdədədir, suçsuzdur çalan.
 Pərdəyə istəsən xoş ahəng vermək
 Həmahəng pərdəyə get clə kömək."
 Düşmənlilik etməkdə Çin tərəfdarı,

Görmədi fəlakətdən kömək asarı.
 Düşündü bu işə uyğun bir çara,
 İtaət etməyi aldı qərara.
 Əzm etdi sülh ilə yola gəlməyə,
 Dərgaha üz qoysun "elçiyəm" deyə.
 Nəzərdən keçirsin o cahandarı,
 Başını dik tutan o başçıları.
 Şahlıq şövkətini görürək bir bir,
 Sonra da bu işə töksün bir tədbir.
 Günəş qayıqçısı o gün səhərkən,
 Qayığı salırkən suya sahilədən,
 Xütən şəhriyarı, Çin tacidarı
 Tədbirlə geyindi elçi paltarları.
 Aşına olmadan kimsə bu sirtə.
 Çapdı İskəndərin düşdüüyü yərə.
 Şahın dərgahına gəldiyi zaman
 Bu işdən tez xəbər tutdu hökmüran:
 Hüzura bir elçi göndərmiş xaqan,
 Görüşdə mübarək, sözdə pəhləvan.
 Padişah əmr etdi: "Gəlsin hüzurə,
 Buyursun elçilər oturan yərə."
 Möhtəşəm elçi tez girdi dərgaha,
 Pərəstiş yoluyla baş əydi şaha.
 Əmr etdi, otursun aşağı yandan.
 Xaqanın əmrini eyləsin bəyan.
 Padişahın əmriylə elçi oturdu,
 Oturdan kimsəyə bir də baş vurdu.
 Bir zaman oturdu qırpmayaraq göz,
 Yaxşıdan, yamandan açmadı bir söz.
 Gördüyü büsətə qalaraq məhbub,
 Etdi o dövrdə nöqtətək sükut.
 Elçiyə işarə etdi İskəndər:
 "Xaqandan gətirdin, söylə, nə xəbər?"
 Bulud arxasında gizlənən o ay
 Qılıncı dil açdı, dür saçdı lay-lay:
 "İran, Rum şahının bu gəlməsindən
 Səadət taparaq, ölkə oldu şən.
 Bu yerlər, ölkələr, Çindən Maçino

Böyük tacidarın keçsin ömrünü.
 Dünyada yaşasın uca dərğahı,
 Olsun tacü taxtın böyük pənahı.
 Gizli sözlərim var sənə, tacidar,
 Qorxuram bu yerdə etməyə izhar.
 Belə ömr etmişdir məni göndərən:
 "Xəlvət et, olmasın eşidən, görün.
 Qalmasın xaslardan gərək bir nəfər,
 Bir sən ol o yerdə, bir də İskəndər.
 Açıqda, gizlində qalsa bir kimsə,
 Sırrımı açma sən, düşməsin sənə."
 İskəndər çəkindi yersiz istəkdən,
 Ehtiyat eylədi xəlvət etməkdən.
 Əmr etdi durmadan böyük tacidar:
 O sərəvə vursunlar qızıldan cidar.
 Qızıl bir kəmərlə çəkib qolunu,
 Bir zəncir altına aldılar onu.
 Çəkildi büsbütün saraydakılar,
 Qapıya yönəldi xaslar, hər kim var.
 İskəndər tək qaldı, çəkindi ancaq,
 Yanına bir almas qılınc qoyaraq.
 Söylədi: "Kimsə yox, bir mənəm, bir sən.
 Durma, aç düyünü qapalı sözdən."
 Padşahın ömrilə əsrarlı kişi
 Düyünü qıraraq, anladı işi.
 Əsrarın üzündən pərdəni açdı,
 Duaya başladı, inci, dür saçdı:
 "Necə ki, yaşıla bürünüb hər bağ.
 Hər qızıl gül olur yanar bir çıraq.
 Gül kimi parləsın üzün hər zaman,
 Tək səndən yaşılıq alsın bu cahan.
 Qazılsın dünyanın möhrü adına.
 Çatasan dövlətə, öz muradına.
 Zənnimcə tanıyır məni şəhriyar,
 Daha yalvarmağa nə ehtiyac var?
 Sırrımdən əgər o tutmamış xəbər.
 Bilirəm, İskəndər doğruluq sevir.
 Sənə öz yanımdan elçi gəldim mən,

Əsirin olmuşam, əsir etmədən.
 Mənəm Çin xaqanı, qoşun sərvari.
 Sənin xidmətində öpürəm yeri."
 Pozuldu bu cəsur işdən tacidar.
 Xoşuna gəlmədi belə bir roftar.
 Acıqlı bağırır ona hökmüran:
 "Seçilir qumaşın üzü astardan.
 Tərləndən seçirəm aciz sərəfəni,
 Bağrından tanıram müşkü, nəfəni.
 Ancaq saxlayıram həya və hicab,
 Örtülü kəslərdən açmaram niqab.
 Anlat ki, nə məcbur eyləmiş səni,
 Gizlində qalmadın, yırtmış pərdəni?
 İndi Rum şahından heç qorxmayaraq,
 Poladı mum kimi sandınmı yumşaq?
 Sarsılmaz qolumdan qorxmadınmı sən?
 Mənim tərəzimə torpaq tökürsən!²³⁰
 Gənc maral nə qədər olsa da cəsur,
 Cülovu aslandı çəkməsi xoşdur.
 Bir cavab olaraq söylədi xaqan:
 Yüz min afərinə ey layiq olan,
 Bilirəm amansız deyil padşah,
 Dərğaha onunçün gətirdim pənah.
 Başımı hansı düşmənim kəsər?
 Düşünü uzaqdan göstərsə qaban
 Kin ilə döyüşər o qara aslan.
 Düşünü çıxarıb, əysə boynunu,
 Aslan da toxunmaz, bağışlar onu.
 Məndən ki, görməmiş sultan namərdlik,
 O igid aslandı uzaqkı mərdlik?
 Qarşıma qılıncı gəldiyim zaman
 Qorxardım səndəki kəskin qılıncdan.
 Mən ki göstərmədim sənə xəyanət,
 Daha üz verərmə mənə höqarət?
 Ölkəmə at saldın, göstərdin şəfqət,
 Sənə kin bəsləmək olur cinayət.
 Qəlbimdə qalmaq kin, qərəz əsla,
 Dərğaha gəlmişəm belə inamla,

Mən şəfqət göstərsəm, bağlamasam kin,
 Kim kəsər başını şəfqət edənini?
 Tutaq ki, günahım həddən artıqdır,
 Qərblilik bir böyük üzürxahlıqdır.
 İskəndər insafılı, mərhəmətlidir,
 Suçsuza hər zaman şəfqət göstərir.
 Kim ona sığınsa, qanından keçər.
 Kim aman istəsə, görməz bir zərər.
 Mən ki bu dərğaha öncə yönəldim,
 Səndəki ədalət izilə gəldim.
 Adildir cahangir, böyük İskəndər,
 Ona hər bir zaman haqq yardım edər."
 Yağlı bir dil ilə nöktələr saçdı,
 Padşahın qəlbindən düyünü açdı.
 İskəndər söylədi: "Xoş gəldin, şad ol,
 Belə düşkünlükdən artıq azad ol!
 Ancaq bu gəlişdən nə imiş fikrin,
 Bu necə sirrdir, aydın göstərin?"
 Sığınan dedi: "Ey dünyaya sığnaq.
 Bu sirri yararmı səndən saxlamaq?
 Bu uca dərğaha onunçün gəldim,
 Fikrini, yolunu bilib öyrəndim.
 Gəlməkdən məqsəd nə? Anladım bunu,
 Nədir bu gəlişin əvvəli, sonu?
 Əl tutsa mənə bu dönük ruzigar,
 Padşahı kin ilə edim bəxtiyar.
 Bu dilək əlimdən gəlməsə ancaq,
 Dəstimdən çıxan ox düşərsə uzaq,
 Məqsədim hörmətlə öpməkdən yeri.
 İskəndər kinindən çəkilsin geri.
 Mən əsirgəmədim canımı şaha,
 Qılınca əl atmaq nə gərəkdir daha.
 Cəvahir əlinə gəlirsə asan,
 Nə çıxar zəhmətlə daşı yonmaqdan?
 Madam ki, sülh ilə göyələr dilək,
 Döyüşə at çapmaq daha nə gərəkdir?
 Çin, Turan taxtını məndən istəsən,
 Boynumu çəkməyəm bu itaətdən.

Dostluğu ataraq kəsilən düşman,
 Atamın yurdunu bağışlamasan,
 Adının möhrünü edərəm qəbul,
 Olaram mən satın alınmamış qul
 Nə olur, padşahın geniş mülkündə
 Çoxalsın get-gədə dost olan bəndə.
 Vuruşa qəsd etmə, kinindən çəkil,
 Bütün Çin donunun bir çini deyil.
 Dəyərlilə qulların çin-çin saçından
 Bir çin də mənə ver, sənindir fərman.
 Ayın saf üzünə yaraşmaz bu çin,
 Qaşının tağından çəkilsin bu kin."
 İskəndər söylədi: "Ey fikri gözəl.
 Verdiyin sorğuya eləyim əməl:
 Düşmənin başını öpsün toz, torpaq,
 Olsun yad kimsələr dünyadan uzaq.
 Əmrinə baş əyən hər bir kişvərdə
 Nayiblər tikilsin məndən hər yerdə.
 İndi ki, mən sənə qılınca çəkmədən
 Başını əyərək təslim oldun sən,
 Taxtınla başını uca eylərəm,
 Tacını başında saxlarsan möhkəm.
 Nə mülkün, nə tacın gərəkdir. Ol əmin,
 Qoymaram ki, olsun işlərin çətin.
 Yalnız bir şərtim var, bütün mülkündən
 Mənə yeddi illik xərac verəsən.
 Yeddi il vergisi verilsə mənə,
 O başqa vergilər halaldır sənə."
 Dinləyənlər ağılna aydınlıq saçdı,
 Ağzını incə bir cavabla açdı:
 "Tacidar nə haqla istəyir hələ
 Yeddi illik xərac bu az ömürlə.
 Ömrümü edərsən təmin yeddi il.
 Yeddi il xərc vermək çox çətin deyil."
 Bu sözü bəyəndi uca hökmüran,
 Qızınca beyni bu incə cavabdan,
 Söylədi: "Altı il nə versə diyar,
 Ayaq müzdü verdim sənə, ey huşyar.

Görürəm şüurun, ağılın incədir,
 Qəbuldur mənə tək bir illik gəlir."
 Türklərin xaqanı dünya şahından
 Daşqın bir sevincə oldu kamiran.
 Dərgahın tozunu kirpik ucuylo
 Süpürə-süpürə söylədi belə:
 "Bilirəm: mətindir verdiyi peyman,
 Gücünü artırsın ulu yaradan!
 Madam ki, tacidar söz verir buna,
 Əz əliylə bir xətt görəkdir mana.
 Bir illik xərəcə verdiyim zaman
 Məni öz yerimdə qoysun hökmüran.
 O xəttin qolumda olsun bir qolbaq,
 O xətti başımçın saxlayım ancaq.
 Başımla mən də söz verirəm, inan,
 Bu dostluq yolundan çıxmaram bir an."
 Söz getdi arada, bağlandı peyman:
 Qaçsın hər ikisi vəfasızlıqdan.
 Düşmənlilik silinsin, dostluq var olsun,
 Bu dünya durduqca bərqərar olsun.
 Nəhayət, bir fərman verdi hökmüdar:
 Xaqanın qolundan açılısın bağlar.
 O qızıl zəncirdən ucalsın başı,
 Tacının cəvahir olsun daş-qaşı.
 İskəndərlə bitdi bu əhdü peyman,
 Öz ordugahına qayıtdı xaqan.
 Gecənin sultanı açınca çətir,
 Qaranlıq müşk kimi saçırdı ətir.
 Ulduzlar o qədər qızıl səpirdi.
 Yer öküzü qızıl altına girdi.
 Şah meylə təskinlik verdi dimağa,
 Axıtdı şərabı yaqut dodağa.
 Axşamdan sübhəcən oturdu yenə,
 İçdi Cəm camını Cəmin eşqinə.
 Yuxunun yoluna səpmişdi tikan,
 Zəhməti, kədəri unutmuş bir an.
 Nə düşmən işindən kədər çəkərdi,
 Nə keşikçi səsi, nə döyüş dərdi.

Sübhəcən şahənə qədəh sonaraq.
 Gecəni keyf ilə keçirdi oyaq.
 Təbii yaqutu yontunca zaman,
 Yaqutlu tac ilə cüft oldu cahan²³².
 Qapıdan girdi tez keşikçi əskər:
 "Nəçin qəflət etmiş uca İskəndər?
 Budur, Çin xaqanı qoşunla gəlir,
 Ayağı altında yer, göy titrəyir.
 Qaynaşan ordusu dünya doldurur,
 Göylərə səs salmış təbil və şeypur.
 O qədər fil var ki, incinir yollar,
 Günəşə, aya baş qaldırmış qubar.
 O qədər qoşun var, çıxmış hesabdan,
 Həç bir kəs görməmiş o qədər insan.
 Ordusu daşıyır hər çeşid yaraq,
 Poladdan dənizdir, hər dalğası dağ.
 Xaqan da oturmuş qocaman filə,
 Arada iki mil vardır fasilə."
 Bu heyrətli işdən tutunca xəbər,
 Padşahlıq taxtından endi İskəndər.
 Yol ölçən bir köhlən ata oturdu,
 Hərb üçün sazladı müntəzəm ordu.
 Xaqanla döyüşə tez hazırlandı.
 Onun peymanını bir hiylə sandı.
 Əmr etdi, təbillər gurlasın kinlə,
 Düz qaşlar çatılsın düyünlü çinlə.
 Uca bir dağ kimi ordu çəkərək.
 Vurdu ox, yay, qılınc, qalxandan bəzək.
 Kəşfiyyat qoluna verdi çox yaraq,
 Dənizdən buluda ucaltdı bir dağ
 Bu işdən xaqana verildi xəbər.
 Onunla döyüşə çıxmış İskəndər.
 Ordunun qolbində at sürdü xaqan.
 Səs ilə bağırdı: "Kimdir hökmüran?
 Söyləyin atını bu səmtə çəksin,
 Üzünü üzümdən gizləyir nəçin?"
 O çinli səşindən İskəndər durdu,
 Donunu çinləyib belinə vurdu.

Fil yıxan atını söyirdi hamam.
 At saldı öndəki filə durmadan,
 Dil açdı. türklərə cəldi qarğış:
 "Fitnəsiz anadan bir türk doğmamış.
 Çinlidən gözləmə çin qaşdan başqa,
 Verdiyi peymanı çevirir arxa.
 Nə doğru söyləmiş keçən qocalar:
 "Çinlidən umulmaz vəfa, etibar."
 Hamı dargözlüyə bəsləmiş rəğbət,
 Başqanın gözündə görürlər vüsət.
 Əvvəlcə sülh üçün niyə söz verdin?
 Sonra düşmənləkdə nə fayda gördün?
 Peymanım, qəlbim bir, tutmuşam bir yol,
 Sözüm az, doğruluq, sədaqət bol-bol.
 Demək ki, sizlərdə məhəbbət kindir,
 Çindəki türklərin qəlbə çin-çindir.
 Bu çinli türklərdə olsaydı vəfa
 Donunun çinində yaşardı dünya.
 Qəlbimi bağladın öz peymanına,
 Ey dönük, indi səs vurursan mana.
 Poladdan bir dağa dönsə vücudun,
 Yəcucdan, Məcucdan olsa da ordun,
 İskəndər, İskəndər sədditək, inan,
 Tərpənməz o polad əzən Yəcucdan.
 Turacın əcəli çatdığı zaman
 Şahin ovlağına qonar havadan.
 Çəyirtkə al qanad açınca, əlbot,
 Al qanla verəcək sərçəyə bir xətt.
 Tacını alaram dikbaşlıq etsən,
 Suçundan keçərəm dostluğu güdsən.
 Tınətim yaralar, həm də sağaldar,
 Arıtək həm balım, həm də iynəm var."
 Dedi Çin xaqanı: "Mən, ey səhriyar,
 Sözümdən dönmədim, möhkəmdir ilqar.
 Sənə dost demişəm, dostam hər zaman,
 Sözümdə doğruyam, möhkəmdir peyman.
 Hökmünə baş əydim, artıq dönmərəm,
 Verdiyim əhdimdə sabitqədəməm.
 Yanına onunçün gəlmişəm, inan,

Manqalın otr alsın mənim udumdan.
 Biləsən mənə də var qüvvət, hünər,
 Ulduzlar göyünə çəkərəm əskər.
 O qədər hünərsiz deyiləm ki, mən
 Yenmədən qayıdam hər bir döyüşdən,
 Görürsən, dağ kimi var mətin ordum,
 Coşqun bir dənizdən belə yox qorxum.
 Yalnız arxa duran tale var sənə,
 Yer sənə kölədir, göy sənə bəndə.
 Kin, inad göstərəm bir bəxtiyara,
 Çəkir öz başını ağacda dara.
 Sənin arxandadır bu göy, bu dövrən,
 Dövrənə döyüşmək olurmu asan?"
 Endi fil belindən, durdu fil kimi,
 Çağladı Firona doğru Nil kimi.
 İskəndər gördü ki, üzr ilə xaqan
 Ona üz çevirmiş, gəlir hərasan.
 Önünə at çəkdi, misli yox Çində,
 Başdan quyruğacan qızıl içində.
 Endi bu at ilə onu kamiran,
 Yanında yer tutdu böyük pəhləvan.
 Bu atdan başqa çox şey verdi ona,
 Bir illik xərəcə keçdi xaqana.
 Dost olandan sonra şah ilə xaqan
 Düşmənlük kəsildi xanədanlardan.
 O yerdə birləşdi hər iki ordu,
 Hər iki padşahın qəlbə bir vurdu.
 Silahı, acığı tökdülər yerə,
 Təhfələrlə onlar keçdi alverə.
 Çinin süpəhdarı Çin diyarından
 Azuqə göndərdi şaha hər zaman.
 Sarayın xalqına bu yeyintilər
 Kifayət edirdi axşam və səhər.
 Çalğı məclisində qədəh vurardı,
 Birləkdə oturar, birgə durardı.
 Məclisdən ovlağa çaparkən onlar,
 İkisi bir yerdə edərdi şikar.
 Heç biri təkləkdə içməzdi bədə,
 Hər biri hər işdə yaşar azadə.

RUM VƏ ÇİN NƏQQAŞLARININ YARIŞI

Saqi, can bəsləyən bir mey ver mana,
 Bir mey ki, can kimi gərəkdir cana.
 Solmuş çiçəyimə tərəvət versin,
 Soyumuş qanıma hərarət versin.
 Çiçəkli bahartək bir gülşən gündə.
 Ruzgardan seçilmiş gözəl, şən gündə
 Şaha Çin xaqanı gəlmişdi qonaq,
 İki parlaq günəş bir oturaraq,
 Zəncidən, Yunandan, Çindən, İrandan
 Qonaqlar səf çəkmiş hər iki yandan.
 Məclisin üz-gözü mey ilə şəndi,
 Dünyanın çöhrəsi tozsuz gülşəndi.
 İçki şənliyində gövhərdən dalğa.
 Cöyləyən dodaqdan axır qulağa.
 İş bilən kəslərdən açıldı söhbət:
 Dünyada bilikcə kim tapmış şöhrət?
 Dəyərlı şey çıxar hansı torpaqdan?
 Sənətcə dünyada kim almış ad-san?
 Birisi söylədi: "Cadu və hiylə
 Hindlidən baş verir, baxsan diqqətlə."
 O biri söylədi: "Bəxti yatanlar
 Hər sayaq cadunu Babiləndən alar."
 Başqası söylədi: "Verir ən şaqraq
 Xanəndə Xorasan, çalğıçı İraq."
 Birisi söylədi: "Yüksəkdir, əlbət,
 Ərəbin dilində olan fəsahtə."
 Birisi dedi: "Rum nəqqaş, əlbət,
 Dünyada qazanmış böyük bir şöhrət."
 O biri söylədi: "Görmədin, nədir,
 Çin naxşı dillərdə bir əfsanədir."
 Deyişmə coşdurdu Rum ilə Çini,
 Yenməyə başladı biri-birini.
 Hər biri fikrini isbat edərək
 Naxış pərgarından göstərdi örmək.
 Deyişmə sonunda verildi qərar,
 İki qaş tağıtək bir tağ qursunlar!

Bu tağa hər iki qaş arasından
 Bir örtü çəkilsin müəyyən zaman.
 Rumlu bir guşədə sən ot dursun,
 Çinli bir bucaqda naxışlar vursun.
 Müəyyən saatlar gəlməmiş başa
 Baxmasın heç biri digər naxışa,
 Yalnız bu iş sona vardığı zaman
 Qalxсын bu asılı pərdə ortadan.
 Görsünlər bu iki incə naxışdan
 Hansıdır ən təzə, incəlik saçan!
 Ustalar oturdu bir nəqqaş kimi,
 İki tağ altında iki qaş kimi.
 Axıra yetincə müəyyən zaman
 Örtüyü çəkildilər iki naxışdan.
 Hər iki "Ərjəng" in birdi peykəri,
 Vurduğu naxışı, rəngin, zivəri.
 Onlara baxınca heyrətlə qaldı,
 Hər iki surətdən bir ibrət aldı.
 Nə sayaq çəkmişlər iki peykəri,
 Surətcə birindən seçilməz biri,
 Oturdu şah iki tağ arasında,
 Heyrətlə bir ona baxdı, bir buna.
 Seçmədi onları biri-birindən,
 Tutmadı bir xəbər gizli sirindən.
 Nə qədər diqqətlə eylədi nəzər,
 İşin iç-üzündən tutmadı xəbər.
 Arada incə bir fərq vardı: biri
 Surəti göstərir, alır o biri.
 Bəlinas baxdıqda iki surətə
 Əsrarlı sənətdən düşdü heyrətə.
 Çalışdı, ortaya çıxsın həqiqət,
 Naxışdan keçirdi ələ bir hikmət.
 Əmr etdi, durmadan əsrar öyrənən
 Ortaya bir pərdə çəksin yenidən.
 Elə ki, ortadan asıldı pərdə
 Biri zövqə daldı, o biri dərdə.
 Rumlunun lövhəsi parladi yenə,
 Pas düşdü çinlinin saf güzgüsünə.

Naxışsız qalınca çinlinin tağı,
 Padşahın gül kimi açdı yanağı,
 Pərdəni aradan bir də çəkdiilər,
 Göründü hər iki tağda bir peykər.
 Bildi ki, o parlaq naxışlı tağa
 Hər naxış əks edir başdan ayağa.
 Yan-yana işlərkən iki sənətkar
 Arada pərdədən çəkmişdi hasar.
 Rumlu bir lövhəni çəkirmiş gözəl,
 Çinli də lövhəyə verirmiş siqəl.
 Parlarkən çinlinin vurduğu naxış
 Rumlunun şəkildən əksi almış.
 Yarışın sonunda qərar verdilər:
 Hər iki sənətkar göstərmiş hünər.
 Rumluya çatmaz bu, naxış tökməkdə,
 Çinli də üstündür siqəl çəkməkdə.
 Eşitdim, olmağın Çinə peyğəmbər,
 Reydən Çinə getdi Mani surətgər.
 Elə ki, bu xəbər yayıldı Çinə,
 Axdılar o gələnlərin səmtinə.
 Yolunda axar su hovzuna bənzər,
 İşıqlı büllurdan hovuz çəkdiilər.
 Rəssamın fırçası vurdu yaraşlıq,
 Üstündən dalğalar oynadı sıx-sıx.
 Hərəkət verirdi sanki ruzigar,
 Sahili öpürdü coşğun dalğalar.
 Hovuz ətrafına naxışlar vuran
 Çəkdi çay yanında bitən otlardai.
 Mani çox uzaq bir eldən gəlirkən
 Yolçunu susuzluq salmışdı əldən.
 O hovzu görünə səbirsiz qaçdı,
 Boş, quru kuzənin ağzını açdı.
 Doldurmaq fikrində vurdu daş hövzə,
 Əlində qırıldı o saxsı kuzə!
 Bildi ki, çinlilər bu yolda aşkar
 Hovuzla ona bir quyu qazmışlar.
 Çıxardı naxışlar açan bir qələm,
 Aldadan hovuzla vurdu bir rəqəm.

Baş öyən qələmlə əl işlədərək
 Çəkdi hovuz üstə ölü bir köpək.
 Cəmdəyə hər yandan daraşmış qurdlar,
 Görünə susuzun ürəyi çatlar.
 Hovuzla susuzlar edərəkən axın,
 Ölü it görünə getməsin yaxın.
 Sürətlə yayıldı Çinə bu xəbər,
 "Uzaqlaş" naxışını vurdu surətgər.
 Gördülər mahirdir, onda sehr var,
 Maniyə, "Ərjəng"ə sığındı onlar.
 Bax, yenə səyirtdim ikinci kərə,
 Çəkdim söz başını baxın nə yerə!
 Neçə gün bir yerə İskəndər, xaqan
 Zövq aldı qədəhdən, meydan, çağlıdan.
 Get-gedə məhəbbət artırdı, gerçək,
 Onu da, bunu da öyürdü fələk.
 Bir gün şah söylədi ona: "Ruzigar
 Bir əngəl açmasa, səfər fikrim var.
 İradəm dönməkdir yenə yurduma,
 Mən Çindən tərpnəmək istərəm Ruma."
 Ona hörmət ilə söylədi xaqan:
 "Sənindir bu dünya, sənindir dövrən!
 Hər yerə üz qoysan bu taleyinlə,
 Ayaq basdığı yer hər kəsə qiblə.
 Atını hər yerə çapsa hökmürən
 Borcumuz qulluqdur ona hər zaman."
 Çox heyrət etdi şah bu ayıqlığa.
 Onda ki vəfaya və sayıqlığa,
 İskəndər məclisi xaqana hər an
 İşıqlı görünə günəşdən, aydan.
 Ürəklə xidmətə başladı xaqan.
 Şahın xidmətində durdu hər zaman.
 Şah üçün dəyərli bəxşiş gətirdi,
 Bununla başını aya yetirdi.
 Hörmətlə tutduqca onu hökmürən.
 Dostluğu daha da artırdı xaqan.
 Hər kəsə padışah böyüklük versə,
 Dikbaş olmamalı elə bir kimsə.

Hər zaman kiçiklik yoluyla getsin.
 Özündən ucaya alçaqlıq etsin,
 Neysandan nə şərf almışsa sədf,
 Çinə də şah verdi elə bir şərf²³³.
 Bağdadda və Rumda nəfis görünən,
 Hər çeşid qiymətli o geyimlərdən,
 Verdi Çin şahına elə bir dəsgah.
 Onu görməmişdi heç bir padişah.
 Şahənə bəxşislər doyurdu Çini,
 Çinlinin alınından açıldı çini.
 Qalmadı o böyük Çində bir nəfər
 Geyməsin xəz, atlas, zərif geyimlər.
 Etdi İskəndərin gördüyü bu iş
 O dargözlülərin qaşını geniş.
 Şahın kip qaşıtək dostluq bərkişdi,
 İskəndər başına hamı and içdi.

XAQANIN İSKƏNDƏRİ QONAQ ETMƏSİ

Gəl məni azad et, saqi, "yox demə!
 Qədəhdən göz yaşı tök ətəyimə.
 Bir mey ver ki, olsun saf şirə kimi.
 Yusun hər çirkəbdən bu ətəyimi.
 Çapqınlıq etmə, ey Çin üzülü gözəl.
 Bir saat qaşına çin götürmə, gəl!
 Qeydimə qal mənim, qəlbimi şad et,
 Qüssədən bir günlük məni azad et!
 Xaqanın gəliri keçsə də ələ.
 Səl kimi axıtma, yağıştək xərcə.
 Məlindən bir az ye, bir az ver, ancaq
 Başqalar üçün də azacıq burax.
 Yemə var-yoxunu, çox yaşayarsan,
 Yoxsulluq yamandır qocalan zaman.
 Xərcə, ye, bərk tutma köhnə dünyanı,
 Xəsislik, ac qalmaq məhv edər canı.
 Dağıtma əlində var isə sərvət.
 Bihudə yeməkdən çəkərsən zəhmət.
 Xərclərkən ölçüdə gəl götürmə əl.

Nə artıq nə əskik - ortadır gözəl,
 Səpim yoğun olsa incə iynədən.
 Çox iynə gözünü kor edəcəksən.
 Yazdığım tarixin nəqqaşı yeno
 Bu naxşı vurmuşdur Çin ipəyində:
 Hər yerdə səs çıxdı: böyük İskəndər
 Çin ətəklərinə səpdi dürr, gövhər.
 Bu idi xaqanın fikri, həvəsi,
 Versin İskəndərə ayaq kirəsi.
 Açsın bir şahənə ziyafət ona,
 Zər töksün atının ayaqlarına.
 Özünün adına, sanına görə.
 Şahınə hədiyyə çəksin hüznərə.
 Şahın bəxti kimi olduqca parlaq,
 Bir gözəl gün seçdi, qurdu tomtaraq.
 Bir məclis bəzədi cənnətdən də şən.
 Şirəni axıtdı aslan dişindən.
 Meyvədən, meydən, həm baliqdan, quşdan
 Elə bir qonaqlıq düzəldti xaqan,
 Dünyada nə qədər gözəl nemət var,
 Basmışdı bağrına qızıl xonçalar.
 Çin xuruşlarından başqa, al-əlvan.
 Mislini cənnətdə görməmiş bağban.
 Ləzzətli halvalar hazır olmuşdu,
 İçi qənd, badamla doldurulmuşdu.
 Elə qablar vardı, gözib arayan
 Dünyada birini tapmazdı ondan.
 O qədər cavahir gəlmiş ortaya
 Ki, sərraf bir ilə almazdı saya.
 Həşəmətli şahın ziyafətinə
 Sərf oldu böyük bir dolu xəzinə.
 Türk şahı xaslarla yola çıxaraq,
 Getdi İskəndəri çağırın qonaq,
 Torpağı öpdülər ayinə görə,
 Dəydi yer öpməkdən başı göylərə.
 Söylədi: "Bu uca bəxtin, ey sərvər!
 Taxtımın başına yol tapsa əgər,
 Tacıyla taxtını əziz edərdi,

Məni bu şərəflə çox böyüdüdü."

Səmimi dövəti şah qəbul etdi,

Xaqana şərəfli hörmətçün getdi.

Ordu, şah birlikdə haman dövətə

Baş əyib atlandı o ziyafətə.

Xəzinə ağzından açıldı yerlər,

"Yol açın!" səsinə titrədi göylər.

İskəndər çətinca süfrə boyuna,

Elə bil çatdı Xızr həyat suyuna.

Qızıl bir taxt gördü, günəşdi, gerçək.

Onda dürr çeşməsi dəniz suyutək.

Qızıl taxt üstündə oturdu şən-şən

Əlində bir turunc kafur, ənbərdən.

Sağ əldə dünyanı yoxlayan fəğfur²³⁴,

Xidmətə baş əymiş, hüzurda durur.

Şah onu çağırırdı, hörmətdir deyə,

Oturtdu şah kimi qızıl kürsüyə,

Başqa tacidərlər hörmətə görə

İskəndər yanında diz çökdü yerə.

Xaqan əmr eylədi: "Yeməklər gəlsin,

Qızıl xonçalarda xərəklər gəlsin!"

Hər yandan töküldü şahənə yarpaq,

Meynə yarpağıtək tökdü hər budaq²³⁵.

Fərxarə bənzəyən istək evindən

Tez hazır olurdu hər istənilən²³⁶.

Elə bil cənnətdir, arayan kimsə

Xonçada tapırdı hər nə istəsə.

İştahla yedilər o xuruşlardan,

Hücumla şəraba açdılar meydan,

Qırmızı şərəblər verdi qol-qanad,

Qırmızı rənglərdən qurdular büsat.

Çalmağa oturdu, bütün dünyadan

Seçilmiş ən məşhur oxuyan, çalan.

Ən incə oxucu səslər ucalır,

Ozanlar rəsmiylə oxuyur, çalır.

Çalanlar başladı süğdi nəğməsi,

Göylərə ucaldı sazların səsi.

Vardı pəhləvicə o qədər çalan

Nəğməyə yenilik verirdi hər an.

Rəqs edən kəşmirli gözəllər durur,

Oynarkən yel kimi mayallaq vurur.

Elə çalğıçılar gəlmiş Yunandan,

Ağlıni itirir eşidən insan.

Rum və Çin xidmətə bel bağlayaraq,

Bəzədi Rumdan və Çindən bir bayraq.

Xəzinə ağzını açınca xaqan,

Qarun xəznəsində yer oldu pünhan²³⁷.

Əvvəlcə saçdı çox cavahir, gövhər,

Daş-qaşa tutulmuş gözəl geyimlər.

Büllurdan büsatı günəşdən parlaq,

İncəlikdə sudan təmiz və yumşaq.

Çin ipəklərindən bir neçə xalvar,

Müşk ilə, ənbərlə dolu bir ambar.

Kafurlu təbəqədən ətr almış hər yan,

Quru ud artıqdı təzə kafurdan,

Çaçi kamanlarla çini ipəklər,

Bir neçə qılınc da ona bərabər.

Bir ilxı yorğa at, görkəmli, oynaq,

Yel kimi yeriyən, gövdəsi parlaq,

Göylərdə durmanı, sarı ovlayan

Laçınla qızıl quş, böyük bir karvan.

Qırx fil öz taxtıyla, uca, qüvvətli,

Sümükləri möhkəm, vücudu ətli.

Bir dəstə qara qul - cəbhələr yenən,

Ayüzlü kəvizlər - ölü dirildən.

Çəkdi bu şeyləri şah hüzurinə,

Bunlardan başqa çox şey verdi yənə.

Yenidən başqa bir xəzinə açdı,

Ondan da dəyərli boxşişlər saçdı.

Verdi o, quyruğu qara bir köhlən.

Səhər küləyindən iti yeriyən.

Yürüyən. şahənə bir təxti-rəvan.

Üstündə tərəpnməz əsla oturan,

Qaçmaqda ceyrandan iti, həm oynaq,

Atəşdən qızğındı, sudan da yumşaq,

Çölün quşlarından çox yüngül uçan.

Dənizdə balıqdan iti oynayan,
 Qaçarkən qorxunc div sanırdı görün,
 Elə bil doğulmuş divlər nəslindən,
 Qalmaz tərpnəşdə göylərdən geri,
 Olmaz dan yeri də bu meydan əri.
 Meydanda elə bir cövlanı vardı,
 Xəyalı o yarı yolda qoyardı.
 "Fərəsi" "Rüx" ilə ayaqdan salır,
 "Fərəs"lə "Fili" də cəbhədən alır²³⁸.
 Bir qorxu saçardı onun sürəti,
 Yerişi ən incə xəyaldan iti.
 Qorxmazdı səməndər kimi atəşdən,
 Səməndər demirəm, İskəndər çökən.
 Bir ovçu quş verdi fitnəylə dolu,
 Rəyalı gecədən daha qorxulu.
 Çərx kimi dolanır açarkən şəhbal,
 Gəzişi cənubdu, çıxışı şimal²³⁹.
 Polad yay keçirmiş tunc dirnaqlara,
 Əzmindən qartallar geyinmiş qara.
 Boynunda çox qan var, hər quşa- yağ,ı,
 O qartal ovlayan yaylı caynağı
 Görüncə simürğün bağı sızıldar.
 Çöllərdə kərgədan edərdi şikar,
 Acıqlı, qaniçən, qorxu bilməyən.
 Haqq onu yaratmış zülümdən, kindən,
 Toğruldu quşların şahı bu Toğan,
 O da Toğrul kimi ölkəyə sultan.
 Qaragöz bir köniz ənbər qoxulu,
 Gülüzlü, dodağı şəkərlə dolu.
 Cənnətdə bəzənmiş bir sənəmdir bu,
 Edər o fitnəni könül arizu.
 Yürüyən bir aydır o sərv ağacı,
 Müşkin bir kəmənddir cüt qara saçı.
 Su kimi lətifdir o çənə, buxaq,
 Atəşdə suyu kim görmüş baş-ayaq?

Üzü bənövşəyə qızıl gül atır,
 Gül üzdə bənövşə keşikçi yatır²⁴¹.
 Uca sərv möhtacdır onun boyuna.
 Şəkər bir bəndədir, bal dostdur ona.
 Müşk onun zülfünə bağlamış kəmər,
 Zülfü də günəşə köləlik edər.
 Bir şəkərparədir, şirin söhbətdir,
 Dodağı şəkərcin bir fəlakətdir.
 Arxası sincabdır, bədəni büllür.
 İncə barmaqları xəz quyruğudur.
 Ağ, lətif çənəsi gümüşdən nişan,
 Ona bir tuğ asmış gül buxağından.
 Çənəyə, buxağa vermiş yaraşiq,
 Günəşdən top qapmış, aydansa işiq.
 Qəmədən ox çəkmiş, qaşından kaman,
 Bu ox, bu kamanla ovlamış yüz can.
 Boğazı o qədər ağ, lətifdir ki,
 İçərkən görünür şərabın rəngi.
 Dünyada sağ olsun elə bir dayə,
 Bir gözəl bəsləmiş tən edir aya.
 Dar gözü kimsəyə salmaz bir nəzər,
 Ağzı dar gözündən daha dar, dilbər.
 Elə bil ağız yox, yaranmış yoxdan,
 Ona "Taysız gözəl" demiş ad qoyan.
 Dəyərlı töhfələr təqdim eləyən
 Fəxr ilə öyməyə başladı şən-şən:
 "Budur at, ovçu quş və gözəl köniz,
 Əzizdir, bunları sən də tut əziz.
 Nə kimsə belə at minmişdir hələ,
 Nə belə bir quşu keçirmiş ələ.
 Deməyə nə həcət, bir zaman gələr,
 Hər biri göstərər böyük bir hünər.
 Gülüzlü könizdir belə bir gözəl,
 Gözəllikdə yoxdur özünə bədəl.
 Anadangəlmədir onda üç xislət,

Onun dördüncüsü tapılmaz, əlbət,
 Birinci, gözəldir, bərabəri yox,
 Can alır, cənnətdə belə pəri yox.
 İkinci, güclüdür, həm də döyüşkən!
 Qaçmaz döyüş günü mərd kişilərdən.
 Üçüncü, yox səsdə ona bir bədəl,
 Şən, şaqraq nəğməsi Zöhrədən gözəl.
 Gözəl səs dalınca pəstdən, ucadan,
 Nəğməsindən yatar həm quş, həm ilan".
 İskəndər bəyəndi, haqq verdi ona,
 Xoş səsi, gül üzü gəldi xoşuna.
 Qadında mərdliyə vermədi qiymət,
 Bu işdə azacıq düşündü, əlbət.
 Tikanlar bərk olur, çiçəklər incə,
 Qadında igidlik az olur mənəcə.
 Vücudu geyinsə kəskin poladı,
 Mərdlikdə payı yox, qadındır adı.
 Çaxmaq daşı olsa suda bəliqlər,
 Dənizdə nəhəngə olacaq şikar.
 Yararmı kağızdan qayırsın qalxan,
 Atılsın dənizə, suya sonradan.
 Padşahı bu fikir etmədi təmin,
 Qadını mərdlikdə görmədi mətin.
 Özüne qul etdi qəbul etməklə,
 Sonradan adını unudu belə.
 Gözəl bəxşişləri alaraq ondan
 Yatağa çəkildi İskəndər xaqan.
 Məşriqin tovuzu o səhər erkən
 Başını ucaldı firuzə göydən,
 Yenidən qədəhi padişah aldı,
 Yenidən dərğaha çalğı səs saldı.
 İki gün işrətlə baxdı keyfinə,
 Yerişə başladı yel atı yenə.
 Qayıtmaq üçün şah verincə qərar,
 Dolanışı kəskin, iti ruzigar,

Xaqanın verdiyi türküzlü kəniç
 Padşahın yanında olmadı əziç.
 Nədənsə xoşuna gəlmədi bu qız,
 Kölgətək pərdədə buraxdı yalqız.
 Parladı günəştək o toxtamış ay,
 Gözündən gül üzə axıtdı bir çay.
 Kəniçlər evində şam kimi söndü,
 Bir quyu içində kölgəyə döndü.
 Çövkəna pərəstiş edən bu dövrən
 Ələ top keçirdi gecə oynundan.
 Şahlardan top qapan böyük hökmürən
 Cəlovu çövkəna buraxdı bir an.
 Qalxdı dağlar yaran gəmiyə birdən.
 Fil atın üstünə mindi filbədən.
 Ucaltdı bayrağı boyun çəkənlər,
 Qiyamət başladı, göründü məhşər.
 Ordunun olurdu eni bir ağac,
 Ceyranla dolmuşdu bütün çöl, yamac.
 Çindən Cəndə qədər hey başdan-başa
 Yer-göy bürünmüşdü ipək qumaşa.
 Ordunun sayına çatdı hökmürən,
 Var idi beş yüz min adlı pəhləvan.
 Qabaqda, arxada tovuzrəng türklər,
 Sağ, solda poladqol aslanlar gedər.
 Ordunun qəlbində durmuş hökmüdar.
 Sahildə dağ kimi dəmir küləhlar.
 O dəmir küləhlər ərlərdən başqa
 Qırx filə söykənmiş həm ön, həm arxa.
 Qarşıda ucalmış şahın sancağı,
 Min igid əlində tutmuş bayrağı.
 Xas qullar belində qızıldan kəmər,
 Ərinmiş saf qızıl çubuğa bənzər.
 Gözəl, gənc igidlər coşurdu seltək,
 Hər yandan çəkirdi minlərcə yedək.
 Yolun zəhmətini qat-qat azaldan

Nədimlər bürümüş onu hər yandan.
 Şövkətlə törpəndi Rum şəhriyarı,
 Yanınca gedirdi Çin hökmüdarı.
 Elə ki, yolları ölçdü bir qədər,
 Xaqana işarə etdi İskəndər.
 Durnmayıb mülkünə qayıtsın yenə,
 Cilovu çevirsin türk ölkəsinə.
 Şah ilə görüşdü, ayrıldı xaqan,
 Üzünü islatdı kirpik suyundan.
 O dünya dolaşan atını sürdü,
 Qoşunla Ceyhuna doğru yürüdü.
 Elə ki, yetişdi o dərin çaya,
 Dincəlmək əmrini verdi orduya.
 O yerdə sevimli bir çəmən gördü,
 Enməqçin münasib bir məskən gördü.
 Kəndirlər çəkildi, çadır quruldu,
 Mərkəzin sütunu qüvvətə doldu.
 Gövhərlə işlənmiş o çadırlardan
 Ceyhunun sahili oldu gülüstan.
 Mavəraünnəhri görüncə guya,
 Bir şəhər demirəm, gördü bir dünya.
 Nə qədər var-dövlət almışdı Çindən
 Qaldığı yerlərdə dağıtdı şən-şən.
 Şənləndi o yerdə viranə yerlər,
 Yenidən saldırdı bir neçə şəhər.
 Səmərqənd ki, dünya sevinir ona,
 Deyirlər, İskəndər etmişdir bina.
 Rumda, Xorasanda yayıldı xəbər:
 Getdiyi yerlərdən döndü İskəndər.
 Padişah zəfərlə gəlmişdir deyər,
 Xalq çıxdı yollarda şənlik etməyə.
 Toy-bayram başlandı, ucaldı bayraq,
 Hər yerdə, hər evdə şənlik quraraq
 Vartıllar səpdilər varı, dövləti,
 Göndərdi padşaha ayaq zəhməti.

İSKƏNDƏRİN RUS QOŞUNUNUN HÜCUMUNDAN XƏBƏR TUTMASI

Saqi, dur bu gecə mənə ver şərab,
 Bu başağrısına vacibdir gülab.
 Bir mey ver, suyu da eləsin huşyar.
 Verməsin başlara ağırlıq, xumar.
 Xoş gəlir dünyanı ölçən ərlərə
 Calasın səfəri başqa səfərə.
 Görsün hər ölkədə yeni bir adət,
 Olsun hər mənzilə azacıq rahat.
 Hər yeni geyimə bir nəzər salsın,
 Gördüyü şeylərdən bir sınaq alsın.
 Azacıq düşünsən, bir nüktə vardır:
 Hər kəs öz şəhrində bir şəhriyardır.
 Öz şəhrində olsan ən alçaq insan
 Yaxşıdır qürbətə sultan olmaqdan.
 İskəndər hər yerdə qələbə çaldı,
 Lakin vətən eşqi qəlbini aldı.
 Hökmündə olsa da saysız vilayət,
 Əz doğma yurduna çəkərdi həsrət.
 O gecə qət etdi, səhər qalxaraq
 Atına küləkdən taxsın bir ayaq.
 Qəlbində söndürsün vətən odunu,
 Xorasan havası şənlətsin onu.
 Əcəm torpağına at salsın yenə,
 Oradan yol açsın İstəxr mülkünə.
 Dünyanın rəngi də uysun baxtına,
 Şöhrətlər qazansın uca taxtına.
 Keçsin Nuşafərin mülkündən bir də,
 Yaxşını, yamanı görsün o yerdə.
 Yeni don geydirsən köhnə işlərə,
 Önündə bir dünya diz çöksün yerə.
 Hər kəsə yenidən versin var, dövlət,
 Töhfələr paylasın, göstərsin səfqət.
 Bəxşişlər ayırsın istəyonlara,
 Yenidən yaşayış versin hər yərə.
 Gedərkən bunları düşünür dərin,

Başqa cür düşünməz hökmüran, yəqin.
 Abxaz hökmüdarı olan Dəvalı
 Ucalmış, padşaha yaxın olalı.
 İskəndər hökmünə bağlarkən kəmə
 Dünyaları ölçər, ölkələr gözər,
 Padşahın yanına gəlincə, birdən
 Təbiltək inləyib qopardı şivən:
 "Padşahın, rusların zülmü çox dərin,
 Abxaz gərdəyindən qaçırır gəlin.
 O gözəl ölkədən gəlmiş bir tanış,
 Deyir: o var-yoxdan çöp də qalmamış.
 Alan, Ərk rusları cədrək axın
 Yağmurtək ölkəyə etmişdir basqın.
 Dərbəndə, ətrafa fitnələr saçmış,
 Gəmiyə doluşub, dənizə qaçmış.
 Qədərsiz basqınlar etmişdir yənə,
 Yenidən yol vermiş o köhnə kinə.
 Qəflətən talamış hər yerdə nə var,
 Bir də yol tapmasın o şum ayaqlar.
 Deyirlər, qədərdən çox ölən varmış,
 Həm qırıb dağıtmış, həm də aparmış.
 Heç bir şey qalmamış dolu anbarda,
 Xəzinə boşalmış, yoxdur dinar da.
 Xəzinə geyimdən boşalmış, gerçək,
 Sandıqdan dür çalmış, taxımdan ipək.
 Gördüyün o Bərdə olmuşdur viran,
 O zəngin şəhərdən qalmamış nişan.
 Gözəl Nüşabəni almışlar əsir,
 İşrət qədəhini qırılmışlar bir-bir.
 Sarayda görmüşdün o qədər gəlin,
 Onlardan qalmamış heç bir nəzənin.
 Vurmuş bir-birinə kəndi, şəhəri,
 Atəşdə yandırmış şən ölkələri.
 O qızğın döyüşdə məhv olsaydım mən
 Asudə olardım bu dirilikdən.
 Sənin xidmətində oldum bəxtiyar,
 Orada əsirdir gəlinlər, qızlar.
 Düşməndən intiqam almazsa padşah,

İmdada yetişsin o böyük Allah.
 Çox keçməz ki, ruslar girər hər yana,
 Dağ çəkər Rum ilə Ermənistanə.
 Elə ki, keçirər ələ xəzinə,
 Durmayıb tələsik qaçarlar yənə.
 Şəhərlər alaraq, talar hər yanı,
 Bəlkə də tutarlar bütün dünyanı.
 Onlarda aslanla qurd ürəyi var,
 Qana mərd, süfrəyə aciz olurlar.
 Mərhəmət umulmaz düşməndən bir an,
 Yalnız surətindən görünür insan!
 Eşşəyin cəvahir olsa da yükü,
 Yənə də eşşəkdir, parıldar tükü.
 Madam ki, yol tapmış bunlar xəznəyə,
 Ziyanlıq verəcək bir çox ölkəyə.
 Zülümlə açacaq yeni qol-qanad,
 Karvanlar soyacaq, sönəcək həyat.
 Ölkəyə dərinə ziyan vuracaq,
 Ruma, Xorasana əl uzadacaq."
 Acıqlandı padşah bunu dinlərkən,
 Onun övladına olan sitəmdən.
 Nüşabə üçün də qəmləndi hədsiz.
 Çünki o ölkəni tuturdu əziz.
 Acıqlı başını dikdi köksünə,
 Başını kədərlə qaldırdı yənə.
 Dedi: "Ey Dəvalı, verirəm fərman,
 Qəlbimdə çırpındı canında olan.
 Vəğəni anladın, sən dur bir yana,
 Bu işi büsbütün gəl tapşır mana.
 Görərsən nə səhman vətəni işlərə,
 Kəməndim nə qədər baş təkər yərə.
 Alaram ağılı, huşu başlardan.
 Aslanlar qanına sallam həyəcən.
 Aslanla oynamaq deyildir asan,
 İtləri salaram kinli qürurdan.
 Qoymaram Bortasdan, ruslardan nişan.
 Başları qurtarmaz ayaq altından.
 Ruslar, Misr olsa da, təkərəm Nilə,

Şüuru azınca özdirrəm filə.
 Taxtımı qaldırram dağından yüksək.
 Daşları dəhşətdən ərisin görək.
 Nə əjdər qoyaram bu köhüllərdə,
 Nə də ot ki, dorman olsun bir dərde
 Ruslardan bu öcü almayıb getsəm.
 Fəyləqusun oğlu deyiləm, itəm.
 Bərtasin qurdunu tora salmasam,
 Bərtas tülküsendən daha alçağam.
 Dövrənin gərđişi verərsə imkan,
 Alaram öcümü kinli düşməndən.
 Qaytarar nə ki şey aparmış bizdən,
 Düşər ayağıma o qarət edən.
 Nüşabə qurtarar zəncir altından,
 Mən şəkər alaram qamışdan, inan!
 O gümüş, daşlarda gizlənsə belə,
 Xamırdan tük kimi çəkərəm çölə.
 Tədbirlə açılar bu çətin işlər,
 Ağacda zamanla açar çiçəklər
 Hər işdə tədbirdən əl götürməmək.
 Zamandan-zamana dolanır fələk,
 Bu yola varımdır ərzaq, hazırlıq.
 Murada çatınca dözərəm, artıq.
 Qocaman dağlardan dənizə qədər
 Üsullu-üsullu iş axıb gedər.
 Fikrim at sürməkdə cəmə mülkünə,
 O yerdə əylənmək istədim yənə.
 İndi ki, üz vermmiş belə bir dastan.
 Taxtımdan ayrılmaq yaxşıdır bundan.
 Qoşunum əzm etdi tərpsənsin, ancaq
 Bu yolda yəhərim taxtım olacaq.
 Düşməndən intiqam almayıncə mən
 Qaçaram yatmaqdan, istirahətdən."
 Dəvalı o halı gördüyü zaman
 Azaldı qəlbində kinli həyəcan.
 Dodağı doldurdu yeri ənbərlə,
 Üz sürtdü, torpağı suvardı zərflə.

İSKƏNDƏRİN QIPÇAQ ÇÖLÜNƏ ÇATMASI

Dur, saqi, qədəhi al ələ, doldur!
 Kimsəyə içməkdən başqa yol yoxdur.
 Günəş parçasıdır, bədə deyil bu,
 Gövhərində vardır həm atəş, həm su.
 İki pərvanədir bağlanmış bura,
 Birinin üzü ağ, birinin qara²⁴³.
 Kimsənin şamına deyil pərvanə.
 Dinləməz kimsəni, baxmaz fərmanə²⁴⁴
 Çıraqdan işıq ver, ev işıqlansın,
 Hər iki pərvanə atəşdə yansın.
 Bu yaşıl baxçaya verən yaraşlıq
 Çıraqdan parladır belə bir işıq.
 Fəyləqusun oğlu böyük İskəndər
 Rusun talanından alınca xəbər,
 Gecəni yatmadı, əzm etdi kinə,
 Hər sayaq düşündü, daşındı yənə.
 Neyləsin, bu işə necə don biçsin,
 Üstündən atlayıb qolayca keçsin.
 Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,
 Şəbdizin belindən tənqi açanda²⁴⁵,
 İskəndər yənə də ata minərək
 Yel kimi tərpsəndi, oldu bir şimşək.
 Ceyhun sahiliylə atını saldı,
 Oradan Xarəzmə doğru yol aldı.
 Arxada ordusu dənizlək axır,
 Çöllərin hesabı barməğindədir.
 Xarəzmin çölünü ölçərək biçdi,
 Ceyhuna gələrək, Amildən keçdi.
 Aləmi qurtarmaq fikriylə rusdan
 Suda və quruda durmadı bir an.
 Yeməyib, yatmayıb, hey sürürdü at,
 Soqlab çöllərinə açınca qanad,
 Qıpçaqla qaynaşan boz çöllər gördü,
 Baldırı ağappaq gözəllər gördü.
 Üzü od, yanağı su kimi oynaq,
 Günəşdən və aydan daha şux, parlaq.

Hamı kiçik gözlü, könül ovlayan,
 Bir pəri səbrini əlindən alan.
 Nə örtü, nə yaşmaq bilirdi onlar,
 Nə də qardaşından, ərinədən qorxar.
 Darlıqda keçinən subay əskərlər,
 Görüncə örtüsüz bir dəstə dilbər,
 Dözməyib, qaynadı gəncliyin qanı,
 Dinləməz oldular əmri, fərmanı.
 Padşahın qorxusu çökdü əskərə,
 Əl ata bilmədi o gözəllərə.
 İskəndər görüncə o afətləri,
 Xoşuna gəlmədi bu adətləri.
 Ağ bədənlər gördü, gümüş vücudlu,
 Ordu bütün susuz, onlar sərin su.
 Ordunun halına yandı, nə demək,
 Hər qadın qadındır, erkək də erkək!
 Bu işə sərf etdi öz hünərini,
 Çağırdı qıpçağın böyüklərini.
 İskəndər onlara etdi çox hörmət,
 Ucaldı başları, göstərdi şəfqət,
 Örtülü dedi çöl qıpçaqlarına:
 "Üzünü gizləmək xoşdur qadına.
 Qadın ki, yadlara açar üzünü,
 Nə əri düşünər, nə də özünü.
 Bərklikdə ansa da daşı, poladı,
 Yənə də qadının qadındır adı.
 O azğın çöl xalqı, o köçərilər
 Padşahı dinləyib durdu bir qədər.
 Bu əmrə əymədi boyun heç biri,
 Ən doğru sandılar bu ayinləri.
 "Bəndəyik biz, deyə, təslim oldular,
 İtaət edərək sənə, tacidar!
 Üz örtmək doğru yol deyildir, ancaq,
 İtaət etməz bu ayinə qıpçaq.
 Üz örtmək ayini qoy olsun sənin,
 Bizə də göz örtmək olmuşdur ayin.
 Baxmamaq görəkdir naməhrəm üzə,
 Nə suçu var üzün, cəza ver gözə.

Bu sözlər gəlirsə padşaha ağır,
 Nə üçün bəs üzə, arxaya baxır.
 Bu hasar deyilmə qıza, gəlinə?
 Heç biri girməmiş yad gərdəyino.
 Bizim qız-gəlinə yetər bə örük,
 Yadlar gərdəyindən tutmamışdır yük.
 Örtü salmaqdan əxalqın üzünə,
 Özün bir örtü çək baxan gözünə.
 Gözünə pərdəni asan bir nəfər,
 Şübhəsiz, nə günəş, nə də ay görər.
 Bu işdə cahandar əmr edir bizə,
 İstəsən hər qıpçaq can verər sizə.
 Edərək hər əmrin olsa, itaət,
 Öz ayinimizdən dönmərik, əlbət."
 Qıpçağın dilini uzun görüncə,
 Susaraq, aldı bir acı düşüncə.
 Padşaha apaydın oldu həqiqət,
 Bu xalqa bir fayda verməz nəsihət.
 Tutarlı bir tədbir göstərsin, deyə,
 Söylədi bu sirri o fərzanəyə:
 "Bu kəmənd saçlılar gözəldir, dilbər.
 Hayıf ki, yadlardan üz örtməyirlər.
 Pərvanə atəşdə yandığı qədər,
 Yadlara bələdir bu qara gözlər.
 Nə yolla qıpçağı bəs yumşaldım mən.
 Gizləsin üzünü naməhrəmlərdən?!"
 Bəlinas dil açdı ona hörmətlə:
 "İtaət edərim böyük minnətlə,
 Mən elə bir tilsim qurum bu yerdə.
 Dastanlara düşüb qalsın dillərdə.
 Tilsimi hər qadın gördüyü zaman.
 Üz-gözünü örtüb keçər yanından.
 Bu şərtlə: padişah qalsın mənimlə,
 İstədiyim şeyi götürsən ələ."
 Görəkli şeyləri yaxşı-yamandan,
 Güc ilə, qızılla tapdı hökmüran.
 Bəlinas güvəndi bəxtiyarlığa,
 Tədbirlə başladı sənətkarlığa.

Qara daşdan qurdu gözəl nəzənin,
Dikəlti bir yeni ayinli gəlin.
Ağ mərmər çadrası heykəl daşında,
Səmən yarpağıydı bidmişk başında.
Hər qadın keçirən gördüyü zaman
Utanıb üzünü gizlədi ondan.
Üzünü, gözünü örtüdü hər göyçək,
Utanıb üzünə çəkdi bürüncək.
O gün ki, çarşablı heykəl quruldu.
Qıpçağa üz örtmək bir adət oldu.
Sənətkar kişidən sordu İskəndər:
"Nə üçün bu xalqa daş etdi əsər,
Etmədi verdiyim əmrə itaət,
Bu cansız Heykəldən aldılar ibrət?"
Bəxtiyar bilici dedi: "Hökmürən,
Qıpçağın ürəyi qatıdır daşdan!
Bu gümüşbədənlər daşürəklidir
Daşürəkliləri onunçün sevir.
Hər biri elə ki, daşa yan alır
Qatı ürəkləri ondan yumşalır.
Üz-gözü bərk daşdan yaranmış dilbər
Utanıb, üzünü yadlardan örtər.
Bizə də gərəkdir belə bir örtük,
Ərlərə hörmətdir, yadlara örük.
Bir də ki, göylərə aid bir sirr var.
Etmərəm o gizlin sirri aşkar."
O tilsim kök sald durduğu yerdə,
Üzlərə oldu bir ismətli pərdə.
Tilsimli o heykəl yənə ucalır,
Uçmamış, o çöldə indi də qalır.
Çevrəsi oxlardan dönmüş ormana,
Çay boyunca bitən ota, tikana.
Ətəkdə qartallar salan oxlardan
Daha çox görünür qartal və tərlan.
O yerdən keçərkən daim qıpçaqlar,
Pir deyib, başını səcdəyə qoyar.
Hər ath, piyada o yoldan gedir,
Heykələ pir deyər, pərəstiş edir.

Atını sürürkən daşa, pir deyər,
Edir oxluğundan bir ox hədiyyə.
Çobanlar sürüylə keçərkən ordan
Verər o heykələ bir qoyun qurban.
Qartallar ucadan edərkən pərvaz
Qoyundan o yerdə bir tük də qoymaz.
Qorxaraq, o polad pəncə qartaldan
Heykəlin səmtinə gəlməz bir insan.
Bax, bilici necə bir heykəl qurdu,
O sənəm gah açdı, gah düyün vurdu.

İSKƏNDƏRİN RUS ÖLKƏSİNƏ ÇATMASI VƏ MÜHARİBƏSİ

Saqi, dur, örtülü bakirəni sən
Mənə ver, qorxursa ərə getməkdən.
Əlimi yuyum hər kirdən, mürdardan,
Təmiz olmalıdır birkə ol vuran!
Yenidən bu bülbül girmişdir bağa,
Bu pəri yan almış işiq - çırağa.
Fikrimə can verir bu pəriçamal,
Pəriyə döndərmiş mənə bir xəyal.
Bu qara Əhrimən mədəmindən mən
Bir gövhər alım ki, çıraqdan rövşən.
Minnərəcə eşq olsun, zəkali ərlər
Zülmətdən çıxarı işıqlı gövhər.
Keçmiş gözələcə bilib tanıyan
Tarixdən nəql edir belə bir dastan:
Rum sənətkarına şah verdi forman,
Tədbirlər tökrəkəcə mum alsın daşdan.
O tələb edilən uğurlu heykəl
Firuzə naxşətək bəzəndi gözəl.
Heykələ vurmuşdu elə bir bəzək,
Türklərin nəqşinə bağladı ipək.
Heykəli dikəlti mahir sənətkar,
Önündən şövkətlə keçdi hökmüdar.
Keçirən saçırtdı, cəvahir, dövlət,

Dincəlmək fikriylə çəkirdi zəhmət.
 Həftədə bir neçə mənzil gedirdi,
 Mənzildə həftədən çox dincəlirdi.
 Düşmənlə olunca yaxın, çoxdu kin,
 Əjdərlər pəncəni etdilər kəskin.
 Qarşıda göründü geniş bir sahil,
 Gecəyənkən o yerdə etdilər mənzil.
 O yaşıl çəməndə ordu, tacidar
 Yolun zəhmətindən rahat oldular.
 Ulduztək bəzədi baş ordugahı,
 Göylərə ucaldı onda dərğahı.
 Hər tərəf bayraqla döndü tovusa,
 Ordunun ağzını çevirdi rusa.
 Bu qorxulu xəbər çatdı ruslara:
 Əskərlə yetişdi o rumlu Dara,
 O qədr əskər heç gəlməz xəyalə,
 Dağlar da dayanmaz etsə bir həmlə,
 Zor igidləri var qılinc oynadan,
 İnsanı qıvrılmış ilantək sancan.
 Qızmış bir aslandır kəmənd quranlar,
 Filllərin başını yerə buranlar.
 Çinli qulları var, hər bə girincə
 Bir teldən ox atar yüzlər, minlərcə.
 İskəndər deyil tək acıqlı aslan,
 Bələdir dünya o qan qusduran.
 Ardınca dağ kimi bir ordu gəlir,
 Yer, göy titrəyərkən tozlar yüksəlir.
 İki yüz fili var üstü poladdan,
 Torpağın canına salır həyəcan.
 Çölləri tutmayır igidlər, fillər,
 Ordusu ordular yaran bir əjdər.
 Eşitdi rusların sərdarı Qıntal
 Ki, dövrən doğurmuş başqa bir əhval,
 Yeddi rus soyundan torpətdi ordu²⁴⁶,
 Hər qövmə uyan bir yaraşlıq vurdu.
 Bərtasdan, Alandan, Xəzrandan hədsiz
 Sanasan sel kimi axdı dağ, dəniz.
 İsudən Qıpçağın çölünə qədər

Hər yeri doldurdu ox, geyim, xəncər.
 Hesaba gəlməyənkən qədər əskər var,
 Sayından acizdi böyük hesabdar.
 Qarşıda olanı saydı bir bilən,
 Ziyadə göründü doqquz yüz mindən.
 Rusa iki ağac qaldığı zaman,
 Atlardan enərək tutdular məkən.
 Rus Qıntal söylədi: "Mərdləri yenən
 Döyüşdə qorxarmı qızdan, gəлиндən?
 Heç zəhmət görməmiş belə bir əskər,
 Xəzinə karvanı, üstü zər, zivər.
 Belə bir namuslu nazlı utancaq
 Ruslarla döyüşdə tutarmı ayaq?
 Cilovu, yəhəri qızıldır, gövhər,
 Saf büllür təbəqlər, yaqut qəddəhlər.
 İşləri içməkdir, kefdir hər zaman,
 Bir kərə keçməmiş hərbin yanından.
 Gecələr alır xoş qoxudan fərəh,
 Gündüzlər içkiylə qaldırır qədəh.
 Biz ruslar ciyəri yeyirik bol-bol.
 Qızlara yaraşır bu şərab, noğul.
 Rumlular, çinlilər döyüşə girməz,
 Geyinər qırmızı diba, sarı xəz.
 Haqq bizi nemətlə etmiş səərəfraz,
 Haqq verən bəxşişin önu alınmaz.
 Yuxuda görsəydim bu qəniməti
 Axardı ağzımın dadlı şərbəti.
 Bir deyil, hədsizdir taqlar, bəzəklər,
 Dənizdə tapmaq bu qədər gövhər.
 Bu zəngin dövləti keçirsək ələ
 Bütün ölkələrə düşər vələlə.
 Padşahlıq edərək dünyanı ələq,
 Əsrlər boyunca tacidar ələq."
 Atını oynatdı dağın başına,
 Bir neçə nəfər də qoşuldu ona.
 Əliylə uzağı göstərdi: "Baxın,
 Hurilər dünyaya etmişdir axın!
 Dərğahı büsbütün gövhər, xəzinə,

İncilər saçılmış silah yerinə,
 Yəhərlər büsbütün yaqutla dolu,
 İncidir, gövhərdir atların çulu.
 Ulduzlu külahlar ucalmış göyə,
 Uzun don az qalır ayağa dəyə.
 Tirmələr, ipəklər, fərşlər, xalçalar,
 Nə əldə nizə, və oxluqda ox var.
 Xalxalı qızıldan taxmış ayağa,
 Zülfünün ucunu burmuş qulağa.
 Hamısı şahənə zinətlə dolu,
 Yox gedən ayağı, yox güclü qolu.
 Bu əlsiz, ayaqsız nəfərlər neylər?
 İskəndər bunlarla ordumu yenər?
 Onlara bir iynə batırsan, bişəkk,
 Ağızlar açılar bir pəncərətək,
 Tarixlə, təqvimlə hər bə gedirlər,
 Həsabda bir ayı təxir edirlər²⁴⁷.
 Bu ordu ən qızğın döyüşdə bir az
 Əzilmiş kəsəkdən toz da qoparmaz.
 Birlikdə hücumə keçsək üz-üzə,
 Bu ordu dayanmaz bir həmləmizə."
 Zəhmətlə keçincən sadələvh ruslar
 Hiyləyə aldanıb dedilər: "Sərdar!
 Nə qədər ki, can var - əmrində varıq,
 Bu əhdə, peymanə baş, can qoyarıq.
 Hər işdə, hünərdə olarıq nəhəng,
 Qoymarıq qalsın bu gülşəndən bir rəng.
 Bir basqın edərik azğın düşməna
 Nizəmiz daşları boyar al qana.
 Nizədən qılınca əl atan zaman
 Başını keçirər kəməndə düşmən."
 Rus ordu qəlbini bir ocaq gördü,
 Gücündən dağları puyyumşaq gördü.
 Döndü ordugaha diləyi zəfər,
 Qılıncdan pas sildi, qəlbindən kədər.
 O biri tərəfdən şah da oturdu,
 Başçı igidlərlə bir məclis qurdu.
 Padşahı igidlər almış ortaya,

Bənzərdi dörd yanı ulduzlu aya.
 Qədər xan Xətadan, Qur xan Xütəndən,
 Dəbis Mədayindən, Vəlid Yəməndən,
 Dəvalı Abxazdan, Hindi də Reydən,
 Qubad İstəxrədən, Nəsəbi Keydən,
 Gilanlı Zərivənd Mazandarandan,
 Xavər ölkəsindən Niyal pəhləvan,
 Səpənd Xorasandan, Fum da İraqdan,
 Bərişad Ərməndən, bu ittifaqdan,
 Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Şamdan
 Həsaba gəlməyən bir çox pəhləvan.
 Padişah onları qurtardı qəmədən,
 Ümidlər verməklə etdi qəlbə şəhən.
 Dedi: "Düşmənimiz dava görməmiş,
 Aslanla döyüşə etməmiş vərmiş.
 Quldurluq, oğurluq, bir də yol vurmaq,
 Düşmənin mərdliyi, bax, budur ancaq!
 Qılıncı görməmiş hər iki əldə,
 Bıçağı, nizəni kökəsdə, beldə.
 Bunlarda tapılmaz kəskin bir yaraq,
 Yaraqsız döyüşdə neylər bir qoçaq?
 Qarşıya çıxsın bu çılpaq nəfərlər
 Biçərik başından göbəyə qədər.
 Meydanda başlasam qılınc oyunu
 Bağlaram Əlbürzün uca qolunu.
 Mənəm əl gəzdirən o uzaqlara,
 Can almaq istərkən can verdi Dara.
 Kəməndi hiyləylə atdı Keyd manə,
 Saldım o kəməndi öz ayağına.
 Furun qoşunuyla döyüşə girdim,
 Mərdliyimdən ona kafur yedirdim.
 Yayım ki, qaşına bir düyün aldı,
 Xaqanın yayında giriş boşaldı.
 Ruslarla döyüşdən indi qorxmaram,
 Onlar bir sel isə, mən də bir dağam.
 Xəzər dağından Çin suyuna qədər
 Türklərlə doludur bütün bu yerlər.
 Bilirəm Rumları sevməyər bir türk.

Rumlara kinləri rusdan da böyük.
 Türklərin oxuyla yənə bu zaman
 Qabar əskik olmaz rus ayağından.
 Zəhər ki, vücuda salır zəlzələ,
 Sağalır yənə də başqa zəhərlə²⁴⁸.
 Eşitdim: bir tülkü yırtıcı qurddan
 Köpək səsləriylə tapmışdır aman.
 Durmayıb iki qurd kin ilə coşdu,
 O qoca tülkünün dalınca qoşdu.
 Çox zorba itləri vardı bu yurdun,
 Qanıma susardı tülkünün, qurdun.
 Qorxudan tülküçük qopardı fəğan,
 İtlərin bəndini açdı ağızından.
 İt səsi bürüdü kəndin üstünü,
 Canavar sandılar qoca tülkünü.
 İtlərin səmindən hürkərkən qurdlar,
 Qurtuldu o tülkü, olmadı şıkar.
 Sınaqlı düşmən də hər işdə belə
 Qurtulur düşməndən düşmən əlilə.
 Mənim ki, dəbdəbəm ucalır göyə,
 Varmı ehtiyacım başqa köməyə?
 Hər bağı qapını açardır açan,
 Çarə tapılmazsa, danış qılıncdan."
 Başçılar bağırdı baş endirərək:
 "Yolunda qanımız tökülsün gərək!
 Hər zaman hünərlə işə yaradıq,
 İndi biz olarıq ondan da artıq.
 Həm hünər göstərmək, həm də mal üçün
 Çalışmaq bir bərcdur istiqbal üçün!"
 Orduya verdi çox padişah ürək,
 Ürəksiz bir nəfər olmasın gərək!
 Düşündü, daşındı axşama qədər,
 Cam ilə qılıncdan neyləsin səhər?!
 Üzünü gizlərkən gündüz gecədən,
 Keşikçi növbətdə, casus yatırkən,
 Hesaba gəlməyən növbətçi əskər
 Keçidli yollarda keşik çəkdiilər.
 Keşiksiz qalmaq qaranlıq gecə,
 Keşikdə qaldılar şəfəq söküncə.

İSKƏNDƏRİN RUSLARLA VURUŞMASI

Ey saqi, durma, gəl, sevindir məni!
 Şengərlə yoğurmuş odlu civəni
 Ver məna, bəzəyim uca eyvanı,
 İşlədim ərinmiş o saf boyanı.
 Ey sınaqlı dehqan, dünya görmüş pir,
 Ürəyə yatımlı sözləri gotir!
 Şah Çindən Rus üstə gələndən sonra
 Onu çərxin atı götürdü hara?
 Çərx ona nə oyun başladı təkrar?
 Nə hiylə işlətdi ona ruzigar?
 Tarixin sərrafi, o gövhər satan
 Sözləri gövhərlə asdı qulaqdan.
 İskəndər elə ki, coşğun rus gördü,
 Dünyanı qanadsız bir tovus gördü.
 Böyrünü vermədi gecə yatağa,
 Durdu bəxt ararkən ulduz saymağa.
 Öz ipək fərşini yığınca yerlər,
 Teşt ilə, qılıncla oynadı səhər,
 O teştə parlayan qılinc günəşin
 Başını kəsərək, gördü öz işin.
 Qara örtüsündən qaldırınca baş
 Şimşəkli qılınca büründü dağ, daş.
 İki ordu deyil, iki dəniz qan,
 Qədərəcə çox idi dəniz suyundan.
 Çapdılar o meydan boyu "qan" deyə,
 Qılınclar, bayraqlar ucaldı göyə.
 İki meydan boyu polad ayaqlar,
 Sıx yerdə dağ kimi tutdular qorar.
 Sañçıya əmr etdi böyük İskəndər.
 Qoşuna san verdi, düzüldü səflər.
 O polad geyimdən, almas qılıncdan
 İşıqlı günəşə ucaltdı duman.
 Hər qövmin başında özündən sərdar.
 Çəkdiilər meydanda dağ kimi hasar.
 Dəvali və İrən pəhləvanları
 Sağ qolda yerləşdi, coşdu qanları.

Qədər xan fəğfurlu igidlər ilə
 Cəbhənin solunu götürdü ilə.
 Cinahda ox atan xas qulamları,
 Dönüş yollarına qanad salardı.
 O polad geyimli fil ən ortada,
 Kükrəyən igidlər durmuş arxada.
 Filgövdə padişah minbir ümidlə
 Minmişdi dağ kimi qızmış ağ filə.
 Qarşıda bənizi qırmızı ruslar
 Məcusun atəşi kimi parıldar.
 Sağ qolu bəzəmiş Xəzran dəstəsi,
 Soldan da ucalır Bərtasın səsi.
 Alani arxadan, İsuvi qoldan,
 Əzm etmiş baş, boyun qoparsın hər an.
 Cəbhənin qəlbində rus kinə dolmuş,
 Köksündən İskəndər eşqini yolmuş.
 Hər iki tərəfdə səf çəkdi əskər,
 Lacivərd göy kimi ucalmış yerlər.
 Rusların təblindən doğru həyəcan,
 Xəstə bir hindlilər qopardı fəğan.
 Göyləri sarsıdan təbil və boru
 Yerlərin qamına salırdı buru.
 Zorba türk borusu etdikcə şiddət
 Türklərin qoluna gəlirdi qüvvət.
 Coşduqca yer yaran at kişnəməsi
 Balığa çatırdı yerin nələsi.
 Həftəgüş əmudların təpiklərindən
 Fələyin öküzü qopardı şivən.
 Dəldikcə qılın hər gümüş peykəri
 Gümüşdən çıxarır qan danələri.
 Dəmirədən keçdikcə üçpərli oxlar²⁴⁹
 Sanki çəmənlikdən ötürdü quşlar.
 Nizədən qamışlıq olmuş yer üzü,
 Dağ çökür çuxura yedikcə gürzü.
 Tüklərin ucuyla nizə ucalır,
 Düşmənin öz qanıyla dəstəməz alır.
 Qurd gönündən olan müdhiş təbildən
 Qızıdır döyüşlər, coşur döyüşkən.

Daşlarda nizə qan çeşməsi açar,
 Bir orman göyərdir yay ilə oxlar.
 Oxların meyvəsi al güldən nişan,
 Güllərin qan damar hər tikanından.
 Qalxanı əridən polad nəhənglər
 Başını uzatmış, sarkışlıq edər.
 Dağlara deşiklər açır buxar,
 Yerlərin canında bir titrəyiş var.
 Rus döyüşməsindən dahşət çökürdü;
 Aslanlar altında atlar ürkürdü.
 Əflatun, Fəlatun xalqıtok nadan
 O yerdə əskikdi bir aciz rusdan.
 Rumlular fələyə ucaltdı bayraq,
 Qılınca suya bir atəş olaraq,
 Havanın boğazı sanki tıxandı,
 Dünyanın nəfəsi artıq dayandı.
 Nə yerdə yer tapır yeriyən ayaq,
 Nə uçan havada tapırdı bucaq.
 Ruslardan bir nəfər açdı meydanı,
 Bir tülkü papaqlı Bərtas aslanı
 Küləyə minmişdi yeriyən dağtok.
 Dağ külək belində durarmış demək!
 Döyüşmək istədi, suladı meydan,
 Özünü öyərək, oxudu dastan:
 "Xam dəri geyinən hər bir Bərtası,
 Mənim varlığımla qızır arxası.
 Pələnglər yırtaram dağlar qaşında,
 Nəhənglər yeyərəm sular başında.
 Aslantək alışdım sağrı yırtmağa.
 Tülkütək baxmaram yağlı quyruğa²⁵⁰.
 Pəncədə kəskinəm, qüvvətdə mətin,
 Maral böyrü yırtmaq deyildir çətin.
 İçdiyim, tökdüyüm daima al qan,
 Geyimim xam dəri olmuş hər zaman.
 Nizəm daldan dəysə çıxar göbəkədən,
 Sınamaq istəsən, bu meydan, bu səni!
 Bir ordu kükrəsə Çin ilə Rumdan
 Atəşin alovu ucalar mumdən.

Məno qandan başqa töhfə götürən,
 Yox olsun elə bir yolçu, döyüşkən.
 Kim məno qaş çatsa qürur edərək,
 Zivər yox, al kəfən geyinsin görək!"
 Onun qarşısına şah ordusundan
 Çıxdı bir nizəli igid pəhlövan.
 Meydanda kin ilə açdılar pəncə,
 Çarpışma uzandı hey döyüşdükcə.
 Acıqlı Bərtasın son qılıncından
 Torpağa sərildi rumlu pəhlövan.
 İkinci rumlu da ölüm, kin gördü,
 Bərtasın bəxtini çox mətin gördü.
 Hindi adlı igid şahzadə vardı.
 Hindli qılıncıyla çox baş vurardı.
 Qızmış aslan kimi qopardı fəryad,
 Cumdu qurd üstünə əlində polad.
 Qol kimi sınıandı, oldu çox həmlə
 Kimsənin taleyi gülmədi hələ.
 Acığa dolunca şahzadə Hindi,
 Qılıncı düşmənin çiyindən endi.
 Başını biçdi o kəsici almas,
 Atın dırnağında çırpındı Bərtas.
 Ruslardan başqa bir qılınc oynadan
 Boynunu ucaltdı əlində qalxan.
 Öyünə-öyünə girdi meydana,
 Susamışdı sanki düşmən qanına.
 Hindi qılıncını endirdi ona,
 Ehtiyac qalmadı rus qalxanına.
 Çıxdı bir başqa rus qılınc vurmağa,
 Göz-gözə gəlincə düşdü torpağa.
 Çox igid öldürdü, oldu gün yarı,
 Tazitək qovurdu o, ceyranları.
 Rusların nəfəsi tıxandı ondan,
 Olmadı daha bir qarşıya çıxan.
 Vücudu al qana batmışdı daha,
 Yüyənə çevirdi tez ordugaha.
 Görünce İskəndər göstərdi hörmət,
 Verdi ən dəyərlə, yararlı xələt.

Hər iki tərəfdən enərək ordu
 Keçidli yollarda keşikçi durdu.
 Dan yeri sökərkən saqi qalxdı şən,
 Şərabdan torpağa yaqut səpərkən,
 Od saqan dəniztək hər iki oskər
 Pusquda yenə də kaman çəkildilər.
 O qanlı meydana çaparaq təkrar
 Aslan yıxmaq üçün ova çıxdılar.
 Gurlayan şeypurlar çaldıqca çalır,
 Başlardan ağıl, huş, üzdən rəng alır.
 Qurd gönlü təbillər etdikcə fəryad,
 Ürək yox, yumşalır ən qatı polad.
 Səs-küydən titrədi yerin damarı,
 Göy atdı nalını, günəş mismarı,
 Dikbaş bir cylaqlı susadı qana,
 Atını od kimi sürdü meydana.
 Vücudu gizlənmiş polad içində,
 Ürəyi dünyadan bərk idi kində.
 Döyüşmək istədi qızmış filbədən,
 Gələn qurtulmadı dəmir gürzündən.
 Qorxdu dəhşətindən hər bir namidar,
 O aslan pəncədən baş qaçırdılar.
 Bir saat sonra bir acıqlı aslan
 Meydana at çapdı öz ordusundan.
 Buxara atında qızmış fil kimi,
 Atıldı irəli daşqın Nil kimi.
 İgid cylaqlıya bağırıdı gələn:
 "İşıqlı, al günəş çıxdı pərdədən,
 Əlində saqitək cam olan mənəm!
 Eylaqlı qanından şərab içənəm."
 Atı məhmizlədi bitincə sözü,
 Yuxarı qaldırdı o, polad gürzü.
 Qızmış fil vurduğu koskin mizraqdan
 Fil vücudun başı gəldi ayaqdan.
 Eylaqlı toppuzdan oldu sərəri,
 Onun qan tufanı məst etdi yeri.
 Onlardan bir atlı çıxdı meydana.
 Dağ kimi yanaşdı o dağ yarana.

Aldığı zərbədən oldu yerlə bir,
 Əlində çox igid can verdi bir-bir.
 Belə baş qoparmaq nəticəsində
 Bir qürur göründü hər şivəsində.
 Bir çox polad geyim, almaz qılınclar
 Qarşıya çıxınca oldular şikar.
 Səhərdən ikinci çağına qədər
 Olmadı qarşıya çıxan bir nəfər.
 Burdu qulağından qəzanın qədər,
 Yenidən qanlarla qaynadı ciyər.
 Ruslardan at çapdı bir gövdəsi fil,
 Üzü qıpqırmızı, gözləri bir Nil.
 Rumlardan pəhləvan istəyib durdu,
 Çox mərdlik göstərdi, mərd başlar vurdu.
 Qanını axıtdı kimə yan aldı,
 Bir neçə bədəndən şirin can aldı.
 Sınaqlı igidin bu bas-kəsindən
 Olmadı rumlardan meydana gələn.
 Ruma əl tapınca rus aldı meydan,
 Filləri süst gördü öz çomağından.
 Oynatdı qılını, coşdurdu kini,
 Öldürdü bir neçə rumlu, çinlini,
 Nizəylə boynunu bir az uzatdı,
 Qürurla meydanda nizə oynatdı.
 Rum qərargahının yaxın böyründən
 Atını çapdı bir adlı döyüşkən.
 At deyil, bir şahin oynatdı qəşəng,
 Yox, qılını deyildi, asmışdı nəhəng.
 Əynində ipəkdən bir çuqalı var,
 Başını bir polad dəbilqə oxşar.
 Sərxoş ifrit kimi soxuldu hərbə,
 Əlində dörd başlı bir kəskin zərbə.
 Nizəni qaldırdı rusa baxaraq,
 Dedi: "İstəmirsən torpaqda yatmaq,
 Bil, mazandaranlı Zərivənd mənəm!
 Döyüşdə divlərlə mən əylənənəm.
 Ondağı heybətəndən rus bir şey qandı,
 Səfrəsi qarışdı, başı fırlandı.

Meydanı daraldı - anladı o kəs,
 Bu başqa hərifdir, ona bənzəməz.
 Atı oynatmadı, çəkildi geri,
 Bildi ki, mərdlikdə yox bərabəri-
 Cilovu çevirdi tez ordugaha,
 Yel kimi sovuşdu, durmadı daha.
 Aslana çevirdi arxa, arxadan
 Zərbəni endirdi ona pəhləvan.
 Qaçanın belini zərbəsi yardı,
 Köksündən dördbaşlı nizə çıxardı.
 Uçan at yel kimi keçdi meydanı,
 Ruslara yetirdi o özgin canı.
 Tanış, yad qaçaraq tutdular xəbər,
 Səlibə dönmüş bir ölü gördülər.
 Bildilər döyüşkən, qızmış əjdaha
 İgidlər belinə xaç vurdu daha.
 Çəkildi arxada, öndə yüyənələr,
 Çıxmadı Bərtasdan, rusdan bir nəfər.
 Qoşunun nəhayət səbri tükəndi,
 Bir rus pəhləvanı dağtək tərpendi.
 Qıntala qohumdu, adı da Kupal,
 Fil canlı pəhləvan yanaşdı, dərhal
 Girdi bir-birinə iki çarpışan,
 Qılınclar oynadı hər iki yandan.
 Zərivənd nəhayət bir qılını çaldı,
 Kupal pəhləvanın canını aldı.
 Belə bir hünərlə dikbaş ruslardan
 Yetmiş nəfərini qırdı pəhləvan.
 Acıqlı aslandan qıvrıldı Qıntal,
 Ordunu döyüşdə görüncə topal,
 Pəhləvan atlandı zireh geyərək
 Budağı qılından olan sərvək.
 Atıldı əjdaha yəhər qaşına,
 Yüyəni buraxdı meydan başına.
 Zərivənd görüncə bu əjdahanı
 Kükrəyənlər buludtək oynadı qanı.
 İki iti qılını çıxdı qınından,
 Göy kimi istidən qızıxdı meydan.

Pərgar pərləritək mərkəzi ölçən,
 Biri gec, birisi sürətlə keçən,
 Çatıb bir-birinə, girdilər hərbə,
 Yaralar açaraq, vurdular zərbə.
 Qazana bilmədi heç biri zəfər,
 Çarpışma uzandı gecəyə qədər.
 Nəhayət, bir qılınc endirdi Qıntal,
 O gəlin bəzəkli igidi dərhal
 Torpağa düşürdü qızıl yohərdən,
 Aslan pəncəsində öldü filbədən.
 Öldürən girincə düşmən qanına,
 Sevincək döndü öz ordugahına.
 Bu işdən sıxıldı böyük tacidar,
 Torpağa sərildi gilanlı salar.
 Əmr etdi igidi etsinlər rahat,
 Adına münasib edilsin xidmət.
 O sultan şövkətli şəfəq sökərkən,
 Dağa dalğa vurdu Çin dənizindən.
 "Qan" deyə, susadı hər iki əskər,
 Bisitun dağıtək bayraq çəkдилər.
 Dənizdən kükrədi bir bulud peykər,
 Hər meşə içindən çıxdı bir əjdər,
 Nəhənglər nərəsi ucaldı dağa,
 Hər yandan axırdı qan dalğa-dalğa.
 Filgövdə bir rumlu toppuz əlində,
 Qılıncı əlində, oxluq belində,
 Döyüşə çağırırdı versin imtahan,
 Çıxdı sarı kaftan geymiş pəhləvan.
 Toppuzu başından vurunca birdən
 Rusda nə baş qaldı, nə qol, nə bədən.
 Başqası kükrədi, onu da yardı,
 Qarşıya çıxandan beyin qopardı.
 Qılıncda, qədəhdə, şöhrətli, şanlı,
 Fərinçə adında, özü alanlı,
 Toppuzu çiyində atı oynatdı,
 İnsanın başından huşunu atdı.
 Bu qapdı toppuzu dolaraq kinə,
 O da tez gürzünü atdı çiyinə.

Toppuzlar oynadı göydə yan-yanə,
 Şiddətlə sarıldı düşmən düşməna.
 Alanlı döyüşə girdiyi zaman,
 Bildi ki, acizdir taleşiz düşmən.
 Toppuzu başından elə endirdi,
 Baş, beyin dağıldı, qarnına girdi.
 Düşmənin başını salınca yerə,
 Qürurla boynunu çəkdi göylərə.
 Acıqlı bir aslan Ermənistandan -
 Vurub öldürməkdə cəsur pəhləvan.
 Adı Şərvə, özü döyüşdə kamil,
 Nə aslan tay idi ona, nə də fil.
 Hər əldə bir qılınc - nəhəngdən nişan,
 Çox nəhəng başını qoparmış aslan.
 Alanlı üstünə at səyirdəkək
 Parlayan qılıncdan oynatdı şimşək.
 Fərinçə görünəcə adlı igidi,
 Qalxanı qanadtək çiyinə tikdi.
 Şərvə bir qılıncı saldı nəfəsdən,
 Çırpındı, can quşu uçdu qəfəsdən.
 Eysudan bir məğrur susadı qana,
 Atını od kimi çapdı meydana.
 Mərdliklə çalışdı, göstərdi hünər,
 Şərvəyə aslanlıq nə fayda verər?
 Düşmənin heybətini qorxutdu onu,
 Bir ağır zərbəyə verdi boynunu.
 Cəram adlı bir dağ Ləzgi dağından,
 Əlindən zinhara gəlmiş bu cahən.
 İgidi poladdan küləhi vardı,
 Üzündən, gözündən döyüş yağardı.
 Əynində dəmirdən bir geyimi var,
 Saf gümüşlək yanar, cıvotək parlar.
 Şərvəyə yanaşdı o qızmış aslan,
 Gözünü açmağa vermədi aman.
 Bir qılınc endirdi aslan Şərvəyə,
 İgidi tozunu sovurdu göyə,
 Düşməni torpaqda görüncə belə,
 Beynini dağıtdı at töpiyiylə.

Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan
 Oturdu buza o soyuqqanlıdan.
 Dəvalı görüncə elə bir gərdən,
 Gərdən yox, meydanda gərdənlər yeyən.
 İlantək qıvrıldı, istədi yaraq
 Düşməni yıxmağa hazır olaraq.
 Başına dəbilqə qoyaraq o şir,
 Özü Çin poladı, üzü xas dəmir,
 Zəhərli qılıncı boynuna saldı,
 Saç kimi hörülmüş kəməndi aldı
 Atını sardı bir dəmir örtüyə,
 Dağ kimi atıldı tez üzəngiyə.
 Düşmənin üstünə çapdı gülərək,
 Məktəbdən evinə dönən çocuqtək.
 Cəzəni gören kimi o pəhləvanı,
 Qorxdu bu döyüşdən, titrədi canı.
 Çətindi o yerdən geri qayıtmaq,
 Çarəsiz ölümə boyun qoyaraq,
 Dəvalı səmtinə çapdı sürətlə,
 Aslanla döyüşdə başladı hiylə.
 Dəvalı düşmənin qıvrılmasından
 Özüne örkəntək sarıldı yaman.
 Ortada çox sözlər keçdi, müxtəsər,
 Xeyirçün bir söz də söyləmədilər.
 Dəvalı coşunca kinin selindən
 Qılıncı endirdi düşməni belindən.
 Şiğirdi, zəhmətsiz ortadan keçdi,
 O ağır qayanı ikiyə biçdi.
 Bir sərxoş fil kimi qardaşı vardı,
 Qanını almaqçın meydana vardı.
 Aldı Dəvalıdan sağalmaz yara,
 Çəkildi qardaşı yatan çadıra.
 Güldü bəxt o polad arxalı dağa,
 Çox ordu qıranı sərdi torpağa.
 Codrə adlı bir rus oxudu meydan,
 Südəmər ceyrandı ona hər aslan,
 Qocaman gövdəli, güclü, döyüşkən,
 Meydanda təklikdə bir ordu yenən.

Boynundan asmış çox igid qanını,
 Çox boyun çəkənin almış canını,
 Qurşaqda düyünü çox möhkəm vurdu,
 At sürüb Dəvalı önündə durdu.
 Qılıncılar oynadı kin ilə dolu,
 Bağlandı ayağın qaçacaq yolu.
 Sınanmış igidlər çox döyüşdülər,
 Burulan qılıncılar etmədi əsər.
 Rus kəskin qılıncı qaldırdı sağa,
 Burdu birdən-birə o polad dağa.
 Yardı dəbilqəni, keçdi gözünə,
 Vücudu qərq oldu qan dənizinə.
 Aldığı yaradan çox süst göründü,
 Cilovlu qaparaq geriye döndü.
 Başını bağladı, boşaldı yəhər,
 O baş sınmasından sındı İskəndər.
 Həkimə əmr etdi çatsın haraya,
 Sağaldan bir dərman qoysun yaraya.
 Çox şəfqət göstərsin köməyə gedən,
 Dəvalı sağalsın o xəstəlikdən.
 Gecə öz başına örtük çəkəndə
 Ay başından düşdü müşkin kəməndə.
 Hər iki tərəfdə durdu qaravul,
 Orduya milçək də tapmadı bir yol.
 Elə ki, ucaltdı günəş boynunu.
 Zülmətdən yudu bu çərxin dönünü,
 Bir daha səsləndi qızmış aslanlar,
 Çölü ceyranlara etdilər məzar.
 Ətrafa səs saldı zəng, boru, cərəs,
 Qan coşur kərənay aldıqca nəfəs.
 Fəryada gəldikcə şeypur ilə kus,
 Açılr qırmızı güldən Səndərus.
 Yenidən meydana çıxdı o Codrə,
 Özündə görmədi süstlük bir zərrə.
 Qara aslan kimi atını təkrar
 Meydanda oynatdı Hindi namidar.
 Codrəyə üstünlük göstərdi hər an,
 Dəyərsiz yaralar vermədi ziyan,

Nəhayət, qaşına bir düyün aldı,
 Codrənin başını yəhərə saldı.
 Kam aldı vurmaqla düşmən boynunu,
 Atının nalına tapşırırdı onu.
 Meydanda dolaşdı o igid aslan,
 Bir çox pəhləvandan boşaldı meydan.
 Vardı bir pəhləvan, adı da Tartus,
 Mərdliklə tanırdı onu hər bir rus.
 Sanki qıvrılırdı qırmızı ilan,
 Qarşıya kim çıxsın alar ondan can.
 Hindiyə kükrədi kəskin yel kimi,
 Dağlardan tökülən coşğun sel kimi.
 Düşmənlə o qanlı toqquşmalarda
 Mərdliklə heç biri qalmadı darda.
 Nəhayət, rus birdən keçdi həmləyə,
 Hindinin tozunu sovurdu göyə.
 Qanını canından çəkdi birbaşa,
 Axıtdı mey, camı çaldı bir daşa.
 Atdı dəbilqəni, bağırırdı: "Mənəm
 Qorxunc bir əjdaha, aslan yenənəm!
 Kim mənə qaş çatsa qürur edərək,
 Geyim yox, kəfənə bürünsün gərək.
 Mənə Tartus adı vermişdir anam.
 Rusların Rüstəmi sayılır bu nam.
 Ordunu ayaqdan salmasam, inan,
 Dönmərəm geri bu qanlı meydandan."
 Hindinin ölümü şaha dəyərək,
 Qıvrıldı özünə gəlin zülfütək.
 Atını meydana çapmaqdı fikri,
 Yənə də əzmindən tez döndü geri.
 Mənalı nəzərlə süzdü sağ-solu.
 Kim açar ordudan intiqam qolu?
 Meydana at saldı igid bir nəfər,
 Çinli qılıncından çaxdı şimşəklər.
 Coşğun aslan kimi bir uca atlı,
 Hünərli, ürəkli, şərəfli, adlı,
 Dəmirə batmışdı başdan-ayağa,
 Tək ağzı görünür nəfəs almağa.

Dolaşır meydanı baş ucaldaraq,
 Oynayan qılıncı şimşəktək parlaq.
 Ondaqı cəldliyi düşmən görəli
 Qaşının üstündə qurudu əli.
 Ruslardan meydana səyirtirdi bir at,
 Qılınc oynatmağa açdı qol-qanad.
 O kəskin qılıncı ilə bərk vurdu,
 Düşmənin kəlləsi atəkədə durdu.
 Ondan ürəkli bir atlı pəhləvan
 Erkək aslan kimi oxudu meydan,
 Onun da başını yedi bir yara,
 Bir bələ kəsildi bir çox başlara.
 Qırx nəfər o qaya arxalı rusdan
 Asanca öldürdü döyüşçü aslan.
 Hər səmtə dönürdü atı ahəstə,
 Rusdan yüzü ölər, yüzü də xəstə.
 Hər yana edirdi həmlə bir kərə,
 Ruslardan bir ordu səyirdi yərə.
 Gördülər nizəsi susamış qana,
 Qorxudan çıxmadı kimsə meydana.
 Zəfərli bir həmlə edərək axdı,
 Yüyəni yelcilov ata buraxdı.
 Dağ kimi hər səmtə düşürdü gözü,
 Yüzü yara alır, öldürdü yüzü,
 İskəndər heyrətlə öydü igidi:
 "Bu qola, qılıncı eşq olsun!" dedi.
 Hünərlə döyüşür, düşməyir dara,
 Alov yağdırırdı o tikanlara.
 Müşk, ənbər səpincə yərə qaranlıq
 O igid meydandan qayıtdı artıq.
 Günəşi örtünəcə dağların qaşını,
 Yuxuya gedərkən gündüzün başını,
 Qara əjdahatək qaranlıq gecə
 Başını balıqdan aya çökincə.
 Zülmətlər yolçunun yolunu tutdu,
 O qara əjdaha ayı da uddu.
 Atlı əl çəkərdi çalib çapmaqdan,
 Rahatlıqın döndü geri pəhləvan.

Qaranlıq içində oldu tez nəhan,
 Olmadı onu bir görün, tanıyan.
 İskəndər o atlı, qoçaq igidi
 Bir aslan ürəkli aslan zənn etdi.
 Deyirdi: "Doğrudan bu ər oğlu ər
 Döyüşdə mərdliklə göstərdi hünər.
 Görsəydim üzünü, igidliyinə
 Verərdim yüz başı bağlı xəzinə.
 Bir bəla kəsildi bu düşmən xalqa,
 Mənə öz qolumtək oldu bir arxa.
 Coşğun bir aslandı, deyildi insan,
 O igid aslana eşq olsun hər an!"
 Firuzə rəngli tağ ertəsi günü
 Dağ-daşdan ucaldı yaqut güzgünü.
 Alanlı bir atlı döndü aslana,
 Qara əjdahatək girdi meydana.
 Əlində yetmiş zor igidin güzü,
 Kökündən ayırır qoca Əlbürzü.
 Mərd kimi dolaşmış başlar yarırdı,
 Fələyin qəlbindən toz qoparırdı.
 İran, Rum və Çinin igidlərindən
 Çox kişi öldürdü o nərd döyüşkən.
 Yənə o rus qıran adlı pəhləvan,
 At çapdı meydana o qızmış aslan.
 Yayına xam gündən bir giriş vurdu,
 Ox aldı əlinə, yayını qurdu.
 Yay tutan qolunun gücüylə oxdan
 Alanlı pəhləvan təslim etdi can.
 Sanki bir məkikdir hind qamışından,
 İçindən ox dəyib keçmiş bir zaman.
 Bir pişik gözlü rus alnında qırıq,
 Acığı aslantək qaşına yığımış.
 Döyüşdə tanışdı ona hər yaraq,
 Zirehə yüz yerdən vurmuşdu yamaq.
 Durdu həm qılinc, həm at oynatmağa.
 Polada batmışdı başdan-ayağa.
 Meydanda döyüşü sanırdı asan,
 Atını yüklədi hər bir silahdan.

Ürəyi daşdan da möhkəmdi, əlbət,
 Bilmədi döyüşdə var necə dəhşət.
 Silaha təklikdə alışırdı bu,
 Düşmən qılıncından duymamış qorxu.
 Əjdaha ürəkli salınca nəfəs,
 Aciz bir ov gördü, çıxarmadı səs.
 Gördü ki, üstündə çox yarağı var,
 Özündən, atından xoşdur çul, paltar.
 Başını qılincle oynatdı yerdə,
 Çulundan üzünə çəkdi bir pərdə.
 Başqa rus kin ilə at oynatdıqca,
 Torpağa sərildi qılinc atdıqca.
 Başqa rus yanaşdı kəskin polada,
 Onlara dəyəndən dəydi buna da.
 Yayından şığıyan hər kəskin oxdan
 Yan verdi yerə bir igid pəhləvan.
 O atlı qəhrəman düz on ox atdı,
 On igid qəhrəman torpaqda yatdı.
 Yənə də görünməz oldu gözlərə,
 Qayıtdı igidlər oturan yerə.
 Neçə gün o igid hərbə yanaşdı,
 Örtülü çıxaraq, açıq savaşdı.
 Qalmadı kimsədə cəsərət, hünər,
 Döyüşdə onunla dursun bərabər.
 Can, qılinc qorxusu çatdı bir yerə,
 Az qaldı dağılsın onlar çöllərə.
 Namusa dalaraq etdilər səbir,
 Hiyləyə uyaraq tökdülər tədbir.
 Bir gün bu qoca çərx dövrən edərəkən,
 Bir gövhər çıxardı qır dənizindən.
 Meydan bəzənərək səflər düzəldi,
 Hər yandan bir igid nərsəsi gəldi.
 Gurladı çanlar rus ordugahından,
 Qalxdı qışırıqlar göyə hər yandan.
 Mərkəzdə ruslar da ordu çəkərək
 Səfləri bəzədi gözəl gəlintək.
 Atıldı bir köhnə kürklü döyüşkən,
 Sanki bir nəhəngdir çıxdı dənizdən.

Piyada, bir parça dağdı gövdəsi,
 Beş yüz atlıdan da çoxdu hərbəsi.
 Qocaman, qüvvətli pəncəsi vardı,
 Almazı sıxsaydı tez yumşaldardı.
 Div kimi qan iyi duymuş, qanıçon,
 Fırlanmış cəhənnəm dəhlizlərindən.
 Ayağında onun boyuna uyar
 Həm qalın, həm uzun bir zənciri var.
 Sanasan kükrəmiş vəhşi bir aslan,
 Kəskin səs-küy ilə dolmuşdu meydan.
 O güclü ayağı hər yərə vurur,
 Zərbindən açılır dərın bir çuxur.
 Dəmirdən əyribaş toppuzu vardı,
 Dağların başını dağa dayardı.
 Hər yana cumdu bu dəmir toppuzla,
 Çox igid öldürdü, sərdi sağ-sola.
 O qalın bədənin kobudluğundan
 Canı kir bağlamış, qartmaqdir hər yan.
 Döyüşmək qəsdıyla girsə meydana
 Nə qılinc, nə toppuz kar edər ona.
 Belə bir əjdaha atıldı birdən.
 Firiştə öldürən, o insan yeyən.
 Sanki bir qarınca tutur görüncə,
 Qoparır başını o aslanpəncə.
 Başqa bir işi yox başlarkən savaş.
 Bədəndən gah ayaq qoparır, gah baş.
 Tutunca qarşıya çıxan yağını
 Qırır gah belini, gah ayağını.
 Qocaman gövdəli cəsur bir atlı,
 Döyüşdə sınıanmış bir yel qanadlı
 At sürdü, meydanda ucaltsın boyun,
 O qızğın atəşlə oynasın oyun.
 Görüncə bu nəhəng onu uzaqdan.
 Tutmaqla yırtmağı çəkmədi bir an.
 Meydana başqa bir pəhləvan çıxdı,
 Bir anda onu da atından yıxdı.
 Böyləcə əl atar-atmaz çomağa
 Bir neçə igidi sərdi torpağa.

Çox ürək yardı o yırtıcı aslan,
 Ən cəsur mərdlərin bağı oldu qan.
 Hər ağıl sahibi edərdi heyrət:
 Nə insan, nə divdi o zorba xilqət!
 Gündüzə səs vurdu qaranlıq gecə
 Al günəş başını yərə dikinəcə.
 İskəndər bu işə çox heyrət etdi,
 Məclisdə qapalı məsləhət etdi:
 "Bələdir bu insan öldürən qoçaq,
 Onunla döyüşə acizdir bu xalq.
 Silahsız bu adam qarşı gəlirəkən,
 Silahlı igidlər qaçır önündən.
 Nəsilcə, şübhəsiz, bu insan deyil,
 Olsa da, bu abad torpaqdan deyil,
 Virana yerdəndir, vəhşi xilqəti,
 İnsana bənzəyir yalnız surəti."
 Orduda tapıldı onu tanıyan,
 Baş əydi, təmkinlə dedi: "Hökmüran!
 Madam ki, əmr edir adil padışah,
 Şahı o vəhşidən eyləyim aqah.
 Bir dağ var, zülmətə yaxındır qolu,
 Tük kimi incədir gedilən yolu.
 O yerdə yaşar bu xilqətdə insan,
 Tərkibi torpaqdan, gücü poladdan.
 Onların əslini doğru bilən yox,
 Əslindən, irqindən xəbər verən yox.
 Hamısı göygözdür, qırmızıyanaq,
 Aslandan da qorxmaz bu acıqlı xalq.
 Çox dayanıqlıdır, güclüdür onlar,
 Meydanda biri bir ordu dağdır.
 Erkəyi, dişisi dolsa hiddətə,
 Dünyanı çevirir bir qiyamətə.
 Silahda, döyüşdə sınaqları var,
 Savaşdan başqa şey tanımaz bunlar.
 Görməmiş onlardan ölən, bir nəfər,
 Arabir görünür yalnız dirilər.
 Bunların sərvəti qoyundur ancaq,
 Hər zaman qoyunla keçinir bu xalq.

Yunladır bunların ticarətləri,
 Yoxdur bundan başqa bir sərvətləri.
 Kimsədə tapılmaz xəzinə, sərvət,
 Bunların var-yoxu samurdur, əlbət.
 Ən incə, dəyərlı, qara samurlar
 Ancaq bu ölkədən, bu yerdən çıxar.
 Hər qadın, erkəyin alnında geniş
 Kərgədən kimi bir buynuz göyərmiş.
 Bunların buynuzu olmasa, inan,
 Sürətə seçilməz bu çirkin rusdan.
 Baş, sima, təbiət, biçimsiz peykər,
 Bəxdıqca ən çirkin xoruza bənzər.
 Kim yatmaq istərsə - gənc olsun, qoca.
 Qonar şahin kimi uca ağaca.
 Buynuzu bənd edər qalın budağa,
 Div kimi tərənəmöz, başlar yatmağa.
 Yaxından budağa bəxdığın zaman
 Asılmış əjdaha görərsən ordan.
 Yorğun da olsalar yatmazlar əsla,
 Çünki yatmaq ziyan verər ağıla.
 O yerə arabir gəlirən ruslar
 Ağacdən asılmış o divə baxar.
 Bu yığnaq özünü o divdən gizlər,
 Ona yanaşmağın yolunu izlər.
 Onu bir kəndirlə salarlar bəndə,
 Boynunu çəkərlər dəmir kəməndə.
 Möhkəm bağlayınca zənciri, bağı,
 Onu əlli nəfər çəkər aşığı.
 Əsir olduğundan tutunca xəbər,
 Dönər ildırım, nərildər, kükrər.
 Dartıb qırsa zənciri, bağı,
 Əlindən qurtulmaz onun bir yağı.
 Bir ziyan verməsə möhkəm bağına,
 Gətirərlər onu rus torpağına.
 Açılmaz o qalın zəncir boynundan,
 Gəzdirib çox qazanc alırlar ondan.
 Onu gəzdirərlər kəndlərdə ev-ev,
 Onlara çox sərvət qazanır bu dev.

Ruslarla bir dava düşdüyü zaman
 Bu canlı fil ilə qızıyar meydan.
 Zəncirə çəkilər güclü əjdaha,
 Boynundan zənciri açmazlar daha.
 Belə od meydana çıxsə, qorxudan
 Üzlərdə rəng qalmaz, bədənlərdə can.
 İskəndər o bəla haqqında daldı,
 Bu dastan beyninə bir atəş saldı.
 Dedi: "Bu iş mənə qorxudan deyil,
 Ox çubuqları bir ormandan deyil.
 Bu uca təleyim mənə olsa yar,
 O divin başı da nizəmdə oynar."
 Şəfəq gün doğandı çixarınca baş
 Qaranlıq Məğribdə gizləndi yavaş.
 Şorq şahı orduya verdi yaraşığı,
 Ancaq div haqqında fikri qarışıq.
 Sağ qolda dayandı rumlu, bərbəri,
 Tutmuş Yəcuc kimi sədd-İskəndəri.
 Dar gözlü çinlilər solu almışdı,
 Onların gücündən yer daralmışdı.
 Ordunun qəlbində igid İskəndər,
 Atı da altında bir dağa bənzər.
 O yanda rus ilə Bortas və Alan
 Harın atlar kimi coşurdu hər an.
 Təbillər zənglərlə olmuş həmahəng,
 Borular gurlayır məhşər surətək.
 Dağ yaran nağara etdikcə fəryad,
 Simurğ Qaf dağında salırdı qanad.
 Coşduqca şeypurun, neyin nələsi
 Tanrıya ucaldı sığıntı səsi.
 Çarpışan ordular deyirdi: - Görək
 Kimə öz təleyi olacaq kömək?
 Yənə də divüzlü, o qızılmış aslan
 Fil kimi kükrədi, oxudu meydan.
 Bir neçə igidi öldürdü yənə,
 Bir kimsə çıxmadı onun önünə.
 Yənə o zirehli, igid döyüşkən
 Şah qərgahının bir tərəfindən

Qılınc oynadaraq hərbo yanaşdı,
 Günəşin çəsməsi ondan qamaşdı.
 İskəndər tanıdı o mərd igidi:
 "Keçən gün vuruşan aslandır" dedi.
 İgidin haqqında düşdü təşvişə,
 O, əjdaha ilə çıxmış döyüşə.
 Dedi: "Çox heyf olsun, belə qəhrəman
 Bir divin əlində düşsün ayaqdan."
 O igid adlı, o kəskin cilovlu,
 O odlara girmiş qəlbi alovlu
 Göy yerin başına dolandığıtək
 Divin ətrafında dolandı fələk.
 Birinci tədbirdə o mətin qaya
 Kəskin ox yağdırdı qəlbiqarayaya.
 Gördü div oxlardan duymayı qorxu,
 Oxatan oxundan acığa doldu.
 Bir almaz biçimli polad kərpici
 Çarpdı o nəhəngə, çatdıqca gücü.
 Kərpici dəvəyə çarpsaydı, inan,
 Çaladı çıxardı o biri yandan.
 Canını sıxdı div öz kürəyilə,
 Kərpici əzdi o bərk cəmdəyilə.
 Bir polad kərpic də atdı yenidən.
 Onu da rədd etdi o qalın bədən.
 Üçüncü kərpic də qırıldı belə,
 Alınmaz çayların önü kərpiclə.
 Bilirdi ki, dəmirdən yoğrulmuş insan
 Qorxmayır kərpicdən, qorxmayır oxdan.
 Alovlu nəhəngi çəkdi qırından,
 Əjdaha üstünə cumdu pəhləvan.
 Çiyindən vurunca sarsıtdı onu,
 Zənn etdi zalımın yetişi sonu
 Çıxdı tez altından yenə Əhrimən.
 Davaya sarıldı iki döyüşkən.
 Açıldı, kəsdi div bəxtin yolunu,
 Haçabaş dəmirlə bərk tutdu onu,
 Yəhərdən qaldırdı o qızmış aslan,
 Dəbilqə torpağa düşdü başından.

Niqabın altından doğdu bir bahar,
 Lalə yarpağından incə, gülruxsar.
 O gözəl başını kəsmək istərkən,
 Görüb gül üzünü utandı düşməni.
 Gördü ələyində düşmüş hörüklər,
 Saçını boynuna sardı o dilbər.
 Hind oğrusu kimi çaldı xəzinə,
 Rumdan çalıb verdi rusun əlinə.
 O div əl tapınca pəri dilbərə,
 Rusun divlərindən qopdu bir nərə.
 Çünki rast gəlmişdi gözəl ceyrana.
 Yənə də başladı ceyran ovuna.
 Sıxıldı kədərlə işdən İskəndər,
 İlantək qıvrıldı qəlbində kədr.
 Şah dedi: "O qara fili filiban
 Coşdursun, kin ilə qızıqsın meydan!"
 Filban nərə vurdu o qara filo,
 Sürdü div üstünə, döndərdi Nilo.
 O filayaqlıya vurdu çox zərbə,
 O odlu qarurə girişdi hərbo,
 Nə dağa qarurə edirdi əsər,
 Nə nizə dənizə verirdi xətər.
 Görünce o sərxoş fili əjdaha,
 Əlini uzatdı filo bir daha,
 Bilirdi: döyüşdə sınınmış fillər
 Ancaq xortumundan tutsan yenilər.
 Xortumu elə bərk tutdu div insan,
 Filə bu şən dünya kəsildi zindan.
 Xortumu kökündən qoparıb atdı,
 Uca fil dağ kimi palçığa batdı.
 Bu qorxunc oyundan qorxdu İskəndər,
 Qorxdu ki, bu işdən məhv olsun əskər.
 Dedi fərzanəyə gözündə hiddət:
 "Məndən üz çevirdi bu bəxt, bu dövlət!
 Bəxtim üz döndərmiş, bax bu gedişə,
 Bilsəydim girməzdim qorxulu işə.
 Ucalar göylərin uğursuz əli,
 Nazdan məhrum edər bir çox gözəli.

Şah gətir-götürü sürür az zaman,
 Hər ildə bir kərə qızışar aslan.
 Dinclik yox, çapmaqdan yoruldu atım,
 Beləcə keçəcək bütün həyatım...
 Vəzirli tədbirlə verdi çox ürək,
 Dedi: "Ey şəhriyar, səbr etmək gərək!
 Zəfərlə olarsan yenə bəxtiyar,
 Sənin həm tədbirin, həm qılıncın var.
 Çarəmiz bağlansa qara daşlara,
 O daşdan qılıncı taparıq çara.
 Elə ki, talayın qucaqlar səni,
 Salarsan bəndə yüz belə fitnəni.
 Sənin bir tükünün, şanlı hökmüran,
 Dəyəri artıqdır bütün ordudan.
 Belədir ulduzlar göstərən əsrar:
 Elə ki, düşmənlə şah hər bə başlar,
 Bəxtinin gücüylə bu güclü insan
 Şiddətlə torpağa verəcəkdir yan.
 Doğrudur, bu qaya gövdəli yağı
 Vücuda qabadır, bərkdir ayağı,
 Gövdəsi tunc kimi olsa da qatı,
 Sarsıtmaq olur bu canlı poladı.
 Ona kar etməyən qılıncı unut!
 Dəmirlə dağılmaz göydəki bulud.
 Hünərlə başını gətir kəməndə,
 Sal kəmənd altında zəncirlə bəndə.
 Ona ox və qılınc etməyirsə kar,
 Çünki bərk arxası, qalın gönü var.
 O divi zəncirlə edərsən əsir,
 Yoxsa bu qılınc, ox etməz bir təsir."
 Bu böyük müjdədən uca padişah
 Şükr etdi, tanrıya apardı pənah.
 Tanrıdan görünəcə səadət, kömək,
 Atıldı atına, oldu bir şimşək.
 Onu Çin xaqanı vermişdi Çində,
 Doğmuş böyük Çinin göy tövləsində.
 Bir kəmənd istədi, atının başı
 Çevrildi o qaraürəyə qarşı.

Saldırdı o qorxunc divə İskəndər,
 Nəcə ki, dağlara bir bulud çökər.
 O nəhəng yerindən qımıldanmadı,
 Qolunu bağladı İskəndər adı.
 Düşməni bağlayan kəməndi birdən,
 Çərxi-çənbəritək atdı filbədən.
 Boynundan salınca bəndə yağını,
 Yer öpdü padşahın mərd ayağını,
 Boynundan kəməndə keçincə düşməni,
 Div tutan İskəndər vermədi aman.
 Kəməndlə aşağı çəkdi boynunu,
 Ordugaha doğru sürüdü onu.
 O div ceyran kimi yerdə süründü,
 Tazı qarşısında ceyrana döndü.
 Elə ki, qüvvətli o vəhşi maral
 Düşməkdən, qalxmaqdan əzildi, dərhal
 Padşahın ordusu qopardı nərə,
 Yüksəldi səsləri uca göylərə.
 Təbillər gurladı, o coşğun səse,
 Uyaraq, yer-göy də başladı rəqsə:
 Elə ki, İskəndər bəxtin gücüylə
 Divqılıq insanı gətirdi ələ,
 Oturtdu düşmənlər oturan yerə,
 Qoşdu zindanında yatan divlərə,
 O igid padşahın bu qüvvətindən
 Ürkərək, qorxuya düşmüşdü düşməni.
 Rus şahı Qıntal bir yumşaq mum oldu,
 Rum şahı İskəndər nəşəyə doldu.
 Yenidən başlandı məclis çağırısı,
 Açıldı dünyaya şənlik qapısı.
 Dinlərkən çağırını o məclis boyu.
 Qədəhdə qaldırdı gül rəngli suyu.
 Andıqca talein səadətindən
 O gülgün şərabı içirdi şən-şən.
 Gecə göy qıfılı xəznəyə vurdu,
 Müşkü kafur çəkən tərəzi qurdu.
 O müşkin bədəni içir hökmüran.
 Mütrüb o pərdədən çalardı hər an.

İçirdi ərınmıř ləli qədəhlə,
 Dinlərdi o yeni ləli fərəhlə.
 İçdikə ü-rəkdən silindi kədər,
 İstəyən kimsəyə saçardı gövhər.
 Məclisdə hər yandan qıssə dinlərkən
 Bir çox şey soruşdu hər bir qıssədən.
 Yenidən söz açdı ulu hökmüran
 Atı yel qanadı qılınc vurandan:
 "Bilmirəm, onu bu div gövdəli şir
 Öldürdü, yoxsa ki, götürdü əsir.-
 Qalırsa, bəndini tez qırmaq görək,
 Nizənin gücüylə qurtarmaq görək!
 Getmişsə, getmiş olmas unutmaq,
 Onu bir qədəhlə gəl xatırlayaq!"
 İçkidən beynində qan alovlandı,
 O zindan xalqına ürəyi yandı.
 Əmr etdi o dilsiz əsiri yenə
 Alsınlar padşahın şən məclisinə.
 Padşahın əmriylə o bağlı nəhəng
 Məclisdə dikəldi uca bir dağtək.
 İskəndər gücüylə vücudu əzgin
 Məclisdə göründü solğun və qəmgin.
 O dilsiz ağrıdan yaman inlədi,
 Əz dilsiz tövrüylə şəfa dilədi.
 O vəhşi divgövdə inləyincə zar
 Dilsizə acıdı uca tacıdar.
 Yerindən əmr etdi o divlər yenən
 Zənciri açdılar divin əlindən.
 Buraxdı başına onu hökmüran,
 Bu azad etməkdən görmədi ziyan.
 Əz böyüklüyüylə onu oturtdu,
 Yedirdi, içirdi, hörmətli tutdu.
 Bir neçə qədəhlə onu yar etdi,
 Meylə öz qəlbini aşkar etdi.
 Kəlləsi qızınca sərxoş çağında,
 Kəlgətək süründü taxt ayağında.
 Kimsəyə isinməz vəhşi qəlbilə
 Ona dost olanı tanıdı belə.

Tələsik dışarı çıxdı məclisdən,
 Güclünün olmadı tozunu görən.
 İskəndər heyrətlə düşdü təşvişə,
 Hər kəsdən bir fikir sordu bu işə.
 Şərəbdən olunca bunun könü xos,
 Nə üçün məclisdən çıxdı bu sərxoş?!
 Dövlət böyükləri qaldılar heyran,
 Hər biri bir fikir eylədi bəyan.
 Birisi dedi: "Bu vəhşidir hələ,
 Zənciri açınca üz qoydu çölə."
 O biri dedi: "Mey edincə əsər,
 Buradan çıxınca evinə gedər."
 İskəndər məclisdə gizlin, ya açıq
 Söylənən sözlərə dinmədi artıq.
 Düşündü, fələyə əyərək boyun,
 Gecə pərdəsindən doğar nə oyun?
 O qədər keçmədi, o fil gövdəli
 Girdi əllərində bir gəlin belə.
 Şahın qarşısında qoydu şəfqətlə.
 Diz çökdü, torpağı öpdü hörmətlə.
 Gətirdi belə bir gözəl şikari.
 Yenə də məclisdən çıxdı dışarı.
 Bu işdən heyrətə düşdü hökmüran,
 Gördü yar belinə sarılmış ilan.
 Padşahdan utandı o nazlı mələk,
 Çəkdi ətəyini üzə duvaqtək.
 Görüncə o parlaq ayı padişah,
 Əmr etdi: yadlardan boşalsın dərğah.
 İskəndər çadırı xəlvət edərəkən,
 Əliylə niqabı çəkdi üzündən.
 Gördü bir afətdir xəyaldan uzaq,
 Bir nur qaynağıdır günəşdən parlaq.
 Bir pəriəndəmdir olduqca incə,
 Pəritək əlinə keçmiş bu gecə.
 Cəhənnəm görmüş bir əndamı gümüş,
 Malikdən qaçaraq cənnətə düşmüş.
 Sərvtək yaşılıdır başı hər zaman.
 Qızılgül rəngini bərc almış ondan.

Atdıqca o qəmzə oxunu təkrar,
 Bir neçə ruhları edirdi şikar.
 Dodağı bazara salır fitnələr,
 Üstünə tökülmüş xalvarla şəkər.
 Açılmış səməndir onun qucağı,
 Güllərə örnəkdi dilbər yanağı.
 İskəndər elə bir ayı gördükdə,
 Önündə canlandı sanki bütkədə.
 O azad qəmətli kəviz önündə
 Özünü gördü ən aciz bir bəndə.
 Kəviz ki, ağalar qul olur ona,
 Bax, necə ürəklər düşər toruna!
 Bildi Çin hasarlı bu gözəl şikar
 Xaqandan verilmiş ona yadigar.
 Meydanda mərdliklər görmüşdü ondan,
 İgidlər demişdi: Bu qızıdır aslan!
 Acındı əlindən çıxan gəlinə,
 Sonra bu nə sayaq düşmüş əlinə?
 - Halını aç, - dedi, - ey şəkərpara!
 Dediyan dastanla könlümü ara!..
 O gözəl, pərəstiş edən, sevimli,
 Padşaha baş əydi, açıldı dili.
 Duaya başladı: "Ucalsın baxtın,
 Bar olsun dünyada bu tacın, taxtın!
 Dünyaları açan cahangir sənədən,
 Haqq səni yaratmış ədl ilə dindən.
 Şövkətin gündüzdən daha aşikar,
 Dövlətdən ürəyin daha xoşrəftar.
 Səndəndir qurtuluş ümid gününə,
 Günəşin işığı səndəndir yenə.
 Ordular dağıdan hökmüdarlar var,
 Biri qılınc vuran, biri tacidar.
 Günəşsən, tək doğmuş səni ruzigar.
 Həm kəskin qılıncın, həm də tacın var.
 Məclisdə dünyanın hökmüarısan,
 Döyüşdə zamanın pəhləvanısan!

Mən kimi torpaqda varmı o qüdrət,
 Həyatın suy ilə olsun həmsöhbət?
 Kimdə var cəsarət dinsin hüzurda,
 Zöhrə də həyadan əriyər burda.
 Uğursuz qəziyyəmə şərhə yaramaz,
 Madam ki, deyirsən, söyləyim bir az:
 Mən haman kəvizəm, ey şahım, inan,
 Bakirə qızlardan seçmişdir xaqan,
 Dərgaha verərkən dedi: - Ey sərvər,
 Bu sandıqda vardır gizlin incilər!
 O sözü çox ağır gördü səni,
 Acıqlı nəzərlə baxdı şah mənə.
 Pərdənin ardında oturdu səssiz,
 Anmadı bir dəfə, unuttu təmiz.
 Olduqca sıxıldım, padşahdan uzaq,
 Davaya cəlb etdi məni sıxılmaq.
 Padşahın bəxtiylə o ilk döyüşdə
 Hünərlər göstərdim tək bir dönüşdə.
 İkinci gün yenə qopardım nərgə,
 Bir bəla kəsildim düşməyə əsgərə.
 Taleyim olmadı üçüncü gün yar,
 Döyüşdə düşməyə oldum giriftar.
 Nə düşməyə? Kin ilə kükrəyəm nəhəng!
 Surətdə tanrının qəhrindən örnək.
 O zalım əjdaha keçdi qanımdan,
 Orduya götürdü o qorxunc insan.
 İnsafsız ruslara tapşırıd məni,
 Söylədi: "Gizlədin bu xəzinəni."
 Yenə də durmadan meydana qaçdı,
 Filləri yıxmağa kəskin qol açdı.
 Elə ki, taleyin səni ucaltdı,
 O divi fil kimi torpağa atdı.
 Taleyin çəkincə səni zəfərə,
 O gücdən ucaldı başım göylərə.
 Gördüm ki, div çəkər qıvrımlı bəndin,
 Bəlanı özünə çəkir kəməndin.

Sağ qılınca yenə o müdhiş əjdər,
 Qıvrıldım, qəlbimi sıxdı bir kədər.
 Lakin kəməndinə bu div düşərkən
 Gül kimi açıldım, qurtuldum qəmədən.
 Rusların dördləndi şən könülləri,
 Xeyritək saraldı qızıl gülləri.
 O gecə vəhşilər başlarkən işə,
 Hər yoldan keçəni saldı təşvişə.
 Kəndirlə bağlandı əlim, ayağım,
 Qaranlıq yer oldu mənim otağım.
 Ahəngi, söhbəti xoşa gəlməyən,
 Mənə bir orduydu qarovul çəkən.
 Gecədən bir qədər keçdiyi zaman
 Qarıxıq bir səs-küy qopdu bayırdan.
 İçəri bir bulud girdi qapqara,
 Göydən daş yağdırdı qarovullara.
 Rəqiblər o gecə çəkirkən keşik
 Qorxudan hər biri aradı deşik...
 Hey başdı, qoparıb çırpırdı daşa,
 Yəinki vurardı başqa bir başa.
 Bədəndən o qədər qoparmışdı baş.
 Başlardan qurmuşdu uca bir dağ, daş.
 Yerimdən quş kimi qaldırdı haman,
 Açdı zəncirləri əl-ayağımdan.
 Taxtının yanında qoyuldum yerə.
 Başımı qaldırdı yerdən göylərə.
 Zindənda dustaqdım bir xəzinətək,
 Bu gündən gərəkdir şən həyat sürmək.
 Bəzəklə gözəldir qadın ayağı,
 Qadına yaraşmaz zindan otağı.
 Bax, belə düşünür coşğun ürəyim,
 Yuxumda görünür bu şən diləyim."
 Pəri qız halını şaha söylərkən
 Padişah gül kimi açıldı birdən.
 Bir öpüş aldı o gül dodağından.
 Qul kimi söylədi ona hökmüran:

"Ey tozsuz, şən çiçək, ey gözəl dilbər!
 Tanrı sevgisinə bürünmüş peykər!
 Eşqinə əzm etdim səni görəli,
 Ey məclis bəzəyi, meydan gözəli!
 Meydanda səni bir can alan gördüm,
 Ürəkli, güclü bir pəhləvan gördüm.
 Səsin də gözəldir sənin özüntək,
 Bu iki hünərdə tək yarandın, tək!
 Qalx, mənəm hərifin, çal, ey canlı saz.
 Könlümə sazınla şənləndir bir az!"
 Sazını zövq ilə çaldı o pəri,
 Mizrabla oynadı incə telləri.
 Ən yeni bir mahnı başladı şən-şən.
 Oxudu pəhləvan nəğmələrindən:
 "Padşahım, sərvərim, tacım, şövkətim!
 Ey ağıl mədəni, ağıl dövlətim!
 Gənc başın olsun hər töhmətdən uzaq,
 Saf qəlbin görünsün çeşmədən parlaq.
 Tələyin gənc olsun, fikrin bəxtiyar,
 Dünyanı fəth edən güclü tacidar!
 Vücudun dincliyə əzm etsin sənin,
 Pak olsun çirkəbdən, kirdən ətəyin!
 Hər yerə üz tutsan yaxşı-yamandan,
 Arxan ağılın olsun, kömək yaradan!
 Elə ol, ulduzun kamınca dönsün,
 Adına baş əysin dünya büsbütün!"
 Sonra öz sirmini açmağa durdu,
 Sazında ona bir işarə vurdu:
 "Ən gözəl bir ağac girdi bir bağa,
 Çöhrəsi döndü bir işıq - çırağa.
 Bostanda açmamış qönçə bir çiçək,
 Çəməndə yuxulu nərgiztək qəşəng.
 Qədəhlə əl meydır, kimsə içməmiş,
 Təzə bir incidir, ələ keçməmiş.
 Umardı şikardan dönər tacidar,
 O qönçə çiçəyi edər bəxtiyar.

Ağ bahar qırmızı, təzə gül dərər,
 Gah bidmüşk, gah qızıl bir lələ görür.
 Girməyə şah fürsət tapmadı bağa,
 Bir nəzər salmadı işıq - çırağa.
 Ah, neçin belə gül, belə şən bahar
 Gülməsin, soldursun onu xəzanlar?
 Qorxuram, bu xəzan girsə bu bağa,
 Belə bir baharı sərsin torpağa!"
 Yar səsi duyunca o poladbədən
 Bir aşiq naləsi qopdu qəlbindən.
 Çalğısı, xoş səsi edərəkən əsər,
 Onun gül üzündən verirdi xəbər:
 "Qızıl üz, incə söz, nə dilbərdir bu?
 Haramın olmasın belə arizu!"
 Nüktəni duyunca şanlı döyüşkən
 Oldu o istəkdən dilək istəyən.
 Düşməni yenməyi aldı nəzərə,
 İstəkdən əl çəkdi, sığındı səbrə.
 Mey tələb etməyi münasib gördü.
 Mənzilə bununla azıq götürdü.
 Qədəhi mey ilə doldurdu yenə,
 İçdi o gülüzlü qızın eşqinə.
 Bir cam da xoş içim yaqutla silə,
 "İç" deyə, verdi o dodağı gülə.
 Qədəhi dodağa götürdü mələk.
 Öpərək qaytardı, aldı öpərək.
 Bir əli qədəhdə dilbər görəli,
 Zülfüylə oynardı o biri əli.
 Gah öpüş vurardı cam dodağına,
 Gah dişlək o gülün xam dodağına.
 Nəşəli məclis ki, kədərdən boşdur,
 Acı mey və şirin noğulla xoşdur.
 Aldılar bədəni gülgün dodağa,
 Girdilər nəhayət isti yatağa.
 "O dilək evindən uzaq ol, uzaq!"
 Deyərək, öpüşə uydular ancaq!

İSKƏNDƏRİN RUSLARI MƏĞLUB ETMƏSİ

Saqi, ver o müşkin şərəbdən bir an,
 Qandan rəng vermmişdir o meyvə dehqan.
 Məno ver, əlimə düşəndə çünki
 Məno də rəng verir şərəbin rəngi.
 Səhərin ordusu ələm çəkincə,
 Gecənin hərfinə qələm çəkincə,
 Dünyanı parladan günəş nurundan
 Sövdə qucağında ayıldı cahan.
 Bağırdı dan quşu kəskin ötürək,
 Sərsəm nur, dəli div, şeytan görəntək.
 Şah qalxdı yuxudan azacıq küskün,
 Könlünün qəmini sildi büsbütün.
 İbadət evində düşdü səcdəyə,
 Şükr etdi, yalvardı: "Ey tanrı!" deyə.
 Uca pənahından dilək istədi,
 Ondən gah qüdrət, gah kömək istədi.
 Üzünü torpağa sürtdü bir qədər,
 Zirehi çirmədi, bağladı kəmər.
 Taxtı fil üstündə oldu bərqərar,
 Parladi fərsəxlər boyu qılınclar.
 Keçən günlər kimi yenə İskəndər
 Ordunu bəzədi, düzöldü əskər.
 O geniş çöllərdə böyük tacidar
 Ordudan dağ kimi çəkdi bir hasar.
 Bərkitdi hasarın sağ-sol qolunu,
 Poladla tozun da kəsdi yolunu.
 Qürurla ruslar da o biri yandan
 Ordunu sazladı, bəzəndi meydan.
 Rusların canları kinlə gurlayır,
 İntiqam odundan beyin qaynayır.
 Nizənin, qılıncın şimşəklərindən,
 Başdan ağıl çıxır, əllərdən yüyən.
 Dağların beynini süpürmüş yaylar,
 Ordular üstündə oxlar vıyıldar.
 Baş, boyun qoparan polad toppuzdan
 Beyinlər tökülür qanlı ağızdan.
 Fil yıxan mızraqlar dolunca kino

Donunu çərx atdı Nilin küpünə.
 O çibin qanadlı incə qılınclar
 Qartal qanadını qüvvətdən salar.
 Çevrilmiş tas kimi iti süngülər
 Qotazın üstünə bir tas qan tökər.
 Atların dirnağı çiqdi qandan,
 Yəhəraltılar da qandan al-olvan.
 Nizələr qalxana ulduzlar düzər,
 Qalxandan qalxana düşər kölgələr.
 Dəmir, kərpic qırmış o qədər insan,
 Yer üzü kəsilmiş bir məzarıstan.
 Baş üzən, leş, cəmdək yeyən qılınclar
 Çölləri qan ilə etmiş lələzar.
 Nizələr döşləri tikmiş iynətək,
 Oxlardan öyrənmiş qayçı işlətmək.
 Hər qılinc əjdaha kimi başını
 Qınından çıxarıb, çatır qaşını.
 Yollarda o qədər tökülmüşdü can,
 Məhşər bazarına dönmüşdü meydan.
 Ruslar hər tərəfdə göstərir hiddət,
 Rumlarn başına ağır qiyamət.
 Soxulmuş rum ilə rus bir birinə,
 Bənzər ağ, qırmızı donlu gəlinə.
 İskəndər meydanda qızmış aslandı,
 O əli silahlı bir pəhləvandı.
 Meydanda bağırır necə bir aslan,
 Zirehli fil necə oxuyur meydan.
 Şah haman fil ilə aslana bənzər,
 Filin də, şirin də yolunu kəsər.
 Hər qılinc tutana vurunca nərə,
 Başını qılıncla salırdı yerə.
 Əbbasi çətritək örtərək qara,
 Bərtasın tasını vurdu daşlara.
 Üzəngi və qılinc gücylə hər an
 Sətsiz baş qopardı sağdan və soldan
 Nə özü tərənir yerdən, nə əsgər.
 Vuruşur taleyi gülünə qədər.
 Bəlinas parlayan üstürlab ilə
 Çalışır xoş tale keçirsin ələ.
 Olunca uğurlu iqbal aşkar,

Şah qılıncı oldu dünyaya açar.
 Dedi: "Dur, taleyin sənədir kömək,
 Bu qanlı meydanda sənindi dilək!"
 Nil kimi axdı şah öz sol-sağına,
 Başları fırlatdı fil ayağına.
 Ağzını açaraq odlu əjdaha,
 Ruslara şah basqın etdi bir daha.
 Padşaha üz verdi səadət, zəfər,
 Əzdidər Qıntalı, üstün gəldilər.
 Bu son şanlı zəfər gəlinə ələ
 Düşməni oynatdı bir həmlə ilə.
 Qaçmağa başladı basılan yağı,
 Dünya İskəndərə verdi şahlığı.
 Filbədən əl atdı uzun kəməndə,
 Qıntalın başını keçirdi bəndə.
 Ruslardan kin ilə tökdülər çox qan,
 Çox oldu tutulan, ölən, asılan.
 Çox can, baş itirən qırmızı ruslar
 Qırmızı rəngini itirdi naçar.
 Ruslardan, Bərtasın aslanlarından
 Əsir düşdü yüz min qılinc oynadın.
 Qalanlar yem oldu ac qılincəlara,
 Fitnəyə ölümdən başqa yox çara.
 Soyulmuş, talanmış azca bir miqdar
 Salamat qurtarıb geri qaçdılar.
 O qədər qənimət aldı İskəndər,
 Olmadı sayını bilən bir nəfər.
 Hədsiz qızıl, gümüş, xəz, inci, gövhər,
 Tövlələr dolusu canlı dövələr.
 İskəndər düşməncə çalınca zəfər,
 İşləri oldu şux lövhədən dilbər.
 Endi öz atından "zəfərdir" deyə,
 Bildi ki, qovuşmuş bütün diləyə.
 Üz sürtdü torpağa, dedi: Ey rəhbər!
 Mən qara torpağam, sənəndir zəfər!"
 Dedi: "Haqq vermiş bu böyük zəfəri",
 Yoxsula payladı xəzinələri.
 Dünya boşalınca kinli düşməndan,
 Dincəlmək fikrinə düşdü hökmüran.

NÜŞABƏNİN XİLAS EDİLMƏSİ

Qalx, saqi, saf gövhər saçan camından
 Mənim tərkibimə gövhər saç bir an!
 Onunla islansın quru can tasi,
 Gövhərlə silinsin gövhərin pası.
 Elə ki, Feyləqus oğlu İskəndər
 Dincəldi, üzünə gülüncə zəfər,
 O yerdə aradı cülə bir məkan,
 Oturan kəslərə verməsin ziyan.
 Ağacı tubadan olsun sevimli,
 Süsəndən sərt olsun otunun dili.
 Axan saf çəşmələr versin səs-səsə,
 İçimi mey kimi, mey halal isə.
 Ətəyi yamyaşıl, ox ormanlığı,
 Hər yandan bürümüş budaq budağı.
 Bu suda, havada pərvəriş edən
 Hər ağac uzundu əlli ərəşdən.
 Belə yer keçincə ələ, tacidar
 Tutdu bu mübarək bucaqda qərar.
 Qurdu Rum büsəti şəhər əməllərlə,
 Şəhəriyə başladı şux gözəllərlə.
 Məclisdə şahlarla doldu dörd yanı,
 Nəşəylə qaynadı məclisin canı.
 Əmr etdi: "Qənimət saxlayan ərlər
 Qarətindən versinlər xəbər!
 Rus, Bərtas və başqa xalqdan alınan
 Silsilə dağ kimi xəzinə, saman.
 Katiblər hesaba etsinlər diqqət,
 Öyrənsin nə qədər vardır qənimət".
 Qənimət çəkənlər durmadı daha,
 Qədərsiz qənimət çəkdi dərğaha.
 Açıldı hər başı bağlı xəzinə,
 Baxdıqca fərəhdən çırpındı sinə.
 Yüklərdə o qədər daş, gövhər vardı,
 Sayı yox, sayanlar hey yanılardı.
 Saf mədən qızılı, civə gülmüşü,
 Məhtabı işıqdan salır görüşü.

Batmanla zəbərçəd, xalvarla gövhər,
 Qızıl qalxan, nəhəng donlu zirchlər.
 Xüsusi toxunmuş mitqal və katan,
 Silsilə dağ kimi qalanmış hər yan.
 Zər ilə işlənmiş qədərsiz paltar,
 Ulduztək parlayan saysız qalxanlar.
 Qılınc, tükülü dəri dağ kimi durur,
 Səyə gəlməyirdi zil qara samur.
 Saf qaquq o qədər yüklənmiş, görcək,
 Nə saymaq mümkündür, nə də söyləmək.
 Al tülkü dərisi, sincablar parlaq,
 Hələ nal görməmiş bir ilxı daylaq.
 Saf vaşaq dəridən məclis olur şəhər,
 Gündüzə xal düşmüş qara gecədən.
 Bunlardan başqa çox xəzinə, saman,
 Ürək sıxılırdı onu saymaqdan.
 Padişah baxınca o dərilərə
 Bir cənnət baharı gəldi nəzərə.
 Onları tanıdı bir-bir hökmüdar,
 Hər mətah nə kimi işə yararar.
 Gördü parça-parça sincabla samur,
 Eləcə üst-üstə tökülmüş durur.
 Ən başda asılmış bir köhnə dəri.
 O qədər köhnədir getmiş tükürü.
 Nəzərdən keçirdi o dəriləri,
 Bilmədi nədir o asılmış dəri.
 Sordu ki: "Bu köhnə dərilər nədir?
 Nə kimi bəzəyə bunlar əl verir?"
 Çox incə bir cavab verdi rus ona:
 "Gördüyün mətahlar bərcudur buna!
 Dəriyə xor baxma, "köhnədir" deyə,
 Dəyərli sərəvətdir bizim ölkəyə.
 Zahirə çirkinsə bu köhnə dəri,
 Bizcə hər dəridən çoxdur dəyəri.
 Hər bir dəri yığan çıxsə bazara,
 Bazarda bu tüksüz dəridir para.
 Sabit deyilsə də bu sim ilə zər,
 Çünki dövrən onu tez-tez dəyişər.

Bizim şikkəməzdir bu köhnə dəri.
 Tük qədər əksilməz bunun dəyəri".
 Bu işə çox heyrat etdi tacidar,
 Bu ömrə, bax, necə boyun qoydular.
 Vəzirə söylədi: "Hər bir dövlətin
 Qolunu siyasət etmişdir mətin.
 Bax, nələrar yaradır xalq siyasəti.
 Dəriyə verir bir qızıl qiyməti.
 Bu yerdə gördüyüm bütün şeylərdən
 Yalnız mən bu işə dəyərim əhsən.
 Bu xalqda olmasa belə bir gövhər.
 Bu yerdə bir şəxsə kim boyun əyər?
 Hər kim etməmişsə bir hünər izhar,
 Yalnız bu hünərlə rus şahlıq qurar."
 Vurulunca başa qənimət günü
 Yerinə yetirdi haqqın şükürünü.
 Tanrının şükürünü edincə tamam,
 Məclisi bəzədi, ələ aldı cam.
 Xoş nəğmə, dadlı mey edincə əsər
 O bahar buludu yağdırdı gövhər.
 Ordunun çalışan böyükələrinə
 Xalvarla dağıtdı ipək, xəzinə.
 Qızıl paylamaqdan daşdı var, dövlət,
 Hamıya yenidən payladı xələt.
 Orduda qalmadı kəcavə çəkən
 Məfrəşi olmasın xaradan, zərdən.
 İstədi o dili bağlı kişini,
 Zənciri açılmış çöllü vəhşini.
 O dağ, daş dolanan çöllü yetişdi,
 Şahın qarşısında səcdəyə düşdü.
 Heyrətlə süzdü şah başdan-ayağa,
 Başını oynatdı o mətin dağa.
 Verdi çox hədiyyə o canavara,
 Dəyərli çox daş-qaş, gümüş, zər, xara.
 Rədd etdi ki, belə sərvət, xəzinə,
 Ey şahim, nə görək bu çöl əhlinə?
 Bir qoyun başını atdı oduntək,
 Göstərdi ki, mənə bu qoyun görək!

Padişah ömr etdi: yeməli olan,
 Çöllərdə bəslənmiş kök qoyunlardan
 Bir sürü verdilər, aldı o kişi,
 Padşaha təşəkkür edərək vəhşi
 O böyük sürünü önünə saldı,
 Sevinclər içində evə yol aldı.
 Qələbəçən, quşların oynadı olan
 Bu yeri bəyəndi böyük hökmüran.
 Dünyada alırdı çalğı, meylə kam,
 Çərx ona baş əyib verirdi salam.
 Şərəbdən o sərxoş olduğu zaman
 Üzü rəng alırdı gül rəngli sudan.
 Rusların şahını çağırdı bir də,
 Oturdu onu ən layiqli yerdə.
 Zənciri açdırdı o uca şövkət,
 Verdi saf qızıldan toxunmuş xələt,
 Ürəkdən bir bəndə oldu padşaha,
 Öz keçmiş kinini unudu daha.
 Zindandan buraxdı bütün əsiri.
 Xələtlə ucaltdı, açdı zənciri.
 Ruslara ömr etdi: "Gəlsin Nüşabə!"
 Onsuz əl vurmadı gülgün şərəbə.
 Padşahın ömrinə tələsdı ruslar,
 Günəşin yanında ay tutdu qorar.
 Gəldilər zülumdən solmuş gözəllər,
 Bəyonmuş olduğu bir dəstə dilbər.
 Nüşabə bəzəndi şux geyimlərlə,
 Döndü ilk baharda açılan gülə.
 İskəndər talandan saçdı xəzinə,
 Təzədən bir gəlin bəzədi yenə.
 Kamınca mey içdi bir neçə gecə,
 Bəxtiyarlıq günü sona yetincə,
 Verdi Dəvalıya qızın əlini,
 Nigahla bağladı ona gəlini.
 Bu mübarək ayin yetincə başa
 Verdi çox xəzinə, tutdu daş-qaşa.
 Şövkətlə göndərdi yenə Bərdəyə,
 O gözəl ölkəni ucaltsın deyə.

Ölkəni təmirə sərvət, mal verdi,
 Yöl xərci bir yana, çox cəlal verdi.
 Elə ki, işlərə verdi intizam,
 Etdi igidlərə böyük ehtiram.
 Verdi rus şahına yenidən tuğ, tac,
 Ancaq əmr eylədi: göndərsin xərac.
 Öz doğma yurduna dönünce ruslar,
 Qıntal öz taxtında oldu bəxtiyar.
 Bir daha çıxmadı onun əmrindən,
 Hər zaman yad etdi şərab içərkən,
 O yaşıl çəməndə hər gün tacidar
 Gah şənlik qurur, gah edirdi şıkar.
 Uca sərv altında çalğı səsiylə,
 Qədəh qaldırırdı ney naləsilə.
 Könlü şad olduqca çox şənlonirdi,
 O coşğun ürəyi fərləlonirdi.
 Padşahlıq, şən talə, ömür, qönçə gül,
 Neçin şad olmasın belə bir könül?!

İSKƏNDƏRİN ÇİNLİ KƏNİZLƏ ŞƏNLİK ETMƏSİ

Saqi, ol xəyallı şərab ilə dur,
 Kəhrəbə rəngli bu saxsını doldur!
 Bu qara torpaqdan süzülən gövhər
 Şənlətsin qəlbimi, qalmasın kədər!
 Gündüzdən daha şux, parlaq bir gecə!
 Günəşdən aydındı, işıq və incə!
 Bu yaşıl künbədin şənliklərindən
 Şən, zümrüd körpələr doğurur çəmən.
 Əsrarlı ulduzlar dönmüş çırağa,
 Ağ gümüşdən rəqəm yazmış torpağa.
 Bu qorxunc həfləri bilən, oxuyan,
 Tutarmı bu sonsuz köhüldə məkan?
 Dünyada çalışmaq boş şeydir, ancaq
 Ruzini səy ilə olmaz artırmaq.
 Kədərə dəyməz bu dünya, şən keçin!
 Kim deyər bu saray tikildi qəmçin?

Şənlikçin yaranmış dünya, bunu bil!
 O zillət, fəlakət ocağı deyil!
 Bu zəhmətli yerdə çox tutma qərar,
 Bu dibsiz quyudan yükünü çıxar.
 Ver şənlik meyini, can qurban ona!
 İçək, həm də verək başqalarına,
 Gün keçdi, sabah da gəlməmiş ələ,
 Yalnız bu gecəni şən keçir hələ.
 Bu gecə keyf ilə ömür sürürük,
 Sabahın işini sabah görürük.
 Hələ qəm çəkilməz xəzəl gəlməmiş,
 Məzara girilməz əcal gəlməmiş.
 Yalnız şənlik gərək, nuş edərkən mey,
 Şərab məclisində yox başqa bir şey!
 Özünü zillətdə tutmaq nə gərək!
 İl boyu qəm, kədər udmaq nə gərək!
 Girmə bu dünyanın kəc qapısından,
 Həçlikdən bir fayda görürmi insan?
 Fil ayaq altına bizi almadan
 Dur köçək bu yurddan, yeriyir karvan!
 Gəl yeyək var-yoxu özgə yemədən!
 Zövq əlaq başqası qarət etmədən.
 Elə bir qazançı maya al ələ,
 Köçürkən keçmişlər almış özüylə.
 Qorx sən bu bac alan, yol vuranlardan,
 Yolda var-yoxunu edərlər talan.
 Yoxsula ver nəyin varsa, çox, ya az,
 Yoxsul daxmasını kimsə aramaz.
 Görmürsən, bac verən bu dövlətliklər
 Yoxsul dəhlizindən qaparaq verər.
 Eşq olsun ən doğru düşüncən mordo,
 Varına yer verdi xərabələrdə!
 Bir günlük tarixi vardır bu çərxin,
 Yüz illik xəznəni gizlətmək neçin?
 Gəl, otur üz-üzə, edək şadlıq biz.
 Edək bir gecəlik Keyqubadlıq biz!
 Gəl, otur, ömürdən bu gün kam əlaq.
 Dünəni, sabahı xatırlamayaq!

Çəkinək faydası olmayan şeydən,
 Bu işdən heç məmnun deyil düşüncən.
 Əlində nə qədər var isə imkan,
 Çalış ki, şən keçsin hər nəfəs, hər an.
 Qəlbimiz hər zaman şən olmalıdır,
 Kin, tamah bədənə atəş nalıdır.
 Ömrə sərməyədir aldığı nəfəs,
 Kədəre tapşırmaq əbəsdir. əbəs!
 Şənliklə səslənsin çıxan nəfəslər!
 Şən nəfəs almasan, sərməyə n gedər.
 Barı ver, könünü şənəndir ancaq,
 Ucuzdur bir heçə bir könül almaq.
 Sərvətçin kar olma, dönmə sərt daşa!
 Sərvətin olmasın, ancaq sən yaşa!
 Bərk tutma dünyanı, etsən bir nəzər,
 Bərk tutmaq ölümə çətinlik verər.
 Bu dünya malına uyma çox, zinhar,
 Hər sadə keçinən asudə yaşar.
 Sevimli bir saat, uğurlu gecə,
 Onda şən keçirmək olur könülcə.
 İskəndər dövrünün yaqutlarından
 Belə nəql eləyir tarixi yazan:
 Tacidar o gecə qəlbində fərah
 Gül dodaq eşqinə doldurdu qədəh.
 O camı qaldırdı gül dodağına,
 Cam da bir qul kimi baş aydı ona.
 Oturmuş bir cavan sərv ağacıtək,
 Gah lələ tökülür, gah ərğəvan çiçək.
 Müşkin gül üstünə yazılmış bir xətt.
 Gülə gül suyuyla çərx vermiş zinət.
 Həm düşmən fəthindən könül çox şəndi.
 Həm də dostlarıyla evi gülşəndi.
 Çağırdı gül üzlü o dilaramı,
 O mələk simalı nazik əndamı.
 Bir saz, bir oxuyub çalandı həmdəm.
 Çadırda qalmadı daha naməhrəm.
 Mın bir istək ilə istənmiş dilək,
 Başına, üzünə vurmuş yüz bəzək.

Al nar danəsindən dodağı dilbər,
 Dili al nabadan daha şirin, tər.
 Gözləri gül, ağzı o qədər dardı,
 Biri saz, o biri könül çalardı.
 Arağın altından o müşkin tellər
 Kəmənddir asılmış ələyə qədr.
 Məclisə yaraşığı verən, oxuyan,
 Şahın əlindədir çalan hər zaman.
 İskəndər əmrilə aldı sazını,
 Gövhər xəznəsinin açdı ağzını:
 "Bu gecə dünyamız yenidir, şəndir,
 Hər şənlik İskəndər dövlətindəndir.
 Xoş olur gül, çiçək çağrı ruzigar,
 Hər tərəf gülümsər gülərkən bahar.
 Qalxdıqca al günəş od kimi yanır,
 İşıqlı dünyadan nur dalğalanır.
 Toxuyur, əsərkən səhər küləyi,
 Yer rumi, göy isə Şüştər ipəyi.
 Al qızıl güllərlə şənlinincə bağ
 Yanar hər qönçədən bağda yüz çıraq.
 Şah qoymuş dünyaya zəfərlə təməl,
 Güzgü pas altında görünməz gözəl.
 Keyxosrov əldə cam tutduğu zaman
 Taxtınız qalmasın boş belə camdan!
 İskəndər Cəmşiddən olmuşsa yüksək,
 Gül üzüm günəşə üstündür gerçək.
 Şah qızıl çəkməli Firidunsa, mən
 "Gavə bayrağıyam", onu fəth edən.
 Taclı Keyqubadsa uca İskəndər,
 Mənim tacım isə müşküdü, ənbər!
 Firuzə taclısan, Keykavus isən,
 Məndən taxt tələb et fil sümüyündən.
 Şah Süleyman kimi div salsa bəndə.
 Çox Məcnun çöllərə salmışam mən də.
 İskəndər ki, bütün dünyanı tutdu,
 Könlümsə o dünya tutanı tutdu.
 Şahın dünya tutan uca kəməndi
 Ay, Günəş boynuna salırsa bəndi,

Zülfümdən bir kəmənd eşərəm ona,
 Qorxmadan ataram şahın boynuna,
 Padşahın aytutan bir kəməndi var,
 Mənim də kəməndim şahları tutar.
 Kəskin ox atırsa uca hökmüdar,
 Məndə də ox atan min naz, qəmzə var.
 Qılıncla gülgün qan tökürsə salar,
 Mənim gül üzümdən al qan damcılar,
 Qılinc oynatmağa şah versə qərar,
 Mənim də qılıncdan kəskin dilim var.
 Şah toppuz qaldırsa qulaq ucuna,
 İki zülfüm də bir toppuzdur mana.
 Atından tək bir tuğ asmış hökmüran,
 Mən on tuğ asmışam ağ buxağımdan,
 Şahda bir qutu var, içi ləldir,
 Mənim də qutumda var ləl ilə dürr.
 İskəndər yaqutu mədəndir ancaq,
 Al, canlı yaqutdur məndəki dodaq.
 Əflakə münəccim olmuş İskəndər,
 Mənim keşiyimi ulduzlar çəkər.
 O başı üstündə ucaltmış sancaq,
 Qapımda yüksəlmiş yüz elə bayraq.
 Aləmə şah isə o sərvərliklə,
 Gözəllər şahıyam canpərvərliklə.
 Üzümdən örtümü atdığım zaman
 Yalnız bir telimə dəyməz bu cahan.
 Ay üzdə yer versəm müşkin tellərə,
 Ayı bir telimlə çəkərəm yerə.
 Bu əqiq dodaqdan şəkər tökəkən,
 Rəhiq mey çəkərəm incə püstədən.
 Rəhiqim suyu da rəqsə gətirər,
 Əqiqim yuxuya bir nəşə verər.
 Göydən tuğ istəsən, buxağımdan al!
 Şəkərdən duz umsan, dodağımdan al!
 Dodağım şəkərdir, gülüşü şəkər,
 Bu gülgün yaqutun öpüşü şəkər.
 Öpüşün qapısı bununla belə,
 Bağlanmış Səmərqənd çubuqlarıyla²⁵³.

Tutaq ki, kimiya daşı zər edir,
 Nəfəsim torpağı müşk, ənbər edir.
 Süheyl edən kimi gönlərə əsər,
 Nəfəsim nəsimə o ətri verər.
 Bir gözlə edərəm könülləri qan.
 O biri gözümle alaram yüz can.
 Bu yandan ovlaram gəlsəm üz-üzə,
 O yandan ataram daşqın dəniyə.
 Qəmzəmlə aldadıb salaram dördə,
 Tayım yox, mahirəm belə işlərdə.
 Üzümlü rahiblər görsə, nur deyə,
 Dindar hirbüd kimi düşər səcdəyə.
 Zahidin ürəyi qara daş isə,
 Sazımın səsiylə gətirəm rəqsə
 Bu gümüş əndamla gümüş saçaraq
 Xəzinə qıfılı açmaram ancaq.
 Baxçamın qapısı deyil aşkar,
 Ancaq bağban bilir hardadır açar.
 Tər-tazə yetişmiş xurmalarım var,
 Tək quru tikanı görər başqalar.
 Elə bir gülabam, kədər verərəm,
 Məndən duz umana ciyər verərəm.
 Gecə türk üzümü görmüşmü, nədir?
 Xalımtək mənə bir hindli bəndədir.
 Yeni ay bir hilal kimi doğaraq,
 Vüsəlim fikriylə boşaltmış otaq.
 Tellərim, başlasa rəqsə, yox çara,
 Kəkliyin ayağı düşəcəkdir tora.
 Üzüm zülf altından olsa aşkar,
 Çəməndə güllərin ağzı sulanar.
 Birçəyim qırılısa bu çəmən boyu,
 Kəməndə salaram o parlaq suyu.
 Lətif bədənimə etsəm aşkar,
 Ağ badam içinin budları sınar.
 Ağ gümüş biləyim görünən zaman
 Yasəmən tər tökər utandığından.
 Dodağım şəkərə dadımlıq verər,
 Qulaqda halqalı bir quldur gövhər!

Ağzım ki, çəkişdi Müştəri ilə,
 Üzüyü qazanan keçirdi ələ.
 Mənimlə bir cınaq çəksə gül, çiçək,
 "Apardım" sözünü unutsun gərək²⁵⁴.
 Gözümdən Babilə bir əfsun çatdı,
 Ondən, bax, nə qədər cadu yaratdı!
 Çinə bircə telim getdi ərmağan,
 Müşk oldu ahunun göbəyində qan.
 Zülfü qulağımda edərsəm çənbər,
 Üst-üstə tökülür bayğın köüllər.
 Bu sərxoş gözlərin naz, qəmzəsilə
 Yüz əldən getmiş gətirəm ələ.
 Çox qaçqın köüllər ovladım hər an.
 Onlara quyudur, bax, bu zənoxdan.
 Aşıqə bir tellə verərəm tuğ tac.
 Ətrimlə Xülləxdən alaram xərac.
 Möhrümü vuraram Çin xaqanına,
 Beş növbət salaram Rumu talana.
 Bu müşkin xalımla çinli bağrıyam,
 Falca Rum qəlbinin şən çırağıyam²⁵⁵.
 Yuxulu çağımda verərəm məzə,
 Qanını tökərəm edərəkən qəmzə.
 Dodağım rəng verir hər gülgün lələ,
 Üzümün xəyalı oynar günəşlə.
 Müğ mənə "sənəmdir" deyə yalmanır,
 Cənnətin bir sənəmxanəsi sanır.
 Mənim nar döşlərim görünən zaman
 Narların ürəyi soyudu bağdan.
 Döşlərim dikəlmiş təzə narıncək,
 Hansı bir bəxtiyar onu dərəcək?
 Uğurlu ağacam, iki narım var,
 Bir güləm, pərdədə gözəl barım var.
 Tufanla qopsa da dünya təməldən,
 Bəxtiyar şah olsun, bir mey, bir də mən!
 Bir dastan işlətmək istərəm ona,
 Almaq öz sazımtək öz qucağıma.
 Bir öpüş vurum gah məst gözlərinə,
 Gah qara zülfümü verim əlinə.

Bu şərtlə canımda eyləsin məkan,
 Başımı çəkməyim ayaqlarımdan.
 O günəş eşqindən sərxoş olaraq,
 Məhşərdə yuxudan ayılım ancaq.
 O hansı çeşmədir ömrü uzadan?
 O hansı kölgədir gənclik oyadan?
 Vəslimdir şən, uzun bir həyat verən,
 Mən gənclik verərəm qəmzə edərəkən.
 İskəndər dirilik suyuçun gedir,
 Mən varkən zülmətə o neçin gedir?
 Axtarmaq istəsən zülmət yolunu,
 Qara zülfüm sənə göstərir onu.
 Yaqut rəngli sudan istəsən içmək,
 Dirilik suyunu ələ keçirmək.
 Parlaq bir yaqutdur bu gül dodaqlar,
 Həyat suyu kimi yüz çeşməsi var.
 Şahım, ram ol mənə, çox sərkəş olma!
 Bu həyat suyuna, gəl, atəş olma!
 Pəriyəm, ipəklər içində gizlin,
 Qapını bağlama sevirsə qəlbin!
 Üzünə açıqdır qapım hər zaman!
 Məni sındırsən da, sınımasın peyman!
 Ürəkdən daş asmaq bitməzmi daha?
 Gözələ xor baxmaq yetməzmi daha?!
 Olma daş ürəkli, sevirəm səni!
 Kölə bil, gözəl bil, qulun bil məni!
 Mən fələk olmaqla sənin yarınam,
 Çindənəm, sənin mən, bil, qəm xərinəm.
 Deyiləm kölgədə yetişən bir gül.
 Günəşi kölgədə saxlamaq müşkül!
 Mən kimi meyvəni qapatma evə,
 Dad verməz kölgədə yetişən meyvə.
 Mənəm ən ətirli, sevimli reyhan,
 Reyhan olmalıdır evdə hər zaman.
 Burax bu kəkliyi ovlasın tərən!
 Gəl, çəkin ov güdən bu qartallardan!
 Ağacın xurması yetişmiş ikən
 Başqası yeyəcək onu, dərməsən.

Mən kimi kim sənin dərdini çəkər?
 Dərdini çəkərək səpərim şəkər.
 Ürəklər qan oldu qan içməyimdən,
 Boynumda nə qədər qan qalmış, bilsən?
 Çox şəkər dodağa oxudum meydan,
 Dodağım şirindir şəkərburadan.
 Həm səsim, həm özüm əzəldən gözəl,
 O gözəl, bu gözəl, gözəldən gözəl.
 Saqisi mən olsam, mey olmaz haram,
 Canım işrət saçar bir mütrüb olsam.
 Çalğım ilə hər kəsi sərxoş edərəm,
 Sonra hər sərxoşu öldürər qəmzəm.
 Uzaqdan edərəm şux dilbərləklər,
 Qucaqda edərəm canpərvərliklər.
 Qarşımdan gözlərə sevinc salanam.
 Qucağa çəkdikcə könül çalanam.
 Mən olam, saz ola, bir də köhnə mey,
 Aşiqin taqəti qalırımı? Hey, hey!..
 Sən kimi şəhriyar olsa mənə yar,
 Bu könül şənlikdən başqa nə arar?
 Dövrəndən kim almış mənim kimi kam?
 "Dünyada tapılmaz" olmuş mənə nam!..
 Elə ki, sazına vurdu son mizrab,
 Təsnifi bitirdi dodağı ənnab.
 Şahın məhəbbəti o sözdən coşdu,
 Sanki tərflər fərdə üstünə qoşdu.
 O bahar turacı naz ilə, şən-şən.
 Turuncək soyuldu qızıl beşikdən.
 Könül getdi əldən, sərapərdə boş,
 Sevimli məşuqə sevdadan sərxoş,
 Xəlvət bir gecədə elə bir mələk,
 Mümkünmüdür ona könül verməmək?!
 Gənc, gözəl maralı yıxdı nər aslan,
 Qarət məclisində başladı talan.
 Sığındı o laçın sona ovuna,
 Günəşə getdi ay qonaqlığına.
 Şəkərtək əmiri hey dodağını,
 Sorurdu şəkərli ney dodağını.

Bağrına basdı o gül köküslünü,
 Xəzino ağzından açdı möhrünü.
 Bakirsə şərabi ləlozar gördü,
 Qapalı bağçada alma, nar gördü.
 Əqiq möhr üstünü basmamışdı pas,
 Saf üzük qaşını deşməmiş almas²⁵⁶.
 Bir qönçə güldür, yox üstündə tikan,
 Görməmiş bağbandan başqa bir insan.
 O qızgım atəşin artıqlığından
 Damardan fışqırmaq istəyirdi qan.
 Şəkərli dil ilə söhbət açdılar,
 Yağ, bala dönərək qucaqlaşdılar.
 Sarıldı iki sərv, iki gülpeykər,
 Qatdılar badama, yağa qənd, şəkər,
 Əyildi "əlif-lam" kimi cift ayaq.
 İki hərf kimi bir cinsdən olaraq.
 Elə ki, almaz o gövhəri dəldi,
 Həm almaz yatdı, həm gövhər dincəldi.
 Həyat çəşməsində məsud İskəndər
 Şənliklə keçirdi bəxtiyar günlər.
 İşrətlə keçirdi bir neçə gecə,
 Çıxmadı o yerdən, daldı sevincə.

İSKƏNDƏRİN DİRİLİK SUYU AXTARMASI

Saqi, gəl, qədəhi doldur mey ilə,
 Al ələ nəğməylə, çalğı, ney ilə!
 Bir mey ki, içənlər fikrincə, demək,
 Xəstəyə səfədir, dərdliyə kömək.
 Ucalırkən səhər xoruzun səsi,
 Qarovul zənginin susdu naləsi.
 Təbilçi təblinin səsi ucaldı,
 Quşların nəğməsi ətrafı aldı.
 İbadət edənlər qalxdı yuxudan,
 Pərəstiş etməyə düzəldü hər yan.
 O səhər yuxudan qalxdı tacidar,
 İbadət etməyə verərək qorar,
 Ona səfqət edən haqqı etdi yad.

Etdi bu hikmətlə dünyanı abad.
 Nəhayət verincə ibadətinə,
 Şərab məclisini bəzədi yənə.
 Mey ilə, çalğıyla gah olurdu şad,
 Vəfalı dostları gah edirdi yad.
 Gülabdan saf olan gül rəngli şərab
 Hər başdan dərd alır, hər beyindən tab.
 Onunla bir məclis qurdu şəndən şən,
 Uzaqdı düşməndən, qanlı döyüşdən
 Elə ki açıldı, uzandı söhbət,
 Danışdı hərə bir gözəl rəvayət.
 Biri söhbət açdı Xorasan, Qurdan,
 Ordakı qızıldan, qüvvətdən, zordan,
 Birisi danışdı Rey, İsfahandan,
 Firidun dövləti çıxan məkandan.
 Çindən, Xarəzmdən söz açdı biri:
 "Var gözəl ipəyi, müşkü, ənbəri".
 Birisi söylədi: "Gözəldir Qeysur,
 Bu yerdən çıxar hər səndəl və kafur".
 "Hindistan gözəldir, - dedi, - bir nəfər,
 Odunu ud olur, palçığı ənbər".
 Məclisdə var idi bir nəfər qoca
 Danışmaq növbəti ona çatınca
 Maraqla başladı qoca sözünü,
 Baş əyib, torpağa qoydu üzünü:
 "Dünyada zülmata çatmaz bir diyar,
 O gözəl torpaqda suyu var.
 Ömrünü artırmaz xəzinə, cəlal,
 Torpaqda çox yatır xəzinə, xam mal.
 Yaşamaq istəsən dünya uzununu,
 Get, keçir əlinə həyat suyunu!"
 Bu sözdən utandı məclis, qaldı mat,
 Qaranlıq bir yerdə olurmu həyat?
 Şah dedi: "Yoxsa var başqa bir hikmət?
 Həyat çeşməsində olan bu zülmət.
 Yazılmış hərflər qarasıdır bu,
 Mənəvi həyata can verir suyu.
 Kim görmüş yoxsa bu həyat suyunu,

Zülmətdə ölümdən qurtarsın onu!"
 O qoca dedi: "Ey uca tacidar!
 Bu sudan uzaqdır dediyin əsrar.
 Var Şimal qütbündə qaranlıq bucaq,
 Ağ, gümüş çeşməsi hər sudan parlaq.
 Bu qaranlıq yerə deyirlər zülmət,
 O zülmət içində var abi-həyat".
 O suyu kim içsə olur qəlbi şən,
 Qurtulur ölümdən və xəstəlikdən.
 Sözümdə azacıq olsa şübhəniz,
 Soruşun sınaqlı qocalardan siz!"
 İskəndər bu sözə heyət etdikcə,
 Aramaq marağı artdı getdikcə.
 Sordu ki: "Bu zülmət harda?" Göstərən
 Göstərdi padşaha: "Bax, bu sağ əldən
 Qaranlıq ölkəyə qısa yol gedir.
 Gəldiyin bu yolun onda biridir."
 Eşidincə bunu şah dedi: "Ancaq
 Zülmətdə mümkündür işığı tapmaq."
 Zülmata çevirdi şah öz yolunu,
 Gedərkən nəzərə aldı ordunu.
 Sürətlə bir neçə mənzil at sürdü.
 Əsgərin bir çoxu xəstədir, gördü.
 Ardınca axırdı bir dünya ordu.
 Xəslər da yanında alay vururdu.
 Ordu bazarını görəndə bir insan
 Seçməzdi məhşərin bazarlarından.
 O yerdə quş südü arayan belə,
 Ordu bazarında gətirdi ələ.
 Hər quraq bir yerə çatdı İskəndər.
 Yağışdan yaşıla büründü çöllər.
 Xızır iz salmışdı sanki bu yola,
 Yəinki gedirdi şahla qol-qola.
 Ordu çoxluğundan şah getdi fikrə,
 Belə yol getməkdə sığındı səbrə.
 O çöldə vardı bir böyük mağara,
 Padşahın ordusu çatınca ora.
 Ordunun yanında nə qədər yük var,

Mağara yanında yerə qoydular.
 O geniş çöllərdə saldılar məskən,
 Şənlikdən viranə çöllər oldu şən.
 Çölbəyi o yerə ad verdi: Bünğar,
 Get-gədə o şəhər adlandı Bulğar.
 Bu gün o ölkədə rəyasət sürən
 Yerləşib qalandır şah səfəridən.
 İskəndər görüncə o saysız ordu
 Yol və iz bilməyir, bir tədbir qurdu.
 Ordudan ayrıldı bir neçə oyyar,
 İstidən, soyuqdan, çıxmış oxçular,
 Ürəkli, sümüyü bərk, dəliqanlı,
 Səbirli, qüvvətli, gənc, polad canlı.
 Əmr etdi qocaya və xəstələrə:
 Əskərlə çıxmasın ağır səfərə!
 Qocalar, xəstələr bu qorxunc yerdə,
 Dolaşmaq yollarda düşməsin dərdə.
 O yola - qocası etdilər səfər,
 Qocalar oturdu, yol aldı gənclər.
 Bir nəfər o yerin ayıqlarından
 Hüzura istədi ulu hökmüran.
 Yox idi ordunun sayı, miqdarı,
 Hər mənzil başında qoydu onları.
 Şor, şirin hər azıq çarpsa nəzərə,
 Yüklətdi qüvvətli, gənc dəvələrə.
 Qoşunla at çapdı qaranlıq suya,
 Bir naib tikdi o qalan orduya.
 Onlara nəsihət elədi bir az:
 "Bu yerdə qəflətlə göz yummaq olmaz!"
 Atını Şimala doğru çaparaq,
 Günəş gərdişindən şah düşdü uzaq.
 Fələyin qütbündən doğunca işıq,
 Azacıq keçmədən sönmürdü artıq.
 Üfüqə baş qoydu xətti-üstüvə,
 Qütb isə kənardan keçdi ortaya.
 Bir yerə çatdılar parlaq günəşdən
 Yalnız bir xəyaldı gözlə görünən.
 Sürdülər kölgəlik deyilən yerə,

Saçdılar bayrağı kölgəliklərə.
 Havadan işığı yer qapmış artıq,
 Hər yerə hakimdi dərın qaranlıq.
 Bu yandan ətrafı qaranlıq tutmuş.
 O yandan yol-izi bir dənis udmuş.
 Ağılıyla bu yolu tutaraq rəhbər,
 Xətti-üstüvayə qarşı getdilər.
 Get-gədə pərgardan olduqca uzaq,
 Günəşdən, işıqdan düşdülər iraq.
 Gedərkən bir yerə çatdılar o gün,
 Gözlərdən aydınlıq itdi büsbütün.
 Hər yandan yolları bürüdü zülmət,
 Bu dünya qaralsa verərmə ləzzət?
 İskəndər şaşırdı, aradı tədbir:
 "Bu yolda doğru iz göstərən kimdir?"
 Bilənlər söylədi ki: "Bu qaranlıq
 Pərdədir, iç-üzü görünməz artıq.
 Mümkündür irəli getmək yol ilə,
 Dönərkən çətindir götürmək ələ".
 Çox çarə aradı hər tədbir verən,
 Olmadı buna bir tədbir göstərən.
 Gecəydi o yerdə, qaranlıq diyar,
 Müşkü ud yerinə etdi ixtiyar²⁵⁷.
 Kinindən olmuş göy dəli, zəncirli,
 Zəncinin yerinə keçdi kəşmirli²⁵⁸.
 Getdikcə yol oldu tükəndən də inco,
 Zülmətdən qurulmuş qaranlıq gecə.
 Hər kişi qayıtdı öz mənzilinə,
 Bu işə bir tədbir düşündü yenə.
 Bir igid gənc vardı, ağılca ulu,
 Saf, işıq ürəyi şəfqətlə dolu.
 Atası qocaydı, doxsan yaşı var,
 Bədən ağrısından sızlayıb ağlar.
 O gün-ki, padışah vermişdi əmr:
 "Çıxmasın bu yola xəstə ilə pır!"
 Gənc oğlu vurğundu xəstə ataya,
 Nəcə ki, bir xəstə göynər almaya,
 Qocanı özüylə aldı bərabər,

Necə ki, başqalar yaqutu gizlər,
 Azıq sandığında gizlətdi onu,
 Onunla dolaşdı zülmət yolunu.
 Taleyin qoşundan küsdüyü gecə
 O gənci aldı bir dərin düşüncə.
 Gecəyken sandığı açdı o cavan,
 Etdi atasına o sirri bəyan:
 "Padişah səfərdən oldu peşiman,
 Çətinlik çəkməkdən qırılmış peyman.
 Qəlbinə bir qorxu salmış qaranlıq,
 Bir tədbir düşüncə bilməyir artıq.
 Bələdçi olmadan gedir irəli,
 Bilməyir nə sayaq dönəcəkdir geri".
 Oğluna baxaraq dedi ixtiyar:
 "Bu qara pərdədə gizli bir sirr var.
 Padişah getməyə başlarkən ora,
 Zülmətdən dönməyə vardır bir çara:
 Padşaha gərəkdir ilk dəfə doğan,
 Vücudu sapsağlam boğaz bir madyan.
 Anadan olunca o körpə daylaq
 Başını bir yerdə kəssinlər, ancaq
 Örtməyib qoysunlar yerdə cəmədəyi,
 Anası görünəcə, yansın ürəyi,
 İçində qopsun bir həyəcan, hiddət,
 Durmasın padişah, etsin hərəkət.
 O yoldan geriyə döndüyü zaman
 Ordunun önündə gedəcəkdir madyan
 Çaparaq sevimli daylağa sarı,
 O yoldan beləcə çıxar dışarı.
 O yolda bələdçi olmadan belə,
 Dışarı çıxarlar bu tədbir ilə."
 Qocanın sözüne o gənc uyararaq,
 Kələfin başını tapdı bu sayaq.
 Göylərin o müşkin ipəyi səhər
 Olunca ud rəngli dibayə bənzər.
 İskəndər məclislə yenə oturdu,
 Getməyə hər biri bir tədbir qurdu.
 O məclis nə qədər göstərdi tədbir,

Bu əsrar haqqında söylədi fikir,
 Xoşuna gəlmədi ulu padşahın,
 Tədbirlər kimsəyə deyildi aydın.
 Öz zəif fikriylə o gənc yanaşdı,
 Bələdçi haqqında şaha söz açdı.
 Atası söyləyəcən sözləri bir-bir
 Padşaha anladı ki, budur tədbir!
 Xoş gəldi bu sözlər, yatdı könüllənə,
 Beynində yer etdi o dönə-dönə.
 Dedi: "Ey mərd oğul, belə fikri sən
 Nə sayaq oldu ki, qurdun özündən?
 Bu bilgi özündən gəlməmiş ol,
 Sən kimdən öyrəndin, gəl, doğru söylə.
 Bar, sərvət verərəm doğru söyləsən,
 Zillətə düşsərsən düz deməməkdən".
 Gənc dedi: "Padşahım, mənə ver aman,
 Boşalsın kəcavə bu yüklü atdan,
 O gün ki, əmr etdi ulu hökmüdar,
 Çıxmasın yola bir xəstə, ixtiyar,
 Bir qoca atam var, bu qoca insan
 Çox qulaqburması görmüş dövrəndən.
 Ürəyim çox yandı qoca atama,
 Əmrə itaəti unudtum tamam.
 Özümle gizlincə gətirdim onu,
 Pis gətirdimsə, pis olmadı sonu.
 Dünən yol haqqında olan sözləri
 Atama açmaqdan durmadım geri.
 Onun təlimini dinlədim bir an,
 Söylənən tədbiri öyrəndim ondan."
 Çox incə bir nüktə söylədi, deyə,
 Şah onun sözündən ucaldı göyə:
 "Bilənlər padşahi olsa da yenə,
 Bu gənclər möhtacdır qoca fikrinə.
 Gənc budaqlarıyla oynarsa qabaq,
 Başını ucaldar bir köhnə budaq.
 Bilikdə birinci olsa cavanlar,
 Qocalar fikrinə ehtiyacı var".
 Dünya padşahi söhbətdə ikən

Qapıdan div gövdə o vəhşi birdən
 İçəri girincə yanaşdı məğrur,
 Padşaha göstərdi bir şələ samur.
 Hər biri parlaq bir qunduzdan artıq,
 Bir-birindən alır bəzək, yaraşlıq.
 Malına xiridar çıxdı hökmüran,
 Yənə birdən-birə yox oldu ordan.
 Qaranlıq içində yox oldu vəhşi,
 Padşahı heyrətə saldı bu işi.
 İşıqlıq göstərdi, fikri eşitdi,
 Zülmətə getməyə padşah əmr etdi.
 Əmr etdi: "Yelayaq bir boğaz madyan
 Alsınlar, o heyvan doğduğu zaman,
 Kişinin sözünə tamam uyaraq,
 Alınsın, kəsilsin o körpə daylaq".
 Padişahın fərmanı həyata keçdi,
 O işıq çəsməyə doğru yol seçdi.

İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTƏ GETMƏSİ

Saqi, bu zülmətə bənzər torpağı
 Araşdır, ver mənə həyat bulağı!
 O parlaq su ilə mənə sal-nəzər,
 Bu həyatdan daha canlı həyat ver!
 Bu bahar fəslində yeni və köhnə
 Tarixdən başlaram gözəl tərənə.
 Rəvayət eyləmiş sınaqlı dəhqan:
 Yazın ilk gecəsi ulu hökmüran
 Zülmətə getməyə əzm etdi artıq,
 Fikri təskin edər hər bir qaranlıq.
 Günəşi qifilə vurunca göylər,
 Qaranlıq içində doğar min gövhər.
 Bu həyat suyunda kim etsə məskən,
 Görəkdir bir pərdə çəksin önündən.
 Çimənlər bu duru, saf çəşmələrdə
 Görəkdir üzünə çəksin bir pərdə.
 İskəndər zülmətə edərəkən səfər,
 Söylədi: "Artıqdır bu mühüm şeylər!"

Cilovu buraxdı "zülmat" deyərək,
 Əjdər quyruğunda gizləndi Aytək²⁵⁹
 Söylədi o zaman böyük İskəndər,
 Ona rəhbər olsun Xızır peyğəmbər.
 Atı Xızra verdi böyük tacıdar,
 Bilirdi onda bir aslan qəlbi var.
 Verdi ki, bu yolda səyiirsən onu,
 Onunla tapsın bu həyat suyunu,
 Çuxurlar parlardan bir gövhər verdi,
 Çəşmələr arayan bir rəhbər verdi.
 Dedi ki: "Bu yolun hər tərəfinə
 Həqiqi bir rəhbər özünəsen yənə!
 Cilovu hər yana istərsən burax,
 Açıq ağıl gözünü, ayıq ol ancaq!
 O çəşmə nə yerdə olsa aşkar,
 Aldatmaz səni bu gövhər, parıldar.
 Uğurla iç haman uğurlu sudan,
 Mənə də göstər ki, yeyənsən ehsan".
 Göy gərdaşlı Xızır haman fərmanla
 Ahəngi pozmadan üz qoydu yola.
 Ordudan ayrıldı, irəli getdi,
 Hər yana himmətlə bir nəzər etdi.
 Su üçün dolandı bütün bucağı,
 Çatmadı suya o susuz dodağı.
 Əlində parladi parlayan gövhər,
 Tapıldı nəhayət aranan gövhər.
 Gümüş rəngli çəşmə axırdı şən-şən
 Süzülən gümüştək daş göbəyindən.
 Bu çəşmə tərifdən uzaqdı, uzaq.
 Bir nur çəşməsiydi bu qaynar bulaq.
 Bir ulduz nə sayaq olursa səhər,
 O parlaq çəşmə də olur o təhər.
 Hələ bədr olmadan nura dolsa ay,
 Eləydi bir az da böyük olsa ay.
 Qaynayır, durmayır öz mənzilində,

Sanki bir civədir iflic əlində.
 O qədər parlaqdır bu lətif cövhər,
 Dünyada yox ona bənzəyən gövhər.
 Yox başqa gövhərdə bu nur, bu günəş,
 Ona həm su demək olur, həm atəş.
 Xızr həyat suyunu tapınca artıq.
 Hər iki gözüne doldu bir işıq.
 Aşağı enərək dərhal soyundu,
 Doyunca həm çimdi, həm də yuyundu.
 Doyunca içdi o həyat suyundan,
 Əbədi həyata çatdı arayan.
 Atına içirdi, çimdirdi onu,
 Tökdü ağ qədəhə həyat suyunu.
 Atının yanında oturdu bir an,
 Göz götürməz oldu o aydın sudan.
 İstədi gəlincə yoldan İskəndər,
 Desin: "Həyat suyu budur, qıl nəzər!"
 Bir daha çeşməyə göz gözdürəkən.
 Dirilik çeşməsi yox oldu gözdən.
 Dərhal bu iş oldu Xızr üçün mə'um.
 İskəndər o sudan qalacaq məhrum.
 Qorxmadı, utandı o İskəndərdən,
 Xızr da su kimi itdi gözlərdən.
 Söylənən sözləri rumlu ravilər
 Başqa bir şəkildə rəvayət edər:
 Bu yolda İlyasla Xızr yoldaşdı.
 Çeşməyə gedərkən dostlar yanaşdı.
 Görüşdü hər iki sevimli rəhbər,
 Çeşməyə çatınca atdan endilər.
 O bulaq başında açdılar süfrə,
 Bulaq başı verir dad yeməklərə.
 Süfrədə çörəkdən ətir qalxardı,
 Duzlanmış qupquru bir balıq vardı.
 Birisi əyildi su içsin deyə,
 Əlindən o balıq düşdü çeşməyə.

Cumdu o firuzə rəngli bulağa,
 Əl atmaq istədi üzən balığa.
 Tutunca gördü ki, diridir balıq,
 Uğurlu bir fala sevindi artıq.
 Bildi ki, can verən bu parlaq bulaq
 Aranan dirilik suyudur ancaq.
 Həyat çeşməsindən içdi doyduqca.
 Bir həyat qazandı dünya durduqca.
 Dostuna tez xəbər verdi bu zaman.
 İçdi bu əbədi həyat suyundan.
 Təəccüb etmə o gümüş bulağa,
 Yenidən can verdi ölü bulağa.
 Təəccüb bundadır: bir ölü balıq
 Dirilik suyuna yol açdı artıq.
 Bu quru balıqdan, həyat suyundan
 Ərəblər nəql edir başqa bir dastan:
 Başqa bir yerdəymiş həyat çeşməsi,
 Yol azmış məcusun, Rumun dəstəsi.
 Tutaq ki, zülmətdə həyat suyu var,
 Yol açan içməzsə kimdir günahkar?
 Xızr, İlyas kam aldı həyat suyundan,
 Ancaq vermədilər özgəyə nişan.
 Biri kam alaraq döndü səhraya,
 Biri də içərək cumdu dəryaya.
 Dənləri bir sudan içib boy atdı,
 Ancaq onu iki dəyirman dartdı.
 Çeşməni keçirmək fikriylə ələ
 İskəndər at çapdı min zəhmət ilə.
 Dirilik verən bir çeşmə dilərkən,
 Çeşmədən göyərdi sulu bir çəmən.
 Çeşməni ararkən qırx gün at saldı,
 Onu tapmayaraq kölgədə qaldı.
 Atəşmi düşmüşdü şah ürəyinə,
 Uymuşdu çeşmənin xoş ahənginə.
 Çeşmədən kölgə yox, gümüş nur çıxar.

Ancaq çox az olur kölgəsiz sular.
 Çeşməyə lazımsa onun kölgəsi,
 Neçin kölgəsizdir günəş çeşməsi?
 İçməli olursa çeşmə günəşdən,
 Kölgədə qalmışdır o çeşmə nədən?
 Çeşmədə kölgəlik yaxşıdır tozdan,
 Bunda sərnilik var, onda həyəcan.
 Şah o kölgəlikdə tapmadı çara,
 Gündüzü olmuşdur kölgədən qara.
 Əbədi həyata ümid bəslərkən,
 İndi can qayğısı çəkir hər yetən.
 Padşahın ümidi söndüyü zaman
 Qayıtmaq istədi gəldiyi yoldan.
 Düşündü, nə tədbir eləsin barı,
 Qaranlıq kölgədən çıxsın dışarı.
 O yolda qarşıya çıxdı bir mələk,
 Padşahın əlinə o əl çəkərək,
 Dedi: "Bu dünyanı keçirdin ələ,
 Belə çiy xülyadan doymadın hələ?"
 Ovcuna buraxdı pul qədər bir daş,
 Dedi: "Tut bu daşı canından da baş!
 Bu daşlıq dünyada çalış, tök tədbir,
 Bu ağırlıqda daş əlinə keçir!"
 Qəlbində minlərlə olsa da dilək,
 Bu daşın tayıyla doyersən, bişəkk.."
 O daşı İskəndər aldı mələkdən,
 Gözündə yox oldu ona daş verən.
 O zülmət içində çapdı İskəndər,
 Gözündə bir zülmət, könüldə kədər.
 Bir hatif səsləndi ona qeybdən:
 "Qisməti hər kəsə yazıdır verən!
 İskəndər zülmətə doğru at çapar,
 Xızr isə çeşməni işıqda tapar.
 Ararkən tapmadı çeşmə İskəndər,
 Xızra qismət oldu, gördü çox səmər.
 Yüzü halva üçün yandırır ocaq,
 Halva şirin eylər bir ağzı ancaq."

Başqa bir səs gəldi ki: "Ey əhli-Rum!
 Bu gözəl ölkədə var parlayan qum.
 Peşiman olacaq onu götürən,
 Dizinə vuracaq heç götürməyən."
 Keçirkən parlayan qumdan hər nəfər
 Götürdü bəxtinə görə bir qədər.
 O yerdə şah gördü çox hikmət, çox raz
 Ki, ondan birini söyləmək olmaz!
 İsrəfildən, Surdan bir bəhs açaraq,
 Demədim, məqsəddən düşməyim uzaq,
 Açmış bu mədəni başqa bir şair²⁶⁰,
 Yenidən bir əsas qurmaq çətindir.
 Əli çatmayınca həyat suyuna,
 Qayıtdı şah işıq çeşmə yoluna.
 İskəndər orduya verincə fərman,
 İşığa döndülər zülmət yolundan.
 O yeni cığırla gəldiyi yoldan
 Bələdçi olmuşdur o dərdli madyan.
 Qırx gün yol getdikdən sonra qaranlıq
 Getdikcə çəkildi, gözümdü işıq.
 Al günəş buluddan çıxdığı zaman
 Qan-tərə batmışdı o susuzluqdan.
 Qismətsiz bir şeyə göstərdi həvəs,
 Qismətin deyilsə çalışma əbəs!
 Ruzi arxasına qaçmaq nə gərək!
 Sən otur, ruzinin özü gələcək.
 Biri toxum səpər, o biri biçər,
 Bəxtiyar odur ki, bu sözü dinlər.
 Hər şeyi özünçün əkmək nə yarar?
 Dünyada hesabsız ruzi yeyən var!
 Keçənlər zəhmətlə əkdiiyi bağdan
 Gələnlər meyvəni dərmiş hor zaman.
 Keçənlər bir çox şey əkməmişdir bizə
 Biz də əkməliyə gənc nəslimizə.
 Dünya bir tarladır, diqqətlə baxsaq,
 Hamı bir-birinə cütçüdür ancaq.

İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTDƏN ÇIXMASI

Saqi, ver ürəyə yatımlı meydən!
 Ver ki, meyxos gəlir ömür gənc ikən!
 O meylə ağzımı isladım bir an,
 Bəxtimi daha gənc eləyim ondan.
 Oyanıq taleyi olunca rəhbər,
 Zülmətdən dışarı çıxdı İskəndər.
 Çox gözəl rəhbərlik elədi madyan,
 Bir az da azmadı gətirdiyi yoldan.
 İlk gündə keçdiyi zülmət xəttinə
 Pərgartək yenidən qayıtdı yeno.
 Padşaha taleyi elədi kömək,
 İşıqlı dünyaya çıxdı sevincək.
 Cilovu parlatdı ordu səmtinə,
 Ancaq çatmamışdı öz diləyinə.
 Bu işdən ürəyi sınımadı ancaq,
 Ruzini qismətlə mümkündür tapmaq.
 Heyvan tapmadısa, kədər yox bunda,
 Heyvantək ölmədi heyvan yolunda²⁶¹.
 Darılma sənə üz verdikdə kədər,
 Ondən da böyük bir dərdədən qıl həzər!
 Hər gün bu çöllərdə gəzmək çıl-çılpaq
 Yaxşıdır, ya dəniz dibinə batmaq?
 Doğrudur, ağrıdan hər baş incinər,
 İnciməz qılinc, gürz yararı qədər.
 Dünyada hər işdən çətin bir iş var,
 Ürəyi möhkəmə olur zəfər yar.
 Qumluqdan aldığı şeyləri ordu
 Təhfədir deyərək qarşıya qoydu.
 Daşların hamısı qırmızı yaqut,
 Gözlərə nur verir, ürəklərə qut.
 Daşdan az götürən düşmüşdü dərdə,
 Heç götürməyənlər ahda, kədərdə.

Pəşiman olmuşdu az götürənlər,
 Odlara yanırıd götürməyənlər.
 Şah oldu iki gün səfərdən aram,
 Yuxudan, yeməkdən aldı intiqam.
 Bir zaman padsahın əyildi başı,
 Yəd etdi mələyin verdiyi daşı.
 Tərəzi istədi daşı çəkməyə,
 Ağır dəş qoyduilər "ölçüdü" deyö.
 Bətmanlardan keçdi o bir misqal daş,
 Nə qədər daş qoydu misqal çıxdı baş.
 Yüz kişi bir qapan çəkdi o düzə,
 Girdi daş bir gözə, daşlar bir gözə.
 Daş ağır gəlirdi yüz parça dağa,
 Çəkənlər darıldı bu ağırlığa.
 Deyirlər uzaqdan demiş Xızr: "Ancaq
 Bu daşın vəznidir bir ovuc torpaq."
 Bir gözə bir ovuc torpaq tökdülər,
 Çəkinin gözləri oldu bərabər.
 Bu incə nüktədən bildi tacidar:
 Torpaqdır, onu bu torpaq doyurar²⁶¹.
 Bir gün şah xaslarla taparaq fürsət,
 Bir məclis bəzədi - sanasan cənnət.
 Zərkəmər qulamlar taxtın ucunda,
 Qızıl bir ağacək gümüş sütunda.
 Dünyanın şahları bir səf çəkərək
 Qarşıda diz çökmüş hamı kölgətək.
 Dünya işlərindən açıldı söhbət,
 Söylənən hər şivə qəlb üçün rahat.
 Hər biri zülmətli çəşməni andı,
 Söz sözü çəkərək, söhbət uzandı.
 Qaranlıq altında su varsa, nədən.
 Nə üçün tapmayır arayan, gəzən?
 Zülmətdə yox isə belə bir cadu,
 Nə üçün dillərdə əzbərlənmiş bu?
 Bu yolda deyildi çox incə sözlər,

İşıqlandı başlar, nurlandı gözlər.
 Haman məmləkətin qocalarından
 Söylədi: "Bu sirri bilsin hökmüran.
 Cahangir İskəndər dünya dolaşdı.
 Göy kimi durmadan ölkələr aşdı,
 Ümidlə aradı həyat suyunu
 Ki, qorxunc ölümdən qurtarsın onu.
 Bir şəhər vardır, bu ölkədə çox şən,
 O abad şəhərdə tapılmaz ölən.
 O şəhri uca bir dağ salmış bəndə,
 Şəhr əhli o dağda düşmüş kəməndə.
 O dağdan səs gəlir hey zaman-zaman,
 Heyrətə düşür hər eşidən, duyan.
 Oradan birini adıyla səslər:
 Ey filan, yuxarı səmtə et səfər!
 O səsi, fərmanı eşidən adam
 Yerində bir an da tutmayıram.
 Sürətlə dağlara dırmanır dərhal.
 Gedəndən nə sorsan olur dilsiz, lal.
 Dağların ardında yox olur gözdən,
 Yoxdur bu hikməti açan, öyrənən.
 Məqsədin qurtulmaq isə ölümdən,
 Ölümsüz şəhərdə eyləyin məskən!"
 Bilici söyləyən sözdən İskəndər
 Sarsıldı, üzünü sardı bir kədər.
 Bu işin ürəyi vurdu rıqqətlə;
 Fikri qət etməkçin uçdu sürətlə.
 Əmr etdi, ordudan bir neçə kişi
 O şəhrə gedərək, öyrənsin işi.
 Qalsınlar söylənən yerdə bir qədər,
 Bu işdən versinlər doğru bir xəbər.
 Onlara tapşırdı: "Dağdakı səsə
 Yerindən qalxmasın sizdən bir kimsə!
 Lap adla, nişanla çağırırsa necə
 Siz bu səs-sədanı almayın vecə.
 Cavabı uzatmaq yoluyla barı,
 Açılısın pərdənin gizlin əsrarı".

Nəsihət alanlar baş əydi ömrə,
 Gizlin bir yol ilə girdilər şəhrə.
 Şəhərdə uğurla atı çapdılar,
 Ən gözəl bir yerdə mənzil tapdılar.
 Şəhərin haqqında bildilər xəbər,
 Düz çıxdı qocanın dediyi sözlər.
 Şəhərdə birinin adına dağdan
 Apaçıq səs gəlir hey zaman-zaman.
 Adını eşidər-eşitməz hər kəs
 O dağa çıxmağa göstərir həvəs.
 O qədər səbirsiz gedir yolunu,
 Qılıncla qaytarmaq olmayır onu.
 Gələnlər göstərdi yüz tədbir, hünər,
 Pərdənin sirtini öyrənmədilər.
 Seyr etdi dolanan fələk bir zaman,
 Bir neçə mənzili dolaşdı dövrən.
 Şah adamlarıyla çərx kinə düşdü,
 Birini aparmaq fikrinə düşdü.
 Qeybdən gələnlər səs, əsrar arayan
 Kişidən birini çağırdı dağdan.
 Adını eşidən durmadı bir an,
 Səs gələnlər tərəfə qaçdı durmadan.
 Gedəni dostları tutdu yer-yerdən,
 Dedilər: "Tələsmə, dayan, ey gedən!
 Bir yolçu sövdəli olmasın gərək,
 Pərdənin sirtini bəlkə öyrənək".
 Gedəni o sözlər etməyir əsər,
 Bağırır, dartınır, qurtulmaq istər.
 Bir söz də deməyir yarasın işə,
 Çərx kimi çalışır çıxсын gərmişə.
 Güc ilə qurtuldu gedən sevincək,
 Onlardan uzaşdı uçan çibintək.
 Dostları bu işdən etdi çox heyrət,
 Gedəndən hər biri aldı bir ibrət.
 Bizdən ən ağıllı, həm iş bacaran,
 Bax, necə ayrıldı bir sirr açmadan!
 Az zaman keçincə bu hadisədən

Al günəş parladı, güldü çöl, çəmən.
 O biri yoldaşa yetişdi növbət,
 O da bu dağlarda yox oldu xəlvət.
 Get-gedə azaldı əsrar arayan,
 Olmadı o hərfi bilən bir insan.
 Qorxudan şiddətlə çırpındı ürək,
 Göylər də kimsəyə etmədi kömək.
 Əsrardan heç biri tutmadı xəbər,
 Kədərlə padşaha tərəf döndülər.
 Şikayətləndilər: "Bir çoxu bizdən
 Dağlara dırmandı, olmadı dönən.
 Nə dağa çıxarkən bir az durardı,
 Nə geri dönməyə bir ümid vardı.
 Bilmədik pərdədə nəyin səsidir,
 Hansı bir çalanın şən pərdəsidir.
 Pərdənin yolunu bilmədik, artıq
 Çarəsiz şəhərdən geri qayıtdıq.
 Bizdən də apardı bir neçə insan,
 Daha səs gəlmədi bir də o dağdan.
 Olunca onların yolu dağ, gədik,
 Biz də çöl yolunu tutaraq gəldik.
 Bu çərxin işləri belədir, belə,
 Biri düşmüş dağa, o biri çölə".
 Söylənən əsrarı eşitdi bir-bir,
 Bildi. bu yol "gədən-gəlməyə" gedir.
 Dönsəydi o dağa gedənin biri,
 O zaman gözəldi bu dağ səfəri.
 İskəndər bu işdən eylədi heyrət:
 "Öyrənən yox, nədir bu gizli hikmət?"
 Bildi ki, dırmanın o dağa. daşa
 Dünyada ömrünü vürmüşdür başa.
 Bir məsəl çəkdi ki: "Ölər hər doğan,
 Əcəl pəncəsindən kim qurtarmış can?"
 Bir ov ki, bacarmaz ovçular ilə,
 Məzara gedər o öz ayağıyla.
 Yediyi bir oxdan hər ovçu tərən
 Düşər yer üzünə öz qanadından.

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

Ey saqi, dayanma, qədəhi gətir!
 Qədəhsiz şənlonmək mümkün deyildir.
 Ver, bir qurtum içim, gətir kuzəni,
 Əcəl pəncəsindən, gəl, qurtar məni.
 Bir kirpik vurunca bu acı dövrən,
 Hər yerdə törədir yüz yaxşı-yaman.
 Birinin başını bağlayır yero,
 Birini qaldırır uca göylərə.
 Birini günbəddən salır quyuya,
 Birini balıqdan ucaldır Aya.²⁶³
 Hər anda başlayır canbaz oyunu,
 Bu dünya bir heçdir, həm heçdir sonu.
 Dikbaşlıq yaramaz, uyuşmaq görək,
 Dikbaş at hər zaman qırmanc yeyəcək.
 Dikbaşlıq edərsə ən gözəl bir at
 Misir eşşəyindən əskikdir qat-qat.
 Bu dünya dünyaca görmüşdür adam,
 Ürkəkək kimsəyə olmamışdır ram.
 Elə kimsənindir belə ruzigar,
 Anlayan kəslərin işini anlar.
 Rəvayət edənlər belə anladır:
 Mağara yanında qurunca çadır,
 Təmirə xəzinə tökdü tacidar,
 Saldığı o şəhər adlandı: Bulğar.
 Bulğardan keçərək ruslar cəlinə,
 Döndərdi o mülkü şən bir gəlinə.
 Oradan qayıtdı Rum dənizinə,
 Yelkənlərlə çıxdı öz ölkəsinə.
 Bir xəbər tutunca Rum başçıları
 Axışdı müzəffər bayrağa sarı.
 Hər kəs öz şahını qalib görüncə,
 Şükürlər edərək daldı sevinçə.
 Şahın gəlməsiylə Yunan ölkəsi
 Ay kimi nur saçdı, güldü çöhrəsi.
 İskəndər gətirən zülmətdaşından
 Yaqut rəngi aldı cəvahir satan.
 Aldı o sərvətdən şəhərlər zinat,
 Yerlər xəzinədən tutdu bərəkət.

Axdı hər qəsrdən cənnət sevinci,
 Yerlərə tökdülər qızıl, ləl, inci.
 Xəzinə ağzından qırıldı qıfıl,
 Zillət qapısına vuruldu qıfıl.
 Ay kimi gəldi öz bürcünə o şah,
 Başında günəştək çinli bir külah.
 Şah Rumdan gedərkən bənzərdi yerə,
 Dönərkən sığmadı uca göylərə.
 Bulud ki, göylərə su ilə gedər,
 Dönərkən dəniyə saf inci səpər.
 Şah Yunan taxtına oturdu şən-şən,
 Dincəldi yolların zəhmətlərindən.
 Şah yeddi ölkənin fikrindən doydu,
 Hər bir məmləkətdə bir nayib qoydu.
 Şahlıqlar baş əydi hər fərmanına,
 Sədaqət göstərdi hər peymanına.
 Şahın gəlməsiylə ucaldı onlar,
 Hər kəs öz mülkünə döndü bəxtiyar.
 Hər biri təklidə şahlıq edərdi,
 Başını dik tutub, asıb-kəsərdi.
 Boynunu əymədi kimsə kimsəyə,
 Hər biri başını ucaltdı göyə.
 İskəndər adına qədəh qaldırır,
 İçərkən hər biri tək onu anır.
 Şah Yunan taxtına oturdu yenə,
 Bəxtin açarını aldı əlinə.
 Dünyaya cımlar, biliklər saçdı,
 Tanrı hikmətindən qapılar açdı.
 Getdi haqq əmrilə peyğəmbərliyə,
 Hörmətlə baş əydi "fərmandır" deyə.
 Yenidən başladı şah hazırlığa,
 Dünyanı dolaşdı başdan-ayağa.
 İki dəfə səfər etdi İskəndər,
 Birində çöl gəzdi, birində şəhər.
 Birində dolaşdı abad yerləri,
 Yenə Ruma döndü Rumun sərvəri.
 Birində yolsuz hər çölü, hər dağı
 Keçdi ay, günəştək onun bayrağı.
 Birinci məclisi bitirdim artıq,
 İkinci məclisə vurdum yaraşığı.

Bu "Şərəfnamə"nin məclisində mən
 Saçmışam ən incə, bakir sözlərdən.
 Ona bağladığım incə incilər,
 Hər dastan başında saçdığım gövhər,
 Bir yerdə bir telə düzülüb bunlar,
 O tel ən parlayan inciylə dolar.
 Hər dastan başında mənalı sözlər,
 Hikmətə dair bir başlıca dəfər.
 Tarixə ən tanış o saqiləri,
 Aldım iş başına hər bir rəhbəri.
 Oturan göz oldu bu biliklərə,
 Xəznədə keşikçi oldu gövhərə.
 Belə incə naqşi kim qura bilər?
 Bu gözəl rəngləri kim vura bilər?
 Səzinə bağladım elə incə tel,
 Olmuş hər nəğməsi Zöhrədən gözəl.
 Hər yerdə bir yanlış gördüm, silərək
 Toxudum ona ən doğru bir bəzək.
 Doğruluq yolunu tutmayan sözlər
 Aya ucalsa da qiymətdən düşər.
 Hər yerdə o qoca, o sənət əri
 Yanlış söyləmişdi doğru sözləri,
 Yanlışa yenidən vurdum bir bəzək
 O qoca şairdən üzr istəyərkən²⁶⁴.
 Çatınca sona bu binanın nisfi,
 Verildi mənə bu dünyanın nisfi.
 O biri nisfini, zaman olsa yar,
 Təbimlə bəzəməm elə bil güllər.
 Oxucu yuxudan qalxar bu səso,
 Balığı dəniyədə götürər rəqso.
 Zəmanə azacıq vərərsə aman,
 Şüurum söz verir mənə, var güman.
 Bu Rumi qılıqlı, naxışlı bağda
 Al güllər göyərdim sarı torpaqda.
 Ən parlaq firuzə və incilərdən
 Xəzinə doldurum, şaşırsın görən.
 Hər bağdan bir çiçək alaraq bəhrə,
 Hər güldən bir güləb axıdım nəhrə.
 Padşahın taleyi edərsə kömək,
 Sözlərim düzülər incə incitək.

NÜSRƏTƏDDİN ATABƏYİN SİTAYİŞİNƏ DAİR

Saqi, ay işıqlı camı ver mana!
 Padşahın taxtını öpmək adına,
 Taxtımı ucaldım uca Pərvinə,
 Qədəhi boşaldım şah şərafına.
 Ölkələr fəth edən, dünya pənahlı,
 Firidun kəmərlı, xaqan külahlı,
 Sultan Nüsrətəddin ədalətindən
 Bu dünya xatırlar şərab içərkən.
 Bir göydür ki, ulduz ona nur verir,
 Dənizdir ki, tacı öz gövhəridir.
 Dünyanı yumuş bu üçüncü dəniz,
 Nəsara dinindən etmiş tərtemiz²⁶⁵.
 Uca, dik başını Müştəri öpər,
 Onun bir nəzəri min işiq səpər.
 Təslis və tərbicə cəvahir saçan,
 Nəsara dinindən etmiş tərtemiz²⁶⁶.
 Mübarək bəxtindən dünya kam almış,
 O köhnə şahlardan yadigar qalmış.
 Ulduz baş çəkəndə uca göylərə,
 "Bəndənəm" deyərək baş qoyar yerə.
 Dünyanı padşahlıq gücüylə hər an
 Döldürmüş biliklə, silmiş qubardan.
 Məclisin başında parlaq günəşdir,
 Döyüşdə əjdaha yaxan atəşdir.
 O qədər durudur qəlbinin gözü,
 Onunla nurlanır günəşin üzü.
 Qılıncı qana qəsd etdiyi zaman
 Su, atəş çıxarır qara daşlardan.
 Yayından buraxsa nişan oxunu,
 Yerlərə bağlar o, göyün boyunu.
 Fırlaqla Fələstin, Rum keşişləri
 Verdiyi buyruqdan durmazlar geri.
 Gördüm ki, güvənmiş işıqlı baxta,
 Oturmuş şahənə mübarək taxta.
 Əlimdə yox elə böyük hədiyyə,

Şahım, o şahənə taxta səpməyə!
 İskəndər gətirdi çəsmədən də saf.
 Bir gövhər düzdüm ki, ondan da şoffaf.
 Bilincə gövhəri aldım hüzurə,
 Gövhəri hədiyyə verdim gövhərə²⁶⁷.
 Verdim bu gövhərin üzüyünü mən
 Yeni İskəndərə o İskəndərdən.
 Yaşasın padişah uca baxtıyla!
 Var olsun həmişə tacı taxtıyla!
 Bağçanda ötən bu-şeydə bülbülün
 Səsiylə şənlənsin mübarək ömrün.
 Elə tacidarsan, göylərin tacı
 Tacının ucunu öpmək möhtacı.
 Bu taxta tək səni bəyəndi dövlet,
 Dünyada bəxtiyar bir sənsən, əlbat.
 Dünyada olmamış mümkün kimsəyə
 Göndərsin padşaha layiq hədiyyə.
 Böyük bir dəryaya saxsı kuzədən
 Bir damcı su damsa, olurmu görün?
 Qara daşdan sızan damcılar, əlbat.
 Dənizə yetişməz, bu bir həqiqət!
 Nizami ki, quldur, bəndədir sana,
 Yazdı bu naməni sənin adına.
 Qarışqa, Süleyman taxtıdır, deyə,
 Bir çibin qanadı verdi hədiyyə.
 Tovuzun qanadı olsa da rəngin,
 Baxsana səsinə - pişikdən çirkin.
 Bax, kiçik bir bülbül cəh-cəh edərkən
 Quşları aşağı endirər göydən.
 Mən hamam bülbüləm, uçdum cənnətdən,
 Sənin gül bağçanda cələdim məskən,
 Dövründə oxuyum elə tərənə.
 İllərə yayılısın adın cahənə.
 Onunçun adına yazdım bir dastan,
 Qələmim qızıla batsın naxışdan.
 Qəsdim fil tiynətli zor almaq deyil,
 Məhmudun filinə bənzəməz bu fil.

Kimso istəmədən sərvət verərsən,
 Qədərsiz xəzinə, xələt verərsən.
 Yazmaqdan olsaydı qəsdim gövhər, dürr,
 Dürr, gövhər yonmaqla keçərdi ömür.
 Bu işə eşqim var əzəldən, başdan,
 Qızılda gözüm yox, eşqimdir cahan.
 Söz demək sirrini mənə verdi haqq,
 Sənə də düşüncə, qüvvət və anlaq.
 Xəyala nə gəlsə artıqsan ondan,
 Məmləkət alan ol, dünyanı tutan!
 Bu uca fələkdən hey zaman-zaman
 Başqa bir zəfərlə səadət qazan!
 Dünya gənc ömrünü dadımlıq olsun,
 Qismətin dünyadan qoy artıq olsun!

İZAHLAR

¹ *Göyləri sən qurdun, ucaldın, Allah,
 Ona yer üzünü etdin güzərgah.*

Qədim insanların təsəvvürünçə, bütün kainatın mərkəzi yer hesab edilirdi; Göy isə yerin ətrafında dolanır. Buna görə, - yer göylərin güzərgahı, keçdiyi yoldur, - deyilir.

² *Sənsən bu aləmdə bir damcı sudan,
 Günəşdən işıqlı gövhər yaradan.*

Burada Günəşdən işıqlı gövhər ifadəsi ilə insan da nəzərdə tutula bilər. Bir damcı sudan (nüfədən) insanı yaradan sənsən, - mənası da anlaşıla bilər.

³ *Fələhi uca bir hasara aldın,
 O yerdə idrakı kəməndə saldın.*

Yəni insanın şüuruna, fikrinə göylərin xaricində nə olduğunu bilməyə imkan vermədin.

⁴ *Sənin varlığındır o laməkandan,
 İdrak elçisini hər an daşlayan.*

Yəni sənin yersiz - məkansız olan varlığın səni tapıb öyrənmək istəyənlər idrak elçisi insanı hər an daşlayıb, yaxına buraxmaz.

⁵ *Yollardan üstünü qaldırsan əgər,
 Bir çibin Nəmrudun beynini yeyər.*

Dini rəvayətlərə görə, Nəmrud allahlıq iddiası edərkən bir çibin onun burundan beyninə getmiş, onu öldürmüşdü. Nəmrud Babilə tikdirmiş və orada hökmranlıq etmişdir. Özü bütpərəst olmuşdur. Guya imana gəlmədiyindən vücuduna milçəklər dərəcəyə onu tələf etmişdir.

⁶ *İstəsən əzilsin düşmənin beli,
 Quşlarla qırarsan əshabi-fili.*

Dini rəvayətə görə, müsəlmanların peyğəmbəri Məhəmmədin anadan olduğu 569-cu ildə Həbəş padşahı Ərəbistana gələrək, Kəbəni dağıtmaq məqsədi ilə Məkkəni mühasirəyə alır. Onun ordusunda müsəlman hərbi fillər də var imiş. Lakin Allah onun üzərinə Əbabil quşlarını (dağ qaranquşları) göndərir. Bu quşlar dimdiklərində xırda daşlar gətirib, Həbəş qoşununun üstünə salırlar. Kimin başına bu daşlardan düşürsə, o, yara çıxarıb ölür. Bu hadisə həbəşləri geri qayıtmağa məcbur edir. Hərbi fillər ərəblərə dərin təsir bağışladığı üçün həmin ili fil ili, onların sahiblərini isə əshabi-fil (fil sahibləri) adlandırdılar.

⁷ *Gah kiçik nüfəyə qoydun qızıl tac,
Gah xırdə çərdəkdən yaratdın ağac.*

Yəni gah bir damcı sudan ibarət olan nüfədən bir xoşbəxt adam - bir padşah, bir filosof, bir peyğəmbər yaradırsan, gah da bir çeyirdəkdən bir ağac çıxarırsan.

⁸ *Gah Xəlil alırsan bütəxənlərdən,
Gah dost yaradırsan bigənələrdən.*

Dini rəvayətə görə, İbrahimxəlil peyğəmbər öz atasının dinini, yəni bütərəstliyi atmış, bütəxənəyə gedib, bütləri qırılmışdır. Burada Xəlil - İbrahimxəlil peyğəmbərə işarə olmaqdan əlavə, eyni zamanda dost mənasını verir. İbrahimxəlil əvvəl bütərəst ikən bigənə idi, Allahı tanımırdı, sonra Allahı tanıdı, bütleri qırdı, bigənəlikdən çıxıb dost oldu. Qiymətli cavahir doğan bir evdən, Əbu Talibi də çıxaran sənədən.

Burada qiymətli cavahir dedikdə, ya Məhəmməd peyğəmbər və ya onun əmisi oğlu, dördüncü xəlifə Əli nəzərdə tutulur. Məhəmmədin atası öldükdən sonra əmisi Əbu Talib yetim qalmış Məhəmmədi oğulluğa götürmüşdü. Nizami burada demək istəyir ki, Əbu Talibin böyüklüyünə, yəni peyğəmbərin atalığı və Əlinin atası olduğuna baxmayaraq, yenə də onu qarıdan qovdu, çünki Əbu Talib, sünnilərin əqidəsinə görə, islamıyyəti qəbul etməmişdi.

¹⁰ *Kəsərli ayəni öyrətmək sənədən,
Şeytanın gözünü tikməksə mənədən.*

İslam dininə görə, güya Şeytan "Quran"-ın ayələrini eşitdikdə orada dura bilməz, qaçıb geder. Nizami bu beytində demək istəyir ki, sən mənə ayələrini öyrət, yəni mənə yardım et, mən də Şeytanın gözünü bağlayım, günah işlər görməyim.

¹¹ *Adın mehribanlıq etsə bir qədər,
Mənimlə oynaya bilərmə divlər?*

Yəni sən məni istəsən, gözün üstümdə olsa, qara qüvvələr mənə ziyan vura bilməz.

¹² *Bu köhnə dəzgahdan düşərsəm uzaq...*

Yəni ölüb bu dünyadan gedərsəm... Burada köhnə dəzgah dünya mənasıdır işlənmişdir.

¹³ *Zamindir qaraya, ağa bu rəhbər...*

Yəni Məhəmməd günaha da, savaba da zamindir.

¹⁴ *Xalını qaraldır Əbbasilərin,
Gözünə nur saçır şəmmasilərin.*

Əbbasi xəlifələrinin paltarları və bayraqları qara idi. Xalını qaraltmaq

ifadəsi burada Əbbasilərin səltənət və əzəmətinə işarədir. Şəmmas-atəşporəst, həm də gözədə ağ - titə deməkdir, İnad göstərmək mənasında işlənilir.

Yəni atəşporəst şəmmasilərin gözündən ağılığı, korluğu alıb nur saçdı, onları müsəlman etdi.

¹⁵ *Dodağı İsadən daha möcüzkar.*

Yəni onun (Məhəmmədin) nəfəsi ölümləri dirildən İsanın nəfəsindən daha möcüzəlidir.

¹⁶ *Zülmətin suyutək geyinmiş paltar.*

Yəni dirilik suyu zülmətdə, qaranlıq içində gizli ikən, onun da vücudu qara paltarla örtülüdür.

¹⁷ *Göy - ona dünyada dörd tağı quran,*

Yer - ona fəlakətdə beş növbət vuran.

Yəni göylər ona yerdə dörd ünsürdən dörd qübbəli çadır quran, yer də göylərdə onun beş növbət vuranıdır. Səlcuq padşahı Sultan Səncərdən qabaq şahların saray darvazasında gündə dörd dəfə nağara çalmaq qayda idi.

Sultan Səncərdən sonra nağara çalmağın sayı beşə qaldırıldı. Nizami burada beş növbət vuran dedikdə, beş vaxt namaz qılmağı nəzərdə tutur.

¹⁸ *Odur öz ağına eləyən təkyə,
Ayı barmağıyla bölən ikiyə.*

Dini etiqadlara görə, Məhəmmədin möcüzələrindən biri də Ayı barmağı ilə ikiyə bölməsidir. Güya qureyşilərin rəislərindən Əbu-Sufyan və Əbu-Cəhl bir dəfə Məkkədə Məhəmməddən doğrudan da peyğəmbər olduğunu isbat etmək üçün Ayı barmağı ilə ikiyə bölməyi tələb etmişlər.

Məhəmməd də güya barmağı ilə Aya işarə etmiş və Ay iki parça olmuşdur.

Sonra yenə barmağını Aya doğru uzatmış, Ay parçaları yenidən birləşmişdir.

¹⁹ *Hər iki dünyadan bir don tükərək,
Onlardan düzəltmiş yeganə bəzək.
O donu geyərəkən pak vücuduna,
Bir qarış az gəldi uca boyuna.*

Yəni Məhəmməd iki aləmdən də yüksəkdir, onun varlığı bu aləmə-yer və göy aləminə sığışmadı.

²⁰ *Dəvətə genişlik o vermiş yənə,
Daşlar da şahiddir möcüzəsinə.*

İslamiyyət uğrunda apardığı müharibələrin birində Məhəmmədin ağzını vurub yaralamışdılar. Bu beyt həmin hadisəyə işarədir.

²¹ *Göy gecə məclisi qızıtdırılmışdı,
İşıqdan gecənin gözü qamaşdı.*

Məhəmməd peyğəmbərin meracə getdiyi, yəni göyün yeddinci təbəqəsinə qalxdığı gecə göylər ondan işıqlandı.

²² Çin ipəklərinə düzmüş dürr, gövhər...
Yəni göyləri ulduzlarla bəzəmişdir.

Yetmiş yollu yurddan köçünü vurdu, Çadın yeddinci fələkdə qurdu. Yəni yetmiş iki millətin yurdu olan bu dünyadan köçüb, yeddinci fələyə meraca getdi.

²⁴ Doqquz hücrəsini bir an buraxdı,
Göyün doqquzuncu tağına qalxdı.

Məhəmmədin doqquz arvadı və doqquz otağı vardı. Yəni o, doqquz hücrəsinin işindən əl çəkdi, dünyanı tərk etdi, doqquzuncu fələyə getdi.

²⁵ Yeddinci əflak çapdığı zaman
Dişan atıldı dördkünc daxmadan.

Dini ctiqada görə, Məhəmməd meraca Bürəq adlı mövhumi at üzərində getmişdir. Dördkünc daxma - güya dörd ünsürdən (sudan, oddan, havadan, torpaqdan) vücuda gəlmiş yer deməkdir. Yəni yeri buraxıb, göyə çıxdı.

²⁶ Ərəb səmasında bir Süheyl çapdı,
Yəmən gönü ondan yeni rəng tapdı.

Yəni onun (Məhəmmədin) Bürəqi ərəb torpağının göylərində Süheyl ulduzu kimi parladi, onun nurundan Yəmənün tumaçı rəng və xoş qoxu aldı. Süheyl - cənubda görünən çox parlaq bir ulduzdur.

²⁷ Gecə otlağından, sərxoş olaraq
Ay kimi gəlmişdi əldə şəbcıraq.

Əfsanələrə görə, şəbcıraq elə bir gövhərdir ki, dəniz atı sahilə otlamağa çıxarkən onu özü ilə çıxarır, işığında otlayır, doyub məst olandan sonra yenə o gövhəri özü ilə dənizə aparır. Nizami burada Bürəqi həmin əfsanəvi dəniz atına, Məhəmmədi də həmin nurlu gövhərə bənzədir: at, gövhəri (şəbcırağı) dənizə apardığı kimi, Bürəq da Məhəmmədi göylər dənizinə, asimana aparmışdır.

²⁸ O səyyar dənizdən toz qoparırdı.

Burada dəniz - göylərə işarədir. Yəni Məhəmməd göyləri çox sürətlə keçib gedirdi.

²⁹ Çatdı hər dənizə yeddi ölkərdə,
Yeddi yol yuyundu o dənizlərdə.

Yəni göylərin yeddi təbəqəsini keçib, daha da yüksəklərə qalxdı.

³⁰ Ütarid ulduza verdi qələmi,
Əlinə qələmi alarmı ümmi?

Ütarid ulduzu - köhnə astroloji təsəvvürə görə, göylərin katibi sayılır. Ümmi isə savadsız deməkdir. Yəni oxuyub-yazmaq bilməyən Məhəmməd öz gəlişi ilə Ütarid ulduzunu savadlandırdı, işıqlandırdı.

³¹ Ərş divangahını sürətlə keçdi,
Dərcin də yolunu bir anda biçdi.

Dərc - burada Məhəmməd peyğəmbərin güya məraq gecəsində keçdiyi göy pillələrindən birinin adıdır. Yəni Məhəmməd göyün təbəqələrini, o cümlədən dərc pilləsini keçib, yeddinci qata yüksəldi.

³² Ağızdan çıxmayan səsi eşitdi,
Görünməz simanı ziyarət etdi.

Yəni Allahdan gələn səsi eşitdi və gözə görünməyən varlığını iman gözü ilə gördü.

³³ Tərifə başlasam dörd yavərinə,
Dörd gövhər satan var, dörd gövhər alan.

Burada dörd yavər dedikdə, Məhəmməddən sonra onun yolunu davam etdirmiş olan dörd xəlifə nəzərdə tutulur. Gövhər - burada islam dini deməkdir. Dörd gövhər satan və alan - yenə dörd xəlifəyə işarədir.

³⁴ Bu dərviş sifətli dörd böyük soltan,
Dünyaya olmuş dörd təkbir oxuyan.

Dərviş sifətli dörd soltan - yenə dörd xəlifəyə işarədir. Dörd təkbir - ölü üçün oxunan namazdır; burada üz çevirmək mənasındadır. Yəni o dörd xəlifə dünyadan üz çevirib, onun bütün varına göz yummuşlar.

³⁵ Bazarlar olmuşdu səs-küydən uzaq,
Zıncırov səsinədən dincəlməmiş qulaq.

Yəni bayır-bazar küydən, gurultudan boşalmış, hər tərəfə səssizlik çökmüşdü. Gecə qarovulları yatmış, zıncırovların səsi kəsilmişdi (Şahların qarovulları bellərinə zıncırov bağladılar ki, onun səsinədən yuxuları qaçsın, yatmasınlar).

³⁶ Dan yeri başını salmışdı suya.

Yəni Günəş də göyün dənizinə qərç olmuşdu.

³⁷ Gah başım dizimin üstündə dalğın,
Yer - başım altında, göy - ayağımın.

Yəni başım dizimin üstündə, fikrə dalmış halda xəyalat və ilham göylərində uçurdum. Deməli, yer başımın, göy isə ayaqlarımın altında idi.

³⁸ Günəş qarşısında əriyəntək mum,
O mumla gözümdən çəkildi yuxum.

Yəni Günəş mumu əridən kimi, mənim qızğın fikirlərimlə coşğun ilhamım yuxumu əritmişdi, səhərə qədər yatmamışdım.

³⁹ Müəzzin başlarkən birinci qunut
Ki: "Subhanə həyyəlləzi layəmu!"...

Yəni azançı əvvəl Allahın əmrlərinə tabelik duasını oxudu: "Həmişə diri və əbədi ölməz olan Allaha alqışlar olsun", dedi.

⁴⁰ *Başladı ürək, dil: "Şeir yaz" deyə,
Harut, Zöhrə kimi cadugərliyə.*

Yəni Harut və Zöhrə bir-biri ilə eşqbazlıqda şirin, gözəl söhbətlər və sehrbazlıqlar etdikləri kimi, mənim də qəlbim, dilim bədii söz yaradıcılığında möcüzəli sənət əsərləri yaratmaqla məşğuldur.

Harut və Marut dini xurafətdə İki mələyin adıdır; Güya Babil qülləsində bir quyudan başaşağı asılmışlar.

Əfsanəyə görə, Harut Zöhrə adlı bir qadınla eşqbazlıqda ona sehr və əfsun öyrətmiş və güya bu qadın öyrəndiyi sehr ilə göyə qalxaraq orada Zöhrə ulduzuna çevrilmişdir. Zöhrə ulduzu İran mifologiyasında həm də göy çalğıcı sayılır. Farsca ona Nahid deyilir.

⁴¹ *Bu barlı ağacdən kim nəyvə dərsə,
Söyləsin xoşbəxtdir bu bağban kimsə.*

Burada barlı ağac Nizamının əsrinə - "Şərəfnamə"yə işarədir. Kim meyvə dərsə, yeni kim "Şərəfnamə"ni oxusa... Bağban isə o meyvələri yetişdirən, yəni o sözləri yazan Nizamidir.

⁴² *Ancaq bir şərtim var: bir para dəcəl,
Qonşunun malına uzatmasın əl.*

Burada Nizamının müasirləri olan bəzi xırda şairlərə işarə edilir. Qonşunun malına uzatmasın əl, yəni mənim əsərlərimi oğurlamasın.

⁴³ *Daracı oğrusundan qorxarmı dəniz?
Buludum yağdırar ondan çox, şəksiz.*

Yəni mənim təbim bir dənizdir: o, damcı oğurlayanlardan qorxmaz. Öğruların apardıqları damcılar əvəzinə ilhamımın buludu bir anda mənə ondan çox müdd verir.

⁴⁴ *Ay işığı qədər olsa yüz çıraq,
Yenə Günəş ona vuracaqdır dağ.*

Burada günəş Nizami, çıraq isə dövrünün xırda şairləridir.

⁴⁵ *Dağlara buludlar ağ kafur saçdı,
Ac torpaq ağzını kafur üçün açdı.*

Yəni dağdan kafur yağdıran bulud göründü - qocalıqdan başımda saçlarım kafur kimi ağardı və həyatım sona yetdi (müsləmanlıqda ölünü basdırmazdan əvvəl yuyarkən üstünə kafur səpərlər).

⁴⁶ *Bu zaman bir bucaq xoşdur saraydan,
Oyuncaq əlini uzadar dövrən.*

Yəni qocalıqda yoxsulca bir küncdə yaşamaq sarayda kef çəkməkdən yaxşıdır, çünki bu zaman artıq dövrən insanı qocalığına görə ələ salar, ona istehza edər.

⁴⁷ *Məşriqdən ağardı daha dan yeri.
Yəni saçlarım ağarmış, artıq qocalmışam.*

⁴⁸ *Başına tac ilə kim vursa bəzək,
Əmgəyi ağ deyil, müşk olsun gərək.*

Yəni taca layiq olan başa şirmayı kimi ağ saçlar deyil, müşk kimi qara saçlar lazımdır; demək, bunun üçün qoca deyil, cavan olmalıdır.

⁴⁹ *Keçərsə körpüdən bu Gilan atım,
İnanma Gilana bir də qayıdım.*

O zaman yaxşılığı ilə məşhur olan Gilan atı nəzərdə tutulur. Yəni ömrümün Gilan atı həyat körpüsündən keçəndən sonra bir də dünyaya qayıtmayacağam, əbədiyyətə qarışmış olacağam.

⁵⁰ *Qəbrim şüşəsinə əl qoyan zaman,
O pak gövhərimi heç olmasın an.*

Şüşə - burada təpəcik mənasındadır. Adətə görə, birinin qəbrini üstünə gedənlər o qəbrin təpəciyinə əl basarlar.

⁵¹ *Bir mey ki, suyu saf, axan gümüşdür,
Onu hər dörd məzhəb halal görmüşdür.*

Burada zülal suyu kimi təmiz, saf şərab deməklə Nizami güya cənnətdə olan kövsər suyunu nəzərdə tutur və onun bütün məzhəblərdə halal olduğunu söyləyir.

⁵² Dörd məzhəb - müsəlmanların iki böyük qismindən biri olan sünnilərin məzhəbləridir: hənəfilər, şafeilər, hənəbilər və malikiilər.

Bərcistək oxum var, atmaram ancaq.

Bərcis Müştəri ulduzunun farsca adıdır. Bu ulduz Qövs (K a m a n) bürcündə olduğu üçün ondan ox atarmış. Nizami anlatmaq istəyir ki, düşmənlərlə və paxıllarla mübarizədə mənim də Müştəri ulduzu kimi silahım, sözdən, şeirdən oxlarım var, istəsəm vuraram.

⁵³ Zöhrətək çəkiyə qoyaram dirhəm.

Zöhrənin evi Tərəzi bürcüdür. Yəni mən də söz dirhəmini (gümüşü) Zöhrə kimi tərəzidə çəkərəm.

⁵⁴ *Hər çillə qırx gündür, xəlvti mindir,
Bu yerdən məclisə girmək çətindir.*

Çillə - burada zahidlərin cəmiyyətdən uzaqda keçirdikləri qırx gün deməkdir. Buna dərviş çilləsi deyilir. Yəni qırx çillədən və min cürə pəhriz, qənaət, ibadət işləri ilə məşğul olandan sonra, daha şahların məclislərində iştirak etmək yaramaz. Demək, ömrümü azad, öz ələmimdə keçirdikdən sonra daha saraya girmək, saray şairi olmaq məndən uzaq olan işdir.

⁵⁵ *Görsəydim özümdən gözəl bir gülşən,
Al, sarı gülünü dərməzdimmi mən?
Hazırım budumdan kabab yeməyə,
Günəştək getməyim dilənçiliyə.*

Yəni əsərlərimdən gözəl əsər, özümdən yaxşı şair görsəydim, mən də onun budağından bir gül dərdədim. Lakin, yox, ətəyimi öz sözümün fidanından doldururam, öz ətimdən kabab yeyirəm. Buna görə, Günəş kimi başqalarının qapısını gözmək mənə lazım deyildir.

⁵⁶ *Mən Ölü olsam da, ən mərd bir kəsəm,
Karvanda gedərəm, karvansız şəxsəm.*

Yəni mən qoca və zəif olsam da, həyat yolunda mərdliklə yerişən bir adamam. Mən bu dünyada yaşayanlardan - bu karvan əhlindən deyiləmsə də, dirilər karvanı ilə gedirəm.

⁵⁷ *Nəfsin noxtasını bərk tutdum qırx gün,
Qırx günün içində hazır olur gön.*

Gönü tamamlamaq və qırmızı rəngə boyamaq üçün qırx gün dabbaxanada bişirirlər. Yəni mən də qırx gün riyazət çəkdim, nəfsimin ixtiyarını əlimə aldım, öz güşəmdə oturdum və məqsədimə nail oldum.

⁵⁸ *Çünki dörd balılda görmədim səbat,
Dörd divar içində keçirdim həyat.*

Dörd balıq - şahlıq taxtına və dörd ünsürə işarədir. Bu, eyni zamanda qüdrət və qüvvət rəmzidir. Yəni dörd ünsürdən əmələ gələn bu dünyada, yaxud onun şahlıq taxtında bir səbat, vəfa görmədim. Odur ki, bu dünyadan üz çevirib, xəlvətə çəkildim.

⁵⁹ *Qəlbim qadın deyil, çaxmaqdır, çaxmaq,
Məryəmtək boyludur, bakirdir ancaq,
Kişiyə getməyə nə ehtiyac var,
Onun öz daşından öz odu çıxar.*

Yəni təbimin kimsəyə ehtiyacı yoxdur. O, Məryəm kimi ərsiz də doğmağa qadirdir. Onun poladı da, çaxmağı da özündədir. Yazdıqlarım, yaratdıqlarım öz qəlbimin orijinal məhsuludur, kimsənin onda haqqı yoxdur.

⁶⁰ *Nizami bu sapa düzərkən gövhər,
Qələmdən silindi qələm görənlər.*

Yəni mən "Şərəfnamə"ni yazarkən Firdovsinin yazdıqlarını buraxdım, yazmadım; deyilməmiş, yazılmamış olanları nəznə çəkdim.

⁶¹ *Quruda, dənizdə kim çəksə zəhmət,
Balıqdan dürr alar, öküzdən sərvət.*

Mifoloji təsəvvürə görə, Yer kürəsi öküzün, öküz balığının üstündə, balıq da

suda dayanmışdır. Beytin mənası: kim ki əməyə alışıq, zəhmət çəkməyi özünə sənət etmişdir, o, yerin altında olan balığın qarında da olsa dürr, Yerin istinad etdiyi öküzün altında da olsa xəzinə olda edə bilər. Əməyin qarşısında heç bir şey dura bilməz.

⁶² *Gümüş küp, ya qızıl bir təst istəsən,
İraq torpağından uzaq getmə sən.*

Əgər sənətin gümüş küpünü, şeirin qızıl təstini istəyirsənsə, bunu İraqda axtar.

⁶³ *Bilənlər əkdii üç toxumdan mən,
Bir ağac əkərəm həm uca, həm şəh.*

İskəndər Zülqəməyn üç sifətə malik imiş: padşahlıq, alimlik və peyğəmbərlik. Nizami burada İskəndərin tarixi haqqında bu üç mövzuda yüksək və parlaq bir əsər yazacağam deməklə, "İskəndərnamə"ni nəzərdə tutur.

⁶⁴ *Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,
Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək.*

Yəni üç ev üçün - İskəndərin sifətlərini göstərən padşahlıq, alimlik və peyğəmbərlik evləri üçün üç qapı tikdim: üç cəhətdən əsər yazdım. Hər cəhət üçün ayrıca əmək sərf etdim. Bunların hərəsi özlüyündə bir sənət və söz xəzinəsidir.

⁶⁵ *Bu namə mübarək olacaq, bişəkk,
Şahın məclisində olsa mübarək.*

Burada şah - Nüsrətəddin Əbu Bəkr ibn Məhəmməddir, namə isə "Şərəfnamə"yə işarədir.

⁶⁶ *Yaquta bənzəyən suyu, saqi, dur,
Bu yaqut yağdıran qədəhə doldur.
Bu saxsı cama mey həyat axıdır,
Onun reyhanını öz torpağıdır.*

Yaquta bənzəyən su - Nizaminin çəşub-daşan sözləri, yaqut yağdıran qədəh, cam - onun qəlbə və təbiddir; mey - o qədəhin çanıdır, yəni şairin sözləri o qəlbə həyatıdır.

⁶⁷ *Ey inci, üzə çıx söz dənizindən,
Sultanın tacında get elə məskən.*

Yəni ey sözlərim, təbimin dənizindən çıx, şahın tacına layiq qiymətli incilər ol.

⁶⁸ *Düşməni son düşünən, ürəyində kin,
İstiqlal görəndir, ləqəbi Bişkin.*

Yəni düşməni işə keçəndən sonra o, iş haqqında düşünür. Bişkin isə öncəgörmə qabiliyyətinə malik olduğu üçün, hadisə baş verməmişdən qabaq

onun çarəsini tapır. Bişkin - Atabəy Nüsrətəddin Əbu Bəkr ibn Məhəmmədin ləqəblərindən biridir.

⁶⁹ *Qılinc sahibidir, tac verən şahdır,
Üç növbət vurandır, beşə pənahdır.*

Üç növbət - uzun zaman padşahların qapısında gündə üç dəfə nağara vurardılar. Deyirlər ki, bu, İskəndər Zülqərnəyindən qalmışdır. Beş növbət - müsəlmanların hər gün beş vaxt qıldıkları namazdır.

Beytın mənası: qüvvət və taxt-tac sahibi olan Nüsrətəddin elə bir şahdır ki, onun qapısında, İskəndər dövründə olduğu kimi üç dəfə növbət vurulur. Özü də islamın yardımçısı və pənahıdır.

⁷⁰ *Fəratdak səmimi bir dostluğu var,
Nil kimi düşməni gizləndə boğar.*

Yəni Nüsrətəddinin dostluğu Fərat çayının suyu kimi şirin və aşkardır. Düşməni də, guya Tanrı düşmənlərini boğub gizləndən Nil çayı kimi xəbərsiz məhv edəndir.

⁷¹ *Fələkdə hər kəslə girsə meydana,
Atar qalxanını torpaqta suya.*

Yəni Nüsrətəddin göy kimi, fələk kimi yenilməzdir; o, vuruşanda düşməni öz qalxanını suya atar, məğlub olar.

⁷² *Hər şəhrə hünərlə qələbə çalmış,
Qarun sərvətini əlinə almış.*

Qarun - mifoloji rəvayətə görə, mal-dövlətinin çoxluğu, cyni zamanda xosisliyi ilə məşhur bir adam imiş.

⁷³ *Yer xəzinəsindən bir çuval tikmiş,
Xeyri zər toplamış, yasəmən gümüş.*

Xeyri - rəngi həmişə sarı olan həmişəbahar gülüdür. Zər - qızıl deməkdir. Yasəmən də gümüş kimi ağ, xoş qoxulu çiçəkdir.

Yəni Keyxosrov, o qəddər dövlətlidir ki, xeyri sarılığını onun qızıllarından, yasəmən də ağılığını onun gümüşlərindən almışdır.

⁷⁴ *Fillərlə döyüşdə atınca kəmənd,
Qənnucun şahını edərsən filbənd.*

Qənnuc - Hindistanın ən qədim şəhərlərindən biridir. Sultan Mahmud Qəznəvi tərəfindən məhv edilmiş bir dövlətin paytaxtı idi. Vaxtilə çox böyük olmuş, indi isə bir qəsəbə halındadır. Filbənd etmək - şahmatda fil və piyada ilə şahı mat etmək deməkdir,

⁷⁵ *Saydığım altı şey məxsusdur sana,
Adında altı hərflə şahiddir buna.*

Altı şey - izahı yuxarıdakı misralarda verilir. Adında altı hərflə - ərəb əlifbası ilə yazılarkən Nüsrətəddin sözündəki altı samit hərfdir: n, s, r, t, d, n.

⁷⁶ *Yeddi göy altında, ey dünya şahı,
Beşinci ölkənin sənsən pənahı.*

Beşinci ölkə - qədim Şərq coğrafiyasında Türkünstan və Azərbaycan sayılırdı. Yəni Türkünstan və Azərbaycanın şahı sənsən.

⁷⁷ *O gizli xəznəni açma bilməsə,
Verər qızıl açar şənlik o şəxsə.*

Yəni bu əsəri oxuyub oradakı hikmətləri anlamasa da, əlində belə bədii bir açarın, əsərin olması onu sevindirir.

⁷⁸ *Bu Çin ipəyinin naxış evində,
Maninin fırcası düşmüşdür bəndə.*

Yəni "Şərəfnamə" ilə sənətkarlıqla işlənmişdir ki, məşhur sənətkar Mani bunun qarşısında heyran qalmışdır.

⁷⁹ *Ulduz güzgüsüylə o böyük qeysər,
Qaranlıq içindən çıxardı gövhər.*

Yəni ilk dəfə güzgü qayıran, qaranlıq bir dəmirin içindən işıqlı gövhər çıxaran İskəndər oldu.

⁸⁰ *Bulqar şəhrini o, etdi bərqərar,
O şəhrin adıdır əslində Bün-qar.*

İskəndər zülmətə gedəndə osbab-əsləhəsini və qoşununu bir mağarada qoyub getmiş, sonra o mağaranın yerində bir şəhər tikdirmiş, adını Bün-qar qoymuş və bu ad tədricən Bulqar şəklinə düşmüşdür. Bün-qar - mağaranın dibi deməkdir.

⁸¹ *Dünyaya gəlmədən əvvəl xaçpərəst,
Çəkdi bu dünyaya xaç kimi bir xətt.*

İskəndər ekvator xəttindən biri Şimal, digəri Cənub qütbünə tərəf xətlər çəkdi, dünyanı dörd yerə böldü.

⁸² *Həmin bu dörd bucaq ətləsi xətlə
Həndəsi ölçünü keçirdi ələ.*

Ətləsi xətt - ekvator xəttindən çəkilən xətlərə işarədir. Beytin mənası budur ki, İskəndər həmin bu dörd xətlə həndəsə elmini yaratdı.

⁸³ *Dörd bucaq üstünə bir də atırdı,
Bu doqquz fələyə beş növbət vurdu.*

Dörd bucaq - İskəndərin ekvator xəttinin üstündən keçən qütblər dairəsi ilə dörd yerə böldüyü dünyaya işarədir. Yəni İskəndər bu dörd bucaq dünya üzərində elə bir nağaraxana qurdu, daha doğrusu, elə bir özəmət sahibi oldu ki, səsi, tərifli doqquzuncu fələyə çatdı.

⁸⁴ *O, rübi-məskunu etdi aşıkar...*

Qədim ərəb coğrafiyaşünasları yeri dörd hissəyə bölərdilər. Bunlardan yalnız birində insan yaşayırmış. Misranın mənası: dünyanın dördü birinin məskun olmasını həndəsə vasitəsilə İskəndər müəyyən etdi.

⁸⁵ *İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
Dirilik suyunun dalınca getdi...
...Dirilik suyunun olmadı sonu,
Ancaq indi tapdı həyat suyunu.*

Yəni İskəndər o zaman abi-həyat tapmaq üçün zülmətə gedərkən düşünürdü ki, o sudan əbədi həyat tapacaq. Lakin o vaxt axtardığım indi "Şərəfnamə"nin bulağından tapdı və əbədi həyata yetdi.

⁸⁶ *Xızr bu süfrəndə olmuş həmsüfrən,
Yetmiş yeddi suda ağzını yu sən.*

Bu, Nizaminin özünə xitabıdır. Madam ki, sən sənət bulağının daimi həyat suyunu içərək Xızr ilə həmsüfrə oldun, o halda daim doğru, təmiz sözlər söylə. Yetmiş yeddi su - sən dərəcə təmizlik və paklığa işarədir.

⁸⁷ *Rum şahı oldu bu bəxşşədən çox şən,
Mumunu qorudu yanar atəşdən.*

Yəni İskəndər (Bertelsdə - Dara) bu peşqəşdən sevindi və özünü Daranın qəhrindən hidz etdi.

⁸⁸ *Ulduz tərəzisi ortaya gəldi,
Taleyi gördü Əsəd bürcündən.*

Yəni rəsəd alətləri işə başladı. Onun bəxtinə Əsəd (Şir) bürcü düşdü ki, bu da şücaət və qüvvət əlamətidir.

⁸⁹ *Günəş yaxınlaşdı o gün Həmələ,
Gedirdi elmdən çatsın əmələ.*

Yəni bu zaman Günəş də bilik və əmək nişanəsi olan Həmələ bürcünə girmişdi.

Bundan sonra gələn üç beytin mənası belədir: bu zaman tale ulduzları öz evlərində idilər; Ütarid ulduzu Cövza bürcündə, Ay və Zöhrə Buğa bürcündə, Mərrix isə öz forəh evi olan altıncı evdə idi. Səadətə yaxın olan belə bir tale ilə İskəndər dünyaya gəldi.

Şərq astrologiyasında hər planet üçün iki ev, daha sonra isə bir yoxuş, bir də eniş evi qeyd edilir. Öz evində və yoxuş evində planetlər müvəffəqiyyəti göstərir. Astrologiyanın təsvir edilmiş horoskopunda isə (horoskop - orta əsrlərdə münəccimlərin insan anadan olarkən onun taleyini, gələcəyini qabaqcadan söyləmək üçün tərtib etdikləri ulduzların düzülüş cədvəlidir) bütün planetlər ya öz evində və ya yoxuşunda göstərilir. Deməli, bu halət müvəffəqiyyəti, xoşbəxtliyi xəbər verir.

⁹⁰ *Bəxtini oxudu parlaq alından,
Verdi oğluna da ondan bir ünvan.*

Yəni Nikumaxis İskəndərin taleyini təyin edərkən öz oğlu Ərəstunun da adını ona bağladı.

⁹¹ *Tale xidmətində duran zamanda,
Söz qaşığı möhrünü vuran zamanda.
Oğlunu tapşırırdı gənc şahzadəyə.*

Yəni ulduzlar xoşbəxtlik göstərən vəziyyətdə olduqları bir gündə o, Ərəstunu İskəndərə tapşırırdı.

⁹² *Ağacdır - dörd kökü, altı böyrü var,
Çoxunu boğmuşdur bu qorxulu dar.*

Bu dünya altı cəhət (önü, arxası, sağ, solu, üstü, altı) və dörd kökü, dörd ünsürü (su, od, torpaq, hava) olan bir dar ağacdır ki, çoxlarını çarmıxa çəkmişdir. Buraya çoxları gəlib-getmişdir.

⁹³ *Əlində tərəzi mahir söz ölçən,
Saxta əşrafını saldı rövnaqdan.*

Burada Nizami özünü mahir söz ustası, əsərini də sözün dəyərini, saxta, ya saf olduğunu təyin edən tərəzi, əyar adlandırır.

⁹⁴ *Hər hərfin üstünə barmaq bassam mən,
Tapılmaz üstündə qələm işlədən.*

Yəni mən başqalarının əsərinə toxunmaq istəmirəm: nöqsan axtarmağa başlasam, tənqidimin qabağında heç kəs dura bilməz,

⁹⁵ *Elə bir dabbəqliq etdim bu gönə,
Mətanət göstərsin hər ağır günə.*

Yəni mən özümə elə təbiiyə vermişəm ki, mənə əziyyət etsələr də, başqasını incitməyə qalxışmaram.

⁹⁶ *O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
Reyhantək bəzəndi, şənəndi bağı.*

Yəni gənc İskəndərlə bütün Rum ölkəsi xoşbəxt oldu və onunla fəxr etməyə başladı

⁹⁷ *Gəldi qurd ağzından sübhün nəfəsi,
Keşikçi itinin kəsildi səsi.*

Qurd ağzı - yalançı səhər, dan yeri deməkdir; yəni sübh açılmağa başlayanda, qarovulçunun itinin səsi kəsildəndə, itlər yatanda.

⁹⁸ *Coşdu toppuz, yağdı mancanaq daşı,
Əyildi öküzün, balığın başı.*

Yəni elə şiddətli müharibə oldu ki, ənən gürzlərin qüvvətindən yerin altında öküzün və balığın (gav-mahinin) başı əyildi.

⁹⁹ *Ləli yer öküzü udduğu zaman,
Pusqudan sıçradı qapqara aslan.*

Dini rəvayətə görə, yer gav-mahinin, o da suyun üzərində durur. Günəş də gedib haman suda batır. Yəni gövhərə bənzəyən günəşi gav-mahi uddu, nəticədə qaranlıq çökdü.

¹⁰⁰ *Mənimlə bu qorxu bilməyən pələng,
Olmasın Rum, zənci kimi iki rəng.*

Yəni bu pələng qorxusuz və iki rəngli olan dünya mənimlə ikiüzlülük etməsin, mənə qalib gəlməsin. Rum - ağ rəngə, gündüzə, zənci - qara rəngə, gecəyə işarədir.

¹⁰¹ *Aldadan yol oldu bu uzaq yollar,
Yeddinci fələkdə ancaq işıq var.*

Yəni dünyanın çox uzun olan yolu azdırıcıdır və qurtuluş işığı çox uzaqda görünür.

¹⁰² *Çin şahı atına qoyarkən yəhər
Zəncinin nalına od vurdu göylər:*

Yəni səhər açılmağa başlayanda gecə atını sürətlə sürüb getdi.

¹⁰³ *Günəşi pusqudan fələk sıçratdı,
Ulduzlar üzüyü əlindən atdı.*

Yəni Günəş çıxarkən ulduzlar söndü.

¹⁰⁴ *Dəvənin zəngindən, fil güzgüsündən
Sədəf şəvə doğdu inci doğurkən.*

Şərq mifologiyasına görə, yağış dənizə ildırımız yağanda sədəflər dürrə, ildırımla yağanda isə şəvəyə hamilə qalır. Beytin mənası: müharibədə dəvələrin boynundan asılan zənglərin ildırım kimi səşindən, fillərin üstündə olan güzgülərin şimşək kimi parıltısından dəniz sədəfləri dürrə şəvəyə şəvəyə hamilə qalırlar.

¹⁰⁵ *Maral buynuzuna göndər zeh çəkər,
Qarışqa başını dırnağa tikər.*

Maral buynuzundan qayırlmış yay və yabani eşşək gönüdüncə hazırlanmış kərişlə elə düzgün ox atıla bilər ki, qarışqanın başını ayağına tikər.

¹⁰⁶ *Göylərin Harunu keşik çəkərək,
Belinə asmışdı saysız qızıl zəng.*

Göy Harunu və ya hindusu - gecə qarovulçusu Zühəl ulduzudur ki, yeddinci fələkdə olur. Dinlər tarixinə görə, yəhudilərin peyğəmbəri Musa, qardaşı Haruna qarovulçuluq vəzifəsini tapşırırmışdı. Harun qurşağının və paltarının dövrəsinə qızıl zınqırovlar asmışdı. Qarovulçu mənasında işləyən Harun sözü buradan alınmışdır.

¹⁰⁷ *Ordunun çəkisi elədikcə meyl,
Bu gözdən o gözə axırdı sel.*

Nizami burada bir-birinə qarşı duran iki ordunu gözləri poladdan hazırlanmış bir tərəzinin bir-birini dartan iki gözüncə bənzədir. Beytin mənası: poladdan silahlar daşıyan iki quvvətli ordu iki tərəzi başı kimi bir-biri ilə vuruşurdu. Bu gözdən o gözə qan sel kimi axırdı.

¹⁰⁸ *Zəncinin qəlbinə çökmüşdü qorxu:
"Biz ipək sanırdıq, cod palazmış bu..."*

Yəni biz əvvəl zənn edirdik ki, İskəndər yumşaq və ədalətli idi. İndi görürük ki, o, çox zalım və adamyeyəndir.

¹⁰⁹ *Hər filin belinə taxt qoyulmuş ac,
Üstündə bir zənci, başında bir tac.*

Yəni fillər üstündə ağ şirmayı yohərlərdə zəncilər oturmuşdular. Onların başlarında qıvrım saçları müşkdən taca bənzəyirdi.

¹¹⁰ *Fülərin yanınca gedən piyada
Hər yerdə yüz fili salırdı bəndə.*

Burada Nizami şahmat oyununun gedişlərindən istifadə edir. Şahmatda piyada filin yolunu kəsə bilir.

¹¹¹ *Coşarsam atından salaram Nili,
Bu rüxüm piyada buraxar fili.*

Yəni mənim nəvəm Nil çayının səsinə batırar. Mənim heybətətim fili dəhşətə gətirər.

¹¹² *Rəcəzi bitincə tərpendi duman,
Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan.*

Rəcəz - vuruşanların mübarizəyə girməzdən qabaq yüksək tonla oxuduqları şeirdir. İran mifologiyasına görə, xəzinəni ilan mühafizə edir.

Yəni ilan xəzinə sövdəsi ilə qıvrılan kimi, o da qalibiyyət arzusu ilə qıvrıldı.

¹¹³ *Kəməndi tamğaclı qaşına bənzər,
Çaçların qurduğu yay kimi çənbər.*

Tamğac - Türkünstan şəhərlərindən biri, Çaç isə indiki Daşkəndin yerində bir şəhər olmuşdur. Tamğaclılarda qaşlarını kaman kimi düzəltmək adət idi. Çaçlılar da yaxşı kaman qayırməqlə məşhur olmuşlar.

¹¹⁴ *Mən ərəb huşlu bir Rum sərvəriyəm,
Zənci öldürən bir sübhün nuriyəm.*

Ərəblər ayıqlıqları ilə seçildilər. Zənci qaralığından gecəyə bənzədilir. Rumlu da sübh kimi ağ olur. Yəni sübh gecənin qaranlığını boğan kimi mən də zənci öldürənəm.

¹¹⁵ *Fil kəskin qolumdan bir qılınç yesə,
Filban Nil küpünə atar əlbəsə.*

Yəni filə bir zərbə vursam, filin sahibi matəm paltarı geyər. Nil küpü-sürməyi boyaq küpü deməkdir.

¹¹⁶ *Poladin açdığı dərin yaradan,
Qalmadı abinus ağacında can.*

Abinus ağacı - Hindistanda bitən sərət və qara bir ağacdır; burada isə zəncinin vücudu deməkdir. Yəni bir zərbə ilə zənci məhv oldu.

¹¹⁷ *O qara buluda qızdı hökmüran,
Çəkdi ağ nəhəngi qara qınından.*

Qara bulud - zənci, ağ nəhəng - qılınç deməkdir.

¹¹⁸ *Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
Rumlular qarğanın gözüydü ancaq.*

Yəni zəncilərin qoşunu gecə kimi qara, rumluların qoşunu isə çıraq kimi (ağ) idi; yaxud zəncilər qarğa kimi qara, rumlular qarğanın gözü kimi ağ idilər. Burada həmçinin zənci qoşunların çoxluğu və rumlu qoşunların azlığı da ifadə edilmişdir.

¹¹⁹ *Əqiqələr şəvədən qalamış ocaq,
Zəncilər od tutub, kül qalmış ancaq.*

Əqiq - qırmızı rumlular, şəvə isə qara zəncilərdir. Yəni rumlular zənciləri qalayıb yandırdılar.

¹²⁰ *Qarğalar ağ şahin əlində əsir.
Yəni İskəndər zəncilərə qalib gəldi.*

¹²¹ *İnsanın yükünü çəkən hər hammal,
Ya çıraq daşıyır, yaxud ipək mal.*

Həbəşlər gah qalib gəlir, gah məğlub olurdular. Lakin bu halların ikisi də, hammalın müştərisi kimi təsadüfdən asılı olurdu. Yəni hammalın daşdığı mal özününkü olmadığı kimi, həbəşin qələbəsi də onun müvəffəqiyyəti sayılmazdı.

¹²² *Göy üzü geyərkən lacivərd paltar,
Hər kəsə lacivərd paltar hazırlar.*

Lacivərd - tünd göy, həm də matəm rəngi sayılır. Yəni lacivərd rəngində olan göylər insanlar üçün də o rəngdə matəm paltarı biçər. Deməli, göylərin, fələyin qəza-qədərdən yaxa qurtara bilməzsən,

¹²³ *Çox danə görərsən bu dəyirməndə,
Növbətlə üyüdüür unu hər bəndə.*

Yəni dünya dəyirmanında dən, sərət çoxdur. Hər kəs öz dəninə növbətlə o dəyirməndə üyüdüüb faydalanır. Demək, rumlular da öz növbələrində bu dünya dəyirmanından istifadə etdilər.

¹²⁴ *Həndəsi hərflər, cizgili xətlər,
Bildirir sənindir şanlı bir zəfər.*

Yəni həndəsi xəttin hərfləri göstərir ki, sən qalibsən. Həndəsi xətt Ərəstunun atasının İskəndərə verməmiş olduğu qalibiyyət və məğlubiyyət cədvəlinə işarədir.

¹²⁵ *Şah içdiyi camın hər damcisindən,
Mühəndis əkirdi gözəl bir fidan.*

Yəni şah şərab içdikcə falçı mühəndis bir ümid ağacı əkirdi, ona gözəl vədlər verirdi.

¹²⁶ *Qasidə tapşırırdı bir top, bir çıvkan,
Bir çuval küncüd də verdi ərməğan.*

Qədimdə İnsanlar bir-birilə məktub əvəzinə oşya göndərər və öz fikirlərini onların vasitəsilə bir-birinə çatdırırdılar. Buna oşya yazısı deyilir. Əlifba icad edilməmişdən qabaq bu, əsas yazı formalarından biri olmuşdur.

¹²⁷ *Küncüddən çox olsa Dara qoşunu,
Mənim də quşlarım dənlayər onu.
Üzərlük doldurdu kiçik çuvala,
Qasidə verincə dedi: "Çıx yola!"*

El arasında üzərliyi bədnəzərdən qorunmaq üçün yandırarlar. Lakin son dərəcə acı olduğu üçün quşlar onu yeməz. Dara İskəndərə küncüd göndərmişdi; İskəndər dedi ki, onu mənim quşlarım yeyər, yəni sənə qoşununu mənim əsgərlərim yox edər. İskəndər isə Daraya üzərlük göndərdi və bununla demək istədi ki, mənim qoşunumu düşmənin quşları yeyə bilməz.

¹²⁸ *Mən onu içərsəm verər səadət,
O mənə yeyərsə doğar fəlakət.*

Yəni mən şərabı içsəm, o, qəlbimə hərərat və işıq saçar, o mənə yətsə, yəni bərk sərxoş edib mənə öldürsə, qismətəim torpaq olar.

¹²⁹ *Keyxosrov dünyadan edərkən səfər,
Cavahir camından verməşdi xəbər.*

İran mifologiyasında Keyxosrovun gövhər bir camı varmış ki, dünyanın bütün hadisələri, həm keçmiş və həm də gələcək onda əks edilirmiş. Yəni Keyxosrov ölərkən Daranın əhvalını öz camında görüb, əvvəlcədən xəbər verməmişdi.

¹³⁰ *Elə iş görmə ki, doğsun sənə kin.
Dəmirə tez təsir etsin sükahin.*

Əslində sükahin deyil, segahəndir. Bu, sirkə ilə dəmirdən hazırlanan bir boyadır. Pas salmış dəmiri sirkə yeyər.

¹³¹ *Qızıl öz vəznini versə arpayə
Qızıl qiymətiylə çıxar ortaya.*

Yəni sən qızılсан, İskəndər arpadır. Əgər sən özünü İskəndərlə bərabər etsən, dəyərsiz arpayə qızıl dəyərini vermiş olarsan; belə ki, qızılın arpa kimi çəkilməsi arpanı qızıl qiymətinə qaldırır.

¹³² *Tox ilə ac kabab yesə bir yerdə,
Tox adam kababdan düşəcək dardə.*

Yəni ac adam kabab tikələrinin irilərinə, yağlılarını yeyəcək, tox isə bu iştahdan məhrum olduğu üçün dərd çəkəcəkdir.

¹³³ *Harada görünmüş aciz bir yunan,
Belə bir gəmini çıxarsın sudan?*

Yəni bir rumluda haradan o qədər güc ola bilər ki, gəmini dənizdən çıxarıb qovsun? Burada dəniz İran məmləkətinə, gəmi də Daraya işarədir.

¹³⁴ *Dilini bağla ki, əldə qalsın baş,
Dil quru olarsa, boğaz olmaz yaş.*

Quru dil - susmaq, yaş boğaz isə başın kəsilib qana bulaşması deməkdir. Yəni dilini saxla ki, boğazından qan axıdılmasın.

¹³⁵ *Qan ilə islanmış dilsiz bir başdan,
Şübhə yox, yaxşıdır başsız bir insan.*

Yəni baş kəsilmiş olduğu üçün danışa bilməyən bir dil başı ağılsız, biliksiz olanın dilindən yaxşıdır. Demək, yersiz danışmaq lal olmaqdan pisdir.

¹³⁶ *Məclis qur, ulduzlar nur verdi yerə,
Firiştə qapını açmış göylərə.*

Böyüklərlə məsləhətləş, müharibə və sülh məsələsini müzakirə və həll et. Tale ulduzları göydən baxır, qədr mələkləri asimanda qapıları açib gözləyir.

¹³⁷ *Çəmşid tarixini oxu bir daha,
O ayı gör necə uddu əjdaha.*

İran mifologiyasında deyilir ki, çiyinlərində iki ilan bitmiş Zöhəkk Çəmşidin taxtını əlindən almışdı. Burada əjdaha- Zöhəkk, ay isə-Çəmşiddir.

¹³⁸ *Haman əjdahaya sonra Firidun,
Əjdaha gücüylə açdı nə oyun?*

Yəni sonra Çəmşidin nəvəsi Firidun böyük bir qüvvətlə hücumə keçib, Zöhəkkə məğlub etdi.

¹³⁹ *Öz mülkündən mənə iqta göstərmə,
Süheylə baratı Yəməndən vermə.*

Burada İskəndər Daraya cavab verir ki, öz ölkəmdən mənə pay vermə. Süheyl ulduzu özü Yəməndədir, yəni Yəmənə məxsusdur, ona Yəməndən barat verilməz.

¹⁴⁰ *Divlərlə oturub dursa Süleyman,
Qalmaz barmağında üzüyü, İnan!*

Ehtiras və tamah divi ilə dostluq etmə, yoxsa Süleyman kimi padşahlıq üzüyünü itirmiş olarsan.

Şərq mifologiyasından məlumdur ki, Süleyman Bilqeyso aşıq olmuşdu və ona sonsuz dövlət və sərvət verməyə hazır idi. Bilqeyso da Süleymandan yalnız üzüyünü istəmiş (Süleymanın üzüyü "Möhri-Süleymani" adı ilə məşhurdur; güya o, bütün ələmə həmin üzüyün vasitəsi və gücü ilə hökm edirmiş), o da üzüyü vermiş, Bilqeyso onu alıb yanından keçən arxın içinə atmışdı.

¹⁴¹ *Çıxarkən bir sənlik, mənlik ortaya,
Ah, necə doymasın cana bu dünya?!*

Yəni dünyanın işləri ona görə düzəlmir, insanlar ona görə cana gəlmişdir ki, mən və sən bir zamanda yaşayırsınız, heç birimiz bir-birimizi bəyənmirik, xudbinlikdən ol çəkmirik.

¹⁴² *Bilirəm, bax, budur, fikrinin canı:
Tutmaz bir tərəzi iki batmanı.*

Yəni iki düşmən iki batmanlıq daş kimidir ki, hərəsi tərəzinin bir gözündə bir-birinə qarşı durmuş, biri o birisindən aşağı və ya yuxarı olur.

¹⁴³ *Məni öz daşınla gəl çəkmə daha,
Bəhməni bununçün vurdu əjdaha.*

Yəni sən özünü mənimlə müqayisə etmə, sən mənə bərabər deyilsən; mən sənə nəzərinde kiçiyəmsə də, sən belə imtahana girmə, çünki Bəhmən belə imtahanda əjdaha tərəfindən uduldu. Bu, ehtimal ki, Bəhmən Ərdəşir ilə yeznəsi və sərkərdəsi Mekabizin əhvalatına işarədir. Qüdrət və əzəmətinə güvənən Bəhmən ona qarşı üsyan edən Mekabizin əlində aciz qalmışdı.

¹⁴⁴ *Cavabda daş, dəniz atsən ortaya,
Dağ kimi daşımı ataram suya.*

Yəni əgər özünü dağ və dəniz kimi əzəmətli sayaraq mənə meydan oxusan, mən də daşdan olan kökümü dənizdə yerləşdirib, dağ kimi sənə qarşı duraram.

¹⁴⁵ *Çin şahı şəhərə nəfəs verərkən,
Ulduzu Günəşə dəyişdi ədən.*

Yəni şəhər açılıb Günəş çıxınca, Ədən dənizinə bənzəyən göy ulduzlarını verib, onun əvəzinə Günəşi aldı.

¹⁴⁶ *Yollara töküldü dəmirdən tikan.*

Qədim Şərqdə (hətta orta əsrlərdə Avropada da) müharibə zamanı düşmənin dövlətlərini, atlarını zəif salmaq üçün onların keçdiyi yollarda ayaqları altına üçkünc dəmir tikanlar tökərdilər.

¹⁴⁷ *Davullar gurlarkən dəhşət verərək,
Təbilin dodağından öpürdü fələk.*

Yəni təbillərin gurultusu göylərə qalxmışdı, fitnəkar fələk fitnə qoparmaqda öz havadarı olan davulların, təbillərin ağzından öpürdü.

¹⁴⁸ *O qədər toz qonmuş tərəkə, yəhərə,
Yer göyə dönmüşdü, göy isə yerə.*

Yəni döyüş zamanı heyvanların ayaqları altından göyə o qədər toz qalxmışdı ki, göy yer kimi tozlu idi. Atlıların parıldayan əsləhə və yaraqları isə yeri ulduzlu göyə bənzədirdi.

¹⁴⁹ *Zənci öz tacına düzünəcə gövhər,
Çin şahı taxtından düşdü dərbədən.*

Bu beytdə zənci - axşam, gecə; tac - göy, səma; gövhər - ulduz; Çin şahı - Günəş; taxt (orijinalda: ağ taxt) - gündüz, yaxud gündüzün işıqlı səması; düşdü dərbədən - (Günəş) batdı deməkdir. Yəni gündüz keçdi, axşam oldu.

¹⁵⁰ *Günəş yaqutunu oğru çalınca,
Bu dünya düşmüşdü yaqut dalınca,
Məhtabı tutaraq dedilər: "Oğru,
Günəşdən gövhəri oğurlamış bu!"*

Yəni Günəş batdı, insanlar onun işığını Aydan almağa başladılar. Ayın Günəşdən gövhər oğurlaması - işığı Günəşdən almasına işarədir.

¹⁵¹ *Bəhmənin qoluna sarılmış ilan,
Düşmüş İsfəndiyar tunc çardağından.*

Yəni Bəhmənin uzun və qüvvətli qoluna cəəl ilanı sarılmış, İsfəndiyar tunc qalısından düşüb həlak olmuşdur. İsfəndiyar - Keyler sülaləsindədir.

Güştəsbın oğludur. Firdovsinin "Şahnamə"sində pəhləvan kimi təsvir olunur. Bəhmən isə Güştəsbın nəvəsidir. Qədim İran şahlarındanır. Əsil adı Ərdəşirdir.

¹⁵² *Nəslimə əzəldən ölümdür qismət,
Öldürən bu əmrə verir şahadə.*

Yəni qatilim mənim Keylər nəslindən olduğumu öz sui-qəsdə ilə isbat etdi. Bu öldürülmək də mənə babalarımın miras qalmış bir taledir.

¹⁵³ *Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
Təbii, işıqla Günəş olur şən.*

Yəni qızımın, Rövşənəkdən məhəbbətini əsirgəmə, həyat məhəbbətli gözəlləşir.

¹⁵⁴ *Gecənin gözünə qaranlıq axdı.
Bağdadı Kəxsiz və Kərxsiz buraxdı.*

Yəni cərx-i-fələyin gözü kor, üzü qara oldu ki, İranın Bağdadını saraysız,

qalası və Kərxsiz qoydu. Bağdad Kərx-i Bağdad hasarı xaricində sənətkarları məxsus geniş bir yer idi.

¹⁵⁵ *Dünyadan al günəş qanad çəkincə,
Yaqut içdi, şəvə daldı sevincə.*

Yaqut - Günəş, günəşli gündüz; şəvə - qaranlıq gecə deməkdir. Yəni Günəş batdı, gecə oldu.

¹⁵⁶ *Əbləh atlı səhər gəlib üfşükdən.
Axuru çəmənə yerləşdirir kənən...*

Əbləh atlı səhər - sübh vaxtı göyün iki rəngli olmasını bildirir; çəmən - göy, səma deməkdir. Yəni Günəş dan yerinin ala qararlığından çıxıb, göyə yüksəlir kənən...

¹⁵⁷ *Göy günbəz altında gəl qurma büsət,
Kəhrəbə qələdə yaramaz nişət!*

Göy günbəz - səma, göy; kəhrəbə qələ - yer, dünya deməkdir. Yəni bu dünyada şadlıq, sevinc məclisi qurma.

¹⁵⁸ *Üzünü kəhrəbə kimi saraldar,
Əlbəsən lacivərd bir rəngə çalar.*

Yəni dünya vəfasızdır, bugünkü al yanağını sabah saraldar; bugünkü toy paltarını sabah matəm geyimi ilə əvəz edir.

¹⁵⁹ *Etsin mey özümü unudan kimi,
İki məğz yaratsın mənə dan kimi.*

Dan - dan yeri deməkdir. Dan, yaxud sübh iki olur; birincisinə yalançı sübh, ikincisinə həqiqi sübh deyirlər. Beytin mənası: elə şərəb ver ki, mənə özümdən çıxartırsın, iki məğzli etsin - beynimi iki qat işıq eləsin.

¹⁶⁰ *Ey dövlət, hardasan, məni sevindir,
Mehdi qapısında taxtını endir.*

Burada Mehdi sözü, çox güman ki, şairin mədh etdiyi Atabəy Nüsrətəddinə işarədir.

¹⁶¹ *- Ey qoca pəhləvan, - söylədi ona, -
Başın kölgə salmış öz ayağına.*

Yəni qocalıqdan belin elə bükülmüş ki, başının kölgəsi ayağına düşmüşdür.

¹⁶² *Gözəlcə bir cavab verdi pəhləvan:
"Söylərkən dilimiz dənər çox zaman".*

Yəni dil ağızda sümüksüz ətdir, hər cür mənasız və yalan söz söyləməyə qabildir.

¹⁶³ *Dörd tağ altında beş növbət nə gərək?
Şəhdərsiz olurmu bu doqquz fələk?*

Dörd tağ - dörd ünsür: kainatın əsasında duran su, od, torpaq, külək; beş

növbət - şahların sarayı önündə gündə beş dəfə çalınan hərbi musiqi; şeşdər - nörd oyununun düşəşi; doqquz fələk - göyün xəyal edilən doqquz təbəqəsi. Yəni dünyada şahlığın beş növbətini vurma, çünki bu səmanın altında həyat nördi düşəşsiz oynanmır, demək, səndən üstünləri də ola bilər.

¹⁶⁴ *Diləğin kim köynək geysə tərsinə,
Duayla avanda çevirər yenə.*

Müsəlman Şərqişdə Allahdan chtiycım istəmək üçün köynəyi tərsinə geymək adət kimi olmuşdu. Yəni chtiycını diləmək üçün köynəyini tərsinə geyən adam məqsədinə çatdıqdan sonra onu yenə rastına çevirib geyə bilər.

¹⁶⁵ *İran başçıları xidmətdə durdu,
Onun daşlarıyla tərzə qurdu.*

İranın böyük adamları ona tabe oldular. Tərzəyi onun daşlarını qoydular, yəni onun böyüklüyünü təsdiq etdilər.

¹⁶⁶ *Diniylə atəşə çöküncə dehqan,
Həm atəş söndü, həm ona inanan.*

Dehqan - burada Zərdüştin ruhanisi, muğ mənasındadır, Beytin mənası: muğ atəşkədədə atəşpərəstlik dini ilə Zərdüştin ayinlərini icra edərək həm od söndü, həm özü öldü.

¹⁶⁷ *Novruz ilə Səddə bayramlarında...*

Səddə - Novruza əlli gün qalmış iranlıların bayram etdiyi gündür, güya od bu gün tapılmışdır. Atəşpərəstlik dininin banisi Zərdüştin iradəsi ilə keçirilən bu bayramda od yaxıb şənlik edirlər.

¹⁶⁸ *Zöhrətək Babilə parladi öncə,
Haruti kəsləri təmizləyincə.*

Mifologiya üzrə, Zöhrə ulduzu sehr və cadu hamiyəsi sayılır. Haruti kəslər - Harutun ardınca gedənlərdir. Harut və Marut - Babilə göndərilmiş iki mələkdir. Onlar Zöhrəyə uyub sehrbazlığa başlamış və buna görə də cəzalandırılmış, Babil quyusunda asdırılmışlar.

¹⁶⁹ *Hirbüdün oduna soyuq su tökdü,
Çox hirbüd belini ikiqat bükdü.*

Hirbüd - atəşkədə xidmətçisidir. Beli ikiqat bükmək - məğlub olmaq deməkdir.

¹⁷⁰ *Əjdaha görüncə gəlir Bəlinas.
Bildi ki, şüşəni qıracaq almas.*

Almasın xassəsi şüşəni kəsməkdir. Yəni o əjdaha kimi görünən qız Bəlinası gördükdə bildi ki, sehrinin şüşəsinə doğru almas gəlir. Demək, Bəlinas ona qalib gələcəkdir.

¹⁷¹ *Mişku - həramxana.*

¹⁷² *Qızıldan yazılısın gərək bu sözlər:
"Çarvadar əkəni dəvəci biçər".*

Çarvadarla dəvəci eyni rütbədə və eyni hüquqdadırlar. Birinin əkdüyini ona bərabər və tay olan ikincisi biçə bilər.

¹⁷³ *Gecə al günəşdən düyümü dəldi,
Şəfəqin əlinə bir əqiq gəldi.
Onu da uddu Busəhaq firuzə,
Busəhaqlara bax, ilişdi sozə.*

Busəhaq - İranın Nişabur şəhərindəki firuzə mədənlərindən birinin adıdır ki, ondan çıxan firuzəyə Busəhaq deyirlər. Əqiq - burada qırmızı deməkdir, axşam şəfəqinə işarə olunur. Günəş qırmızı qızıldan düyümlənmiş böyük bir düyüm kimi almır; gecə bu düyümü açır, açıldıqca ondan şəfəq doğur, sonra gecə şəfəqin qırmızılığını Busəhaq Firuzənin göy rəngi ilə dəyişdirir, şəfəq də çəkilir, səmai göy olur.

Burada Günəş düyümünün açılması, şəfəq əqiqinin görünməsi, sonra qırmızının göylə örtülməsi - İskəndərlə Rövşənəyin zifaf gecəsindəki vəziyyətini təsvir edir.

¹⁷⁴ *Ondan başqa hər kəs adını çəkər,
Saçınək başları kəməyə dəyər.*

Yəni İskəndərdən başqa kim səninlə evlənmək fikrinə düşsə, o öz başını daşa vurur, boş qayıdır.

¹⁷⁵ *Səhər çöhrəsindən pərdə atarkən,
Həbəşə bac üçün dağ çəkdi Xütən.*

Xütən - burada gün, həbəş isə gecə deməkdir. Dağ çəkdi - yəni Günəşi parlatdı.

¹⁷⁶ *Fələk dəvəsini sürətlə sürür,
Ondandır ki, gündə bir oyun doğur.*

Yəni dünyanın işləri tez-tez dəyişilir, bu gün sülh ilə, sabah dava ilə keçir.

¹⁷⁷ *Kəyan ovlağıdır əcəm torpağı,
Orda bir vəhşidir yadlar ayağı.*

Yəni İran Keylərin qəbiristanıdır. Orada yabancılar gəldi-gedərdi. Onlar burada çox qala bilməzlər.

¹⁷⁸ *Dövrən gümüş təstin ağzını açdı.
Qara qarğa qızıl yumurta saçdı.*

Gümüş təst - səhər, qara qarğa - gecə, qızıl yumurta isə Günəş deməkdir. Yəni səhər oldu, gecənin qoynundan Günəş doğdu.

¹⁷⁹ *Qoca möbidlərsə tarix boyunca
Yumurta və təstdən demiş doyunca.*

Yumurta və təst - burada astronomiyaya işarədir. İranda möbidlər, yəni Zərdüşd dini ruhaniləri, bunların köməyi ilə guya qeybdən xəbər verərdilər.

¹⁸⁰ *Yaxşıdır hər fəli xeyr işə yormağ,
"Rux"u yox, oyunda "şahrux"u vurmağ.*

Yəni insan çətinliyə düşəndə ümitsiz olmamalı, əksinə, cəsarətlə mübarizəyə atılmalıdır.

Şahrux - şahmat oyununda clə bir gedəşdir ki, bununla eyni zamanda da şah qaçırılır və fil də vurulur. Rux - şahmatda top fiqurudur.

¹⁸¹ *İskəndər əmr etdi, cavab olaraq,
Məktublar müşk ilə yazılsın ancağ.*

Yəni İskəndər hər ölkədən ona müraciət edənlərə müsbət cavab verdi, sülh və xeyirxahlıq bildirdi.

¹⁸² *İstədi büsatı İranda qursun,
Ərəb də bu yolda ona baş vursun.*

Yəni şahlığını İranda etsin, eyni zamanda Ərəbistan da ona tabe olsun.

¹⁸³ *Təvaf işlərindən azad olaraq,
Basaraq Yəmənün gönünə ayağ.*

Yəni Kəbəni (bütخانəni) ziyarət şərtlərini yerinə yetirdikdən sonra, Yəmənün məşhur qiymətli dərilərini ayağı altına saldı, onlara sahib oldu.

¹⁸⁴ *Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
O dünya günəşi atlandı dərhal.*

Şəbdiz - gecə; qızıl nal - Günəş; dünya günəşi - İskəndər deməkdir. Yəni səhər olcaq İskəndər atına mindi.

¹⁸⁵ *Örtmə öz qaşınla uca göyləri.*

Göyləri qaş ilə örtmək - çox çətin, yaxud mümkün olmayan bir işə girişmək deməkdir.

¹⁸⁶ *Mən qalib gəlsəm, kin coşduğu zaman
Ataram gizlənən şahı ortadan.*

Yəni sən dünyanı tutmuş bir padşahsan, mən cüdə gəlib səni yıxsam, Yer kürəsini yıxmış olaram.

¹⁸⁷ *Qarınca düşərsə parlaq bir tasa,
Bir çarə düşün, güc iş görməz yoxsa.*

Yəni sürüşkən bir qaba qarışqa düşəndə onu bir çöp, bir samanla oradan xilas etmək lazımdır, yoxsa zor ilə onu tutmaq istəsən əzilib məhv olar.

¹⁸⁸ *Padşah da yuxuya tez hazırlandı,
Dörd ünsür də yatdı, qapı bağlandı.*

Dörd ünsür - dünya və dörd divar; qapı - burada qapının iki tayına bənzədilən iki göz qapağı. Yəni padşah dörd divar arasında gözlərini qapayıb, yuxuya daldı.

¹⁸⁹ *Günəşin alində bir narınc vardı,
Fələk narıncının başını yardı.*

Narınc - Günəş, Günəş kürəsi. Yəni Günəş çıxdı, üföü qan rəngli şəfəqlə boyadı.

¹⁹⁰ *Lacivərdə şəncərf vurunca dövrən
Samur sarı tülkü doğdu o zaman.*

Yəni şəfəq keçib, havalər qatı maviyə çalanda qara gecədən sarı ay doğuldu.

¹⁹¹ *Nəğməyə başladı pəriüzlülər,
Günəş mehreganda daha xoş gələr.*

Mehregan - mehr iranlıların qədim təqviminə üzrə aylardan biri, payızın birinci ayıdır. Mehregan həmin ayın on altıncı günüdür ki, farslar bu günün böyük bayram edərlər; payızda gecə və gündüzün bərabər olması.

¹⁹² *Göy soyuq, Günəşin xeyməsi ocağ,
Yer quru, Cəməşidin yastığı yumşaq.*

Yəni havanın soyuqluğundan yer buz bağlamışdı, quru idi. Lakin İskəndərin səxavəti və Cəməşid kimi ucalığı ilə soyuq qışda çadır isti, yastıq yumşaq olmuşdu.

¹⁹³ *Günəş Dəlv bürcündən çıxdı qırağa,
Girdi Hut bürcünə balıq tutmağa.*

Ulduzşünaslıqda Dəlv bürcü Günəşin "cv"lərindən biri sayılır. Günəş bu bürcə yanvar ayında girir. Hut, yəni Balıq və ya Su bürcünə isə Günəş fevral ayında girir. Yəni bu məclis düzələn zamanda il yanvardan fevrala keçirdi.

¹⁹⁴ *Buzlamış ceyranın kabablıq budu,
Suların bağına hey duz vururdu.*

Yəni ceyranlar qışın bərk soyuğundan donub ölmüş, buz bağlamış və suyun bağı onların halına yannmışdı. Demək, ceyranlar odda deyil, suda kabab olmuşdu.

¹⁹⁵ *Buludlar o qədər sıx kafur saçmış,
Çinarın qolları ağ çiçək açmış.*

Burada kafur sözü qar mənasında işlənmişdir. Yəni çinarın budaqları qardan ağ çiçək açmışdı.

¹⁹⁶ *Ya qoca insafsız, rəhmsiz məcus
Əmr etmiş həbəşi qarət etsin rus.*

Yeni od yandıran qoca atasporəst həbəşin qaranlığını - kömürü rusun qırmızılığına - oda qarət etdirdi.

¹⁹⁷ *Muğ arpa yerinə əkmış ərgəvan,
Bənövşə düşürmüş biçdiyi zaman.*

Yəni muğ (atəşporəst) arpa əvəzinə ərgəvan əkmış və bənövşə rəngində gül biçilmişdir. Ağacın yanmasına işarə olunur.

¹⁹⁸ *Katibin dalından göyərmiş qələm,
Barmağında müşkin qələmlər möhkəm.*

Burada katib manqal, onun barmaqlarında tutduğu manqalın içində olan qara kömür lülələri mənasında işlənmişdir.

¹⁹⁹ *Reyhanla bəzənmiş saxsı güldandır,
Ancaq bu, meşədən çıxan reyhandır.*

Saxsı güldan - burada saxsıdan qayırılmış manqal, onun reyhan gülləri də manqalın içindəki odlardır. Meşədən çıxan reyhan - kömürdən əmələ gələn odlar deməkdir.

²⁰⁰ *Ey saqi, qırmızı süddən ver ki hər
Civəyə əks etsə, ona can verər.
Ver mənə, dönmüşdür qanım civəyə,
Söz düzüm dırnaqdan keçən rıştəyə.*

Dirnaqdan keçən rıştə - zərif keçi tükündən və ya yundan əldə ayrılmış iplikdir ki, bu, baş barmağın uzadılmış dirnağından keçirilib ayırılır. Belə iplik cəhrə ipliindən daha incə və saf olur. Mətnin mənası: "Ey saqi, o qırmızı süd olan şərəbdən mənə ver ki, sarılıq xəstəliyinə tutulanlar onu civə kimi içərkən rəngləri qan kimi qızarıb. Mən bu saat qəmdən qana dönmüş titrəyən civəyə bənzəyirəm, dərdimi sözün dırnaqdan keçən incə və saf ipliyyəyə düzürəm".

²⁰¹ *Elə ki İskəndər çadırı qurdu,
Quldurlar çadırı yuxarı vurdu.*

Yəni quldurlar baş qaldırıb, ona itaətsizlik etdilər.

²⁰² *Sürmədən Günəş mil çəkdi gözünə,
Batdı bir al gövhər Nil dənizinə.*

Burada Günəş gözə bənzədilir. Yəni göyün gözü olan Günəş gecənin sürməsindən çəkdi, özünü onun qaranlığı ilə gizlətdi, göyün mavi dənizinə batıb getdi - Günəş batdı, gecə düşdü.

²⁰³ *Onda çöl xalqının axınlarından
Rahatlıq içində dincələr xəzran.*

Xəzran - yəni xəzərlilər. Xəzər dənizinin şimal-qərbində və Volqa çayının hər iki sahilində yerləşən türk qəbilələrindən biri olmuşdur.

²⁰⁴ *Gündüz qarğa rəngli qara gecədən,
Çıxmış Zəngibardan kafur kimi şən.*

Burada ağılıq mənasını verən kafur Zəngibarda və Həbəşistanda istehsal edilir. Yəni səhər açılmışdı.

²⁰⁵ *Yaşıl donlu tovuz humay quşundan
Ağ parlaq sümüyü qapdığı zaman...*

Yaşıl donlu tovuz - göy, səma; humay quşu - günəş; ağ parlaq sümük - sübh, səhər deməkdir. Yəni göy Günəşdən sübhü aldı, - səhər açıldı.

²⁰⁶ *Nəfsinin ağacı yamyaşıl durur,
Başını burmadan, başını sən bur!*

Yəni həvəs və ehtiras sənin qapında durmuşdur. O sənə qalib gəlmədən sən ona qalib gəl - nəfsini öldür.

²⁰⁷ *İndi ki, zəfəran yemədən şadsan,
Yemə zəfəranı, ölərsən, inan!*

Zəfəran yemək, deyilənə görə, adamı gülməyə sövq edir. Burada zəfəran bu cəhətdən şərəblə müqayisə edilir və zəfəran sözü altında şərəb nəzərdə tutulur. Yəni əgər şərəb içmədən şadsan, kefin yaxşıdırsa, onda şərəb içmə, çünki sərxoşluqdan və lüzumsuz yerə çox gülməkdən məhv ola bilərsiniz.

²⁰⁸ *O ceyran otaran çobanlar belə
Çomağın yerinə ox almış ələ.*

Yəni çobanlar da çobanlıq ağacını atıb, əllərini silah almışlar, yollarından azmışlar.

²⁰⁹ *Kiçikdən ən böyük bir fıtna doğur,
Hər qurdun sümüyü ayağa oxdur.*

Deyirlər, qurd topuğunun sümüyü zəhərli olur. Beytin mənası: xırda bir şeydən çox vaxt böyük bir ziyan baş verə bilər. Qurd topuğunun bir sümük qırıntısı ayağa batsa, bir oxun başı qədər yara salıb əzab verər.

²¹⁰ *Bənzər o dastana bu tac, taxt, ordu,
"Hindudan sərvəti çalar bir hindu".*

Yəni mənim bu taxt-taca malik olmağımı "Bir hind oğrusunun paltarını başqa bir hind oğrusunun oğurlaması" hekayəsinə bənzər.

²¹¹ *Önünə çıxarkən bir atəşkədə
Ondan buz yaradı atəşporəstə.*

Yəni bütün atəşkədələri dağıdıb xaraba qoydu.

²¹² *Orada bir bahar vardı qəlb açan,
Güllərin dimağı acıydı ondan.*

Burada bahar - atəşkədə mənasındadır. Yəni orada bir atəşkədə vardı ki, qızıl gül onun rənginə paxıllıq etdiyindən acı olmuşdu. Qızılığın dadı acı olur.

²¹³ *Hurini cənnətdən adı dışarı,
Qovdu cəhənnəmə dost olanları.*

Yəni hurilər yaşayan cənnəti hurisiz qoyub, hurilərini dağıtdı, cəhənnəmə əhli olanları da cəhənnəmdən qovdu. Burada cənnət - atəşkədə, huri - od, cəhənnəmə dost olanlar - müğlərdir.

²¹⁴ *Saqi, ver ərinmiş o saf qızıldan,
Qırmızı kükürdü odur doğuran.*

Qırmızı kükürd - əski kimyagorlərin fikrincə, elə bir maddədir ki, hər hansı maddəyə vurulsa qızıla çevirir.

²¹⁵ *Mənə ver, dərmantək tutiya edim,
Misimi onunla kimiya edim.*

O iksiri mənə ver ki, mis vücudumu onunla qızıla döndərim.

²¹⁶ *Ulduzu ona yar olduğu gündə,
Yəni bəxti açıldığı, xoşbəxt olduğu zaman.*

²¹⁷ *Uca fil başına kəmənd atım mən,
Qandan bixi-ruyən çıxarım nildən.*

Bixi-ruyən - boyaqçılarm işlətdiyi qırmızı kök, nil isə Hindisanda bitən qara otur.

Beytin mənası: Hindistanda o qədər qan töküm ki, qara ot (nil) özəvzino qırmızı boya kökü bitsin.

²¹⁸ *Örtülü sərvətə növbət gəlinçə,
Hinddə Çin çinisi göründü incə.*

Örtülü sərvət - Keydin qızı deməkdir. Yəni əsmər gözəllər ölkəsi olan Hindistandan Çinin ağ gözəli göründü.

²¹⁹ *Baş vermiş arpadır müşkin buğdadan,
Deyil buğda, deyər, boz arpa satan.*

Yəni o əsmər gözəlin arpa boyda xalı buğdadan bitmişdi, buğdayı rəngli gözəl üzündə idi. Bu, arpanı buğda yerinə satıb aldadanlardan deyildi. Demək, bunun zahiri buğda, əslil arpa deyil, əksinə, zahiri arpa, əslil buğda idi; saf və təbii gözəl idi.

²²⁰ *Türk simalı idi o hindli afət,
Şaha Hind elindən vermişdi cənnət.*

Yəni o gözəl türk simalı, ağüzlü idisə də, özü hind qızı idi, şah üçün cənnəti Hindistanda yaratmışdı.

²²¹ *O rumi üzüylə, hindli diliylə
Etmiş Rum şahını özünə kölə.*

Yəni o Rum (ağ) üzlü və hind dilli, hindcə danışan gözəl Rum şahını özünə qulam etmişdi.

²²² *Oxundan torpağa üz qoyan ceyran,
Gözündə tiryəktək görünüür cahən.*

Yəni onun oxu ilə yıxılan ceyranın gözündə dünya qaralırdı; yaxud, tiryəkdən məst olan kimi, gözləri süzülüb qalırdı.

²²³ *Atlar dırnağından ipək çöl, çəmən
"Ceyrangöz" olmuşdu ceyran gözündən.*

"Ceyrangöz" - bir növ ipək parça adıdır; üstündə ceyran gözü kimi naxışlar olduğu üçün belə adlanır. Beytin mənası: o qədər ceyran ovlanmış ki, yer "ceyrangöz" parçası şəklinə idi.

²²⁴ *Sübhün gözəli zər xal-xalı ilə,
Göyün xeyməsinə saçarkən sölə...*

Sübh gözəli - Günəş; zər xalxal - Günəşin nuru; göyün xeyməsi - göy qübbəsi, səma deməkdir. Beytin mənası: səhər açılıb Günəş göydə görünməyə başlarkən...

²²⁵ *Qara müşk ağacı əkmışəm Hinddə,
Fikrim ağ yasəmən tıkməkdir Çində.*

Yəni Hindistanı fəth etmişəm, indi Çini də fəth etmək istəyirəm. Burada qara müşk - hindlilərin qaralığına, ağ yasəmən isə çinlilərin ağlığına işarədir.

²²⁶ *Xəbər ver, hesabdən qalmayım geri,
Səbətə ilandır, ya sümükləri?*

İlan kin və ədavət rəmzidir. İlanın bel sümüyünü isə qədim iranlılar dostluq üçün özlərində saxladılar. Beytin mənası: söylə görüm, arada dostluq var, ya düşmənlik?

²²⁷ *Əfrasiyab mülkünün varisi erkən,
Başını günəştək ucaltdı Çindən.*

Burada Əfrasiyab mülkünün varisi İskəndərdir. Əfrasiyab mülkü ifadəsi - bir zaman Əfrasiyabın İrani zəbt edərək ona hakim olmasına işarədir.

²²⁸ *Haqq verən nemətə etmirsən hörmət.
Şəhərdə bitincə bütün zəxirə*

²²⁹ *Zəxirə - ərzaq, sursat.
Düşünmə, lacivərd boyalı paltar,
Hər şəxsə göylərdən gəlir, ey salar!*

Yəni zənn etmə ki, kişinin başına gələn bəla göydən gəlir.

²³⁰ *Sarsılmaz qolumdan qorxmadınımı sən?*

Mənim tərəzinə torpaq tökürsən!

Birinin tərəzinə torpaq tökmək - onu gücsüz saymaq, asanlıqla məğlub ediləcəyini inanmaq deməkdir. Yəni polad kimi gücündən qorxmadan məni ağır daşlarla deyil, yüngül torpaqla çəkmək istəyirsən.

²³¹ *Ulduzlar o qədər qızıl səpirdi,*

Yer öküzü qızıl altına girdi.

Mifoloji təsəvvürə görə, Yer kürəsi öküz üstündə durmuşdur. Bəyitin mənası: gecə oldu, o qədər ulduz doğdu ki, göydən yerə işıqdan sanki qızıl töküldü, yer öküzü qızılın altında duran kimi idi. (Nizamidə; yer öz öküzünü xəzinəyə sürdü.)

²³² *Təbii yaqutu yonunca zaman,*

Yaqutlu tac ilə cüt oldu cahan.

Yəni göy təbii yaquta bənzəyən Günəşi xırdalayıb səmaya səpmiş, səma almazlarla bəzənmiş tac kimi yerin başına qoyulmuşdur.

²³³ *Neysandan nə şərəf almışsa sədəf,*

Çinə də şah verdi elə bir şərəf.

Yəni İskəndər çinlilərə çoxlu dürt-cəvahir bağışladı.

²³⁴ *Fəğfur - qədimdə Çin imperatorlarına verilən titül.*

²³⁵ *Hər yandan töküldü şahənə yarpaq,*

Meyvə yarpağıtək tökdü hər budaq.

Yəni payızda ağac yarpaqlarını tökən kimi, ziyafət süfrəsinə də o bol rəngarəng yemək boşqabları düzülürdü.

²³⁶ *Fərxa bənzəyən istək evindən,*

Tez hazır olurdu hər istənilən.

Fərxa - Çində gözəlləri ilə məşhur bir şəhər olmuşdur. Yəni o məclisdə,

Fərxa şəhərində olan kimi, hər kəs öz istədiyinə o saat nail olurdu.

Cənnətdə həmişə hər şey arzu edilən dəqiqədə hazır olan kimi orda da hər şey hazır idi.

²³⁷ *Xəzinə ağzını açınca xaqan,*

Qarun xəznəsində yer oldu pünhan.

Yəni Çin padşahı xəzinə qapısını açıb, Qaran xəznəsindən hər tərəfə hədiyyələr saçdı.

²³⁸ *"Fərəsi" "rux" ilə ayaqdan salır,*

"Fərəs"lə "fil"i də cəbhədən alır.

Yəni (şahmat oyununda olan kimi) düşmənin atını toplu vurur, filini də atla aradan çıxarır.

²³⁹ *Çərx kimi dolanır açarkən şəhhal,*

Gəziyi cənubdu, çıxışı şimal.

Yəni o ov quşu ova getməkdə cənub küləyi kimi, ovdan gəlməkdə isə şimal küləyi kimi sürətli, iti qanadlı idi.

²⁴⁰ *Su kimi lətifdir o çənə, buxaq,*

Atəşdə suyu kim görmüş baş-ayaq?

Atəşdə suyun baş-ayaq görünməsi ifadəsi ilə tər damcılarını süzülən lətif ağ buxağın od kimi qırmızı yanaqlar altında sallanması nəzərdə tutulur

²⁴¹ *Üzü bənövşəyə qızıl gül atır,*

Gül üzdə bənövşə keşikçi yatır.

Burada bənövşə - saçlar, qızıl gül - yanaq deməkdir. Yəni yanağı qara saçların bənövşəsinə qızılgül taxmış, bənövşəni qızılgülün qarovulcusu etmişdir.

²⁴² *Müşk onun zülfünə bağlanmış kəmə, r,*

Zülfü də Günəşə köləlik edər.

Yəni müşk onun saçlarının beli bağlı qulu, saçları da Günəş kimi parlaq yanaqlarının beli bağlı qulamı idi.

²⁴³ *İki pərvanədir bağlanmış bura,*

Birinin üzü ağ, birinin qara.

Ömrün ətrafında döncən iki pərvanə - gecə və gündüz deməkdir. Ağ pərvanə - gündüz, qara pərvanə - gecədir.

²⁴⁴ *Kimsənin şamına deyil pərvanə,*

Dinləməz kimsəni, baxmaz fərmanə.

Bu pərvanələr kimsənin işığına getməz, yəni gecə-gündüz, zamanə, dövrən heç kimə tabe deyil.

²⁴⁵ *Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,*

Şəbdizin belindən tənği açanda...

Burada yaqut - Günəş, şəbdiz - gecə, tənğ - aman yolu, kəhkəşan deməkdir. Yeni səhər açılanda, ulduzlar göyde gözdən itəndə...

²⁴⁶ *Yeddi rus soyundan tərptədi ordu.*

O zaman Rusiya yeddi vilayətə bölünürdü.

²⁴⁷ *Tarixlə, təqvimlə hərba gedirlər,*

Hesabda bir ayı təxir edirlər.

Yəni onlar tarix və təqvim üzvüylə uğurlu-uğursuz saati təyin etməklə başlayır və bu astronomik hesablama üçün bir ay yubanırlar.

²⁴⁸ *Zəhər ki, vücuda salır zəlzələ,*

Sağalır yenə də başqa zəhərlə.

Təbətətdə zəhərlənməni bədənə başqa bir zəhər vurmaqla da müalicə edirlər; burada həmin tibbi əməliyyata işarə olunur.

²⁴⁹ *Daşlarda nizə qan çeşməsi açar.*

Bir orman göyərdir yay ilə oxlar.

Burada daşlar dedikdə döyüşçülərin daş kimi bərk sinələri nəzərdə tutulur. Yəni nizə, mızraq döyüşçülərin daş sinələrindən qan bulağı açmış və o bulağın ətrafında nizə, ox meşəsi bitmişdir.

²⁵⁰ *Aslantək alışıdım sağrı yırtmağa,*

Tülküək baxmaram yağlı quyruğa.

Yəni mən müharibədə aslan kimi pəncə-pəncəyə vuruşuram, tülkü kimi hiyləgərliklə məşğul olmuram.

²⁵¹ *Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan*

Oturdu buza o soyuqqanlıdan.

Yəni bu müharibə çox igidləri məhv etdi. Buza oturmaq - burada soyumaq, ölmək deməkdir.

²⁵² *Firuzə rəngli tağ ertəsi günü,*

Dağ-daşdan ucaldı yaqut güzgünü.

Firuzə rəngli tağ - göy, səma; yaqut güzgu - Günəş. Yəni ertəsi günü dağın arxasından Günəş doğdu.

²⁵³ *Öpüşün qapısı bununla belə,*

Bağlanmış Səmərqənd çubuqlarıyla.

Yəni dodaqlarım gözəl, öpüşüm çox şirinsə də, lakin onların qapısı Səmərqənd ağacı ilə bərk bağlanmışdır, oradan öpüş içəri girə bilməz.

²⁵⁴ *Mənimlə bir cınaq çəksə gül, çiçək,*

"Aparım" sözünü unutsun gərək.

Yəni güllər də mənim gözəlliyimlə bəhsə girişə bilməz; mən öz gözəlliyimlə hər zaman güllərdən, çiçəklərdən üstünəm.

²⁵⁵ *Bu müşkin xalimla çinli bağrıyam,*

Falca Rum qəlbinin şən çırağıyam.

Burada müşkin xal - qara, çinli bağı - ağ vücuda, ağ sifətə yaraşır deməkdir. Yəni fala baxdırımsam, bəxtimə Rum qəlbi, yəni İskəndər düşmüşdür. Rum qəlbinin şən çırağıyam - yeni məhəbbətim İskəndərin ürəyindədir, İskəndərin xoşuna gəlmişəm.

²⁵⁶ *Əqiq möhr üstünü basmamışdı pas,*

Saf üzük qaşım deşməmiş almas.

Yəni o qız hələ bakirə idi, o vaxta qədər ona kişi əli toxunmamışdı.

²⁵⁷ *Gecəydi o yerdə, qaranlıq diyar*

Müşkü ud yerinə etdi ixtiyar.

Orijinalda "qaranlıq diyar" deyil, "yarımsıqlı diyar"dır. Yəni gecə olanda o diyar ağ udu (işığı) deyil, qara müşkü (qaranlığı) seçdi.

²⁵⁸ *Kinindən olmuş göy dəli, zəncirli,*

Zəncinin yerinə keçdi kəşmirli.

Yəni göyün halı zəncirli dəli kimi qarışdı. Ağ sifətli kəşmirli qara bədənli zəncini əvəz etdi: hava işıqlandı.

²⁵⁹ *Əjdər quyruğunda gizləndi Aytək.*

Dini rəvayətlərdə Ayın tutulması əjdahanın onu tutub gizlətməsi ilə izah edilir. Buna görə də Ay tutularkən əjdahanı guya qorxudub qovmaq üçün mis qablara döyüb hay-küy salarmışlar. Misrənin mənası: İskəndər Zülqərnəyn zülmata getdi.

²⁶⁰ *Açmış bu mədəni başqa bir şair.*

Burada Nizami Firdovsini nəzərdə tutur.

²⁶¹ *Heyvan tapmadısa, kədər yox bunda,*

Heyvantək ölmədi heyvan yolunda.

Burada birinci və üçüncü "heyvan" - abi-həyat, dirilik suyu mənasındadır. Yəni İskəndər dirilik suyunu tapmadısa da, bundan incimədi və çox şükür etdi ki, heyvan suyu, yəni dirilik suyu yolunda heyvan kimi ölmədi.

²⁶² *Bu incə nüktədən bildi tacidar:*

Torpaqdır, onu bu torpaq doyurar.

Yəni bu mənalı hekayədən şah anladı ki, şahlığın tamamını yalnız qəbir torpağı doydurur.

²⁶³ *Birini günbəddən salır quyuya,*

Birini balıqdan ucaldır Aya.

Yəni bu dünya birini göydən yerə endirir, birini yerdən göyə qaldırır - birini alçaldır, birini yüksəldir.

²⁶⁴ *Hər yerdə o qoca, o sənət əri,*

Yanlış söyləmişdi doğru sözləri,

Yanlışə yenidən vurdum bir bəzək,

O qoca şairdən üzr istəyərk.

Qoca şair - Firdovsidir. Yəni Firdovsi İskəndər dastanını yanlış rəvayətlər üzrə bəzətmişdi. Mən bunu doğru dastan üzrə bir də bəzədim (yenidən işlədim) ki, bunun üçün də Firdovsidən üzr istəyirəm.

²⁶⁵ *Dünyanı yumuş bu üçüncü dəniz,*

Nəsara dinindən etmiş tərtemiz.

Mifoloji rəvayətə görə, üç dəniz - birinci asiman, göy, ikinci - dünyanı qaplayan mühit dənizi, üçüncü - havada sallanan dənizdir. Bunun suyu dünyanı yumaqdadır.

Nəsara dini - Allahı üç ünsürdə (ata, oğul, ruhül-qüds) ibarət hesab edən xristianlıq.

²⁶⁶ *Uca, dik başını Müştəri öpər,
Təslis və tərbiə cəvahir saçan,
Üçbucaq oturdan, dördlü koturan.*

Yəni Müştəri ulduzu kimi yüksəkdə olan, baxışları gövhər saçan. Tərbi - dördlənə; burada bardaş qurub oturma; təslis - üçlənə; burada məclisdəkiləri üçbucaq şəklində oturtma; sağda, solda və qabaqda.

²⁶⁷ *Bitincə gövhəri aldım hüzurə,
Gövhəri hədiyyə verdim gövhərə.*

Yəni "Şərəfnamə"ni yazıb qurtardıqdan sonra Nüsrətəddinə ithaf etdim. Beytdə əvvəlki iki "gövhər" sözü "Şərəfnamə"ni, sonuncu "gövhər" isə Nüsrətəddin Atabəyi bildirir.

İQBALNAMƏ

KAMİLLİK ZİRVƏSİ

Dünya mədəniyyət tarixinin zənginliyi sonsuz bir ümmanı xatırladır. Bu sonsuz ümman insan zəkasının bəhrəsi olan nadir elm, fəlsəfə və sənət inciləri ilə dolu zəngin xəzinədir. İnsanlığın dərin ehtiram və məhəbbətlə qoruyub saxladığı və yaşatdığı bu mənəvi mədəniyyət xəzinəsində orta əsr Azərbaycan fəlsəfi poeziyasının ən görkəmli nümayəndəsi, Şərqi və Qərbi əsrlər boyu məftun etmiş Nizami Gəncəvinin insanpərvər yaradıcılığı xüsusi yer tutur.

Fəlsəfənin müxtəlif müddəalarını fəvqəladə gözəl ədəbi formalarda ifadə etməkdə Şərq mədəniyyətinin bəşəriyyət qarşısında böyük xidməti var. Dahi İbn Sina Aristotelin "Poetika" əsərinə yazdığı şərhə yunan mədəniyyətindən fərqli olaraq Şərq üçün mahiyyətə insani olan fəlsəfi poeziyanın səciyyəviliyindən bəhs edir. Bu poeziyanın yüksək inkişaf zirvələrinə çatması Şərq mədəniyyətinin çiçəklənmə dövrünə - orta əsr Şərq intibahı dövrünə düşür. Nizami də daxil olmaqla bu dövrün dahi alim, mütəfəkkir və sənətkarları öz yaradıcılıqlarını yüksək kamala yetmiş, nəcib əxlaqi sifətlər, əql və gözəllik daşıyıcısı İnsana həsr etmişlər. "İqbalnamə"nin də əsas qəhrəmanı adı böyük hərfə yazılan İnsan obrazıdır. Bəlkə məhz buna görə Nizami belə bir qəhrəmanı sərkərdə, hökmdar və elm havadarı kimi şöhrət tapmış Makedoniyalı İskəndərin surətində verir. Poemanın əsas məqsədi isə insanın səadətində xidmət, bu səadətə təminatmə yollarını arayıb tapmaqdır.

"İqbalnamə"də bir-biri ilə üzvi surətdə bağlı üç istiqamət, üç məqsəd izlənilir: İnsan ağılının, zəkasının və bununla əlaqədar elmin, fəlsəfənin tərənnümü və təbliği; insanın yüksək əxlaqi keyfiyyətlərinin tərənnümü və təbliği; insan xoşbəxtliyini təmin edən, zülmə və bədxahlığa son qoyan ədalətin, azad, bərabər və dost insanların cəmiyyətinin tərənnümü və təbliği.

Nizami "Xəmsə"sinin özəyini təşkil edən bu üç ayrılmaz xətt "İqbalnamə"də özünün ən yüksək fəlsəfi-bədii ifadəsini tapır və poemanın müxtəlif hekayələrinin əsas məzmununu təşkil edir.

Böyük mütəfəkkirin dünyagörüşünü heç cür dövrün hakim ortodoksal dini dünyagörüşü çərçivəsilə məhdudlaşdırma bilmərik. Filosof şair dinlə əlaqədar məsələləri islam ruhaniləri mövqeyindən yox, ruhanilər tərəfindən çox vaxt kafir damğası vurulmuş məşhur Şərq filosofları Fərabə, İbn Sina, Bəhmənyar mövqeyindən işıqlandırır.

"İqbalnamə" XII əsrdə yazılıb və bu dövrdə yazılan bütün başqa əsrlər

kimi o da bir sıra ithaflarla - Allahın, peyğəmbərin, dövrün

hökmdarlarının şənino yazılmış mədhiyələrlə başlayır. Lakin Nizaminin ənənə üzrə yazdığı mədhiyələri hər şeydən əvvəl böyük mütəfəkkirin humanizmi və özünəməxsus bir səciyyə daşıyan rəşadətçiliyi ilə fərqlənir. Məsələn, minacət (Allahı mədh) əslində ağılın mədhinə çevrilir:

Ağıl bir yerdə ki, xəzinə tapar
Allahın adını eyləyər açar,
Allah ağıllıya nəvazişkardır,
Ağılsızlara da əlacı vardır.

Şairin dövründə hökm sürən mürtəcə ruhanilərin kor-korano inamı ağıla qarşı qoyaraq, elmi, fəlsəfəni və xüsusən məntiqi küfrə eyniləşdirmələrini və bu yolun yolçularını amansız təqib etmələrini nəzərə alsaq, ağıl və elmi bu şəkildə tərənnüm edən Nizaminin bir vətəndaş kimi qorxmazlığı, mərdliyi daha çox çarpır və onun orta əsr şəraitində təbliğ etdiyi rəşadətçiliyin əhəmiyyətini müasirlərimiz daha düzgün qiymətləndirə bilərlər.

Nizami yaradıcılığı yüksək inkişaf pilləsinə qalxmış orta əsr Şərq və Azərbaycan mədəni intibahının məhsulu idi. Lakin nəzərə almalıyıq ki, bu intibah kəskin, əzəmətli və ideoloji mübarizədə qələbə çalır, onun nümayəndələri isə çox vaxt canlarından belə keçərək əqidələrini müdafiə və təbliğ edirdilər. Yeri gəlmişkən, poemanın girişində şaha ithafə nəzər salaraq. Şair şahla öz bərabəri kimi danışır, şaha özünü necə aparmaq barədə məsləhət verir. Burada şahlara nəinki itaət görünür, əksinə, onlar tənqid atəşinə tutulur:

Boşdur çox şahların ancaq başlan, ...
Zəlitək qan sorub ləzzət alırlar.

Nizaminin ənənə üzrə yazdığı mədhiyələr öz ideya məzmununa görə daha çox nəsihətnamə adlana bilər. Bunlarda şair itaətkar kimi yox, mərifət öyrədən müəllim kimi çıxış edir. Nizaminin şahlara itaətçiliyi ilə bağlı ədəbiyyatşünaslıqda ara-sıra rast gəlinən fikirləri isə səhv hesab edirik.

"İqbalnamə" orta əsr fəlsəfi poeziyasına məxsus tərzdə qurulub. Yüksək bədii formada yazılmış hekayələr bir-birilə əvəz olunur və əsərin süjetini açaraq oxucunu heyran edir. Burada mütəfəkkirin fəlsəfi konsepsiyasının məğzini insanın əxlaqi və intellektual kamilliyinin cəmiyyətin sosial kamilliyi ilə tamamlanması ideyası təşkil edir.

Ayrı-ayrı hekayələrdə bu ümumi konsepsiya ilə yanaşı, biz filosof şairin dünyagörüşünün müxtəlif cəhətlərini açan, nisbətən konkret məsələlərin qoyuluşunu və şərhini də tapırıq. Məsələn, Arşimed ilə çinli kəməzin, Qibtli Mariyənin hekayələrində əsas məqsəd elmin, ağılın təbliğidir. Eyni zamanda birinci hekayədə səhvət pislənir, həqiqi insani sevgiyə isə bəraət qazandırılır.

Yoxsul çörəkçinin hekayəsi və onun varlanması haqda danışarkən Nizami tələndən söhbət açır, tələni maddi aləmin, ulduzların qanunauyğun hərəkətilə bağlayır və ulduzların sirrini açmağı poemada Valisə (qədim yunan filosofu Falesə) həvalə edir.

Orta əsr dünyagörüşünə müvafiq olaraq Nizami tələ və qəzavü-qədəri insan üzərində hökmran hesab edir. Qəzavü-qədərlə mübarizədə insan gücsüzdür. Məhz buradan da Nizami qəhrəmanın fələyə qarşı, bəlkə də özü tərəfindən tamamilə dərk olunmamış, etirazı irəliləyən. Məcnunun səhraya qaçması, İskəndərin şahlıqdan imtinası fələyin zülmünə etiraz deyilmi?

Poemada fələk "qəddar", "oyunbaz", "qanıqon", "tələk" və başqa təşbehlərlə xarakterizə edilir. Fələyə qarşı ən güclü etirazı İskəndərin vaxtsız ölümü doğurur. Nizami öz qəhrəmanı ilə birlikdə yer üzərində həyatın çox qısa olduğundan şikayətlənir. İskəndərin ölümü səhnəsində oxucu qarşısında iki əzabkeş dayanır: İskəndər və Nizami özü.

Şərq, eləcə də dünya ədəbiyyatında Allah və fələyin bir-birinə münasibəti problemi öz daxili ziddiyyətlərinə görə ən maraqlı problemlərdən biridir. Fələyi adətən bütün şərlərin törədilməsində günahlandırır, onu hətta çox vaxt şərlə eyniləşdirirlər, Allah isə pak təsəvvür edilir.

"Alimlərin Hümmüzi inkar etmələri və həlak olmalarının hekayəsin"də həsəd, alçaqlıq, yalan kimi mənfi sifətlər pislənir. Eyni ideyalar sonrakı "Əflatunun çalğı aləti qayırması" hekayəsində də təbliğ edilir. Burada da həsəd, özündən bədgümanlıq pislənir. Lakin bu hekayədə Ərəstu sonra öz səhvini başa düşdüyü üçün əfv edilir. Hekayə böyük insan hünərinin mədhinə həsr edilmişdir. Sokrat İskəndərə deyir:

Kim qane olarsa bir ovuc dəno
Dönməz dəyirmanək sənin dövrəno?
Arpa çörəyincə edib qənaət,
Buğda çörəyincə çəkməyəm minnət.

Yəni dünya nemətlərindən əl çəkmək insana zülm və zalımlıq hökm sürən dünyada öz mənliliyini, insani ləyaqətini qorumaq üçün lazımdır. Nizami qəhrəmanlarında tərkidünyalığa meyli də buradan doğur. Nizami qəhrəmanları

tərki-dünyalığa behişt naminə yox, bu dünyada insani ləyaqəti qorumaq, insan qürurunu itirməmək naminə meyl edir, əza qane olurlar. Eyni zamanda, hekayədə əxlaqi paklıq, təmizlik, nəcabət ideyaları da Sokratın dili ilə təbliğ və tərənnüm edilir.

İskəndərə mənəvi, əxlaqi paklıq öyrədən Sokratın hekayəsindən sonra, Nizami öz qəhrəmanını və onunla bərabər saysız-hesabsız oxucusunu yenə də əqlin qulluğuna dəvət edir. İskəndərlə hind aliminin görüşü zamanı Nizami mahirənə bir şəkildə, sual-cavab yolu ilə, dövrü üçün bir sıra mühüm fəlsəfi və elmi məsələlər qoyur. Məsələn, din öyrədirdi ki, Allahın varlığı ağılla dərk edilə bilər. Hindli alim isə şahdan Allahın varlığı, mahiyyəti və yeri haqda ağıllı dəlillərlə əsaslandırılmış sübut tələb edir, bizim kainatdan başqa bir kainatın olması, o dünya, insanın canı, rəya, bədnəzər haqda suallar verir. İskəndər hindliyə dini qane edəcək cavablar verir, bir tərəfdən "əqildə görünməz şeyə yer yoxdur" deyirsə, digər tərəfdən din tərəfindən qəbul edilmiş təsəvvürlərdən kənar çıxarılan qılınc və təşt, yəni edam gözləməsini də onun və başqalarının nəzərinə çatdırır. İskəndərin hindliyə cavabları Nizami dövründəki Şərq elminin və bu elmə əsaslanan fəlsəfənin səviyyəsini əks etdirir.

Qədim yunan elminin Ərəstu, Bəlinas, Sokrat, Əflatun, Valis, İrfuriyus kimi nümayəndələrini bir yerdə toplayan böyük mütəfəkkir onları orta əsr fəlsəfə və elminin ən ümdə və mühüm məsələləri haqda fikir söyləməyə, qoca kainatın tarixindən danışmağa məcbur edir. Maraqlı burasıdır ki, Nizami qəhrəmanları - filosofları dilləndirərək

onların fikrini çox vaxt olduğu kimi yox, Şərq fəlsəfəsi cərəyanlarına uyğun şəkildə verir. Orta əsr ərəb dilli fəlsəfəçilər, məlum olduğu kimi, qədim yunan fəlsəfəsinə dair əsərləri tərcümə və təfsir edərək, bu fəlsəfəni qədim və orta əsr Şərq fəlsəfi fikriylə birləşdirib, yeni orijinal keyfiyyətli təlim yaratmışlar. Nizami poeməsindəki məclisdə də yunan alim və filosoflarının adından söylənən fikirlər, orta əsr klassik ərəb dilli fəlsəfə süzgecindən keçirilən və böyük mütəfəkkiri bu və ya digər şəkildə xüsusilə maraqlandıran fikirlərdir. Nizami qəhrəmanların dili ilə müxtəlif müddəaları sadalayıb qarşı-qarşıya qoyarkən, açıq və dolaylı yollarla oxucusunu öz dünyagörüşünə bələd edir, ona feodal cəmiyyətdə hökm sürən, əhəmiyyətli kimi qəbul edilmiş fikirlərə qarşı öz şübhələrini, inamsızlığını aşılamağa çalışır.

Poemada qoyulmuş məsələlər, onların izahı, aydın və örtülü şəkildə, Nizami azad fikirliliyini, onun elmi-fəlsəfi görüşlərinin, xüsusən dinə münasibətinin tarixən mütərəqqi olduğunu açıq nümayiş etdirir. Əgər hindli alim ilə söhbətdə şah "haqqı düşüncədə olmaz axtarmaq" və onu siriqləməz

pərdə hesab edərdisə, yeni məclisdə fələyin "sirrini" ortaya qoyur və onu açmağa cəhd göstərir: "Yaradılış necə olub? İlk tərkib nədir? Dünyadakı dəyişiklik necə baş verib?" Yeni məclisdə söhbət bu məsələlər ətrafında gedir.

İlk xilqət haqqında birinci Ərəstu söz açır. O, yaradılışın başlanğıcını və əsasını hərəkətdə görür. Alim hərəkətdən odun yaranmasını, oddan havanın, havadan suyun, suyun xiltından isə torpağın yaranmasını, bunların qarışmasından da nəbatət və heyvanatın əmələ gəlməsini söyləyir. Valis hər şeyin əsasında olan ilk cəvhəri suda görür, su və hərəkət dörd ünsürü və dünyanı yaradır. Bəlinas əvvəl yerin yaranması və sonra onda hərəkət vasitəsilə dörd ünsürün əmələ gəlməsini qəbul edir. Əgər Ərəstu, Valis və Bəlinas ilk yaradılışdan danışarkən hərəkət və dörd ünsürü əsas götürür, Yaradandan söhbət açmırlarsa, Sokrat bunların içində birinci olaraq Yaradandan danışır. Yaradanın heybətindən bir bulud qalxmış, ondan göy və yer əmələ gəlmişdir söyləyir. Sokratın ardınca Fərfuriyus da Yaradandan və onun yaratdığı cəvhərin suya, suyun isə göyə və yerə çevrilməsindən söhbət açır.

Hürmüz Yaradanın varlığını iqrar edir, lakin ilk xilqətin nə sayaq əmələ gəlməsini bilmədiyini söyləyir. Əflatun dünyanın, Yaradan tərəfindən mayesiz yarandığını qəbul edir.

İskəndər bu məclisi tamamlayaraq Yaradanın varlığını qəbul edir, lakin yaradılışın necə olduğunu dərk edə bilməz sayır. Nizami məclisə yekun vuraraq öz fəlsəfi qayəsini burada işıqlandırır. Nizamının fikrincə, Yaradan hər şeydən əvvəl əqli yaratdı və ona ilk yaradılışın sirrindən başqa dünyanın bütün sirlərini açdı. Nizami bu məclisi tamamlayarkən Xızrın özünə müraciətli dediyi:

Bu gizli sözləri, fikirləri sən .
Nəçin lal dillərə isnad edirsən?

beysi yeddi alim məclisində söylənilən müddəə, iqrar və inkarların, əslində şairi düşündürən fəlsəfi fikirlər olduğuna bizi inandırır, onun bu yolda inamı, tərəddüdü və şübhələri haqda aydın təsəvvür yaradır. Təsəvvüfi deyil ki, Xızrın verdiyi suala cavab kimi aşağıdakı beysi səsələnir:

Dövrün kişiləri nakışidirlər,
Elmə yox, nücumə həvəs edirlər.

Ancaq əsərin orta əsr oxucusu üçün yazıldığını nəzərə alıqda, onun hakim dünyagörüşünə nə cür zərər vurduğunu dərk etmək olar. Poemanın bu

fəslı ardınca gələn "İskəndərin peyğəmbərliyi yetişməsi" fəslı də söylənənlərlə bir daha sübut edir. Həmin fəsildə İskəndər daha yaradılışdan söz açmayıb Yaradanı axtarıb. Əgər əvvəllər İskəndər yaradılış sirri və Yaradanı dərk edilməz hesab edirdisə, indi:

İstədi çalışıb sirləri örtən
Yeddi qat sürməni silsin tamamən.

Maraqlıdır ki, şah ilahi qəzəbə gəlmir, əksinə, mərhəmətli Allah alim və rəhmətli şahın bu axtarışı qarşısında ona peyğəmbərlik bəxş edir. Allah peyğəmbər kimi səfərə çıxan İskəndərdə yenə də dünyəvi büüklərə ehtiyac hissi oyadır. Peyğəmbərlik səfərinə çıxan İskəndər dünyəvi ağıla möhtacdır.

Nizami rəşadətçiliyi və azad fikirliliyi gələcək hadisələrin izahında xüsusilə gözə çarpır. Şah yola dini kitabları yox, Ərəstu, Əflatun və Sokratın yazdığı nəsihətnamələri götürür. Nəsihətnamələri oxuduqca onların arxasında qədim yunan mütəfəkkirlərindən çox Nizami dühasını, Nizami məntiqi və Nizami insansevərliyini görürük; mütəfəkkirin siyasi və etik görüşləri burada geniş planda verilmişdir. Nizami humanizmi və müdrikliyi İskəndərin səfərə çıxarkən anasına etdiyi vəsiyyətdə də özünü göstərir.

Poemanın belə səhnələri İskəndərin bir şah və sərkərdə kimi müdrikliyini nümayiş etdirir, onun yüksək insani keyfiyyətlərini açıq və onu bir nümunə kimi dünya şahlarına və hər şeydən əvvəl, şairlə həmdövr olan şahlara göstərir. İskəndər ədalət səsinə aləmə yayaraq zülm, nadanlıq və bədxahlıqla mübarizəyə qalxır. Ölkələr fəth edərək, xalqları haqqa və ədalətə tabe edərək şah bu üç qüvvədən özünü də, insanları da xilas etməyə çalışır. Onun müharibələri sülhə xidmət edir; o, dağıtmaqdan çox qorxur. Əmin-amanlığın bərpası İskəndərin əsas qayasıdır. Poemada Nizami özünəməxsus sənətkarlıqla İskəndərin tikintilərinin füsunkar gözəlliyindən bəhs edir.

İskəndərin səfərinin təsvirində mütəfəkkir həyatı səhnələrlə yanaşı, alleqoriyadan da geniş istifadə edir. Məsələn, səfər vaxtı İskəndərin əsgərləri iti daşlarla dolu yolu keçərək, yüksək dağın zirvəsinə qalxıb oradan özlərinin sevinclə o biri tərəfə atırlar. Şah alimlərin məsləhətilə bu qoribə görünən hərəkətin səbəbini öyrənməyə bilir. Demə, insanlar qorxunc, düşünlük və ehtiraslarla dolu, əzablı həyat yolunu keçib zirvəyə (zirvə burada kamillik, paklıq rəmzidir) qalxdıqda azad dünyaya çatırlar ki, bu da yaşadığımız dünyanın tərkı deməkdir.

Lakin hadisədən xəbərdar olan şah bu sirri gizli saxlayır, qoşununu tez o yerlərdən çəkib və yenə de insanlara din öyrədə-öyrədə səfərinə davam etdirir.

Burada biz bir daha İskəndərin tərkı-dünyalıqdan uzaq, bu dünya ilə bağlı olduğunu görürük.

Nizami alleqoriya və realist təsvirləri üzvi surətdə birləşdirərək İskəndərin mənəvi yüksəlişini insanların ağılı və mənəvi kamilliyi uğrunda apardığı mübarizə fonunda verir. Əsəri oxuduqca bu iki məqsədi güdən müvazi xətt unudulmamalı və poemanın insanın dünyəvi səadətinə xidməti Nizami oxucularının diqqət mərkəzində olmalıdır.

Kamilliğin zirvəsi ictimai bərabərlik, azad və xoşbəxt insanlar şəhəridir. Bu şəhər nizamişünaslıqda Nizami utopiyası kimi məlumdur. Bu şəhərə çatana qədər şah çox ölkə və möcüzələrə rast gəlir, çox zülmə və nadanlıqlara son qoyur, xeyir və mərifət yayır. İskəndərin susuz səhra əhlilə görüşü, onlara etdiyi xeyirxahlıq, xaqana din qəbul etməsi, dənizin dənəşət doğuran səsinəndən sahildə yaşayan əhalini xilas etməsi, Yəqub səddini bağlaması sanki şahı pillə-pillə ideal şəhərə yaxınlaşdırır.

Şəhər İskəndərin səfərinin sonu və axtarışlarının zirvəsidir. Nizamının ideal cəmiyyət haqqında təlimi ədəbiyyatşünaslıqda və xüsusən nizamişünaslıqda ən geniş işlənmiş problemlərdən biridir. İdeal şəhər və cəmiyyət haqda həmişə qədim dövr, həm də orta əsr Şərqlinin əbidələrində müxtəlif təsvirlərə təsadüf edirik. Yaxın və Orta Şərqdə böyük şöhrət tapmış IX əsr alim və filosofu Fərəbinin "Xeyirxah şəhər" əsərində hətta ideal şəhərlərin müəyyən təsnifatı belə verilir. Bu dövr ədəbiyyatında rastlaşdığımız ideal şəhərlər haqqında yazılan adətən real və eyni zamanda alleqorik mənə daşıyır. Həmin şəhərlər həm həqiqətən ictimai zülmü dəf etmiş insanlar, həm də çirkin mənəvi ehtiraslarına qalib gəlmiş pakların cəmiyyəti kimi düşünülür.

Orta əsr Şərq humanizminin məhsulu olan ideal utopik cəmiyyətlər adətən bu iki funksiyanın ifadəsi kimi çıxış edir. Tarixdən məlumdur ki, kəskin sinfi mübarizə nəticəsində xalq kütlələrinin gücünə əsaslanaraq, Şərqdə ideal dövlətləri bu və ya digər dərəcədə xatırladan demokratik qəmətilər, ismaililər dövlətləri mövcud olub, bunlar və xüsusən Beyləqanda, XI əsrdə kəskin sinfi mübarizə nəticəsində müvəqqəti də olsa yaranan xalq hakimiyyəti, sözsüz ki, Nizamının ideal cəmiyyət nəzəriyyəsini qidalandıran real zəmin idi.

Nizamının kamillik cəmiyyət nəzəriyyəsi fantastik uzaqgörənliyin məhsulu, şair dühasının qeyri-adi tapıntısı deyil. Bu nəzəriyyə Şərq və dünya ictimai-fəlsəfi fikir tarixinin ideal cəmiyyət haqqındakı nəzəriyyələr zəncirində bir halqadır - XII əsrə qədər tarixən mövcud olan bu və ya digər dərəcədə utopik ideala yaxınlaşan, müvəqqəti də olsa ömür sürmüş demokratik dövlətlərin qanunauyğun davamıdır.

Deyilənlər mütəfəkkir şairin "Xəmsə"də inkişaf etdirdiyi və "İqbalnamə"də

tamamladığı görüşlərin tarixi əhəmiyyətini əsla aşağı salmır, əksinə, ümumdünya mədəni inkişafının mütərəqqi axarında Nizaminin iştirakını göstərir.

Nizamiyə görə insanın mənəvi kamilləşməsi cəmiyyətin mənəvi kamilləşməsinin rəhnidir, lakin birinci yalnız ikincinin kamilliyi zamanı özünə tam imkan tapır. Əsil insanların cəmiyyəti üçün ictimai bərabərsizlik, zorakılıq, tamahkarlıq, qanm müharibələr, kin, qorxaqlıq, yaltaqlıq, sevincdə və qəmdə qardaş həmrəyliyinin olmaması, sonsuz mənəvi və ictimai fitnələr qəbuləndir.

"İqbalnamə" "Xəmsə"ni tamamlayır, başa çatdırırsa, ideal cəmiyyət təlimi də "İqbalnamə"dəki axtarışların, istəklərin son zirvəsidir. "Sirlər xəzinəsi"ndən başlamış "İskəndənamə"yədək Nizami hər bir poemasında zorakılığın, nəcib zəhmətkeş xalqa zülm edilməsini, əyri yollarla vərdəvlət yığmağı, tamahkarlığı, qəddarlığı, vicdan alverini, rüşvəti dəfələrlə kəskin tənqid etmiş, adil hakimlər silsiləsi yaratmışdır.

Nizaminin ictimai rifah haqqındakı son təsviri yürüşlərdə əldən düşmüş ordunun və İskəndərin qarşısında canlanan, Günəş şüalarına qorq olmuş, gözəl ab-havaya malik, çəpərsiz bağları, çobansız sürüləri ilə təccüb oyadan hakimsiz bərabərlik və dostluq diyarı olan şəhərdir. Bu şəhəri qoruyan sirlilə qüvvələr oğurları və zorakıları cəzalandırırlar. Şəhərdə ürək istəyən hər şey varsa da, nə qala divarları, nə şəhər darvazaları nəzərə çarpar. Zəngin dükənlər qıfilsızdır.

Bu şəhərin əhalisi həm də qonaqpərvərdir. İskəndərin "Siz nə üçün belə cəsarətsizsiniz?" sualına onlar "Biz zəiflik, ancaq dindarlıq, doğruluq, ayıllıqla işimiz yoxdur" deyə cavab verirlər. O insanlar İskəndərə öz sosial-etik qayalarını izah etdikcə, sanki qarşımızda din və etiqad haqqında Nizami təliminin mahiyyəti canlanır. Başa düşürük ki, mütəfəkkirə görə, "din" bərabərlik və ədalətdir.

Bizdə bərabərdir hamının varı,
Bərabər bölürük bütün malları.
Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs,
Bizdə ağlayana heç kimsə gülməz...
Birini qəzəbli, acıqlı görsək,
Ona məsləhətə eylərik kömək.
Qızıla, gümüşə aldanmaz heç kəs,
Onlar bizim yerdə bir şeyə dəyməz.
Xəsislik bilmərik dünyada bizlər,
Zorla şey almanıq bir arpa qədə.

Gördüyümüz kimi, bu adamların etiqadı həqiqətə əsaslanan ümumi ahəngdarlıqdan başqa bir şey deyildir. Xeyir və ədalətin rəmzi olan bu həqiqət mütəfəkkirin dövründə dillərində "ənəlhəqq", əllərində silah Yer üzərində ədalətin təntənəsi üçün mübarizə aparana xüsusən yaxın və vacib idi.

Diqqətəlayiq cəhətdir ki, bir çox xalqları öz dininə gətirmiş peyğəmbər İskəndər bu məkana yetdikdə öz peyğəmbərliyini unudur. Onun dini burada heç kimə lazım deyildir. Əksinə, o özü bu insanların əqidəsinin əsil mənasını başa düşür ki, bu mənanı da birçox insanlıq sözü ilə ifadə etmək olar. Ömrü boyu uğrunda mübarizə apardığı kamillik artıq İskəndərin qarşısındadır. Şəhəri görərkən İskəndər yolunun sona çatdığını anlayır və Ruma qayıtmağı qərara alır.

Bu şəhərin təsvirini verməklə Nizami öz dünyagörüşünün izahında da son nöqtəni qoyur, çünki bərabərlik şəhəri mübariz humanist Nizaminin də, dövrün zülmə daim mübarizə aparən zəhmətkeş xalqının da istək və arzusunda son zirvədir.

Nizaminin ədalətli cəmiyyət konsepsiyasını uydurma, həyata keçməyəcək arzu, boş fantaziya hesab etmək olmaz. Bir qədər fantastik olsa da, o, gerçək ola biləcək arzunun ifadəsidir və mövcud quruluşla, mövcud siyasət və əxlaqi münasibətlərlə barışmayanlar üçün bələdçi rolunu oynayır. O, öz insani ləyaqətini başa düşərək, zorakılığın və qızılın yox, insanlar arasında xeyirin, dostluğun, məhəbbətin hökm sürməsi uğrunda mübarizə aparana arzunu ifadə edir. O, insan ləyaqətinin mənəvi təmizliklə, başqasına təmənnəsiz kömək etmək, başqasının kədərinə və sevincinə şərik olmaqla ölçüldüyü cəmiyyət uğrunda mübarizə aparana arzunu ifadə edir.

Nizaminin başqa əsərlərində öz əksini tapmış sosial-etik görüşləri ilə birlikdə götürülsə, "İqbalnamə"dəki kamillik təlimi oxucunu ədalət uğrunda daha fəal mübarizəyə çağırır. Nizami idealının bütün dövrlərin insanlarına yaxınlığı və doğmalığının səbəbi də buradadır. Şairin öz sözü ilə desək, "İqbalnamə" dürrə yox, dəryadır. "İqbalnamə"nin təkrar edilməz bədii gözəlliyini yalnız onu dəfələrlə, sevə-sevə oxuyanlar dərk edə bilərlər.

Zümrüd Quluzadə

Harda ki, ağıl bir xəzinə tapar,
 Allahın adını eyləyər açar.
 Allah ağıllıya nəvazişkardır,
 Ağılsızlara da əlacı vardır.
 O, sözün sirrini əyan eyləyər,
 O verər zəlilə, acizə hünər.
 Zahirdən, batından aşikar, nihan,
 Əqlə yol göstərən odur hər zaman.
 O, bu imarətin saqqını tikmiş,
 O, bu karxananın nəqşini çəkmiş.
 Qəlbə də xoş gəlir ondakı qüdrət,
 Əqlə də vacibdir ona itaət.
 Bütün varlıqların fəvqündə durur,
 Varlığı hər şeyi yaradıb qurur.
 Hikməti gizlidir, hökmü aşikar,
 Onun tərifinə dil aciz qalar.
 Əsli pak, zətə pak, təkdir vücudu,
 Nə oddur, nə torpaq, nə yel, nə də su.
 Varlıqlar hamısı onun möhtacı,
 Onunsa heç kəsə yox ehtiyacı.
 Yeddi qat içində nə var binadan,
 Min alqış ona ki, odur yaradan!
 Ona qovuşmağa yol yoxdur fəqət,
 Əqlə, düşüncəyə sığmaz bu hikmət.
 Desək ki, göydədir o pərvərdigar,
 Ona təzim edən yer tənha qalar.
 Yox, əgər yerdədir, söyləsək, allah,
 Şəni alçalmaq olmaz mı günah?!
 Məbudun zətindən danışan zaman
 Axtarma nə göydə, nə yerdə məkan.
 Əgər qüdrətindən deyib-danışsaq,
 Hökmünə tabedir bu göy, bu torpaq.
 Hər bir kərəminə, qəzəbinə sən
 Naşükür olmayıb, baş əyməlisən.
 Birinin könlündə yandırır çıraq,
 Birinin könlünə çəkər dərdlə dağ.
 Birinə saraylar verər fələkdən,

Birini quyuya salar yüksəkdən,
 Birdir hüzurunda onun çox, ya az,
 Böyüyü, kiçiyi əsla ayırmaz.
 Onun qarşısında çöp kimidir dağ,
 Hökmünə bağlıdır ölmək, yaşamaq,
 Heç bir kəs torpağa dil verə bilməz,
 Nəqş vura bilməz suya da heç kəs².
 Təkcə o yaradar torpaqdan insan,
 Tək odur suya da naxışlar vuran.
 Azanın yoluna nur saçan odur,
 Bağlı qapıları ilk açan odur.
 Sakin, mütləhərrik, - nə var dünyada;
 Varlığı bağlıdır o böyük ada.
 Hökmüylə yaranmış bütün kainat,
 Bütün canlılara o verir həyat.
 Ondan ad almışdır bu varlıq tamam,
 O, tamdır, qalanlar nə var - natamam.

MİNACAT

Bəndəyə əl tutan sənşən, ilahi,
 Yoxdur səndən başqa onun pənahı.
 Olmuş-olacağı sənşən yaradan,
 Sənin kərəminə möhtacdır insan.
 Lütf elə, əlini mənə də uzat,
 Mənə öz qovğamdan özün ver nicat.
 Sənşən, pərvərdigar, hər bir muradım,
 Səndən hasil olar hər bir muradım.
 Mərhəmət görərsə səndən bir insan.
 Nə göydən qorxar o, nə də ulduzdan.
 Sən varkən ehtiyac yoxdur göylərə.
 Asiman var ikən kim baxar yərə.
 Varkən bu dünyada hər cürə büsat,
 Behiştə nə üçün axtaraq həyat?
 İnanma ki, cənnət burdan şən olsun,
 Deyirsən yaxşıdır, sən deyən olsun.
 Biza də behiştə bir yer ayır sən,

Sil pis naxışları düşüncəmizdən.
 Biz öz çarəmizi bilmirik əsla.
 Hansı yol yaxşıdır apar o yola.
 Səni ümid ilə hey axtarmaqda
 Kimisi qarada, kimisi ağda¹.
 Bir meyvə dərməkçin sənin bağından,
 Hərə bir qapıda cəlləyir fəğan.
 Məndə cəsarət yox sənə söz deyim,
 - Onu ver,- deyərək bir şey istəyim.
 Diləyim yerinə yetsə hər kəsdən.
 Görürəm o deyil, sənşən lütf edən.
 Sənin mövcudata yox ehtiyacın,
 Onların hamısı sənin möhtacın.
 Sən ki, dostluq ilə çıxdın qarşıma,
 Bigənəlik külü tökmə başıma.
 Feyzindən işıq ver gözlərimə sən,
 Qoy olum asudə özgə gözlərdən.
 Pərvanə olmuşam şəbçirəğına.
 Bir quşam, qonmuşam sənin bağına.
 Bu kiçik bəndəni salma gözündən.
 Böyüksən, kömək et böyüklüklə sən.
 Mən nəyəm, bir zərrə - gözəl görünməz,
 Səndən nur almışdır o zərrə - sönməz.
 Sənin qüdrətinlə aşkar olmuşam,
 Hər bir xəzinəyə açar olmuşam.
 Köhnə hekayəti çatdırdım sona,
 Başlasın təzə söz indi cövlənə⁴.
 Saldın ilk sözümü sən dildən-dilə,
 Bu sən addımı da yetir mənzilə⁵.
 Ziya saç, qoy qəlbim işıqla dolsun,
 İncə mətləblərə o, güzgülə olsun.
 Bu çətin yollarda budur məqsədim:
 Sənin bəyəndiyin bir yolla gedim.
 Elə kömək et ki, işlərimə sən.
 Özün şad olasan dediklərimdən.
 Mən öz xoşum ilə gəlmiş öünə,
 İtaət cəlləyim peyğəmbərinə

SONUNCU PEYÇƏMBƏRİN TƏRİFİ

Nə bir taxt istədi Məhəmməd, nə tac,
 Qılıncı çox aldı şahlardan xərac.
 Yox, yox, səhv elədim, o böyük nəbi
 Həm taxt sahibiydi, həm tac sahibi.
 Onun taxtı idi bütün bu əflak,
 Başının müqəddəs tacıydı "ləvlak"⁶.
 Mələk simalıydı, allahtanıyan,
 Bizə də allahı o verdi nişan.
 Bizləri cənnətə odur aparın,
 Cəhənnəm odundan odur qurtarın.
 Parlayıb nur saçdı bu kainatda,
 Bənzərdi Zülmatda abi-həyata⁷.
 Uca qalxmasaydı ərşin tağından,
 Kimdi kainatın sirrini açan?⁸
 Mənəvi bir töhfə o verib bizə,
 Ərşin sovuqatını göndərib bizə.
 Yolunun torpağı olan başımız
 Dəyməz başındakı bir tükə yalnız.
 Bizim halımıza qəlbədən yanaraq
 Gündüz günəş oldu, gecələr çıraq.
 Hər sınıq ürəyin odur pənahı,
 Odur bağışladan hər bir günahı.
 Dahidir, böyükdür o dahilərdən,
 Üstündür, yüksəkdir hər peyçəmbərdən.
 Cənnətdən torpağa gəldisə edəm,
 O qoydu torpaqdan cənnətə qədəm⁹.
 Aytək çıxdı Yusif quyudan əgər,
 Nur saçdı quyudan o, aya qədəm¹⁰.
 Xızra abi-həyat oldusa qismət,
 Həyat çeşməsindən keçdi Məhəmməd¹¹.
 Yunisi uddusa balıq bir zaman,
 Ona söcdə etdi balıqla ilan¹².
 Davuddan yadigar tək bir zirh var,
 Məhəmməd yüz zirh qoyub yadigar¹³.
 Süleymanın taxtı gəldisə bada,
 Məhəmməd əbədi qaldı dünyada.

İsanın beşiyi göyə qovuşdu,
 Məhəmmədsə özü göylərə uçdu¹⁴.
 Tur dağı Musaya oldusa eyvan,
 Məhəmmədin qəsri yarandı nurdan¹⁵.
 Şəminin önündə durub çıraqlar,
 Səndən işıq istər, səndən pay umar.
 Şəffaf bir çeşməsən, təmiz bir bulaq
 Özünü suyunla yuyub bu torpaq.
 Bu quru torpağın sədəsi sənsən,
 Bu xəstə dünyanın şəfası sənsən.
 Həkim sən, aydıncı düşüncən, zəkan,
 Əlində allahın hökmü bir dərman.
 Məxlunun gözüncə sən işıq verdin,
 Göydə mələklərə yaraşlıq verdin.
 Adın möhür kimi sözə ziyyətdir,
 Camından hər qotrə əbədiyyətdir.
 Ondən birçə udum içərsə hər kəs,
 Dünyada dərd bilməz, əziyyətdə bilməz.
 Elə et ki, olsun o dadlı şəərbət
 Bu yazıq bəndəyə - mənə də qismət.

KİTABIN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Dolanıb döndükə qoca ruzigar,
 Özünə bir yeni müəllim arar.
 Köhnə havaları dəyişər tamam,
 O yeni nəğmələr bəstələr müdam.
 Dövrən oyunbaztək oynar bir müddət,
 Çıxarar pərdədən bir təzə surət.
 Edib füsunkarlıq bu surət ilə,
 Xalqı əyləndirər bir zaman belə.
 Onu da qocaldıb dövrən itirər,
 Səhnəyə yeni bir surət götürər.
 Təzə şairlər də təzə xətt ilə
 Köhnə tarixləri təzələr belə.
 Hər dövrün olar bir usta bağbanı,
 Bəsləyib böyüdər körpə fidanı.
 Bir gövhər hüsnünü itirə əgər,

Daşdan baş qaldırır başqa bir gövhər.
 Gəlinimdə olan şuxluq, təravət
 Peykərşünaslara cəylər kifayət 16.
 Təzə olmasaydı bu əsər, yəqin
 Təzə bir söz demək olardı çətin.
 Bir harın at idim bir zaman mən də,
 Zəhmətlə, zillətlə düşdüm kəməndə.
 Hər bir xəzinədə var məndən nişan,
 Ancaq, heç olmasın ki, deyiləm cavan!
 Gənclik - təzə nallı, harın, köhlən at,
 Qocaldın - nal qızır, düşür öldən at.
 Kürədən çıxanda güzgü bərq vurur,
 Fəqət sınıan zaman zirehə yarar¹⁷.
 Söz, sənət eşqilə çırpınan ürək
 Alır sirdaş kimi ilhamdan kömək.
 Düşüncəm beynimin qızıl qanından
 İncitək incə söz alardı hər an.
 Çünki gizləndə bir ilhamçım vardı,
 Mənimlə örtülüb söz danışardı.
 Susmuşdur sirdaşım xeyli zamandır,
 Mən də söz tapmıram, halım yamandır.
 Bir də ki, sözümlə dinləyib duyan
 Bizi tərək eləyib, gedib dünyadan.
 Şah Arslan torpaqda, qəbirdə ikən,
 Necə söz söyləyim, şer yazım mən?
 Şah əgər lütf ilə etsə mərhəmət,
 Yeni söz deməyə cəylərəm cürət.
 Bu dar keçidlərdə dörd məni aldı,
 Bədənim sustaldı, rəngim saraldı,
 Yolumu tufantək tutdu fikirlər,
 Gözümdə qalmadı yuxudan əsər.
 Gecə, dar qəlblərdən qara bir gecə,
 Yollar baş tükündən daha da incə!
 Belə bir gecədə mümkündürmü səfər?
 Heç belə bir yolda quyu seçilər?
 Zülmətə bürünmüş keşikçixana,
 Həmlə eləmişdir fil pasibana¹⁸.
 Bir ahu balası doğmuşdur çəmən,

Müşk-ənbər saçmada öz göbəyindən¹⁹.
 Nə pərvanə şamdan uzaq dayanır,
 Nə də ki, şam ondan uzaqda yanır.
 Bir belə gecədə otumuşam tək,
 Kağızda yazılar qara gecətok.
 Dürr üçün qovvastək suya batırdım,
 Gah seçib götürür, gah da atırdım...²⁰
 Gecədən bir qədər keçmiş olardı,
 Hələ qaranlıqda, sübhə çox vardı,
 Fələyin köhləni olub tənğəfəs²¹,
 Xoruzlar banlamır, gəlməyir bir səs.
 Daxmada gecənin hörüklərindən
 Yeddi rəng ipəklər toxuyuram mən²².
 Bu lacivərd küpdən mən də İsatək
 İplər çıxarıram hər an rəngbərəng²³.
 Əvvəldən bəsləyib tərbiyə verən
 Bir nəcib insandır məni yetirən:
 Mötəbər bir şəxsdir o Xoylu İmad;
 Qalxmaq istəyəndə o edər imdad.
 Səxası dünyanı salmış heyrətə,
 Dürklə bəzək vurmuş o, səxavətə.
 Bu qoca dünyada ona tay hanı
 Ki, sözü, səxası tutsun cahanı?
 Onda Müştərini görürək hər an,
 Vurar üzüyünə Ütarid nişan²⁴.
 Əfsus ki, bəxtimin sərkəşliyindən,
 Gizləyir bu dünya o zatı məndən.
 İşlərim düyünlü, nəsimim dörd-qəm,
 Nə yaxın bir dost var, nə də bir həmdəm.
 Məgər neçə uşaq tutar bir mama?
 Bir ağac nə qədər yetirər xurma²⁵?
 Yuxusuz, ac-susuz qalib o gecə,
 Bu mavi deryada üzürdüm təkə²⁶.
 Gecə gecə deyil, dibsiz bir quyu,
 Ayı da, günü də udmuşdu suyu²⁷.
 Gecənin bağrını yarmışdı zülmət,
 Kölgə eləyirdi işığa töhmət.
 Atmışım kəməndlə, şahın bəxtindən.

Əmlik ceyranları ovlamışam mən²⁸.
 Əngin dənizlərə mən tor atmışam,
 Bu torla növbənöv balıq tutmuşam²⁹.
 Xoş görüb bəxtini şahın rəsəddə,
 Mən sözə başladım xoş bir səəddə.
 Vuruşur önümdə Çin ilə Həbəş³⁰,
 Şaha edəcəyəm onları peşkəş.
 O qorxunc gecədə süstləşərdim mən,
 Tutmasaydı şahın bəxti əlimdən.
 Çatdı mədəninə gövhər axtaran,
 Könül azad oldu qəmədən, qubardan.
 Qızıl çadırını günəş ucaltdı.
 İpləri dağların başına atdı.
 Gecəki əzabı unutmaq üçün
 Bir məclis bəzədim mən də həmin gün.
 Ariflər bəyənen bir yer seçərək,
 Orda bir taxt qurdum mən sultanlartək.
 Yeni bir üsulla büsat quruldu,
 Düşüncəm məclisə xidmətçi oldu.
 Şərabım, reyhanım, məzəm, həmdəmim
 Sözümdü, fikrimdi, qəlbimdi mənim
 Qızıqıb coşduqca beynim şərabdan.
 Gəldi səxavətə söz də bu zaman³¹.
 İlham buludlarım çəkdi nərelər,
 Gövhərşünaslara yağdırdı gövhər³².
 İki şey cəsərət istər insandan:
 Biri od, biri də yırtıcı aslan.
 Sanki həmcins imiş odla aslan da,
 Nə düşsə məhv edər bunlar bir anda.
 Taleyim açıldı, öldüm bəxtəvər,
 Zöhrə dəf göndərdi, Müstəri dəftər³³.
 Lütfdən gah bəzək yaradırəm mən,
 Gah hikmət saçırım söz xəzinəmədən.
 Saçdığım gövhərlə bəzəndi cahan,
 Çünki var şah kimi bir gövhər alan.
 Yenidən mədəmə mən əl uzatdım,
 Gedib xəzinənin məğzinə çatdım³⁴.
 Heç yaxşı iş deyil yalan danışmaq,

Bu qızıl, bu da od, ərit, yoxla, bax!
 Neçə vaxt ağ rəngə lacivərd qatdım,
 Bitdi "Şərəfnamə", murada çatdım.
 Coşdu Çin naxışlı şerim, sənətim,
 Gör hara qalxacaq mənim şöhrətim!
 Gör əvvəl nə əkdim, gör bitdi nələr,
 Sınığı bu sayaq bitişdirərlər³⁵.
 Neçə il olar ki, gövhər sevənlər
 Axtarib tapmayıb bir belə gövhər.
 Axır ki, tapıldı bir gövhər satan,
 Yaxşı mal alınar satıcısından.
 Padişah əmr etdi: bəzənsin bir bağ,
 Sərvlər çəməndə gətirsin növraq.
 Qəlbi nurlu şahın şərafına mən
 Güc alıb idrakın şəfəqlərindən,
 Bir sərv bəzədim ki, məclis şad olsun,
 Onun şərafinə bədələr dolsun.
 Şer yox, mənasız nəzm yazanlar
 Çətinlik çəkməzlər, onlara nə var?
 Daşlardan cəvahir çıxaran ancaq
 Bilir ki, çətinidir gözəl söz tapmaq.
 Bu incə xəyallar məni coşdurdu,
 Könlümün atəşi beynimə vurdu.
 Öz tüstüm başıma qalxdıqca mənim,
 Quruyub qaxaca döndü bədənim.
 Gəlinə bu gözəl gəlin hasilə
 Məndə səbr görək, şahda hövsələ.
 Sözə bax, baş alıb hara ucalır,
 Mən nələr deyirəm, o nələr çalır?
 Bilmirəm bu qədər füsunkar sözlər
 Babil quyusundan çıxır nə təhər?³⁶
 Zöhrəyə o "Zənd"i kimlər öyrətdi,
 Oxuyub Harutu tamam bənd etdi?³⁷
 Şehirli nəğməmədən Zərdüşt xar oldu.
 Səndü çox "Zənd"lərin alovu, odu³⁸.
 Dəryaya dürr saçsın qotrə buradan,
 Qoy xurma daşısın Bəsrə buradan³⁹.
 Bu altıkünc tağda bir buludam mən,

Səpərim hər yana su cıyırımdən⁴⁰.
 Bitkitək pay alır hamı suyumdan.
 Yağışım sərvlər yetirir hər an⁴¹.
 Kölgətək işıqdan kim çəksə zərər.
 Əlbəttə, həmişə ondan çəkinər.
 Çəşməmdən feyziyəb olsa da çoxu,
 Getmir gözlərinə həsəddən yuxu⁴².
 Mənim meyxanamdan içərlər şərab⁴³,
 Mənim sözlərimdən bağlarlar kitab.
 Bu feyzi onunçün qazandım ki, mən
 Əsla su içmədim yad bir çəşmədən⁴⁴.
 Xəlvətdə poladdan sildim ki, pası,
 Yaquət rəngi alsın onun aynası⁴⁵.
 Silib bu aynanı parlatdım par-par,
 Yerdən toz-torpağı külək aparar.
 O Çin üzvlü nigar, bilmirsən məgər
 Rumun qalasını necə fəth edər?
 Xəzinə kəşf etmək istəsə biri.
 Görək unutmasın çətinlikləri!
 Xəzinə kəşf etmək istəsən əgər,
 Hər bir çətinliyə tab et, sənə gər!
 Məsəl var, deyərlər, eşit, qulaq as:
 "Viranə ocaqdan heç tüstü çıxmaz!"
 Yuxu var, əvvəlcə çox qorxunc olur,
 Gün doğur, ürəyin fərəhlə dolur.
 Qəlbə qorxu salan çox şeylər üçün
 İnsan şükr eləyir axırda bir gün.
 Nə çoxdur şairlik iddia edən, -
 Qorxuram meydanda qan tökülməkdən.
 Yayın ortasında çox yağsa yağış,
 Elə soyuq düşər, sanki dönüb qış.
 Havaya yağışdan nəm çöksə əgər,
 Günəş o çirkələri silib məhv edər.
 Payız yetişdikdə, bilir ki, hər kəs,
 Daha lətif külək, incə meh əsməz.
 Artıq rütubətdən törəyər vəba,
 Tənəffüs çətindir belə havada.
 Bundan qurtarmaqçün qalayarlar od,

Tökərlər bu oda səndəl, gül və ud.
 Təbimlə şaha ud yandıraram mən,
 Daha başqa bir iş gəlməz əlimdən.
 Allah məni ona bəndə xəlq etmiş.
 İtaətdən başqa bilmərəm bir iş.
 Dünyagörmüş adam, - yaxşı ya yaman,-
 Şikayət eyləməz öz ruzgarından.
 Bu dünya heç kəslə deyil həməvaz,
 Səzəndələr kimi bir hava çalmaz.
 O, sazda görərsə ipək bir teli,
 Qırıb atmaq üçün uzanar əli.
 İpək yetirməkdə iki cür qurd var,
 Ziddir odla sutək həmişə onlar.
 Biri baramanı toxuyur bir-bir,
 O biri karvanla ipək məhv edir.
 Pətəkdə iki cür arı var müdam,
 Necə ki, əldədar pərvanəni şəm,-
 Biri yem daşıyar hey axşam-səhər,
 O biri gizlincə o yemdən yeyər.
 Bal verən arının bircəsi, yəqin,
 Yüzündən yaxşıdır bal yeyənlərin.
 Hələ can almamış əcəl, turactək:
 "Dad, məni tutdular!" - çığırır dad çək⁴⁶.
 Tamahkar dünyadan nə ummaq olar.
 Ya səni yandırar, ya da çiy saxlar,
 Qaynayıb coşarsan, yanarsan dərdədən,
 Qaynayıb coşmasan, çiy qalarsan sən.
 Fələk - yeddibaşlı qorxunc əjdaha,
 Bircə zərbə vursa, məhv oldun daha⁴⁷.
 Xəlbirə bənzəyəcn təştdir asıman,
 Sən bir xəlbir torpaq, o da bir təşt qan⁴⁸.
 O, təştdən su töksə başına nahaq,
 Sən ələ xəlbirtək üstünə torpaq.
 Torpaq da, çəşmə də olan bir yerdə
 Lazımdır, əlbət ki, təşt də, xəlbir də.
 Bu göy rəngli küpün çox hiyləsi var,
 İçindən görərsən yüz cür rəng çıxar⁴⁹.
 Küpə bir cadugər minər, deyərlər,

Bu küpə minmişdir yüz min cadugər⁵⁰.
 Fələk hesabını gəl etmə nahaq,
 Alçağı yüksəkdir, yüksəyi alçaq.
 O gah altda olur, gah üstdə olur,
 Ona alt-üst demək daha doğrudur.
 Əbəsdir fələklə bəhsə girişmək,
 Heç kəslə həmahəng olmayıb fələk.
 Atdığı hər addım fənddir, kələkdir,
 İşləri büsbütün oyundur, rəngdir!
 Birini göylərə ucaldır bəzən,
 Bəzən də qul edir onu görürsən.
 Tülkütkək geydirər qırmızı papaq,
 Sonra qara itə yedirdər ancaq.
 Nədir dörd yol üstə məskən düzəltmək?⁵²
 Nədir qarın güdmək dördəyaqlıtkək?
 Dörd balıq qeydindən qurtaranda biz,
 Asudə yatarıq səssiz-səmirsiz⁵³.
 Yölüstü mənzildir bu köhnə torpaq,
 İkiçə qapısı var onun ancaq:
 Giriş qapısından girərsə hər kəs.
 Çıxış qapısından çıxmaya bilməz.
 Bədbəxtidir bu dərin quyuda qalan,
 Qar kimi düşərək donub buz olan.
 Xoşbəxtdir şimşəktək yalnız bir anda
 Parlayıb sönlənlər fani cahanda.
 Nə lazım dünyada fərsiz bir şamtkək
 Gecələr uzununu can verib sönmək?
 Etibar etməyən öz gəmisinə
 Gərək əvvəlcədən üzümək öyrənə.
 Tələsən adama köhlən at gərək,
 Yabıyla nə qədər o yol gedəcək?
 Hiylədən pozulub, korlanıb dünya,
 Nə qəlbədə qan qoymuş, nə üzədə həya.
 Fələk o fələkdir: dağ çəkib hədər,
 Bizi gah saraldar, gah da göyərdər.
 Hər pərdədə yalnız o adam çalar
 Ki, ola pərdədən yaxşı xəbərdar⁵⁴.
 Düz yolu yaxşı bir rəhbər göstərər,
 Mən yola çıxıram, bəs hanı rəhbər?

Elə bir pis vaxtda gələcək ölüm
 Ki, bezmiş olacaq dünyadan könlüm.
 Qəflət qoşun çəkib gələcək birdən,
 Yatağa baş qoyub yatacağam mən.
 Xəyal dünyasına edib tamaşa
 Ömrü yuxu kimi vururam başa.
 Belə qol-qanadla olarmı uçmaq?
 Hara çatdıracaq belə əl-ayaq?
 Belə dörd müxalif yol a ayrıcından
 Çıxmaram, ya qoca olum, ya cavan⁵⁵.
 Qocalıq ədası göstərsəm əgər,
 Məndən bu cavanlar üz döndərərlər.
 Cavanlıq eləsəm bu bədənlə mən
 Gərək başqasından bərc əlam bədən.
 Yaxşısı budur ki, olam hər zaman
 Qoca ilə qoca, cavanla cavan.
 Açam bu dünyünü bəlkə birtəhər,
 Məndən dost-əşnalər inciməyələr.

SÖZÜN TƏRİFİ VƏ PADŞAHLARA NƏSİHƏT

Dəniz dalğalanıb gələrsə fəyzə,
 Sədəfdən dürr alıb çıxardar üzə⁵⁶.
 Yenidən dövlətüm başımdan aşdı.
 Dövlətli ürəyim sözlə dostlaşdı.
 Qaranlıq çəkildi, doğdu gözəl gün,
 Şux səhər açıldı şux bülbül üçün.
 Oyandı yenidən, bəxtim oldu yar,
 Gör indi şad könlüm nələr yaradar?
 Tələ birisinə verərsə açar,
 O, qara daşdan da gövhər çıxarar.
 Hər günə ruzigar dedik əzəldən.
 Birində cəlo var, o birində dən.
 Varlıq pərgarının ulu rəhbəri
 Mənə söz mülkünü verəndən bəri,
 Xeyli düşündüm ki, bu ölkəni mən
 Bəs kimə tapşırım özüm gedərkən?

Bir şəhər yaratsam, baxtım olsa yar,
 Kim olsun bəs ona sonra şəhriyar?⁵⁷
 Əqlim söylədi ki: - Belə şəxs görək
 Tanınsın dünyada məruf insantək.
 Elə lütəkər əl ola ki, onda,
 Misli tapılmaya bütün cahanda.
 Gərək qarışqaya azca yem verə,
 Filə də fil payı seçib göndərə.
 Olmaya sərsəri, xam adamlartək
 Əlindən gəlməyə qələm də çərtmək.
 Qarışqa yemiylə fili yemləyə,
 Cəbrayıl rütbəsi verə milçəyə.
 Bütün bəxti dönmüş şahların, əlbət,
 Ölçü bilməzlikdən olub bəxti bəd.
 Baş ilə ayağı pis fərq etmişlər,
 Məst olub, tacı da qoyub getmişlər.
 Kiçik çox pay almış, böyük az almış,
 Böyüyün qiyməti belə azalmış!
 Mənasız səxavət göstərsə hər kəs,
 Yırtıq təbil kimi çıxaracaq səs.
 Ölçü-biçi bilsən hər bir işdə sən,
 Böyük hesabları düz həll edərsən-
 Mətahı böləndə sən elə böl ki,
 Aparanın ağır olmasın yükü.
 Qoyma qoca şaha gənc üstün gələ,
 Şiruyə Pərvizi öldürdü belə⁵⁸.
 Qocaman ağaca mişar çəkmə sən.
 Zöhhak bunun üçün düşdü təxtindən⁵⁹.
 Hökmdar ölçüylə bəxş edə gərək
 Odu da, suyu da, - güntək, buludtək.
 Əliylə dürr saç a o, dənizlərə,
 Dağlarda torpağı lələ döndərə.
 Harda bayrağını ucaltsa göyə
 Kəsədən paylaya bol-bol hədiyyə.
 İdrak sahibidir, şükür allaha,
 Naz da, nəvaziş də yaraşır şaha.
 Dağlardan ta saman çöpünə qədər
 Hər şeyin hər zaman qədrini bilər.
 Hər kəsə də nə qədər varsa ləyaqət,

O qədər göstərə ona səxavət.
 Odur ki, çox-çoxdur mədh edənləri,
 Dünyada yox misli, yox bərabəri.
 Çoxları istədi "İqbalnamə"ni,
 Tək ona həsr etdim mən bu naməni⁶⁰.
 Çünki tanıdığım bütün şahlardan
 Tək odur əməyə düz qiymət qoyan.
 Boşdur çox şahların ancaq başları,
 Nahaq çox kəsdirmiş onlar başları.
 Hay-küy çox, heç bir şey yoxdur süfrədə,
 Dönüb bədənləri quru cəsədə.
 Onlarda bir tacir təbiəti var,
 Zəlitək qan sorub ləzzət alarlar.
 Dəniztək düşüncəm, dürtək sözlərim,
 Ləl ilə doludur mənim əsərim.
 Şah özü sərrafdır, qədrini bilər,
 Sözümün rütbəsi qat-qat yüksələr.

PADŞAHIN TƏRİFİ

Deyirlər: göylərdə bir ağ xoruz var,
 O, orşin altında tutubdur qərar.
 Deyirlər: o xoruz banlar hər səhər,
 Yerdəki xoruzlar ona səs verər⁶¹.
 Bilin ki, göylərin o quşu mənəm,
 Hər səhər oyadar quşları nəğməm.
 Şəhərin quşları ötər hər səhər,
 "Dünyanı dindirən odur" deyirlər.
 Nizami, durma, gəl, xəzinəni aç,
 Bəsdir bu Gəncədə qalıbsan möhtac.
 Bir ov vurubsansa, çıxar meydana⁶²,
 Bir xəzinən varsa, göstər cahana!
 Belə xəzinəni bəxt verər ancaq,
 Xəzinən dünyanı nurlandıracaq.
 Vurubsan qızıla şah sikkəsini⁶³,
 Xütbə de, vüqarla ucalt səsini.
 O, elə şahdır ki, dövründə nə var,
 Onun şöhrətiylə edər iftixar.
 Ucadır, igiddir hər hökmdardan

Məlik Nüsrətəddin, o şanlı sultan.
 Zəkada o, Mosul hökəmranıdır,
 Mərdlikdə şahların Qədrəxanıdır.
 Şövkətdə, zəkada Mahmud kimidir,
 Polad yumşaltmaqda Davud kimidir.
 Almış fərmanını Mahmudilərdən,
 Həsəbi, nəsbəbi Davudilərdən⁶⁴.
 Meyvəli bahardır, sinəsində gül.
 Söz qoşur şəninə qumru və bülbül.
 Məclislər içində təzə bahartək
 Dürr, dirhəm paylayar o, otək-otək.
 Tünd şərab qədəhə tökülsə əgər,
 Ləl lacivərdə şəbxun eyləyər⁶⁵.
 Suya qılınc vurub, od saçan zaman
 Buludlar günəşi qoruyar ondan.
 Tərhanı ov üçün qalxarsa, yəqin
 Tərhanı dad çəkər göydə fələyin.
 Fəzada uçarsa əgər üqabı⁶⁶,
 Ya Ayı ovlayar, ya afitabı.
 Həni bu dövrandə elə bir insan,
 Oğurlaya bilsin bir sifət ondan?
 Ayın şüasını ip bilən naşı
 Oğrunun, əlbət ki, əzilər başı.
 Göl ilə sərabı tanımayanlar
 Yolda susuzluqdan taqətsiz qalar.
 Ayı göydə fətir eyləyib güman
 Çoxları quyuya düşüblər, inan⁶⁷.
 Mələyə bənzəyər divlər kənardan,
 Div zülmətdən törər, mələksə nurdan⁶⁸.
 Allaha niyəndir bizim hökəmdar,
 Mehr, vəfa ilə dolu qəlbi var.
 Tək məni salmayıb müşkülə bu iş,
 Kim ona layiqli mədhiyyə demiş?
 Nəçün Bişgin demiş ona bu dövran?
 O ki mehribandır bütün şahlardan.
 Bişgin kəlməsini dürüst yazsalar,
 Ona layiq bir ad Keypişin olar⁶⁹.
 Keypişin desələr, layiqdir, əlbət,
 Həm Key nişanlıdır, həm Keyxasiyyə.
 O, abad eləmiş dünya yurdunu,

Xeyrini görənlər bilirlər bunu.
 Qopdu bir zəlzələ, göyü oynatdı,
 Şəhərlər dağılıb yerlərə batdı⁷⁰.
 Dağ-daş sarsılıraq, qopub uçanda
 Fələk toz altında qaldı bir anda.
 Ruzğarın etdiyi oyunbazlıqdan
 Sanki alt-üst oldu torpaq, asiman.
 Surun gur səsinə balıq qorxaraq
 Atıldı öküzdən bir xeyli uzaq⁷¹.
 Fələk zəncirinin hələqləritək
 Yerini də bəndləri ayrıldı tək-tək.
 Azdı yollarını gur axan sular.
 Dağlar çarpışmaqdan bitab oldular.
 Yusiflər gözüncə sanki batdı mil,
 Sanki aşib-daşib Misri basdı Nil⁷².
 Heç bir göz salamat qalmadı, inan,
 Mətm sürməsinə qərq oldu cahan.
 Nə qədər xəzinə batdı o gecə,
 O şənbə gecəsi yox oldu Gəncə.
 Həni: kişi, qadın, qoca ya cavan
 Qopardı dəşətli fəryadla fəğan.
 Bircə sap gövhəri sağ gördü səhər,
 O düzdü yenidən saplara gövhər⁷³.
 Bu gövhər kanının baxtı yar oldu,
 O bəla ölkədən tez kənar oldu.
 Az zaman içində bu viran ölkə
 Keçdi abadlıqda Rumu da bəlkə.
 Baxmayın zəlzələ qorapar tufan,
 Ölkəni bir anda elədi viran,-
 Görün ki, nə sayaq qadir hökəmdar
 Pozulmuş cəlalı etdi bərqərar!
 Palçıq barları tamən sökdürdü,
 Yerində qızıldan divar hördürdü.
 Xəzinə sərf edib, verdi təmtəraq,
 Sayılı ölkədən dörd oldu uzaq.
 Bağçalar salındı, evlər dikəldi,
 Hər evdən yüz çıraq işığı gəldi.
 O ki, bu torpağı eylədi abad.
 Dərgahı heç zaman olmasın bərbad.

TƏZİM XİTABƏSİ

Nə gözəl günəşsən, ta uzaqlardan
Edirsən bizimçün hər şeyi ayan.
Işıq cinsindəndir hərçənd ki, çıraq,
Işıqsız çıraq da görünməz ancaq.
Əsil tacıdarlıq, düşün, yaxşı bil,
Yüzlərə tac yığıb saxlamaq deyil.
Hökmüdar odur ki, hər başa müdam
Mərhəmət göstərib, tac eəd ənam.
İnsanı azdıran xəyalları sən
Başlardan qılıncla rədd etməsən.
Ucalsa bir şahın fikri, bayrağı,
Şad olar ordusu, yurdu, torpağı.
Sənin bayrağına bəzəkdir zəfər,
Gücünlə yox oldu dərdlər, sitəmlər.
Kəyanlar köçüblər indi dünyadan,
Yerləri boş deyil, sənəndir hökmüran.
Ölkədə bu xalqa rəhbər oldun sən,
Fitrətin gözəldir sənin əzəldən.
İndi bu dünyada sənəndir tacıdar,
Əlinlə tac qoyar başına şahlar.
Çatmaz ədalətdə sənə Pişdad,
Keyxosrov, Keykavus, nə də Keyqubad!
Yeddi firuzəli bu qəsrə sən
Haqqa, ədalətə vüsət verməsin⁷⁴.
Bir qədəh mey verir sənə Nizami,
Gərək nuş edəsən Keykavus kimi.
Bu tusi qədəhlə Mahmuda bildir
"Şahnamə"nin qədri-qiyəməti nədir!⁷⁵
İki xəzinənin varisi, hökmən,
Səxavətdə sənəndir, söz deməkdə mən⁷⁶.
Borc əgər vaxtında ödənilməsə,
Qaydadır: varisdən çatar varisə⁷⁷.
Mən elə söz dedim - deməmiş heç kəs,
Bir iş gör - olmasın ona heç əvəz.
Mənə əqlim çatıb bu işdə dada,
Müvəffəq olasan sən oxumaqda.

yar etsək bu iki gözəl niyyəti,
Birsə on artacaq sözün qiyməti!
Bağında reyhandır mənim bu əsər,
Sənin cyvanını qəndiltək bəzər.
Məclis qur, bu meylə doldur kasanı,
Şöləsi, nəşəsi durultsun qanı.
Sən mey iç, götürmə heç bir bəhanə,
Ağzım möhürlüdür üz vurma mənə.
Damağın çağ olsun, bəxtin də cavan,
Cahanda olasan Cahən pəhləvan.
Bu dünya, bu dövrən sənə yar olsun,
Ruzgarın həmişə xoş ruzgar olsun!
Göylər ülvyyətdən düşməz heç zaman,
Sən də göylər kimi uca olasan.
Qılının kəskindir gün şöləsindən,
Göyü də yer kimi sən ram edibdən.
Parlaq qılincından məhv olsun yağı,
Səndən qüdrət alsın Kəyan bayrağı.
Böyük bir iş üçün, bil, ey hökmüdar,
Göndərdim, doğrudur, mən bir yadigar,
Sən özün əbədi bir yadigar qal,
Dediyim bu sözü daim yada sal!

KİTABIN BAŞLANMASI

Yunanlı filosof, zəkada nadir,
Çıxartdı mədəndən belə cəvahir:
Bir dəfə dünyanı səyahət edəndə
İskəndər keçərək neçə ölkədəndə,
Gəlib öz yerinə, yurduna çatdı,
Doğma vətəninə nurla parlatdı.
Ağıl hər bir sirsə yol tapsın deyə.
O verdi fikrini elmə, biliyə,
Xəyalı göyləri gəzdirdi, dolaşdı,
Bağlı qapıların sirsini açdı.
Bəyəndi pəhləvi, yunan və dəri
Dilində yazılmış bir çox əsəri.
Bir də fars dilində şahənə dəftər

Olmuşdu dilində su kimi əzbər,
 İstər Rum elində, istər Yunanda,
 Dünya dillərində nə var cahanda.
 Buyurdu tərcümə edilsin bütün
 Bilik xəznəsini doldurmaq üçün.
 Dürr yığdı elm üçün bir-bir hər yandan.
 Bunlardan yaratdı böyük bir ümman.
 Onun yaratdığı birinci əsər
 Dünyaşünaslıqdan verirdi xəbər.
 O biri - ruhani sirlərə açar,
 Onunla yunanlar əbədi yaşar.
 Bir də "İskəndərin qeydləri"dir,
 Mum kimi yumşalar bununla dəmir.
 Kin, qəzəb, mərhəmət nədir - bilərlər,
 Fələyin sirrindən tutarlar xəbər.
 O gövhər kanını yox edib ruzgar,
 Bircə "İntiyaxis" qalıb yadigar⁷⁸.
 Neçə əql övladı nur yaya yaya,
 O şahın rəyilə gəldi dünyaya.
 O böyük, ağıllı, ayıq hökmüdar
 Öz şahlıq taxtında tutarkən qərar,
 Əmr etdi, verildi belə bir fərman:
 "Alimdir gözümədə ən əziz insan!
 Elmlə, hünərlə! - Başqa cür heç kəs
 Heç kəsə üstünlük eləyə bilməz!
 Rütbələr içində seçilir biri -
 Hamıdan ucadır alimin yeri!"
 Belə qərar verdi: yanında ancaq
 Hər kəs öz elmiylə bir yer tutacaq.
 Hamı elmə, fənnə elədi rəğbət.
 Çünki elmə təşviq edirdi dövlət.
 Elmə qiymət qoydu böyük hökmüdar.
 Elm ilə ucaldı dünyada Yunan.
 Onun tacü təxti indi yoxsa da,
 Elm ilə məşhurdur bütün dünyada.
 Qəsrinin bürcləri göyə dəyərdi,
 Haqqın cəlalına o, baş əyərdi.
 Hücrəsi ziynətsiz, bərsiz-bəzəksiz,

Bir dəri üstündə o, çökərdi diz.
 Söyüddən qurulmuş sadə bir otaq,
 Yerliyi ağappaq, tərtemiz torpaq.
 Könlü bu dünyadan doyduğu zaman
 İbadətəxanaya olardı rəvan.
 Tacını götürüb, bir xeyli müddət
 Elərdi ürəkdən haqqa ibadət.
 Üzünü sürtərək təmiz torpağa
 Başları tanrıya o yalvarmağa.
 Keçmiş günlər üçün şükr eləyərək,
 Gələcək işlərə dilərdi kömək.
 Bütün qazandığı qalibiyyəti
 Sanardı allahın bir inayəti.
 Allaha şahənə dua edərdi,
 Özü də duaya layiq bir ərdi.
 Könüldən gəlməyən dua, yaxşı bil,
 Mənasız bir işdir, ibadət deyil.
 Sidq ilə ibadət eləsə insan
 Nəümid qayıtmaz haqq dərğahından.
 İskəndər belə bir düz yolla getdi,
 Odur ki, cahanı tamam fəth etdi.
 Qafil şahlar kimi keyfə dalaraq,
 Yaxşını, yamanı gözündən iraq
 Qoymazdı... O, zülmə verməzdi imkan,
 Saxları dünyada daim bir mizan.
 Qocalar, cavanlar, uşaqlar üçün
 Açıqdı qapısı onun bütün gün.
 Özünə düzlüyü eləyib şüar,
 O, yeddi ölkəyə oldu hökmüdar.
 Tədbir soruşardı iş bilənlərdən.
 Odur ki, olmuşdu özü işbilən.
 Yoxsa rum papaqlı bir türk nə sayaq
 Çinə, Hindistana basardı ayaq?⁷⁹
 Deyirlər, getsəydi o bir yer üstə,
 Yanında hazırdı bu altı dəstə:
 Minlərcə ən möhkəm, mərd qılıncıvuran
 Durardı əmrində onun hər zaman,
 Əfsunda Harutu vurub keçənlər,

Neçə əfsun quran, neçə cadugər⁴⁰,
 Elə nitqlər ki, dilləri atəş,
 Heyrandı onlara səmada günəş.
 Alim, uzaqgörən hikmətşünaslar,
 Saysız, hesabsızdı qiymətşünaslar,
 Qoca zahidlər də vardı bir qədər,
 Dua elərdilər onlar gecələr.
 Peyğəmbərlərə də gətirib pənah.
 Almışdı orduya onlardan da şah.
 Bir işi dünyə düşsə, hər zaman
 Kömək istəyirdi daim bunlardan.
 Bu altı dəstədən məclis qurardı,
 Onlardan iş üçün tədbir sorardı.
 Hər kəs bildiyini açıb deyərək,
 Ona öz işində edərdi kömək.
 Bu qədər köməkçi edib məsləhət.
 Düynü açardı onlar, nəhayət.
 Yaşlı kişilərin məsləhətilə,
 Xoştale ulduzun hərəkətilə
 Gördüyü tədbirlər düz çıxan zaman,
 Çatardı məqsədə qadir hökmüran.
 Ona rast gələndə bir qatı düşməni,
 Vuruşda işləri bərkə düşərəkən,
 Qızılı salardı işə ən əvvəl,
 Qızıltək eylərdi işi təmiz həll.
 Qızıl iş görməsə, iş olsa mahal,
 Qılınca atardı əlini dərhal
 Qılınca etməsəydi bu işə çara,
 İş tapşırırdı əfsunçulara.
 Bir iş görməsəydi onlar da əgər,
 Köməyə gələrdi onda natiqlər.
 Söz də etməsəydi düşməni təsir,
 Alimlər yığışib görərdi tədbir.
 Onlar da qalsaydı tədbirdə naçar,
 Zahidlər allaha yalvarardılar.
 Bu da verməsəydi əgər səmərə,
 Həvalə edərdi peyğəmbərlərə.
 İşə gəlməsəydi heç biri hərgah.

Haqqə gətirərdi axırda pənah.
 Bəxti yar olardı o şahə müdam,
 İşinə verərdi xeyr ilə əncam.
 Keçdiyi yollara edərdi diqqət,
 Gördüyü şeylərdən alardı ibrət.
 Kəfdən, əyləncədən ovçuluğadək
 Heç şeyə baxmazdı bir oyuncaqtək..
 Şah içki məclisi düzəltdi bir gün,
 Şadlığa qər qətədi dünyanı bütün.
 Müğönnilər gəldi, çalanlar gəldi,
 Ucsuz-bucaqsız bir məclis düzəltdi.
 Məclisdə bir gözəl oxuyan vardı,
 Şah ona daima nəzər salardı:
 Libası yeddi rəng zərif ipəkədən.
 Ərişi, argacı güldən, çiçəkədən,
 O qəşəng paltara edib tamaşa,
 Heyran qalmış idi xanəndəyə şah.
 Paltar günəş kimi par-par yanırdı,
 Ancaq ki, xam bezdən astarı vardı.
 O paltar sahibi bir xeyli müddət
 Ömr etdi, hər yanda qazandı şöhrət.
 Soldurdu, toz-torpaq vermədi aman.
 O zərif paltarı köhnəltdi zaman.
 Tikişlər sökülüb, bəndlər boşaldı,
 Xanəndə oxuyub çalmaqdan qaldı.
 Gördü çox köhnədir əynində paltar.
 Astarı üz etdi, üzü də astar.
 Bu bədrəng paltarı şah görən zaman
 Ona açıqlanıb dedi: "Anadan,
 Atıb qızılgülün ləçəklərini,
 Bəzədin tikanla ətəklərini,
 Niyə palaz oldu geydiyin ipək?
 Gövhərşünaslara şəvə nə gərək?"
 Xanəndə baş əyib təzim cəldi,
 Başına, canına and içib dedi:
 "Həman o libasdır bu, ey hökmüdar,
 Diqqətlə nəzər sal, özüdü ki, var.
 Dəyişməyib ovda, inan ki, heç nə,

Astarı çevrilib ancaq üzünə.
 Üzü köhnəlmişdi, gizlətdim mən də,
 Çünki utanardım şahım görəndə..."
 Bu sözlər o şaha eylədi əsər.
 Heyrətlə dayanıb baxdı bir qədər.
 Şaha xoş göründü ondakı xislət,
 Ona bəxş elədi hədiyyə-xələt.
 Söylədi, təsirdən qəhərlənərək:
 "Sırrımız gizləndə saxlansın görək!
 Bizim iç-üzümüz açılsa əgər,
 Dünyanı üfunət basar, bürüyər!
 Madam ki, o rumi ipək bir rəngmiş.
 İçdən belə çirkin, üzdən qəşəngmiş,
 Gümüş məcməidə görək biz nahaq
 Bir qara ud kimi çəşub daşmayaq"⁸¹.
 Ud, söyüd küllüylə yoxsa gözəllər
 Dişini ağardıb bizə gülərlər..."⁸².

İSKƏNDƏRİN BAŞQIRXAN QUL İLƏ ƏHVALATI

Ey müğənni, çal bir könül nəğməsi,
 Titrətsin göyləri ərgönun səsi.
 Elə bir hava ki, ürəyi açsın,
 Qaranlıq gecəyə şəfəqlər saçsın!
 Gözəl söz nəqqəşi məharət ilə
 İskəndər adını nəqş etmiş belə:
 "İki qərn sahibi" qoymuş namını,
 Çünki Şərqdən, Qərbdən almış kamını"⁸³.
 Deyirlər ki, qoşa hörüyü varmış,
 Onu kürəyinə daim atarmış"⁸⁴.
 Deyirlər, görübmiş bir belə rəya,
 Gündən iki qərnı alıbmış guya"⁸⁵.
 Başqa rəvayətdə deyirlər yeno:
 İskəndər yaşamış iki qərnin"⁸⁶
 Dünya filosofu Əbu Məşər də
 "Üluf" ad qoyduğu məşhur əsərdə

Yazır ki: "İskəndər öldüyü zaman.
 Bu böyük itkidən çox qəmgin olan
 Yunanlar onu çox sevdiklərindən,
 Çəkildilər kağıza şəklini həmədən.
 Onun surətini nəqş edən rəssam
 Şəkli layiqiylə eyləyib tamam,
 Çəkibmiş yanında bir cüt də heykəl.
 Sağ yanda bir gözəl, solda bir gözəl.
 Heykəlin başında bir cüt də qəşəng
 Buynuzlar çəkibmiş rəssam rəngbərəng.
 Bunları görərək bir heyotşünas,
 Bir cüt mələk ilə edibmiş qiyas.
 Vücut xələf edəndə çünki allah da
 Mələklər oturdar iki yanında.
 Ay üzlü İskəndər gözəlmiş əslən,
 Daha gözəlləşmiş bu şəkillərdən.
 Paylanmış bu şəkil bütün ellərə,
 Onun şöhrətini yaymış hər yərə.
 Bu şəkli seyr edən hər el, hər diyar
 Rumlu ustaları alqışlamışlar.
 Ərəblər bu şəkli seyr eləyərkən
 Dəyişik salmışlar onları səhvən.
 İskəndər bilmişlər o gündən bəri
 Buynuzlu çəkilməmiş mələkləri.
 Odur ki, şübhəyə düşmüş ərəblər,
 "Zülqərneyn" ləqəbi almış İskəndər"⁸⁷.
 Başqa bir bilici deyir ki, onun
 Qulaqları varmış hoddindən uzun.
 Dürdən taca bənzər qınları varmış.
 İki qulağına o qın taxarmış"⁸⁸.
 Onları xəzinə kimi güdərkək,
 Möhkəm gizlədərmiş bir xəzinətək.
 Başını qırخان bir qulundan qeyri
 Kimsənin bu sirdən yoxmuş xəbəri.
 Ancaq ki, həmin qul öldüyü zaman
 İskəndər tapdı bir özgə başqırخان.
 Şahın hüzurunda təzim edərək,
 Başladı saçını qırxmağa dəllək.

Xəlvətdə saçını qıraraq qurtaracaq,
 Şah ona yavaşdan dedi: "Bura bax.
 Bilsəm, qulaqların sirrini əgər
 Eşidib dünyada səndən bir nəfər,
 Bir qulaqburması gələrdim sənə,
 Daha sirr açmazsan bir özgəsinə".
 Bunu qulağında o sırğa etdi,
 Yaxın dostlardan da sirri gizlətdi.
 Bu sözü kimsəyə osla açmadan,
 Saxladı küftrək könlündə pünhan.
 Bu sirrin dərdindən saraldı ancaq,
 Çünki çox çətindir sirri saxlamaq.
 Bir gün bərk darıxdı, çölə üz qoydu,
 Gördü ki, çöldə var dərin bir quyu.
 Dərdini quyuya eylədi izhar:
 "İskəndərin uzun qulaqları var!"
 Qəlbinin o yanar atəşi söndü,
 Ürəyi dincəldi, evinə döndü.
 Yənə də sirrini saxladı möhkəm,
 Ağzının möhrünü açmadı bir dəm.
 Bu işdən keçmədi o qədər zaman,
 Bir qamış göyərdi həmin quyudan.
 Bu qamış böyüdü, xeyli boy atdı,
 Əlini o gizlin sirrə uzatdı.
 Bir gün də bir çoban ordan keçəndə,
 Gördü o qamışı quyu içində.
 Əyilib qamışı kəsərək çoban,
 Doğrayıb bir tütək qayırdı ondan.
 Qəm-qüssə bilmədən onu çalırdı,
 Tütəyi çaldıqca təzzət alırdı.
 Bir gün o səhraya çıxdı padişah,
 Uzaqda bir çoban göründü naghah,
 Çobanın çaldığı neyi eşitdi,
 Çölləri üstünə qalxmış zənn etdi.
 Çünki neyin səsi deyirdi aşkar:
 "İskəndərin uzun qulaqları var!.."
 O, neyin səsinə od tutub yandı,
 Muma döndərərdi hirsli poladı.

Toxtayıb yerində durdu bir qədər.
 Sonra səsə sarı getdi İskəndər.
 Çağıraraq çobanı soruşdu ondan,
 Tütəyin sirrini danışdı çoban:
 "Gördüm ki, bitib bu qamış quyuda,
 Şəkər qamıştək, şirin bir suda.
 Mən kəsib doğradım öz əlim ilə,
 Kəsilməsəydi o, gəlməzdi dilə.
 Cansızdır, onunla qızır bədənim.
 Dilsizdir, ancaq ki, dilimdir mənim..."
 Şahı çox heyrətə saldı bu dastan,
 Dönüb vətəninə qayıtdı ordan.
 Xəlvətdə oturub o, fərman verdi,
 Dəlləyin dalınca adam göndərdi.
 Söylədi ona ki: "Tez elə boyan,
 De görüm, bu sirri kimə açıbsan?
 De görüm, nə cürə eləyib hünər
 Bu sirri özgəyə veribsən xəbər?
 Səni bağışlaram düzünü desən,
 Boynunu vurdurram yalan söyləsən!.."
 Şahın sözlərini eşidib dəllək,
 Gördü ki, düzünü söyləsin görək.
 Əvvəl yeri öpüb səcdə etdi,
 Sonra padişaha belə söylədi:
 "Doğrudur, şah mənə vermişdi fərman,
 Saxlayım hamıdan bu sirri pünhan.
 Ancaq davam edə bilmədiyimdən.
 Təkcə bir quyuya açdım sirri mən.
 Başqa heç kimsəyə demədim, ey şah,
 Yalansa, qənimim olsun qoy Allah!.."
 Şah gördü ki, dəllək doğru söz dedi.
 O düzlük istədi, bu da düz dedi.
 Qullardan birinə buyurdu bu an,
 Bir qamış gətirdi həmin quyudan,
 Təzə tütəyə də dəyəndə nəfəs,
 Şahın qulağına gəldi həmin səs.
 Bildi ki, heç sirri saxlamaz nihan,
 Həminin sirrini açar bu cahən!

Allahı xeyr ilə cüzləyərək yad
Dəlləyi qılıncdan elədi azad.
Üzünü örtməsin qönçə, nahaqdır,
Gec-tez ləl yanağı açılacaqdır.
Qara daş içində gizlənən buxar
Axır ki, olacaq bir gün aşkar.

İSKƏNDƏR İLƏ ÇOBAN DASTANI

Müğənni, dayanma, sübh açılarkən,
Püxtə bir mizrab vur o xam ruda sən.
Könlümə ruh versin gözəl nəğməsi,
Bu qafil sevdanı oyatsın səsi.
Həkimlər içində misilsiz olan
Bir qoca bu sayaq eyləyir bəyan:
O, rumi kəmərlı, o Çin taclı şah
Təxtdə oturmuşdu yənə bir sabah,
Qaşını çatmışdı onun qüssə, qəm.
Gözündə deyildi əslə cami-Cəm.
Yarının cöhrəsi günəşdi, aydı,
O qızı qızdırma yandırmadaydı.
Qəlbində qalmışdı arzusu, kamı,
Əfsus ki, müşküldü onun əncamı.
Şahın da köksündə sevdalı ürək
Qəmli, qüssəliydi həmin xəstətək.
Əmr etdi, nə qədər Rumda həkim var,
Hansı bir ölkədə, harda olsalar
Gəlsinlər, etsinlər çarə birtəhər.
Şahın ürəyindən silinsin kədər.
İşdən başı çıxan həkimlər gəldi.
Sarayda məşvərət - məclis düzəldi.
Mın cür çarə etdi hərə bir yandan,
Ancaq o gözələ olmadı dərman.
Yanırdı almatək qızın yanağı,
Şahın açılmırdı qaş, qabağı.
Ona vermiş idi şah öz könlümü,
Qəmlə keçirirdi bütün gününü.

Qüssə gətirmişdi o şahı cana,
Təxtindən enərək çıxdı cyvana,
Eyvanda dayanıb qəmgin, mükəddər.
Ordan çölə, dağa salırdı nəzər.
Padişah çölləri seyr edən zaman
Göründü gözünə onun bir çoban.
Müdrək bir qocaydı, nurlu, zəkali,
Kafurtək ağ idi saç, saqqalı.
Sürü yayıldıqca çəmənə, çölə
Ürəyi fərəhdən gəlirdi dilo.
Şah bir az sevindi onu görərkən,
Çünki nur yağırdı gülər üzündən.
Tez adam göndərdi onun yanına.
Çağırtdı çobanı öz cyvanına.
Qulamlar baş əyib hökmünə yənə.
Piri gətirdilər şahın qəsrinə.
Çoban daxil olub uca saraya,
Bir qəsr gördü ki, ucalmış Aya.
Bilirdi, belə sədd İskəndərin var,
Xoşbəxtdir bu qəsrə daxil olanlar.
Ədəblə yer öpdü, çünki bir müddət
Başqa şahlara da etmişdi xidmət.
Şah onu yanına dəvət elədi,
Onunla söhbətə başlayıb dedi:
"Ay kişi, gəl, mənə dağdan, dərədən
Gözəl bir sərgüzəşt danış görüm sən.
Ürəyim kədərdən çəkilib dara,
Bəlkə söhbətinlə edosən çarə..."
Çoban söylədi ki: "Ey tacidar, sən
Özünə aləmi abad eyləyən.
Taxtın işıq salsın ölkəyə hər an,
Pis göz uzaq olsun təxtü tacından.
Əvvəl söylə görüm, sən, ey hökmüdar,
Nə üçün tutmuşdur könlünü qubar?
Söylə ki, müsahib o yolla getsin,
Sözləri dərindən bir çarə etsin."
Çobanın sözünü şah çox bəyəndi,

Gördü ki, söz bilən və iş biləndi.
 Ağıllı danışır dinpərvər kimi,
 Mənasız söz demir çöllülər kimi.
 Şah onu dərdindən etdi xəbərdar...
 Bu sirri biləndə çoban da təkrar
 Torpağı öpərək yenə də şaha
 Sıdqla, ürəkdən elədi dua.
 Dedi: "Gəncliyimin xoş zamanında
 Mən xidmət etmişəm şahlar yanında.
 O xidmət etdiyim şahlar içində
 Biri var, yadımdan çıxmaz bu gün də:
 O bir şahzadəydi, Mərvdə yaşardı.
 Uca qəd-qaməti, gül üzü vardı.
 Boyuna sərvlər min həsrət çəkər,
 Üzünün rəngindən sarıxoşdu güllər.
 Vardı bir gəlini - gözəl, mehriban,
 Saray nur alardı ay kimi ondan.
 Göz dəydi o qıza, üz verdi əzab,
 Qızdırma əlindən oldu o, bitab.
 Canını yandıran bu bəd azara,
 Nə qədər etdilər, olmadı çara.
 Uca sərv incəlib söyütdək əsdi,
 Hamı o gözəldən ümidi kəsdi.
 Şahzadə ölümlə pəncə-pəncəyə
 Görəndə gözəli: - Sağalmaz, - deyə.
 Hələ o dilbəri almamış əcəl,
 Biçarə gözəldən tamam üzdü əl.
 Naümid olaraq, o birdən-birə
 Dünyadan əl çəkib düşdü çöllərə.
 Vardı həmin yerdə ucsuz-bucaqsız,
 Qupquru bir səhra - meşəsiz, dağsız,
 Hər tərəf xaraba mağaralardı,
 İçində pələnglər, şirlər yatardı.
 Nə bir ot, nə yarpaq - hər tərəf ölü,
 Xalq ona deyirdi: "Ölümlər çölü".
 Hər kəs əl çəksəydi dünyada candan,
 O möhnət çölündə olardı nihan.

Həç görün, eşidən yoxdu: bir nəfər
 Ordan sağ qayıdıb gətirə xəbər.
 Şahzadə dözülməz qəmdən, qüssədən
 O çölü etmişdi özünə məskən.
 Bir dostu vardı ki, o şahzadənin
 Yolunda canından keçərdi yəqin.
 Bildi ki, bu çöldə cavan şahzadə
 Ömrünü verəcək boş yerə bədə.
 Quldurtək niqablı, əlində yaraq,
 Getdi arxasınca, ona çataraq
 Tanınmaz bir səslə qopardı nərə,
 Tutub şahzadəni o sərdi yerə.
 Şahzadə sərvtək yerə yığılcaq,
 Tez onun gözünü bağladı qoçaq.
 Tərk etdi durmadan o qorxunc yeri,
 Onu gözübağlı qaytardı geri.
 Cavanın vardı bir gizlin otağı,
 Aparıb oturtdu orda qonağı.
 Yanında qoydu bir keşikçi - məhrəm,
 Sirri şahzadədən saxladı möhkəm.
 Çörəyə, suya da edib qonaq,
 Başqa şey verməyə vermədi rüxsət.
 O dustaq şahzadə, sinəsi dağlı,
 Qəlbi, könü tutqun, gözləri bağlı,
 Özü öz işinə qalmışdı heyran:
 Bu bəla hardandır, nədir bu zindan?
 Dostusa, durmayıb cəhd edir yenə,
 Çarə axtarırdı onun dərdinə.
 Çalışıb gəlini sağaltdı əvvəl.
 Yüz cürə sərbətlə dəf oldu əcəl.
 Dərdbilən bir təbib elədi dövət,
 Saxladı yanında onu bir müddət.
 Qurtardı gözəli verdiyi dərman,
 Tərtəmiz sağaldı o, qızdırmadan.
 Əvvəlki gözəllik gəldi yerinə,
 Başladı şənliyə, çəmən seyrinə.
 Dərmandan tapınca o gözəl şəfa.

Durdu axtarmağa könlünə dəvə.
 Cavansa, gözəli görəndə belə,
 Duydu ki, ürəyi vurur eşq ilə.
 Evində şahənə bir məclis açdı,
 Udun xoş ətrini hər yana saçdı,
 Düzdü hər tərəfə gülü, sünbülü,
 Oturtdu bir yanda o qızıl gülü.
 Sonra da gətirib gəldi içəri
 Əjdaha ağzından çıxan qəməri.
 Üzündən pərdəni açıb, nəhayət,
 Elədi min cürə nəvaziş, hörmət.
 Şahzadə nə gördü? Məclis düzəlib,
 Sevgili yarını da məclisə gəlib...
 Qorxunc cəhənnəmdən, dardan qurtuldu.
 Həm cənnət, həm huri sahibi oldu.
 Nə deyim, nə qədər sevindi o şah!
 Daha nə şərh edim, artıqdır izah..."
 İskəndər dinlədi dedikcə çoban,
 Elə bil ayıldı pis bir yuxudan.
 Dincəldi, yox oldu çəkdiyi əzab,
 O yetkin qocadan aldı xam şərab.
 Şah burda çobanla söhbət edərkən:
 "Sağaldı!...Sağaldı!..." - Eşitdi birdən.
 Padşah da sevindi, oldu bəxtiyar.
 Bircə asqırmaqla sağalmışdı yar...
 Çobanı görərək belə xeyirxah,
 Onunla şahənə rəftar etdi şah.
 Hər kəsin zətə pak olarsa əgər,
 Ondən çox yazılar belə əsərlər.
 Ay daim nur saçar, Müştəri parlar,
 Hünərli şəxsən də hünəri parlar.
 İtirmiş olmasa əqlini sərraf,
 Tez seçib ayırar, deməz qəlpə saf.
 Səninlə biri xoş danışsa əgər.
 Könüldən dinlə ki, bir xeyri dəyər.
 Nalayıq söz ilə etsələr xitab.
 Sən gərək sükutla verəsən cavab.

ARŞİMİDES İLƏ ÇİNLİ KƏNİZİN HEKAYƏSİ

Müğənni, yubanma, götür rudu sən,
 Dumanlar çulğayıb beynimi qəmdən.
 Elə nəgmə də ki, sənin xoş səsin
 Beynimi başımda sakin cəlsin!
 Yəni də o yurdun qocalarından
 Rumlu bir filosof elədi bəyan:
 "Vardı Arşimides adlı bir həkim,
 Padşaha ən yaxın olan bu nədim
 Kübar nəsiləndi Yunanıstanda,
 Mərdlikdə heç misli yoxdu cahanda.
 Yaxşılıq edəndi, varı da çoxdu,
 Ondan yaxşı adam Yunanda yoxdu.
 Əqli, düşüncəsi, idrakı vardı,
 Təlimə diqqətlə qulaq asardı.
 Ərəstu da ona atalıq etdi,
 Təlim vermək üçün bir ev düzəltdi.
 İskəndər divanı tapşırırdı ona,
 Əmində məzluma yar olduğuna.
 Ruslarla vuruşdan qayıdan xaqan
 Bir kəniş verməmişdi şahə erməğan.
 Alimin qəlbini oxşasın deyə,
 Şah ona bu qızı etdi hədiyyə.
 Elə bil ovçuya çatdı bir ceyran,
 Doymadı o şirin, əmlik quzudan.
 Sevdə çinli türkü, könlü şad oldu,
 Qəmlər hindusundan o, azad oldu⁹⁹.
 Onunla söhbətə-ışrətə daldı,
 Belə ki, bir müddət dərindən də qaldı.
 Dərs verən ustadı aldı əndişə,
 Onun bu halından düşdü təşvişə.
 Onu dərindən qoyan nədir görəsən?
 O saf düşüncəsi pozuldu nədən?
 Yüz nəfər şagirdə dərs öyrədirdi,
 Yaxşını, yamanı təlim edirdi.
 Ancaq Arşimides olmasa dərində,

Qalan doxsan doqquz şagird gəlsə də,
 Dərs deyə bilməzdi həvəslə ustad,
 Çünki vardı onda böyük istedad.
 Ancaq o təkə də gəlsə, müəllim
 Həvəslə edərdi dərslərini təlim.
 Əlbəttə, ağıllı bir qulaq asan
 Yaxşıdır həmişə yüz şüursuzdan.
 Ustad bir gün sordu Arşimidesdən:
 "Nə olub, bizləri unutmusan sən"
 Nə işdir, de, səni dərindən qoyan?
 Elmsiz yaşaya bilirmi insan?"
 Arşimides dedi: "Bir təşnə əgər
 Bir bulaq taparsa, söylə, neyləyər?
 Şah mənə göstərib xeyli nəvaziş,
 Gözəl bir çinli qız hədiyyə etmiş.
 Özün gənc olasan, yanında gözəl,
 Mümkünmü çəkəsən məhəbbətdən əl?
 Bununçün mən dərindən soyudum, əfv et,
 Mümkünmü bir qəlbədə iki məhəbbət?"
 Müəllim gördü ki, Arşimidesi
 Yaman çulğamışdır şəhvət həvəsi,
 Dedi ki: "Çox yaxşı, mümkünə əgər,
 O gülü bir mənim yanıma göndər...
 Bir görüm neyləyib sənə o gözəl
 Ki, dərəcə, biliyə qoymursan məhəl?"
 Baş əyib ustadın bu fərmanına,
 O bütü göndərdi pirin yanına.
 Ərəstu tapmışdı bir yeni dərman,
 Xıltı ayırırdı onunla qandan.
 O xılt ki, bədəndə faydası vardı,
 Qanı saflaşdırar və artırardı.
 Bu dərman gözəllik məğzini aldı,
 Dik sərvə əyərək taqətdən saldı⁹⁰.
 Ustad o gözəldən aldığı xıltı
 Bir təştin içinə yığıb saxladı.
 Təşt onun tökdüyü xıltı ilə doldu,
 Gözəl çirkinləşdi, saraldı, soldu.
 Söndü üzündə nur, dəyişdi halı,

Soldu, xəzəl oldu o gül camalı.
 Çağırıb şagirdi bir gün müəllim,
 Ona öz yarını eylədi təqdim,
 Dedi: "Al, bu sənin çox sevdiyən yar,
 Nazlayıb sevinclə evinə apar!"
 Gənc baxıb sənəmə, sordu ustaddan:
 "Kimdir bu eybəcər qadın, ay aman!
 Bəs mənim o gözəl gövhərim hanı?
 Ürəkdən sevdiyim dilbərım hanı?"
 Onun cavabında alim əmr etdi.
 O ağzı örtülü təşti gətirdi.
 Təştin qapağını açdığı zaman,
 Dünyanı eylədi bu işə heyran.
 Dedi: "Bəyəndiyin bu idi ancaq,
 Ləzzət aldığına indi buyur, bax.
 O gözəl bədəndə yalnız bu çirkin
 Xıltı idi, əzizim, sənin sevdiyin.
 Mən həmin bu xıltı çıxartdığımдан,
 Sən onu eybəcər adlandırırsan.
 Qandan xılt çıxarsa, bax, belə olar.
 Xıltılı qan sevməyin nə mənası var?
 Gəl, tökmə üzünün suyunu nahaq,
 İnsan bu su ilə canlanır ancaq.
 Üzdən bir damcı su getməzsə, inan.
 Üzünün suyuyla şad yaşar insan.
 Əl çək hər kənizə könül verməkdən,
 Bunlarla ömrünü bada vermə sən.
 Sənə bircə dilbər edər kifayət,
 Tək qalar çox arvad alan, nəhayət.
 Ruzgar ona görə dəyişir hər an:
 Törəyib dörd ana yeddi atadan⁹¹.
 Oğlunu bir rəngdə görmək istəsən,
 Ürəktək bir ata-analı ol sən".
 Arşimides rumlu alimin mumdan
 Balı çəkdiyini gördüyü zaman⁹²
 Ondən üzr istədi, gəldi həvəyə,
 Əvvəlki şövq ilə başladı dərəcə.
 Ancaq kənizdəydi ürəyi yenə,

Çünki məftun idi gözəlliyinə.
 Uca sərv bir daha yarpaq açaraq
 Dikəldi, yənə də atdı qol-budaq⁹³.
 Bənövşə yenidən ətirilər saçdı,
 Nərgiz xumar-xumar gözünü açdı.
 Çinli türk gözəli açıldı gültək,
 Meyxana yolunu süpürdü külək.
 Yənə Arşimides gələrək quşa,
 Bənzədi gül görmüş uçan bir quşa.
 Tərk etdi yolunu elm ilə dərsin,
 Açdı qapısını eyşin, həvəsin.
 O pəri qızıyla yaşadı pünhan,
 Xoşbəxtdir pərilə xəlvətdə olan.
 Görərək eşqində belə bir səbat,
 Onu danlamaqdan əl çəkdi ustad.
 Keçdi bir-iki il o gündən bəri,
 Soldu Çin qızının ahu gözləri.
 Torpağa səpildi solğun qızıl gül,
 Yox oldu bağçadan o şeyda bülbül.
 Necə ki, pərilər içər bədəni,
 Torpaq da uddu o pərizadəni.
 Mənimlə xoş rəftar edərkən fələk
 Vermişdi ondan da gözəl bir mələk.
 O da sevimliydi, əziz canandı,
 Ağillı qadındı, iş bacarandı.
 Rükü qoymuş idi Ayı piyada,
 "Atı" mat qoymuşdu "şahı" dünyada⁹⁴,
 Qanımla bəslənmiş bir güldü, göyçək.
 O da təkcə məni sevirdi cantək.
 Gözümə nur idi mənim o mələk,
 Yaman göz ayırdı rəhm etməyərək.
 Fələk ayrı saldı o şux gözəldən,
 yox imiş dünyada sanki əzəldən.
 Nə qədər razıydım mən ondan, eyvah!..
 Ondən razı olsun, görüm ki, allah!
 Bir qüdrət bəxş edib taleyim sözdən
 Köhnə dastanları təzələyom mən,
 Qənd-şəkər paylanar bayram gələndə,

Dedim ki, bir gəlin bəzəyim mən də.
 "Şirin" in halvasın qurtaranda mən
 Bir halvaçalanım getdi evimdən⁹⁵.
 "Leyli" xəznəsinə çəkərkən hasar,
 Orda da bir Gövhər eylədim nisar.
 Bu toyu çatdırıb mən nahayətə.
 Təzə bir gəlin də verdim cənnətə⁹⁶.
 Neçə gözəl dərdi sinəmdə ikən,
 Rum-rus dastanını necə yazım mən?⁹⁷
 O qəmli çağları niyə yad edim?
 Bu xoş dastanımla könlü şad edim.

QİBTLİ MARIYƏNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN KİMYAGƏRLİYİ

Müğənni, gəl, qədim dövrü yada sal,
 Müğlartək müğəni xoş bir hava çal!
 Yazığam, əzizlə, dərdimi dinlə,
 Qızıqdır canımı nəğmələrinlə!
 Qoca bir filosof üzündən sözün
 Pərdəni açaraq, nəql etdi bir gün:
 "Mariyə adlı bir qibtli vardı,
 Bir əmir qızıydı, Şamda yaşardı.
 Bir çox qalaları varmış ki, düşməni
 Alıbmış onları bir-bir öləndən.
 Yağı dadanmışdı onun yurduna,
 Şikəstlik vermişdi bu dünya ona.
 Düşmənin zülmündən tənqə gələrək
 Gedib İskəndərdən istədi kömək.
 Əgər eləsəydi şah ona imdad,
 Öz abad yurduna qayıdardı şad.
 Şahın vəzirinə pənah apardı,
 Kömək almaq üçün ona yalvardı,
 Gördü ki, ağillı, kamallı vəzir
 Əyləşib bir dəstə gəncə dərs verir.
 Əl çəkdi əvvəlki iddiasından,
 Ona elm oxumaq göründü asan.

Gördü ki, dava bir cəncəlli işdi,
 Həvəslə, səy ilə elmə girişdi.
 Alimə ürəkdən eyləyib xidmət,
 Onun hüsurunda göstərdi hörmət.
 Kənzilər içində alimə məhrəm
 Yoxdu ondan başqa yaxın bir həmdəm.
 Ustadın pak, təmiz xisləti vardı,
 Qız üzün açanda, o, göz yumardı.
 Zərif əllərilə su tökəndə qız
 O, tökülən suya baxardı yalnız.
 Qadın ustadını öz ağ kafurtək
 Gözəl bədəninə meylsiz görçək,
 O da kişilərə olan həvəsdən
 Çəkinib, özünü saxladı qəsdən.
 Təkə təlim oldu fikri, məqsədi,
 Məqsədə biliklə çatmaq istədi.
 Alim Ərəstu da o gözəl üçün
 Bilik xəzinəsi açdı büsbütün.
 O saf-təmiz dürrə çox dürlər saçdı,
 Ona deyilməmiş çox sirlər açdı.
 Elmin sirlərini açdı qadına,
 Bir-bir təlim edib öyrətdi ona.
 Hər elmin önündə qız səcdə qıldı,
 Sinə lövhəsinə nələr yazıldı?!
 İstədi vətənə qayıdıb ordan
 Əz baba yurdunda olsun hökmüran.
 Yox idi qüdrəti, varı, dövləti,
 Dirildə yenidən o səltənəti.
 Ərəstu bu-işdən olub xəbərdar,
 Düşündü: xəznəsiz olmaz şəhriyar,
 Qızıl iksirini ona öyrətdi,
 Qadını elmiylə iksirçə etdi.
 Mariyə ucaldı o kimiyadan,
 İksir alimitək qazandı ad-san.
 Ərəstu öz bilik xəzinəsindən
 Ona sirr öyrədib etdi işbilən.
 Şahın izni ilə ordu, xəzinə
 Verib, yola saldı öz ölkəsinə.

Mariyə yetişçək doğma yurduna
 Davasız, qovğasız şah oldu ona.
 O qədər varlandı qazancdan, bacdan
 Ki, azad elədi yurdu xərəcədən.
 Şehirli kimiyada olub işbilən,
 Qızıl qayırdı o xam gümüşdən.
 Nəhayət qızilla doldu xəzinə,
 Açdı xəzinəni elin üzünə.
 Ölçüsüz bol qızıl qazansa hər kəs
 Ona daş, ya qızıl, təfəvüt etməz.
 Qoşunda nə qədər süvari vardı.
 Atının nalları qızıl nallardı.
 Çoxu bu sarayda yeyib gözərdi,
 Hətta eşşəyin də palanı zərdi.
 Qızıl bəzəklərin yox idi həddi,
 İtin də zənciri qızıldan idi.
 Elm-fənn aşığı bir dəstə insan
 Fəqirdi, yoxsuldu, dardaydı yaman.
 Onlar xəzinədən tutdular xəbər,
 Şahın hüsuruna gəlib, birtəhər,
 O dövlət kanına etdilər minnət,
 Dediilər: "Yoxsuluq, çəkirik zillət.
 Başqa adamlartək yoxdur peşəmiz,
 Yalnız düşünməklə ömr edirik biz
 Çünki güdməmişik dünyada qazanc,
 Bir günlük çörəyə qalmışıq möhtac.
 Rəhmətil məlikə edib mərhəmət,
 Açar xəzinəni bizə də, əlbət.
 Yəqin ki, mərhəmət edərsə əgər,
 İksirdən bizə də bir şey öyrədər.
 Gövhər xəznəsiylə zəngindir dünya,
 Nə qədər paylansa çatar hamıya.
 Nə olar, bizlər də bir parça çörək
 Qazanıb, heç kəsdən minnət çəkməyək?!...
 İşbilən, saf qəlbi, kəmallı gözəl
 Onların sözüne eylədi əməl.
 Ölkədə bir guşə şux lələzardı,
 "Səngi-əzəm" adlı bir qaya vardı.

Mariyə oraya çıxdı, qəmörtək
 Başında buluddan qara bir örpək,
 Müşkin zülförünə nərgizə bənzər
 Parlaq gövhərlərdən düzüb bir qədər,
 Qara saçlarını kəmənd etmişdi,
 Hərüb xaç şəklinə o bənd etmişdi.
 Dedi alimlərə: "Gəlin bir yaxın,
 Qaşımın tağında bu bəndə baxın.
 O gizlin iksiri, diqqət etsəniz,
 Səhərtək alınmda görərsiniz siz".
 Bunu eşidəndə, düşünüb hərə
 Bir cür məna verdi həmin sözlərə.
 Biri söylədi ki, Zöhrətək parlaq
 Alınına işarə etdi o, ancaq.
 Saçlarda aradı sirri bir nəfər,
 Saçlar içindəydi çünki o gövhər.
 Hərə bir yol tapdı həmin sənətə,
 Düşdü hər birisi bir cür niyyəyə,
 Hərə o qissədən aldı bir hissə,
 Alimin sirrini tapmadı kimsə.
 Bir gün də yırtışib gəldilər onlar,
 Dedilər: şərh etsin bu sirri təkrar.
 Qoyub aşağıda o gələnləri,
 Çıxdı eyvanına vüqarla pəri.
 Həmin xəzinədən söhbət edərək,
 Şeirli sözlərə vurdu min bəzək:
 "O lələzər dağlar, sirli nəbatat,
 O sehirli sözlər, o rəmz, o büsat,
 O qızıl mədəni - o "Səngi-əzəm" -
 Nağıldır... Kimyasa başqa bir aləm!.."

Hökmdar sirli bir xəznə göstərdi,
 Dəmir qifil vurdu, zər açar verdi.
 Ariflər bu sözdən tapdı xəzinə,
 Nadanlar dərd, əzab çəkəndilər yenə.
 Bitkidə kimyanın varsa əsəri.
 Qələmdir əslində onun cövhəri!
 Bu qədər var ikən elmdə imkan.
 Əfsus, pay almamış hamı kimyadan.

Kim əsil kimyaya verərsə ürək,
 O, saxta kimyaya uymasın görək!"
 Deyirlər: Bağdada etmişdi səfər
 Zirək xorasanlı, kasıb bir nəfər.
 O, xeyli dolanıb çəkdi əziyyəti,
 Özüne bir peşə tapdı nəhayət.
 Hamıya məlumdur, əhli-Xorasan
 Bağdadda fənd ilə yaşayar asan⁹⁸.
 Min misri qızılı vardı onun, saf,
 Rumda da tapmazdı bunları sərraf.
 Qızılı yeyəylə ovub sürtərək,
 Sarı palçıq qatıb, etdi xəmərtək.
 Bundan neçə möhrə qayırdı qoçaq,
 İndi gəl qurduğu oyuna bir bax!
 Gəlib bir əttarın yanında sayıb,
 Bir-bir möhürləyib, əmanət qoyub
 Söylədi: "Bunları saxla sən bir az.
 (Əcəb möhrələrdir, əcəb möhrəbaz!)
 Satıram bunları bir dinara mən,
 Çox pul qazanarsan sən bu alverdən.
 Vaxt olar, qayıdıb bu möhrələri
 Birə on qiymətə alaram geri."
 Əttar soruşdu ki: "Bunlar nədir bəs?"
 Dedi: "Təbərrikdir, bilməsin heç kəs!"
 Əttarın yanından dönüb geriyə,
 Başladı əfsunla kimyagərliyə.
 Darülxilafətə⁹⁹ yaydı bir xəbər
 Ki, gəlib bir nəfər usta kimyagər,
 Deyir ki: "Kimyada baş ustayam mən,
 Yoxdur mənim kimi bu sirri bilən.
 İstəsəm iksirlə edərəm, yəqin,
 Biri - on, onu - yüz, yüzü də ki - min.
 Yüz dinar pul verin siz əvvələdən,
 Min dinar ələyim yüz dinarı mən.
 Qoyun üstümdə də mənim bir nəfər
 İşbilən, yetirsin işimə nəzər.
 Əgər hünərimi təsdiq eləsə,
 Daha söz deməsin mənə bir kimsə.

Yox, əgər görəniz yalançıyam mən,
 Baş məndən, təşt ilə qılınc da sizdən"¹⁰⁰.
 Xəlifə eşidib, bərk tamahlandı,
 Guya qızıl verib, qızıl qazandı.
 Qurd özün bir tülkü cildinə saldı,
 Xam şərab içirib, saf qızıl aldı.
 Vur-tut on qızılı qalanda onun,
 Düşünüb o, qurdu başqa bir oyun:
 Zərgər qaydasıyla bir kürə qurdu,
 Bir qaba cürbəcür dərman doldurdu.
 Şəhərdə hər yana adam salaraq,
 Təbərrik axtardı, tapmadı ancaq.
 Müştərilər gəzib dükan-bazarı,
 Axır ki, tapdılar həmin əttarı.
 O qızıllı gilə verib zər dinar,
 Gətirib ustaya çatdırdı onlar.
 Mahir xorasanlı göstərib tədbir,
 Həmin möhrələri doğradı bir-bir,
 Sonra da alovlu kürəyə saldı,
 Gil yanıb töküldü, saf qızıl qaldı.
 Ərimiş qızılı qalıba tökdü,
 Dibinə yaquttək saf qızıl çökdü.
 Xəlifə tez xəbər tutdu bu işdən:
 Təzə qızıl verir o köhnə mədən.
 Gördü ki, qızılı o mahir ustad
 Şehrlə, əfsunla artırır on qat.
 Gövhər xəzinəsi qazansın deyə,
 Hədsiz hörmət etdi həmin kişiyo.
 Aldanıb hərifin bu oyununa,
 On min misri qızıl göndərdi ona.
 Tapşırdı: "Bunları tez işə sal sən,
 Ey usta, çıxaram xəcalətindən.
 Daha gözətçilər səndən əl çəkər,
 Məlumdur səndəki sədaqət, hünər.
 Düz çıxırdın işinlə sən bu sınaqdan.
 Təmiz olduğunu göstərdi mizan".
 Alıb qızılları naz eyləyərkək,
 Qurdu hindu kimi yenə bir kələk.
 Tədbirlə iş görüb xəlvət, gizlicə

İçdi qafillərlə bir neçə gecə.
 Hamısı məst olub düşdü torpağa.-
 Zirək xorasanlı qalxdı ayağa,
 Bir neçə qul tapdı o, dayanmadan,
 Atları yükləyib çıxdı aradan.
 Gizlin bir yol ilə ordan birtəhər
 Əkildi, görmədi onu bir nəfər.
 Xəlifə bu işdən xəbər tutanda,
 Onun qaçdığını bilcək, bir anda
 Təbərrik söhbəti düşdü yadına,
 O biri söhbətlər puç gəldi ona.
 Danışdı sirləri təbərrik satan,
 Güldü bu hiyləni eşidən zaman.
 Bir təbərrik yazıb versə kim sənə.
 Açı, oxu, mənə tap, uyma cildinə.
 Bir əfsun eşitsən bir əfsungərdən.
 Ayıq ol, əfsuna düşməyəsən sən.
 Dünyada görmədim elə kimyəgər
 Kimya oyunundan çəkməsin zərər.
 İskəndər bir xəbər aldı Yunandan:
 Olub xəzinəyə Mariyə ilan¹⁰¹.
 Şaha dedilər ki: "O dişli aslan
 Bir şikar fikrinə düşəcəkdir, inan!
 İşbilən qadındır, dünyada heç kəs
 Onun dövlətinin sayını bilməz.
 Xəzinə sirrindən olub xəbərdər.
 Onun dünya qədər xəzinəsi var.
 Əfsunla daşları saf qızıl eylər,
 Sədəfdən çıxarar zərif incilər.
 O qədər qızıl var, dövlət var onda,
 Qarunun dövləti heçdir yanında.
 Şah onun başını kəsməyə əgər,
 Çox çəkməz, dünyanı o əldə edər.
 Düşməne qoşundur verən əziyyətdə,
 Qoşun da qızılla düzələr, əlbət."
 Şah yandı qəzəbdən odlu günəştək,
 Düşündü: Mən onu məhv etməyə gərək.
 Onu yox etməkçin bu pak torpaqdan,
 Tədbir görülməli vermədən aman."

Artdı, alovlandı şahın qəzəbi,
 Müdrik vəziri də bildi mətləbi.
 Şahın hüsurunda baş əyib vəzir,
 Ona cütləmələ göstərdi tədbir.
 Dedi ki: "Gövhərtək səfərdə o qadın,
 Kiçik bir kəməldir yanında şahın.
 Şamda hökmüdəyə cümləyir xidmət,
 Kəməlin olmağa çəkir o minnət.
 Bir müddət olmuşdur mənə xidmətkar,
 Yaxşı fərsəti, yaxşı elmi var.
 Onu elmə, fənnə məflun etmişəm,
 Mən ona gizli bir sirr öyrətmişəm:
 Qazanar nə qədər dövlət istəsə,
 Dünyada o möhtac olmaz heç kəsə.
 Bacarıq sahibi görərək onu
 Öyrətdim xəzinə tapmaq yolunu.
 O sənət yoluyla heç kəs dünyada
 Əldə edə bilməz birçə arpa da.
 Xoşbəxt Mariyədən başqa bir insan
 Belə xəzinəyə olmadı ilan.
 Kifayət qədər pul yığdı əlinə,
 Gəlib hakim oldu doğma elinə."
 Vəzirin rəyini eşidən zaman
 Əl çəkdi İskəndər həmin qovğadan.
 Padşahın könlündən tozu siləntək,
 Vəzir Mariyəyə xəbər verərək,
 Dedi ki, padşahdan üzr istəməkçin
 Tez onun yanına qasid göndərsin.
 İşbilən Mariyə alıb xəbəri,
 Açdı qızıl dolu xəzinələrini.
 Qasidə hazırlıq əmrini verdi,
 Şaha misilsiz bir xəznə göndərdi.
 Xəzinə görünlən hələ bu qədər
 Bir yerdə xəzinə görməmişdilər.
 Bəxşişlə rəf oldu - getdi nəhayət
 Mariyədən kədərlər, şahdan ədavət.
 Bəxşişlə ədavət, kin sönüb gedər,
 Kini, küdurəti bəxşiş məhv edər!

FAĞIR ÇÖRƏKÇİNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN VARLANMASI

Müğənni, öt yənə, o lətif səsin
 Bülbülün səsinə batıl cümləsin.
 Nəvalər nəvəsi olsun bu nəvə,
 Dərdlərin dəvası olsun bu nəvə.
 Belə deyirlər ki, Ruma bir zaman
 Bir yoxsul gəlibmiş başqa diyardan.
 Az vaxtda qazanmış o çoxlu dövlət,
 Yığmış karvan-karvan xəzinə, sərvət.
 Ancaq bilən yoxmuş dərya xəzinə
 Dağdan, ya dənizdən çıxıb bəxtinə?
 Kimisi deyirdi: mədən tapıbdır,
 Kimisi deyirdi: yox, ev çapıbdır.
 Əlqərəz, yazıqdan əl çəkmədilər,
 Axır ki, padşaha verdilər xəbər.
 Dedilər: "Yad eldən bura bir adam
 Gəlmişdi, əvvəllər yoxsuldu tamam.
 Keçməmiş aradan birçə il müddət,
 O qədər qazanmış qızıl, mal, sərvət
 Ki, padşah on katib ayırsa əgər,
 Onun dövlətini saya bilməzlər.
 O bir çörəkçiydi əvvəl, yoxsul, ac,
 Quru çörəyə də, suya da möhtac.
 İndi alıb-satır ləl ilə gövhər,
 Ağıl bu bərdə heç susa bilər?
 Peşə yox, alver yox, əkin də əkməz,
 Bu qədər dövləti hardan tapıb bəs?"
 Yığılıb gördülər belə məsləhət:
 Şah ondan bu sirri soruşsun xəlvət.
 Əmr etdi padşah ki, o kişi bir gün
 Üstündən şübhəni götürmək üçün
 Xəlvəti padşahın yanına getsin,
 Bu sirri xoşluqla ona nəql etsin.
 Varlanmış çörəkçi gedib bərgaha,
 Ədəblə baş əydi ulu padşaha.
 Diz çöküdü, bir daha təzim cümləsi,

Torpağa düşərək sənə söylədi.
 Şah onu görəndə bəxtəvər, xoşbəxt,
 Təxtinin yanına cəldi döndər.
 Gahdan hədələdi, gah xoş danışdı,
 Sonra xəzinədən söz-söhbət açdı.
 Dedi ki: "Sən xoşbəxt adamsan, yəqin.
 Fələk də xoş baxmış üzünə sənin.
 Eşitdim buraya köçüb gələndə
 Bir günlük azuqə yox imiş səndə.
 İndisə, deyirlər, çox sərvətin var,
 Acizdir çəkməyə onu karvanlar.
 Dövlət qazanmaqçın çəkərlər zəhmət,
 Padşaha yetişər tapılma dövlət.
 Bu işin sirrini doğru söyləsən,
 Canından, malından arxayın ol sən.
 Yox, əgər sözümdə duysam bir yalan
 Əmrimlə ən ağır cəza alarsan!..."
 Çörəkçi gördü ki, qəzəblənib şah,
 Bildi ki, düzlüyə qalıbdır pənah.
 Təzim eləyərkən şahə yenidən,
 Söylədi: "Ey padşah, eşitmişəm mən,
 Zülmünü görməyib kimsə dünyada,
 Yaxşılıq yaraşır səndəki ada.
 Xoş rəftar edibsən sən rəiyyətlə,
 Yolunda can qoyar hamı minnətlə.
 Sənin torpağında qazandım nemət,
 Sənin sayəndədir məndəki dövlət.
 Əgər qəbul edib buyuruq versən,
 Tamam əl çəkərəm var-dövlətimdən.
 Ən axmaq quluna bəxş edib, əlan,
 Torpağı öpərək gedim qapından.
 Əgər soruşursan, budur doğrusu,
 Nəql edim nə cürə gəldi arxa su:
 Ey şahım, mən bura gəldiyim zaman
 Əliboş bir quldum, yoxsul bir insan.
 Möhnət içindəydi ömrüm, həyatım,
 Dedim, çörək satıb, çörəyə çatım.
 Peşəmdən dördimə olmadı dəva,

Doğrusu, bundan da görmədim sofa.
 Şahı səxavətli bir mamləkətdə
 Çörəkçi varlana bilməz, əlbəttə.
 Karıxıb hər yerdə baş vururdum mən,
 Təsəlli tapırdım bu əlləşmədən.
 Mənim bir arvadım vardır, çox zirək,
 O, hamilə idi... qaldıq neyləyək?...
 Çox çətin vururduq başa hər günü,
 Günəş də kəsmişdi bizdən lütfünü.
 Müşkün ətrindən də safdı o mələk,
 Yeyirdik onunla biz yavan çörək.
 Yetişdi arvadın doğum möhləti,
 Məndən bir az isti quymaq istədi.
 Evdə yemək üçün - ürək qanından
 Başqa heç şey yoxdu, ey şahım, inan!
 Evdə ikimizdik - bir mən, bir arvad,
 Dedi ki: "Ay kişi, bir dadıma çat,
 Ölərəm, bir azca şorbə düzəltmə
 Ölümdən canımı qurtararsan sən.
 Yoxsa ki, ölmüş bil məni, həmdəməm,
 Əcəl küləyindən batacaq gəməm."
 Bu halda görəndə əziz yarı mən
 Ağlaya-ağlaya tez çıxdım evdən.
 Ona bir yeməli şey tapmaq üçün
 Gözdüm küçə-küçə şəhəri bütün.
 Bağlıydı üzümə qapılar - hər yan,
 Bədlük bərk tutmuşdu mənim yaxamdan.
 Baş alıb şəhərdən çıxdım kənara,
 Rast gəldim köhnə bir xarabazara.
 Gözdüm dönə-dönə o xarabanı,
 Bir acgöz div kimi eşdim hər yanı.
 Kim bilir nə vaxtdan qalıb bu saray,
 Basıb qapısını toz-torpaq lay-lay...
 Burda da bir zaman məşəllər yanımış,
 Ətirli udlarla nura boyanmış.
 Bir zənci gördüm ki: - atəşpərəstdi.
 Əlində bir kuzə, özü də məstdi.
 Asmışdı ocağa dolu bir qazan,

Basmışdı hər yanı orda buğ, duman.
 Zənci dik atıldı yad adam görcək,
 Burula-burula qalxdı tüstütök.
 Üstümə çığırdı: "Ey div oğlu, sən
 Üstümə cumaraq nə istəyirsən?
 Sən də oğrusansa mənimtək əgər.
 De, oğru oğrudan oğurluq edər?"
 Onun qorxusundan onun hövlündən
 Özümü itirib mat qalmışdım mən.
 Zənci adət ilə tutaraq dilə,
 Könlünü birtəhər gətirdim ələ:
 "Mən kiməm? Bir kasıb, bir fağır adam,
 Gəldim ki, sayəndə mən də dolanam.
 Hamı söyləyir ki, sən aslanbasan
 Səxavət əhlisən, mərd bir adamsan.
 Odur ki, dəvətsiz qonaq gəlmişəm,
 Səni mən özümə pənah bilmişəm.
 Bəlkə köməyinlə işim düzələ,
 Əlimə bir qədər var-dövlət gələ..."
 O məndə belə bir şirin dil görcək,
 Acığı soyudu, yumşaldı mumtək.
 Odur ki, əl çəkdi bəhs eləməkdən,
 Çünki yağlı dilə aldanar düşməni.
 "İçən, çalansanmı?" deyə soruşdu.
 "Bəli!" Cavab verdim, gətirdi rudu,
 Mən də həmin rudu alaraq ələ,
 Qorxumdan kökləyib gətirdim dilə.
 Mizrabı tellərdə oynadı bu an
 Bir nəğmə başladım ona yalandan.
 Qaynar qazan kimi o coşdu, daşdı,
 Başladı hay-küyə, həddini aşdı.
 Gah şərab içirdi o gülə-gülə,
 Gah da rəqs edirdi qazanc eşqiylə.
 Zəncini aldadan bir hava çaldım,
 Onun damarını əlimə aldım.
 Mənimlə həriflək elədi rəftar,
 Məst olub sirrini danışdı aşkar.
 Dedi: "Gözləyirəm burda gizlicə,

Varlanmaq qəsdim var mənim bu gecə.
 Var mənim özümtək bir yoldaşım da,
 Mənsiz şərab içməz əsla dünyada.
 Gizli bir xəzinə keçibdir ələ,
 Üstündə əjdaha yatmayıb hələ.
 Yalnız ikimizik ona əjdaha,
 Odur ki, quldurluq etmirik daha.
 Bir ilə yaxındır o xəzinədən
 Yeyib kef çəkirik dər-də qəm bilmədən.
 Tükənib xəzinə, xeyli azalıb,
 Yerində sonuncu bağlama qalıb.
 Dostum gedibdir ki, gətirsin onu,
 Mən də gözləyirəm-burda yolunu.
 Bu gecə sən bizə gəlibsən qonaq,
 Odur ki, biz görək qulluqda duraq.
 Ancaq bir şərtim var: o qayıdanda.
 Xəzinə gətirib gələni zamanda
 Bir küncdə qısılib durasan görək,
 Səs-səmir çıxmasın səndən ölütk.
 Mənim fikrim budur: bu əjdahanı
 Bu gecə öldürüm, qoy çıxsın canı.
 Bütün xəzinəyə mən olub yiyə,
 Çəkilib sığınım dinc bir guşəyə.
 Sənə də, əzizim, ondan bir qədər
 Qoy könlün şad olsun, verərəm səhər...".
 Zənciylə mən şirin söhbətdə ikən
 Ayaq tappılıtsı eşitdik birdən.
 Mən qalxıb gizləndim dərhal bir küncdə,
 Fikrim gah tikanda, gah da türüncdə¹⁰².
 Qapqara bir adam girdi o anda,
 Həmin bağlama da onun dalında.
 Yüku çətinliklə endirdi yerə,
 Yaman qüvvətliydi, bənzərdi şirə.
 Hələ bağlı yükü töküb açmadan
 Bir qədər yedi o, hazır şorbadan.
 Yoldaşı yatmışdı. Getdi yanına,
 Onun dediyini bu etdi ona:

Polad qılıncını ona əndərdi,
 Bir anda leşini torpağa sərdi.
 Qorxudan canıma düşdü vəlvələ,
 Özümü birtəhər tez aldım olə.
 O kəsib başını, qalxdı ayağa,
 Durdu bədəninə şaqqalamağa.
 Bir şaqqa götürüb çıxdı o yerdən,
 Bu zaman huşumu itirmişdim mən.
 Aradan keçincə bir xeyli müddət,
 Gördüm ki, qayıdıb gəldi, nəhayət.
 O biri şaqkanı alıb bu səfər,
 Düzəldi yoluna yenə o təhər,
 Bildim ki, o uzaq bir yerə gedir,
 Gecə də qaranlıq, tutqun gecədir.
 Qartaltək yerimdən şığıdım o an.
 Cumdum xəzinəyə sarı durmadan.
 Zənci o meyidi alıb gəldəndə
 Aldım xəzinəni çiynimə mən də.
 Bir kasa doldurub hazır şorbadan,
 Oldum evə sarı yoluma rəvan.
 Mən elə göldüm ki, bəxtimdən qeyri
 Kimsənin olmadı bundan xəbəri.
 Bəxtim kömək oldu, evimə çatdım,
 Yükümlə dərdi də çiyimdən atdım.
 Gəldi qulağıma bir çağa səsi,
 Artdı şad könlümün qat-qat nəşəsi.
 Verdim, alıb yedi şorbanı arvad,
 Təşəkkür elədi, könlü oldu şad...
 Arvada dedim ki: "Bəxtim oğlandır,
 Oğlan, doğrudan da, baş ucaldandır!"
 Həmin bağlamanı o saat açdım,
 Bu xəstə könlümə nəşələr saçdım.
 Gördüm ki, xəzinə dolu bir mədən,
 Tamam yaqut, qızıl, - boldu nə desən.
 Döndüm bir mədəncə o xəzinədən,
 Dəniztək varlandım bir gecədə mən¹⁰³.
 Oğlumun bəxtindən könlüm şad oldu,

Çünki xəzinəylə birgə doğuldu.
 Oldum o gecədən varlı, bəxtiyar,
 Çünki həm xəzinə tapdım, həm açar"
 Bütün sərgüzəşti burada bitdi,
 Sözü nü qurtarıb o, sükut etdi.
 Şah sordu: "Hansı gün doğulub oğlan?
 Arvadın hamilə olub nə zaman?"
 Çörəkçi tez gedib evinə dəydi,
 Gətirdi padşaha etdiyi qeydi.
 Həmin vərəqəni alıb şah isə
 Gəndərib tapşırıdı alim Valisə:
 "Uşağın bəxtini ulduzlardan sən,
 Çalış, tədqiq elə, tezliklə öyrən.
 Onun yaxşı-yaman bəxtini axtar.
 Öyrəndikdən sonra de mənə aşkar."
 Valis bu fərmanı alıb, bir müddət
 Göydə ulduzlara cəldi diqqət.
 Görüb ulduzların göydə seyrini,
 Gizlin əhvalatın bildi sirrini.
 Yazdı İskəndərə öz gördüyünü.
 Qulaq deyənə yox, göz gördüyünü.
 Valisdən məktubu aldığı zaman
 Yazdığı şeylərə şah qaldı heyran.
 Pərdə ardındakı o nəqşələrdən
 Belə danışırdı talə göstərən:
 "Bu, bir çörəkçidən olmuş uşaqdır
 Ki, dövlət nuruyla parlayacaqdır.
 O körpə anadan lüt doğulsa da,
 Var-dövlət sahibi olmuş dünyada.
 Atası oğlunun xoşbəxtliyindən
 Varlanıb dövlətli olacaq birdən.
 Taleyi belədir, uşaq doğulcaq
 Xəzinə üstünə basacaq ayaq.."
 Şahı sarsıtmışdı bu söz, bu söhbət,
 O gövhər satana etdi mərhəmət¹⁰⁴.
 Onu əzizləyib elə o gündən.
 Elədi ən yaxın nədimlərimdən.

ALİMLƏRİN HÜRMÜZÜ İNKAR ETMƏLƏRİ VƏ HƏLAK OLMALARININ HEKAYƏTİ

Müğənni, sazını olə alsana,
Xoşahəng nəğməndən bizə çalsana!
Dar pərdə dinləmək istəmirik biz,
Genişdir, yüksəkdir öz ahəngimiz.
Rumlu filosoflar sözləşib hərdən,
Yığılıb gələrdi hərə bir yerdən.
Onlar hər elmdən söhbət açardı,
Hikmətli sözləri şəfəq saçardı.
Kim yaxşı etsəydi sözünü isbat,
Başlılar başcısı olardı o zat.
Hürmüz adlı alim haqq danışmaqda
Gedərdi hamıdan daim qabaqda.
Çox möhkəm olardı onun dəlili,
Qəncə elçiyərdi hamını dili.
Bir çox ruhanini faş etdiyindən,
Oldu yunanlılar onunla düşmənlər.
Bir gün yetmiş alim çıxardı qərar,
Onun hər sözünü etsinlər inkar:
"Hürmüz nə söyləsə, razı olmayaq,
Doğru sözlərinə asmayaq qulaq.
Onu yerli-dibli cəzəyə inkar..."
İnkarla haqq sözü danmaq mı olar?
Hamısı söz qoyub əhd elədilər,
Hürmüz çıxardıqca mədəndən gövhər,
Qiyəmətdən salsınlar söz dənizini,
Torpaqla örtünlər xəzinəsini.
Hər doğru sözünə yalan desinlər,
Onun haqq sözünü eşitməsinlər...
Hürmüz söz bəhrindən gövhər saçanda,
Elmi-ilahidən söhbət açanda,
Hər sözə dəlillər gətirib ustad,
Hər şeyi aydınca etdikcə isbat,
Gördü ki, onlara heç etmir bu kar,

Hər şeyi hay-küylə edirlər inkar.
Başqa bir xəzinə çıxartdı üzə,
Yeni dəlillərlə başladı sözü.
Gətirdiyi dəlil, dediyi fikir
Qəlbə yox, daşa da edərdi təsir.
Yenə də sözünü təsirsiz görəcək,
Bildirdi ki, burda var yəqin, bir kələk.
Üçüncü dəfə də müşküllər açan
Dililə haqq sözü cəzəyə bəyan.
Qəlbə fərəh verən gözəl sözlərdən
Onlara söylədi nə qədər desən.
Bu qədər çaldığı zəngin səsinə
Heç biri etina etmədi yenə.
Daha danışmaqdan təqətsiz oldu,
Boğazı qurudu, dili tutuldu.
Bildirdi ki, həriflər tərs davranırlar.
Aydın dəlilləri qəsdən danırlar.
Görməyib onlarda heç bir hərəkət,
Üzünü döndərər elədi nifrət.
Qışqırdı onlara hiddətlənərək:
"Qalın yerinizdə qiyamətədek!"
Bir anın içində o yetmiş nəfər
Qalıb hərəkətdən buza döndülər.
Başları su kimi ayağa düşdü,
Donmuş bədənləri torpağa düşdü.
Düz pərdədə ayrı çaldıqlarından
Pərdənin dalında oldular nihan¹⁰⁵.
Həmin əhvalatdan tutanda xəbər
Ulduztək parladı orda İskəndər.
O sərv meşəsində gördü ki, ancaq
Yetmiş quruyub, biri qalıb sağ¹⁰⁶.
Hürmüzdən soruşdu, o etdi bəyan:
"Hümmətim kəşf etdi, - dedi, - asiman!
İskəndər "afərin" söyləyib ona,
Ordan tez qayıtdı öz dərğahına.,
Hər kəsə, xəlvətdə, düşəndə fürsət,
Ona bu dastandan edərdi söhbət:
"Yetmişlər başladı tufan salmağa,

Özləri çöp oldu, Hürmüzsə dalğa."
 Haqqı eşitməsə hər kəs dünyada
 Ömrünü kül edib verəcək bada.
 Ustadın dərşini kim etsə inkar,
 Onlartək kəfəno tutacaq ruzgar.
 Dəlili qüvvətli olan bir sözü
 Qanmaq istəməyən bədbəxtdir özü.
 Taca layiq dürrü yerlərə vuran
 Idraksız, şüursuz nadandır, nadan!
 Hünərə göz yummaq deyildir hünər.
 Hansı bir ağıllı tülə bez deyər?
 Alimlə xoş rəftar etsən əgər sən,
 Özün öz elmini aşkar edərsən.

ƏFLATUNUN ÇALĞI ALƏTİ QAYIRMASI

Müğənni, ucalsın o incə səsin,
 Qızdırın qoy bizi odlu nəfəsin.
 Qızıqsın işlərim, gəl, dadıma çat,
 Kömək ol, bazarım olmasın kasad!
 Təblini çaldıqca təbilçi yeyin
 Qızıqdı havası soyuq gecənin.
 Naümid olanda o qara qarğa
 Ağ xoruz başladı xoş dil açmağa.
 Çıxdı Rum taxtına İskəndər erkən,
 Dili od, dimağı mumdu deyəsən¹⁰⁷.
 Gəlib filosoflar səf vurmuşdular,
 Taxtın qarşısında oturmuşdular.
 Hər bir elmdən bildiyi qədər
 Danışır, deyisir, bəhs edirdilər.
 Biri danışdı təbiyyatdan,
 O biri dəm vurur ilahiyyatdan,
 Kimi riyaziyyat bəhsinə girmiş,
 Kimi həndəsəyə fikrini vermiş,
 Birisi namusdan, ədəb-ərkandan,
 Biri də hiylədən açmışdı dastan.
 Hərəsi bir fənlə edir iftixar,

Hərənin özünün bir aləmi var...
 Şaha arxalanıb bircə Ərəstu
 Özünü hamıdan yuxarı tutdu:
 "Mənəm hər alimə çarə eyləyən,
 Yoxdur ehtiyacım heç bir alimdən.
 Hikmət xəzinəsi məndədir bütün,
 Mən oldum hikmətdə hamıdan üstün.
 Filan elmi təsis elmişəm mən,
 Filankəs filan şey öyrənib məndən!"
 Yalandan öymürəm burda özümü,
 Sübutla deyirəm hər bir sözümü..."
 Şah ilə arası saz olduğundan.
 Hamı çəkiniirdi, qorxurdu ondan.
 Xoşuna gəlmədi bu, Əflatunun,
 Hamıdan biliyi artıqdı onun.
 Nə qədər vardsa orada alim,
 Hamıya olmuşdu o ilk müəllim.
 Əflatun onlardan üz döndərərək
 Yox oldu saraydan Ənqa quşutək.
 Gecəli-gündüzlü düşündü ustad,
 Gizlində o, bir saz elədi icad.
 Bir küpün içində gizləndi bir gün.
 Axtardı səsinə bu yeddi küpün¹⁰⁸
 Yaxşı olmasa da birinin səsi,
 Küpdə xoş səslənər onun nəğməsi.
 Bu qanun üzrə də o sahibhünər
 Küpdə düzəldirdi, yeni nəğmələr.
 O, rəsəd sahibi küpə girərək
 Çərxi, ulduzları seyr etdi tək-tək.
 Eşidib burada o, nalə, fəryad,
 Etdi bu ahənglə bir nəğmə icad.
 Rudda bu ahəngi münasib yerdə
 Quru bağırsaqdan bağladı pərdə,
 İçi boş qabağa çəkərək dəri,
 Düzəltdi, bağladı o, pərdələri.
 Ceyran dərisinə çəkdi qara rəng,
 Quru ud səslənib oldu xoşahəng.
 Bir xeyli cəhd edib fikrinə uyğun,

Düzəltdi, nəhayət, o bir ərğönun.
 Telləri yaxşıca köklənmiş bu saz.
 Başladı verməyə ahəngdar avaz.
 Zil və bəm nəğmələr hasil edərək,
 Mizrabı gah yavaş vururdu, gah bərk.
 Səslər çıxarırdı, bərkdən, yavaşdan,
 Sanki nəre çəkir öküz, ya aslan.
 Səslərdə o qədər məlahət vardı
 Ki, heyvan çətitək donub qalardı.
 İnsan səslərindən heyvana qədər -
 Sazdan çıxarırdı hər cürə səslər.
 Belə ki, çaldığı o havalardan
 Şadlanıb oynamaq istərdi insan.
 Bütün heyvanları yatırıb sazla,
 Sonra ayıldardı xoş bir avazla.
 Hər bir səsə uyğun səslər çıxardan
 Bir saz düzəltdi ki, başqa bir insan
 Onun sirlərini əsla bilməzdi,
 O sazda bir hava çala bilməzdi.
 Ustad həmin sazı çaldığı zaman
 Edərdi xəstənin dərindən dərman.
 Çalğıda elə bir cəhət də vardı
 Ki, həkim onunla dərdi tapardı.
 Həmin sazdan çıxan səs əsasında
 Təşxis olunardı illət bir anda.
 Ərğönun təkmilə yetdiyi zaman
 Süni ud çox yaxşı oldu xam uddan¹⁰⁹.
 Alim sazı alıb, səhraya getdi,
 Hər bir nisbət üçün onu kök etdi.
 Dördbucaq xətt çəkib öz dövrəsinə,
 Başladı çalmağa sazını yenə.
 Çöldəki, dağdakı bütün heyvanlar -
 Yüyürdü yanına onun hər nə var.
 Yığılıb hamısı sazın səsində,
 Düzüldülər onun dörd dövrəsinə.
 Hamısı bir anda huşdan gedərək
 Sərildi torpağa bir-bir ölütkək.
 Nə bir qurd orda bir quzuya dəydi,

Nə bir şir gur tutmaq həvəsindəydi.
 Sonra başqa cürə kökləyib yenə
 Alim saz çalanda, onun səsində,
 O yatmış heyvanlar, çəkmədi bir an,
 Ayıldı hamısı şirin yuxudan,
 Yayıldı hamısı çöllərə həmə...
 Heç belə sərgüzaşt varmı eşidən?
 Bu xəbər бүürüdü bütün cahanı
 Ki, yaqut paylayır o yaqut kanı¹¹⁰.
 Əflatun yaradıb bir elə pərdə
 Ki, onu bir bilən yoxdur heç yerdə.
 Onun qurduğu saz elə səsləniş
 Ki, fələk o səsə yerlərə eniş.
 Müəyyən pərdədə bir hava çalır
 Ki, bütün heyvanlar yuxuya dalır.
 Başqa bir pərdədə çaldığı zaman
 Yatanlar hamısı durur yuxudan.
 Şahın sarayına çatdı bu xəbər
 Ki, Zöhrə Harutla bəhsə giriblər¹¹¹.
 Ərəstu bildi ki, o böyük ustad
 Qəribə bir alət eləyib icad.
 Xəcalət çəkəntək düşməndən düşməni
 Utandı alimin bu hünərindən.
 Sarayda bir küncdə xəyala daldı,
 Onun dar qəlbini bərk həssəd aldı.
 O zərif sənətin, o xəzinənin
 Sırrını bilməkçin düşündü dərini.
 Xəyala gedərək bir xeyli müddət,
 Gecəli-gündüzlü çəkdi əziyyəti.
 Axır, əzab çəkib aylar uzunu,
 Bu sirli kələfin tapdı ucunu.
 Öz iti əqlinin köməyi ilə
 Bildi ki, saz necə gəlirmiş dilə.
 O səslər qulağa nə sayaq çatır
 Ki, bəzən yatırır, bəzən oyadır.
 Bildi ki, o sazda necədir nisbət,
 Düzəltdi belə saz o da, nəhayət,
 Səhraya gedərək sazını aldı,

Bihuşluq gətirən havanı çaldı,
 Heyvanlar eşidib, getdilər huşdan.
 O, başqa bir hava çaldı bu zaman,
 Bu dəfə olmadı ona bəxti yar,
 Huşsuzlar yuxudan oyanmadılar.
 Nə qədər çaldısa, bəlkə birtəhər
 Yatmışlar ayılıb huşa gəlsinlər,
 Olmadı...Köklədi sazı hər sayaq,
 Özü də bu işə mat qaldı ancaq..
 Aciz qaldığını özü görəndə
 Axtardı əlacı müəllimində.
 Gedib özü oldu ustada təslim,
 Başladı almağa həvəslə təlim.
 Soruşdu: "Huşsuzu huşa gətirən
 O hansı havadır, bilməyirəm mən.
 Hansı pərdələrdən çıxır o avaz?
 Nə cürə köklənsin onda görək saz?"
 Əflatun gördü ki, o böyük insan
 Yalvarıb öyrənmək istəyir ondan.
 Çöldə bir xətt çəkib, sazını aldı,
 Kökləyib, bildiyi havanı çaldı.
 Nə qədər şir və gur var biyabanda
 Yığılıb gəldilər səso bir anda.
 Birinci havanı çalanda, yenə
 Baş qoyub yatdılar Mənc'ül xəttinə¹².
 Başqa bir hava da çaldı o ustad.
 Ərəstu özü də yatdı o saat.
 Əflatun bir hava çaldı bu zaman,
 Heyvanlar ayıldı yenə yuxudan.
 Başqa bir hava da çaldı yenidən.
 Ərəstu sıçrayıb qalxdı yerindən.
 Mat-məbhut yerində durub dayandı,
 Bilmədi heyvanlar necə oyandı.
 Nə oldu onları huşa gətirən,
 Nə oldu onlara hərəkət verən?
 Bildi ki, o alim, o sahibhünər
 Sirri gizlətməmişdir ondan bu təhər.
 Ondən üzr istəyib, çox dua etdi,

O da gizlin-sirri buna öyrətdi.
 Öyrənib bunları yazdı Ərəstu,
 Özü yazdığını dəftərdən pozdu.
 Ustadın hünərin eləyib iqrar,
 Ehtiram göstərdi ona o ki var.
 Şah bildi kimdəymiş əsil istedad,
 Rumda Əflatundur elmə baş ustad.
 O da rütbəsinə artırdı onun,
 Sarayda uca yer tutdu Əflatun.

ƏFLATUNUN KEÇMİŞDƏN HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Müğənni, çəngini yenə saz elə,
 Xoş sözçün səsinə xoşavaz elə.
 Könlünü şad elə sən o çəng ilə,
 Gəl nəvaziş eylə xoş ahəng ilə!
 Güldü ertəsi gün üfük zəfərlə,
 Gecə vidalaşdı qızıl səhərlə.
 Səma çəmənində günəş gül açdı,
 Ay da balıq kimi sulara qaçdı.
 Öz qızıl təxtinə çıxdı İskəndər
 Belində gövhərlə bəzəkli kəmərlər.
 Yenə alimlərdən bir məclis qurdu,
 Əflatun hamıdan başda oturdu.
 Əsrarlı sazına şah qalib heyran,
 Təccüb içində soruşdu ondan:
 "Ey hikmətli qoca, ey nurani pir,
 Sizin əqlinizə əyandir hər sirr.
 Bilik qiflinə sizsiniz açar,
 Bilik sayənizdə olubdur aşkar.
 Keçmiş alimlərdən verin bir xəbər,
 Olubmu sizdən çox bilən bir nəfər?
 Sizdən əvvəlkilər elə bir xəyal
 Edibmi ki, ola sizinçün mahal?"
 Əflatun padşaha dua edərək,
 Dedi ki: "Firuzə rəngli bu fələk

Cürbəcür əfsunlar edib ixtira
 Ki, bizim əqlimiz yetməz onlara.
 Keçmişdə alimlər görüb çox işlər.
 Çox əfsun, çox hiylə icad etmişlər.
 Doğrusu, onların indiki zaman
 yüzdə birini də yoxdur anlayan!
 Şah izn verərsə, o sirlərin mən
 Deyərəm onda yox, yüzdə birindən."
 Bu işə razılıq verdi İskəndər,
 Danışsın onlardan alim bir qədər.
 Əflatun söylədi: "Var ol, hökmüdar,
 Sənin elmə, fənnə məhəbbətin var...
 Deyirlər buxarla alov əl-ələ
 Verib bu dünyaya saldı zəlzələ,
 Bu qüvvət yerlərin bağırını yardı,
 Bir düzdə tilsimli bir daş çıxardı-
 Mis ilə qalaydan xilqətin əli
 Sanki yaratmışdı bir at heykəli.
 Heykəlin böyründə bir oyuq vardı,
 Suların açdığı yerə oxşardı.
 Günəş bu oyuqdan nur saçan zaman
 Bir sehir görərdi orda hər baxan.
 Bir çoban keçəndə bu geniş düzü
 O sadə yarğana sataşdı gözü.
 Orda pənlitli tilsimi görcək
 Endi tez çuxura bir anda zirək.
 O misdən yaranmış at heykəlinin
 Böyründə bir oyuq göründü, dərin.
 Gün işıq salmışdı həmin oyuqdan.
 Seyr etdi heykəli diqqətlə çoban.
 Orda çox köhnə bir meyid gördü ki,
 Heç əskik deyildi onun bir tükü.
 Onun barmağında bir üzük vardı,
 Qaşığı Müştəritək par-par yanardı.
 Çoban tez əlini uzatdı ona,
 Çıxarıb üzüyü aldı ovcuna.
 Üzüyü ovcunda çevirdi, baxdı,
 Sonra barmağına sevinclə taxdı.

Ayrı şey tapmadı baxdısı hara,
 Daha ləngiməyib çıxdı bayıra.
 Sürdü sürüsünü, getdi sevincək,
 Səhəri gözlədi səbr eyləyərək.
 Səmanın möhtəşəm göy bayrağında
 Işıq saçan muncuq parıldayanda,
 Çoban sürüsünü dağda tərək etdi,
 Sürü sahibinin yanına getdi.
 Ora getməyindən bu idi məqsəd:
 Üzüyü göstərib, öyrənsin qiymət.
 Çobanı önündə görəndə ağa
 Başladı onunla xoş danışmağa.
 Hal-əhval soruşdu qoyun-quzudan,
 Aydın cavab verdi hər sözə çoban.
 Çoban ağa ilə söhbət edərkən
 Arabir yox olub itirdi gözədən
 Bir də görünəndə çoban, tez ağa
 Başladı heyrətlə acıqlanmağa:
 "Bu nədir, arabir itirən gözədən,
 Yəne də gözümə görünürsən sən?
 Əfsunçu olubsan durduğun yerdə,
 Hardandır tapdığın bu sirli pərdə?"
 Çoban bu sözlərə heyrət edərək,
 Bu işə əqlindən istədi kömək.
 Çoban ağasıyla söhbət edəndə;
 Üzüklü əlini o tərpadəndə,
 Üzüklə qaşığı da həc burulurdu,
 Gah altı, gah üstü gəlib dururdu.
 Qaşığı üstə çevrilib durduğu zaman
 Görürdü çobanı ona hər baxan.
 Qaşığı ovcun içində olanda isə
 Onu görməyirdi artıq heç kimsə.
 Elə yaratmışdı üzük yaradan
 Gözə görünməzdi taxsa hər insan.
 Çoban başa düşüb sirli oyununu,
 Gedib dağda, daşda sınağı onu.
 Qayıdıb üzüklə qurdu min kələk,

Necə ki, ulduzla oynayıf fələk¹³.
 Gözə görünməmək istəyən zaman
 Qaşf çıxarmazdı əsla ovcundan.
 Nə zaman istəsə görünsün, yənə
 Qaşf çevirirdi o öz yerinə.
 Bu yolla şəhərdə qurub oyunu,
 Yetirdi yerinə hər arzusunu.
 Bir gün də bu sirrə qızıqtdı başf,
 Ovcunun içinə alaraq qaşf,
 Əldə hindli qılınc, saraya keçdi,
 Şahın düz önündə gizli oyləşdi.
 Dağılıb gedəntək ordan adamlar,
 Şahın gözlərinə gördü əşkar,
 Bu haldan ürəyi qorxuyla döldü,
 Çarəsiz qalaraq şah təslim oldu.
 Tələşlə soruşdu: "Aç mətləbini,
 De, kimdir göndərən buraya səni?"
 Çoban cavab verdi: "Mən peyğəmbərəm,
 İman gətir, səni xoşbəxt eylərəm.
 İstəsəm heç görməz mənə bir adam,
 Mənim möcüzəm də budur, vəssalam!"
 Ona bəyət etdi şah qorxusundan,
 Bütün əhali də gətirdi iman.
 Çobanın hörməti artdı, ucaldı,
 Axırda şahlığı əlinə aldı.
 Gör varmış o qaşda nə böyük hikmət
 Ki, çoban peyğəmbər oldu, nəhayət!
 Bir bax qaş qayıran o alimləre,
 Gör hikmət çatıbmış onda nə yerə!
 Şehir gərəkdir belə edilsin icad.
 Bizimlək alimlər qalsın ona mat.
 Nə qədər düşünüb daşındımsa mən.
 Gəlmədi bu sirri açmaq əlimdən."
 Şah bunu eşidib, elədi sənə
 Həm o icadkara, həm Əflatuna.
 Həmin o məclisdə iştirak edən
 Hamı ibrət aldı o həkayətdən.

İSKƏNDƏRLƏ SOKRATIN ƏHVALATI

Müğənni, o könül açan saz ilə
 Mənim də könlümü bir aç, saz elə!
 Bəlkə ilham alıb sazın telindən,
 Ruma ipək həşyə nəqş eləyim mən¹⁴.
 Kainat-ışından xəbərdar olan
 Bir alim deyir ki: "Bir zaman yunan
 Əhli baş qoşmayıb əsla bir işə,
 Hamı zahidliyi etmişdi peşə;
 Dünyada göz yumub istirahətə,
 Onlar xor baxırdı zövqə, şəhvətə,
 Çox bilmək, az yemək yolu tutaraq,
 Hamı riyazətə məşğuldu ancaq.
 Hətta varlılar da min əzab çəkər.
 Dünya ləzzətindən elərdi həzər.
 Guya ki, bilikli, ağıllı olan
 Bu dünya zövqünə uymaz heç zaman.
 Qadından, şərabdan çəkmişdilər əl,
 Guya bunlar əqlə gətirər xələ.
 O yerə çatdı ki, belə bir adət
 Onların nəslini kəsdi nəhayət. -
 Qadından uzaqda yaşamaq üçün
 Qurudan dənizə köçdülər bütün.
 Ayırdı qadını kişidən onlar,
 Ayırı bir gəmidə qaldı qadınlar.
 Kişilər qan alıb damarlarından
 Uzaq yaşadılar daim qadından.
 Bu qayda düzgün bir qayda deyildi,
 Odur ki, onların nəslə kəsildi."
 Şahın əmrinə ilə yənə bir səhər
 Toplaşıb məclisə gəldi alimlər.
 Saray ağasına şah verdi fərman:
 "Heç kəsi yanıma bu gün qoymazsan!
 Bir də ki, xəbər ver qoy gəlsin Sokrat,
 Tərkibdə, ixlatda o böyük ustad!"¹⁵.
 Xidmətçi fərmana əməl eylədi,

Sokratı taparaq ona söylədi:
 "Dəyiş paltarını, bəzəkli geyin,
 Şahın hüzuruna gəl gedək, yeyin!"
 Dünyagörmüş alim buna uymadı,
 Onun təklifinə məhəl qoymadı.
 Dedi: "İskəndərə get eylə bəyan:
 Bir şey tapmayacaq əsla bu yoldan.
 Çünki indi başqa aləmdəyəm mən,
 Yalnız xəyalımdır burda görünən.
 Haqsevər adamsa məni axtaran,
 Tapa bilər ancaq haqq dərgahından..."
 Qasid qulaq asdı həmin sözlərə
 Gəlib xəbər verdi tez İskəndərə.
 Şaha günəş kimi oldu aşikar,
 Sokrat bir şamdır ki, xəlvətdə yanar.
 Aytək gecə oyaq olmasa hər kəs
 Axtarıb o şama yol tapa bilməz.
 İskəndər hərçənd ki, sahib-tac idi,
 Biliyə, hikmətə çox möhtac idi.
 Ən gözəl gövhəri seçib hər zaman
 Aqillər yolları şaha ərməğan.
 Ona alimlərdən hər bəxşişindən -
 Kəlamı, söhbəti, hər bir işindən
 Daha xoş gələrdi Sokratın sözü,
 Fikri aydın idi, açıqdı gözü.
 Şahın bilik sevən könlü o gün də
 İstədi Sokratı görsün önündə.
 Dedilər: "Xəlvətə çəkilib daim,
 Xalq ilə get-gəli kəsib o alim.
 Elə üz döndərüb dünya işindən.
 Gorda dürr tapıbdır qoca, deyəsən.
 Qohumdan, qardaşdan üz döndərərək
 Yaşayır kənardə, bir bucaqda tək.
 Candan xidmət etsə bu cahana ona,
 O yənə üz tutmaz əsla cahana.
 Tərgidib tamamən o, ət yeməyi,
 Palaza bürünüb, atıb ipəyi.
 O hər cür yeməyə edir qənaət,

Bir az qovut eylər ona kifayət.
 İbadət eləyir tənha, kimsəsiz,
 Tapmayıb yanına bir kimsə yol, iz.
 Əql ilə dost olub Nizami təkin,
 Ondən dərs alıbdır Nizami yaqin..."
 Şaha təsir etdi verilən xəbər,
 Sokratı daha çox sevdi İskəndər.
 İnsanın belə bir xasiyyəti var:
 İraq gəzənləri çox yada salar.
 İnsandan qaçana, - belədir adət,-
 İnsan daha da çox göstərər rəğbət.
 Sokrat da eldən üz döndərdiyindən
 Hamı onu görmək istərdi hökmən.
 Şah onu nə qədər dəvət etdisə,
 O məhəl qoymadı əsla məclisə.
 Çox rica elədi ondan hökmüdar,
 Onun ürəyinə etmədi bu kar.
 Alimin gözəltək naz etməsinə
 Naz çəkən hökmüdar dözüdü yənə.
 Özüne ən məhrəm olan bir nəfər
 Çağırdı yanına bir gün İskəndər,
 Göndərib alimin tək hüzuruna,
 Dedi ki, gizlicə söyləsin ona:
 "Səni dəfələrlə mən dəvət etdim,
 Var idi səninlə məhrəm söhbətim.
 Bilmirəm nə üçün rədd elədin sən,
 Hörmətin qədrini niyə bilmirsen?
 Mənim dərgahımdan nədir bu həzər?
 Buyur gəl, ya da ki, bir səbəb göstər.
 Üzrünü isbat et ya açıq-aşkar,
 Ya söylə, başqa bir məramınımı var?"
 Qasid bu fərmana əməl eylədi,
 Şahın sözlərini Sokrata dedi.
 Dünyagörmüş alim, o alicənab
 Qasidə söylədi belə bir cavab:
 "Doğrudur, çağırub məni hökmüdar,
 Mənim də, pis-yaxşı, öz düşüncəm var.
 Düşüncəm getməyi görmür məsləhət,

Çünki şahda yoxdur mənə məhəbbət.
 Getməmək üçün də vardır çox dəlil,
 Hara oynamağa gedib Cəbrail?!¹⁷
 Saraya getməyə edərdim rəğbət,
 Görsəydim dəvətdə bir səmimiyyət.
 Bilinər nəfə müşk bağlasa əgər,
 Çünki o bu zaman xoş qoxu verər.
 Dostluq iddiası edən bir ürək
 Sözdən başqa çox şey bildirə görək.
 Bir könül məhəbbət elərsə izhar.
 Çox şeylə seçilər ondakı rəftar.
 Şahın məclisinin o məhrəmləri,
 Onun həmsöhbəti və həmdəmləri
 Yolumu bataqlıq ediblər mənim,
 De, necə oradan keçsin köhlənim.
 Yəqin ki, məclisdə söhbət edərkən
 İskəndər yaxşı söz deməyib məndən.
 Odur ki, padşahın yaxın dostları
 Dostluqla baxmırlar heç mənə sarı.
 Şahın ürəyini adamtanıyan
 Qiyas ilə bilər adamlarından:
 Şahın adamları danışsa yumşaq,
 Onda olar şahə ümid bağlamaq.
 Kobud danışsalar səninlə yəqin,
 Bil ki, şah bəsləyir sənə qarşı kin.
 Səhnənin günbəzi düz olsa əgər,
 Köklənməmiş tel də gözəl səslənər!¹⁸
 Günbəzin bir yeri olarsa xarab,
 Xoş səslə adam da alar pis cavab.
 Evdən çıxan pislik, yaxşılıq, yəqin,
 Əslini göstərər ev yiyəsinin.
 Doğrudur, sən özün "Gəl, gəl!" deyirsən,
 Dostlarından "Get, get!" eşidirəm mən.
 Onlar coşub-daşır coşğun dəniztək,
 Belə vürhəvurda mümkünmü gəlmək?
 Bu ona bənzər ki, dərin bir dərya:
 "Məndə dürr-gövhər var!" deyər, çağırır.
 Ancaq ağzı açıq dura nəhənglər,

Ora dürr dalınca, söylə, kim gedər"
 Qapında: "Uzaq ol!" deyənlər varkən,
 Orada nə cürə şəfəq saçım mənə?
 Məni şah yanında pis göstərənlər
 Mənə yox, özünə yamanlıq eylər.
 Tək olan tanrıya pənah gətirən
 Bir qul heç qorxarmı dünya əhlindən?
 Mən bu qulluğumla ağayam sənə,
 Gəlsəm hüzuruna, qul ollam yenə!
 Baxsan bu məqama ağlın gözüylə
 Bilərsən nə üçün ucadır belə."
 Şahın xidmətçisi qayıdıb geri.
 Ərz etdi hüzura bütün sözləri.
 O, dürr süfrəsindən örtüyü açdı,
 Şahın ələyinə dürr-gövhər saçdı!¹⁹
 Gövhər bəxş etməkdən bezmədi məndən,
 Şah isə yoruldu gövhər seçməkdən.
 Düzdür, sərt olsa da Sokratın sözü,
 Bəyəndi onları İskəndər özü.
 Bildi, onu ancaq xəlvətdə görə,
 Piyada yollandı ora İskəndər.
 Gördü ki, yaşayır çox pərişan, tək,
 Xərabə guşədə bir xəzinətək.
 Dünya gərdişinə yumub gözünü,
 Hücrəyə çəkmişdi Sokrat özünü.
 Şahın ürəyini bu hal qanadı,
 Tərpədib ayaqla onu oyatdı.
 Dedi: "Qalx ayağa, mənə qulaq as,
 Eyləyim dünyada səni biniyaz."
 Alim gülüb dedi: "Bu qüdrətin var,
 Məni yox, get, başqa bir adam axtar.
 Kim qane olarsa bir ovuc dənə,
 Dönməz dəyirməntək sənin dövrənə!
 Arpa çörəyinə edib qənaət,
 Buğda çörəyinə çəkməzəm minnət.
 Evdə bir arpası olmayan bir kəs
 Yarım arpa qədər minnət götürməz.
 Bir saman çöpündən yoruluram mən,

Dağ boyda yük alım çiyinimə nədən?"
 Şah dedi dübarə: "Ey nəcib insan,
 Mal-dövlət, nə desən, eylərəm ehsan!"
 Alim verdi şaha qürurla cavab:
 "Gəl, məntək adama vermə sən əzab,
 Mən qat-qat varlıyam hümmətdə səndən,
 Mən bir azyeyənəm, sənə çoxeycən.
 Bu geniş dünyaya maliksən özün,
 Ancaq bu süfrədən doymayırsan gözün¹²⁰.
 Mənsə, qorxmasaydım isti-soyuqdan,
 Bax, bu şəltəni də atardım çoxdan.
 Bu qədər ağır yük altındaykən sən,
 Mənim tələbimi necə ödərsən?"
 Hökmüdar söylədi: "Ver görüm cavab,
 Sən kimsən, məni kim edirsən hesab?"
 Belə cavab aldı padşah qocadan:
 "Mən fərman verənəm, sən fərman alan!"
 Şaha acıq gəldi, söylədi ona:
 "Bu örtülü sözdən də, nədir məna?"
 Yəni cavab verdi ağıllı Sokrat:
 "Dinlə, mənasını deyim bu saat:
 Mənim həvəs adlı bir nökrəm var,
 O daim önümdə fərmanla durar.
 Həmin on nökrin nökrisən sən,
 Məne qul olana qulluq edənsən!"
 Padşah bu sözlərdən dərşini aldı,
 Utanıb, başını aşağı saldı.
 Şah ona dedi ki: "Üzümdəki nur
 Mənim pak fikrimə aydın sübutdur.
 Sən paksan, paklardan düşmə uzağa,
 Diriykən boş yerə girmə torpağa!"
 Sokrat verdi ona gümüştək cavab:
 Dedi ki: "Qulağa tökülməz simab!¹²¹
 Səndə ki pak olmaq idiası var,
 Bəs niyə heyvantək edirsən rəftar?
 Əlbəttə, tələsən bir heyvan ancaq
 Oyadar insanı təpik vuraraq.
 Mən yatmış, sən oyaq olan zamanda,

Təpik niyə vurdun bəs oyadanda?
 Oyadın hirsələnb çox yatmağımdan,
 Halbuki sən özün çoxdan yatıbsan!
 Yatıb dovşan kimi, çuşub pələngtək,
 Gəl, ayıq aslanla qovğadan əl çək.
 Özünə ov axtar, get, dolan bir az,
 Mənimtək aslandan sənə ov olmaz!"
 Bu qızğın danışığı təsir edərək
 Şahın ürəyini yumşaldı muntək.
 Sonra o, alimə eləyib minnət,
 İstədi bir qədər öyüd-nəsihət.
 Pərhizkar qocanın hiddəti getdi,
 Şirin bir dil ilə o söhbət etdi.
 Şahı nəsihətlə qane eylədi,
 Ona öyüd verib belə söylədi:
 "Əlində yumşalsa dəmir, bunu bil,
 Tədbirlə yumşalar, hiddətlə deyil!
 Qəlbi də, istəsən, bu sayaqla sən
 Parladıb aynatək edə bilərsən.
 Dəmiri aynatək parladan insan
 Pəs silməlidir öz vicdanından¹²².
 O qədər saf qəlbli, pak vicdanlı ol,
 Mənəvi sirləri edəsən qəbul.
 Pis olan şəxslərə vur qara damğa,
 Çalış öz qəlbini saflaşdırmağa.
 Qəlbəqara kəsin dili düz deyil.
 Olmaz hər zəncidən bir Xacə Müqbil¹²³
 Zəncinin zahiri qaradır, ancaq,
 Sən ağzından çıxan saf sözlərə bax.
 Qara olsan əgər, söyüd kimi yan,
 Zəncinin dişini odur ağardan¹²⁴.
 Zənci dəmir kimi qara, parlaqdır,
 Üzü qaradırsa, ürəyi ağdır!
 Dirilik suyunu Zülmatda sanan
 Alimlər o hökmü çıxarıb burdan¹²⁵.
 Xıldıan ayrılmağı öyrən gümüşdən,
 Çalış, gümüş kimi saf, təmiz ol sən!
 Bir idrak nurani olarsa əgər.

Bu tutqun günbəzə qalxıb yüksələr¹²⁶.
 Ləkəsiz, tərtemiz saf səhər çağı
 Allah sirlərinin olar ocağı.
 Açsan pəncərədən sən pərdələri,
 Onda işıq salar günəş içəri.
 Günəşə göz yumub, yandırsan çıraq,
 Külək söndürəcək onu, bil ancaq.
 Günəşin nuruna yedəkçi ol sən,
 Səni tərək etsə də, düşmə ümiddən¹²⁷.
 Süpürüb təmizlə qapı-bacanı,
 Heç qonaq çağırma sonra sultanı.
 Ova gedən zaman sataşar gözü
 Qapına-bacana, tez gələr özü.
 O gəlsə yanına qonaq qalmağa,
 Bizdən salam söylə sən o qonağa.
 Bu qapıya gəldin, məğrur olma sən,
 Əl çək boş, mənasız mənsəb güdməkdən.
 O xas məclisini qəbul et candan,
 Yoxsa qoymaz səni içəri dərban.
 Palçıqlı başmaqla o təxtə sarı
 Getmə, yolda çıxar sən başmaqları.
 Şah ilə həmsüfrə olmaq istəsən,
 Dırnaqlarını tut, əlini yu sən.
 Şiri-nər olsa da, heç kimsə, əlbət.
 Təxt üstə çıxmağa etməz cəsərət.
 Təxtə nəqş edilmiş o bir cüt aslan
 Dönmüşdür taxtaya təxt qorxusundan.
 Sənin dərgahına gələn bir nəfər
 Yolunu azarsa, bol sillə yeyər.
 İndi sən bir düşün nə dərgahdasan
 Gör necə, hansı bir seyrəngahdasan?¹²⁸
 Bu qapı önündə olmalısən qul,
 Yolun bura düşsə, gəl, ədəbli o!
 Özünü sayırsan əgər hökmüdar,
 İtlə, gözətçiyə, de, nə işin var?
 Düzdür, tünd danışdım səninlə, amma
 Budur xasiyyətim, məni qınama!
 Bu yanar ürəyim o zaman göyə

Getmişdi, seyr edib sirr öyrənməyə.
 İndi qayıtmışdır, gətirdiyi sirr
 Bunlardır, söylədim mən sənə bir-bir.."
 Qoca bu saf, təmiz sözləri dedi,
 Bu sözlər şahə çox əsər elədi.
 Üzü günəş kimi işıqlı, parlaq,
 Tələsdi saraya ordan çıxaraq.
 Əmr etdi katibə, o da diqqətlə
 Yazdı bu sözləri zərli bir xətlə.

HİNDLİ HƏKİMİN İSKƏNDƏRLƏ SÖHBƏTİ

Müğənni, çal, oxu, dilə gəlsin saz!
 Bülbüllər bağlarda sakit dayanmaz.
 Qızıqsın ürəyim sənin nəğmənlə,
 Mənim də lal könlüm qoy gəlsin dilə!
 Həmin dünyagörmüş filosof dedi:
 "Bu hikmət şahə çox təsir elədi.
 Şadlığı mənasız görüb dünyada.
 O, meyi, məzəni salmadı yada.
 Açıldı səhərin zərrin pərdəsi,
 Göründü günəşin gülər çöhrəsi.
 Bilik ayinilə İskəndər yeno
 Çıxdı öz möhtəşəm şahlıq təxtinə¹²⁹.
 Bir xadim təzimlə gətirdi xəbər
 Ki, gəlib hüzura İlindən bir nəfər.
 "Şahə deyilməli sözüüm var", deyir,
 Şahın hüzuruna izin istəyir.
 Eşitcək, buyurdu ona İskəndər
 Ki, muğə Günəşə tez yetirinslər¹³⁰.
 Şahın əmri ilə göstərib hörmət,
 Elçini saraya etdilər dəvət.
 Ədəblə, ərkanla, o muğə öyildi,
 Atəşin önünə təzimlə gəldi¹³¹.
 O parlaq günəşi təxt üstə görəcək
 Ona səcdə etdi atəşpərəsttək:
 Şahın fərmanıylə xidmətçilər də

Onu oturdular layiqli yerdə.
 Məclisdə yerdən ta göylərə qədər
 Hər şeydən çox şirin söhbət etdilər.
 Hər kəs bacardıqca ürək sözünü
 Deyib göstərirdi orda özünü.
 Növbə o hindliyə yetişən vaxtda
 Təzə gül açıldı köhnə budaqda¹³².
 Elə sirli sözlər dedi məclisə
 Ki, məlum deyildi onlar heç kəsə.
 Nurdan bəzək vurdu fələk bağına,
 Dürdən sırğa asdı yer qulağına¹³³.
 Elə sənə etdi o müğ padşaha,
 Sanki işıq saçdı bütün bargaha.
 Hindli sənəsini tamam elədi,
 Sözüün pərdəsini açaraq dedi:
 "Pərvanə zülmətdə yanan çırağa
 Uçantək, gəlmişəm mən də bu bağa"¹³⁴.
 Bəlkə çırağ mənə dostluq göstərə,
 Bu tutqun könlümə bir işıq verə.
 Mənəm hindlilərə rəhbər, pasiban,
 Bədənə qocayam, fikircə cavan.
 Mənim başıbağlı çox sözlərim var,
 Onları şərh edən az-az tapılar.
 Deyirlər: dünyada hər elmi bilən,
 Bilik dövrününün başçısı sənsən.
 Bir sapa düzülmiş gövhördür əqlin,
 Müşkül düyünlərə açardır dilin.
 Həm təxt sahibisən, ucadır təxtin,
 Həm bilik vermişdir sənə öz bəxtin.
 Sorğuma düz cavab alarsam səndən,
 Günə sitayişdən əl çəkərəm mən.
 Yox, cavab almasam suallarına,
 yollanıb gedərəm öz diyarıma.
 Bircə şərtim vardır, ərz edim sizə,
 Heç kəs qarışmasın söhbətimizə.
 Mən bir-bir soruşum, sən də ver cavab,
 Ancaq ki, xoşluqla etgilən xitab".
 Şah dedi: "Bəhanə axtarma nahaq,

Aç sirri, sual ver, biz qulaq asaql!"
 Hindli təzim ilə yeri öpərək,
 Sıyırdı dilini hind qılıncıtək.
 Şahı layiqincə tərif elədi,
 Dünya işlərindən söz açıb dedi:
 "De, nə cür ayrılısın ruh bədənimdən,
 Qovuşum allaha hansı yolla mən?
 Bilirəm, yaradan birdir dünyanı,
 Harda tapmaq olar bəs yaradanı?
 Özü gizlindədir, nişanı aşkar"¹³⁵,
 O bağlı qapını mənə kim açar?
 Mənalər sahibi olan o vücud
 Hardadır, yerdəmi, göydəmi mövcud?
 Təsəvvür etməkmi, görməkmi olar?
 Hardadır, nə deyim, əgər sorsalar?
 Yerdəmi, göydəmi, hardadır, deyin.
 Onun varlığını isbat eyləyin!"
 Şah dedi: "Cavabı belədir bunun:
 Bu söz həm qısdır, həm də çox uzun.
 Özümdən üzünü çevirən zaman
 Allahın yolunu tapmış olarsan!
 Ona yer axtarmaq doğru sayılmaz,
 Yeri yaradanın öz yeri olmaz.
 Heç kəs aç bilməz onun sirrini,
 Tapmaz düşüncə də əsla yerini.
 Düşüncə göz ilə görülə bilən
 Şeylərə yol tapar, belədir əslən!
 Allahı xəyalda olmaz axtarmaq,
 Xəyaldan doğan şey divlərdir ancaq"¹³⁶.
 Bir şeyin əslinə çatarsa xəyal,
 Onun yaranması deyildir mahal.
 O şey ki, sığmayır insan ağılına,
 Dünyanı yaradan deyirik ona.
 Bu yolu qəflətlə getmək yaramaz,
 Bulud örtər Ayı, göz yumsan bir az.
 Haqqı tanımaqçın bəsdir bir nişan.
 Bura yetişdinmi, daha dur, dayan!"¹³⁷
 Haqqı tanımaqçın bunlar deyil az,

Allahı tanıyan bu həddi aşmaz.
 Bu sirli pərdəyə nə lazımı daha
 Axtarmaq ibtidə və ya intəha?"
 Şahın cavabını hindli dinlədi,
 Yenidən suallar verərək dedi:
 "Bu yerdə, bu göydə nə varsa, əlbət,
 Bütün mövcudata var bir nəhayət.
 Bəs bu kainatdan, de görüm, kənar
 Başqa bir aləmə gedən yolmu var?
 Var isə, nə üçün bilmir heç bir kəs?
 Yox isə yoxluğa heç bir yol getməz."
 Şah dedi: "Köhnədir bu məsələlər.
 Təzə bir söz söylə, varınsa əgər.
 Bu yerdən, bu göydən kənar çıxma sən,
 Yoxsa səriştəni lap itirərsən"¹³⁸.
 Bizə yeddi hüddü çəkmişdir fələk,
 Onlardan kənara çıxmayaq gərək"¹³⁹.
 Bundan çıxma kənar, həddini tanı,
 Qılınc, teşt gözləyir kənar çıxanı"¹⁴⁰.
 Bu uca barigah - uca bir hasar,
 İçində əsirdir bütün xəyallar"¹⁴¹.
 Aşa bilməz ikən onu fikirlər,
 O yandan nə cürə gətirər xəbər?
 Bunu həll etməkçin var bircə düstur:
 Əqildə görünməz şeyə yer yoxdur!
 Görünməz bir şeyi düşünsən əgər.
 Hər səyin, zəhmətin gedəcək hədəf.
 Bir çox adamları gözlə görmədən
 Təsəvvür elədim xəyalımda mən.
 Ancaq həqiqətdə rastlaşan zaman
 Gördüm ki, başqadır tamam o insan.
 Üstüörtülü bir başqa cahan var,
 Orda mümkün olar bu axtarışlar."
 Hindli yenə sordu o hökmdardan:
 "Nə üçün ikiyə bölünmüş cahan?
 Bu cürə bəzəkli bir dünya varkən,
 Bir də başqa dünya axtarmaq nədən?
 Yaşamaq olursa burada mümkün,

Başqa bir dünyaya köçmək nə üçün?
 Əgər orda isə bizim yerimiz,
 Əvvəlcə bəs bura nəçün gəldik biz?"
 Əqilli şah dedi: "Bil, ey sadədil,
 Öyrən, könlündəki o tozları sil!
 Düzdür, iki dünya yaratmış xuda.
 Xəzinə ordadır, açarı burda.
 Çalışıb nə əksən bu dünyada sən,
 Onun məhsulunu orda biçərsən.
 Burda bütün şeylər dəyişir hər an.
 Orda əbədidir hər şey, hər zaman.
 Yaradan çəkmişdir iki cür pərgar:
 Burda zəhmət çəkən orda əcr alar.
 Bura bir körpüdür, keçmək gərəkdir,
 Sel axıb dənizə töküləcəkdir.
 Dağlardan süzülüb axan hər bulaq
 Dənizə qovuşar axırda ancaq."
 Qoca hindli yenə soruşdu ondan:
 "Nədir bu bədənə həyat verən can?
 Onu atəş kimi zənn edirəm mən,
 Oddan bir şərərə almış hər bədən.
 Can da ölüb gedir, sönür atəştək,
 Buna şəkk-şübhə olmaya gərək?"
 Bu sözdən od tutdu sanki İskəndər,
 Saldı o hindliyə odlu bir nəzər,
 Dedi: "Əhrimənlik sənin şanıdır,
 Oddan törənən can sənin canındır.
 Yoxsa bilmirsənmi, can etsə səfər,
 O yenə gəldiyi məkana dönər?
 Atəşdən olsaydı insanın canı.
 Cəhənnəm olardı onun məkanı.
 Deyirsən: can dəxi çıraqtək sönər.
 Qələtdir tamamən dediyin sözlər.
 Uca bir aləmdən gəlmiş bizə can,
 Yenə ora dönər, ölməz heç zaman!
 Canını tapşıran adam üçün, bil,
 "Can verdi" deyərlər, "can öldü" deyil.
 Əlbəttə, bu sözdə vardır həqiqət,

"Verməklə" "ölməyin" fərqi var, əlbət.
 Keç ondan, o qüdsi bir işıqdır, pak.
 Allahın nurudur, nə sudur, nə xak!"
 Hindli bir söz atdı yenə ortaya,
 Soruşdu ondan ki: "Bəs nədir rəya?
 İnsan yatan zaman yuxu görərkən
 Nədir xəyalına qol-qanad verən?
 Dağları, daşları gəzir rəyada,
 Min cür sərgüzəştlər görür dünyada.
 Əgər orda isə rəya görən kəs,
 Yərində sərilib yatan kimdir bəs?"
 Acıqla söylədi ona hökmüdar:
 "Rəya bir xəyaldır, bədənədən doğar.
 Bütün rüyaların kökü bədənədir,
 Yəd deyil, hamısı bu bədənəndir.
 Yuxuda gördüyün canlı, ya cansız,
 Sənin öz şamının odudur yalnız!¹⁴²
 Sənə öz düşüncən göstərir yuxu,
 Sənin öz arzundur onların çoxu.
 Bilmək istəsən ki, nəçin arzular
 Yatmış bir adama görünür aşkar?
 Hər qeyddən asudə olanda xəyal,
 Ona gizlin qalmaz artıq heç bir hal.
 Riyazət çəkənlər, bilmirsən məgər,
 Ayıqkən ən gizlin sirləri bilər.
 O sirr ki, başqası görər rəyada
 Onlar ayıq ikən görər dünyada."
 Hindli yenə şahdan sual elədi,
 Gövhəri almazla deşərək dedi:¹⁴³
 "Pis gözdən sən uzaq olasan, ey şah,
 Gəl elə bir məni pis gözdən agah.
 Necə bir qüvvədir, söylə, bəd nəzər
 Ki, öz sevdini gözə gətirər?
 Təcrübə sahibi, müdrik bir insan
 Ondan daha pis şey görməyib, inan!
 Bəyənilən şeyi görsə xoşnəzər,
 Ona gözəl şeylər əlavə edər.
 Hər şeyi bəyənsə bədnəzər, ancaq

Onu tələf edər, qoymaz qala sağ.
 Biz hansı peşəni etdiksə tədqiq.
 Görmədik bir sözü, əməli dəqiq.
 Bircə o bəd nəzər oxunu atan
 Dümdüz nişanəyə vurur hər zaman.
 De görək bir, nədir ondakı qüvvət,
 Nəçin üzərliklə dəf olur afət?
 Nə bilim, birinə rast gəlsəm əgər,
 O qəlbitəmizdir, yoxsa bədnəzər?"
 Şah dedi: "Düşünüb alimlər incə.
 Bundan çıxarıblar belə nəticə:
 Şübhəsiz, hər şeyə düşərsə nəzər,
 Havadan keçərək eləyər əsər.
 Bu zaman havayla birləşir, yəqin,
 Odur ki, təsiri artır nəzərin.
 Dəydiyi nöqtəyə göz salar bir iz,
 Hava da o yerə bir yol tapar tez.
 Əgər sağlam olsa hava bu zaman,
 Dəydiyi şeylərə yetirməz ziyan.
 Yox, əgər olarsa havada zəhər,
 Dəydiyi hər şeyi yəqin məhv edər.
 Göz, dəyən hər şeyə tək özü deyil,
 Havayla birlikdə zərər verir, bil.
 Zənnimcə, burda bir başqa sirr də var.
 O hələ bizlərə deyildir aşkar:
 Bədnəzər tək özü eləməz təsir,
 Səbəbkar - qarşıda cəlvələndir.
 Bədnəzər, önündə gözəl şey gərcək,
 Ona nəzər salıb cəza verəcək.
 Gözəl şey olmalı ondan uzaqda,
 Yolundan gözündən daim iraqda.
 Gözünə görünsə bir gözəl surət,
 Əz çirkin işinə başlar o əlbət.
 Hər kim xoş görünsə gözüne onun
 Tez tələf edər ki, olmasın məftun.
 Birinə bəd nəzər dəyərsə əgər,
 Dəyişər əhvalı, tez-tez əsnəyər.
 Bədnəzər olarsa əgər bir insan

Alın hərərətdən tərlər çox zaman.
 Bu iki əlamət aydın göstərir:
 Kimdir gözə gələn, kimdir bədnəzər.
 Üzərlik yaxarlar göz dəyon üçün,
 Od yaxıb-yandırar dərdi büsbütün.
 Başqa alim isə belə şərh edir:
 Üzərlik yananda tüstüsü gedir,
 Qara pərdə kimi tutur havanı,
 Qaytarır, rəf edir gələn bəlanı."
 Rumipərəst hindli doymaq bilmədi.
 Öz hind qılıncını çəkərək dedi:¹⁴⁴
 "Yaxşını, yamanı, deyin, nə təhər
 Verir qabaqcadan münəccim xəbər?
 Bir əməl ki, üzə çıxmayıb hələ,
 Xoşluğu, bədlisi gələmi dilə?"
 Diqqətlə yetirib hindliyə nəzər
 İlahi kəlamla deddi İskəndər:
 "Dünyada nə varsa - yaman və yaxşı.
 Göylərin tağına çəkilib naxşı.
 Münəccim rəmlini atdığı zaman,
 Tələyin naxşını oxuyur ordan.
 Zəmiyə səpilməmiş toxumun bir-bir
 Necə bitməsini bilir, bildirir.
 Bizə üz verəndə bir gün ehtiyac,
 Eldir dərdimizə yaradan əlac.
 Baxıb arzumuza, istəyimizə,
 Açıq qədrincə sirləri bizə,
 Göndərir bir mələk, əlində açar,
 Edir gizli sirri bizlərə aşkar."
 Hindli bu şərabdan məst olub qaldı¹⁴⁵,
 Nəhayət, qılıncı əlindən saldı.
 Sordu ki: "Zənciylə çinli nə sayaq
 Biri qara olmuş, o birisi ağ?
 Bu küpdə olan rəng yalnız bircədir¹⁴⁶,
 Bəs bu ikiliyin səbəbi nədir?"
 Şah dedi: "Hər lənən bu kürə, əslən
 Özü ikerəngdir, berrəng bilmə sən.
 Güzgütək iki üz vardır günəşdə,

Bir üzü Çindədir, biri Həbəşdə.
 Bir üzü eləyər üzü aypara,
 Bir üzü eləyər kömürtək qara!"
 Hindli sualların cavablarından
 Qalmışdı şahdakı biliyə heyran.
 Ona təslim olub diz çökdü yerə,
 Şahın da ucaldı başı göylərə.
 Çox şükür eləyib böyük allaha,
 - A fərin! - dedilər alimlər şaha.

İSKƏNDƏRİN YEDDİ ALİM İLƏ XƏLVƏTƏ ÇƏKİLMƏSİ

Müğənni, çal yenə qədim havanı,
 Kömək et, bitirəm mən bu dastanı!
 Dünya dastanından bəlkə birtəhər
 Canımı qurtarım, bitsin bu əsər...
 Biri nəql edirdi filosoflardan:
 "Şaha xoş göründü bu qoca dövrən.
 Mübarək bəxtindən gəlib hümmətə,
 Bol dövlət payladı el-cəmətə.
 Bəxşişin hüdudu, həddi olmadı,
 Rumda bir nəfər də yoxsul qalmadı.
 Şahlar baş əydilər ona cahanda,
 Durdular hamısı qultək fərmanda.
 O xoşbəxt padişah bir səhər yenə
 Çıxaraq firuzə rəngli təxtinə,
 Söhbətə başladı insafdan, dindən,
 Dürr, gövhər saçdı söz xəzinəsindən
 Padişah son qoydu şirin söhbətə,
 Meyl edib çəkildi yenə xəlvətə.
 Kimsənin qəlbinə heç toxunmadan
 Yeddi filosofu seçdi bu zaman:
 Ərəsti - tədbirli bir vəzir idi,
 Bəlinas - cavanmərd, Sokrat - pir idi.
 Valisə Əflatun, bir də Fərfuryus -
 Heyrandı bunlara o rühulqüdüs¹⁴⁷.

Yeddinci Hürmüzdü, bilir ki, hamı
 Yeddinci göydədir onun məqamı.
 Yığışdı dövrəyə bu yeddi pərgar,
 Nöqtətək mərkəzdə şah tutdu qərar.
 Gözəl bir məclisdə, fikirlər parlaq,
 Quru təkəbbürdən, bədədən uzaq.
 Bu məhrəm məclisdə alnıaçıq şah
 Fikrindən onları cəldə agah.
 Dedi alimlərə sirri açaraq:
 "Sirrimiz nə qədər gizlin qalacaq?
 Çox gecə keçirdik biz kef edərək,
 Gəlin, bir günü də elmə sərf edək!
 Bircə gün baxaraq Günəşə, Aya,
 Fələyin sirrini qoyaq ortaya.
 Bilək ki, bu öküz belitək çadır
 Bu möhkəm yer üstə necə dayanır?
 Əvvəli necəymiş bu göyün, yerin,
 Bu haqda fikrini hamı söyləsin!
 Ağıla, idraka bir vəzifədir,
 Bilsin ki, dünyada ilk tərkib nədir.
 Bu yeni əskiltmə və artırmalar
 Yoxluqdan nə cürə olmuş aşikar?
 Əzəldən nə olmuş xilqətə bais?
 Bunu ulduzlardan tədqiq edək biz.
 Belə elmi məclis yığılar az-az,
 Daha bir də belə məclis yığılmaz.
 Görək bu yollarda kim yeyin gedər?
 Görək xəzinəni kim tez kəşf edər?
 Hərəkət öz fikrini atsin ortaya,
 Necə yaranmışdır, desin, bu dünya?
 Onda ki, hökm etmiş uca yaradan,
 Əvvəl yer yaranmış, yoxsa asiman?
 Qoy açsın bu sirri ağlın açarı:
 Necə çiçəklənmiş yerin baharı?¹⁴⁸
 Necə qoyulmuşdur bina əzəldən?
 Necə səslənmişdir ilk mahnı təldən?"
 Padişah beləcə dürrlər saçdı,
 Bağlı xəzinənin ağzını açdı¹⁴⁹.

Sonra da buyurdu: "Cəsarət edən
 Danışsın varlığını ilk tarixindən."
 Sarsıtdı onları şahın sualı,
 Dedilər: "Cavabı layiq olmalı."
 Bir səsə dedilər qərar verərək:
 "İlk sözə Ərəstu başlasın gərək!"

ƏRƏSTUNUN DEDİKLƏRİ

Aydın düşüncəli alim Ərəstu.
 Böyük tacidara sənə oxudu,
 Dedi ki: "Elm axtar həmişə, ey şah.
 Örtülü sirlərdən ol daim agah.
 Haqqın köməyiylə şad keçsin ömrün.
 Olmasın sənənin açılmaz düyün.
 Padşahın əmrinə əməl eləyim.
 İlk xilqət haqqında fikrimi deyim:
 Əvvəl vardı ancaq tək bir hərəkət,
 Onu iki yerə ayırdı sürət.
 Bu iki hərəkət gəlib bir yerə.
 Yeni bir hərəkət doğurdu hərəkət.
 Əvvəlki hərəkət ayrıldı yenə.
 Bu üçü qoşuldu biri-birinə.
 Üç xətt zahir oldu üç hərəkətdən,
 Üç dövrə yarandı ondakı xətdən.
 Mərkəzdən ayrıldı həmin dövrlər.
 Yaranıb ortaya çıxdı bir cövhrər.
 Cövhrər kəşməkdən doğub parladı,
 "Hərəkət eləyən cism" oldu adı.
 Həmin cism qərar tutmayıb bir an
 Dönür, hərəkətdə osla durmadan.
 Bu cismin parlayan saf parçaları
 Həmişə qaçırdı mərkəzə sarı
 Yüksəyə uçanlar etdi hərəkət,
 Aşağı enənlər tapdı sükunət.
 Parlaq cism hərəkət etdikcə belə,
 Ondən parlaq göylər gəldi əmələ.
 Göydə meyl edərək öz mərkəzinə

Onun ətrafında hərləndi yənə.
 Əvvəlki meylinə bağlı qalaraq.
 O, daim hərəkət etdi bu sayaq.
 İlk pərgar hərlənib dövr edən zaman
 Bu uca göylər də yarandı ondan.
 Göyün gərdişindən od oldu aşkar,
 Od hərəkət edən qüvvədən doğar.
 Odun qüvvəsindən hava yarandı.
 Hava istilikdən od kimi yandı.
 Havada rütubət bol idi əslən.
 Rütubət hərəkət etmədiyindən,
 Onun zərrələri çöküb su oldu,
 Bu cürə yarandı təmiz, şirin su.
 Xılt saldı su daim sakit duraraq,
 O xıltıdan törədi gördüyün torpaq.
 Dörd ünsür yaratdı o pərvərdigar,
 Hər öz yerində oldu bərqərar.
 Qatdı bir-birinə onları həyat,
 Yaratdı bunlardan bitki, nəbatat.
 Bitki də başqa cür artdı, dirçəldi,
 Cürbəcür heyvanlar vücuda gəldi.
 Bu qədər dərk edir ağıl hikməti,
 Uzağa getməyə yoxdur qüdrəti!"

VALİSİN DEDİKLƏRİ

Alim Valis dedi: "Padşah hər zaman
 Bu qoca dünyada yaşasın cavan!
 Bilik təlimində bəxti yar olsun,
 Elm yollarında daim var olsun!
 Şahlar şahı özü verdi ki, fərman:
 Hər kəs bildiyini eyləsin bəyan.
 Mən də ərz eləyim: dünyaya təməl,
 Məncə, su olmuşdur hər şeydən əvvəl.
 Qızğın hərəkətdən və çaxnaşmadan
 O yerə çatdı ki, od oldu əyan.
 İldırım buxardan ayırdı odu,
 Bundan rütubətli hava doğuldu.

Suyun qatılığı getdikcə artdı,
 Həmin qatılıq da yeri yaratdı.
 Cövhərlər yerbəyer olduğu zaman,
 Təbiət qoynunda yarandı cahan.
 Ən saf və ən lətif cüzündən onun
 Yaranıb hərəkət elədi gərdun.
 "Sudan bu kainat yarana bilməz".
 Deyə inkar etmək istəsə hər kəs,
 Nütfəni bir anlıq qoy salsın yada,
 Sözümə sübutdur, dəlildir o da!"

BƏLİNASIN DEDİKLƏRİ

Bilici Bəlinas təzim elədi,
 Torpağı öpərək hörmətlə dedi:
 "Ey şahım, görüm ki, dünya durduqca
 Allahın yanında olasan uca!
 Yar olsun əqlinə hər bilik, hər sirt,
 Gözü nur, nuru göz ziynətləndirir.
 Şah gizli sirləri soruşdu bizdən.
 Fikrimi hüzurə ərz eləyim mən:
 İlkin tilsim kimi yaranmış torpaq.
 Qalan tərkiblər də ondandır ancaq.
 Hərəkət qüvvəsi ona etdi kar,
 Atəşi söndükcə yarandı buxar.
 Onun da ən parlaq zərrələrindən
 Ulduzlar yaranmış, - fikrindəyəm mən.
 Buxarda vəznə ağır olanlar
 Hərə bir mərkəzdə tuturdu qərar.
 Onlardan birinci - işıqlı oddur,
 Dünyanın ən yüksək tağı da odur.
 İkinci - havadır, hərəkətdədir,
 Hərəkət etməzsə, bilinməz nədir.
 Üçüncü - sudur ki, tərəvət verər.
 Hər şeyə təzəlik, lətafət verər.
 Dördüncü - torpaqdır, tapdayır əyyam.
 Tapdanan köksündən toz qalxır müdam."

SOKRATIN DEDİKLƏRİ

Sokratın növbəti yetişən zaman
Sanki xurma yağdı yerdə ağacdən,
Dedi ki: "Padişah, şadlıqla ömr et.
Din-bilik yolunda daim öndə get!
Sənə şikar olsun bütün arzular,
Sirlər qarşısında daim aşikar.
Şahın sorduğunu kim deyə bilər?
Çünki çox gizlidir sorduğu sirlər!
Kim necə bacarır fikir söyləsin.
Varını hüçurə təqdim edəsin.
Xilqət səhifəsi açılmamışdan
Bircə vücud varmış, o da yarıdan.
Bir bulud yaratmış əzmi, cəlalı,
Şimşəyi, yağışı olmuş faydalı
Onun yağışından yaranmış göylər.
İldırımından da günəş, ay, ülkər.
Maddələr çökdürüb ondakı buxar,
Bu yeri yaradıb etmiş bərqərar!"
Bələdçi getmədi bundan o yana,
Artıq danışmaqda görmədi mənə.

FƏRFURYUSUN DEDİKLƏRİ

Alim Fərfuryus da təzim edədi.
Torpağı öpərək belə söylədi:
"Ey şah, ömr edəsən durduqca dövrən,
Bütün dövrənlərin şahı olasan!
Dünya boş qalmasın ədalətdən,
Çünki zülmü, qəhri qəhr edərsən.
Haşşevən padşaha cavab olaraq,
Ərz edim fikrimi mən də bu sayaq:
Hələ bu dünyalar yaranmamışdan
Bir cəvhər yaratdı böyük yarıdan.
Tanrının feyziylə yetirdiyi bu.
Cəvhər bir müddətdən dönüb oldu su.
İkiyə bölündü sonra bu su da,

Yarı üzdə qaldı, yarısı altda,
Bunlar andırırdı müşkü, kafuru,
Yarısı mayedi, yarısı quru¹⁵⁰.
Maye olan hissə etdi hərəkət,
Quru olan isə tapdı sükunət.
Hərəkət edəyən - göy oldu, parlaq.
Sükunətdə qalan - bu yer, bu torpaq.
Mənim də bildiyim bunlardır ki, var,
Düşüncəm çıxmıyır bu həddən kənar."

HÜRMÜZÜN DEDİKLƏRİ

Hürmüz də əl atdı qıfıla sarı¹⁵¹,
Zənciri çeynədi əqlin açarı.
Düyünü açmadan əvvəl sidq ilə
Şaha dua edib başladı belə:
"Açıla biləcəm hər düyünə sən,
Görüm ki, əql ilə üstün gələsən!
Fələk istəyəncə edəsin rəftar.
Şadlığın əbədi olsun payidar!
Padşah hər budağın söz bəhərindən
Lütf edib bir meyvə istəyirsə, mən.
Əlbəttə, çıxmaram belə fərmandan,
Mən də öz fikrimi edəyim boyan:
Düşüncə yoluna düşəndən bəri
Seyr etdim firuzə rəngli göyləri.
Zənnimcə, bu dəryə şövkətli göylər
Dağ başına çökən tüstüyə bənzər.
Bu qorxunc tüstünün üstündə ancaq
Bir elə nur var ki, pak, təmiz, parlaq.
Örtmüşdür o nuru tüstü pərdəsi,
Şan-şan görünmədə tutqun çöhrəsi.
Pərdəyə nəqş olan pəncərələrdən
Işıqlar süzülür cahana hərdən.
Bizim gördüyümüz Gün, Ay, ulduzlar
Həmin işıqdandır bütün hər nə var.
Vardır bu xilqəti yaradan, fəqət,
Bilmirəm nə sayaq olmuş ilk xilqət.."

ƏFLATUNUN DEDİKLƏRİ

Əflatun, o ustad, qəlbini açdı,
 Dəniztək gövhərlər, dürlər saçdı:
 "Aydm düşüncəli dünya şahından
 Dünyada heç bir sirt qalmasın nihan.
 Bəxti hər bir işdə ona yar olsun,
 Qurtuluş yolunda daim var olsun!
 Şahın sorduğunu deyərək şöksüz,
 Amma idrakından çəkinirik biz.
 Heç yoxdur qorxumuz yanlış sözlərdən.
 Çünki bəhs edirik naməlum yerdən.
 Düşünüb mən belə verirəm qərar
 Ki, yoxdan yaranmış bütün varlıqlar!
 Vardan yaratsaydı varı yarıdan.
 Əbədi qalardı mayə hər zaman.
 Mayədən doğurmaq - yaratmaq deyil.
 Kəndxuda başqadır, xuda başqa, bil!
 Bir kəs ki, əql ona ad verib: Qadır,
 Özü bildiyini özü xəlq edir¹⁵².
 Ayrıca yaradıb o, hər gövhəri,
 Vasitə olmayıb burda digəri.
 Hər gövhər bəzənib kəmalə yetdi,
 Ortadan ixtilaf, ziddiyyət getdi.
 Bu zidd qüvvələri bir yerə qatdı,
 Ağillı, hünərli insan yaratdı¹⁵³.
 Birəcə qarışqanın qanadında sən
 Tanrı qüdrətini görə bilərəm!"

İSKƏNDƏRİN DEDİKLƏRİ

Məclisi xətm etmək məqamı çatdı,
 Şah sözün qədrini Aya ucaltdı.
 Aləmə günəşdir böyük İskəndər,
 Sınəsi nur dolu bir bağa bənzər.
 Dövrəyə alaraq şah İskəndəri,
 İşığa gəlmişdi nur aşıqları,
 Müdrik olar isə, əlbət, hökmüdar,

Onun ölkəsində müdrik çox olar.
 Alimlər deyənə bir-bir çətdi,
 Hər camı ayrıca alıb nuş etdi¹⁵⁴.
 Həmin alimlərə əvvəl İskəndər
 Allahdan dilədi çox afərinlər,
 Sonra söylədi ki: "Ey alimlər, mən
 Kainat sirtini xeyli dərindən
 Düşündüm, boş, əbəs deyil bu surət,
 Əzəldən onu bir çəkən var, əlbət!
 Bilirəm, gizli bir rəssam var, ancaq
 Bilmirəm bunları çəkmiş nə sayaq?
 Bilsəydim bunları necə xəlq etmiş,
 Mənim də əlimdən gələrdi bu iş.
 Düşüncə qavrasa bir şeyi əgər,
 Şübhəsiz, özü də onu düzəldər.
 Xilqətin sirtini kəşf etməmiş biz
 Tədqiqə çatarmı heç qüdrətimiz?
 Göylərə: yazılı vərəq dediniz,
 Ayı cür oxudu fəqət hərəniz.
 Dünyanın nəqşini bir nəqş edən var,
 Bundan artıq demək mənasız olar!"

NİZAMİNİN DEDİKLƏRİ

Nizami, bu qapı açar götürməz,
 İlk nəqş bağlananda günməyib heç kəs¹⁵⁵
 Böyük yaradıcı, nə olsa, ancaq,
 Hər nə yaratdısa hündür ya alçaq,
 Ən əvvəl, şübhəsiz, əqli yaratdı,
 Onu öz nuruyla o, aydınlatdı.
 Hər nəqşə çəkdisə qadir yarıdan,
 Əqlin nəzərindən etmədi nihan!
 Yalnız ilk nəqşəni gizli nəqş etdi,
 Əqlin gözündən də onu gizlətdi.
 İlk xilqət nəqşini qurtarıb, qəsdən
 Açdı o pərdəni əqlin gözündən.
 Sonra nə xəzinə oldusa aşkar,
 Açmaqçın bəxş etdi əqlə bir açar.

Yalnız o ilk hesab qaldı gizlində,
 Onda pərdə vardı əqlin gözümdə,
 Əqlə aşkar oldu başqa hər nə var,
 Nə zaman istəsə, ora yol tapar.
 Əqlə bağlı olan o yoldan amma
 Danışma, əqildən o yolu sorma.
 Əql ancaq elə bir-yerə yol tapar
 Ki, bilsin nə qədər məsafəsi var.
 Qeyb yolu əqldən hədsiz uzaqdır,
 Əql ora nə sayaq yol tapacaqdır?
 Əqilli adamdır dünyada o kəs -
 Gözü görməyəni qəbul etməz!
 Sənət sənətkarı nişan verəndə,
 Bağlama sən ona başqa bir pərdə.
 Sözə bax, mindiyi çolaq heyvanla
 Uçrumdan, gör, necə çıxıbdır yola.
 Yalçın qayaları dağıdıb özən,
 Lacivərd göylərin qoynunda süzən
 Xızr adlı o hatif birdən səsləndi,
 Salam verib göydən yanıma endi.
 Mülayim bir səslə söhbət etlədi,
 Beynimə sözlərlə nur saçıb dedi:
 "Bu gizli sözləri, fikirləri sən
 Neçin lal dillərə isnad edirsən?"¹⁵⁶
 Sən neçün bu sərvi becərib belə,
 O filosoflara verirsen, söylə?
 Bu incə sözlərin sahibi sənənsən,
 Quru sümüklərə verirsen nədən?
 Yemə çörəyini yad süfrələrdə,
 Öz süfrən üstünə gəl çəkmiş pərdə"¹⁵⁷.
 Dövrün kişiləri nakışidirlər,
 Elmə yox, nücumə həvəs edirlər.
 Mərhəmət umarlar qara torpaqdan,
 Torpaqdan yaxşıdır ancaq sağ insan¹⁵⁸.
 Hoqqabaz torpaqda schirbazlıq var,
 Həm möhrə oğurlar, həm də oynadar¹⁵⁹.
 Ovcunda gizlədər möhrəni, birdən,

Sonra da ağzından çıxar görürsən.
 Zəmixi, görürsən, udar sapsarı,
 Göy-yaşıl rəngində çıxar dışarı.
 Qırpquru ud yeyər torpaq xəzanda,
 Ətirli müşk verər bahar olanda.
 İnsan bədənini udanda ancaq,
 Bilmirəm nə sayaq o qaytaracaq?
 Torpaqda çürüyən bədənlərimiz
 Dağıdır, dəyişir, yox olmur təmiz.
 Yerində qalarsa o dağıntılar
 Bir yerə yığılma yəni canlanar.
 Torpağa tökülən şeylər tamamilən
 Torpaqdan dirçəlib qalxar yenidən.
 Qızıl toz halına gələrsə əgər,
 Civəylə onları cəm edər zərgər.
 Dağınıq qızılı mahir sənətkar,
 Madam ki, civəylə bir yerə yığar,
 Bizim də özümüz dağılsa bir gün,
 Onu da cəm etmək mümkündür, mümkün!

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİYƏ YETİŞMƏSİ

Müğənni, çal rudu, çal səhər erkən,
 Mərdlik nəğməsini gətir yada sən!
 Oyandır məndə də nəğmə həvəsi,
 Duymayım bihədə, bimənə səsi.
 Yəni bir filosof dərinə gətdi.
 Rumun tarixindən belə nəql etdi:
 O dünya padşahı - böyük İskəndər,
 Uca ulduzlara o uca rəhbər
 Elmdə o qədər oldu ki, pərgar
 Əqli hər müşkülə saldı bir açar.
 Bir çox viranənin ördü üstünü,
 Açdı neçə-neçə bağlı düyünü.
 Sirliləri İskəndər qədər

Yoxdu bu dünyada bilən bir nəfər.
 O, Rumun, Yunanın alimlərindən
 Hər elmi öyrəndi möhkəm, dərindən.
 Daha ulduzları göydə güdmədi,
 Tamam başqalaşdı onun məqsədi.
 Başından lovğalıq tacını atdı,
 Öz başı allahın tacına çatdı.
 Bir də yaranışı araşdırmadan,
 Axtardı, bilsin ki, kimdir yaradan.
 İstədi çalışıb sirləri örtən
 Yeddi qat sürməni silsin tamamən¹⁶⁰.
 Onu olduğutək görmək istədi,
 Əlçatmaz arzuya irmək istədi.
 Gecəli-gündüzlü bir xeyli müddət
 Düşündü, parladı bəxti nəhayət.
 Bir mələk göndərib bir gecə allah
 Etdi o bihuşu özündən agah.
 Ətrafa nur saçan parlaq günəştək
 Yalan vəsvəsədən uzaq bir mələk
 Parlaq gövhər saçdı şah hüzuruna,
 Allahın vəhyini yetirdi ona:
 "Bu saysız dağlarcan, coşğun çaylarcan
 Alqışlar göndərdi sənə yaradan!
 O səni dünyada şahlıqla birgə
 Ləyaqətli bildi peyğəmbərliyə.
 Sən allah əmrilə şah olduğundan,
 İndi də belədir allahdan fərman:
 Haqqın dərgahına baş əyim, deyə,
 Söylə ki, sən qoydum asudəliyə.
 Fələktək dünyanın başına hərlən.
 Azğını, vəhşini əhliləşdir sən.
 Xalqı pis yollardan et haqqa dövət,
 Onlar da allaha etsin itaət.
 Təzələ kökündən köhnə binanı,
 Təmizlə qəflətdən bütün dünyanı.
 Cahanı divlərin zülmündən qurtar,
 Dünyalar şahına ol itaətkar!

Bütün yatmışları yuxudan oyat,
 Əqlin üzündəki o niqabı at!
 Allah tərəfindən yoxsullara sən
 Verilmiş mərhəmət xəzinəsinən.
 Dünya pərgarını göz diyar-diyar,
 Səndən xeyir görsün bütün insanlar.
 Bu dünya mülkünə özünsən ağa,
 Çalış o dünyanı ələ almağa.
 Bu yolda zəhməti qəbul edərək,
 Allah rızası güd, xeyrindən əl çək!
 Nə hörmətin varsa canlıya göstər,
 Cansızçın vaxtını eyləmə hədə,
 Canlıdan dəyərsə sənə bir ziyan,
 Zəncirlə, məhv elə, heç vermə aman!"
 İskəndər mələyə xitab eylədi:
 "Ey müdrik ilhamçı, ey mələk, - dedi, -
 Dinləyib o böyük pərvərdigarı,
 Görək tərək eləyəm mən bu diyarı.
 Məşriqdən məğribə hücum çəkərək
 Xalqları yuxudan oyadım görək!
 Ellərin dilini əsla bilmədən,
 Onlarla nə cürə danışım bəs mən?
 Nə sayaq bilim ki, nə deyir onlar?
 Qarşımda hələ çox maniələr var...
 Birisi budur ki, bu çətin səfər
 Orduda vahimə törədə bilər.
 Bir də ki, qoşunla səfər edərkən
 Dağları, çölləri necə keçim mən?
 Bu qədər zillətə edərlərimi tab?
 Nə cürə onlara mən verim əzab?
 O korlar ardımca gəlməyə əgər,
 Kar olub sözümlü eşitməsələr,
 Mən yad ölkələrdə o kar-korlara
 Nə əlac eləyim, varmı bir çarə?
 Əgər peyğəmbərlik fikrinə düşsəm,
 Xalqı cəlb etməkçin hanı möcüzəm?
 Hanı bir möcüzə, eləsin kömək,

Məna inansınlar onu görürək?
 Əvvəl yeriməyi öyrədir məna,
 Sonra da getməyi tələb etsənə.
 Elmi dərya kimi çox insanların,
 Zəkayla, biliklə tox insanların
 Sarsıtmaq mümkündür mü heç vüqarını?
 yox etmək olarmı iqtidarını?"
 O vəhyi gətirən xeyirxah mələk
 Dedi, İskəndərə xitab edərək:
 "Rəvandır hər əmrin, hökmün cahana,
 Həm gizli, həm aşkar, bil ki, hər yana.
 Qərbdə bir tayfa var, özü köçəri,
 Nasikdir adları, yoxdur dinləri.
 Şərqdə bir tayfa var, xislətdə mələk,
 Onlara layiqdir Mənsək ad vermək¹⁶¹.
 Dəryatək cənubda bir tayfa yaşar,
 Həbildən törəyib qalmışdır onlar.
 Şimalda bir tayfa salmışdır məskən,
 Mütilik onlara qalmış Qəbildən.
 Başlayan zamanda uzaq səfərin,
 Düşəcəkdir qaraya, ağa güzərin.
 Nasikdən Mənsəkə çək qoşunları,
 Keç sonra Həbildən Qabilə sarı¹⁶².
 Hamısı hökmünə, yəqin, baş əyər,
 Başından keçərlər baş əyməyənlər.
 Hər başçı ayağın heç ola bilməz,
 Səni əvəz etməz dünyada heç kəs!
 Aytək, Müştəritək gəcə nur saçan
 Parlaq bəxtinlə sən bir şəbçirəqsən.
 Ucadan düşəndə işığın sənin
 Açıqlar qapısı hər xəzinənin.
 Yola çıxanda ol hər şeydən agah,
 Səni hiş edənə apar sən pənah.
 Hansı bir niyyətlə minən atına,
 Köməklər köməyi çatsın dadına!
 Dünyada özünə, orduna əsla
 Nə bir zərər dəysin, nə də bir bəla.

Nabələd yollarda öndən, arxadan
 Keşikçin olmalı sənin hər zaman.
 Səni hara çəksə işıqlı niyyət,
 Əmrində duracaq nur ilə zülmət.
 Qaranlıq arxanda, nur önündə - sən
 Özün görünməzsən, ancaq görərsən.
 Kim sənə xoşluqla itaət etsə,
 Işıq bəxş edərsən sən də o şəxsə¹⁶³.
 Hər kim lovğalıqla çıxsa qarşına,
 Sən də qaranlıqdan bir pay ver ona¹⁶⁴.
 Qoy bir kölgə kimi zülmətdə qalsın!
 Qorxuda, dəhşətdə, zillətdə qalsın!
 Bir də ki, atını cilovlayaraq
 Nə zaman istəsən bir ölkə almaq,
 Qarşına yad tayfa çıxarsa əgər,
 Səninlə yad dildə söhbət etsələr,
 Qadir köməkçinin ilhamıyla sən
 Hər qövmün dilində cavab verərsən.
 Dilbilən olarsan hər bir ölkədə,
 Sənə gizlin qalmaz tək bir kəlmə də.
 Sən də Rum dilində hər nə danışsan,
 Anlar tərcümənsiz orda hər insan.
 Allah bu möcüzü bəxş etmiş sənə,
 Qalibsən bununla sən hər düşməne!"
 Şah gördü bu sözdə böyük bir məna,
 Söylədi: "Baş əyər bəndə fərmana!"
 Qasiddən peyğamı qəbul eylədi:
 "Allaha biz müti bəndəyik" dedi.
 O gündən hazırlıq gördü səfərə,
 Əsla baş qoşmadı başqa işlərə.
 Kənar məşğələdən uzaq olaraq,
 Səfərə tədarük görürdü ancaq.
 Mələk gətirmişdi ona xoş xəbər,
 Əlavə olaraq, yenə İskəndər
 Tədbirlər öyrəndi hər bir alimdən,
 Çatar məqsədinə çox tədbir bilən!
 Səfərdə həmişə faydalı olan

Mənalı kolamlar yığdı durmadan.
 Allah tərəfindən gəlmiş mükəmməl
 O "Sifri-özəm"dən başqa üç gözəl
 Nəsihətnamə də keçirdi ələ,
 Yazdırdı ipəyə qara müşk ilə.
 Ərəstu oldu ilk naməni yazan,
 O xəbər verirdi yaxşı-yamandan.
 İkinci naməni bildiklərindən
 Əflatun yazmışdı duyub dərindən.
 Üçüncü xəzinə Sokratdan idi,
 Qiymətli gövhərlə doluydu içi.
 Sözlər bir-birinə rəbt edilərək,
 Üç nəsihətnamə tamama yetcək,
 Padşah möhürlədi bunları o dəm,
 Səhmanla bağlayıb saxladı möhkəm.
 Tədbirə ehtiyac duyduğu zaman
 Açıb oxuyardı bir-bir onlardan.
 O gövhərlə dolu xəzinələrdə
 Dərman axtarardı düşdüyü dərddə.
 Görsəydi çətindir bir qərar vermək,
 Allahın feyzindən istərdi kömək.
 O bir gün çıxaraq öz ac-təxtinə¹⁶⁶,
 Firuzə rəngli tac qoyaraq yenə, -
 Aqıl vəzirinə buyurdu belə:
 Müti qələmini alaraq ələ,
 Elm ilə zəkaya edib riayət,
 Yazsın bir faydalı, gözəl nəsihət.
 Elə nəsihət ki, dinləsə onu,
 Dost bilsin özünə qurd da qoyunu,
 Fərmanı dinləyib vəzir hörmətlə,
 Təzim edib şaha çıxdı rüxsətlə,
 Mədəndən gövhərlər çıxarmaq üçün¹⁶⁷
 Fikrini başına yığaraq bütün,
 Diltək itiləyib qələmi, yenə
 Qamışdan qənd səpdi kağız üstünə¹⁶⁸.

ƏRƏSTUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Allahın mədhini edib ifadə,
 Ərəstu yazmışdı rəhbərnamədə:
 "Ey şah, elmə, fənnə sən daim yar ol,
 Nadandan, cahildən daim kənar ol!
 Bağlı bir qapıya açar axtarsan,
 Ancaq alimlərdə axtar, taparsan.
 Əgər sahib olsan dövlətə, varə,
 Şükr elə bununçün pərvərdigara.
 Zəfərlər çalanda, yetəndə kama
 Allahın xovfunu yaddan çıxarma.
 Allahdan qorxana bəxti yar olar,
 Ondən qorxmayanlar daim xar olar.
 Səlamət yaşamaq istəsən əgər,
 Oda üzərrik at hər gün, hər səhər.
 Pis gözə inanma, ondən gözə kənar,
 Heç öz gözünə də etmə etibar.
 Demiş müdrik qoca belə bir məsəl:
 "Gərək yaman gözdən qorunsun gözəl!"
 Bir ağac çox uca qalxmasa, inan,
 Şiddətli küləkdən görməz bir ziyan.
 Ovlaqda ovçular ox atsa əgər,
 Dikbaş təkəllərə daha çox dəyər.
 Hər kəsi ötməkçün çıxanda yola,
 Tələsmə, həssədə yol vermə əsla!
 Həsəd dərddə salar daim insanı,
 İnsana yad edər dostu, aşnani.
 Heç kəsi qaldırma kinlə yerindən.
 Qaldırdın, yerə sər arxasını sən!
 Biriyə köhnədən olarsa kinin,
 Kökünü qazıma onun nəslinin.
 Ata intiqamın alma oğuldan,
 Çalışıb onunla dost ol hər zaman.
 Günəşlə kölgədə çox azdır ara,
 Biri işıqlıdır, biri qapqara.
 Tikan xurma ilə bir yerdə bitər,
 Biri zəhərli, biri qənd-şəkər.

Naqqaya qonşudur sədəf dəryada,
 Qılınc yox, dürr verir şaha dünyada¹⁶⁹.
 Qardaşın qanını alma qardaşdan,
 Tamam ayrı şeydir çünki südlü qan¹⁷⁰.
 Bir kəşçün özgəni incitmək olmaz,
 Qoyunu qoyunun ayağından as!
 İstəsən allahdan mərhəmət, kömək,
 Pisliliyi kökündən atasan gərək!
 Pislərlə fələk də elər pis rəftar,
 Yaxşılıq görərlər daim yaxşılar.
 Həmişə dünyada yaxşılıq axtar,
 Yaxşı ad almaqda əbədiyyət var!
 Yaxşı adlananla yaxşı ol müdam,
 Yoxsa sən özün də olarsan bədnam.
 Zatı pis olana üz göstərmə sən,
 Qurdu bəsləməkdən ziyan çəkərsən.
 Bədgövhər adamlə heç addım atma,
 Öz təmiz kimyanı küllərə qatma.
 Bədəsil olarsa əgər bir adam
 Qırmızı gövhəri saraldar tamam.
 Ağillı adamlə dost olsan əgər,
 Elmi, mərifəti sənə də keçər.
 Çox pul qazanmağı eləsən niyyət,
 Pulsuz adamlarla etmə məsləhət.
 Ciddiyyət gözləmək yüngül adamdan -
 Gövhər istəməkdir arpa satandan.
 Gur, öküz, ya pələng, - bütün heyvanlar
 Ancaq həmcinsiyə gəzər, dolanar.
 Nəcins olar isə əgər bir nəfər,
 Ondən görəcəkdir çoxları zərə.ər.
 İki saf güzgünü qoysan üz-üzə,
 Onlarda bir ləkə görünməz gözə.
 Qorxma acizlərə zülm edənlərdən.
 Yoxsa qəm-qüssəyə batarsən hökmən.
 İnsana rəm olsa aslanlar əgər,
 Bunu insafdan yox, qorxudan edər.
 Həyasız adama qarşı sət rəftar
 Yumşaq davranmaqdan faydalı olar,

İşini bərk tutan düşməni yoxla.
 Yumşaq-yumşaq çağır, tutdun, bərk saxla!
 Başı fitnə dolu olarsa hər kəs,
 Şirinliklə çağır, itiliklə kəs.
 İki xam bədxahın birsə qərarı,
 Fənd ilə, tədbirlə ayır onları!
 Qurd ilə pələngi sal bir-birinə.
 Sənin istədiyən yetsin yerinə.
 Şah və ya əkinçi, - gözləmə nəsəb,
 Özünə görə ver hər kəsə mənəsb.
 Güclünün yanına güclünü göndər,
 Alimin üzünü alimə döndər.
 Göndərdiyən adam işbilən olsa,
 Heç öyüd-nəsihət istəməz əsla!
 Paslanıb kəsməsə qılıncın əgər,
 Qızıl ver, daşları dəmirə döndər¹⁷¹.
 Xəzinə qızılı yığmaq üçündür,
 Qızıl da düşməni yıxmaq üçündür.
 Quyruqla mümkündür tülkünün tutmaq.
 Şirniyə aldanar həmişə uşaq.
 Xalqın məclisində mütrübtək şad ol,
 Sərvsən, kibrdən, çalış, azad ol¹⁷².
 Dünyanı sübh kimi nurunla bəzə,
 Camalın səhərtək görünsün gözə.
 Bəzəmə özünü sən reyhansayaq,
 Özgənən əlində ol nurlu çırağ¹⁷³.
 Səninçün bir yükdür daim xəzinə,
 Dincəlmək istəsən, ver özgəsinə,
 Zər atəş deyil ki, daim yığılsın,
 Qığılcım kimidir, gərək dağılsın.
 Qızıl ya sahibi xoşdur? - Sorma sən,
 Düyün bənddən pisdür, bənd də düyüнден¹⁷⁴
 Bir gün atəşpərəst soruşdu oddan:
 "Söylə, mən yaxşıyam, ya sən yaxşısan?"
 O dedi: "İstəsən düzünü bilmək,
 Mənə yanmaq gərək, sənə də ölmək!"
 Geniş ətkəli ol, çünki meyvələr
 Geniş ətkələrə daha çox düşər¹⁷⁵.

Çox yemə, süfrədə hər şey çox da var,
 Artıq bir qətrədən qədəh də daşar.
 Bir müflis xəzinə tapmışdı həməm
 Yıxılıb ölmüşdü sevindiyəndən.
 Nəcə susuz olsan, istiyə düşsən,
 Tələsik soyuq su əsla içmə sən.
 Bir yeri talayıb dağıtmış olsan,
 Orda mənzil salıb yatma heç zaman!
 Əsla içməyəsən yoxlanmamış su,
 İçirt başqasına, yoxla bir onu.
 Qərribə görünən meyvəni yemə,
 Özünü dərd-qəmə düçar elmə!
 Olarsa birisi yeməkdə loğman,
 Saxlar öz nəfisini yad loxmaldan.
 Heç kəs getmədiyi naməlum yolla,
 Yoldaş çox olsa da, getmə sən əsla!
 Çox yaxın olsa da, qorxulu yoldan
 Qorxusuz uzaq yol yaxşıdır, inan!
 Çox yığıb, yükünü ağır etmə sən,
 Qoşunun içində dilə düşərsən.
 Əlinə keçərsə əgər qənimət,
 Ondən yoxsula da qoy çatsın qismət.
 Bir pay ver xəlvəti pay istəyənə,
 Allahın rizası bəs edər sənə.
 Gizlinə verilən bir bəxşiş, inan,
 Hifz edər insanı dərddən, bələdan.
 Orduya nə versən, rütbəylə payla,
 Yol xərcindən artıq pul vermə əsla.
 Qarınqulu adam olsa da qoçaq,
 Qarnı doyan kimi tənbel olacaq.
 Nə o qədər ver ki, sərxoş olsunlar,
 Nə də elə et ki, lap ac qalsınlar.
 Nə çox bərk, nə çox boş et rəftarını,
 Orduda itirmə etibarını.
 Gündə iki dəfə qurub ziyafət,
 Bütün başçıları sən eylə dəvət.
 Heç bir yad ölkədə şərab içmə sən,
 Heç yerdə əylənmə Ruma dönmədən.

Nurani adama tapşır əmanət,
 Olmaz duru suda toz, ya üfunət.
 Günəş hər bir şeydən pak olduğundan
 Dağ, dəniz sIRRINI gizlətmir ondan.
 Xoşbəxtlik istəsən, xoşbəxti tanı,
 Xoşbəxt xoşbəxt edər çünki insanı!
 Bədbəxt adamlardan ol daim kənar
 Ki, üzüm üzümə baxıb qaralar.
 Doğma xislətidir vəfalı olmaq,
 Çalış ki, əslini itirmə ancaq.
 Biri adətini dəyişsə əgər,
 Yığdığı dövlət də onu tərək edər.
 Köhnə xasiyyətdən dönmə heç zaman.
 Xasiyyət dəyişmək deyildir asan.
 Aqil ol, əl çəkmə xasiyyətdindən,
 Özgə xasiyyətə uyma qətiyyənl!
 Həmişə düz gedən piyada əsgər
 Vəzir olan kimi əyri yol gedər¹⁷⁶.
 Taleyi xoş olan xoşbəxt adamlə
 Aranı xoş elə, çəkişmə əsla.
 Hər bir hadisədən ötrü fəlaklə
 Bəhs etmə, onunla xoş rəftar elə.
 Ruzigar nə versə qəbul eylə sən,
 Çalış, ustadının çıxma sözüündən.
 İncimə dövlətin etdiyi nazdan,
 Dövlətin nazında dövlət taparsan.
 Vaxtı yetişəndə sənən də, əlbət,
 Çəkəcək nazını bir gün o dövlət.
 Sədəfin qabığı xeyli bərk olur,
 Odur ki, içi də dürlə doludur.
 Bərk daşlar içində gizlənər gövhər,
 Gövhər çətinliklə əldə edilər.
 Bəd gündə ulduzdan olma bədgüman¹⁷⁷,
 İşlər yaxşılaşar, əlbət, bir zaman.
 Göy rəngli günbəzdən olma mükəddər,
 Aqibət xeyr olar, düzələr işlər.
 İş bərkə düşəndə, məyus olma sən,
 Könlünə qüvvət ver, bəxtinə güvən.

Göyə atılan daş yerə tez düşər,
 Bu qısa müddətdə işlər dəyişər¹⁷⁸.
 Zülmü birdəfəlik yadından çıxar,
 Çünki zülmkarlıq ömrü azaldar.
 Padşah ədaləti çıxartsa yaddan
 Ölkəsi tez olar zülm ilə viran.
 Allah ədalətçün yaradıb səni,
 Zülm etmə, ədl ilə saxla ölkəni!
 Pis fikrə düşərsə yaxşı bir insan,
 Özünə yamanlıq eləyər, inan!
 Dünya yaranandan belədir qanun,
 Dəyişir istisi, soyuğu onun.
 Havada olanda belə ziddiyyət,
 Onda heç axtarma, heç umma səhhot.
 Yaxşısı budur ki, ildə hər fəsil
 Öz qaydası ilə keçsin müttəsil.
 Görək bahar fəslə keçə bahartək,
 Yay da yaylığını göstərə görək.
 Bir şey qaydasından çıxarsa kənar,
 Ondən üz döndərər, əlbət ki, ruzgar.
 Əgər pislik etsə bir nəfər sənə,
 Sən yaxşılıq etsən bir özgəsinə,
 Onu da, bunu da yad etmə əsla,
 Xalqa bədguluqdan dilini saxla.
 Çalış ki, kirpiyin olsun almaztək¹⁷⁹,
 Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək.
 Belə məsəl çəkmiş aqıl bir insan:
 "Qurd girməz sürüyə, yatmasa çoban!"
 Canın möhkəm olsa, döşünə döymə,
 Gülüb, yersiz-yersiz özünü öymə.
 Acizlik üz versə, qəm çəkmə yenə,
 Bunu da bildirmə özgələrinə.
 Özünü şad göstər, heç olma qəmgin.
 Gizlin dərdin olsa, zahirdə sevin.
 Qarşına bir döyüş, qovğa çıxarsa.
 Döyüş adamına ehtiyac varsa,
 Başqa bir ordudan qaçıb gələni
 Əsla qəbul etmə, aldadar səni!

Qaçmağa öyrənmiş adam qaçacaq,
 Sənin də ordunu xarablar ancaq!
 Döyüşdə qələbə çalmaq istəsən,
 Müzəffər sərkərdə seç özünə sən.
 Qələbə qazanmış xoşbəxt atlılar
 Səni hər səfərdə edər bəxtiyar.
 Yaxşı, pis, - nə etsən, həmişə bil sən.
 Yaxşını allahdan, pisi özündən."
 Bu məşhur naməni qurtarıb ustad,
 Şaha təqdim etdi, o da oldu şad.

ƏFLATUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Oyanıb qalxanda günəş yuxudan
 Müşkə kufur səpdi sanki asiman¹⁸⁰.
 Şad xəbər göndərib dedi: "Əflatun
 Qələmlə ipəyə nəqşələr vursun.
 Elə gözəl namə yazsın o görək,
 Hər bir oxuyana eləsin kömək!"
 Şahın buyruğuyla cəzəmətli pir
 Mədəndən gövhərlər çıxardı bir-bir.
 Müti qələmindən saçıldı gövhər,
 Beləydi dəftərə yazdığı sözlər:
 "Bizdən yaradana min-min ehtiram,
 Yerdən də, göydən də ziyadə salam!"
 Allaha şükr elə mədəni açdı,
 Sonra söz bəzminə gövhərlər saçdı:
 "Şahımız ucadır bütün aləmdən,
 O, parlaq gövhərdir, bu aləm - mədən.
 Əsildir, yüksəkdir o da gövhərtək,
 Özünü həmişə qorusun görək¹⁸¹.
 Hər kəs, yaxşı-yaman, - nə qoysa əsər,
 Bununla zatını bürüzə verər.
 Oğru ovlağıdır bizim bu cahan,
 Onu özbaşına qoyma heç zaman!
 Keşikçi olmasa həmişə ayıq,
 Deyildir dünyanı güdməyə layiq.
 Hər kim bu dünyanı istəsə tutmaq,

Qılıncla, tədbirlə fəth edər ancaq.
 Mərdlərin qan təkən qılınca, bəli.
 Alim tədbirilə olar kəsərlə!
 Şahın məclisi də görək hər zaman
 Ola alimlərə şərəfli məkan.
 Şah yeyib-yatmağa meyl etməyərkək,
 Bilik toplamağa çalışa görək!
 Şaha yoldaş olam iki bəla var,
 Yoxsuldan uzaqdır həmin bəlalər;
 Biri aşpəzdür ki, yağlı yeməklər
 Bişirib, padşaha ona cəlb edər,
 Biri də cilvəli şux məşuqəsi
 Ki, ona bağlanar könlü, həvəsi.
 Bunlar xeyir verməz: biri doldurar
 Qamını, o biri şirəni sorar.
 Nə çox əylənən ol, nə də çox yeyən
 Bunlardan sütləşər, keyiyər bədən!
 Qırmızı və sarı gördüyün cahan
 Bir rəngin büsatdır - adam aldadan.
 Məşuqə adlanan bir əjdəhadır,
 Bu dünya kam vermir. ancaq can alır.
 Dünya yurdumuzdur, candan əzizdir,
 Bizim həm yerlimiz, həm yerimizdir.
 Dünyanı dördəlli tutmayaq görək,
 Nədən can-ciyərlə süfrə bəzəyək?
 Qanla qidalanıb yaşayır bədən,
 Ciyərsiz bu qanı alarıq nədən?
 Dörd tərkib birləşib ahəngdar olmuş,
 Dörd cövhər birləşib, həyat var olmuş.
 Yığmasaq onların ipini əgər,
 Hərəsi bir yana baş alıb gedər.
 Su dönsə torpaqda çiçək ətrinə,
 Qayıdər əslinə o bir gün yenə.
 Tuluğu dağıdıb qaçdı bir eşşək,
 Sahibi qəmləndi bu halı görcək.
 Dünya tikanlıdır, kirpiyik biz də,
 İynə var, tikan var xislətimizdə¹⁸².
 İki qarı qızın başladı bəhsi,

Dünyanı götürdü onların səsi¹⁸³.
 Bu dedi: "Üzünün çirkinliyindən
 Ərə getməmişən bu vaxtacan sən!"
 O dedi: "Üzün çox göyçəkdir sənin,
 Bununçün almırlar səni də yəqin!"
 Bu qədər nə üçün yataq dünyada?
 Yuxu da ölümə bənzər mənada.
 Bir də duracaqmı həmin yuxudan?
 Bunu doğru, dürüst bilməyən insan
 Yuxudan ölümtək etməli həzər,
 Çünki bir-birinə bunlar çox bənzər!
 Dovşan yuxusutək pis yuxu olmaz,
 Yatanla öləndə hiss, duyğu olmaz!
 Yuxu igidlərə hiylə quranda
 Gözlər yumulmaya kaş bircə an da!
 Hər bir gizli sirri o, baxıb görə.
 Yaxşıya, yamana düz qiymət verə.
 İnsan əl çəkəydi boş xəyallardan,
 Yersiz qovğalardan, qalmaqallardan.
 Niyə bircə qarın çörəkçin yalnız
 Çəkişək, vuruşaq belə amansız?
 Nəçün biz dağlara, daşlara düşək?
 Bunların səbəbi - bir parça çörək!
 Səfərə başlayan müdrik insanlar
 Yolda yox, mənzildə rahatlıq umar.
 Keçərlər dünyanı tapdalayaraq,
 Rahatlıq fikrinə düşməzlər ancaq.
 Həmi yol gedənlər, uzaq görənlər
 Mənzilə çatana əfərin deyər.
 Dinlik - asudələr ölkəsindədir,
 Bundan başqa nə var - bir əfsanədir.
 Yeddi qat yanar od içrə, nəhayət,
 Kabablıq ət üçün nədir bu zəhmət?¹⁸⁴
 Nəçindir bu zillət, əziyyət bütün?
 Həmişə yeməklə geyinmək üçün.
 Bizim əmrimizdə olanda bunlar,
 Hələ başqa-başqa hesablar da var.

Əzaba qatlaşıb canından keçən
 Dənizdən dürr tapar, dağlardan mədən.
 Kimsə ruzusunu atlayıb keçməz,
 Əndazəylə yeyər ruzunu hər kəs.
 Fəqət var dünyada elə insan da
 Zəri yerdə saxlar, həsədi canda.
 Qızılı torpaqda basdırsan əgər,
 Taleyin başına sənün kül ələr.
 Yəsə çörəyini dostlarla insan,
 Onundur var-dövlət, onundur cahan.
 Açıb kisəsini rəhmə gələrkək,
 Bir neçə yoxsula o edər kömək.
 Arpaca olsa da vəznə də gövhər,
 Ona "Çox sambalı daşdır" deyirlər.
 Əllərimiz boşdur, yol isə uzaq,
 Yoxdur mənzildən də hələ bir soraq.
 O qədər xəbərsiz yatma ki, haşa,
 Yatmışkən sə gəlib başından aşa.
 Yuxusuz, yeməksiz qalma ki, bədən
 Süstləşib, yorulub düşər qüvvədən.
 Yola çıxan yolçu cövlan edərkək,
 Çapmasın hər yana gərək dəliltək.
 Keşikçi düzdürsün yollar uzununu.
 Getsin təhlükəsiz ta ki, yolunu.
 Olsun gecə-gündüz işində oyaq,
 Yatarı oğrutək ruzgar soyacaq.
 Arxaya, qabağa zillənsin gözü,
 Onu aldatmasın yadların sözü.
 Yola bələd olsa rəhbərlik edə, n
 Ordu qorxu bilməz çətinliklərdən.
 Yollar dağa-daşa salsın da onu,
 Dağılmaz başından əslə qoşunu.
 Qoşunla yeriyər yağıştək, qartək,
 Əyləşər heybətə o, dəryalartək.
 Çatdığı ölkədən bir neçə nəfər
 Yedirdib, içirdib ələ gətirər.
 Sırr alıb, ənamlar verər o kəsə,

Toxum göyərərmi su verilməsə?
 İşini düzəldər bu sayaq asan,
 Gərək çətinlikdən bezməsin insan.
 Sülh əgər bir başla olsa bərqərar,
 Artıq baş kəsməyin nə mənası var?
 Yolda qoluzorlu rast gəlsə əgər,
 Üstünə yerimək bəla gətirər.
 Mümkün deyildirsə qələbə çalmaq,
 Nahaqdır qoşunu çətinə salmaq.
 İşin düyün düşsə, aç bilmədən,
 Səbr elə, özünü nahaq yorma sən.
 Hər çətin düyünün bir əlacı var,
 Səbrlə, tədriclə açılar onlar.
 Adətdir, işlərdə az olmur düyün.
 Fəqət öz-özünə açılır bir gün.
 Nə qədər yerində söyləməm sözü,
 Məndən artıq bilir, əlbət, şah özü,
 Niyətlə at sürsə şah hansı yana.
 Öz əqli rəhbərdir həmişə ona.
 Bir kəsə köməkçi olarsa Allah.
 Heç kəsə ehtiyac duymaz o əsla.
 Salamlar gətirsə bir qələbə mələk.
 Onun insan fikri nəyincə gərək?
 Padşahın əmrinə eləyib əməl .
 Yazdımsa bilənlər kimi bir məsəl.
 Yalnız ixlasımı elədim izhar,
 Onun öz bəxtitək bir rəhbəri var.
 Heç kəsə möhtacı deyildir padşah,
 Ona köməkçidir əqlilə Allah!
 Əqli kömək olsun hər işdə ona,
 Allah hər işini salsın yoluna!"
 Naməni qurtarıb o qoca alim,
 Təzəmlə elədi padşaha təqdim.
 Qəlbə bu namədən şahın şad oldu,
 Qüssədən, kədərdən o, azad oldu.

SOKRATIN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Üç gün ötüb keçdi, yenə asiman
 Rum-zənci oyunu oynayan zaman
 İskəndər buyurdu qoca Sokrata
 Vursun üzüyündən muma möhr o da¹⁸⁵,
 Yazsın bir qiymətli nəsihətnamə,
 Mənası nur saçsın bütün aləmə.
 Alim əməl etdi uca fərmana,
 Dürlər çıxarmaqçün daldı ümməna¹⁸⁶.
 Gümüşək kağıza qara xətt ilə
 Zəkənin hökmünü nəqş etdi belə:
 "Nəqqəş hansı nəqşə başlasa, görək
 Allahın adına vursun ilk bəzək.
 Hamıya köməkdir böyük yaradan,
 Onun möhtacıdır bütün bu cahan."
 Allahın mədhini yetirib sona,
 Bağladı sözünü şahın adına:
 "Ey şah, bu örtülü quyuya, gəl, sən
 Girmə əqlin, huşun əmr vermədən.
 Sən ki, bol gövhərdən yoğurulubsan.
 Həyat oyuncaqtək gəlməsin asan!
 Bu başdan edirəm səni xəbərdar,
 Gücünə güvənmə, yolda pələng var!
 Döyüşdə, şonlikdə, - hər yerdə olsan,
 Heç zaman ayrılma yaxşı dostlardan.
 Əyləncə, eys-ışrət bəzminə düşsən,
 İşvəli bir dilbər seç özünə sən.
 Məclisdə qüssədən, qəmdən uzaq ol,
 Həmişə kefi kök, damağı çağ ol.
 Siyasət məclisi qurulsa fəqət,
 Orda hər yetəncə sən vermə fürsət.
 Yanında hərzə söz danışmasınlar,
 Səni də hörmətdən salmasın onlar.
 Yeməyi heç yemə dəniz kimi tək,
 Yediyn olmasın acı, dəniztək¹⁸⁷.
 Bulaq ol, çox olsun gəlib içənin,
 Dursun qulluğunda kuzələr sənini!

Xörəyi evində gizlətsən, əlbət,
 Ondan yetmiş evi basar üfunət.
 Vaxtında evindən çıxarsan əgər,
 Qapına müştəkət odir səpilir¹⁸⁸.
 Nə qədər açmayıb hələ bənövşə,
 Qönçəsi pis qoxu verər həmişə.
 Saçları açılıb dağılan zaman
 Müşk-ənbər qoxusu yayılar ondan.
 Açıq olma, sənini deyil bu saray,
 Yalnız bir çörəkdir alacağın pay.
 Tək bir cə fətirə gəl qane ol sən,
 Düşün, günəşdən ki, artıq deyilsən¹⁸⁹.
 Allahlıq edərsən nəfsi saxlasan,
 Açıqdür öküzlə eşşək hər zaman.
 Kimin km, yeməkdə heyvan nəfsi var.
 Heyvan sifətində qəbirdən çıxar.
 Qiyamət gələndə, əldə tərəzi,
 Öküztək, eşşəktək baxar hərəsi.
 İnsan sağlam olar az-az yeməkdən,
 Uzun ömrə ələməz əsla çoxyeyən.
 Həddindən ziyadə yemə bir insan,
 Gəyirər, pis qoxu gələr ağzından.
 Aslantək sən də az yeməyə alış,
 Çünki qorxaq olar çox yeyən camış.
 Dartıb sürüyərlər tənbel eşşəyi,
 Çünki ölçüsüdür yeyib içməyi.
 Buludtək damcıyla su al dənizdən,
 Verəndə bol-bol ver, saxavətlə sən.
 Suçu tuluğundan tez-tez su paylar,
 Tuluq gah boşalar, gah da ki, dolar.
 Yağlıdan, yavandan elə ye ki, sən
 Onu asanlıqla həzmə verərsən.
 Saxla əndazəni qəddərlə, sayla,
 Bir az ye, bir az yığ, bir az da payla!
 Bu cür yeyib, yığıb paylasan əgər,
 Sənə bu dünyada xoşbəxt deyirlər.
 Yeməkdə əsasdır cana nuş olmaq,
 Onun dadına yox, faydasına bax!

Sirkəni yeyəndə süddən et həzər,
 Sirkəylə süd içmək azar törədir.
 Uyma eys-ışrətə həddindən artıq,
 Yola tədarük gör, bir səfərə çıx!..
 Bu nə tənəllikdir? Giriş bir işə,
 Bekarlıq insanı sıxar həmişə!
 Özgənin əliylə qazdırma mədən,
 Özün bir əl tərət, əgər dirisən.
 Əl-ayaq qulundur, işlətsən, yəqin,
 Çıxmazlar heç zaman əmrindən sənin.
 Mənlərlə xidmətçin olsa da, hökmən,
 Özün əl-qolunu heç qoyma işdən.
 Sənin əl-ayağın səlamətdirsə,
 Onların işini xadimlər görsə,
 Bunlar da əlindən çıxsın bir zaman,
 Sən əlsiz, ayaqsız qalmış olarsan!
 Şirinsə birinin dili, söhbəti,
 Başqa şey istəmə, bəsdir ülfəti!
 Köməyi dəyməyən şirindil insan
 Yaxşıdır acıdil öltutanlardan.
 Daim şirin dillə yaxşılıq elə,
 Nə fayda eləsən acı dil ilə?
 Həyalı söz danış, öyrənib səndən
 Həyalı danışsın səni dinləyən.
 Ağırılıq bir işdir yumşaq danışmaq,
 Kobudluq axmağa yaraşar ancaq!
 Söz özü nə qədər gözəl olsa da,
 Onu gözəllikdən salar pis ədə!
 Sükut çox yaxşıdır pis danışmaqdan,
 Sükutan olmayıb heç kəs peşiman.
 Hər kim qol qoyarsa nalayiq işə,
 Dünyada xar olar özü həmişə.
 Bir şeyi tapmasan, çalış, səbr elə,
 Aldat sən özünü bir ümid ilə!
 Yeməkdən yaxşıdır ümid min kərə,
 Ümidlə, vədəylə bəslənər zirə.
 Quraqlıq olanda, bilmirsən bunu,
 Zirəyə verərlər zirə suyunu?¹⁹⁰

Zirə öz suyuyla yaşayar ancaq,
 Dolan qismətini sən də o sayaq.
 Bulud çiskindən yatarsa güllər,
 Yağış şiddətlənsə, aparar sellər.
 Zalimə heç zaman elmə kömək,
 Bir gün sorğu-sual günü gələcək!
 Çox da qoşun çəkib susama qana,
 Bu, bir kündə olar öz ayağına.
 Bu qədər baş kəsib atmaqdan usan,
 Bu toplu nə qədər oynayacaqsan?
 Sən buludunda çox göz yaş var,
 Daim qılıncından nəhaq qan axar.
 Qorx ki, boyun vuran qılıncın bir gün
 Vurar öz boynunu nəhaq qan üçün.
 Elə sür kəcavə çəkən dövəni,
 Filin ayağına salmasın sən!¹⁹¹
 Bir gör nə qədər qan tökübsən hədə,
 Başlar kəsdirib sən nəhaq, nə qədər,
 Nə qədər ölkələr edibsən xərab,
 Sorsalar, nolacaq verdiyin cavab?
 Güllərə dağ çəkmək olmasın peşən,
 Yetirməz onları bir də bu gülşən.
 Bu harın göy atdan daim et həzər,
 O bir əjdahadır, gəlincə bənzər!¹⁹²
 Qəlbi ülfətsizdir, köksü boşluqdur,
 Özünün özündən xəbəri yoxdur.
 Bağla torpaq kimi dinclik kəməri!¹⁹³
 Qoy fələk tələssin, sən asta yeri!
 Şahsan, şahin kimi iti uçma sən,
 Şiri-pər kimi ol, vüqarlı tərən!
 İti düşüncənin cilovunu çək,
 Məşə yollarında çoxdur daş-kəsək.
 Dərdə əlac etmək istəsən əgər,
 Ləngiyib vaxtını eyləmə hədə.
 Günahsızla dava fikrini düşsən,
 Səbr elə, bu işdə tələsmə heç sən.
 Cənini, oğrunu bağışlama heç,
 Başqa təqsirlərdən, günahlardan keç!

Çəkin aşnalıqdan hər bir alçaqla,
Onları özündən uzaqda saxla,
Şah əgər xalq ilə etsə odavət,
Ağ olar üzünə xalq da, nəhayət!
Etmə tabəonlə çox yumşaq rəftar,
Məlumdur almazı qalay sındırar.
Heç salma altına özgə kilimi,
Öz dərın üstündə yat aslan kimi!
Özündən özünə barama qurdu
Həm kəfən toxudu, həm də ev qurdu.
Məhrəm olmayandan gözlə özünü,
Dinləmə onların əsla sözünü.
Ömrünü ah-vayla vermə sən bada,
Acizlər ah-vayla yaşar dünyada.
Bu cürə sözlərim çoxdur, ancaq mən,
Demirəm: tapılmaz məndən çox bilən,
Sən özün göylərdən ilham alansan,
Bundan çox söyləsəm, gətirər ziyan.
Sözlərim itisə mənım qılınctək,
İncimə, adətdir qılınca kəsmək.
Əlində bu iti qılinc ilə şah
Hara qoşun çəkse, basar inşallah!"
Dürlə dolub sandıq tamamə yetdi,
Bunu da bəyəniş şah qəbul etdi.

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİK SƏFƏRİNƏ ÇIXMASI

Yuxudan duraraq bir səhər erkən,
Üzümü günəştək alıqdırdım mən.
Sözümün təxtini göyə ucaltım,
Qəlbimdən atəşə üzərrik atdım.
Mən "Xosrovnamə"ni yazmaqçün rəvan¹⁹⁴,
Bu qoca sərvimi elədim cavan.
Qaldırdım möhrü söz xəzinəsindən,
Orda deşilməmiş dürr qoymadım mən.
Qələmim o qədr saçdı ki, gövhər,
Heç gövhər qalmadı, boşaldı göylər.

Bu zaman bir gözəl içəri girdi,
Qılinc kimi parlaq bir güzgü verdi.
Dedi: "Bu güzgüdə bir bax üzünə,
Çox da məftun olma özün özünə."
Bu parlaq güzgüyə dikdim gözümü,
Gördüm surətimi, gördüm özümü:
Baxanda güzgüdə - o yaşıl bağda
Ağqanad bir qarğa gördüm budaqda.
Yuxudan məhrumdu o nərgiz gözlər,
Sərvimdə görmədim gənclikdən əsər.
Bənövşə üstünü basmış yasəmən,
Əz qızıl gülümü solğun gördüm mən¹⁹⁵
Sikkəni bu qədr sürtülmüş görçək¹⁹⁶,
Süstləşdim, heyrətdən çırpındı ürək.
Hanı o ayaq ki, quş edə mənı,
Hanı əl, dəyişə köhnə nəqşəni.
Xəcalət çəkərək solğun rəngimdən,
Başladım nəvaya öz ahəngimdən.
Qorxdum vaxtsız cəəl üstümü ala,
Çəkdiyim bu naxış natamam qala.
Yuxu göz mülkünü tutana qədr
Dedim ki, bu evi tikim birtəhər.
Bəlkə bir yatağa yetişə əlim,
Ola son mənzilim, axır mənzilim...
Dövrədən baxəbər bir alim yenə
Başladı keçmişin bu cür şərhinə:
"Allahın hökmüylə böyük İskəndər
Vəhy alıb, elə ki, oldu peyğəmbər,
Dövlət divanından pozdu adını,
Zəhmət divanına yazdı adını¹⁹⁷.
Əmr etdi bacını Rum ilə Rusun
Yazsınlar adına İskəndərusun.
Getmədən tərək etdi təxti oğluna,
Tapşırırdı anası göz olsun ona!
Vəsiyyət etməkçün gələrk dilə,
Əziz anasına söylədi belə:
"Gedirəm, bu xalqla et yaxşı rəftar,
Qoy səndən həmişə razı qalsınlar.

Ata tək bu xalqı himayəyə al,
 Anasan, anatək dərdlərinə qal.
 Amandır, dindar ol, göstər ədalət,
 Allahın əmrinə elə riayət,
 Əmrə əməl edib xeyirə çat sən,
 Bu, qat-qat yaxşıdır əmr eləməkdən.
 Mən yola çıxmağa duydum zərurət,
 Qalır təxtim, tacım sənə əmanət.
 Yollarım uzundur, mənzillərim çox,
 Bilməm dönəcəyəm geriyyə, ya yox.
 Elə et qayıtsam əgər səfərdən,
 Xəcalət çəkməyəm nə mən, nə də sən.
 Yox, əgər dönməyim olmasa qismət,
 Huşyar ol, xoş gəlsin ta ki, aqibət.
 Elə et ki, haqqın məhkəməsindən
 Dilin tutulmasın, xəcil olma sən."
 Bütün sözlərini deyib İskəndər,
 Qoyub təxti, tacı, elədi səfər.
 Əmr etdi bir anda bütün Rum və Şam
 Qoşunu önündə cəm olsun tamam.
 Fərmanında olan bütün qoşundan
 Yol üçün ayırdı yüz min pəhləvan.
 Bunlar hər ölkədən seçmə mərdlərdi,
 Hərə bir orduya dəyən əsgərdi.
 Dörd min yük daşıyan dəvə götürdü,
 Onları nizamla yola düzdürdü.
 Birsək cinsindəndi onun min başı¹⁹⁸,
 Keçərdi yel kimi o dağı, daşı.
 Mini də büxtiydi, nərdi hər biri¹⁹⁹,
 Dadlı yeməklərdi bütün yükləri.
 Üçüncü mini də cəld naqələrdi²⁰⁰,
 Bəzəyi qızıldı, zərđi, zivərdi.
 Dördüncü min isə, nəcib dəvələr,
 Hər biri ceyrantək iti yol gedər.
 Vardı hər peşədən, hər bir sənətdən
 Yanında yüzlərcə mahir işbilən.
 Belə tədarüklə qurub növrəği,
 Qaldırdı balıqdan Aya bayrağı²⁰¹.

O, Məqduniyyədən yola düşərək
 İskəndəriyyəyə gəlib çatantək,
 Orda o möhtəşəm təxti ucaldı,
 Neçə gün şadlıqla orada qaldı.
 Fətch Keyxosrov tək görüb baxtını,
 Gedib düz Səvirədə qurdu taxtını.
 Əmr edib o uca bir mil düzəltdi.
 Başına bir parlaq güzgü bənd etdi.
 Güzgüdə bir-aylıq bir məsafədən
 Görünür dənizdə hər gəlib, gedən.
 Təxti düşmənlərdən qorumaq üçün
 Keşikçi dururdu orda bütün gün.
 Güzgü əyan etsə bir sirri əgər,
 Gəlib hökmdara bildirərdilər.
 Düşmənlər çal-çapa gəlsələr, işdir,
 Saray adamları görədi tədbir.
 Olub paytaxtından arxayın, yenə
 Şah mindi vüqarla öz köhləninə.
 İlk əvvəl yolunu Məğribə saldı.
 Misrə gəlib, orda iki gün qaldı.
 Sonra çıxıb ordan, qəlbində dilək,
 Allahın əmrinə əməl edərək,
 Bir xeyli yol gedib, dərlər keçdi.
 Ötüb zəmiləri, çölə yetişdi.
 Məqdəsdən dəstəylə bir neçə adam
 Hakimin zülmünə etməyib davam,
 Yolda düzüldülər, o qadir şahdan
 Belə dilədilər mərhəmət, aman:
 "Pak etdin dünyanı, sən, ey hökmüdar,
 Gəl, bu pak evi də paklığa çıxar.
 Ucalt bayrağımı şəhərimizdə,
 Yox et bədxahları, dincələk biz də.
 O paklar yurdunda var bir əhrimən,
 Allah dostlarıyla düşməndir, düşməən.
 Müqəddəs binada itaətkarlar
 Olub o zalimin zülmündən bezar.
 Tərk edib sitayiş yolunu hakim,
 Bütün din əhlinə zülm edir daim.

Başını dik tutub, tökür nahaq qan,
 Çoxunun başını kəsib nahaqdan.
 Hamımız qorxuruq o əhriməndən,
 Divlər qənimisən, dadə yetiş sən!"
 İskəndər onları belə görəntək,
 O göz yaşlarına rəhm eləyərək,
 Əsla incimədi fəryadlarımdan.
 Çatdı məzlumların dadına o an.
 Dinləyib onların ah-fəryadını,
 Beytölmüqəddəsə sürdü atını.
 Dünyanı hasardan qurtarsın deyə,
 Beytölmüqəddəsdən başladı səyə.
 Orda qoymamaqçün fitnədən əsər
 Rumdan düz Məqdəsə gəldi İskəndər.
 Bu vaxt hər tərəfdən - dağdan, dərədən
 Ədalət səsinə eşidib düşməni,
 Tədarük görərək döyüşə çıxdı,
 Bilmirdi ki, şahın bəxti açıqdı.
 İskəndər vuraraq ona şəbxunu,
 Yolkəsən ağzının kəsdi yolunu.
 Onu zalim görüb, qanını tökdü,
 Qüdsün qapısında çarmıxa çəkdi.
 Carçılar bir neçə müddət çəkib car,
 Elədiyi zülmü bir-bir saydılar,
 Dedilər: "Bu evə zülm etsə hər kəs,
 Belə aqibətdən qurtara bilməz!"
 Pak evi napakdan azad eylədi,
 Şadlıq sevnələri o şad eylədi.
 O dinlik məkanını asudə oldu,
 Nakəsini torpağı göyə sovruldu.
 Zalimin zülmünü şah məhv elədi,
 Müti olanlara verdi məbədi.
 Beytölmüqəddəsi nizama saldı,
 Sonra da Məğribə tərəf yol aldı.
 Çəkdi Əfrəcəyə qoşunu ordan,
 Sonra Əndülüsə oldu o rəvan.
 Həm dəvət edərəkən, həm hökm edərəkən
 Əql ilə, ədl ilə iş gördüyündən,

Müdrək bir hökmdar görərək onu,
 Hamı qəbul etdi doğru yolunu.
 Hamını düz dinə elədi dəvət,
 Tikdirdi hər yerdə bir yeni məbəd,
 Yenidən qoşunla yola çıxaraq
 Dünyanı tutmaqçün ucaltdı bayraq.
 Sürətlə keçirdi dağdan, dərədən,
 Çəmənlik görəndə salırdı məskən.
 Dincəlib bir qədər, oldumu aram,
 Yenidən edirdi yoluna davam.
 O keçdi çölləri sahilsə qədər.
 Yetişib dənizə saldı gəmilər.
 Üç ay gecə-gündüz üzdü dənizlə,
 Ancaq dənizdə ov keçmədi ələ.
 Sürətlə gedirdi Məğribə sarı
 Yanında qoşunu və yoldaşları.
 Keçirdi bir yerdən o başqa yerə,
 İnsan yaşamayan cəzirolərə.
 Çıxdı qarşısına minlərcə insan,
 Cürbəcür canlılar, cürbəcür heyvan,
 Ancaq heç yaxın da gəlməyib ona,
 Qaçıb dağıldılar hərə bir yana.
 Bir xeyli yol gedib İskəndər yənə,
 Enişdən qalxdı bir geniş düzənə.
 Bu çölün sapsarı qumları vardı,
 Yerindən sarı gil tozu qalxardı.
 O qumun üstündə atlar çaparkən
 Həmişə od-alov qopurdu yerdən.
 Başqaymış torpağın tərkibi yəqin,
 İçində kükürd də varmış o yerin.
 Bir ay o çöllərdə etdilər səfər,
 Nəhayət, ordan da ötüb keçdilər.
 Çöllər qurtaranda, gördü uzaqdan
 İskəndər önündə əngin bir ümman.
 Yunanlar Okyanos deyərdi ona²⁰²,
 Qərribə gəlirdi dəniz insana.
 Dəhşətlə döyürdü ətrafı dalğa,
 Yol yoxdu keçməyə burdan uzağa.

Günəş batan zaman bütün dünyada,
 Yənə görünürdü həmin deryada.
 Atəşpərəst kimi güdüdü odu,
 Odu heç gözündən iraq qoymurdu.
 Fələk də heç gecə-gündüz bilmədən
 Ona nur saçırdı odlu çeşmədən.
 Qürubu deryada seyr edən zaman
 Sancıq çeşmədə gün olur nihan.
 Sanki odlu çeşmə axır dənizə,
 Şəfəqli yol kimi görünür bizə.
 Axıb çuxurları doldursa sular,
 Böyüyə-böyüyə bir derya olar.
 Müəyyab adlanar çuxura dolsa,
 Müəlləq deyilər yer üstə olsa²⁰³.
 Baxsaq Mühit adlı böyük dənizə,
 Suları müəlləq görünər bizə.
 Su qalxıb oyanar günəş batanda,
 Günəş də boylanar sular yatanda.
 Ucalan günəş də ordan keçərək
 Dəniz rənglərindən bürünər ipək.
 Günəş endirərsə zirvədən bayraq,
 Dalğalar ardında görünər ancaq.
 Örtüyə bürünər bir az gedərək,
 Çünki yer altından keçsə o gərək²⁰⁴.
 Bilik belə verir bunu nəzərə,
 Başqa rəhbər də var yol bilənlərə.
 Şah isti görəndə dəniz suyunu,
 Çox dərin bir heyrət götürdü onu.
 Alimdən soruşdu: "Deyin, bu nədir?
 Kimdir gözətçisi, bu nə çeşmədir?"
 Alim cavab verdi: "Həmin isti su
 Çoxunun abırını tökmüş, doğrusu²⁰⁵.
 Çox olub bu sirri açmağa həvəs.
 Kələfin ucunu tapmayıb heç kəs.
 Çoxundan bu sirri soruşmuşam mən.
 Olmayıb bir doğru cavab söyləyən.
 Günəşin seyrini, hərə birtəhər,
 Mərkəzdə, ya yerin altında bilər.

Kim bilir, günəş, Ay bu cəlvəghandan
 Keçib sonra harda sürürlər dövrən?.."
 İskəndər kənarda bir az dincəldi,
 Sonra yavaş-yavaş sahilə gəldi.
 Cīvətək ağırda o dənizdə su,
 Kəsmişdi yolları bulud ordusu.
 Gəmi belə suda üzməzdi asan,
 Müşküldür yol getmək rəhbər olmadan.
 Soruşdu şah sirri bələdçilərdən:
 "Bu yola nə tədbir görməliyəm mən?
 Səlaq biz gəmini suya nə sayaq?
 Yüklə o sahilə mümkünmü çıxmaq?"
 Məsləhət görmədi o yolbilənlər,
 Dedilər: "Yaramaz bu yerdən səfər.
 Olsa yüz bələdçi, yənə də heç kəs
 Gəmini bu sudan çıxara bilməz.
 Vardır cəvə rəngli bu qorxunc suda
 Qəssasə deyilən bir əjdaha da²⁰⁶.
 Mağaradan çıxan qara tüstütək
 Görünər heybətlə hordən o nəhəng.
 Elə dəhşət saçar o qorxunc heyvan,
 Uzaqdan görərsə əgər bir insan,
 Vahimə içində quruyub ölər...
 Kim olar bu qorxunc yollara rəhbər?
 Hələ bundan betər: burdan baxanda
 Işıqlı bir sahil vardır o yanda.
 Rəngbərəng daşlarla doludur hər yan:
 Qapqara, sapsarı, gömgöy, al-əlvan!
 Hərəsi bir-iki batman qədərdir,
 Qızıl sürmə daşlar sanki gövhərdir.
 O əlvan daşları görəndə insan
 Sevinər fərəhdən, gülər sadlıqdan.
 Qəhqəhə çəkərək güldükcə gülər,
 O qədər gülər ki, gülməkdən ölər.
 Misqaldan az olsa daşın çəkisi.
 Oyatmaz insanda o, güllüş hissi!"
 Bunları dinləyib şah fikrə getdi.
 Adamlar göndərib təcrübə etdi.

Qocanın sözləri düz-doğru çıxdı,
 Daşlar çoxlarını torpağa yıxdı.
 İskəndər əmr etdi, bir miqdar əsgər
 Minib dövələrə ora getsinlər,
 Sarınsın gözləri yetişən zaman,
 Yığıb götürsünlər həmin daşlardan.
 Nə qədər bacarsa toplayıb hərə,
 Çatsınlar daşları tez dövələrə.
 Bez ilə bürüyüb bərk sarınsınlar,
 Üstdən də çox qalın şeylər salsınlar.
 Daşlarla yükləyib o dövələri,
 Daşlıqda qalmayıb dönsünlər geri.
 Şahın adamları dinləyib bunu,
 İcra elədilər buyurduğunu.
 Ölüm qorxusundan şah ilə ordu
 Yel kimi tərək etdi o qorxunc yurdu.
 Dəvə sürənlərə padşah əmr etdi,
 Yüz dəvə o sarı qumdan yüklətdi.
 İmarət tikməyə yararlı olan
 Sulu bir çəmənə çatdığı zaman,
 Buyurdu, daşları yerə tökdülər,
 Onlardan bir böyük bina tikdilər.
 Parçaya sarınmış həmin daşlardan
 Eləcə sarıqlı qoyub, açmadan,
 Onları qaydayla düzüb yığdılar,
 Tikdilər qapısız uca bir hasar.
 Daşbadam sayağı gözəl qəsrlər,
 Hərəsinin hüsnü bir özgə təhər.
 O sarı torpaqdan palçıq tutaraq,
 Bayırdan çəkdiilər hasara suvaq.
 Hasar içəridən cılpaq divardı,
 Çünki bu pərdədə gizli sirr vardı.
 Alimlər bu cürə edir rəvayət:
 Aradan keçincə bir xeyli müddət,
 Çürüyüb sarğılar töküldü yerə,
 Yeddi rəng gövhərlər çıxdı zahirə.
 Binalar xaricdən vermirdi ziyan,
 Çünki suvaq vardı sarı palçıqdan.

Geyimi soyundu daxildən hasar,
 Ölürdü oraya ayaq basanlar.
 Ora yetişəndə hər yoldan ötən,
 Hasarı içindən görmək istərkən,
 Bir qapı axtardı, tapmadı ancaq,
 Hasara dırmaşdı kəmənd ataraq.
 O hasar daşları bir adam görcək,
 Alırdı canını ahərübətək.
 Batmanı adamı öldürsə əgər,
 Gör dağtək qalansa nələr törədər?
 Deyirlər: qürurlu şahlardan biri
 Əfsanə sayaraq belə sözləri,
 Bir adam göndərmiş, təcrübə etmiş,
 Eşitdiyi sözlər sübuta yetmiş.
 Binanı qurtarıb, sonra İskəndər
 Dəryadan səhraya elədi səfər.
 Altı ay yol getdi sonsuz çöllərdən,
 Qoşun tənqə gəldi axır səfərdən.
 O, fil ayağıyla səhrələr keçdi,
 Nilin sahilinə gəlib yetişdi.
 Çayın mənbəyini istədi görə,
 Çıxan olmamışdı o yüksəklərə.
 İskəndər çox iti bir hərəkətlə,
 Böyük mətanətlə, böyük cürətlə
 Dördnala çapırdı çayla yanaşı,
 Aşırdı sel kimi o, dağı-daşı.
 Dağları, çölləri keçərək getdi,
 Nəhayət, dağ-dərə axıra yetdi.
 Quru qumluqları keçib ötürdü,
 Axırda yamyaşıl bir təpə gördü.
 Təpənin ətrafı uca dağları,
 Minalı yamyaşıl daşları vardı,
 Bu daşlar kəsmişdi çıxacaq yolu,
 Yol gedən azardı orda sağ-solu.
 Minalı dağlardan büllür sütuntək
 Şələlə axırdı yolu kəsərək.
 İti daşlar ilə doluydu hər yan,
 Yol tapa bilməzdi təpəyə insan.

Bənzərdi tikanlı təpə kirpiyə,
 Zillətlə qalxsaydı biri zirvəyə,
 Orda unudardı əziyyətləri,
 Keçərdi o üzə, dönməzdi geri.
 Birisi, ya mini çıxsaydı bura,
 Burdan da uçardı o çəmənzarə.
 Ora nəçə nəfər oldusa rəvan,
 Olmadı bir nəfər geri qayıdan.
 Gedənlər nədənsə salırdı məskən,
 Təxtü tac tapırdı orda deyəsən.
 Qoşunu etmirdi onlar bir də yad,
 Qalırdı onlardan quruca bir ad.
 Yığdı alimləri yenə İskəndər,
 Bu işə bəlkə bir çarə etsinlər.
 Dedilər: "Yaramaz təkliddə getmək,
 Oraya çıxanlar cüt olsun gərək.
 Birbaşə çıxmaq da ora çötindir.
 Yolda dincəlsinlər on addımda bir.
 Təpəyə yetişib dayansın onlar.
 Sonra tədbirləri işə salsınlar.
 Heyrətə düşməsin deyə gözləri,
 O üzə tədriclə baxsın hər biri."
 Nəticə vermədi bu son tədbir də,
 Yığdı alimləri İskəndər bir də.
 Düşünüb verdilər belə bir qərar:
 "Hünərli, vicdanlı bir şəxs tapsınlar.
 Dünyagörmüş olsun, yazmaq bacarsın,
 Gedəndə qələmlə kağız aparsın.
 Götürsün yanınca əziz oğlunu,
 Dərd-qəmədən qorusun övladı onu.
 O dağı çıxdıqda oğlu da hər an
 Gərək təqib etsin onu arxadan.
 O çıxsın, ətəkdə qoysun oğlanı,
 Balası zəncirtək saxlar aslanı"²⁰⁷.
 Qayıda bilməsə o kişi əgər,
 Ordan övladına eləsin xəbər.
 İşdir, heyrətindən dili tutulsa,
 Danışa bilməsə, qəfil lal olsa,

Yazar, gördüyünü verər oğluna,
 Çünki varlığıyla bağlıdır ona."
 Həmin sifətlərə malik, cəld, qıvrıq
 Bir qoca tapdılar soraqlaşaraq.
 Yollandı dağlara qocayla cavan,
 Sanki balasıyla getdi bir aslan.
 O günün sabahı, günorta çağı
 Gənc igid qayıdıb gəldi aşağı.
 Bükülü naməni möhkəm tutaraq,
 Baş əydi padşaha rəngi ağappaq.
 Şah alıb oxudu, beləydi yazı:
 "Məni bezdirmişdi yolların tozu,
 Lap cana gəlmişdim, qorxurdum yaman,
 Sanki cəhənnəmdə bu yolda hər yan.
 Elə bil həyatın asılır tükdən,
 Canından əl üzər bu yolu gedən.
 Bu yollar çətindir, incədir tüktək,
 Burdan mümkün deyil geriyo dönmək.
 Sarp qaya üstünə gəlib çatarkən
 Darısqal yollardan təngə gəldim mən.
 Baxdıqca keçdiyim qorxunc yollara,
 Qəlbim sıxıntıdan gəldi zinhara.
 Bu tayın yolları düzdür, hamardır,
 Hər yana baxırsan yaşıl bağlardır,
 Boldur gül-çiçəyi, suyu, meyvəsi,
 Gəlir hər tərəfdən quşların səsi,
 Havası tərtəmiz, qəşəngdir hər yan,
 Belə yurd arzular allahdan insan.
 Havası tərtəmiz, ətir qoxulu,
 Güzəl torpaqları çeşməli, sulu,
 Çeşmələr, bulaqlar verib əl-ələ,
 Bunlardan böyük çay gəlib əmələ.
 Bu yanda bəzəkli gözəl bir həyat,
 O yanda azgınlıq, düşgünlük, fəryad..
 O tərəf - cəhənnəm, bu tərəf - gülşən,
 Dönməz cəhənnəmə heç kəs behiştədən.
 Bir də ki, gəlmişik gör hardan-hara,
 Baxıram keçdiyim qorxunc yollara,

Belə gözəl yerdən kim dönər geri,
 Keçər o dəhşətli qorxunc yerləri?
 Mən getdim, səlamət olsun görüm şah,
 Mən şadam, sizi də şad etsin allah!"
 Şah gizli sirlərdən oldu xəbərdar,
 Qoşunu tez etdi o yerdən kənar.
 Heç kəsə demədi oxuduğunu,
 Qorxdu ki, hamısı tərki edər onu.
 Şah razı olmadı orda qalmağa,
 Əmr etdi, qoşunu çəkdilər sağa.
 Durub dincəlmədən düzəldi yola,
 Daha düşünmürdü heç bir şey əsla!
 Qum kimi sərf edib bolu xəzinə,
 Səhradan əzabla qayıtdı yənə.
 Yol - qumluq, dərdi də - hədsizdi qumtək,
 Gedirdi qüssədən ahlara çəkərək.
 Səf çəkib tutmuşdu düşmənlər yolu,
 Doluydu vəhşiyə yolun sağ-solu.
 Ancaq şaha sarı onlar cumanda
 Qaranlıq basırdı yolu bir anda.
 Şah rüxsət vermədən, bir qədəm onlar
 Çıxa bilməzdilər zülmətdən kənar.
 Birisi çıxsaydı əgər fərmandan,
 Olardı durduğu yer ona zindan.
 Dilini bilirdi rast gələydi kim,
 Heç lazım deyildi ona mütərcim.
 Onların dilində eləyib xitab,
 Verirdi hərəyə layiqli cavab.
 O, tozlu yollarla səfər edirdi,
 Zamanı arxada qoyub gedirdi.
 Bu yolda heç nəyə meyl etməyərək,
 Qəlblərdən tozları silirdi yeltək.
 Dostların könlünü o şad edirdi,
 Yadlara həqiqi din öyrədirdi.
 Qorxunc səhralardan tufantək keçdi,
 Bir div ovlağına gəlib yetişdi.
 Sanki od düşmüşdü bu yerdə çölə,
 Səhra danışdı alov diliylə:

Bol qızıl veribdir bura yaradan,
 Ağacdən, otdansa yoxdu bir nişan.
 Qızıl mədəninə İskəndər görçək,
 Sevindi bir qızıl tapan uşaqtək.
 Bir qədər yol gedib, atını çapdı,
 Cənnəttək bir gözəl düşərgə tapdı.
 Ağacları qızıl bir bağdı abad,
 Burda taca, təxtə çatmışdı Şəddad.
 Ölkələr fətəhi girdi içəri,
 Qızıldan sapsarı gördü hər yeri.
 Meyvəylə doluydu bütün ağaclər.
 Ləl idi, dürr idi verdikləri bar.
 Alma, nar doluydu hər tərəf, hər yan,
 Hamısı qızıldan, parlaq yaqutdan.
 Gümüşü narıncılar, qızıl türüncilər,
 Adam inanmırdı saldıqca nəzər.
 Baharı cəvahir, yeri kimyatək,
 Zümrüddü, mərcandı hər ot, hər çiçək.
 Büsat içindəydi o zintli bağ,
 Burda gövhərdəndi yanan hər çıraq.
 İnsan biçimində qalxıb ucalan
 İki heykəl vardı orda qızıldan.
 Qızıl olduğunu bilməyə əgər,
 Onlardan qorxardı yaqin görünlər.
 Orda saf büllurdan vardı bir hovuz,
 Xalis gümüşdəndi içindəki buz.
 Orda saf əqiqdən balıqlar vardı,
 Seyrinə dalanlar heyran qalardı.
 Uca bir saraya malikdi gülşən,
 Bir daşı qızıldan, biri gümüşdən.
 Şah ayaq basanda həmin saraya
 Bir cənnət qəsəsinə yetişdi guya.
 Şah qəsrin içini seyr eləyərkən
 Ətəyi yırtıldı yağən gövhərdən.
 Əqiqdən bir köşk də ziyanətədi bağa,
 Gövhər içindəydi başdan ayağa.
 Onun qızıldan bir günbəzi vardı,
 Günəştək bərq vurub par-par yanardı,

Üstündə müşk ilə ənbər tozundan
 Başqa heç bir tozdan yox idi nişan.
 Göyün günbəzinə girən mələktək,
 İskəndər o köşkünə girdi sevincək.
 Gördü əqiqdən bir parlaq məqbərə
 Ki, kafur qoxusu saçır hər yərə.
 Mina naxışlıdır orda dər-divar,
 Mina yazılı bir yaqut lövhə var.
 Üstündə həkk olmuş: "Ey bura girən
 Qüdrətli qəhrəman, oxu, bil ki, sən:
 Şəddəddir bu qəbrin içində yatan,
 Bu bağı, bağçanı odur yaradan.
 Həyalı, ədəbli ol burda ancaq,
 Fikrindən keçməsin niqabı açmaq.
 Çalış, gizli qalsın bizim sirmimiz.
 Kimsənin sirtini açmamışıq biz.
 Gəl, bizim şərəfə hörmət elə sən,
 Bu torpaq sənə də olacaq məskən.
 Qəbrin günbəzini bu yerdə yatan
 Hərçənd tikmişsə də sərt, qara daşdan,
 Nəhayət, sürətlə dolanan fələk
 Tozlara çevirib yelə verəcək.
 Bədəni qarışqa yemi olacaq,
 Başı da at nalı altında torpaq.
 Doğrudur, çalışıb hərə birtəhər
 Öz qəbri üstündə sütun tikdirər,
 Ancaq belə gəlib hər şeyin sonu,
 Yel göyə sovurar onun tozunu.
 Şəddədin cəsədi, kim bilir, haçaq
 Hansı at nalına tapdaq olacaq?
 Bu məzar içindən dağıtma tozu,
 Torpaqda yaxşıdır torpaq, doğrusu.
 Bədəni axtarma, toz etdi ruzgar,
 Təkcə bu günbəzdir ondan yadigar.
 Gəl, toxunma biza, baxıb ibrət al.
 Bax, öz bu gününü sən də yada sal!
 Özüne güvənmə ki, bəxtiyarsan,
 Kim olsan, düşün ki, insansan, insan!

Bu xəzinə, saray sənindir yalnız,
 Sənin əmrindədir başla tacımız.
 Açıqdır üzünə bütün xəzinə,
 Bu, yetər ordunun yol zəhmətinə.
 Apar, sənin olsun xəzinə, amma
 Bizim qəbrimizə əsla toxunma!.."
 İskəndər mənalı lövhəni görcək,
 Heyrətdən donaraq qaldı lövhətək.
 Xətləri su kimi rəvan oxudu,
 Ağlayıb gözündən tökdü xeyli su.
 Məzarın önündə duran hökmüdar
 Axıtdı gözündən sel kimi yaşlar.
 Dəymədi orada bircə gövhərə,
 Çıxıb hazırlaşdı yenə səfərə.
 Getdi qılıncına baş əyən bağdan.
 Dərməyib bir meyvə heç bir budaqdan.
 Baxdı, o, bağdakı bu cah-cələla,
 Bildi ki, illəri salıbdır yola.
 Xəzinə gördünsə dünyalar qədər,
 Nə özü götürdü, nə də bir nəfər.
 Sərvətlə doluydu o keçdiyi yol,
 Saf qızıl-gümüşdü hər tərəf bol-bol.
 Yenə də yadına düşdü öz yurdu,
 Yenə səfər üçün çölə üz qoydu.
 Yolun yarısına çatıb İskəndər.
 Vəhşilər gördü ki, insana bənzər.
 Bunlar çöl əhliydi, qırdan da qara.
 Yaşayış yerləri kaha, mağara.
 Onlardan soruşdu: "Bu çöllərdən siz
 Sərgüzaşt, əfsanə nə bilirsiniz?
 Deyin, sizdən başqa varmı yaşayan
 Bu çöldə ya əhli, ya vəhşi heyvan?"
 Onların cavabı şaha bu oldu:
 "Az olur bu çölün suyu, buludu;
 Bu susuz səhrada yaşayırıq biz.
 Səhranın ovudur yediklərimiz.
 Yalnız ovçuluğu etmişik peşə,
 Ömrümüz heyvantək keçir həmişə.

Yeyərik nə etsək bu çöldə şikar,
 Tüklərdən, dəridən geyərik paltar.
 Burada nə atəş, nə də ki, su var,
 Odu günəş verir, suyu buludlar.
 İşıqlı gündüzlər göyün günəşi
 Bizə əvəz edər odu, atəşi.
 Şeh düşüb havanı nəm edən zaman
 Nəfəslə alırıq suyu havadan.
 Bu çöldə belədir məişətimiz,
 Belədir işimiz, vəziyyətimiz.
 Bir də soruşdunuz, deyək bir qədər
 Bu çöldə kimlər var, necə ömr edər?
 Bu odlu səhrələr dəhşətdir, dəhşət,
 Bir quş da uçmağa etməz cəsərət.
 Dəstə dəstə vəhşi adamlar yaşar,
 Heç kəslə ünsiyyət bağlamaz onlar.
 Bir gündə onların getdiyi qədər
 Biz getsək, inan ki, iki ay çəkər.
 Onlardan birisi düşmüşdü ələ,
 Soruşub birtəhər gətirdik dilə:
 "Necə edirsiniz susuzluğa tab?"
 O bizə nifrətlə vermişdi cavab:
 "Su bizə zəhərdir, su içməz heç kəs,
 Bizə suyu hava eləyər əvəz.
 İlantək heç kəsə yovuşmarıq biz,
 Kərtənkələlərdir yediklərimiz.
 Sizdən ki, bir fayda yoxdur bizlərə,
 Neçin boyun əyək sizə boş yerə?"
 Yemək, yatmaq vaxtı yenə birtəhər
 Onlardan gizlincə almışdıq xəbər:
 "Bu sonsuz səhranı, susuz çölləri
 Gəzib görübsünüz siz çoxdan bəri;
 Söyləyin, kim görüb başqa zihəyat?²⁰⁸
 Varmı bu çöllərdə başqa məxluqat?"
 Onlar cavab verib: "Bu çölü, dağı
 Axtarıb gəzmişik yaxın-uzağı.
 Ahutək biz qaçdıq illər uzununu,
 Tapmadıq səhranın ancaq sonunu.

Bizə rast gəlmişdir başqa çöllülər,
 Onlardan soruşub tutmuşuq xəbər:
 "Görəsən bizlərdən başqa, yaradan
 Burda yaratmışımı başqa bir insan?"
 Onlar deyiblər ki: "Çox uzaqlarda,
 Günəş ziyasına həsrət diyarda
 Müşk meşəsi kimi bircə şəhər var,
 Orda ağ bədənli insanlar yaşar.
 Gözəl, xoşxasiyyət, üzləri gülər,
 Onlar beş yüz ildən artıq ömr edər.
 Beş yüz yox, lap min il yaşasalar da,
 Qocalıq əsəri olmaz onlarda.
 O diyar haqqında bunlardan qeyri
 Heç kəsin heç şeydən yoxdur xəbəri.
 Bizim bu torpaqda hələ də çox var
 Heç ayaq dəyməmiş səhralar, dağlar.
 Orda göyörtidən, sudan əsər yox,
 İsti bərk istidir, soyuq bərk soyuq.
 Bir yerdə göyərti bitməsə əgər,
 Orda canlı məxluq necə ömr edər?"
 Bunlardır eşidib bildiklərimiz,
 Yoxdur başqa daha bir xəbərimiz."
 Onların halına yanıb İskəndər,
 Cürbəcür nemətdən verdi bir qədər.
 Qayda-qanun qoydu, ayin öyrətdi,
 Onları haqq dinə hidayət etdi.
 Düzgün nişanlarla bilməkçin yəqin
 Yolunu soruşdu məchul yerlərin
 Gördülər İskəndər çox şəfqətlidir,
 İnsafli, qayğıkeş, mərhəmətlidir,
 Eyləyir onlara ürəkdən kömək.
 Dedilər: biz də bir xidmət göstərək.
 Torpağı od, atəş, küləyi zəhər
 Səhradan çıxmağa yol göstərdilər.
 İskəndər vaxt-bivaxt, baxmadan yola,
 Oradan atını çapdı dördnala.
 Qurtardı axır ki, çöllər, səhralar,
 Dübarə sahilə çatdı hökmdar.

Dərya kənarında bulaqlar vardı,
 Büllürtək suları şırıxır axardı,
 Bulaqlar başında bir aya qədər
 Əzabı dincliklə əvəz etdilər.
 Yenidən gəmilər qayırdı onlar,
 Məndi gəmilərə bütün qoşunlar.
 Bir ayda yol gedib onlar dənizlə,
 Gəlib yetişdilər axır mənzilə.
 Ulduzlu gecənin od tutub canı,
 Sanki əqrəb çalıb xallı ilanı²⁰⁹.
 Cənubdan bir nəsim əsdi bu yerə,
 Şadlıq, fərəh verdi yol gedənlərə.
 Çəsməli, kölgəli bir yer gördülər,
 Bir həftə qalmağa qərar verdilər.
 Yolum əzabına tapdılar dərman,
 Çıxdı yavaş-yavaş ağrılar candan.

İSKƏNDƏRİN BAŞA SİTAYIŞ EDƏNLƏR KƏNDİNƏ YETİŞMƏSİ

Müğənni, könlümdə taqət yox səbrə.
 Bu gecə nəğmənlə qıl mənə çarə!
 Elə bir nəğmə ki, kama yetirsin,
 Məni huşsuzluqdan huşa gətirsin!
 O gövhər paylayan öz mücrüsündən -
 Belə gövhər saçır söz mücrüsündən:
 Şah dönüb Məşriqdən mənzilə yetdi,
 Atını Cənuba tərəf yönəltdi.
 Havanın ən lətif, ən xoş bir çağı,
 Oxşayıb sevəndə ruzgar torpağı,
 Narıncı ətr ilə sübh oyananda,
 Türüncü rənglərlə su boyananda,
 Yənə köç yerindən çıxıb səfərə,
 Sürdülər atları başqa bir yerə.
 Şaha bələdçilər verdilər xəbər
 Ki, burdan çıxaraq edərkən səfər,

Yolda behiştək bir kəndə çatacaq,
 Hər yanı cəmənlük, hər yanı bulaq.
 Orda yaşayanlar haqqı danırlar,
 Bütü özlərincə allah sanırlar.
 Bəlkə şah onlara edə mərhəmət,
 Edə onları da haqq yola dəvət.
 Gecənin camına gün axıb doldu,
 Yetişib o kəndə şah, aram oldu²¹⁰.
 Günəş tovuz kimi açdı balı pər,
 Ləcivərd hilalın üstə səpdi zər.
 Qalxdı o cahangir atın belinə,
 Zəfər cilovunu aldı əlinə.
 Qürurla atını sürdü qabağa,
 Sanki Bəhram getdi gur ovlamağa.
 Açıldı önündə nurlu bir cahən,
 Çiçəkli, çəsməli bağ idi hər yan...
 Hər yanı yamyaşıl gözəl bir kənddi,
 Kənd demə, elə bil əsil cənnətdi.
 Şah gəlib o kəndə çatdığı zaman.
 Görmədi pişvaza çıxan bir insan.
 Çox idi o kənddə allahlıq edən,
 Hamısı uzaqda dindən, əqildən.
 Palçıq bir küp qoyub evinə hərə,
 Küncüd yağ tüküb həmin küplərə,
 Yağla dolu küpə insafsızlıqdan
 Onlar salardırlar bir nəfər insan.
 Üstündən otuz gün, qırx gün keçərkən
 Kəsib alardırlar başı o küpdən.
 Baş dönüb qırpquru kəllə olardı,
 Bədənsə necə var elə qalardı.
 Bu quru kəlləni sanaraq rəhbər,
 Ondən alardırlar hər şeyi xəbər.
 Quru, boş kəlləni çubuqlayaraq,
 Hərdən sorardırlar ondan bu səyaq:
 "Yaxşımı keçəcək bizim gecəmiz?
 Nələr görəcəyik sabahkı gün biz?"
 Guya bu kəllədə gizlin sirt varmış,
 Ondən danışıqtək bir səs çıxarmış,

Deyərmiş sabahkı müqəddəratdan:
 Hansı yollar ilə gedəcək cahən.
 Baxıb o söyləyən sözə, təbiri,
 Yozardı bəxtini hərə bir cürə.
 Görüb bu adəti müdrik xilaskar
 Dedi ki, bu sirdə bir div əli var.
 Əmr etdi, kəllələr bütün qırılın,
 Yağla dolu küplər tez sındırılın.
 Ağillı dəlillər ilə hökmüdar
 Bətil fikirləri etdi tarmar.
 Onları təlqinlə dinpərvər etdi,
 Allah və peyğəmbər yolu öyrətdi.
 Bir təmiz qəlblini böyük İskəndər
 Burada onlara cülədi rəhbər.
 Ölkənin işini qaydaya saldı,
 Yənə də gethəget səsi ucaldı.
 Fərəhlə eləyib ordan hərəkət,
 Bir mənzil yol getdi o, sağ-səlamət.
 Hökmüdar atına vermədi aman,
 Axıb ulduz kimi keçdi yollardan.
 Yollar buruq-buruq, yollar dumanlı,
 Uçurum, dənizqal, daşlı, tikanlı.
 Göründü zirvəsi qılınctək bir dağ,
 Əzab-əziyyətdi o dağı aşmaq.
 Şah onu seyr etdi başdan-ayağa,
 Yol gözdi birtəhər ora çıxmağa.
 Çəkdi ordusunu o dağa sarı,
 Hədsiz əziyyətlər yordu onları.
 O qədər sərtədi ki, daşlar, həmin gün
 Dırnaqdan oldular heyvanlar bütün.
 Şah gördü bu daşlar bərkdir poladtək,
 Heyvanlar yorulub əldən düşəcəkdir,
 Əmr etdi xam gönlə, dəriylə bərk-bərk
 Onların dırnağı sarınsın görək.
 Dırnaqlar daşlara dəyməsin deyə,
 Möhkəm sarınsınlar qalın keçəyə.
 Yolda yeriməyə əngəl törədən
 Daşları yığınsınlar bütün o yerdən.

Yığıdılar yollarda nə qədər daş var,
 Çala-çuxurları hamarladılar.
 Gəlib neçə fərraş şahın yanına,
 Ədəblə, hörmətlə baş əydi ona.
 Bir ovuc daş verib dedilər: "Bir bax,
 Bu daşlar minikdə qoymayıb dırnaq.
 Nallardan əzabla çıxarmışıq biz.
 Bunlardan dad çəkib miniklərimiz.
 Polad çəkiclərlə döydük o ki, var,
 Polad sındı, amma sınımadı daşlar.
 Şah daşa zəhm ilə bir qılinc çaldı,
 Qılinc parçalandı, daş bütöv qaldı.
 Hansı bir maddəylə onu sürtdülər,
 Qalaydan başqa şey etmədi əsər.
 Doğrudan bu daşlar bərkdi, itiydi.
 Odur ki, bunlara şah "almaz" dedi.
 Toplayıb hamını dedi hökmüdar:
 "Tanıyın, qiymətli daşlardır bunlar.
 Bunlar kara gələ, yəqin ki, bir gün,
 Yığın, təmizləyin yolları bütün!".
 Daşları tanıyib yığınsınlar deyə.
 Nümunə verirdi hər döyüşçüyə.
 Əsgərlər bu sözü eşidən zaman
 Düşüb axtardılar həmin daşlardan.
 Aşağı yuxarı, çox axtardılar,
 Ancaq gördülər ki, bu daşdan az var,
 Dəniztək vüsətli bir dərə vardı,
 Dağı dörd tərəfdən o qucaqlardı,
 Almazla doluydu o dərən dərə,
 Gəlirdi təsəki sətək nəzərə.
 Dərə dəniz kimi gövhər saçandı,
 Ancaq ki, balığı onun ilandı.
 Qaynaşır ilanlar min-min hər yanda,
 Kim görüb ilanı gövhər satanda?
 İlanlar onunçün dolub bu yola
 Ki, xəznə bir yerdə olur ilanla.
 Yolu xəzinənin çötəndi yaman,
 Yox idi bir nəfər ora yol tapan.

Şah gördü çox-çoxdur mədəndə almaz,
 Almazın üstüylə yol getmək olmaz,
 Həm də ki, yollarda doludur ilan,
 Bir əsgər getməyir ora qorxudan.
 Düşündü, axtardı buna bir çara,
 Diqqətlə baxanda qayalıqlara,
 Gördü ki, qayalar üstünə qonmuş
 Caynaqlarında ov çoxlu qaraquş.
 Uçuşan quşları görəndə orda,
 Öz fikir quşunu uçurtdu o da.
 Əmr etdi: kök, arıq, nə olur olsun,
 Yığıb gətirsinlər düz min baş qoyun.
 Həmin qoyunları kəssinlər onlar,
 Ətini doğrayıb parçalasınlar.
 Atsınlar o mədən sayılan yerdə,
 Ət ilə qalanıb dolsun o dərəcə.
 Şahın əmri ilə görüldü tədbir,
 Qoyunlar kəsilib soyuldu bir-bir.
 Almazlar mədəni sayılan yeri
 Ətlə doldurdular atıb leşləri.
 Ətə almaz duztək yapışan zaman
 Quşlar da uçuşub gəldi hər yandan;
 Kababla "duzu" da aldılar onlar,
 Qaldı o dərəcə yalnız ilanlar.
 Qayalar üstünə qonub yedilər,
 Hər quşun dalınca gətdi on nəfər.
 Tökülən almazı onlar yığaraq,
 Şahın hüzuruna döndülər qıvraq.
 Şah yığdı bir yerdə o almazları,
 Pislər gömgöy idi, yaxşılar sarı.
 Şah ordan aşağı dönüb gələrkən
 Endi dağdan axan qüdrətli seltək.
 Onlar çox sürətlə endilər dağdan,
 Yox idi bir nəfər bələdçi-filan.
 Atların nalından otlar yağırdı,
 Döşündən tər deyil, qanlar axırdı.
 Bir ay yol gətdilər onlar bu sayaq,
 Qalmaq minikdə salamat dırmaq.

Axır xoşbəxtliklə qurtardı birdən
 Qoşun şikayətdən, şah əziyyətdən:
 Qoşunu şah daşlıq yerdən çıxartdı,
 Həm abad, həm geniş bir yerdə çatdı.
 O münbit torpaqda yağışdan, qardan
 Gömgöy əkinlərlə doluydu hər yan.
 Yamyaşıl, şən, göycək görüb o yurdu,
 Qəlbi həsrət ilə ora uçurdu.
 Atlar ac, burasa göy otlar dolu...
 Başları qarışdı, azdılar yolu.
 Bir gənc, - əlində bel, ayağı yalın
 Durmuşdu zəmidə şir kimi dalğın.
 İgiddi, tərifi yox ehtiyacı,
 Başına layiqdi Kəyanlar tacı.
 Bel sanki əlində qızıl açardı.
 Üzündə iş-gücün nişanı vardı.
 Beli gah qaldırır, gah endirirdi,
 Suyu gah kəsirdi, gah da verirdi.
 Şah dəvət eləyib soruşdu ondan:
 "Nədəndir torpağa meylin, ey cavan?
 Bir gözəl oğlansan, düşüncən də var,
 Gözəl iş görməli gözəl insanlar.
 Sənə layiq deyil bu çöldə qultək
 Əlinə bel alıb rəncbərlik etmək.
 Belə gözəl, parlaq gövhərə əsla
 Yaraşmaz torpağa qaxılıb qala.
 Lap şahlıq verərəm istəsən sənə,
 Əl çək bu torpaqdan, qulaq as mənə.."
 Ağillı əkinçi eyləyib xitab,
 Verdi padşaha ədəblə cavab:
 "Ey dünya alimi, adil hökmüdar,
 Sənə ram olmuşdur xamlar, harınlar.
 Bir elə iş ver ki, hər peşəkara,
 Qoymasın işindən onu avara.
 Başqa iş bilmərəm, əkinçiyəm mən,
 Padşahlıq eləmək gölməz əlimdən.
 Rəncbərin yatağı daim bərk olar,
 Biz yumşaq yataqda olarıq donqar.

Bərklilyə öyrənib vücudum mənim,
 Çox yumşaq yatağa dözməz bədənim.
 Zəriflik eləsə kobud bədənlər,
 Elə bil yapışqan bal olmaq istər!.."
 Bu cavab padşahın gəldi xoşuna,
 Ürəkdən "Afərin!" söylədi ona.
 Sonra da etməkçün onu imtahan
 Soruşdu: "Allahın kimdir, ey cavan?
 Səni kim qoruyur dünyada şərdən?
 Də, nəyə etiqad eləyirsən sən?
 Kimə qul bilirsən, söylə, özünü?
 Tikibsən hansı bir yola gözünü?"
 Gənc deddi: "Ey haqdan xəbərlər verən,
 Peyğəmbərlik edib düz yol göstərən!
 Səninlə bir yolun yolçusuyam mən,
 Mənim də qibləmdir sənin öz qiblən.
 Dağları, daşları, çağlayanları,
 Göyləri bəzəyən köhkaşanları
 Yaradan allaha mən gecə-gündüz
 Səcdəylə sürtürəm bu torpağa üz.
 Bu qaş, bu gözü odur nəqş edən,
 Özümdən xəbərsiz mənə bəxş edən.
 Daha neçə nemət mənə göndərmiş,
 Onun yüzdə biri min fayda vermiş.
 Mənim də borcumdur ona şükr etmək,
 Allahı tanıyan şükr edə görək.
 Sən bir peyğəmbərsən, mən allaha qul,
 Odur ki, edirəm dinini qəbul.
 Mən səni əvvəldən görüb yuxuda,
 Sayəndə dirildim bəliqtək suda.
 İndi, sən qarşımda zühur edəndə,
 Əmrinə həmişə hazırım mən də.
 Dünya yetirməmiş sənitək insan,
 Səni tək yaratmış böyük yaradan.
 Aləmdə şadlığın mayəsi sənə, sən,
 Dünyanı hiفز etdin öz səddinlə sən!"
 Şahların başçısı olan İskəndər
 Həmin xoşxasiyyət gəncə bir qədər

"Afərin!" söyləyib öpdü alından,
 Allahın adını elədi bəyan.
 Ona bağışladı şahən xələt,
 Allahın dinilə tapdı o qüdrət.
 Bu güllü, çiçəkli gülşən ölkədə,
 Çəmənli, bulaqlı bu şən ölkədə
 Qoşunla birlikdə şah bir gün qaldı,
 Həmi rahatlanıb dincini aldı.
 Bu yeddi xalvarlıq təbli çaldıran
 Xoruza əmr edib verdirəndə ban²¹¹,
 Yola hazırlaşdı yenə İskəndər,
 Tədarük gördülər, başlandı səfər.
 Xeyli uzaqlaşib həmin ölkədən,
 Başqa bir mənzilə saldılar məskən.
 Bu ölkə cənnəttək gözəl bir verdi,
 Torpağı əkinsiz məhsul verərdi.
 Ağaclı, çiçəkli gözəl diyardı,
 Hər yanda şahən saraylar vardı.
 Ancaq torpağını basmışdı sular,
 Çürüyüb solmuşdu orda hər nə var.
 Şah sordu: "Bu yerdə kimlər hakimdir?
 Bu hansı ölkədir? Sahibi kimdir?
 Bunun əkinçisi, öküzü hanı?
 Həmi xış sürəni, cilov tutanı?"
 Yerlilərdən biri təzim elədi,
 Şaha əhvalatı belə söylədi:
 "Qələbə fərəh verir bu gözəl diyar.
 Onun bərəktotli zəmiləri var.
 Burda əkin əksən vaxtında əgər,
 Məhsulu ən azı birə min verər.
 Ancaq zülm əlindən gəlib zavalə,
 Düşüb bu faydasız, bəhrəsiz hala.
 Adil olsa idi burda hökmürən.
 Kənd abad olardı, kənddə də - insan.
 Bu yer ədalətə görə verər bar,
 Zülmdən zavalə gəlib məhv olar.
 Bir yerdə insafdan olmasa nişan.
 Quruyar istidən, çürüyər sudan.

Bu yerdə zülm olsa bir arpa qədr,
 Arpanı, buğdanı yel, sel məhv edər.
 Bu yerin çox incə tərəzisi var,
 Bircə arpa onu öyrək pozar."
 İskəndər bildi ki, bu su, bu torpaq
 Zülmədən xaraba qalır bu sayaq,
 Ədli bərpa etdi. kənd oldu abad,
 Qoydu adını da: İskəndərabad.
 Bir qanun qoydu ki, o kənddə heç kəs
 Muzdurun haqqını verməyə bilməz.
 Hər kəs verməlidir malına zəkat,
 Ora xərac üçün gəlməsin barat.
 Heç bir tövcü yığan ora gəlməsin...
 Belə hökmüdəra yüz min afərin!

İSKƏNDƏRİN QƏNDƏHAR BÜTXANƏSİNƏ YETİŞMƏSİ

Müğənni, mizrab vur, gəlsin dilə saz,
 Çünki bu işimiz sazsız saz olmaz!
 Bu saz yar olarsa əgər bir kəsə,
 Gələr onun qəlbi eşqə, həvəsə.
 Səfalı bir gündə, ilk bahar çağ
 Seyr etmək nə xoşdur bağçanı, bağı.
 Bənövşə gətirə bahardan soraq.
 Nərgiz əllərində qaldıra çıraq,
 Quşların qanları gəldikcə cuşə.
 Qəlbləri nalaylə gələ xüruşə.
 Sərv altında qırqovul quşuna bənzər
 Düzülə rəngarəng qızıl qədəhlər,
 Çöllərdə ceyranlar başlaya rəqsə,
 Ceyran quzuları verə səs-səsə.
 Güllər büsat qura çay sahilində,
 Şirindil bülbüllər ola sazəndə;
 Qumrunun səsilə gülün nəsimi
 Uyuşa ülfətlə iki dost kimi...
 Belə bir fəsilədən ən sevimli şey

Rudun ahəngidir, bir də gülgün mey...
 Çala badam gözlü bir türk nəğməkar,
 Simlərin üstünə tökülə saçlar.
 O simlər dəyəndə nazlı ollərə,
 Qırılıb qarışa ipək tellərə.
 Sən nəğmə qoşasan oynaq rəng ilə,
 O da cavab verə sənə çəng ilə.
 Ondən öpüş ola, səndən qəzəllər,
 Biri innab kimi, digəri şəkər...
 Tutiyo dönübsən, ey şad könül, sən,
 Yadına Hindistan düşüb deyəsən!..²¹²
 Dağların döşünü bəzədi reyhan,
 Otlar yamyayıdır, güllər al-əlvan.
 Marallar gül-çiçək içində batdı,
 Səsləri dağ-daşı, çölü oyatdı.
 Tikanlar yerini verdi güllərə,
 Qarıxdı bənövşə müşkə, ənbərə.
 Ənbər almaq üçün o xumar nərgiz
 Başını qaldırdı yerdən çarəsiz...
 Rum ilə İranın böyük sərdarı
 Abad bir ölkəyə saldı güzarı.
 Hindistan mülkünü yetişdi yenə.
 Elə bil xoş nəsim əsdi gülşənə.
 Ordan da Məşriqə qaldırdı bayraq,
 Bir ay dağdan, daşdan aşdı çaparaq.
 Yolları cəhənnəm istisi sardı,
 Gündən balığın da beli qızardı²¹³.
 Yaşillıq içində gördü bir şəhər,
 Ona Fərruxbəhişt deyirlər türklər
 Gördü orda gözəl bir bütxana var,
 Qoymuşlar adını onun Qəndəhar.
 Yığılıb bütüzlü gözəl sənəmlər,
 Hərəsi bir büto sitayiş eylər.
 Qızıldan bütəldir baxsan hər yana,
 Xəznəyə çevrilib sanki bütxana.
 Nəzər sal heykolin başında taca,
 Ucalıb sarayın tağı boyunca.
 Gövhərdir bütəldir parlaq gözləri.

Şamtək şölələnb yanır hər biri.
 O qədər gövhərlə bəzənib bu bağ,
 Sanki yanır orda gecə min çıraq.
 Şah dedi: "Heykəlin tozu tökülsün,
 Qızıllı, gövhəri, nə var sökülsün."
 Bütə bu fərmandan gəlsə də ziyan,
 Xalqın xeyrinəydi, əlbəttə, fərman.
 Orda bir canlı büt vardı, gözəldi,
 İştəylə o şahın yanına gəldi.
 Əyilib süpürdü saçıyla yeri
 Şahı alqışlayıb düzdü sözləri:
 "Ey Şərqdən Qərbdək bütün dünyanı
 Fəth edən ən adil dünya sultanı!
 Dünyaya nur saçar, ucadır tacın,
 Qızılla, gövhərə yox ehtiyacın.
 Belə nəql edirlər düzdənşanlar:
 Bu bütün qəribə bir dastanı var.
 Şah əgər icazə versə, könüldən
 O köhnə dastanı danışaram mən."
 Padişah buyurdu: o gözəl dilbər
 Yaquut sandığından saçsın saf gövhər²¹⁴
 Qaraxal gözəlin dodağı qaçdı,
 Sanki büllür çeşmə sərin su saçdı,
 Dualar söyləyib eylədi boyan:
 "Bu yaşıl budaqlı, bu zərli eyvan
 Bir zaman deyildi hələ bütxana,
 Bir günbəzi vardı yarımvirana.
 Səhradan buraya uçdu iki quş,
 Hərə dimdiyində bir gövhər tutmuş,
 Səadət gətirən humay quşutək
 Qondular üstünə günbəzi görcək.
 Şəhər əhli buna təəccüb etdi.
 Quşları tədbirlə tutmağa getdi.
 Tədbir baş tutmadı, keçdi bir qədər,
 Quşlar gövhərləri atıb getdilər.
 Şəhər böyükkləri düşdülər işə,
 Gövhərlər onları saldı təşvişə.
 Fikir, mübahisə artdı, çoxaldı,

Ağıllı məsləhət qələbə çaldı.
 Qət etdi şəhərin başbifənləri:
 Məbədə versinlər o cüt gövhəri.
 Bir büt düzəldilər, bədəni zərdən,
 Hər iki gözü də parlaq gövhərdən.
 Quşların bəxşişi - o gövhərləri
 Gərək şah da bizdən almasın geri!
 Nur alır gözümüz gündən, gündüzdən,
 Rəvamı gözləri gün ala bizdən?²¹⁵
 Korları şad edən bir şamı əbəs
 Gözü işıqlılar əsla söndürməz.
 Qəlbinə dağ çəkmə dul qadınların,
 Söndürmə şamını sən də onların."
 O şirin dilli büt belə söylədi.
 Şah da dilsiz bütü azad eylədi.
 Yazıldı o bütün üstə bu sözlər:
 "Bura öz möhrünü vurmuş İskəndər."
 Qız gördü qoruyur padşah bütləri,
 Bundan xoşhal olub o gözəl pəri,
 Şaha bir xəzinə göstərdi pünhan.
 Onu kim görsəydi qalardı heyran.
 Xəznə açarını şah ondan aldı,
 Bir qədər payladı. bir qədər qaldı.
 Sonra o cənnətdən çıxıb İskəndər
 Yenə qoşunuyla eylədi səfər.
 Keçərək şoranlıq, daşlıq yerlərdən
 Çöllərdə, dağlarda salırdı məskən.
 Yollarda təsadüf etdikcə insan,
 Başları söhbətə o hər bir yandan.
 Danışib onlara Allahdan, dindən,
 Tutiya verərdi din hikmətindən.
 Getmişdi bütün Şərq ölkələrinə,
 Yenidən bir daha yönəldi Çinə.
 Onun gəlişini eşidən zaman
 Layiqli bir büsat bəzədi xaqan.
 Şahı dəbdəbəylə etdi istiqbal,
 Bürüdü dünyanı dövlət, cah-cəlal.
 Təzimlə çıxdı o, şah hüzuruna,

Şah da mehribanlıq göstərdi ona.
 Göy küpdə batan gün, sapsarı ipək
 Rəngini dəyişib, alanda göy rəng.
 Üz-üzə əyloşib iki hökmüdar
 Hər yerdən, hər şeydən söhbət açdılar.
 Xeyli uzun çəkdi xoş söhbətləri,
 Onlar təzələdi köhnə ohdləri.
 Padşahın dinini böyündi xaqan.
 Qanunlar, qaydalar öyrəndi ondan.
 Sabah öz möhrünü göstərən zaman
 Atəşpərəst oldu hindli Qaraxan²¹⁶.
 Burdan köç edəydi gərək İskəndər,
 Bunu o xaqana elədi xəbər:
 Burda xoş keçsə də mənimçün, yənə
 Böyük həvəsim var dəniz seyrinə.
 Səyahət eləyib yənə dəryanı,
 Görüm orda olan yaxşı-yamanı.
 Dərin dənizlərdə bir görüm nə var,
 Nə sirlər söyləyir qorxunc dalğalar?
 Səfərdə yoldaş ol, dayaq ol mənə,
 Yoluma nur saçan çıraq ol mənə".
 Xaqan bu təklifi qəbul elədi:
 "Belə səyahətə çox şadam!" dedi.
 Sonra qərar verdi iki hökmüdar:
 Əvvəl bir bələdçi yola salsınlar.
 Uğurlu talelə üfük gülüncə
 Səhərin başına tac qoydu gecə.
 Belə qərar verdi böyük tacidar,
 Dostlarla bir yerdə yola çıxsınlar.
 Seçdi ordusundan düz on min nəfər
 Hər biri şahlığa layiq bir əsgər.
 Sonra chtiyyəyə nəzər yetirdi,
 Nə qədər lazımsa sursat götürdü.
 Qoşundan, xəznədən bir hissə qaldı,
 Özüsə dəstəylə köç təbli çaldı.
 O xanlar xanı da bir bələdçitək
 Şaha xidmət etmək, yoldaşlıq etmək
 Fikriylə, azuqə alıb bir qədər

Götürdü ox, qılınc və başqa şeylər.
 Yanında on min də əsgəri vardı,
 Onlar həm ağıllı, həm işgüzarlı.
 Başlandı bu sayaq Məşriqə səfər,
 Yolda saf qızıllar sərf edirdilər.
 Sonrasa Cənuba dönüb yənə də,
 Çoxlu ov etdilər yol gedə-gedə.
 Belə yol getdilər onlar düz qırx gün,
 Bir yer tapmadılar dincəlmək üçün.
 Göy su kənarına çatdıqda onlar,
 Enərək sahilə tutdular qərar.
 Ordaca yığılıb məclis quraraq,
 Yənə ucaltdılar göylərə bayraq.
 Orda eşitdilər bir xoş hekayət.
 O sahil haqqında xoş bir rəvayət:
 "Günüzlü, ayüzlü pərilər gecə
 Çıxırlar dəstəylə ora gizlicə,
 Ucadan oxuyub dadlı nəğmələr,
 Çalıb oynayırlar səhərə qədər.
 O qədər lətifdir, incədir o səs,
 Huşunu itirər eşitsə hər kəs.
 Beytlər yayılır bəhrdən çələ,
 Heç kəs bu bəhrdə yazmayıb hələ²¹⁷.
 Dağın ətəyində bir neçə saat
 Hər gecə qururlar pərilər büsat.
 Sübhün nəfəsini onlar duyanda
 Batırlar qapqara suya bir anda..."
 Şah bunu eşidib belə buyurdu,
 İki mil uzağa çəkilsin ordu.
 Müştək ətirli bir gecə, göydən
 Ulduzlar gövhörtək nur səpələrkən
 Şahın əmri ilə bir gəmi çəldi,
 Şah burdan qoşunsuz yola düzəldi.
 Sahilə bir xeymə qurdu o sultan,
 Gövhər nur saçmağa başladı sudan.
 Göründü pərilər, elə bu zaman
 Gün bayraq qaldırdı sanki dəryadan.
 Saçlar ağ əndama səpələnbidir,

Sanki gümüş üstə müşk ələnidir.
 Tərano oxuyur şövq ilə onlar,
 Hər səsdə, nəğmədə başqa ahəng var.
 İskəndər eşidib o xoş səsləri,
 Qanı çıışo gəldi, yandı ciyəri.
 Bu həzin nəvadan ağladı bir az,
 Sonra gülüb dedi: ağlamaq olmaz.
 Bir səsdən gülə, həm ağlaya insan,
 Onun qüdrətinə olmazmı heyran?
 Şah bütün bunları seyr edib, yenə
 Sahildən qayıtdı öz məskəninə.
 Bəzədi göyləri ağ Çin ipəyi,
 Yer açdı üzündən qara örpəyi²¹⁸.
 Dedi gəmiçiyə böyük hökmüdar:
 "Tez ol, bu dənizə bir gəmi çıxar.
 Dalğalı suları seyr eləyim bir,
 Var bu pərdələrdə ilahi bir sirr.
 Bu iş qorxuludur, anlayıram mən,
 Ancaq əl çəkməyəm öz niyyətimdən.
 Bunu bir aqıldən soruşsan əgər,
 Fələk sövq eləyib bu işə, - deyər."
 Gəmiçi dinlədi şahın əmrini,
 Sahildən dənizə saldı gəmini.
 Şah minib gəmiyə gedəndə ordan
 Sahildə müntəzir dayandı xaqan.
 Ona tapşırı ki: "Mən qayıtmamış
 Tərpənmə yerindən əsla bir qarış!
 Geri döndərməyəm əsla yelkəni,
 Bəlkə də əcəldir aparən məni...
 Sağ dönsəm, çıxaram xəcalətimdən,
 Dönməsəm, işləmə əncam çəkərsən!"
 Deyib, göz yaşını axıtdı seltək,
 Yerdə qalanlara vida edərək,
 Sürdü gəmisini Çin dənizinə.
 Kim görüb ki, dəniz gəmiyə minə!²¹⁹
 Yoldaşlarından da bir neçə nəfər
 Götürdü, birlikdə etdilər səfər.
 O İsa nəfəsli ustadlardan da

Bircə Bəlinəsdi onun yanında...
 Çəkildi sahilədən ənginliklərə
 Sahil görünməyən uzaq bir yerə.
 Dəniz dünyasında bir dünya getdi²²⁰,
 Hünəri, şöhrəti dünyaya yetdi.
 Bir xeyli yol getdi dənizdə gəmi,
 Axıntı başladı birdən sel kimi.
 Axırdı Mühitə dəniz bu yerdən,
 Axırdı, axırdı geri dönmədən.
 Mahir dənizçilər düşüb heyrətə,
 Bu qorxunc sulara gəlib dəhşətə,
 Axır rəhnümədən öyrənib sırrı,
 Gördülər ki, gərək dönsünlər geri.
 Bu zaman uzaqda nurtək parlayan
 Kiçik bir cəzirə göründü əyan.
 Mühitin selindən qorxaraq onlar
 Həmin cəzirədə tutdular qərar.
 Bir qoca gəmiçi gələrək dilə
 Müdrik pədişaha söylədi belə:
 "Çatmışıq ən qorxunc, çətin bir yerə,
 Bura son mənzildir rəhnümə üzrə.
 Gəl, inad eləmə, dəniz suları
 Burdan axıb gedir Mühitə sarı.
 Əgər bir mənzil də o yana getsək.
 Daha mümkün olmaz geriye dönmək!.."
 İskəndər bunları eşidən zaman
 Gördü qorxuludur bu yer, doğrudan.
 Əmr etdi, burda bir tilsim düzəlsin,
 Əliylə işarə eyləyə bilsin.
 Görənlər bilsin ki, yol yoxdur burdan,
 O yana keçməyib hələ bir insan.
 O yerə misdən bir tilsim tökərək.
 Onu qaldırdılar adada yüksək.
 Gəmilər gələndə bura uzaqdan,
 Tilsim suyu verib əliylə nişan,
 Bildirsən ki, burdan keçməyib heç kəs.
 Kimsə cəhd etməsin o yana əbəs!
 Şahın buyruğundan olub xəbərdir,

Bu yoldan geriyə qayıtsın onlar.
 Tilsimə bir daha nəzər saldı şah,
 Duydu ki, bu sirri buyurmuş allah.
 Alimə dedi ki: "Çəkilon zəhmət
 Bu işin xatiri üçünmüş, əlbət!
 Bu tilsim üstündə, buna sal nəzər,
 Məni bu dənizin Xızrı etdilər."
 Allahın əmrilə qadir hökmüran
 Salamət qayıtdı o gur axından.
 Dənizdə on gün də etdilər səfər,
 Yol azdıqlarını sonra bildilər.
 Uca bir dağ gördü onlar uzaqdan,
 Önündə yol kəsən qorxunc burulğan.
 Bir gəmi girdaba düşsəydi əgər,
 Hərlənib qalardı hey uzun illər.
 Sınıb dağlılarda orda, nəhayət,
 Ordan çıxmamışdı kimsə salamət.
 O mahir gəmiçi ora yetişəcək
 Xətt çəkdi gəmiylə suda pərgartək.
 Bir dağ ətəyində saldı lövbəri,
 Çıxardı sahilə səmişinləri.
 Baxıb burulğana, xəyala daldı,
 Arvad-uşağını yadına saldı.
 Şah sordu: "Nə var ki, qəmgin durubsan?
 Üzübsən əlini sanki dünyadan."
 Gəmiçi bilirdi iş nə yerdədir,
 Bunları şaha da danışdı bir-bir:
 "Gəmini bu yerə sürərsə hər kəs
 Bu qorxunc girdabdan qurtara bilməz!
 "Şir ağzı" deyərlər bu burulğana,
 Çünki şir ağzıtək hərisdir qana.
 Doğrudur, çox qorxu çəkdik biz müdam,
 Ancaq bu təhlükə başqadır tamam.
 Bu ona bənzər ki, qızıra xəstə,
 Bir yara da çıxı yaranın üstə.
 Qorxuyla keçdiksə o yolu əgər,
 Öndəydi təhlükə, öndəydi xətər.
 Ölüm ayağıdır indisə bura,

Yağışdan qurtarıb düşdük yağmura.
 Bu dağ qılıncından xilas olaq biz,
 Quruyla getməkdir ancaq çarəmiş.
 O yanda Qeysura gedən bir yol var.
 Ordan Çinə sarı uzanır yollar,
 Quru yol olsa da nə qədər uzaq,
 Dənizlə getməkdən yaxşıdır ancaq."
 Söylədi İskəndər orda bir məsəl:
 "Uzaqlıq eyb etməz, sağ-salamət gəl!"
 Sonra tələb etdi o, alimdən də:
 "Müdrük bir insansan, fikir de sən də,
 Qüdrətli əqlindən işıq saçılısın,
 Gəmiyə qurtuluş yolu açılısın!"
 Alim söylədi ki: "Bu yolda müdam
 Mən şahın bəxtini rəhbər tutmuşam.
 Şah əgər qalarsa burda bir qədər,
 Mən qaya üstündə tilsim düzəldər,
 Sonra da bir günböz tikərəm ona,
 Bir təbil asaram onun boynuna.
 Günbəzin içində durub bir nəfər
 Təbili şiddətlə döyərsə əgər,
 Gəmi burulğandan çıxar salamət,
 Əvvəlki qaydayla yol gedər rahat!"
 Şaha çox qərribə gəldi bu oyun,
 İstədi fikrini öyrənsin onun.
 Alimə buyurdu fikrində nə var,
 Yerinə yetirib eləsin aşkar.
 Hər nə lazım isə həmin iş üçün
 Verildi alimə o şeylər bütün.
 Hünərli alim də durmadan bir dəm
 O çətin iş üçün çalışdı möhkəm.
 Sarı daşdan bir günböz tikdi çox yüksək.
 Ona əfsunlarla vurdu min bəzək.
 Misdən bir tilsim də elədi bina,
 Asdı bir mis təbil onun boynuna.
 Şaha söylədi ki: "Günböz hazırdır,
 Onun tilsimi də, təbli də vardır!
 İndi burulğana gəmini salsan,

Salamat çıxacaq o təbli çalsan!"
 Mahir gəmiçiyə şah verdi fərman,
 Sürsün gəmisini ora qorxmadan.
 Gəmi burulğana daxil olantək,
 Coşaraq hərləndi bir burulğantək.
 Təbil ağacını şah alıb ələ,
 Yoxlamaq istəyib, endirdi təblə.
 Elə bir dəhşətlə gurladı təbil,
 Sanki qanad çaldı göydə Cəbrail.
 Gəmi də girdabda qalmayıb bir an,
 Tez çıxıb qurtuldu o burulğandan.
 Bu sirli hikmətə çox sevinərək,
 Şahın üzü güldü yaz günəşitək.
 Xilaskar alimə, şad olsun deyə,
 Çoxlu mal-xəzinə etdi hədiyyə.
 Başqa bir katib də xəritələrdən
 Yoxlayıb, danışır həmin o yerdən:
 "Babil tərəfdədir həmin burulğan..."
 Çətindir iki rəy söylənən zaman.
 İki çay bir yerə tökülsə əgər,
 Səsi nəğmə kimi qulağa gələr.
 Bunu bir alimdən sual elədim:
 "Bu təblin səsində nə sirr var?" dedim.
 Heyətşünas alim öz biliylə
 Dəlillər gətirib, şərh etdi belə:
 "Gəmi burulğana çatdığı zaman
 Heybətli bir balıq suyun altından
 Bir dairə üzrə daim dövr edir,
 Ağır gəmiləri suda hərlədir.
 Gəmilər hərlənir dağılanadək,
 Qorq olub batanı udur o nəhəng.
 Gurlayanda təbil - o qurd dərisi,
 Yetişir balığa schirli səsi.
 Balığı sarsıdır bu müdhiş nəre,
 Baş vurub o qaçır dərinliklərə.
 O balıq qaçanda suları yarır,
 Ardınca gəmini çəkib aparır.
 Çıxır burulğandan gəmi bu sayaq,

Allah özü bilir düzünü ancaq!"
 Tilsimin sirrini bilib hökmüdar,
 Dənizə çıxmağa verdi tez qərar.
 O dağda dayanmaq istəməyərək,
 Tələsik sahilə gəldi sevincək.
 Gecənin hindusu bu göy çadırdan
 Yeddi rud boyunca ip çəkən zaman²²¹
 O qorxunc sahilə xof etməyərək,
 İp üstə oynadı şah bir hinditək²²².
 Ancaq bilmirdi ki, o təbli çalan
 Adamı nə sayaq götürsün ordan.
 Yənə kömək oldu bu işdə allah,
 Heç kəsi qoymadı qalsın orda şah.
 Özgənin gözünə dərman eyləyən
 Özünə istərmi dərman özgədən?
 Kafur həbbi atar çox qızdırmalı,
 Bunsuz yaxşılaşar təbibin halı.
 Başqa dərdlilərə kim etsə dərman
 Özü sağ-salamat olar hor zaman.
 Hünərli gəmiçi cəld tərəpənərək,
 Atıldı gəmiyə sanki bir nəhəng.
 Yelkənin ipini açdı bəndlərdən,
 Dora altdan-üstədən bənd idi yelkən.
 Yelkəni qaydayla açıb yüksəltdi,
 Gəldiyi yollarla qayıdıb getdi.
 Qara su üstüylə gəmiylə keçdi,
 Əvvəlki sahilə gəlib yetişdi.
 Hamı əqlə gəlməz bir sevinc ilə
 Çıxdı sağ-sələmət həmin sahilə.
 İskəndər dəhşətlə dolu o yoldan
 Qayıdıb sahilə çıxdığı zaman
 Çəkdiyi əzabdan artıq dincəldi,
 Dərd-qəmi unudub özünə gəldi.
 O, xeyli qul, dustaq eylədi azad,
 Allaha şükr etdi, qəlbi oldu şad.
 Çatanda bu xəbər Çin xaqanına
 Gəldi gülər üzlə şahın yanına.
 Allaha sidq ilə şükr edib yənə.

Səpdi ayağına bol-bol xəzinə.
 Onu nəvazişlə qucaqladı şah,
 Başına gələndən elədi agah.
 Danışdı dəhşətli dəniz selindən,
 Qurduğu tilsimin nicat əlindən.
 Dənizdə yolunu azdığı zaman
 Dəstənin düşdüyü o burulğandan.
 Qaçdıqları dağdan, xilas təblindən...
 Nəql etdi hər şeyi ona tamamən.
 Bütün əhvalatı xaqan dinlədi,
 Şahın iqbəlinə mədhlər dedi:
 "Şahların şahına tanrı yar oldu,
 Bu xanlar xanı da bəxtiyar oldu.
 Buraya gəlməkdə sirt varmış yəqin,
 Fələk qüdrətini bilirmiş sənin!
 Qarşına yaxşı da çıxsa, yaman da,
 Yaxşı bax, bir məqsəd gizlənib onda...
 Bu üstüörtülü sirləri isə
 Görməz huş sahibi olmayan kimsə.
 Ora getməsəydi hökmüdar əgər,
 Necə düzələrdi bütün bu işlər?
 Əlimə müşküllər açır bu cahan,
 Cahanda əbədi qərar tutasan!"
 İskəndər dincəlib orda yeddi gün
 Yolun əzabını unudu bütün.
 Dünya səfərini yad edib yenə
 Keçmişini almadı əsla vecinə.
 Ucaldı o gecə yenə köç səsi,
 Yollandı qoşunun önçü dəstəsi.
 Qlavuz birinci düşdü qabağa²²³,
 Nallar naxış vurdu daşa, torpağa.
 Gövhərlə bəzənmiş əlvan bayraqlar
 Çölləri bahartək etdi lələzar.
 Qılınclar bəzəkli, qalxanlar qəşəng,
 Bəzədi çölləri gültək, çiçəktək.
 Sıçradı o dünya şahı yəhərə,
 Dünyanın tozunu saçdı göylərə.
 Üz qoydu səhraya, gəlib çatantək

Payladı qoşuna mal-dövlət, yemək.
 Dünya səfərinə qızısqıldığından
 Qızısqımış çöllərlə çapdı durmadan.
 On gün biyabanla çapıb getdilər,
 Göründü əkinli, abad bir şəhər.
 Ağ rəngdə gördülər onlar şəhəri,
 Sanki kafurdandı bütün evləri.
 Şah sordu: "Kimindir, xaqan, bu şəhər?
 Bura xəritədə nə ad vermişlər?"
 Bilici bu cürə elədi bəyan:
 "Məhrumdur bu şəhər məhsuldan, bardan.
 Burda hökm eləyir elə bir padşah
 Ki, onu qüdrətdə sanırlar allah.
 Qəriblər çəkinir bu məmləkətdən,
 Ürəyi nurlular qaçar zülmətdən.
 Ancaq qızıl-gümüş burda bol olar,
 Başqa şeylərdənsə kasaddır bazar.
 Günəş dan yerinə sancanda bayraq
 Başlanırdənizdə taraqqataraq.
 O dəhşətli nəvə, o gurultular
 İnsanın qəlbinə vahimə salar.
 Dəhşətə gəlməsin deyə, bu yerdə
 Körpələr saxlanırdəzirzəmilərdə.
 Səsdən qulağını tutar böyükələr,
 Yoxsa onların da ürəyi gedər!"
 Bu sözlər şahə çox elədi təsir,
 Soruşdu alimdən buna bir tədbir.
 Alim cavabında dedi ki: "Ey şah.
 Əmr elə, gözünü açanda sabah,
 Xoruz banlamamış, qoy səhər crkən
 Təbillər vurulsun düşərgələrdən.
 Təbil çala-çala təbil oyunu
 Oynayıb boğsunlar o gurultunu.
 Bu sayaq gün doğub qalxana qədər
 Təbil səslərini əksiltməsinlər.
 Bu halda dənizdən qopan qorxunc səş
 Heç kəsə vahimə, dəhşət gətirməz!"
 Şah dedi alimə: "Bu səslər nədən

Eşidəni edir başdan, beyindən.
 Ondakı fəryadın nədir səbəbi?
 Külək də dinləyir... Açı bu mətləbi!"
 Alim cavab verdi: "Bir xətirom var,
 Ustadımdan qalib mənə yadigar.
 Sular qızarıanda səhər günəşdən,
 Dalğalar od alır sanki atəşdən.
 Döş-döşə gələndə dağtək dalğalar
 Dənizdə dəhşətli nərələr qopar.
 Dərya təndir kimi zəbanə çəkər,
 Gurlayıb ətrafa qığılcım tökər!
 Başqa bir alim də deyir ki, guya
 Civə qarışmışdır həmin o suya.
 Günəş suya düşüb qızdırır zaman
 Hərərət civəni qaldırır sudan.
 Günəş ki, axşamlar batıb yox olar,
 Dincələr o coşğun civəli sular.
 Çırpınan dənizdə, qarışanda şəhər
 Qopar dalğalardan qorxulu səslər!..."
 Dünyanın hakimi belə buyurdu:
 Şəhərə çatmamış dayansın ordu.
 Düşüb dincəlməyə o, qərar verdi,
 Burdan da yoluna tədarük gördü.
 Şəhər əhalisi tutanda xəbər,
 Alver etmək üçün axıb gəldilər.
 Burda şəhər üçün hər cür mətah var,
 Acıdan, şirəndən baxıb aldılar.
 Oldu bu alverdən bütün şəhər şad,
 Artı əhalinin qazancı qat-qat.
 Şah da öz malından hər müştəriyə
 Əvəzsiz, minnətsiz etdi hədiyyə.
 Bir az da ayırıb puldan, qızıldan
 Başçıya göndərdi sovqat, ərmoğan.
 Şəhərin başçısı bunu görəntək
 Şahın ənamından vəcdə gələrək,
 Göndərdi şövqlə o da hər cürə
 Xuruşlarla dolu zəngin bir süfrə.
 Bişmişdi xuruşlar balıqdan, ətdən.

Vardı o süfrədə hər bir nemətdən.
 Gəlib üzr istədi: "Əfv elə bizi.
 Verə bilmədik yol əzuqənizi.
 Əzuqə tapılmaz bizim çöllərdə.
 İsti havalar var ancaq bu yerdə.
 Şah ona şərh etdi öz ayinini,
 Zəngin biliyini, doğru dinini.
 O da qəbul edib oldu minnətdar,
 Haqqı nişan verdi ona hökmüdar.
 Şah da bu əməldən çox razı qaldı.
 Ona xələt verdi, şad yola saldı...
 Qırmızı pərdəni göy yığan zaman
 Düşdü qızıl teştə uca damından²²⁴.
 Şah öz yoldaşları ilə bərabər
 Yatıb dincəldilər səhərə qədər.
 Ətirilər saçanda sübhün reyhanı
 Yüksəldi dənizin yənə fəğanı.
 Sanki dünən düşən teştirdi bu təhər
 Belə guruldayır indi bu səhər.
 Bu qorxunc səsdən şah hövlə gələrək,
 Dilləndi gurlayan döyüş təbliək.
 Əmr etdi: hərəkət eləsin ordu,
 Hər yandan təbillər saldı gurultu.
 Onların səsləri dəhşətlər saçdı,
 Xoruzun boynundan zəngləri açdı²²⁵.
 Bu səslər bürüdü səmanı, yeri,
 Bu səslər batırdı başqa səsləri.
 Təbillər dünyaya hay-küy salaraq
 Gurladı nahara qədər bu sayaq.
 Səsdən bütün şəhər cuşə gələrək
 Dəydi bir-birinə məhşər günütək.
 Axışdı buraya həm pır, həm cavan,
 Dəccalın təbliydi sanki çalınan²²⁶.
 Dənizin səsinə batırdı bu səs,
 Buna çox təəccüb elədi hər kəs.
 Gün qalxıb olanda günorta çağı,
 Şah yənə qaldırdı səfor bayrağı.
 Şaha təzim edən ərlər, qadınlar

Ona dedilər ki: "Bir arzumuz var:
Bəlkə qorxunc səslə bu təbildən sən
Birini burada qoyub gedəsən?
Ta ki, ucaldıqca onun gur səsi
Boğula dönizin qorxunc nərəsi!"
Vida eyləyəndə böyük hökmüdar,
Bəxş etdi bir neçə təbil yadigar.
O gündən səhərdə, tezdən hər səhər,
Təbil çaldırmağı adət etdilər.
Şah da bu adəti etdirib davam
Təbil çaldırardı sübh çağı müdam.
Onlar yol getdilər bir aya qədər,
Abad Çin mülkünə gəlib yetdilər.
Gəlib ordugaha çatdı hökmüdar,
Fələyi görəndə yenə xoşrəftar,
Çəkildi düz bir ay istirahətə,
Başladı ləzzətlə eyşə, işrətə...

İSKƏNDƏRİN ŞİMALA ÇATMASI VƏ YƏCUC SƏDDİNİ BAĞLAMASI

Müğənni, ürəyim düşübdür dara,
Bu dərdə sazınla sən eylə çara!
Könlüm cüşə gəlib qəmdən, qüssədən,
Sazının telilə ram et onu sən!
Günəş öz evinə edəndə şitab
İstidən aslanlar oldular kabab²²⁷.
Gücü, hərəratı artdı anbaan,
Çirki, rütubəti sildi havadan.
Qarsıldı bitkinin yaşıl yarpağı,
Saraldı lələnin qızıl yarpağı.
Bürkü səhralara od-alov saldı.
Meyvələrin ağzı açılı qaldı.
Bülbül çöldən dağa eylədi səfər,
Səsləndi qürbətə qərrib nəğmələr.
Qızdı yay gününün isti nəfəsi,
Çalı quşlarının kəsildi səsi.

Günəşi göylərdə dolanan zaman
Sancıb saraltmadı cərbətək xəzan.
Tüstülənən bir təşt vardı olında,
Gəzib od saçırdı o, Zəngdə, Çində.
Yırtırdı aslantək iti caynağı
Gah öküz sağrısı, gah tur dırmağı²²⁸.
Yayın ən şiddətli, isti çağında,
Daş muma dönəndə gün qabağında
İskəndər gözündən qovub yuxunu,
İstədi Xırızı çəksin qoşunu.
Şah vida eylədi Çin xaqanına,
Xəzinə, var-dövlət bəxş etdi ona.
Yola rəvan oldu, Çini tək etdi,
Qoşunu səhraya doğru yönəltdi.
Bəxtinin təblini çaldırıb yenə,
Yetişdi Məşriqdən Şimal həddinə.
Keçdi o, çöllərdən, axan qumlardan,
Nə uçan quş gördü, nə də bir insan.
Qarşıda parlayan düzənlik vardı,
Qumları nur saçır, par-par yanardı.
Bələdçi dedi ki: "Burda gördüyün
Qumlar başdan-başa gümüşdür bütün.
Burdan sən o qədər götür xəzinə,
Qoşunu salmasın yolda çətinə.
Qoşundan bilməsin bunu bir nəfər.
Ağır yük götürüb əldən düşsələr."
Şahınsa çox idi saf qızılları,
Odur ki, baxmadı gümüşə sarı.
Ancaq ki neyləsin, güc gəldi tamah,
Bir neçə dəvəni yüklətdi padşah.
Yel kimi keçsə də yolu çaparaq,
Qalxmırdı havaya nə toz, nə torpaq.
Bir həftə qonmadı toz paltarlara.
Çünki başdan-başa gümüşdü ora.
Deyərdin bu yerlər iki hissəydi:
Torpağı gümüşdü, suyu civəydi.
Nə gümüş üstündə dincəlmək olar,
Nə civə su kimi içməyə yarar.

O yer tutulmuşdu belə bir dərdə,
 Çökmüzdü torpağa qara bir pərdə.
 Harda ki, içməli bir çeşmə vardı,
 İçində su ilə cıvə qaynardı.
 Su cıvə üstündə tutmuşdu qərar,
 Ordan cürətlə su içirdi onlar.
 Çalxalanmasaydı əgər çeşmələr
 Cıvədən görməzdi heç kimsə zərər.
 Çeşmələr bulanıb qaynaşan zaman
 Heç kimsə əyilib içməzdi ondan.
 Bilməyib içsəydi bir adam əgər,
 Onu öldürərdi sudakı zəhər.
 Şah bunu biləndə, tez verdi fərman:
 Hamı ayıq olsun su içən zaman!
 Hər kim axar sudan istəsə içmək
 Onu ehtiyatla durultsun gərək.
 Bir ay yol getdilər onlar bu sayaq,
 Öldü susuzluqdan bir çoxu ancaq.
 Gümüşlü çöllərdən keçərək yenə
 Gəlib yetişdilər vətənlərinə.
 Düşdülər torpağa yorğun, natəvan,
 Torpaqda dincələr torpaqdan olan.
 Gördülər qarşıda bir düşərgə var,
 Zülmətdə günəştək par-par parıldar.
 Qabaq-qarşı duran dağda bir qaia
 Tutmuşdu başını göyə vüqarla.
 Qala arxasında bir dağ da vardı,
 Belində kəməri sarı qayalardı.
 Orda peyğəmbərə etməyib bəyət,
 Bir tayfa yaşardı sakit, səlamət.
 Onlar ilham alıb böyük tanrıdan.
 Özləri olmuşdu allahtanıyan.
 Onlar İskəndəri pak sifət görcək
 Qəbul elədilər bir peyğəmbərtək.
 Bilikli, adil bir hökmdar kimi
 Qəlbləri bəzədi onun təlimi.
 İskəndər onlara haqqı göstərdi,
 Din, bilik, mərifət, - çox şeylər verdi.

Şahı mərhəmətli, qayğıkeş görcək
 Açıb dərdlərini umdular kömək:
 "Ey qəlbi şəfqətli aqıl hökmüran.
 Müti qullarına, gəl, ol pasiban!
 Bu dağdan o yana vardır bir diyar,
 Sonsuz bir səhradır, sət qayalıqlar.
 Oranı yəcuclər etmişlər məskən,
 İnsana bənzərlər, divdirlər əslən!
 Şirtək almazcaynaq, sət, dəmirürək.
 Hamısı xaindir yırtıcı qurdək.
 Təpədən dırnağa tükləri biz-biz,
 Yoxdur üzlərində burundan bir iz,
 Boyları bir qarış, yeməkləri çox.
 İstidən, soyuqdan qorxuları yox;
 Dişdən, dırnaqdan da - yırtıcı heyvan.
 Qana hərisdirlər onlar hər zaman.
 Yeyinlikdə üstün gələrlər yelə,
 Poladı deşərlər dırnaqlar ilə.
 Yeməkdə, içməkdə naşükürdürlər,
 Allahı tanımaz orda bir nəfər.
 Dünyada bu qədər yeməli şey var,
 Ancaq ki, ot-ələf yeyərlər-onlar.
 Yeyərlər, yatarlar, iş-güc bilməzlər,
 Mini doğulanda bircəsi ölər.
 Onların yerində bir cür ot bitər,
 Verər istiotək çox tünd danələr.
 Hər gecə-gündüzdə ondan bir azca
 Yeyərək yatarlar elə ordaca.
 Bir xırman başqa ot versən də əgər,
 Yeyərlər, yenə də doymaq bilməzlər.
 Ayla Gün səmada üz-üzə gəlcək
 Onlar qaynaşarlar xırda qurdlərtək.
 Nə düşsə, qorxusuz tutub yeyərlər
 Bu sayaq, Ay yarı olana qədər.
 Göydə Ay kiçilib olanda yarı
 Azalar bir qədər iştahaları.
 Qara buludlardan ildə bir kərə
 Böyük bir əjdaha düşər o yerə;

Yaman yekə olur həmin o heyvan.
 Yəcuclar doyunca yeyərlər ondan.
 Yıxılıb qalarlar, bir aya qədər
 Sərxoştək yatarlar, heç nə yeməzlər.
 Köklə otdan başqa bilməzlər yemək.
 Xəstəlik görməzlər ölən gündək.
 Bir nəfər ölərsə onlardan əgər,
 Hamısı yığışib ölüni yeyər,
 Şoran torpaqlarda nə murdar qalar.
 Nə də ölülərə qazılar məzar.
 Yaxşı cəhəti də budur: o torpaq
 Məzardan xalidir, murdardan uzaq!
 Arabir hücumla talayıb bizi,
 Xaraba qoyarlar evlərimizi.
 Qoyun-quzumuzu aparıb onlar.
 Yeyərlər nə qədər azuqəmiz var.
 Bu itsifətlərdən qorxduğu qədər
 Canavardan qorxmaz bizim sürülər.
 Bizləri qırmaqçın edərlər qovğa,
 Didərgin salarlar yurddan uzağa.
 Biz uca dağlara qaçıb qorxudan
 Quştək ağaclarda salarlıq məkan.
 Ancaq ayaqları süstdür bir qədər,
 Ardımızca dağa çıxıb bilməzlər.
 Bu böyük balanı bizdən əgər sən
 Dəf etsən, çox böyük səvab edərsən!"
 İskəndər bildi ki, zordur yəcuclar,
 Yəqin hər birində bir fil gücü var.
 Bir sədd ucaltdı ki, orda poladdan,
 Olmaz həşrə qədər onu dağıdan.
 Ona uca bəxti köməklik etdi.
 Tikilib qurtardı İskəndər səddi.
 Dönüb bir şəhərə gəldi şah ordan,
 Axtarıb tapmadı orda bir insan.
 Yenə səfərinə davam etdi şah,
 Köçməyə başladı ordan qərargah.
 Bu işdən keçəndə bir xeyli müddət,
 Bir ay dağlar, çöllər aşdı, nəhayət,

Gözəl bir mənəzildə məskən saldılar,
 Bu yerdən hamısı məmnun qaldılar.
 Bir yol töhfəsizək böyük hökmüran
 Göstərdi qoşuna şəhri uzaqdan.
 Başqa cürə idi burda təbiət,
 Su ilə, əkinlə tapmışdı ziynət.
 Hasarsız, divarsız bağlardı hər yan,
 Bol-bol sürü vardı, yoxdu bir çoban.
 Qoşundan birisi tər meyvələrə
 Əlini uzadıb istədi də,ə,
 Həmin meyvələrdən birini dərcək
 Bədəni qıc olub qaldı kamantək.
 Başqa bir atlı da qoyun tutanda
 Onu bərk qızdırma tutdu bir anda.
 İskəndər: "Bax, bunlar ibrətdir", deyər,
 Əlini vurmadı orda heç nəyə.
 Qoşuna əmr edib şah dedi: "Heç kəs
 Özgənin bağına toxuna bilməz!"
 Tələsik gedərək ordan bir qədər,
 O axar-baxarlı yerdən keçdilər,
 Cənnəttək, neməti bol-bol, firavan
 Bir şəhər gördülər onlar uzaqdan.
 Gəlib darvazaya çatdı İskəndər,
 Gördü ki, qapıdan yoxdur bir əsər.
 Müdrik qocalarla girdi şəhərə,
 Baş vurdu onlarla burda hər yərə,
 Gördü çox bəzəkli, dolu dükanlar,
 Ancaq nə qapısı, nə qıfılı var.
 Nəcib şəhər əhli onu görəntək
 Çıxdı qarşısına təzim edərək.
 Gətirdilər qəsrə bir mehman kimi,
 Saray ziynətliydi asıman kimi.
 Süfrə bəzədilər, büsat qurdular,
 Özləri xidmətdə hazır durdular.
 Pərəstiş etdilər o mehmanlara,
 Əhsən qonaqsevən bu insanlara!
 Süfrəni bəyəndi böyük hökmüdar,
 Onlar fərəhlənib çox şad oldular.

İskəndər soruşdu: "Nə üçün sizlər
 Qorxu bilməzsiz heç zərrə qədr?
 Neçün burda belə arxayınlıq var?
 Neçün qıfilsızdır burda qapılar?
 Yoxdur heç bir bağda keşikçi, bağban,
 Neçin sürünüzü güdməz bir çoban?
 Çobansız sürülər nədir bir belə,
 Baxdıqca yayılıb düzənə, çölə?
 Belə arxayınlıq, laqeydlik nədir?
 Sizin inamınız, deyin, kimədir?"
 Ədalət yurdunun ağsaqqalları
 Bir də mədh eləyib o hökmüdarı
 Dedilər: "Başına tac qoyan allah
 Ömrünü payıdar eləsin, ey şah!
 İşində haqq sənə havadar olsun,
 Şöhrətli adına hünər yar olsun!
 Bizim güzəranı sordu hökmüran,
 Buyurub dinləsin, biz edək bəyan:
 Doğrusu budur ki, bizlər qədimdən
 Bu dağı, bu çölü etmişik məskən.
 Fağır bir tayfayıq, həm də dinpərvər,
 Düzlükdən keçmərik əsla tük qədr.
 Əyri dolanmaqla yoxdur işimiz,
 Düzlükdən başqa yol tanımırıq biz.
 Əyrilik yoluna çəkmişik hasar,
 Düzlüklə olmuşuq əzabdan kənar.
 Yalan gətirmərik biz dilimizə,
 Əyri yuxular da görünməz bizə.
 Faydasız etmərik heç sorğu-sual.
 Çünki allaha da xoş getməz bu hal.
 Allahdan nə gəlsə, edərik şükür,
 Çünki narazılıq naşükürlükdür.
 Biz razı qalarıq nə gəlsə həqdən,
 Düşmənlilik edərmi pərəstiş edən?
 Acizin dərdinə edərik çara,
 Xilas eyləyərik düşərsə dara.
 Bizim aramızda, bilsək ki, əgər,

Birinə bir işdə yetişib zərər,
 Biz öz kisəmizdən onu ödərik,
 Verib mayasını təmin edərik.
 Bizdə bərabərdir hamının varı,
 Bərabər bölərik bütün malları.
 Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs,
 Bizdə ağlayana heç kimsə gülməz.
 Oğrudan qorxmırıq, biz nə şəhərdə
 Keşikçi qoyarıq, nə də çöllərdə.
 Oğurluq eləməz bizdə bir nəfər,
 Oğurlaya bilməz bizdən özgələr.
 Nə zəncir, nə qıfıl görər qapılar,
 Gözətçisiz otlar bizim mal-davar.
 Bizim uşaqları böyüdü Allah,
 Naxıra şir, pələng toxunmaz əsla.
 Bizim bir qoyuna dəysə canavar,
 Ordaca gəbərib yerində qalar.
 Kim dərsə bir sünbül bizim əkindən,
 Qəfil bir ox dəyər düz ürüyəndən.
 Biz əkin zamanı səpərək dənə,
 Haqqa tapşırıraq sonra əkinə.
 Altı ay olarıq əkindən uzaq,
 Bir də biçin vaxtı gələrik ancaq.
 Bizim bəxətli münbit zəmilər
 Düz birə yeddi yüz məhsul yetirər.
 Bir, yaxud yüz belə işi bacarsaq,
 Allaha təvəkkül elərik ancaq.
 Bizi hiفز eləyənlər Allahdır, Allah,
 Biz yalnız allaha gətirik pənah
 Xəbərçilik bilməz bir nəfərimiz,
 Özgənin eyvana göz yumarıq biz.
 Birini qəzəbli, acıqlı görsək,
 Ona məsləhətlə elərik kömək.
 Heç kəsi pis yola əsla çəkmərik,
 Fətnə axtarmırıq, qan da tökmərik.
 Dərddəlin dərdinə olarıq şərik.
 Şad olsa, onunla şadlıq eylərik.

Qızıla, gümüşə aldanmaz heç kəs,
 Bunlar bizim yerdə bir şeyə dəyməz.
 Xəsislik bilmərik dünyada bizlər,
 Zorla şey almaıq bir arpa qəddər.
 Bizdən qaçmaz əsla vəhşi heyvanlar,
 Vermərik onlara əziyyət, azar.
 Ehtiyac olanda gur, cüyür, ceyran
 Özləri axışib girər qapıdan.
 Ovlamaq istəsək onlardan əgər,
 Ovlarıq ehtiyac duyulan qəddər.
 Lazım olmayanı biz nahaq yerdə
 Qırmırıq, ziynətdir onlar çöllərə.
 Nə öküz, nə eşşək kimi yeyərik,
 Nə də ağzımızı möhürləyərək.
 Süfrəyə hər cürə nemət düzsələr,
 Yeyərik, gözümüz qalana qəddər.
 Bizdə cavanlardan ölüm uzaqdır,
 Ölüm çox yaşamış qocaya haqdır.
 Ölüyə biz əsla saxlamırıq yas,
 Bilirik bu, dərdə bir çarə olmaz.
 Üzə deyilməyən bir sözü heç kəs.
 Bizlərdə qaydadır, daldada deməz.
 Kim nə cür dolanır, danışmırıq biz,
 Kimsənin işinə qarışmırıq biz.
 Naşükür deyilik qismətimizə,
 Razıyıq qəzadan nə gəlsə bizə.
 Allahın lütf edib verdiyi şeyə
 Demərik: "Bu hardan? Bu belə niyə?"
 Bizimlə birlikdə o adam yaşar
 Ki, ola bizimtək təmiz, pəhrizkar.
 Tutduğumuz yoldan çıxsa bir insan.
 Kim olsa, qovarıq öz aramızdan..."
 İskəndər bu qayda-qanunu görcək
 Duruxub dayandı divanələrtək.
 Çünki belə şeyi nə görmüş, nə də
 Oxumuş idi bir xosrovnədə...

Öz-özünə dedi: "Arifdən əgər,
 Qoy sənə bir ibrət olsun bu sirlər.
 Dünyanı gəzmərəm mən, daha bəsdir,
 Hər ovlaqda bir tor qurmaq əbəsdir.
 Bütün bildiklərim qalsın bir yana,
 Bunların söhbəti bəs elər mana.
 Elə bil dünyanı o pərvərdigar
 Bu mərd insanlarçün etmiş bərqərar.
 Bunlar şövkət vermiş ələmə, yəqin
 Sütunu bunlardır bütün ələmin.
 Düz yaşayış yolu budursa əgər,
 İnsan bunlardırsa, bəs nəyik bizlər?
 Bizi haqq göndərib çölə, dənizə,
 Qəsdə göstərməkmiş bunları bizə.
 Vəhşi adətlərə eyləyib nifrət,
 Öyrənək bunlardan ayin, mərifət,
 Bunları əvvəldən görsəydim əgər,
 Dünyanı bu qədər gəzməzdim həddər.
 Tapardım özümü dağda bir kaha,
 İbadət eylərdim orda allaha.
 Bunlartək asudə ömr edərdim mən,
 Dinim də onları həmin bu dindən!..."
 İskəndər görəndə onları dindar,
 Peyğəmbərliyini etmədi izhar.
 Görəndə onları əməlisaleh,
 Xəzinə bəxş etdi o böyük fəteh.
 Qayıtdı geriyyə ordan fərəhlə,
 Qoşunu dəniztək yönəltdi çölə.
 Bayraqlar qaldırdı rum ipəyindən,
 Alı xara geyindi sanki çöl-çəmən!
 Tutdu qarışqatək qoşun hər yanı -
 Dərəni, tərəni, düzü, ormanı...
 Hara iz saldısı atının nalı
 Sildi o yerlərdən dərdi, məlalı.

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

Müğənni, şövqlə ucalt səsinə,
 Aç yənə gövhərlər xəzinəsini!
 Bu bağlı qapıya kim salsa açar,
 Gizlin xəzinədə dürt, gövhər tapar.
 Meyvənin xoş ətri basanda bağı
 Kəndlilər unudar evi, otağı.
 Meyvələr çoxalar, bağlar varlanar,
 Belə bir bolluqdan yer vüqarlanar.
 Fərəhdən sevinib güləndə püstə
 Xurma baxıb ondan bir busə istər.
 Ləl ilə bəzənmiş bir tac kimi nar,
 Uzaqdan çıraqtək alışıb yanar.
 Göz vurub qızarmış alma edər naz,
 Çəkər gərdənin turunc işvəbaz.
 Tənəklər şərabadan nəşələnrək
 Sarmaşar almaya, nara sərxoştək.
 Bürüyüb bağları var ağacları,
 Cüt məmələr kimi görünür barı.
 Əncir yeyən quşlar oğrutək pünhan
 Asılar ağacın budaqlarından.
 Badam sevən torpaq yağ almaq üçün
 Soyar qabığına badamın bütün.
 İstəyər, innab da gəlib həvəsə,
 O dilsiz-ağızsız fındıqdan busə.
 Ağaclər şənliklə qaldıraraq baş
 İnnabdan, fındıqdan verərlər şabaş.
 Qarapapaq üzüm sərxoşluğundan
 Dolar barmağına saçını nihan.
 Qabaqlar sazlarlar şadlıqçün rudu,
 Heyva boğazından tutar armudu.
 Daşınar şərabcin dolu səbətlər,
 Səbət daşıyanın üzü-gözü tər.
 Salxımlar sıxılar bağda başabaş,
 Axışar küplərə şirəsi birbaş.
 Südəmər körpələr necə qığıldar,
 Küplər də dolduqca elə uğıldar.

Toy-bayram edirkən dünya bu zaman
 İskəndər uzaqdı bu toy-bayramdan.
 Qatıb bir-birinə gecə-gündüzü,
 Üzürdü dənizi, keçirdi düzü,
 O, bir çox ölkəni xoşluqla, zorla
 Dardan çıxarmışdı geniş bir yola.
 Ömrün piyaləsi artıq dolmuşdu,
 Onun özünə də yol dar olmuşdu.
 Dünyada hamıya iki qapı var,
 Birindən girənlər birindən çıxar.
 Bu yeddi budaqlı, altı cəhətli,
 Dövrəsi, meydanı, yeri vüsətli
 Sərvdən ucaldı bir qiyabi səs:
 "Daha fətehləkdən əl çək, bəsdir, bəs!²²⁹
 Bəsdir, bu dünyanı gəzməkdən əl çək.
 Daha ilk mənzilə dönərsən görək!
 İskəndər sözünü yazanda katib
 Yalnız beşçə hərfli ifadə edib.
 Beş hərfə müvafiq etdin beş səfər²³⁰,
 Suları, dağları keçdiyin yetər!
 Pəncəni bu dünya işlərindən çək.
 Qayıt öz evinə, get, beş ayadək
 Yunan torpağına dönməlisən sən!"
 Ayıldı İskəndər sanki məstlikdən.
 Qorxuyla, dəhşətlə dinlədi bunu,
 Çəkdi öz atının tez cilovunu.
 Məhrəm dostlarına açıb bu sirri,
 Ordan Ruma sarı qayıtdı geri.
 Dərədən, tərədən, dənizdən, dağdan
 Keçərək, yol getdi daha durmadan.
 Yerini o başından Kirmana yetdi,
 Ordan Kirmanşaha yol aldı getdi.
 Sonra da Babilə gəlib, İskəndər
 Ordan Ruma tərəf elədi səfər.
 Yolda Zur şəhrinə gəlib çatanda
 Pozuldu səhəti şahın bir anda.
 Onun can köhləni daha yoruldu,
 Taqətdən düşərək yolgetməz oldu.

Ruma çatmaq üçün xeyli can atdı,
 Əl-ayaq süstləşdi, qalmaq imkan.
 Sandı ki, içibdir zəhərlənmiş su,
 Həmin o zəhərin təsiridir bu.
 Onu əldən saldı qorxu, vahimə,
 Əlacsız dərd imiş bu dərd, sən demə!
 Vəzirin yanına - Yunanıstana
 Bir qasid göndərdi, söyləsin ona:
 "Çaparaq yanıma gəlsən əgər sən
 Sən dəfə üzümü görə bilərsən.
 Yaxşı işbacaran alimlərdən də
 Yüz ya əlli nəfər gətir gələndə!"
 O qasid yetişib dedi vəzirə,
 Vəzir əl atsa da hər bir tədbirə,
 Çarələr heç bir kara gəlmədi,
 Bir ümid işığı görə bilmədi.
 Yığıb alimləri Rumdan, Yunandan
 Oldu hökmüdarın yanına rəvan.
 Birbaşə o, şahın yanına gəldi,
 Bu görüş heç də xoş görüş deyildi.
 Gördü: şah taqətsiz uzanıb yerdə.
 Əlac mümkün deyil düşdü yü dərdə.
 Diz çökdü, üzündə qüssə, duman, çən,
 Yoxladı nəbzini öpüb əlindən.
 Nəbzini vurmasına elədi diqqət,
 Tapdı xəstəlikdən neçə əlamət.
 Buyurdu: nə qədər vardisa imkan
 Axtarıb tapsınlar bu dərdə dərman.
 Dərmanın olsa da lap əbi-həyat,
 Əcəlin çatanda yoxdur bir nicat!
 Artıq hökmüdarın işi bitmişdi,
 Əbədi dincəlmək vaxtı yetmişdi.
 Əmanət aldığı mayəni yenə
 Görək qaytaraydı tələb edəncə.
 Onu əridirdi indi bu cahan
 Ki, zəri ayırsın qara torpaqdan.
 Daha can köhləni asta gedirdi,
 Gedər-gəlməz yola səfər edirdi.

Şamətək tərək edirdi nurlu ələmi
 Suda qənd, odda mum əriyən kimi.
 Bir külək söndürdü yanan çırağı,
 Bağda ağaclardan tökdü yarpağı,
 Sərvdə yaşıl bir budac qoymadı,
 Sındı qırqovulun qolu, qanadı.
 Müşk ətirli olan əlvan gül-çiçək
 Solub səpələndi yərə xəzəltək.
 Ayı yəhərləyən həmin İskəndər
 Ölüm yatağına baş qoyub inlər...²³²

İSKƏNDƏRİN VƏSİYYƏTİ

Müğənni, bir quşsan - vaxtı düz bilən,
 De görək: nə qədər keçmiş gecədən?
 Nədənsə gecikib quşların səsi,
 Çal, suğdi quşunun gəlsin naləsi²³³.
 Əsdi xəzan yeli, payız yetişdi,
 Bağların əhvalı tamam dəyişdi.
 Küləklər taladı bağçanı, bağı,
 Söndü al güllərin yanar çırağı.
 Arxlar kənarında otlar sapsarı,
 Töküldü reyhanın şux yarpaqları.
 Sanki ağaclıqda odlar qalandı,
 Əlvan yarpaqları alışıdı, yandı.
 Gördü bazarını kəndli pərişan,
 Bağın qapısını bağladı bağban.
 Şahlar hovuzuna axan saf sular
 Soyuqdan, ayazdan tamam dondular.
 Çəşməsiz, çiçəksiz bağ şad olarmı?
 Hasarsız, barırsız abad olarmı?
 Hanı saqi, badə, o məclis hanı?
 Bura vəhşilərin olmuş məkanı!
 Kəsilməmiş nəğməsi ötən quşların,
 Dolaşır qıçına xəzəl ruzgarın.
 Seyrə gələnlər də bağı tərək etmiş,
 Müğlər də çəməndən ayrılıb getmiş.

Yeyəylə sürtülmüş günəşin tacı,
 Yeyətək dən-dəndir suların saçı.
 Bağı tərək eləyib getmiş gözəllər,
 Nə bülbül səsi var, nə güldən əsər...
 Tikanlar dağ çəkib gülün köksünə,
 Bəzəksiz, cəh-cəhsiz qalıb bağ yenə.
 Belə sət bir xəzan çökəndə bağa
 Başladı o Kəyan sərvə solmağa...
 Şahlığın şah sərvə-İskəndəri də
 Axır saldı dövrən sağalmaz dərdə.
 Çovğuntək soyutdu şahın nəfəsi,
 Çoxdu bu dünyada qəmi, qüssəsi.
 Özülü çökərsə bəxtin, dövlətin,
 Səhhətə zəiflik üz verər yəqin!
 Illərlə dünyanı uçub seyr edən
 Quşun qol-qanadı qırıldı birdən.
 Uca sərv yıxıldı, şux lələ soldu,
 Qırqovul şahinin şikarı oldu.
 Ordu həkimləri, şəhər ə yanı
 Aldılar araya o hökmüranı.
 Bəlkə də bir əlac tapalar ona;
 Şərbətlər qatıldı dava-dərmana.
 Nəbz, qarurəsi olundu təhlil²³⁴,
 Nə çarə, gedən can qayıdan deyil!
 Əlac eləsə də təbib nə qədər,
 Ömür tükənibsə, nə fayda verər?
 Çox səy göstərdilər çarə etməkçün,
 Gedəni qaytarmaq olmadı mümkün.
 Tədbirlə gəlmədi o gövhər ələ,
 Necə sədd çəkəsən əsən bir yelə?
 Əcəl yetişəndə tapıb bəhanə
 İnsana min əzab verər zamanə.
 Ruzgardan o qədər inciyər insan
 Özü ölümünü istər allahdan.
 Əl atmadıqları tədbir qalmadı,
 Rəylərdən bir fayda hasil olmadı.
 Çırağın əcəli çatıbsa əgər,
 Ona öz yağ da yetirər zərər.

Çürümüş bir meyvə ağacda durmaz,
 Düşəcək, tərpsənə budaqda bir az.
 Ən mahir, ən ustad təbib heç zaman
 Tapa bilməmişdir ölümə dərman.
 Göyün hesabına bələd olanlar
 Saldılar hesaba göydə hər nə var.
 Onun taleyini gördülər nursuz,
 Ondən uzaqdaydı bəxt açan ulduz.
 Heç elə bir ulduz yoxdu ki, onun
 Göstərmiş olaydı ömrünü uzun.
 Taleyi səmada bəd görən zaman
 Münəccim özü də əsdi qorxudan.
 Önündə aynaya baxdı İskəndər.
 Baxdı, vücuduna yetirdi nəzər,
 Gördü ki, bədəni tükətək incəlib,
 Qaçmaq istəyən can dodağa gəlib.
 Nə qəlbə qüvvə var, nə canda taqət,
 Əyilmiş əvvəlki o sərv qamət.
 O öz ölümünü gözüylə görcək,
 Özü öz halına ağıladı şamətək.
 Yaxın dostlarını dövət elədi,
 Ürək sözlərini onlara dedi:
 "Gənim dar girdaba düşdü, a dostlar,
 Ölüm ağzı açıq nəhəngtək durar.
 Köçmək vaxtı gəldi bu düşərgədən,
 Başqa bir ovlağa getməliyəm mən.
 Bu fələk mənimlə xoşəftər oldu,
 Dağda, daşda mənə pərəstar oldu.
 İndi düşmən oldu o haqq-sayda,
 Dəyişdi raftarı Günəş də, Ay da.
 Ruzgar gözlərimdə çənə bürünür,
 Bu dardan çıxmağım müşkül görünür,
 Nə çarə qılım ki, oldum dərmdənd,
 Bu fələk tacıma atıbdır kəmənd.
 Hardadır, çatdırın xəzinədəra,
 Bəlkə rüşvət verib məni qurtara.
 Mənim od qılıncı qoşunum hanı?
 Qovsun canımdakı bu qızdırmanı.

Ən qorxunc divləri tutub ram edən,
 Təxti-tac sahibi İskəndərəm mən!
 Qılınca qurşandım, kəmər bağladım,
 Bütün qulaqlara çatmışdır adım.
 Zəhərli qılıncı tufan edib mən
 Tozlar qaldırmışam Bəhri-Qülzümdən²³⁵.
 Böyüdüb çoxunu etdim hökmüran,
 Çox qoyun almışam qurdlar ağızından.
 Çox-çox sınıqları mən calamışam,
 Çox-çox bütövləri parçalamışam.
 Zülmü ədalətlə eyləyib əvəz,
 Müşküllər həll edim hesaba gəlməz.
 Qünnücdən Qülzümə oldum hökmüran,
 Şimşək qılıncımı gördü Qiyrəvan²³⁶.
 O qılinc dönübdür indi zəncirə,
 Ömrümü tor kimi salıbdır girə.
 Çox dağlar, dənizlər keçmişəm, heç kəs
 Dünyanı mənimtək seyr edə bilməz.
 Hökmüdar Daraya qarşı çıxıb mən
 Başını torpağa sərdim bəxtimdən.
 Mən o qatil Furun boynunu vurdum,
 Çipalın yerində Çində oturdum,
 Qabildən, Habildən alıb intiqam,
 Nasikdən Mənsəkə yollar açmışam.
 Yudum məcusluğu dünya üzündən,
 Rus dənizində də od qaladım mən²³⁷.
 Cəmşidtek təxtlərə çıxdım - ucaldım,
 Firidun xəzinə yığdı, mən aldım.
 Yıxdım daxmasını - evini Adın,
 Qəsriyi hünərlə açdım Şəddadın.
 Hətta Sərəndibə gedib çıxaraq,
 Adəmin izinə basdım mən ayaq²³⁸.
 Rüstəmin bəxtindən mən soruq verdim,
 Keyxosrov təxtindən xəbər gətirdim.
 Məşriqdən Məğribə at səyirdərək
 Yəcuclar səddini ucaldım dağtək.
 Adəmtək Qüdsüdə elədim məskən,
 Kəbə həlqəsinə əl yetirdim mən.

Bir məşəl ucaldım qatı zülmətdən.
 Zülmün qapısını taxtaltdım mən!
 Aldığım adları nəhaq almadım,
 Atmadım qəflətdə tək bir cə addım.
 Mən hansı bir yerə etdim səfər
 Ədalətlə bilik qazandı ellər.
 Sarp daşı əridən isti havalar
 Sağlam bədənimlə etdi xoş rəftar.
 İndisə bu pərqu yataqda bitab
 Yatıram, xəstəlik verir min əzab.
 Balıncə baş qoydum zəifliyimdən,
 Yatağa düşərmi sağlam bir bədən?
 Dünyanı qapqara gördüm gözərək -
 Qara qumdan tutmuş qara suyadək.
 "Nə gördün?" deyərək sorsalar əgər,
 Deyərəm: sanki heç etmədim səfər.
 Dünyanı görmədən torpağa girən
 Birgünlük körpəyə bənzəyirəm mən.
 Dünyanı başabaş gəzmışəm özüm,
 Hələ ki, dünyadan doymayıb gözümlər...
 Otuz altı deyil, lap otuz min il
 Yaşasam, cavabım bu olardı, bil!
 Mənə sirlərini açdı asıman,
 Çox şeylər söylədim Günəşdən, Aydan.
 Qədr-qiyət qoydum müdrik insana,
 Şükürlər eylədim mən yaradana.
 Ömrümü qəflətlə vurmadım başa,
 Ağilla, hünərlə mən doldum yaşa.
 Bütün biliklərdən dərşimi aldım,
 Ölümün əlində, heyf aciz qaldım.
 Çox azğın zalimi çəksəm də dara,
 Bu namərd ölümə tapmadım çara.
 Bir ölümdən başqa hər bir müşkülə
 Mümkündür birtəhər çarə edilo.
 Həni yollarına qızıl səpdiyim
 Dərin düşüncəli yüzlərcə hökim?
 Torpağı qızıla çevirin yenə,
 Gəlin, əlac edin şahın dərdinə.

Hardadır Ərəstu - tapa bir dərman,
 Məni biliylə qurtara dardan?
 Hanı əfsun bilən həkim Bəlinas?
 Gəlib İskəndəri eləyə xilas.
 Hanı bəs Əflatun, o təmiz insan?
 Mənim bu dərdimə eləyə dərman.
 Hardadır o böyük bilici Valis?
 Desin bu mərazə nə oldu bais.
 Çağırın Sokratı, bəlkə əql ilə
 Bu bağlı qapını o açə bilə.
 Hümmüzə göndərin durmadan xəbər.
 Bəlkə ürək verə şahə birtəhər.
 Gedin, Fərfuryusu edin xəbərdir,
 Bəlkə bu dərdimə o əlac tapar.
 Bu sözü bir daha eylədi təkrar:
 "Etsə, əlac edər tək pərvərdigar!
 Bəlkə rəhm eləyib qurtara məni,
 Qurtara bu dərdli, yazıq bədəni.
 Əlimdən tutan yox, yox salan yada,
 Heç kəs tək qalmasın məntək dünyada!
 Mənə belə cəza verərkən fəlak,
 Nə lazım səs salıb fəryad eləmək?
 İçindən çıxdığım torpağın yenə
 Axtarib baş qoyum pak sinəsinə.
 Ölüm girdabına düşməmiş, gərək
 Suya qalxan tutam ləngiməyərək²³⁹.
 Çılpaq doğulmuşam çünki anadan,
 Məni soyundurur dəfn edən zaman.
 Yükmü yüngül idi doğulanda mən,
 Yenə yüngül gedim burdan gedərkən.
 Bir quş dağa qonub qalxarsa əgər,
 Dağa nə artırır-əksildə bilər?
 Mən də bir quş idim, ölkəmsə - bir dağ.
 Gedərsəm, bu dünya yasa batacaq?
 Məntək çoxun doğub öldürmüş dünya.
 Nifrətə layiqdir bu qozbel dayə²⁴⁰.
 Çoxuna mərhəmət, lütf eyləmişəm,
 Görən də olubdur əlimdən sitəm.

Zalim olmuşamsa, əfv edin məni,
 Mən də öldürmüşəm çox zülm edəni!
 Tabutum torpağa olanda təslim,
 Pak ruhum paklara qovuşar mənim.
 Başə kül sovurmaq əvəzində siz
 Mənimçün allaha dua ediniz!.."
 Bunları söyləyib, almadı cavab,
 Yenə yatağına sərildi bitab...

İSKƏNDƏRİN ANASINA MƏKTUB YAZMASI

Müğənni, rudunu bir dindir barı,
 Yada sal nəğmənlə o yatmışları!
 Mənim dərdimə qal, sazımı sazla,
 Bəlkə rahat yatım o xoş avazla!..
 Gülə hücum etsə payız ruzgarı
 Körpəykən quruyar tər budaqları.
 Ölüm bir bələdir, çarə edilməz,
 Onun çarəsini tapmayıb heç kəs.
 Əcəl qızdırması yetişən zaman
 Qalar həkimdən də əlacı pünhan.
 Gecə köçüb getdi, ağladı şəbnəm,
 Günəş şəfəq saçıb güləndə aləm
 Artdı İskəndərin ahü naləsi,
 Ucaldı çalınan zənglərin səsi.
 Hər dərdə yüz çarə bilən Ərəstu
 Bu dərdin önündə çarəsiz durdu.
 Şahın sağaltmağa tapmayıb əlac,
 Özünü görərək əlaca möhtac,
 Şahə söylədi ki: "Ey şəfaqlı şəm,
 Şahlar nur alıbdır şöləndən müdam!
 Qalıbdır dərdinə həkimlər naçar,
 Üzünü allaha çevirib yalvar.
 Hələ haqlamamış coşğun sel bizi,
 Niyə dəyişmədik öz yerimizi?
 Bu şərab qədəhdən aşib daşmadan,
 Nə üçün ölmədim, çıxmadı bu can?

Dilərəm: bir tükün əsməsin sənin,
 Bir tükün əskilsə ölərəm, yəqin!
 Ancaq bir şərbətdir bu ölüm, görək
 Qoca da, cavan da, - hamımız içək!
 Nə deyə bilərəm: iç bu badəni!
 Çünki bihuş edər içəndə səni;
 Nə də almaq olar qədəhi səndən,
 Çünki şah bəzmində ədəbliyəm mən!
 Əfsuslar olsun ki, bu nurlu çıraq,-
 Qurtarıbdır yağlı, - xamuş olacaq.
 Ancaq yağsızlığın qalma dərdinə,
 Bəlkə yağ yetişdi, oyandı yenə..."
 İskəndər dedi ki: "Bu sözdən əl çək,
 Əcəli yetəndə insan öləcək!
 Əmrimdə deyildir dövr edən göylər,
 Əlimdə deyildir Günəş, Ay, Ülkrə...
 Bir ovuc torpaqla bir qətrə suyam,
 Bunlardan yoğrulub əzəldən mayam.
 Haqqın sayəsində böyüdüm, artdım,
 Nəhayət, elə bir rütbəyə çatdım
 Ki, Şərqdən Qərbədək gözdüm hər yanı,
 Keçirdim əlimə bütün dünyanı.
 O zaman cahana bir şah idim mən,
 Canımda can vardı, sağlamdı bədəm.
 İndi ki, zəiflik üz verdi cana,
 Görək səfər edəm başqa cahana.
 Məğrurluq meylinə uyma ki, heyhat,
 Dolmaz bu quyuya o abi-həyat!
 Susuza eyləməz cəhənnəmə əlac,
 Sən o dörd çeşməli behiştədən söz aç²⁴¹.
 Yalvarıb allaha, eylə ibadət,
 Bəlkə o eyləyəcəmənə mərhəmət..."
 Günəş köçüb getdi, qaraldı dünya,
 O şahlar şahı da getdi yuxuya.
 Qorxunc əjdahatək gecə qapqara,
 Qatı bir qaranlıq çökdü yollara.
 Daş qəlblə bir gecə, dəhşətli zülmət,
 Zülmətdə kim görmüş şəfqət, mərhəmət?

İşləri düyünə salan ulduzlar
 Sanki dodağına vurmuşdu mismar.
 Bu oğru fələk də, oğrular tutan
 Ay da qır küpünə düşmüşdü çoxdan.
 Qapqara tüstüyə bürünmüş dünya,
 Tüklə cəhənnəmdən asılmış guya.
 Sanki ərimişdi şah səhərədək
 İyirmi yeddinci gecəki aytək²⁴².
 Anası yadına düşdü, İskəndər
 Sarsıldı, ürəkədən oldu mükəddər.
 Buyurdu, hüzura ağıllı, zirək
 Rumlu katiblərdən biri gələrkək,
 Qələmi qapqara hislə doldurub,
 Əziz anasına yazsın bir məktub.
 Ana dili kimi şirin dil ilə
 Ona and verərək başlasın belə:
 "Anacan, sən məni eyləyəndə yad
 Sıxma ürəyini, qoparma fəryadı!"
 Hər kim oxusaydı bu yazılanı
 Qapqara görərdi bütün dünyanı.
 Katib qələmini çərtdi qurtardı,
 Ucuyla fələyin bağrını yarıdı.
 Vərəqə əbiri yaydıqca qəşəng,
 Kağız dönüb oldu müşkin bir ipək²⁴³.
 Yazanda o zərif mənalı sözü
 Katibin heyrətdən qaraldı gözü
 İnsanın gözünə işıq bəxş edən
 Tanrının adına o yazdı əhsən:
 "Bir olan allaha hamı möhtacdır,
 Hamının dərdinə tək o əlacdır!"
 Böyük yaradanı gətirib dilə
 Katib məktubunu başladı belə:
 "Məndən - İskəndərdən bu namə getsin,
 Dörd yox, birəcə olan anama yetsin²⁴⁴.
 Anacan, qətrəyə döndüsə çeşmə,
 Su qabı suda da sınar, qəm çəkmiş!
 Ağacdən düşdüsə bir qızıl alma,
 Nənnəctək rəvnəqdən düşüb sarılma!

Soldu, sarı-gülün getdi növrağı,
 Qalsın qızıl gülün yaşıl budağı.
 Anacan, bu sözə inanmıram mən:
 Məhəbbət könüldə çox olur dildən.
 Eşidib od tutar sinəndə ürək
 Ki, şahlar gülünü aparıb külək.
 Yanma, bəslədiyin balan qayıtmaz,
 Əlini o yanan ürəyinə bas!
 Zaman etsin səni bu oddan kənar,
 Sənə səbir versin o pərvərdigar!
 Səni and verirəm əmədiyim südə,
 O şirin laylaya, o ilk öyüdə,
 Dünyadan gənc getmiş bir övladına,
 Ağlayan ananın o fəryadına,
 Dinə əməl edən pak insanlara,
 Dünyanı yaradan pərvərdigara,
 Qanun-qayda qoyan hər peyğəmbərə,
 Cənnətdə əbədi ömr edənlərə,
 Torpağın altında həbs olanlara,
 Behişt gülzarından zövq alanlara.
 Bütün canlılara can verən cana,
 Qəmdən nicat verən, can qurtarana,
 Səxa dənizinin coşğunluğuna,
 Vücudu yaradan haqq buyruğuna,
 Adların fəvqündə dayanan ada,
 O nəqşə ki, ziynət verir vücuda,
 Yeddi qat ucalan göy pərgarına.
 Yeddi ulduzun da pak adlarına,
 Allahı sevənin mərifətinə,
 Şüur sahibinin fərsətinə,
 Elmdən nurlanıb yanan hər şama,
 Mərhəmət sahibi fəzil adama,
 Elə bir başa ki, bəxtə nur saçıb,
 Elə ayağa ki, düz yollar açıb,
 Pakizə fikirli, o saf ərənə,
 Müşküllər açana, nicat verənə.
 Darda qalanların pak niyyətinə.
 Azad insanların xoş adətinə,

Yoxsulları sevən cəmərəd sultana.
 Sultantək gözü tox, yoxsul insana,
 Sübhün gül-çiçəklə gülüşməsinə,
 Gözlənməz təamin xoş düşməsinə,
 Bidarın munisi səhər çağına,
 Ağlar qəriblərin pak torpağına,
 Yazıq məhbuzların dərdi-dilinə,
 Müqəddəs məhrabın nur qəndilinə,
 Təşnə bir tifiyin süd həsrətinə,
 Nəümid qocanın zəlalətinə,
 Xəstə qəriblərin intizarına,
 Döyülmüş yetimin göz yaşlarına,
 Dərd-qəmdən guşəyə çəkilənlərə,
 Şaxtadan dırnağı tökülənlərə,
 Dərđlinin çarəsiz oyaqlığına,
 Çarəsiz qalanın yazıqlığına,
 Əzabdan sonrakı asudəliyə,
 Pak, təmiz sevgiyə - aludəliyə,
 Əqlin zəfərinə, ülviyyətinə,
 Gizli ibadətın qüdsiyyətinə,
 Şüura yol açan sözə, dastana,
 Bəşər karvanını çəkən sarvana,
 İnsanı içindən yeyən dərdlərə,
 Qəddini pünhanı əyən dərdlərə,
 Dözümsüz adamda səbrə, qüdrətə,
 Gözəlin üzündə həya, ismətə,
 Ümitsiz çəkilən son fəqanlara,
 Dadına heç kimsə çatmayanlara,
 Dinpərvər adamda olan inama,
 Peyğəmbərə gələn vəhyə, ilhama,
 Bütün insanların o son yoluna,
 Həmiyə əl tutub kömək olana,
 İnsanı son yola salan qarıya,
 Bizi ağışuna alan qarıya,
 Üzünü axtaran baxışlarıma,
 Səsinə eşitmək intizarına,
 Mənə bəslədiyən sonsuz həsrətə.
 Düşdüyüm bu dərdə, bu fəlakətə,

Həmişə, hər yerdə dada çatana,
 Can verib can alan o yaradana...
 Anacan, bu məktub gəlib çatarkən
 Çatıb qaşlarını kədərlənmə sən!
 Bu dünya fanidir, əbəs ağlama,
 Mənimçün yas tutma, qara bağlama!
 Dünyanın əzəldən axırı budur,
 Əyilmə ələmdən, mətanətlə dur!
 Dünya bir kimsəyə qalmışsa əgər,
 Səni də qoy üzün bu dörd, bu kədar.
 Ancaq bu dünyanı fani görəndə
 Başqaları kimi toxtaq ol sən də!
 Yox, əgər bunlara baxmayaraq sən
 Mənimçün yaxxana qurmaq istəsən,
 Əvvəlcə şahənə bir məclis düzəlt,
 Gözəl yeməklərdən bir süfrə bəzət,
 Çağır qonaqlığa xalqı hər nə var,
 Bütün gələnləri elə xəbərdar:
 Təbrdə adamı yoxsa hər kəsin,
 Buyursun süfrəyə, doyunca yesin!..
 Əgər yemiş olsa onlardan biri,
 Sən də ye dünyada acı qəmləri.
 Heç kim o süfrəyə əl uzatmasa,
 Sən də unut qəmi, heç batma yasa!
 - Oğlum ölüb, - deyə çəkmə heç məlal.
 Gəl, öz işlərinin qeydinə qal.
 İkiqat uzun da olsaydı ömrüm,
 Axır yenə bir gün vardı bu ölüm.
 Ən uzun ömür də kifayət deyil,
 Nə fərqi, yaşadın otuz, ya yüz il?
 Behiştə getməkdən qorxarmı insan,
 Minlərlə açar var, yol da çırağban.
 Əbədi bir təxtə yiyələnrəkən
 Nə üçün razılıq eləməyim mən?
 Yerində toz yoxdur, göyündə duman,
 Niyə at sürməsin oraya insan?
 Əlimdə qalmaq bu saxta saray,
 Siz də səbr eləyin, salmayın haray!

Şəbdizim sıçradı çaydan o taya,
 Məndən salam olsun dosta, aşnaya²⁴⁵.
 Bizi azad etdi zindandan fələk,
 Hamı azad olsun görüm bizimtək!..
 Məktubu yazdırıb o, yola saldı,
 Özü də cənnətə sarı yol aldı.
 Gecəni sübh etdi dərddə, əzabla,
 Keçdi bütün günü min iztirabla.
 Gecə öz təxtini yüklədi filə,
 Yer saldı donunu göylərtək nilə²⁴⁶.
 Gün tutdu üzünü qüruba sarı,
 Qaraldı üfüqdə qızıl saçları.
 Aciz ulduzların əli büküldü,
 Gümüş dırmaqları bir bir töküldü.
 Şahın ağır-ağır yumuldu gözü,
 Cırmaq-cırmaq oldu qəmərin üzü.
 Bir örpək toxuyub gecə saçından.
 Torpağın başına ördü asıman.
 Zənəbin ağzından alaraq zəhər,
 Ayın boğazına onu tökdülə²⁴⁷.
 Başının üstündə görcək cəli,
 Şahın öz canından üzüldü əli.
 Əsəbdən sıxıldı damarda qanı,
 Bir anda sustaldı bədəni, canı.
 Ölüm gözündəki qaranı aldı,
 Səhərtək ağ üzü soldu, saraldı.
 Candan bizar olub, canından keçdi.
 Canını tapşırmaq vaxtı yetişdi.
 Quş elə tez uçdu öz yuvasına
 Sürətdə baxış da çatmadı ona.
 Dünyada nə qədər bilicilər var,
 Bu gizli işlərdən deyil xəbərdar.
 Bunun çarəsini bir bilən varsa,
 Özüne bir çarə edər bacarsa.
 Köçüb bu dünyadan getdi İskəndər,
 Ona ən yüksəkdə təxt düzəldilər.
 Dünyada min cürə yaxşılıq etdi,
 Özünə dünyadan incimiş getdi.

Həyat səhnəsində o düşdü dərdə.
 Nəhayət, üzünə çəkildi pərdə.
 Dolanıb görmüşdü o bir çox yeri,
 Başqa bir yerəydi indi səfəri.
 Hayana getsəydi böyük İskəndər,
 Oradan verərdi hamıya xəbər.
 Soraq gətirən yox bu son yolundan,
 Nə üçün bir xəbər gəlmədi ondan?
 Yoxsa, elə yerdir o yer ki, hər kəs
 Getsə, qayıtmağa yol tapa bilməz?
 Bunun da hikməti açılıydı bir,
 Pərdənin dalında qalmazdı heç sirr..
 İskəndər bənzərdi yaşıl yarpağa,
 Kəyan ağacından düşdü torpağa.
 Açıldı belindən qızıl kəməri,
 Zərrin bir beşikdə düzəldi yeri.
 Tabutun içinə kafur səpdilər,
 Çölünə düzüldü cəvahir, gövhər.
 O qədər yayıldı ətrin səfəsi,
 Çatdı Cudi dağa səxa dalğası²⁴⁸.
 Qərq edib kəfəni müşk ilə uda,
 Qoydular nəşini qızıl tabuta.
 Bir bədən gümüşək ağarıb solsa.
 Nə fayda tabutu qızıldan olsa?
 Şahın öz rəyincə verildi qərar,
 Qoyuldu bir əli tabutdan kənar.
 Ovcuna torpaq da töküb bir qədər,
 Sonra hər tərəfə car çəkirdilər:
 "Görün yeddi ölkə hakimi olan
 İskəndər dünyadan köçdüyü zaman
 O saysız-hesabsız xəzinələrdən
 Bir ovuc torpaqdır əlində gedən!
 Sizin də dünyadan gedərkən ancaq
 Payınız bir ovuc torpaq olacaq!..."
 Şəhri Zurdan Misrə yola saldılar,
 Hiylədən uzaqdır çünki o diyar.
 İskəndəriyyəni etdilər vətən,
 Onu taxta üstə atdılar təxtdən.

Kimə dağ çəkməmiş vəfasız cahan?
 Kimdir bu kitabı bütün oxuyan?
 Bu dəfə dəyişdi sarayda bəxti,
 Torpağın altında quruldu təxti.
 Dünyada olmamış əzəldən bəri
 Əsla mehribanlıq, dostluq əsəri!
 Aldı öz qoynuna o şahı məzar,
 Daxmanı bağlayıb döndü adamlar.
 Bu dünya çoxuna məqam bəxt edər,
 Saxlamaz o yerdə axıra qədər.
 Ömrü sona çatdı saysız insanın,
 Hesabı bitmədi yenə dünyanın.
 Nə bir qurtaran var ipdən boynunu.
 Nə də bir tapan var ipin ucunu.
 Əbəsdir, bu sirtə sərf etmə ömür,
 Susmaqdan başqa bir əlac görünmür.
 Dünyaya dərinəndən yetirsən nəzər,
 Görərsən insanlar çəkibdir nələr!..
 Dünyanın ki sonu əbəsmiş, əbəs,
 Bu qədər sitəmə, əzaba döyməz!
 Bu lacivərd tağda nə gördük axır?
 Onun sütunundan qan seli axır.
 Bu sütunun odu Günəşdir, Aydır,
 Gəl, o qəndilləri daş atıb sındır.
 Ondaqı qızılı rəngə aldanma,
 Oddan qızarmışdır, sən qızıl sanma!
 Bizimlə uyuşmaz əsla göy saray,
 Bizim qəsdimizdə durmuş Günəş, Ay.
 Bizimlə dost olmaz saxta cadugər,
 Üzdə gülər bizə, dalda öldürər.
 Guya məlhəm qoyar sağalsın yaran,
 Ancaq yara vurur sənə arxadan.
 Balıqtək dünyadan sən uzaq olsan,
 Qurtarar zirehin səni qılıncdan!
 Tufan başlayarsa almağa qisas
 Balıqtək üzənələr əsla qərq olmaz.
 İpək karxanası bil bu dünyanı,
 Bir yanı sudursa, oddur bir yanı²⁴⁹.

Orada hərlənən çox tağalaq var,
 Biri boşalanda o biri dolar.
 Dünyanın sirrini boşdur axtarmaq,
 Üstü tüstü-duman, altı toz-torpaq.
 Bu tozdan, tüstüdən görünür hər an
 Çarpışır, vuruşur yerlə asiman!
 Sazişə gəlsəydi göylə yer əgər,
 Bizi yer üzündən süpürməzdilər...
 Nizami, gəl qurtar axır sözünü,
 Qorxutma özgəni, nə də özünü.
 Sultanın bəzminə gedəndə mehman
 Yolun yarısında olma peşiman.
 Eşit sözlərini huşu-guş ilə,
 Acı bədəsini alıb nuş elə!
 İskəndər bu camdan murada çatıb,
 İçib o bədəni, əbədi yatıb.
 Sultan sağlığına kim içsə şərab,
 Nuş olsun, içənlər olsun feyziyab!

İSKƏNDƏRİN MƏKTUBUNUN ANASINA ÇATMASI

Müğənni, bu gecə çəngini saz et,
 Məni bu dar yolda qəmədən xilas et!
 Bəlkə genişlənsin, açılısın yolum,
 Köçüm bu daşlıqdan, asudə olum...
 Fəsilələr içində qış gələn zaman
 Narın yağış səpər yerə buluddan
 Tozdan xəstələnmiş dünyaya fələk
 Sanki dərman verir rəhmə gələrkək!
 Geniş səmaların sərİN şəbnəmi
 Qurtarar istidən bütün ələmi.
 Susamış otlara bağçada, bağda
 Xırdaca buzlardan pay verir şaxta.
 Həmiyə bəxşişlər paylayan bağlar

Tamam müflis olub möhnətdə qalar.
 Dünən reyhan suyu satanlar bütün
 Şərab doldururlar küplərə bu gün.
 Qaynayır kəndlinin evində küplər,
 Kəndlilər kətan yox, yun paltar geyər.
 Ceyran göbəyindən müşk saçılar,
 Kabablı, noğullu süfrə açılar.
 Şahlar kef məclisi qurub bu zaman
 İçərlər İskəndər içən şərabdən.
 Gör, qəlbə nə vardı, dilim nə dedi,
 Bu çərxi-fələyin oyunu nədi?
 Ruma gəlib çatdı bu qara xəbər:
 "Getdi bu dünyadan böyük İskəndər".
 Tayfa başçıları yığılıb dedi:
 Cahan sahibsizdir, başsızdır indi.
 Hər kim barığaha töhfə yollasa,
 Görək təqdim etsin İskəndərusa.
 Örtü qara qanad Rumu sərəsər,
 Bürüdü ölkəni sanki zəncilər²⁵⁰.
 Çatanda hamını batırdı qəmə,
 Şahın anasına yazdığı namə.
 Oxuyub məktubu ana ağladı,
 Matəmə büründü, qara bağladı,
 Baxdıqca oğlunun bu məktubuna,
 Təmörtək qıvrılıb açıldı ana²⁵¹.
 Qəlbi yas tutsa da bu möhnətdən,
 Çıxmadı o şahın vəsiyyətdən;
 "Oğlumun qoy ruhu şad olsun!" dedi.
 Onun andlarına əməl elədi...
 Bir an kəsilmədi ahı, fəryadı,
 Tez getdi dünyadan, o da qalmadı!
 Qara taleyincə olvida etdi,
 Onun da həyatı bu cürə bitdi.

ATASININ VƏFATINDA İSKƏNDƏRUSUN NALƏ ETMƏSİ

Müğənni, qəlb açan o sazın ilə
 Bu odlu dərdimə bir əlac eylə!
 O nurlu nəğmənlə könlümü bəzə,
 Bu qəmli gecədən çıxar gündüzə!..
 İskəndərdən sonra İskəndərus da
 Qovğa eləmədi taxtı-tac üstə.
 Şahların içində heç onun qədər
 Yoxdu şah olmağa layiq bir nəfər.
 Beş günlük dünyaya tamah salmadı,
 O uca mənsəbə mayil olmadı.
 Güldən ayrı düşmüş şeyda bülbültək
 Ahü zar eylədi gecə sübhədək.
 Sanki anasını bir bala ceyran
 Kabab olmuş gördü oyanan zaman.
 Ordu böyükləri çox etdilər cəhd,
 Bəlkə qəbul etsin tacı vəliəhd.
 Açınlr önündə xəzinələri,
 Tutsun atasının tutduğu yeri.
 Yoxdu şahzadənin şahlıq məqsədi,
 O, ancaq ibadət etmək istədi.
 Üzr ilə onlara dedi ki: "Gedin,
 Təxti başqasına həvalə edin.
 Atamın yerində məclis qurmaram,
 Bədəni etmişəm özümə haram.
 Dünya işlərindən əl çəkmişəm mən.
 Yoxdur bu kələfin ucunu görən.
 İnana bilməzdim, böyük hökmüran
 Belə gənc yaşında gedə dünyadan.
 Tərk edib sarayı, keçə təxtindən,
 Darısqal daxmanı eyləyə məskən.
 Bu dünya əhlini tərk edib daha
 Mən üz tutacağam yalnız allaha.
 Sütunu sarsılmış titrək körpünün
 Üstündə bərk durmaq olarmı mümkün?
 Atamdan artıq ki, olmayacağam,

Ölüb-getmədimi elə bir adam?
 Onuntək tədbirli ola bilmərəm,
 Cahanı fəth edib ala bilmərəm.
 Atama nə verdi o güc, o qüdrət
 Ki, ola məndə də mənsəbə rəğbət?
 Bu yeddi qatlı çərx tüğyan eylədi,
 Atamın təxtini viran eylədi.
 Mən də təxtü tacı ataraq oda,
 Kəyanlar təxtini qoydum tabuta!
 Sadə adamları azad görüncə,
 Çəkildim özüm də azad bir küncə.
 Çoxunu aldatmış gümüş həvəsi,
 Axırda yırtılıb zərdən kisəsi!
 Dolmuş bir qədəhi doldursan yenə.
 İçəndə dağlar o, üz-gözünə.
 Bir yer ki, deyildir əbədi məskən,
 Gərək "Get!" deməmiş özün gedəsən.
 Şahlıq arzusundan uzaqdır könlüm,
 Çünki qarşımdadır amansız ölüm.
 Bu dar mağarada hörümçəklərtək
 Nə qədər ovlayım qarışqa, milçək?
 Qayalar içində məbəd taparam,
 Orda keçirərəm ömrümü müdam.
 Dünyanın çirkini təmizlərəm mən
 Gözümün yaşıl öz ürəyimdəm.
 Dünya işlərindən əl çəki bütən,
 Tədarük görərəm axirət üçün.
 Quşlartək az dənə edib qənaət,
 Edərəm allaha dağda ibadət.
 Köçməyin növbəsi yetişən zaman
 Div girsən pərinin qoy qapısından!
 Axirət xovfundan qorxum var məgər?
 Asan ömr eləyən çətin can vərə.
 Atamtək məni də məzara atın,
 Bir ovuc torpağı torpağa qatın!
 Düşünsən əcəlin nə olduğunu
 Daha cəsarətlə gözlərsən onu.
 Ölüm əzabını dərk eləməsən

Çox çətin açarsan o qapını sən..."
 Gedib bir kahada o tutdu məqam,
 Dünya işlərini unutdu tamam.
 Yalnız eyləyirdi haqqa ibadət,
 Ölümə yaxındı bu yol, bu adət.
 Bundan ibrət götür sən də, ey cavan,
 Məbada çıxasan ata yolundan!
 Çünki bu dünyada hiyləgər fələk
 Çox işlər görür ki, çətindir demək,
 Quyuya nahaqdan çox Yusif salmış,
 Çox mənəm deyəndən intiqam almış!

ƏRƏSTUNUN RUZGARININ SONU

Müğənni, yorubdur bəm səslər mənə,
 Zil üstə qaldır sən indi naləni!
 Bəlkə o zil səsin ucalan zaman
 Qurtara ürəyim bu ahü zardan.
 Açdı ayağından İskəndər bəndi,
 Göylər qalasına atdı kəməndi.
 Onun sarayının filosofları
 Üz tutdu o gedən mənzilə sarı.
 Ərəstu görəndə batıb afitab,
 Bağladı üzünü buluddan niqab,
 Qaralar geyindi, matəm saxladı,
 Səfər boxçasını o da bağladı.
 Onun uca sərvə soldu, saraldı,
 Başının üstünü xəstəlik aldı.
 Eşidib ustadlı, şagirdli - kim var.
 Yığıldı başına o yunanlılar.
 Gördülər ki, yolu yaxşı tanıyan
 Ərəstu yoluna tək olur rəvan.
 O huş sahibinə sual verdilər,
 Göyün sirlərindən tutdular xəbər:

"De, nədən yaranıb uca asiman
 Ki, bəşər xəyalı uzaqdır ondan?"
 Səfərə tələsən xəstə Ərəstu:
 "Allah yaxşı bilir, - söylədi - bunu.
 Şərh edib bir xeyli zamandan bəri,
 Sanırdım, bilirəm mən bu sirləri.
 İndi acizliklə burdan köçürkən
 Gördüm ki, heç bir şey bilmirmişəm mən.
 Dünya filosofu adlandıraraq,
 Məni rəsədbilən sayırlar nahaq.
 Yazdım bildiyimi "Cahanmədxəl"²⁵²,
 Bəzədim, süslədim onu elm ilə.
 Göyün, ulduzların sirri haqqında
 Çox şeylər kəşf edib göstərdim onda.
 İndi, doğrusunu söyləsəm əgər,
 Boş şeydir o köhnə rəsədnamələr.
 And olsun allaha, mən də bilmərrə
 Bilmirəm doludur, boşdur bu süfrə!"
 Ərəstu bu qədər söyləyə bildi,
 Söz bura çatanda nitqi kəsildi.
 Yağ tamam qurtardı yanar çırağdan,
 Əmr etdi bir alma dərslərlər bağdan.
 O gözəl almanı qoxlar-qoxlamaz
 Canı rahatlandı, dincəldi bir az.
 Fələyin hökmüylə gəlib zamanı,
 Nəfəsi tutulub çıxanda canı,
 Gülərək dedi ki: "Siz olun agah,
 Köçürəm, qarşımda açılır sabah.
 Bu canı pak allah vermişdi mənə.
 Pak olan allaha qaytardım yenə..."
 Bunu deyib susdu bir ah çəkərək,
 Onun da tozunu sovurdu fələk.
 Atdı o almanı yoldaşlarına.
 Göz yumdu bu əzab, qəm dəryasına...

HÜRMÜZÜN RUZGARININ SONU

Müğənni, ruh verən sazını bir al,
 Bizə ürək açan xoş bir hava çal!
 Bülbültök nalədən sərxoş olaraq,
 Bəlkə bu nalədən, qəmdən qurtaraq!..
 Hürmüz də bu dərin dəryaya çatdı,
 Ovun da gəmissi ümmanda batdı.
 Dənizə qərğ olcaq fəryad elədi:
 "Yükü yüngül olan xoşbəxtdir,- dedi, -
 Gəmidə artıq yük nəyə görəkdir?
 O ki, bir gün suya töküləcəkdir!
 Bu dünya əzəldən vəhşətxanədir,
 Göyərən hər otun işi nalədir.
 Dağların damını örtüb qalın qar,
 Dəniz quyusuna dolub yağışlar.
 Yarandı ceyranlar ovlayan insan.
 Qulanlar, ceyranlar qaçdılar ondan.
 Mən də bir ahuyam, düşmüşəm bu gün
 Amansız toruna zalım ölümün.
 Bu yolda köməkçim olacaq allah,
 Yoxdur ondan başqa heç kimə pənah!
 Bu fani dünyadan keçən zaman siz,
 Ancaq bir allaha üz döndəriniz".
 Deyərək bir şirin yuxuya gətdi,
 Sözü nə uzadaq, o, vəfat etdi...

ƏFLATUNUN RUZGARININ SONU

Müğənni bir şirin nəğmə söylə sən,
 Bu ki, ilk ricası deyildir səndən!
 Sübh çağı dinləyib sənə səsini,
 Unudaq dünyanın ah-naləsini!
 Əflatun söylədi köçüb gedərkən:
 "Olacaq hamıya torpaq son məskən.
 Deyirlər: mən uzun ömür sürmüşəm.
 Rumda ən yaşlı bir dünya görmüşəm.
 Ölüm pərdəsinə mən yol tapanda

Başqa pərdələrdən döndüm cahanda.
 Bir körpə uşağa bənzərəm mən də
 Ki, qaçar beşiyyə yuxu gələndə.
 Vücudu yatmağa sövq edər onu,
 Yuxu necə-gəlir, heç bilməz bunu.
 Su ilə torpaqdan, od ilə yeldən.
 Bu zidd ünsürlərdən əmələ gələn
 Dünyada düzlükdən olarmı nişan,
 Belə kəc bir yerdə qalarımı insan?
 Bünövrəsi ayrı qoyulan evin
 Bir gün dörd divarı uçacaq, yəqin!
 Yaşım yüz on üçü keçmişsə əgər,
 Halım on yaşlı bir uşağa bənzər.
 Qocayam, ancaq ki, o gənc yaşımda
 Olan arzularım oynar başımda..."
 Bu xoş arzulardan bir az keçəntək
 Onun da fərşini yığdırdı fələk...

VALİSİN RUZGARININ SONU

Müğənni, bir nəğmə de, qəşəng olsun,
 Mənim fəryadımla həməhəng olsun!
 Bəlkə də ruhlanıb sənəin nəğmədən
 Yeddi çay üstündən keçə tutanda mən...
 Valisin gözünü yuxu tutanda
 Ömrünün gəmissi qaldı tufanda.
 Dostları eşidib gəldi haraya,
 Fələktək aldılar onu araya.
 Xəstəlik getdikcə elədi şiddət,
 Zəiflik qoymadı bədəndə taqət.
 Bəxtini göylərdə yoxlayan zaman
 Gördü bəxt ulduzu uzaqdır ondan.
 Ulduz ədalətdən çıxmışdı kənar.
 Ona zülm etməyə vermişdi qərar.
 Ordakı dostlara eyləyib xitab,
 O da öz ömründən verdi haqq-hesab:
 "Xatircəm olmayın, - deyirəm ki, mən -
 Qara zıncırovlu yeddi hindlidən²⁵³.

Bizə xoş bəxt verən bu ulduzlardır,
 Ancaq pisləkdə də əlləri vardır.
 Nəhs dövrə başlasa ulduzlar əgər,
 Bu dövrə zalimlik dövrü gətirər.
 Zülmün zəmanəsi olmamış tamam
 Dünyada yetişməz adil bir adam.
 Qayıtsa yenidən o yeddi ölkə.
 Şad olar o zaman yenə xoşbəxtlər.
 Dönüş nöqtəsinə gedib çatmadan
 Yazdı yazımızı amansız zaman..."
 Allahın adıyla bitirdi sözü,
 Yumuldu dodağı, yumuldu gözü...

BƏLİNASIN RUZGARININ SONU

Müğənni, bu köhnə pərdədə yekə
 Hüzünlü, qəmli bir hava çal mənə!
 Qəlbim də səs versin o nalələrə,
 Şəbnəmtək göz yaşım çilənsin yerə!
 Dövrü Bəlinasın axıra etdi,
 O da ariflərə belə ərz etdi:
 "Vaxt çatıb, köçümü mən çatım görək.
 Başqa bir aləmi arzular ürək.
 Bu palçıq daxmada yaşadım əvvəl,
 Mən getdim, yerimdə qaldı bir heykəl.
 Yeddi heykəlinə bu fələyin mən
 Əsla baş əymərəm səmimi qəlbədən!
 Mən göydən də uca bir hökmüdəm,
 İstəsəm hər evə girib-çıxaram.
 Budaqda gül olub açaram bəzən,
 İstəsəm tovuztək uçaram bəzən.
 Pəritək kimsəyə olmadan əyan,
 İstəsəm uçaram hər yerə nihan.
 Mənim uçuşlarım sığmaz zamana,
 Öpərəm mən onu getsəm hər yana.

İstəsəm göyləri ayaqlaram mən,
 Daşın içini də eylərəm məskən.
 Səhralar, dənizlər qarşımı almaz,
 Çöldə Xıız olaram, dənizdə İlyas.
 Gəlib mənzilimə əgər baxsanız,
 Hər şey yerindədir, mən yoxam yalnız.
 Uçaram göylərə - o son məskənə,
 Yerdə nə qalarsa dəxli yox mənə!..."
 Bunları astaca tərənnüm etdi,
 O da gedənlərin ardınca getdi.
 Son qoydu dünyanın əzablarına,
 Dostlarla bir ölmək xoşdur insana...

FƏRFURİYUSUN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal, sənə heyran olum mən,
 Ayrılım bu vaxtsız mürgüləməkdən!
 Bəlkə nəğmələrin ola mənə yar,
 Nə yatam, nə görəəm qorxunc rəyalar!
 Fərfuriyus köçmək əmrini aldı,
 Dəvəni yükləyib, təblini çaldı.
 Dedi dostlarına: "Bu bəzakli bağ
 Reyhan ətirlidir, gözəldir, ancaq
 Fanidir, o bir gün gedəcək bəda.
 Cəhənnəm olsa da, behişt olsa da!
 Bizə bilikdəndir hər qorxu, bəla,
 Yolbilən arxayın düzəlməz yola!
 Qəzbel olar bütün yay qayıranlar,
 Dərzinin paltarı yamaqlı olar!
 Yağ satanın qabı yağlı görünər,
 Evində yağ olmaz bir zərrə qəddər!
 Xəzinə yükünü çəkərsə hər kəs,
 Ömründə dərd-qəmədən dincəlməz!"
 Pərgarı nəqşədən üzüldü, bu dəm
 Onun da ömrünə çəkildi qələm...²⁵⁴

SOKRATIN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal rüdu, gəl, dadıma çat,
 Məni bu amansız yuxudan oyat!
 Bəlkə rudun səsi axar çay kimi
 Soyutsun susamış yanar qəlbimi!
 Vaxt çatdı, Sokrat da düzəldi yola,
 Əcəlin önünə çapdı dördnala.
 Deyirlər: gizlicə düzəldib zəhər,
 Özündən xəbərsiz ona verdilər.
 Bundan xəstələnib səfər edərkən
 Bir şadlıq nəəsi çəkdi ürəkdən,
 Dedi ki: "Çatarsa vaxtı ölümün,
 Ona çarə etmək deyildir mümkün!
 Bu solğun balışa dünyada bir-bir
 Hamı baş qoyaraq, dincələcəkdir!"
 Yüksəklik aşiqi o quş durmadan,
 Gördülər, uçaçaq indi bu tordan.
 Dedilər Sokrata: "Canın bədənədən
 Çıxanda, ey alim, bilirsen ki, sən
 Gedəcəksən əlindən hər iqtidarın,
 De, harda qazılsın sənin məzarın?"
 Gülərək söylədi onlara ustad:
 "Burdan gedənləri etməyin heç yad.
 Mənimçün nə fərqi burdakı yerin?
 Harda istəsəniz orda yer verin,
 Ona da bir yuxu tufanı çatdı,
 Bəxtinin yelkəni sulara batdı.
 Ordakı zirəklər bildi o saat
 Nə dedi onlara o böyük ustad.

NİZAMİNİN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal görək bir "Ramişi-can"²⁵⁵,
 Açılısın ürəyim o xoş havadan!
 Xosrov məclisində Barbat çalantək
 Çal bir-bir nəğməni, birdən yüzədək!
 Bu dastan yazılıb qurtaran kimi
 Köçmək xəyalına düşdü Nizami.
 Çox çəkməz, o çatar öz arzusunə,
 Ömrünün kitabı yetişər sona.
 Altmış üç yaşından altı ay qədər
 Keçmişkən, istədi eləsin səfər.
 Keçmiş alimlərdən danışdı bütün,
 O da onlar kimi yatacaq bir gün.
 Yığdı dostlarını edərkən səfər,
 Verdi köçəcəyi yollardan xəbər.
 Gülərək söylədi ki: "Ümidim var,
 Keçər günahımdan o pərvərdigar!
 Bizimçün çəkməyin boş yerə zəhmət,
 Siz qalın, bizləri gözləyir cənnət!
 Belə danışarkən getdi yuxuya,
 Heç oyaq deyilmiş dünyada guya.

MƏLİK İZZƏDDİNİN MƏDHİ

Müğənni, o "Ramiş" havasını çal,
 Şadlıq məqamıdır, qurtardı mələk!
 Rudunla bir dəsgah çalasan görək,
 Çaldıqca uzana şahın ömrütək!
 Aqıl adamları aldı ruzigar,
 Qaldı şahımıza ağıl yadigar.
 Şaha kömək olsun həmişə xoş bəxt,
 Onunla bəzənsin daim tacü təxt!
 Məlik İzzəddin bu çərxi-dövrən
 Qüdrət kəməndini bəxş etmiş çoxdan.
 Odur yeddi ulduz sirtini açan,
 Odur səkkizinci qərana sultan²⁵⁶.
 Kəsra-Key bəzmində o tutub qərar,

Olub Firiduntək xoşbəxt hökmüdar!
 Dodağı dünyanın həyat şərbəti,
 Ondandır göylərin rəngi, ziynəti.
 O qədər şirindir söz bulaqları,
 Səsinin quludur öz qulaqları.
 Hər səhər bəzəkli bir məclis qurar,
 Orada Keyqubad kimi oturur.
 Gələr ölkələrin bir çox alimi
 Arılar pətəyə yığışan kimi.
 Çox bilən alimlər göstərib hünər,
 Biliyi azların dərşini verər.
 Vardır hər guşədə gövhər tapanlar,
 Oddan su almağı bacaranlar.
 Mələk xislətlidir şahın vəziri,
 Behiştə açardır hər bir tədbiri.
 Şah - Məlik şah kimi səxavətlidir.
 Vəziri nizamətək ləyaqətlidir.
 O, hökmüran şahdır indi dövranə,
 Vəzir də ikinci Nizamdır ona.
 Alimlər gətirmiş hər bir diyardan,
 Yaratmış onlara hər cürə imkan.
 Şərabı içərlər şən, güllər kimi,
 Məstəkən ayıqdırlar bülbüllər kimi.
 Hamı yarımhuşyar, şah yarımayıq,
 Hamı dildən iti, şah əliaçıq!
 Kimdə var bu məclis padişahlardan?
 O həm şahdır, həm də Cahənşəhləvan.
 Bu bir məclisdir ki, qovqadan uzaq,
 Ona layiq olar bu naməm ancaq.
 Bununla seyr etsin şah göyü, yeri,
 Dağları, daşları, göy dənizləri!
 Hərdən at oynadib çıxsın meydana,
 Gah da hücum çəksin Həbəşistana.
 Heç yerə getmədən aqil hökmüdar,
 Görər öz gözüylə dünyada nə var.
 İstəsə şah üçün bu kitab yəqin
 Açar qapısını yeddi ölkənin.
 Onunla məclisi şahın şad olar.

Onda bu dünyanın təsvirləri var.
 Keyxosrov bəzminin varisi sənşən,
 Təxtü tac dayağı zoruna əhsən!
 Cahanı göstərən bu cama baxsan,
 Könlündən keçəni verəcək nişan.
 Xəlvətdə yazılmış belə bir əsər
 Şaha şahzadəlik müjdəsi verər.
 Elə bir qapını açdı bu açar
 Ki, ora dəniztək gövhərlər saçar.
 Səhər ağ təxtinə çıxandan bəri
 Heç bir tac görməyib belə gövhəri.
 Mən ki, söz açmışam əvvəl beşikdən,
 Körpəni görəndə heyrat etmə sən.
 Bu şadlıq günündə sən bir məclis qur,
 Yerjən dövrəsinə göytək kəmər vur.
 Nolaydı, bəxtim yol verəydi mənə,
 Gələydim şahın o cənnət bəzminə.
 Bəlkə o məclisin mərhəmətindən
 Açıdım işimdən düyünləri mən.
 Qolumda, qıçımda qalmamış taqət
 Ki, gəlib behiştə edəm ziyarət.
 Müqəddəs behiştə can getsin gərək,
 Cəsədi oraya niyə göndörək?
 Dəryamdan iki dürr olubdur əyan²⁵⁷,
 Onlardır üzümü mənim ağardan:
 Biri Məryəm kimi ismətli pəri,
 İsanın nurilə parlar o biri.
 Birinin çöhrəsi Aytək münəvvər,
 Birinin ürəyi güntək nur çilər.
 Müqbil, İqbal adlı iki hindli qul
 Göndərdim hüzura, olaydı moqbul²⁵⁸.
 Gəldi hər ikisi şah xidmətinə,
 Məsəldir, yaqutu saxlar xəzinə.
 Qızını mehlə köçürər ana,
 Qardaş duvaq salar onun başına²⁵⁹.
 Hüzura göndərdim bu gəlini mən,
 Qardaşı tutmuşdur onun olından²⁶⁰.
 Canımı yollaıyib bir peşkəş kimi,

Qoşmuşam mən ona ciyərpərəmi²⁶¹,
Onu sən geriyə qaytaran zaman
Lütfün artıq olsun umduğumuzdan!
Sözümü burada çatdırdım sona,
Nə qiymət lazımdır, özün ver ona!..

KİTABIN SONU

Gövhərlər olanda mədəndə aşkar
Dünyanı bürüdü gövhər alanlar.
Gövhərə olsa da hamı müştəri,
Gövhər tanyanlar alar gövhəri.
Daşın göbəyindən çıxardım gövhər,
Əlimdə tərəzi dursam da əgər,
Sanma ki, düşmüşəm dövlət eşqinə,
Mənə gərək deyil əsla xəzinə!
İstəyim budur ki, o sahibdövlət
Versin əməyimə layiq bir qiymət.
Məni düşündürmür azla çox fikri,
Çünki qohum deyil Ayla Müştəri.
Gəzirəm elə bir sərraf insanı
Ki, məğmun etməsin gövhər satanı.
Div kimi dağların köksünü yarmaq.
Vəhşi heyvan kimi nəre qoparmaq,
Açmaq xəzinəyə axan selləri,
Dənizə tullamaq dürrü, gövhəri
Mən dəfə yaxşıdır, asandır, inan,
Nadan adamlara şər oxumaqdan!..
Söz hər şeydən əvvəl dinləyən istər,
Alıcı olmasa, tanınmaz gövhər.
Mənim gövhərşünas bir müştərim var,
Həm gövhərşünasdır, həm də lütfkar.
Ancaq, xəbər tutub daş hərisləri
Saldılar dalımcə neçə nəfəri.
Bu parlaq ləlimi almaqçün ələ
Mənə daş yağdırıb deyirlər belə:
"O parlaq gövhəri, gəl, bizə ver sən,
Verməsən, bu bağdan köç etməlisən!"

Hirsləndim onların bu rəftarından,
Bu cürə qarışıq, pis bazarından.
Dedim: "Gövhər üçün edərlərimi cong?
Nəğmə gözəl olar olsa həməhəng²⁶².
Dərya sevdasıdır, keç öz dürründən,
Gücün nəyə çatır onu söylə sən.
Dənizlə alverə çıxarsa biri,
Gərək dərya qədər ola gövhəri.
Dəryayla alverin dərya nəfi var,
Dəryanı dəryayla satın alarlar.
Bir səsin dünyanı tutsa şöhrəti,
Gərək dünya qədər ola vüsəti.
Pozğunluq olarsa ahəngdə əgər,
O səs hara çatar, necə yüksələr?
Bir söz ki, rəng verir gülə, gülşənə,
Hikmətli cavabdır başa düşənə.
Yaxşı tanıyıram mən hər yetəni,
Kəmər oğrusuyla tac bəxş edəni...
Bunları deməkdən qəsdim, yaxşı bil,
Əsla yoxsulluqdan şikayət deyil!
Demirəm pis keçir günüm, həyatım,
Ancaq yorulmuşdur azacıq atım.
Süfrəmdə bir parça çörək tapılar,
Amma səhhətimdən şikayətim var.
İnsanın bədəni olmasa möhkəm,
Yazarkən süstləşər əlində qələm.
Saz olsa qarğanın əgər bədəni,
O, Bəsti ənciri bilər hər dənə²⁶³.
Düzdür, yaşım ötüb, əsir dizlərim,
Rövnəqdən düşməmiş ancaq sözlərim.
Hələ çox solmayıb göy sərvim mənim,
Hələ diribaşdır bu ağ köhlənim.
Hələ haqq gözləyən, qədirbilənlər
Əllicə beytimə yüz qızıl verər.
Bəxtimdən, zəmanə eyləyir kömək,
Kisəmə dürr verir, taxıtıma ipək.
Ancaq bir arzu da keçir qəlbimdən,
Aslanlar ovuna kəmənd atım mən,

Şir kimi doyarəm qanıyla ovun,
 Leşini qoy yesin tülkülər onun.
 Əti apararsa pişik qazandan,
 Nə çıxar, qarı hey qoparsın fəğan!
 Fələyin zərləri əyri atması,
 Dünyanın oyuna xələl qatması
 Altmışa çatdırdı yaşımı mənim,
 Düşməmiş qüvvədən ancaq bədənim.
 Sanıram yenə də on yaşındayam,
 Hələ də divlərin savaşındayam.
 Keçənlər keçibdir çöllərdə yeltək,
 Qalanlar da belə gəlib keçəcəkdir.
 Ömrün hesabını düşünsən əgər,
 Quyuya sallamış dolçaya bənzər.
 Bir dolça quyudan su çıxarmasa,
 Nə xeyri, uzunmuş ipi, ya qısa?
 Getdim, bu dastanda qoyub qəlbimi,
 Gərək oxunmasın əyləncə kimi.
 Dinləyən halını duysun dərinədən,
 O da getməlidir bu köç yerindən!
 Bizi nə düşünsün, nə yada salsın,
 Özünün, dostların qeydinə qalsın.
 Mən də oturmuşdum bir gün, dünyada
 Olub keçənləri salırdım yada.
 Ölənlərin qəmi qəlbimə doldu,
 Gözlərimin yaşı dönüb sel oldu.
 Suda batanlardan bir nəfər gəcə
 Yuxuma girərək dedi gizlicə:
 "Sən özün bizimlə bir yerdə ikən
 Bizim dərdimizi nəhaq çəkirsən.
 İndi ki, gedirsən bu karvan ilə,
 Sən öz dərdini çək, fikrini elə!"
 Bu dünya mənasız göründü mənə,
 Düşdüm o gecədən səfər fikrinə.
 Çünki təşviş etməz ayıq bir insan
 Bu çıraqsöndürən dəli ruzgardan.
 Mən şarab küpünə düşərsəm, nə qəm,
 Meylə al boyanmış libas geyərəm!

Tapa bilməsəm də qulan kababı,
 Çəkmirəm toxluq ya aqlı əzabı.
 Yoxsa da içməyə dadlı bir şərbət,
 Şirin xəyallardan alaram ləzzət!
 Qurtarıb tükənsə yağdanda yağım,
 Nə olar, qoy sönsün bu can çırağım.
 Səsim çıxmasa da təbiltək əgər,
 Dözərəm təbiltək yağsa zərbələr.
 Sındırısa sərvimi zamanın yeli,
 Sağaldar yaramı şahın öz əli.
 Xudaya, sən özün bu saf gövhəri,
 Bu, hünər bağında yetmiş bəhəri,
 Yetimdir, dünyada qoru hər zaman,
 Gecəli-gündüzlü dərdədən, bələdan.
 Bu dəri dastanım yetişi sona,
 Yaxşı fal, xoş tale yar oldu ona.
 Şahın adı kimi o Məsud olsun,
 Şah da bu dastanla qoy Mahmud olsun²⁶⁴.
 İlk dəfə bu dürrü mən sapa düzdüm,
 Tale ümmanında fərəhlə üzdüm,
 İqbalı xoşlara yazdığım əsər,
 Təəccüb etməyin məqbulsa əgər.
 Nəzər salan zaman şah bu dastana
 Qoy əqli, zəkası yar olsun ona!
 Ucalsın adıyla onun bu kitab,
 O da bu kitabdən olsun feyziyab!
 Nizami aləmə bir də səs salsın,
 Adı bu əsərlə əbədi qalsın!
 Bunun adı kimi olsun bəxtəvər,
 Dolandıqca dövrən, keçdikcə illər!

İZAHLAR

¹ *Yeddi qat içində nə var binadan,
Min alqış ona ki, odur Yaradan.*

Yeddi qat - Şorq əsətirində göyün yeddi təbəqədən ibarət olduğu təsvir edilir.

² *Heç bir kəs torpağa dil verə bilməz,
Naxış vura bilməz suya da heç kəs.*

Heç kim torpağı danışdırma bilməmiş və heç kim suya naxış sala bilməmişdir. Təkcə Allah torpaqdan nitq sahibi olan insan yaratmış və bir damcı suya (nütfəyə) insanın surətini nəqs etmişdir.

³ *Səni ümid ilə hey axtarmaqda
Kimisi qarada, kimisi ağda.*

Səni hər kəs qaranlıq gecədə, işıqlı gündüzdə, kimi yerdə, kimi göydə axtarıb tapmaq istəyir.

⁴ *Köhnə hekayəti çatdırdım sona,
Başlasın təzə söz indi cövlana.*

Bundan əvvəlki hekayəti - "İskəndərnamə"nin birinci hissəsini "Şərəfnamə"ni yazıb bitirdim, indi də onun ikinci hissəsini - "İqbalnamə"ni yazmağa başlamışam.

⁵ *Saldın ilk sözümü Sən dildən-dilə,
Bu son addımı da yetir mənzilə.*

"Şərəfnamə"də müvəffəqiyyətimi və şöhrətimi təmin etdin, indi "İqbalnamə"ni də o cür başa çatdırmağa mənə yol göstər, yardım et.

⁶ *Onun taxtı idi bütün bu əflak,
Başının müqəddəs tacıydı "ləvlak".*

Həqiqətdə Məhəmmədin taxt-tacı yox idisə də, mənən o həm taxt, həm tac sahibi idi.

Quranda "Lövləkə ma xələqqü-l-əflak" ("Əgər sən olmasaydın, göyləri yaratmazdım") ayəsinin ixtisar edilmiş variantıdır. Güya bu sözləri Allah Məhəmmədə müraciətlə demişdir.

⁷ *Parlayıb nur saçdı bu kainata,
Bənzərdi Zülmatda abi-heyata.*

Məhəmməd cəhəlat qaranlığında olan dünyaya öz mərifəti ilə işıq saçdı. Onun dünyada varlığı əsətirə görə Zülmətdə olan dirilik suyuna (abi-həyata) bənzədir.

⁸ *Uca qalxmasaydı ərşin tağından,
Kimdi kainatın sirrini açan?*

Ərşin tağı - burada Məhəmmədin, dini əfsanədə deyildiyi kimi qalxdığı "merac"dır ki, göyün yeddinci təbəqəsi sayılır.

Beytin mənası: Məhəmməd göylərin ən yüksək qatından uca qalxdığı üçün kainatın sirlərini açdı.

⁹ *Cənnətdən torpağa gəldisə Adəm,
O qoydu torpaqdan cənnətə qədəm.*

Dini əfsanəyə görə, birinci peyğəmbər olan Adəm Allahın əmrindən çıxdığı üçün cənnətdən çıxarılıb dünyaya atılmışdı.

Beytin mənası: Məhəmməd Adəm peyğəmbərdən də yüksəkdir. Adəm cənnətdən çıxarılıb yerə qovulduğu halda, Məhəmməd yerdən cənnətə getmişdir. Burada Məhəmmədin behiştə görməsinə işarə edilir.

¹⁰ *Aytək çıxdı Yusif quyudan əgər,
Nur saçdı quyudan o, Aya qədəm.*

Yusif quyudan Ay kimi bayıra çıxdısa, Məhəmməd merac gecəsi yerdən Ayın üstünə, ərsə çıxdı və hər yeri öz nuruna qərq etdi.

¹¹ *Xızra abi-həyat oldusa qismət,
Həyat çeşməsindən keçdi Məhəmməd.*

Əgər Xızır Zülmata gedib dirilik suyuna çatdısa, Məhəmməd merac gecəsi daha yüksək məqama çatdı.

¹² *Yunisi uddusa balıq bir zaman,
Ona səcdə etdi balıqla ilan.*

Yunis - dini rəvayətə görə, qədim yəhudilərin peyğəmbərlərindəndir. Uydurduğu möcüzə yalan çıxdığı üçün qaçıb Dəclə kənarına gəlmiş, gəmiyə minmiş, günahkar olduğundan gəmi onu aparmamışdır; Yunisi suya atmışlar. Bir böyük balıq onu udmuş, o da balığın qanında tövbə və dua etmiş. Allah duasını qəbul etmiş, bir müddət sonra balıq onu kənara buraxmışdır.

İkinci misradə Nizami Məhəmmədin möcüzələrindən birinə işarə edir. Dini əfsanəyə görə, Məhəmmədin möcüzələrindən biri də güya heyvanları dilə gətirməsi olmuşdur. Guya balıq və ilan da ona rəm olub dilə gəlmiş, onun peyğəmbərliyini təsdiq etmişdir.

¹³ *Davuddan yadigar tək bir zireh var,
Məhəmməd yüz zireh qoyub yadigar.*

Davud peyğəmbər öldündən sonra ondan insanlara yadigar kimi zireh qayırtmaq bacarığı qalmışdı. Məhəmmədin təlimi isə yüz zirehə bərabərdir.

¹⁴ *İsanın beşiği göyə qovuşdu,
Məhəmmədsə özü göylərə uçdu.*

Məhəmməd peyğəmbərin meracına işarədir.

¹⁵ *Tur dağı Musaya oldusa eyvan,
Məhəmmədin qəsri yarandı nurdan.*

Musa Allahdan vəhy almaq üçün "Turi-Sina" dağına çıxmışdısa, Məhəmməd nurdan yaranmış qəsrə Allahla söhbət edirdi.

¹⁶ *Gəlinimdə olan şuxluq, tərəvət
Peykəşünaslara eylər kifayət.*

Gəlinim- burada əsərim, yəni "İqbalnamə"ni, peykəşünas isə sənəti, gözəlliyi qiymətləndirən deməkdir.

¹⁷ *Kürədən çıxanda güzgü bərq vurur,
Fəqət sınıan zaman zirehə yarar.*

Qədimdə güzgünü pardaxlanmış dəmirdən qayırdılar. Güzgü qırıldıqda ondan zireh də düzəltmək olurdu.

Beytin mənası: gənclikdə insanın üzü güzgü kimi parlaq və saf olur, amma qocalanda üz qırışır, zireh kimi çin-çin olur.

¹⁸ *Zülmətə bürünmüş keşikçixana,
Həmlə eləmişdir fil pasibana.*

Keşikçixana - dünya, fil - gecə, pasiban - Günəş mənasını verir. Yəni gecə gəlmiş, hər tərəfi qaranlıq basmışdır.

¹⁹ *Bir ahu balası doğmuşdur çəmən,
Müşk-ənbər saçmada öz göbəyindən.*

Ahu - ulduz, çəmən - göy mənasındadır. Ahunun göbəyindən qara müşk düşən kimi göydən yerə qaranlıq çökməkdədir, yəni - gecədir.

²⁰ *Dürr üçün qəvvastək suya baturdım,
Gah seçib götürür, gah da atırdım.*

Nizami "İqbalnamə"ni yazarkən yeni surətlər, incə mənalara, gözəl ifadələr tapmasını qəvvastək dənizdən dürr çıxarmasına oxşadır.

²¹ *Fələyin köhləni olub tənənfəs...
Vaxtın sürətlə keçməsinə işarədir.*

²² *Daxmada gecənin hörüklərindən,
Yeddi rəng ipəklər toxuyuram mən.*

Bu dar evimdə gecənin mənə verdiyi ilhamla rəngarəng surətlər, sözlər yaradıb, əsərimi yazıram.

²³ *Bu lacivərd küpdən mən də İsatək
İplər çıxarıram hər an rəngbərəng.*

Dini əfsanəyə görə, İsanın peyğəmbərliyinə ən əvvəl inanan on iki boyaqçı olmuşdur. Bunlar İsadən möcüzə istəmişlər. İsa da guya boyaqçılara boyamaq üçün verilmiş bütün əşyanı bir küpə tökmüş və bunları eyni küpdən hər kəsin istədiyi rəngdə çıxarmışdır.

Bu beytdə: lacivərd küp - göy, səma; rəngbərəng iplər isə - müxtəlif surətlər və müxtəlif mənalara ifadə edən misralar, beytlər deməkdir.

²⁴ *Onda Müştərinə görə hər an,
Vurar üzüyünə Ütarid nişan.*

Nizami özünü Ütaridə - katibə, Xoylu İmadı isə xoşbəxtlik gətirən Müştəri ulduzuna bənzədir. Münoccimlərin fikrincə, Müştəri xoş tale göstərən ulduzların ən böyüyüdür, Ütarid isə göylərin katibidir.

Beytin mənası: Müştəri Ütaridə xoşbəxtlik nəzərini salan kimi Ütarid bu sənəti möhürləmək üçün katiblik üzüyünü barməğinə keçirir. Keçmişdə şahların katibi onların möhürünü özündə saxladığı ki, yazılanları möhürləsin.

²⁵ *Məgər nəçə uşaq tular bir mama?
Bir ağac nə qədər yetirər xurma?*

Burada Nizami özünü mamaya və bar verən ağaca, yaratdığı misraları və beytləri uşaq və xurmaya bənzədir. Yəni bir şair bir gecədə nə qədər şeir yazar.

²⁶ *Yuxusuz, ac-susuz qalib o gece,
Bu mavi deryada üzürdüm tekə.*

Mavi derya ilham mənasındadır. Yəni bu yuxusuz çalışdığım gecədə fikrim ilham dənizində söz inciləri toplamaq üçün üzməkdədir.

²⁷ *Gecə gecə deyil, dibsiz bir quyu,
Ayı da, günü də udmuşdu suyu.*

Ayın görünmədiyi gecə, yəni tamam qaranlıq olan gecə el arasında qədimdən bəri qaranlıq quyuya bənzədilir, güya Ay və Günəş bu quyuya düşmüşdür.

²⁸ *Atdığıəm kəməndlə, şahın bəxtindən
Əmlik ceyranları ovlamışam mən.*

Şahın dövlətindən ilham kəməndini ələ alaraq xəyahımın çəmənində mənə ceyranları ovlamışam - gözəl beytlər yaratmışam.

²⁹ *Əngin dənizlərə mən tor atmışam,
Bu torla növbənöv balıq tutmuşam.*

Xəyalımın dənizinə tor ataraq, çoxlu təzə fikirlər tapmışam, rəngarəng beytlər yaratmışam.

³⁰ *Vuraşur önümdə Çin ilə Həbəş.*

Çin - ağ kağız, Həbəş isə kağız üzərində qara xətlər, yazılar deməkdir.

³¹ *Qızıqışb coşduqca beynim şərəbdən,
Gəldi səxavətə söz də bu zaman.*

Şərab şairin ilhamı, təbi mənasındadır. Nizami ömründə şərab içmədiyini başqa beytlərində də bildirmişdir. Məsələn:

Sən mey iç, gətirmə heç bir bəhanə,
Ağzım möhürlüdür, üz vurma mənə.
Bu fikri nizamışünaslar da təstiq edirlər.

Beytin mənası: mənəvi şərabım - təbim coşduqca sözlər, fikirlər də beynimdə coşub daşır.

³² *İlham buludlarım çəkdi nərələr,
Gövhərşünaslara yağdırdı gövhər.*

İlhamım çuşa gəldi, sənəti sevnələr üçün yağış kimi dürlər yağdırdım.

³³ *Taleyim açıldı, oldum bəxtəvər,
Zöhrə dəf göndərdi, Müştəri dəftər.*

Zöhrə ulduzu Yaxın Şorqin klassik şairlərinin əsərlərində göylərin çalğıcısı sayılır. Zöhrənin dəfi buna işarədir.

Kosmoqrafiya Müştəri ulduzu üzərində qara xətlər olduğunu göstərir. Müştərinin bu xətlərini qədimdə yazı saymışlar. Müştərinin doftəri ifadəsi də buna işarədir.

İkinci tərəfdən, Müştərinin Zöhrə ilə bir bürcdə qarşılaşması, qədim astroloqların fikrincə, xoşbəxtlik əlamətidir.

Bu beytdə Zöhrənin dəfi - əyləncəli, zövq verən şeirlər, Müştərinin doftəri isə, xoşbəxtlik kitabı deməkdir ki, bu da "İqbalnamə"yə işarədir. Nizami demək istəyir ki, bu kitabda həm zövq, sevinc, həm də səadət yolunu tapmaq olar.

³⁴ *Neçə vaxt ağ rəngə lacivərd qatdım,
Bitdi "Şərəfnamə", murada çatdım.*

Ağ rəng - kağıza, lacivərd isə mürəkkəbə işarədir. Nizami ağ rəngi lacivərdə qatdım deməklə, əsərlərini yazmasından bəhs edir.

³⁵ *Gör əvvəl nə ekdim, gör bitdi nələr,
Sınığı bu sayaq bitişdirərlər.*

Şair "İqbalnamə"ni yazmaqla və onu "Şərəfnamə" ilə bitişdirməklə, "İskəndərnamə" kimi bütöv bir əsərin meydana çıxdığını göstərir. Beytdə sınıq sözü "Şərəfnamə"nin mövzuya yarımçıqlığına işarədir ki, "İqbalnamə" bunu tamamlayır.

³⁶ *Bilmirəm bu qədər füsunkar sözlər
Babil quyusundan çıxır nə təhər?*

Əsatirə görə, qədim Babil şəhərində dərin bir quyu var imiş ki, oradan asılmış Harut və Marut adında sehrbaz mələklər də quyudan çıxıb bilməzlərmiş. Nizami burada öz şeirlərinin o quyudan çıxıb biləcək dərəcədə qüvvətli caduya, yəni təsirə malik olduğunu söyləyir.

³⁷ *Zöhrəyə o "Zənd"i kimlər öyrətdi,
Oxuyub Harutu tamam bənd etdi?*

Əsatirə görə, guya Zöhrə ulduzu çox gözəl oxumağı ilə Harutu cəzb etmiş, Harut da ona qovuşmaq üçün sehrbazlığa başlamış və sehrbazlıq etdiyinə görə cəzalandırılaraq quyudan başı üstə asılmışdır.

"Zənd" - atəşpərəstlərin peyğəmbəri Zərdüştün kitabının adıdır. Buna "Zənd-Avesta" da deyilir. Nizami isə təbini "Zənd" oxuyan Zöhrəyə, şeirlərini də Zöhrənin cəzbedici nəğmələrinə bənzədir.

³⁸ *Sehirli nəğmədən Zərdüşt xar oldu,
Söndü çox "Zənd"lərin alovu, odu.*

Yəni mənim sehrə - qüvvətə malik sözlərimin müqabilində Zərdüştün sözləri kölgədə qaldı, çox "Zənd"lər rəvnəqdən düşdü.

³⁹ *Dəryaya dürr saçsm qətrə buradan,
Qoy xurma daşısın Bəsrə buradan.*

Məlumdur ki, qətrə dəryada sədəfin ağzına düşüb, dürr olar. Nizami deyir ki, qətrələr məndən dəryalara dürr saçın bilər, yəni mən sözlərdən dürr yaranan bir şairəm.

İkinci misra Bəsrənin bol və əla xurma yeri olduğuna işarədir. Nizami özünün Bəsrə xurmasından da şirin və bol sözlər yaratdığını söyləyir.

⁴⁰ *Bu alıkcünc tağda bir buludam mən,
Səpərəm hər yana su ciyərimdən.*

Mən bu altıcahətli (sağı, solu, önü, arxası, yuxarısı, aşağısı olan) aləmdə elə bir sənətkaram ki, sözlərimin şöhrəti hər yana gedib çatır.

⁴¹ *Bitkitək pay alıb hamı suyumdan,
Yağışım sərvlər becərir hər an.*

Mənim əsərimdən ilham alan şairlər damcı ilə bitən otlara bənzərlər, onlar mənim böyük bəhrələr verən sənətimə möhtacdirlər.

⁴² *Kölgətək işıqdan kim çəksə zərər,
Əlbəttə, həmişə ondan çəkinər.
Çeşməmdən feyziyab olsa da çoxu.
Gətmir gözəlinə hasəddən yuxu.*

Bu beytlərdə Nizami özünü işığa və onun poetik istedadına həsəd aparən şairləri kölgəyə bənzədir.

⁴³ *Mənim meyxanamdan içərlər şərab...
Yəni mənim əsərlərimdən istifadə edərlər.*

Bu feyzi onunçün qazandım ki, mən

⁴⁴ *Əsla su içmədim yad bir çeşmədən.*

Mən özgəyə göz dikmədən öz əməyimlə belə bir dərəcəyə çatdım.

⁴⁵ *Xəlvətdə poladdan sildim ki, pası,
Yaqut rəngi alsın onun aynası.*

Bu və başqa beytlərdə Nizami öz yaradıcılığının tamamilə orijinal olduğunu, heç kəsi təqlid etmədiyini və heç kəsdən söz almadığını göstərir və deyir ki, mən zəhmət və əziyyətimlə öz yaradıcılıq xəyalımı güzgü kimi parlatdım.

⁴⁶ *Hələ can almamış əcal turactək:
"Dad, məni tutdular!" - çıxır bə dad çək,*

Dad, məni tutdular! - Turacın oxumasına, təqlid yolu ilə düzəldilmiş ifadəyə işarədir.

⁴⁷ *Fələk - yeddibaşlı qorxunc əjdaha,
Bircə zərbə vursa, məhv oldım daha.*

Əsatiyə görə, güya göy əjdahası olan fələk Ayı udurmuş, həm də onun tutulmasına səbəb olurmuş.

⁴⁸ *Xəlbirə bənzəyən təstdir asiman,
Sən bir xəlbir torpaq, o da bir təst qan.*

Birinci misra ulduzlarla dolu göyə işarədir, İkinci misrada isə insan bir ovuc torpağa, çərxi-fələk isə məhv olmuşların qanı ilə dolmuş bir təstə bənzədilir.

⁴⁹ *Bu göy rəngli küpün çox hiyləsi var,
İçindən görərsən yüz cür rəng çıxar.*

Göy rəngli küp - fələk, səma deməkdir. Beytin mənası: bu fələk cadularla, füsünlarla doludur, ondan yüz növ hiylə baş verir.

⁵⁰ *Küpə bir cadugər minər, deyərlər,
Bu küpə minmişdir yüz min cadugər.*

Əfsanələrə görə, küpə bircə cadugər minir, amma göyün küpünə bax ki, üstündə yüz minlərlə cadugər və schrbaz, yəni bədbəxtlik və nəhslilik ulduzları dolaşır.

⁵¹ *Tülkütək geydirər qırmızı papaq,
Sonra qara itə yedirdər ancaq.*

"Dərzi tülkü" adlı Azərbaycan nağılına işarədir. Yəni bu çərxi-fələk bu gün bir adama qırmızı tülkü dərisindən papaq geydirsə, sabah onu tülkü kimi qara itlərə yem edər; bu gün güldürər, sabah ağladar.

⁵² *Nədir dörd yol üstə məskən düzəltmək?*

Dörd yol - dörd ünsürdən, yəni su, od, torpaq və havadan ibarət dünya deməkdir. Mənası: nə vaxt qədər bu kəşməkeşli dünyada yaşayacağı?

⁵³ *Dörd balıq qeydindən qurtaranda biz,
Asudə yatanq səssiz-səmirsiz.*

Dörd balıq - yenə də dörd ünsürdən ibarət olan dünya deməkdir. Yəni yalnız öləndən sonra asudə olmaq mümkündür.

⁵⁴ *Hər pərdədə yalnız o adam çalar
Ki, ola pərdədən yaxşı xəbərdar.*

Musiqidə işləndən pərdə sözü burada məcazi mənədadır. Beytdə deyilir ki, həyatın qanun-qaydalarını bilməyən, onlarla hesablaşmayan adam daim çətinliklərə rast gəlir.

⁵⁵ *Belə dörd müxtəlif yol ayrıncından,
Çıxmaram, ya qoca olum, ya cavan.*

Dörd müxtəlif yol - sağa, sola, irəli, geri gedən yollar, dünyəvi həyatın yollarıdır. Yəni cavan da, qoca da olsam, bu bir-birinə zidd yollardan keçməyə məcburam.

⁵⁶ *Dəniz dalğalanıb gələrsə feyzə,
Sədəfdən dürr alıb çıxardar üzə.*

Padşahın səxavəti dəniz kimi hərəkətə gəlsə, mənim təbimdən də dürr kimi sözlər çıxar.

⁵⁷ *Bir şəhər yaratsam, baxım olsa yar,
Kim olsun bəs ona sonra şəhriyar?*

Nizami əsərini bir şəhərə bənzədib deyir ki, onu tikib qurtarsam, yəni "İqbalnamə"ni müvəffəqiyyətlə yazıb başa çatdırsam, ona sahib çıxan, onun "şəhriyarı" kim olar?

⁵⁸ *Qoyma qoca şaha gənc üstün gələ,
Şirayə Pərvizi öldürdü belə.*

Nizaminin "Xosrov və Şirin" poemasında Pərviz öz sağlığında şahlığa oğlu Şirayəyə vermiş, onu həddindən artıq yüksəltmişdir. Şirayə də yolunu azıb atası Xosrov Pərvizi öldürmüşdür.

⁵⁹ *Qocaman ağaca mişar çəkmə sən,
Zöhhak bunun üçün düşdü təxtindən.*

Qocaman ağac sözlərindən Pişdadiyan sülaləsinin guya yeddi yüz il padşahlıq etmiş dördüncü şahı Cəmşid nəzərdə tutulur. Zöhhak onu taxtdan saldığı üçün öz taxt-tacını itirir.

⁶⁰ *Çoxları istədi "İqbalnamə"ni,
Tək ona həsr etdim mən bu nameni.*

Namə sözü "İqbalnamə"yə, ona sözü isə İzzəddin Məsudə işarədir. İzzəddin Məsud - Nurəddin Arslan şahın oğlu, Məsul atabəylərinin yeddinci hökmdarı olmuş, 1218-ci ilə qədər hakimiyyət sürmüşdür. Nizami "İskəndərnamə"də bir neçə dəfə İzzəddin Məsudun adını çəkmiş, "İqbalnamə"ni də ona ithaf etmiş və oğlu Məhəmməd vasitəsilə əsəri Məsula göndərmişdir. Onun hakimiyyətdə olduğu dövr (1214-1218) nəzərə alındıqda, görünür ki, Nizaminin vəfatı bizim qəbul etdiyimiz 1209-cu ildən sonra olmuşdur.

⁶¹ *Deyirlər o xoruz banlar hər səhər,
Yerdəki xoruzlar ona səs verər.*

Nizami özünü guya göydə yaşayan və hər səhər ilk banlayan xoruza, o biri şairləri isə onu təqlid edərək, yerdə banlayan xoruzlara bənzədir.

⁶² *Bir ov vurubsansa, çıxar meydana,
Bir əsər yazmırsansa, ortaya qoy.*

⁶³ *Vurabsan qızıla şah sikkəsini.*

Pulun üstündə şahın adı həkk edilən kimi sən də bu qızıl kimi əsərin ("İqbalnamə"nin) üstünə şahın adını yazmısan, əsəri ona ithaf etmişən.

⁶⁴ *Almış fərmanını Mahmudilərdən,
Həsəbi, nəsəbi Davudilərdən.*

Mahmud - Sultan Mahmud Qəznəvi və ya Səbuktəkin Qəznəvilər dövlətinin banisidir. 997-ci ildən 1030-cu ilə qədər hakimiyyət sürmüşdür. Mahmudilər Mahmud nəslə, sülaləsi deməkdir. Davud - Selcuq hökmdarlarından Qılınc Arslanın böyük qardaşı idi. Məlikşah Səlcuqinin fərmanı ilə 20 il hakimiyyətdə olmuş, 1107-ci ildə ölmüşdür. Şair İzzəddin Məsudun Səlcuq sülaləsindən olan Qılınc Arslanın böyük qardaşı Davud ibn-Süleymanla əsil-nəsəbcə bağlı olduğunu göstərir.

⁶⁵ *Tünd şərab qədəhə tökülsə əgər,
Ləl lacivərdə şəbxun eyləyər.*

Ləl - qırmızı şərab, lacivərd isə tünd göy rəngli qədəh mənasında işlənmişdir. Ləl lacivərdə şəbxun (başqın) eyləyər - yəni qırmızı şərab göy qədəhin rəngini dəyişdirər.

⁶⁶ *Fəzadə uçarsa əgər üqabı..*

Üqab - qaraquş, ulduz adı.

⁶⁷ *Ayı göydə fətir eləyib gümanı,
Çoxları quyuya düşüblər, inan.*

Şair Ayın quyu suyunda əks olunan şəklini fətirə, şahın çöhrəsini isə həmin şəklic oxşadır; şahə təmənna ilə yanaşanlar Ayın quyudakı şəklini fətir bilib ona can atanlar kimi özlərini fəlakətə salırlar.

⁶⁸ *Mələyə bənzəyər divlər kənardan,
Div zülmatdən törər, mələksə nurdan.*

Əsatirə görə, div qaralıqdan, mələk isə nurdan yaranmışdır.

⁶⁹ *Neçün Bişkin demiş ona bu dövran?
O ki, mehribandır bütün şahlardan.*

*Bişkin kəlməsini düürüst yazsalar,
Ona layiq bir ad Keypişin olar.*

Bişkin - sözünün lüğəvi mənası çox kinli deməkdir. Nizami bu ləqəbin

əsərdə mədh edilən şahın xasiyyətinə uyğun olmadığını bildirir və deyir ki, onun kini deyil, Əksinə, mehribanlıığı bütün şahlardan artıqdır. Buna görə də şair Bişkin (yaxud Pişkin) sözünün hərfilərinin yerini deyişməklə, onu Keypişin şəklinə salır və bu adı şahə daha layiq bilir; çünki Keypişin İranın əfsanəvi padşahı və Keylər sülaləsinin birinci şahı olan Keyqubadın oğlu Keykavusun adıdır.

⁷⁰ *Qopdu bir zəlzələ, göyü oynatdı,
Şəhərlər dağılıb yerlərə batdı.*

XII əsrdə Azərbaycanda və o cümlədən, Gəncədə bir neçə zəlzələ olmuşdur. Bunların ən böyüyü 1139-cu il zəlzələsidir ki, rəvayətə görə, bu vaxt Gəncədə 230 minə qədər adam həlak olmuşdur. Kəpəz dağı zirvəsinin çökməsi nəticəsində Göygölnün əmələ gəlməsinə səbəb olan bu dəhşətli zəlzələni Nizami həyəcanla təsvir edir.

⁷¹ *Surun gur səşindən balıq qorxaraq
Atıldı öküzdən bir xeyli uzaq.*

Sur - buynuzdan qayıran iri çalğı borusudur. Əsatirə görə, güya yer öküzün, öküz də balığın üstündə durmuşdur. Bəyitin mənası: suran, yəni zəlzələ vaxtı qopan gurultunun səsi o qədər güclü oldu ki, yer kürəsini titrətdi, balıq öküzün altından sıçrayıb uzağa düşdü.

⁷² *Yusiflər gözünə sanki batdı mil,
Sanki aşıb-daşib Misri basdı Nil.*

Nizami burada Gəncəni əfsanəvi gözəl Yusifə və Misrə bənzədir. Mil Yusifin gözünü kor və Nil Misri viran etdiyi kimi zəlzələ də Gəncəni viran etmişdir.

⁷³ *Bircə sap gövhəri sağ gördü səhər,
O düzdü yenidən saplara gövhər.*

Gəncənin zəlzələdən sonra şah tərəfindən borpasına işarədir.

⁷⁴ *Yeddi firuzəli bu qəşrdə sən
Haqqa, ədalətə vüsət verməmişən.*

Yeddi firuzəli qəşr - yeddi göy təbəqəsini bildirir; məcazi mənada isə dünyaya işarədir. Yəni sən bu dar dünyanı hünərin və ədalətinlə genişləndirdin.

⁷⁵ *Bir qədəh mey verir sənə Nizami,
Gərək nuş edəsən Keykavus kimi.
Bu tusi qədəhlə Mahmuda bildir
"Şahnamə"nin qədri, qiyməti nədir!*

Bir qədəh mey dedikdə, "İqbalnamə" nəzərdə tutulur. Şair deyir ki, gərək bu qədəhdəki meyi nuş edib, ona qiymət vərəsən. Başqa sözlə, bu tusi qədəhlə, yeni Firdovsi Tusinin "Şahnamə"si qiymətində olan bu əsərə layiq, qiymət verməklə, Sultan Mahmuda bildirsən ki, şairin qədrini necə bilirlər.

⁷⁶ *İki xəzinənin varisi, hökmən,
Səxavətdə sənsən, söz deməkdə mən.*

İki xəzinə - Sultan Mahmudun xəzinəsi ilə Firdovsinin "Şahnamə" əsərini bildirir. Nizami deyir ki, "Şahnamə" şairinin varisi mənəm, Mahmud xəzinəsinin varisi sən. Məndən böyük əsər yazmaq, səndən böyük səxavət göstərmək...

⁷⁷ *Borc əgər vaxtında ödənilməsə,
Qaydadır: varisdən çatar varisə.*

Rəvayətə görə, Sultan Mahmud Firdovsiyə "Şahnamə"ni yazdırmış, lakin vəd etdiyi mükafatı verməmişdir. Nizami şaha deyir ki, Firdovsinin varisi mənəm. Mahmud xəzinəsinin varisi sən. Qanun-qaydaya görə ödənilməmiş borcu bu varisə o varisə verməlidir.

⁷⁸ *O gövhər kanunu yox edib ruzgar,
Bircə "İntiyaxis" qalib yadigar.*

"İntiyaxis" - İskəndərdən sonra İranda hakimiyyət sürmüş sultanlar nəslindən birinin adıdır. Bu söz eyni zamanda həmin hökmdarların adına yazılmış bir kitabdır ki, Nizami burada qalib yadigar dedikdə, onu nəzərə alır.

⁷⁹ *Yoxsa ram papaqlı bir türk nə sayaq
Çinə, Hindistana basardı ayaq?*

Rum papaqlı türk sözləri ilə Hindistanı alıb, Çini özünə tabe etmiş olan İskəndər Zülqərnəyn nəzərdə tutulur.

⁸⁰ *Əfsunda Harutu vurub keçənlər,
Neçə əfsun quran, neçə cadugər.*

İskəndər Zülqərnəyn öz yanında Harutdan da mahir cadugərlər aparırdı.

⁸¹ *Madam ki, o rami ipək bir rəngmiş,
İçdən belə çirkin, üzdən qəşəngmiş,
Gümüş məcməyidə gərək biz nahaq,
Bir qara ud kimi çəşub daşmayaq.*

Rum çəşnili ipək - üzəndən gözəl naxışlı, astardansa çirkin olur. Bu ipəyin astar tərəfini açıb eybini göstərmək lazım olmadığı kimi, biz də bu gümüş məcməyidə, yəni bu göy altında (məcazi: bu dünyada) yaxşı qoxu verməyən qara ud kimi yanaraq eybimizi üzə çıxarmayaq (ud ağacı yanarkən xoş qoxu verir, amma qara ud, əksinə, yandıqda yaxşı iy vermir).

⁸² *"...Ud, söyüd külüylə yoxsa gözəllər
Dişini ağardıb bizə gülərlər..."*

Keçmişdə ud və söyüd ağaclarını yandırıb külü ilə diş yuyarlarmış. Dişini ağardıb ifadəsi həmişəki mənada, həmişəki gülmək mənasında işlənmişdir. Nizami deyir ki, qara ud yananda külü ilə diş yuduqları kimi, biz də çəşub-daşsaq, eylərimizi üzə çıxararıq və xalq gülüb bizə iztehzə edə.

⁸³ *"İki qərn sahibi" qoymuş namını,
Çünki Şərqdən, Qərbdən almış kamını.*

Ərəb dilində qərn sözü Şərqi və Qərbi mənasında da işlənir. İskəndər Zülqərnəynə "iki qərn sahibi" ləqəbini ona görə vermişlər ki, o, Şərqi də, Qərbi də fəth etmişdir.

⁸⁴ *Deyirlər ki, qoşa höriyü varmı,
Onu küreyinə daim atarmı.*

Qərn - sözü saç mənasında da işlənir. Guya İskəndər saçının başının dalında iki dəstədə hörib burunmuş, buna görə ona Zülqərnəyn - iki hörüklü deyirmişlər.

⁸⁵ *Deyirlər görübmiş bir belə rəya,
Gündən iki qərni alıbmiş guya.*

İskəndər yuxuda görübmiş ki, Şərqi və Qərbi Günəşin əlindən almış, iki qərn sahibi olmuş, buna görə ona Zülqərnəyn adını vermişlər.

⁸⁶ *Başqa rəvayətdə deyirlər yenə:
İskəndər yaşamış iki qərinə.*

Qərinə - sözü həm əsr, həm də əsrin üçdə biri mənasında işlənir. İskəndərin yeni eradan qabaq 356-cı ilin payızında doğulduğu və 13 iyun 323-cü ildə, yəni otuz üç yaşında öldüyü məlumdur. Demək, bu rəvayət uydurmadır.

⁸⁷ *İskəndər bilmişlər o gündən bəri
Buynuzlu çəkmiş mələkləri,
Odur ki, şübhəyə düşmüş ərəblər,
"Zülqərnəyn" ləqəbi almış İskəndər.*

Əbu-Məşər - adı Ömər, atasının adı Məhəmməd Bəlxlidir. On məşhur münəccimlərdən olmuşdur. Riyaziyyat və astronomiya sahəsində əsrinin ən böyük alimi sayılır. 886-cı ildə ölmüşdür. "Üluf" onun məşhur əsərlərindən biridir. O, "Üluf" kitabında yazır ki, İskəndər öləndən sonra yunanlar onun surətini çəkmişlər. Həmin surətin sağ və solunda iki mələk şəkli də rəsmin etmişlər. Surətin üstündə iki buynuz şəkli olmuşdur. Guya İskəndər Allah tərəfindən yaradılıb yerə göndərilmiş, bu mələklər də onun sağ-solunda qarovulçusudurlar. Sonra həmin şəkli ərəblərin əlinə keçmiş, onlar buynuzlu mələyi İskəndər bilib, ona "Zülqərnəyn" (ikibuynuzlu) adını vermişlər. İskəndər sikkəsi üstündə buynuzlu büt şəklinin həkk edilmiş olduğu da məlumdur.

⁸⁸ *Dürdən taca bənzər qınları varmı,
İki qulağına o qın taxarmı.*

İskəndərin qulaqları çox uzun imiş, onları gizlətmək üçün o, tacının yanlarında buynuz oxşar iki balaca qın qayırtmış, tacını qoyanda qulaqlarını o qınların içinə salmış.

⁸⁹ *Sevdi çinli türkü, könlu şad oldu,
Qəmlər hindusundan o, azad oldu.*

Türk - sözü gözəl mənasında da işlənir. Burada Çində yaşayan türk gözəli nəzərdə tutulur. Hindu sözü qaralığ, qəm, kədər rəmzi kimi alınır. B e y t i n mənası: Arşimed o ağı çinli türk gözəli ilə o qədər zövqə dalmışdı ki, qəmin, kədərin qaralığı onun qəlbini tərk etmişdi.

⁹⁰ *Dik servi əyərək taqətdən saldı
Qızı sağlamlıq, gənclik və gözəllikdən məhrum etdi.*

⁹¹ *Rüzgar ona görə dəyişir hər an:
Törəyib dörd ana, yeddi atadan.*

Dörd ana - maddi aləmin əsasını təşkil edən dörd ünsür (su, od, torpaq, hava), yaxud dörd cəhət (şərq, qərb, cənub, şimal); yeddi ata isə astrologiyaya görə göyün yeddi təbəqəsi deməkdir. Beytin mənası: dünya və insanın həyatı ona görə durmadan dəyişilir ki, birbirinə zidd müxtəlif maddə və qüvvələrdən əmələ gəlmişdir.

⁹² *Arşimides rumlu alimin mumdan,
Balı çəkdiyini gördüyü zaman...*

Rumlu alim - yunan filosofu Ərəstuya işarədir.

Beytin mənası: Arşimides Ərəstunun, balı mumdan ayıran kimi o qızın gözəlliyini soldurduğunu gördükdə...

⁹³ *Uca sərv bir daha yarpaq uçaraq,
Dikəldi, yenə də atdı qol-budaq.*

O sərvboylu kəninizin əvvəlki gözəlliyi qayıtdıb yerinə gəldi.

⁹⁴ *Rüxü qoymuş idi Ayı piyada,
"Atı" mat qoymuşdu "şahı" dünyada.*

Nizami bu beytdə öz fikrini obrazlı ifadə etmək üçün şahmat oyunu təcrübələrindən istifadə edir. Birinci misrada rüx sözünü şair eyni zamanda iki mənada işlədir. Rüx - farsca üz və piyada (şahmat fiquru) mənasını verir. Misra gözəlin hüsnü ayı piyada qoymuşdu mənasındadır.

Beytin mənası: parlaq üzü Ayın işığının yolunu bağlamışdı və onun gözəlliyinə şahlar mat (heyran) qalmışdılar.

⁹⁵ *"Şirin" in halvasın qurtaranda mən,
Bir halvaçalanım getdi evimdən.*

"Şirin" - "Xosrov və Şirin" əsəri, halvaçalanım - arvadım mənasındadır. Beytin mənası: "Xosrov və Şirin" əsərimi yazıb bitirdikdə, öz Şirinimi Afaqımı itirdim.

⁹⁶ *"Leyli" xəznəsinə çəkərkən hasar,
Orda da bir Gövhər eylədim nisar.*

*Bu toyu çatdırıb mən nəhayətə,
Təzə bir gəlin də verdim cənnətə.*

"Leyli və Məcnun" əsərini yazıb sona çatdıranda da ikinci arvadım öldü. Nizamının ikinci arvadının adı, bircə, Gövhər olmuşdur. Yuxarıdakı beytlərin ikinci misrasında Gövhər sözü buna işarədir və iki mənada işlənmişdir.

Üçüncü və dördüncü misralardan məlum olur ki, şair "İqbalnaməni yazıb qurtaranda üçüncü arvadı da vəfat etmişdir.

⁹⁷ *Neçə gözəl dərdi sinəmdə ikən,
Rum-rus dastanını necə yazım mən?*

Rum-rus dastanı burada "İskəndərnamə"yə işarədir. Rum dastanı - İskəndər Ruminin dastanını, rus dastanı isə İskəndərin ruslarla bir sıra müharibələrini bildirir ki, bunlar "Şərəfnamə"də təsvir edilmişdir.

⁹⁸ *Hamiyə məlumdur, əhli-Xorasan
Bağdadda fənd ilə yaşayıb asan.*

Abbasilər dövründə, səkkizinci əsrdə Xorasan hakimlərinin (Əbu-Müslüm Xorasanının, Bəni-Tahir dövlətinin banisi Tahirin və b.) Bağdad xəlifələri ilə diplomatik əlaqələrinə və xəlifələri aldatmalarına işarədir.

⁹⁹ *Darülxilafət - xilafət mərkəzi, paytaxt.*

¹⁰⁰ *Yox, əgər görsəniz yalançıyam mən,
Baş məndən, təst ilə qılinc da sizdən.*

Gördünüz ki, mən sizi aldadıram, başımı təst içində kəsin. (Keçmişdə məhkum olanların başını təst içində kəsmək cəza formalarından biri olmuşdur).

¹⁰¹ *İskəndər bir xəbər aldı Yunandan:
Olub xəzinəyə Mariyə ilan.*

Şərq əfsanələrinə görə, guya hər gizli xəzinə üstündə bir ilan yaşayıb onu qoruyarmış.

¹⁰² *Mən qalxıb gizləndim dərhal bir künçdə,
Fikrin gah tikanda, gah da türüncdə,*

Mənim ürəyimdə bir tərəfdən arvad-uşaq dərdi və ölüm qorxusu, digər tərəfdən də xəzinə qazanmaq, varlanmaq arzusu vardı.

¹⁰³ *Döndüm bir mədəndə o xəzinədən,
Dənizlək varlandım bir gecədə mən.*

Mədəndə qiymətli daşlar, dənizdə dürr, inci və s. bol olduğu kimi, mən də eləcə varlandım.

¹⁰⁴ *Şahı sarsıtımsıdı bu söz, bu söhbət,
O gövhər satana etdi mərhəmət.*

Gövhər satan ifadəsində bu əhvalatı danışan çörəkçi nəzərdə tutulur.

¹⁰⁵ *Düz pərdədə ayrı çaldıqlarından
Pərdənin dalında oldular nihan.*

Doğru sözləri inkar edib yanlış yol ilə getdikləri üçün tələf oldular.

¹⁰⁶ *O serv meşəsində gördü ki, ancaq
Yetmiş qurayub, biri qalıb sağ.*

Serv meşəsi burada alimlər məclisi deməkdir. Yəni bunların yetmişi də ölmüş, bir Hürmüz sağ qalmışdı.

¹⁰⁷ *Təblini çaldıqca təbilçi yeyin,
Qızıxdı havası soyuq gecənin.
Naümid olanda o qara qarğa
Ağ xoruz başladı xoş dil açmağa.
Çıxdı Rum taxtına İskəndər erkən,
Dili od, dimağı mumdu deyəsən.
Təblini çaldıqca təbilçi: - Günəş doğduqca...*

Qara qarğa - qaranlıq gecə, ağ xoruz - gündüz deməkdir. İkinci beytin birinci misrasının mənası: gecə keçdi, səhər açıldı, dan yeri ağardı.

İkinci beytin ikinci misrasının mənası: İskəndərin dili kəsərlə, ağılı isə elmi, fəlsəfəni mənimsəmək üçün hər nəqşi asanlıqla qəbul edən mumi kimi yumşaq idi.

¹⁰⁸ *Bir küpün içində gizləndi bir gün.
Axtardı səsini bu yeddi küpiin.*

Əflatun bir küpün içində girib yeddi fələyin, kainatın səsini axtardı.

¹⁰⁹ *Ərgənün təkmilə yetdiyi zaman
Süni ud çox yaxşı oldu xam uddan.*

Ərgənün zahirən pianoya bənzəyən bir musiqi alətidir. Ud həm simli musiqi aləti, həm də Hindistanda bitən və yanarkən xoş qoxu verən ağac adıdır. İkinci misrada süni ud - musiqi alətinə, xam ud isə ağaca işarədir.

Yəni çalman musiqi dinləyənləri çox ruhlandırır. Bunun təsiri yanan xoş qoxulu udun təsirindən daha yaxşı idi.

¹¹⁰ *Bu xəbər bürüdü bütün cahanı
Ki, yaqut paylayır o yaqutkanı.*

Yaqutkanı sözlərində elm və hikmət sahibi olan Əflatun nəzərdə tutulur. Yəni hər tərəfə xəbər yayıldı ki, Əflatun gözəl musiqi aləti yaratmışdır.

¹¹¹ *Şahın sarayına çatdı bu xəbər
Ki, Zöhrə Harutla bəhsə giriblər.*

Harut əfsanəvi schirbazdır. Güya o, Zöhrə ulduzuna aşiq imiş və ona çatmaq üçün mahir cadugər olmuşdur. Burada Əflatun adamı schirləyən musiqi aləti yaratdığı üçün Haruta bənzədilir. Zöhrə də əsatirdə göyün musiqiçisi sayılır.

Yəni saraya xəbər çatdı ki, Əflatun Harut kimi Zöhrə ilə çağlı meydanında deyişməkdədir.

¹¹² *Birinci havanı çalanda yenə
Baş qoyub yatdılar Məndəl xəttinə.*

Məndəl xətti - schirbazların və cadugərlərin öz dövrlərinə çəkdikləri təlsimli xətt deyilir.

Yəni musiqi o qədər təsirli idi ki, dinləyənlər schirlənmiş kimi biluş olmuşdular.

¹¹³ *Qayıdıb üzüklə qurdu min kələk.
Necə ki, ulduzla oynayıf fələk.*

Fələk göydəki ulduzlarla cürbəcür hadisələr törətdiyi kimi çoban da barmağındakı üzüyün qaşını oynatmaqla min kələk qururdu.

¹¹⁴ *Bəlkə ilham alıb sazın telindən,
Ruma ipək həşyə nəqs eləyim mən.*

Bəlkə bu ipək telli sazın musiqisi ilə ilhama gələrək Rum tarixini, ipəyini gözəl naxışlarla bəzəyim, İskəndər Rumi haqqında gözəl bir əsər yazım.

¹¹⁵ *Bir də ki, xəbər var, qoy gəlsin Sokrat,
Tərkibdə, ixtalıda o böyük ustad.*

Tərkib və ixtal sözləri köhnə elmi istilahlardır. İxtal - qədim nəzəriyyəyə görə orqanizmdə olan dörd ünsürdür: qan, səfə, qara öd və bəlgəm. Tərkib - bu ünsürlərin birləşmə qayda və nisbətləridir.

Beytdə Sokrat bu əməliyyatın böyük bilicisi kimi göstərilir.

¹¹⁶ *İnsanın belə bir xasiyyəti var:
İraq gəzənləri çox yada salar.*

İraq gəzən sözləri ilə Sokrat nəzərdə tutulur.

¹¹⁷ *Getməmək üçün də vardır çox dəlil, Hara oynamağa gedib Cəbrail?*

Sokrat özünü Cəbrail ilə müqayisə edib. Cəbrail kimi hər kiçik iş üçün yerindən tərpənməməyi, ağır oturub-durmağı özünə layiq bilir.

¹¹⁸ *Səhnənin gümbəzi düz olsa əgər,
Köklənmiş tel də gözəl səslənər.*

Evin sahibi (İskəndərə işarədir) düz adam olsa, evindən çıxan söhbət də xoş olar.

¹¹⁹ *O, dürr süfrəsindən örtüyü açdı,
Şahın ələyinə dürr-gövhər saçdı.*

Xidmətçi Sokratın dəyərli, hakimənə sözlərini açıb İskəndərə söylədi.

¹²⁰ *Ancaq bu süfrədən doymayıf gözün.*

Süfrə sözü burada dünyanın mal-dövləti mənasında işlənmişdir.

¹²¹ Sokrat verdi ona gümüşmək cavab,
Dedi ki: "Qulağa tökülməz simab!"

Simab - cıvə. Yəni Sokrat ona gümüş kimi parlaq və təmiz cavab verərək dedi ki, qəflət cıvəsini üz qulağından çıxart, bu haqq sözü eşit.

¹²² Dəmiri aynatək parlardan insan
Pası silməlidir öz vicdanından.

Özgülərə təbiiyə verən özü məncən təmiz, yüksək olmalıdır.

¹²³ Olmaz hər zəncidən bir Xacə Müqbil.

Xacə Müqbil - Hüseyin Cavid "Xəyyam" pyesində buna Xacə Nizam deyir. Məşhur "Siyasətnamə" kitabının müəllifi Nizamülmülkdür. Bu bir çox dillərə, o cümlədən Azərbaycan dilinə Rəhim Sultanov tərəfindən tərcümə edilmişdir. Solcuq padşahlarından Alp Arslanla oğlu Məlikşahın baş vəziri olmuşdur.

¹²⁴ Qara olsan əgər, söyüd kimi yan,
Zəncinin dişini odur ağardan.

Zəncilər dişlərini söyüd kömürü ilə yuyarlarmış.

¹²⁵ Dirilik suyunu Zülmatda sanan
Alimlər o hökmü çıxarıb burdan.

Əsəirə görə, dirilik suyu Zülmatda, yəni qaranlıq dünyadadır. Nizami demək istəyir ki, qara zəncidə işıqlı, fərqli rah olduğunu görənlər alimlər dirilik suyunun qaranlıqda, Zülmatda olduğunu düşünmüşlər.

Bundan o zamankı fəlsəfi əqidəyə görə, "haqiqət qaranlıqdadır" nəticəsini də çıxarmaq olar.

¹²⁶ Bir idrak nurani olarsa əgər,
Bu tutqun günbəzə qalxıb yüksələr.

İdrak işıqlı, güclü olarsa, əlçatmaz göyləri də dərək edə bilər.

¹²⁷ Günəşin nuruna yedəkçi ol sən,
Səni tərək etsə də düşmə ümiddən.
Günəşin nuru - haqiqət, doğruluq.

Yəni sən homişə haqiqətdən, doğruluqdan yapış. O səni bir müddət tərək etsə də, ümitsiz olma. Burada Nizami haqiqət və mərifət günəşini kəcavədə gedən bir gözələ bənzədir.

¹²⁸ İndi sən bir düşün, nə dərgahdasan,
Gör necə, hansı bir seyrəngahdasan?

Nizami Sokratın dili ilə padşahın sarayını elm və mərifət rütbəsi ilə müqayisə edir və elmi, mərifəti daha yüksək tutur.

¹²⁹ Bilik ayinilə İskəndər yenə
Çıxdı öz möhtəşəm şahlıq təxtinə.

Bilik ayini ifadəsində İskəndərin təşkil etdiyi elmi məclislər nəzərdə tutulur.

¹³⁰ Eşitmək buyurdu ona İskəndər

Ki, muğı Günəşə tez yetirsinlər.

Muğ - atəşpərəstə, Günəş - şahı işarədir.

¹³¹ Ədəblə, ərkantla o muğ eyildi,
Atəşin önünə təzimlə gəldi.

Atəş sözündə İskəndər nəzərdə tutulur. Məlumdur ki, atəşpərəstlər - muğlar oda sitayiş edirlər.

¹³² Növbə o hindliyə yetişən vaxtda
Təzə gül açıldı köhnə budaqda.

Təzə gül - eşidilməmiş dəyərli sözlər deməkdir, köhnə budaq - qoca hindli alimidir.

¹³³ Nurdan bəzək vurdu fələk bağına,
Dürdən sırğa asdı yer qulağına.

Onun söylədiyi sözlər kainatın sirlərini işıqlandıran, izah edən və dünyanın, insanların qulağına sırğa olacaq qədər dəyərli, mənalı sözlər idi.

¹³⁴ Pərvanə zülmətdə yanan çırağa
Uçantək gəlmişəm mən də bu bağa.

Yanan çırağ - İskəndər, bu bağ - İskəndərin sarayı mənasında işlənmişdir. Yəni mən İskəndərin yanına və onun sarayına böyük məhəbbətlə gəlmişəm.

¹³⁵ Özü gizləndir, nişanı aşkar?

Nişan - dünya, ələm deməkdir. Yəni Yaradan özü görünür, lakin yaratdığı ələm göz qabağındadır.

¹³⁶ Allahı xəyalda olmaz axtarmaq,
Xəyaldan doğan şey divlərdir ancaq.

Xəyal yalnız yaradılmış şeyləri təsəvvür edə bilər, Yaradanı təsəvvür edə bilməz.

¹³⁷ Haqqı tanımaqçın bəsdir bir nişanı,
Bura yetişdinmi, daha dur, dayan!

Haqqın varlığına dəlil olan bir nişandan - bu gördüyümüz ələmdən o yana getməyə, bu maddi ələmdən başqa şey axtarmayaq.

¹³⁸ Bu yerdən, bu göydən kənar çıxma sən,
Yoxsa səriştəni lap itirərsən.

Bu gördüyümüz kainatdan başqa bir ələm axtarmaq fikrinə düşsək, doğru yoldan çıxarıq, səhv edərək.

¹³⁹ Bizə yeddi hüdüdü çəkmişdir fələk,
Onlardan kənar çıxmayaq gərək.

Yeddi hüdüdü sözündə schirbazların dövrələrinə çəkdiqləri tilsimli xətlər nəzərdə tutulur.

Beytin mənası: insan bu dünyada yeddi tilsim içində yaşayan kimidir, bu aləmdən kənara çıxmağa, bu aləmdən başqa bir aləm axtarmağa çalışmamalıdır.

¹⁴⁰ Qılınc, teşt gözləyir kənar çıxanı.

Kim bu aləmdən kənara çıxmaq istəsə (Allahı axtarmaq fikrinə düşsə) onu ölüm gözləyir.

¹⁴¹ *Bu uca barigah - uca bir hasar,
İçində əsirdir bütün xəyallar.*

Uca barigah və uca hasar - maddi aləm, kainat deməkdir. Yəni bütün bizim fikirlərimiz, xəyallarımız içində yaşadığımızız bu varlıqla hüdudlanmışdır.

¹⁴² *Yuxuda gördüyün canlı, ya cansız
Sənin öz şamının odudur yalnız.*

Yuxuda gördüklərin fəvqəladə bir şey deyil, onlar sənin öz fikir-xəyalının məhsuludur.

¹⁴³ Gövhəri almazla dəşərək dedi...

Yəni sözlərini almaz kimi kəskin və parlaq mənalarla birləşdirib danışmağa başladı.

¹⁴⁴ *Rumipərəst hindli doymaq bilmədi,
Öz hind qılıncını çəkərək dedi.*

Rumipərəst - yəni Yunandan, Rumdan (burada isə rumlu İskəndərdən) xoşu gələn deməkdir. Hind qılıncını çəkərək - yəni qılınc kimi kəskin dili ilə danışmağa başlayaraq...

¹⁴⁵ Hindli bu şərəbdən məst olub qaldı...

Burada şərəb İskəndərin sözləri deməkdir. Yəni: İskəndərin dedikləri hindlini heyran etdi.

¹⁴⁶ Bu küpdə olan rəng yalnız bircədir.

Bu küpdə - bu dünyada deməkdir. Misranın mənası: bu dünya üçün bütün insanlar bərabərdir.

¹⁴⁷ *Valislə Əflatun, bir də Fərfuryus -
Heyrandı bunlara o rühulqüdüs.*

Rühulqüdüs - İskəndər nəzərdə tutulur.

¹⁴⁸ *Qoy açsın bu sirri aqlın açarı:
Necə çiçək açmış yerin baharı?*

İnsan öyrənməli, bilməlidir ki, bu dünya necə yaranmışdır.

¹⁴⁹ *Padişah beləcə dürlər saçdı,
Bağlı xəzinənin ağzını açdı.*

İskəndər öz mənalı sözləri ilə mübahisə açdı və filosoflar söhbətə başladılar.

¹⁵⁰ *Bunlar andırırdı müşkü, kafuru,
Yarısı mayedi, yarısı quru.*

Kafurun təbiətindəki nəmlik və müşkün təbiətindəki quruluq, cəmi zamanda, kafurun ağılığı ilə - yer, torpaq nəzərdə tutulur.

¹⁵¹ *Hürmüz də əl atdı qfıla san,
Zənciri çeynədi əqlin açarı.*

Bəhs olunan mövzu barədə fikir demək növbəsi Hürmüz çatanda o da məsələni öz anladığı kimi dərinləndirib izah etməyə başladı.

¹⁵² *Mayedən doğurmaq - yaratmaq deyil,
Kəndxuda başqadır, xuda başqa, bil!
Bir kəs ki, əql ona ad verib: Qadir,
Özü bildiyini özü xəlq edir.*

Hazır bir maddədən - mayedən bir şey yaratmaq qüdrət, allahlıq deyildir. Şərt odur ki, yoxdan, heç nədən bir şey yaradasan; allahlıq budur. Bu qüdrətə ancaq Allah malikdir.

¹⁵³ *Bu zidd qüvvələri bir yerə qatdı,
Ağıllı, hünərli insan yaratdı.*

Zidd qüvvələr - bir-birinə zidd keyfiyyətlərə malik olan dörd ünsür (su, od, torpaq, hava) deməkdir.

Yəni Allah insanı bu dörd ziddiyyətli maddədən yaratdı.

¹⁵⁴ Hər camı ayrıca alıb nuş etdi.

İskəndər bəhisdə iştirak edən hər filosofun sözlərinə ayrı-ayrı, diqqətlə qulaq asdı.

¹⁵⁵ *Nizami, bu qapı açar götürməz,
İlk nəqş bağlananda görməyib heç kəs.*

Nizami, kainatın - varlığın bu əsrarına ağıl çatmaz, yaradılışın başlanğıcını heç kəs görməmişdir, əzəl nəqşini oxumaq mümkün deyil.

¹⁵⁶ *Bu gizli sözləri, fikirləri sən
Nəçin lal dillərə isnad edirsən?*

Lal dillər - özü ölüb getmiş filosoflara işarədir.

¹⁵⁷ *Yemə çörəyini yad süfrələrdə,
Öz süfrən üstünə gəl çəkmə pərdə.*

Lal dillər ifadəsində olduğu kimi burada da guya Xızır Nizamiyə öz sözlərini ölüb getmiş filosoflara isnad etməməyi söyləyir.

¹⁵⁸ *Mərhamət umarlar qara torpaqdan,
Torpaqdan yaxşıdır ancaq sağ insan.*

Nizami öz dövründəki hakimlərin əsil elmə qiymət vermədiklərindən və ölümləri dirilərdən üstün tutduqlarından şikayətlənir, diriləri daha çox sevmək lazım gəldiyini söyləyir.

¹⁵⁹ *Hoqqabaz torpaqda sehribazlıq var,
Həm möhrə oğurlar, həm də oynadar.*

Burada və bundan aşağıdakı misralarda Nizami torpağın sehribazlığını, yəni onun ölü bədonləri quru xəzəlləri udub, təkrar canlı heyvanlar, yaşıl otlar, nəbatət şəklində meydana çıxartdığını söyləyir.

¹⁶⁰ *İstədi çalıxıb sirləri örtən
Yeddi qat sürməni silsin tamamən.*

İskəndər kainatın sirlərini kəşf etməyə çalışdı, həqiqəti örtən yeddi qat sürmə rəngli, dumanlı göy pərdələrini açıb axtardığını tapmaq istədi.

¹⁶¹ *Qərbdə bir tayfa var, özü köçəri,
Nasikdir adları, yoxdur dinləri.
Şərqdə bir tayfa var, xislətdə məlak,
Onlara layiqdir Mənsək ad vermək.*

Nasik - ümumi mənasında abid, zahid, Allahı ibadət edən, xüsusi mənada isə miflik bir tayfadır ki, güya Qərbdə heç bir dinə bağlanmayaraq və heç bir ibadətəgaha malik olmayaraq çöllərdə yaşamışdır.

Mənsək - ibadət yeri, dini ayinlərin icra olunduğu yer. Burada isə ibadət və pərəstiş olunmağa layiq, mələk xislətli tayfa mənasında işlənmişdir.

¹⁶² *Nasikdən Mənsəkə çək qoşunları,
Keç sonra Həbildən Qabilə san.*

Ordunu qərbdən şərqə çək, sonra da cənubdan şimala tərəf apar.

Qabil və Həbil - dini əfsanələrə görə Adəmin oğlanlarıdır. Guya qısqançlıq və paxıllıq nəticəsində Qabil Həbili öldürmüş, sonra peşman olmuşdur. Bu dünyada insanın ilk cinayəti hesab edilir.

Şərq əsətirində guya Həbilin nəslı cənubda, Qabilin nəslı isə şimalda imiş.

¹⁶³ *İşıq bəxş edərsən sən də o şəxsə.*

Sən də o adama ədalət göstərib yaxşılıq edərsən.

¹⁶⁴ *Sən də qaranlıqdan bir pay ver ona.*

Sən də o adama zülm elə, cəza ver, yamanlıq et.

¹⁶⁵ *Allah tərəfindən gəlmiş mükəmməl
O "Sifri-əzəm"dən başqa üç gözəl
Nəsihətnamə də keçirdi ələ...*

Sifr - kitab; "Sifri-əzəm" - Tövrətin beş cildindən böyüyü. Üç nəsihətnamə Ərəstunun, Əflatunun və Sokratın "Nəsihətnamə"ləri. İskəndər "Sifri-əzəm"dən və bu nəsihətnamələrdən öz işlərində rəhbərlik göstərən əsərlər kimi istifadə edərmiş.

¹⁶⁶ *O, bir gün çıxaraq öz ac taxtına...*

Ac taxtına - fil sümüyündən qayrılmış taxta.

¹⁶⁷ *Mədəndən gövhərlər çıxarmaq üçünlə...
Ağıllı fikirlər, gözəl tədbirlər söyləmək üçün.*

¹⁶⁸ *Diltək ütləyib qələmi, yəna
Qamışdan qənd səpdi kağız üstünə.*

Qamışdan qənd səpdi - yəni qamış qələmlə qiymətli, şirin sözlər yazdı. Burada cyni zamanda şəkər qamışına işarə edilir.

¹⁶⁹ *Naqqaya qonşudur sədəf dəryada,
Qılinc yox, dürr verir şaha dünyada.*

Sədəf dənizdə nəhənglə bir yerdə olur. Lakin o, taqları bəzəyən incilər verdiyi halda, nəhəngin belində qılınca bənzər tikanlar olur.

¹⁷⁰ *Qardaşın qanını alma qardaşdan,
Tamam ayrı şeydir çünki südlə qan.*

Qardaş qardaşla ana südüncə şerik olurlar; amma qan - cinayət işlərində onlar şerik deyillər. Birisi bir günaha batıbsa, onun cəzasını o birinə vermək olmaz.

¹⁷¹ *Paslanıb kəsməsə qılincin əgər,
Qızıl ver, daşları dəmirə döndər.*

Qılincin pas tutsa, onunla bir iş görə bilməsən, qızıl ver ki, daş kimi bərk olan düşməni dəmir kimi əridib yumşaldasan.

¹⁷² *Xalqın məclisində mütrübtək şad ol,
Sərvəsən, kibrdən, çalış, azad ol.*

Öz şəxsi mənfəətini güdmə, xalq ilə birgə şad ol. Belə olmasın ki, xalq şad olanda sən kədərlə batasan; lovğalıqdan, dikbaşlıqdan uzaqlaş.

¹⁷³ *Bəzəmə üzünü sən reyhansayaq,
Özgənin əlində ol nurlu çıraq.*

Gül-çiçək kimi üzünü bəzəmə, çıraq kimi ol ki, yanaraq başqasına fayda verərsən.

¹⁷⁴ *Qızıl ya sahibi xoşdur? - Sorma sən.
Düyün bənddən pisdir, bənd də düyündən.*

Qızıl sahibi qızıl kisəsinə vurulmuş bir düyün kimi, qızıl isə sahibinin ayaqlarına vurulmuş bənd kimidir. Hər ikisi pisdir.

¹⁷⁵ *Geniş ətkli ol, çünki meyvələr
Geniş ətklərə daha çox düşür.*

Səxavətli, əliaçıq ol ki, özün də səxavət və əliaçıqlıq görərsən, ruhun bol olsun.

¹⁷⁶ *Həmişə düz gedən piyada əsgər
Vəzir olan kimi ayrı yol gedir.*

Bəzi adamların yüksək vəzifə və rütbəyə çatdıqları zaman lovğalanıb

yollarından azmalarını Nizami şahmat fiqurlarının hərəkətləri ilə müqayisə edir. Məlum olduğu kimi, şahmatda əsgər (piyada) yalnız düz istiqamətdə hərəkət edə bilər. Lakin o, taxtanın son xanasına çatdıqda vəzir olur və bu zaman yana da (əyri yola da) hərəkət edə bilər.

¹⁷⁷ Bəd gündə ulduzdan olma bədgüman.

Yaman vəziyyətə düşəndə bədbin olma, ümitsizliyə qapılıb taleyin uğursuzluğundan şikayətlənmə.

¹⁷⁸ Göyə atılan daş yerə tez düşər;

Bu qısa müddətdə işlər dəyişər.

Pis vəziyyət çox tez - bir daşın göyə atılıb yerə düşməsi müddətində dəyişib yaxşılaşa bilər.

¹⁷⁹ Çaltı ki, kirpiyin olsun almaztək,

Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək.

¹⁸⁰ Oyanıb qalxanda Günəş yuxudan,

Müşkə kafur səpdi sanki asıman.

Müşk - qara, kafur-ağ, yəni səhər Günəş doğanda müşkə kafür səpilən kimi oldu hava işıqlandı.

¹⁸¹ Əsildir, yüksəkdir o da gövhərtək,

Özünü həmişə qorusun gərək.

Şah nəcabət əhlidir, onun vücudu gövhər kimi qiymətlidir, buna görə də xətlərə düşə bilər. Deməli, o özünü, əsil-nəsəbini həmişə mühafizə etməlidir.

¹⁸² Dünya tikanlıdır, kirpiyik biz də,

İynə var, tikan var xislətimizdə.

Dünyanı nahaq yerə pisləməliyik, çünki əgər dünyanın üstü zülm tikanları ilə doludursa, bizim də təbiətimiz kirpi kimi tikanlıdır, demək, ikimiz də - dünya da, biz də bir-birimizə bənzəyirik.

¹⁸³ İki qarı qızın başladı bəhsi,

Dünyanı götürdü onların səsi.

Bizim dünyanı pisləməyimiz iki bədxasiyyət, qarımış qızın bir-birini pisləməyinə bənzər.

¹⁸⁴ Yeddi qat yanar od içrə, nəhayət,

Kəabliqət üçün nədir bu zəhmat?

Yeddi qat yanar od - dünya deməkdir. Yəni bu kəşməkeşli, mərəkəli dünyada bu qədər arzu və cəhəngəslilik olmaq nə üçündür?

¹⁸⁵ Üç gün ötüb keçdi, yenə asıman,

Rum-zənci oyunu oynayan zaman.

İskəndər buyurdu qoca Sokrata

Vursun üzüyündən muma möhr o da.

Rum-zənci oyunu - burada rum (rumlu) - ağ, zənci isə - qara mənasında işlənməmişdir. Asımanın rum-zənci oyunu oynaması - səhərlə axşamın, gündüzlə gecənin bir-birini izləməsini bildirir.

Mənası: üçüncü gün səhər olanda İskəndər əmr etdi ki, Sokrat öz bilik üzüyünün möhrünü onun mum kimi hər naxışı qəbul edən istedadlı ağılına vursun, onun üçün nəsihətnamə düzəltsin.

¹⁸⁶ Dürlər çıxarmaqçün daldı ümməna.

Sokrat İskəndərə gözəl, mənalı nəsihətlər vermək üçün fikrə getdi.

¹⁸⁷ Yeməyi heç yemə deniz kimi tək,

Yediğin olmasın acı, dəniztək.

Dəniz suyu acı olur. Güya acılıq ona görədir ki, dəniz hər şeyi özbaşına təklidə udur.

Beytin mənası: xudbin və xəsis olma, yeməyi tək yemə. Belə etsən, yediğin nuş olmaz, ağzın daha gəlməz.

¹⁸⁸ Vaxtında evindən çıxarsan əgər,

Qapına müşktək atir səpilər.

Bundan əvvəlki beytdən də aydın olur ki, xəsislik edib yeməyi evində saxlasan, onun üfunəti çox evlərə yayılacaq. Əliaçıq olub onu qonşulara versən, onların məhəbbətini qazanarsan, haqqında yaxşı sözlər yayılar.

¹⁸⁹ Tək birçə fətirə, gəl, qanə ol sən,

Düşün, Günəşdən ki, artıq deyilsən.

Burada fətirə yuvarlaq Günəş qürsü ilə müqayisə edilir. Yəni dünyada ağgöz olma, bir çörəklə kifayətlən, düşün ki, parlaq Günəş də bir qürs (dairə) ilə kifayətlənir.

¹⁹⁰ Quraqlıq olanda, bilmirsən bunu,

Zirəyə verərlər zirə suyunu?

Rəvayətə görə, guya zirə bitkisinə su verilmir. Quraqlıq vaxtı: zirə - sənə su verəcəyəm, - deyən sahibinin vədilo, ümidlə yaşayır. Buna görə də zirə suyu ifadəsi aldadıcı, yalançı vəd və ümid mənasını daşıyır.

¹⁹¹ Elə sür kəcavə çəkən dəvəni,

Filin ayağına salmasın səni.

Az qan tök, az zülm elə, işini elə cəhəngəslilik apar ki, şahlığın bərhad olmasın; dəvə (cəlalət, qanun) səni filin (xalqın, rəiyyətin) ayağı altına salıb pay-mal etməsin.

¹⁹² Bu harın göy atdan daim et həzər,

O bir əjdahadır, gəlinə bənzər.

Burada harın göy at - fələk, asıman mənasındadır. Yəni bu dünyanın gərdişi aldadıcıdır, əslində o, kinli bir əjdahadır, lakin zahirdən gözəl bir gəlinə bənzər.

¹⁹³ Bağla torpaq kimi dinclik kəməri.

Sokratın dilindən deyilən bu sözlər yerin sabit, hərəkətsiz olması barədə idealist fəlsəfi nəzəriyyəyə işarədir.

¹⁹⁴ Mən "Xosrovnaməni" yazmaqçün rəvan...

"Xosrovnamə" - "İqbalnamə" (yaxud "Xirədnamə") deməkdir. Xosrov - böyük Şah. Əsər İskəndərə həsr edildiyi üçün onu "Xosrovnamə" də adlandırmaq olar.

¹⁹⁵ *Yuxudan məhrumdu o nərgiz gözlər;
Sərvimdə görmədim gənclikdən əsər.
Bənövşə üstünü basmış yasəmən,
Öz qızılgülümü solğun gördüm mən.*

Şair öz bədəninin üzvlərini müxtəlif bitkilərə bənzədir: nərgiz - gözəl, sərv boy, qamət; bənövşə üstünü basmış yasəmən - yəni saçlar ağarmışdır.

Qızılgülün solğun gördüm - al yanaqlarımı, üzümü solub-saralmış gördüm. Demək, daha qocalmışam.

¹⁹⁶ Sikkəni bu qədər sürtülmüş görəcəm...

Sifətimi rəvnəqdən düşmüş görəndə...

¹⁹⁷ *Dövlət divanından pozdu adım,
Zəhmət divanına yazdı adım.*

Dövlət divanı - hakimiyyət mövqeyi, şahlıq; zəhmət divanı - peyğəmbərlik.

¹⁹⁸ Birsək - güclü dəvə, qıvraq və tez yeriyən olur.

¹⁹⁹ Büxti - Xorasan dəvəsi.

²⁰⁰ Naqə - dişi dəvə.

²⁰¹ Qaldırdı balıqdan Aya bayrağı.

İskəndər bayrağını qaldıraraq yola düşdü.

²⁰² Yunanlar Okyanos deyirdi ona.

Nizami Okyanos sözünü bilavasitə yunancadan götürmüşdür.

²⁰³ Müəyyəb - eybəcər. Müəlləq - asılı, asılmış.

²⁰⁴ *Örtüyə bürünər bir az gedərək,
Çunki yer altından keçsin o gərək.*

Guya Günəş əvvəl dənizdən keçdiyi üçün onun ipək sularına bürünər, sonra da yerin altından keçdiyi üçün yerin örtüyünü örtər.

²⁰⁵ *Alim cavab verdi: "Həmin İsti su
Çoxunun abırını tökmüş, doğrusu".*

Bu sirri çox adamlar gəzib axtarmış, tapa bilmədikləri üçün biabır olmuşlar.

²⁰⁶ *Vardır civə rəngli bu qorxunc suda
Qəssasə deyilən bir əjdaha da*

Qəssasə - bir cins mifik, dəhşətli dəniz nəhəngi.

²⁰⁷ *O çıxсын, ələkdə qoysun oğlanı,
Balası zəncirək saxlar aslanı.*

Aslan üçün balası zəncir kimidir: balası harada olsa, özü də orada olmalıdır. Burada atanın öz övladına məhəbbətinin qüdrətindən söhbət gedir.

²⁰⁸ Ziyəhat - diri, yaşayan.

²⁰⁹ *Ulduzlu gecənin od tutub canı,
Sanki əqrəb çalıb xallı ilanı*

Nizami yay gecəsindəki səmanı xallı ilana, ulduzların sayrışmasını isə əqrəb vurmuş ilanın hərəkətdən çırpınmasına oxşadır.

²¹⁰ *Gecənin camına gün axıb doldu
Gün batıb axşam oldu.*

²¹¹ *Bu yeddi xalvarlıq təbli çaldıran
Xoruzə əmr edib verdirəndə han...*

Yeddi xalvarlıq təbli çaldıran - yeddi təbəqəli göyləri işıqlandıran günəş deməkdir.

Beytin mənası: səhər olub Günəş doğanda, xoruzlar banlayanda...

²¹² *Tutiyə dönübsən, ey şad könül, sən,
Yadına Hindistan düşüb deyəsən...*

Tutuquşu əsasən isti ölkələrdə, xüsusən, Hindistanda yaşayır. Oradan başqa ölkələrə aparılan tutuquşu daima öz vətəninə arzulamış. Bu beytdə şair öz qəlbini tutuquşuna, eşq və gənclik dövrünü Hindistana bənzədir.

Beytin mənası: tutuquşu Hindistana uçmaq istədiyi kimi, könlüm də gəncləşmək, sevinmək istəyir.

²¹³ *Yolları cəhənnəm istisi sardı,
Gündən balığın da beli qızardı.*

Hava Günəşdən o qədər qızmışdı ki, istilikdən (məlum əfsanəyə görə) yerin altında olan balıq da qızardı.

²¹⁴ *Padişah buyurdu: o gözəl dilbər
Yaquət sandığından saçsın saf gövhər.*

İskəndər əmr etdi ki, o gözəl qız yaquət kimi qırmızı dodaqlarını (ağzını) açıb gövhər kimi sözlər söyləsin.

²¹⁵ *Nur alır gözümüz gündən, gündüzdən,
Rəvamı gözləri gün ala bizdən?*

Bütün gözlər Günəşdən nur aldığı halda Günəş (yəni İskəndər) necə bizim gözümüzü bizdən uzaqlaşdırar? Burada gözümüzü sözü, haqqında söhbət gedən bütün, heykəlin üzündəki iki parlaq gövhəri bildirir.

²¹⁶ *Sabah öz möhrünü göstərən zaman
Atəşpərəst oldu hindli Qaraxan.*

İkinci gün günəş çıxanda hindli Qaraxan atəşpərəst oldu - gecənin gündüzlə əvəz olunmasına işarədir.

²¹⁷ *Beytlər yayılır bəhrdən çölə,
Heç kəs bu bəhrdə yazmayıb hələ.*

Burada birinci misrada bəhr sözü dənizi, ikinci misrada ərüz vəzninin bəhrini bildirir.

Yəni bu dənizdən sahilə ilə xoş nəğmələr yayılır ki, bunlan heç bir şair heç bir bəhrdə (vəzndə) deməmişdir.

²¹⁸ *Bəzədi göyləri ağ Çin ipəyi,
Yer açdı üzündən qara örpəyi.*

Ağ Çin ipəyi - burada Günəşin işığı, qara örpək - gecənin zülməti mənasında işlənmişdir.

Beytin mənası: Günəş çıxdı, yerin üstündən qaranlıq çəkildi.

²¹⁹ *Kim görüb ki, dəniz gəmiyə minə!*

Burada dəniz (dərya) sözü gəmiyə minib gedən İskəndərə işarədir.

²²⁰ *Dəniz dünyasında bir dünya getdi.*

Bu misrada ikinci dünya sözü İskəndəri bildirir.

²²¹ *Gecənin hindusu bu göy çadırdan
Yeddi rud boyunca ip çəkən zaman...*

Rud - nəhr, böyük çay; yeddi rud - yeddi iqlim-dünya, aləm... Hindu qaranlıq; çadır - səma. Burada çay dünya çadırının ipinə bənzədilir.

²²² *İp üstə oynadı şah bir hindlitək...*

Şah ip kimi incə və təhlükəli bir yol ilə getdi.

²²³ *Qılavuz - yol göstərən, bələdçi.*

²²⁴ *Qırmızı pərdəni göy yığan zaman
Düşdü qızıl testi uca damundan.*

Günəş özü testə, işığı isə qırmızı pərdəyə oxşadıdır. Beytin mənası: axşam olanda Günəş qızıl test kimi göydən enir.

²²⁵ *Onların səsləri dəhşətlər saçdı,
Xoruzun boynundan zəngləri açdı.*

Xoruzun boynundan zəngləri açdı - xoruzun banlamasına son verdi. Səhər açılarkən təbil səsləri xoruzların səsinə batırdı.

²²⁶ *Dəccal*

Dəccahın təbliydi sanki çalman. Xristianlarda İsanın düşməni, müsəlmanlarda Məhəmmədin düşməni; yalançı Mehdi; guya qiyamətdə təbilini çalıb zühur edəcək.

²²⁷ *Günəş öz evinə edəndə şitab
İstidən aslanlar oldular kabab.*

Günəşin evi - astronomiyada Aslan bürcü (Əsəd bürcü) deməkdir. Beytin mənası: Günəş Aslan bürcünə girəndə - yayın ən isti vaxtı gələndə meşədəki aslanlar da istidən bişdilər.

²²⁸ *Günəşi göylərdə dolanan zaman
Sancıb saraltmadı əqrəbtək xəzan.
Tüstülənən bir test vardı əlində,
Gəzib od saçdırdı o, Zəngdə, Çində.
Yırtırdı aslantək iti çaynağı
Gah Öküç sağrısı, gah gur dırnağı.*

Əqrəb sözü burada Əqrəb bürcü mənasındadır. Astronomiyaya görə, Günəş Əqrəb bürcünə girəndə havalar soyumağa, qış yaxınlaşmağa başlayır. Aslan sözü də Aslan bürcünü bildirir. Günəş bu bürcə girəndə havalar çox isti olur. Zəng və Çin sözləri burada ekvatora yaxın isti ölkələri bildirir. Sancıb saraltmadı əqrəbtək xəzan - yəni hələ payız girməmişdi.

Böytlərin mənası: yay fəslə idi, günəş çox yandırıcı idi, hər çıxanda yerə od saçdırdı, hərəti ilə öküzlərin sağrısını və dağ eşşəyinin (gurun) dırnaqlarını yandırdı.

²²⁹ *Bu yeddi budaqlı, altı cəhətli,
Dövrəsi, meydanı, yeri vüsətli
Sərvədən ucaldı qaihanə səs:
"Daha fətehləkdən əl çək, həsdir, həs!"*

Burada sorv - dünya, maddi aləm deməkdir; altı cəhət - sağ, sol, ön, arxa, üst, alt - aləmin altı cəhəti; yeddi budaq isə - yeddi fələk, yeddi qat asiman deməkdir.

²³⁰ *İskəndər sözünü yazanda katib
Yalnız beşcə hərflə ifadə edib
Beş hərflə müvafiq etdin beş səfər...*

İskəndər sözü ərəb əlifbası beş hərflə yazılır. Beş səfər dedikdə, Nizami İskəndərin Misir, İran, Hindistan, Rus və Çin səfərlərinə işarə edir.

²³¹ *Əmanət aldığı mayəni yenə
Gərək qaytaraydı tələb edənə.*

Maye burada dörd ünsür mənasındadır. Yəni vücudunu müvəqqəti təşkil edən ünsürləri geri qaytarmısan - torpağı torpağa, odu oda suyu suya, havanı havaya tapşırımsan.

²³² *Ayı yəhərləyən həmin İskəndər
Ölüm yatağına baş əyib inlər.*

Ayı yəhərləyən - şöhrəti göylərdə gəzən. Yəni: şan-şövkəti bütün dünyaya yayılmış İskəndər başını yerə qoyub ölüm yatağında can verir.

²³³ *Nadənsə gecikib quşların səsi,
Çal, suğdi quşunun gəlsin naləsi.*

Suğd - qədimdə Səmərqəndin yaxınlığında bir şəhər olmuş ki, orada yaxşı musiqi aləti qayırlarmış. Suğdi quşu - məcazi mənada simli musiqi alətini rübəbi bildirir.

Beytin mənası: şəhər quşunun, xoruzun səsi gəlmiş. Müğənni, sən suğdi quşunu - rübəbi çal, kədərli nəغمə yayılsın.

²³⁴ *Nəbz, qarurəsi olundu təhlil.*

Qarurə - sidii təhlil etmək üçün işlənen qab, cihaz. Yəni xəstəliyinin səbəbi axtarıldı, öyrənilədi.

²³⁵ *Bəhri-Qülzüm - Qırmızı dəniz.*

²³⁶ *Qünnücdən Qülzümə oldum hökmüran,
Şimşək qılıncımı gördü Qiyrəvan.*

Qünnüç - Hindistanda ən qədim şəhərlərdən biridir ki, vaxtilə bir hind dövlətinin mərkəzi olmuşdur. Qülzüm - Qırmızı dəniz sahilində Suveyş kanalının yaxınlığında şəhər. Qiyrəvan - Afrikada Tunis məmləkətində məşhur bir şəhər olmuşdur.

Beytin mənası: Şərqdən qərbə qədər bütün ölkələri fəth etmişdim.

²³⁷ *Yudum məcusluğu dünya üzündən,
Rus dənizində də od qaladım mən.*

Məcusluq - atəşpərəstlik, zərdüştilik.

Tarixdən məlumdur ki, İskəndər zərdüştiliyə düşmən olmuş, atəşkəndləri yıxıb məhv etmişdir.

İkinci mürəddə Nizami İskəndərin ruslarla müharibələrini nəzərə alır ki, bu müharibələrə o, "Şərəfnamə"də təsvir etmişdir.

²³⁸ *Həttə Sərəndibə gedib çıxaraq
Adəmin izinə basdım mən ayaq.*

Sərəndib - Seylon adasının hindcədə adıdır.

Əfsanəyə görə, guya Adəm cənnətdən qovulduqda Sərəndib adasına atılmışdır.

²³⁹ *Ölüm girdabına düşməmiş, gərək
Suya qalxan tutam ləngiməyərək.*

Günəş batanda onun kürsü su üzərində qalxana bənzəyir, bətərkən bu qalxan suyun üstündə işıq kimi yayılır. İskəndər burada - girdaba düşməmişdən qabaq qalxan suyun üstünə tutmalıyam, yəni ölüm yaxınlaşanda təslim olub tərək-silah etməliyəm, - deyir.

²⁴⁰ *Nifrətə layiqdir bu qozbel dayo.*

Qozbel dayo - burada qoca dünya deməkdir.

²⁴¹ *Susuza eyləməz cəhənnəm əlac,
Sən o dörd çeşməli behiştədən söz aç.*

Dini etiqada görə, cənnətdə kövsər, səlsəbil, təhur və təslim adında dörd bulaq və ya arx var. Nizami onlara işarə edir.

²⁴² *Sanki ərimişdi şah səhərədək
İyirmi yeddinci gecəki aylək.*

Hicri tarixlə ayın iyirmi yeddində Ay qaralmağa və görünməməyə başlayır. Nizami burada İskəndərin ömrünün sonunu yavaş-yavaş incələyən və sənəcnə Ayla müqayisə edir.

²⁴³ *Vərəqə əbiri yaydıqca qəşəng,
Kağız dönüb oldu müşkin bir ipək.*

Əbir - ənbərin ikinci adıdır; balınaya bənzəyən və Hind okeanı sahillərinə yaxın yerlərdə olan bir balığın qanından çıxan cırıqlı maddədir; xoş qoxusu mühafizə olunsun deyən onu ipəyə büküb saxlırlar.

Burada İskəndərin anasına yazdığı sözlər ənbərə, o sözlərin yazıldığı kağız isə ipəyə bənzədilir.

²⁴⁴ *Məndən - İskəndərdən bu namə getsin,
Dörd yox, bircə olan anama yetsin.*

Burada dörd ana - dörd ünsür (su, od, torpaq, hava) deməkdir ki, qədim təsəvvürə görə insan vücudu da bunlardan ibarətdir.

Beytin mənası: məktubum təbiət hadisələrinə məruz qalmayıb öz doğma anama yetişsin.

²⁴⁵ *Şəbdizim sıçradı çaydan o taya,
Məndən salam olsun dosta, aşnaya.*

Yəni ömrüm bitdi, dostlara əlvida!

²⁴⁶ *Gecə öz təxtini yüklədi filə,
Yer saldı donunu göylərəklə nilə.*

Fil - zülmət mənasını verir.

Birinci misranın mənası: gecə tamamilə qaranlıqlaşdı. Nil - Hindistanda və Yəməndə bitən bir bitkidən əldə edilən tünd mavi boyadır. İkinci misranın mənası: dünya İskəndərin ölümü ilə matəmə batdı.

²⁴⁷ *Zənəbin ağzından alaraq zəhər,
Ayın boğazına onu tökdülər.*

Zənəb - quyruqlu ulduz.

Astrologiyaya görə, Ay Zənəb üqdəsində uğursuzluğa düşürdü. Buna görə Zənəb üqdəsi ayın boğazında zəhərdir.

Beytin mənası: ay Zənəb nöqtəsinə çatanda artıq gözə görünmür. batır.

²⁴⁸ Çatdı Gudi dağa səxa dalğası

Cudi - Mesopotamiyada yüksək bir dağın adıdır.

²⁴⁹ *İpək karxanası bil bu dünyanı,*

Bir yanı sudursa, oddur bir yanı.

İpək karxanasında barama qozasını ocaq üstündəki suda həll edib ipək qayırırlar. Mənası: dünya od ilə su arasındadır, ziddiyyətlərlə doludur. Örtüdü qara qanad Rumu sərəsər, Bürüdü ölkəni sanki zəncilər.

²⁵⁰ Bürüdü ölkəni sanki zəncilər.

Ədəbiyyatda məcazi mənada rum - ağ, zəng və zənci - qara deməkdir. Beytin mənası: İskəndərin ölümü münasibətilə bütün məmləkət yasa batdı. Sanki qara ağa hücum etdi, ağ adamlar qara geyindi.

²⁵¹ *Baxdıqca oğlunun bu məktubuna,*

Tumarətk qıvrılıb açıldı ana.

Tumar - qədim zamanlarda burulub bağlanan məktub və ümumiyyətlə, yazılı uzun kağızlardır.

Beytin mənası: İskəndərin anası oğlunun son məktubunu oxuyarkən iztirabdan tumar kimi açılıb büküldü.

²⁵² "Cahanmədxəl - Ərəstunun əsərinin adıdır.

²⁵³ *Xatirəm olmayın, - deyirəm ki, mən*

Qara zınqırovlu yeddi hindlidən.

Qədimdə şahlar hindlilərdən gecə damda zınqırovlu keşikçi qoyarlarmış.

Burada Nizami fələyin yeddi damında (göy təbəqələrində) Günəş sistemini təşkil edən yeddi ulduzu yeddi hindliyə bənzədir. Mənası: taleyin uğurlu olmasına bel bağlamayın.

²⁵⁴ *Pərgarı nəqşədən üzüldu bu dəm*

Onun da ömrünə çəkildi qələm.

Pərgar sözü burada dil, nəqşə - dildən çıxan sözlər mənasında işlənmişdir.

Beytin mənası: Fərfuriyus sözlərini deyib qurtaranda onun da ömrü tamam oldu.

²⁵⁵ "Ramişi-can" - İran klassik musiqi havalarından birisinin adı.

²⁵⁶ *Odur yeddi ulduz sirini açan,*

Odur səkkizinci qərana sultan.

Qəran - min il deməkdir. Səkkizinci qəran - səkkizinci minillik. Köhnə tarixçilər tarixi Adəmdən başlayırdılar. Nizaminin dövründə guya Adəmin cənnətdən yerə atılmasından səkkiz min il keçirmiş.

Nizami burada "İqbalnamə"ni ithaf etdiyi İzzəddin Məsudət tərif edib deyir ki, Günəş sisteminin yeddi ulduzunun sirrini bilən və səkkizinci minilliyin şahı olan odur.

²⁵⁷ Dəryamdan iki dürr olubdur ayan.

İki dürr sözləri ilə "İqbalnamə" poeması və Nizaminin oğlu Məhəmməd nəzərdə tutulur.

²⁵⁸ *Müqbil, İqbal adlı iki hindli qul*

Göndərdim hüzura, olaydı məqbul.

İqbal - "İqbalnamə" əsərinə, Müqbil - Nizaminin oğlu Məhəmmədə işarədir. Eyni zamanda iqbal - bəxt, müqbil - xoşbəxt deməkdir. Lakin müqbil sözü həm də qul mənasında işlənir. Beləliklə, burada "İqbalnamə"nin Məhəmməd vasitəsi ilə şaha göndərilməsi ifadə olunur.

²⁵⁹ *Qızını mehrlə köçürər ana,*

Qardaş duvaq salar onun başına.

Qız - "İqbalnamə"ni, qardaş isə - əsəri şaha aparən Məhəmmədi bildirir.

Yəni ana qızını təmiz, bakirə olaraq köçürür və belə qızın da duvağını özgələ yox, məhz qardaşı başına saldığı kimi, mən də əsərimi başqası ilə yox, öz oğlumla yollayıram.

²⁶⁰ *Hüzura göndərdim bu gəlini mən,*

Qardaşı tutmuşdur onun əlindən.

Bu beyt də əsərin Məhəmməd tərəfindən arxivatılıqla mühafizə edilib bakirə bir gəlin kimi sahibinə çatdırılmasını bildirir.

²⁶¹ *Canımı yollayıb bir peşkəş kimi.*

Qoşmuşam mən ona ciyərpərəmi.

Burada yenə canımı - "İqbalnamə"mi, ciyərpərəmi isə oğlum deməkdir.

²⁶² *Dedim: "Gövhər üçün edərlərmə cəng?"*

Nəğmə gözəl olar, olsa həmahəng".

Əsərimi tələb edənlərə dedim ki, dürr satıb almaq müharibə etmək deyil; burada zor işə keçməz. Nəğmə o zaman bəyənirlər ki, o, musiqi ilə həmahəng ola; belə qiymətli əsəri yalnız sənəti başa düşən şəxs qiymətləndirə bilər.

²⁶³ *Saz olsa qarğanın əgər hədəni,*

O, Bəsti ənciri bilər hər dəni.

Bəsti - Xorasan vilayətində bir şəhərdir ki, gözəl ənciri ilə məşhurdur, qarğa da çox əncir yeyən olur.

Beytin mənası: qarğanın canı sağlam olsa, hər əlinə düşən dən ona Bəsti ənciri kimi dadlı gələr. Səhhətən möhkəmliyi insanı bir çox qayğıdan azad edir.

²⁶⁴ *Şahın adı kimi o, Məsud olsun.*

Şah da bu dastanla qoy Mahmud olsun.

Burada Nizami "İqbalnamə"ni Firdovsinin "Şahnamə"si ilə, İzzəddin Məsudu da Sultan Mahmud Qəznəvi ilə müqayisə edir.

MÜNDƏRİCAT

QƏHRƏMANLIQ DASTANI	5
ŞƏRƏFNAMƏ	15
MİNACAT	22
SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ	24
PEYĞƏMBƏRİN MƏRACI	26
ŞƏRƏFNAMƏNİ YAZMAQ HAQQINDA	30
HEKAYƏT	32
ÖZ HALINA VƏ ZƏMANƏNİN GEDİŞİNƏ DAİR	33
ÖZ NƏFSİNƏ ÖYÜD VƏ NƏSİHƏT	37
XİZRİN NİZAMİYƏ TƏLİMİ	44
NÜSRƏTƏDDİN ƏBUBƏKR PADŞAHIN TƏRİFİ	48
PADŞAH XİTAB	52
DASTANIN XÜLASƏSİ VƏ İSKƏNDƏRİN CAHANGİRLİK TARİXİ	53
BU ƏSƏRİN YAZILMASININ SƏBƏBİ	58
DASTANIN BAŞLANGICI	61
İSKƏNDƏRİN TƏLİM ALMASI	64
İSKƏNDƏRİN TAXTA ÇIXMASI	68
ZƏNCİ QOŞUNUNUN GƏLMƏSİNDƏN İSKƏNDƏRİN XƏBƏRDAR OLMASI	71
İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINA XƏBƏR GÖNDƏRMƏSİ	75
İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINI MƏĞLUB ETMƏSİ	91
İSKƏNDƏRİN MİSİRDƏN RUMA QAYITMASI	95
İSKƏNDƏRİN OYDA XOŞ FAL VURMASI	100
DARA ELÇİSİNİN İSKƏNDƏRİN YANINA GƏLMƏSİ	108
DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏYƏ QOŞUN ÇIXARMASI	115
DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ İLƏ MƏSLƏHƏTİ	119
DARANIN İSKƏNDƏRƏ MƏKTUBU	128
DARANIN MƏKTUBUNA İSKƏNDƏRİN CAVABI	132
DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏSİ	137
DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLMƏSİ	143
İSKƏNDƏRİN İRAN BAŞCILARI İLƏ ƏHD-PEYMAN BAĞLAMASI	155
İSKƏNDƏRİN İRAN ATƏŞKƏDƏLƏRİNİ DAĞITMASI	166
İSKƏNDƏRİN İSFAHANDA DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ ALMASI	172
İSKƏNDƏRİN İSTƏXRİDƏ TAXTA OTURMASI	181
İSKƏNDƏRİN DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ RUMA GÖNDƏRMƏSİ	186
İSKƏNDƏRİN ƏRƏBİSTANA GƏTMƏSİ VƏ KƏBƏNİ ZİYARƏT ETMƏSİ	191
İSKƏNDƏRİN BƏRDƏYƏ GƏLMƏSİ VƏ NÜŞABƏ İLƏ GÖRÜŞMƏSİ	197
İSKƏNDƏRİN NÜŞABƏ İLƏ MƏCLİSDƏ OTURMASI	215

İSKƏNDƏRİN ƏLBÜRZ DAĞINA GƏTMƏSİ	220
İSKƏNDƏRİN DƏRBƏND QALASINI ALMASI	224
İSKƏNDƏRİN SƏRİR QALASINA GƏTMƏSİ VƏ KEYXOSROVUN QƏBRİNİ ZİYARƏT ETMƏSİ	233
İSKƏNDƏRİN KEYXOSROV MƏQBƏRƏSİNƏ GƏTMƏSİ	239
İSKƏNDƏRİN REY VƏ XORASANA GƏTMƏSİ	244
İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANA GƏTMƏSİ	251
İSKƏNDƏRİN HİNDLİ KEYDƏ MƏKTUBU	256
İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANDAN ÇİNƏ GƏTMƏSİ	261
İSKƏNDƏRİN XAQANA MƏKTUBU	268
XAQANIN İSKƏNDƏRƏ CAVABI	272
RUM VƏ ÇİN NƏQQAŞLARININ YARIŞI	288
XAQANIN İSKƏNDƏRİ QONAQ ETMƏSİ	292
İSKƏNDƏRİN RUS QOŞUNUNUN HÜCUMUNDAN XƏBƏR TUTMASI	301
İSKƏNDƏRİN QIPÇAQ ÇÖLÜNƏ ÇATMASI	305
İSKƏNDƏRİN RUS ÖLKƏSİNƏ ÇATMASI VƏ MÜHARİBƏSİ	309
İSKƏNDƏRİN RUSLARLA VURUŞMASI İSKƏNDƏRİN RUSLARI MƏĞLUB ETMƏSİ	345
NÜŞABƏNİN XİLAS EDİLMƏSİ	348
İSKƏNDƏRİN ÇİNLİ KƏNİZLƏ ŞƏNLİK ETMƏSİ	352
İSKƏNDƏRİN DİRİLİK SUYU AXTARMASI	361
İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTƏ GƏTMƏSİ	368
İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTDƏN ÇIXMASI	374
İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI	379
NÜSRƏTƏDDİN ATABƏYİN SİYAYİŞİNƏ DAİR	382
İZAHLAR	385
İQBALNAMƏ	419
KAMİLLİK ZİRVƏSİ	421
MİNACAT	432
SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ	434
KİTABIN YAZILMASININ SƏBƏBİ	435
SÖZÜN TƏRİFİ VƏ PADŞAHLARA NƏSİHƏT	443
PADŞAHIN TƏRİFİ	445
TƏZİM XİTABƏSİ	448
KİTABIN BAŞLANMASI	449
İSKƏNDƏRİN BAŞQIRXAN QUL İLƏ ƏHVƏLATI	454
İSKƏNDƏR İLƏ ÇOBAN DASTANI	458
ARŞİMİDES İLƏ ÇİNLİ KƏNİZİN HEKAYƏSİ	463
QİBTLİ MARIYƏNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN KİMYAGƏRLİYİ	467

FAĞIR ÇÖRƏKÇİNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN VARLANMASI	475
ALİMLƏRİN HÜRMÜZÜ İNKAR ETMƏLƏRİ VƏ HƏLAK OLMALARININ HEKAYƏTİ	482
ƏFLATUNUN ÇALĞI ALƏTİ QAYIRMASI	484
ƏFLATUNUN KEÇMİŞDƏN HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ	489
İSKƏNDƏRLƏ SOKRATIN ƏHVALATI	493
HİNDİ HƏKİMİN İSKƏNDƏRLƏ SƏHİBƏTİ	501
İSKƏNDƏRİN YEDDİ ALİM İLƏ XƏLVƏTƏ ÇƏKİLMƏSİ	509
ƏRƏSTUNUN DEDİKLƏRİ	511
VALİSİN DEDİKLƏRİ	512
BƏLİNASIN DEDİKLƏRİ	513
SOKRATIN DEDİKLƏRİ	514
FƏRFURİYUSUN DEDİKLƏRİ	514
HÜRMÜZÜN DEDİKLƏRİ	515
ƏFLATUNUN DEDİKLƏRİ	516
İSKƏNDƏRİN DEDİKLƏRİ	516
NİZAMİNİN DEDİKLƏRİ	517
İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİYƏ YETİŞMƏSİ	519
ƏRƏSTUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ	525
ƏFLATUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ	531
SOKRATIN NƏSİHƏTNAMƏSİ	536
İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİK SƏFƏRİNƏ ÇIXMASI	540
İSKƏNDƏRİN BAŞA SİTAYİŞ EDƏNLƏR KƏNDİNƏ YETİŞMƏSİ	558
İSKƏNDƏRİN QƏNDƏHAR BÜTXANƏSİNƏ YETİŞMƏSİ	566
İSKƏNDƏRİN ŞİMALA ÇATMASI VƏ YƏCUC SƏDDİNİ BAĞLAMASI	582
İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI	592
İSKƏNDƏRİN VƏSİYYƏTİ	595
İSKƏNDƏRİN ANASINA MƏKTUB YAZMASI	601
İSKƏNDƏRİN MƏKTUBUNUN ANASINA ÇATMASI	610
ATASININ VƏFATINDA İSKƏNDƏRUSUN NALƏ ETMƏSİ	612
ƏRƏSTUNUN RUZGARININ SONU	614
HÜRMÜZÜN RUZGARININ SONU	616
ƏFLATUNUN RUZGARININ SONU	616
VALİSİN RUZGARININ SONU	617
BƏLİNASIN RUZGARININ SONU	618
FƏRFURİYUSUN RUZGARININ SONU	619
SOKRATIN RUZGARININ SONU	620
NİZAMİNİN RUZGARININ SONU	621
MƏLİK İZZƏDDİNİN MƏDHI	621
KİTABIN SONU	624
İZAHLAR	628

NİZAMİ GƏNCƏVİ İSKƏNDƏRNAMƏ

Naşir: Hidayət ƏSGƏROV

Kompyuter yığıcıları : *Bəsti Cəfərova*
Aygün Məmmədova

Texniki redaktor: *Aynur ƏSGƏRLİ*

Kompyuter səhifələyicisi: *Rafael QASIMOV*

Çapa imzalanmışdır: 26.07.2011

Kağız formatı: 70x100 1/16

H/n həcmi: 41,5 ç.v.

Sifariş: 140

Sayı: 200

Kitab «ADİLOĞLU» nəşriyyatında
nəşrə hazırlanmış və ofset üsulu ilə çap edilmişdir.
Ünvan: Bakı şəh., Şərifzadə küç., 202
Tel.: 418 68 25, 433 00 43; (050) 593 27 77
Web: www.adiloglu.az;
E-mail: adiloglu2000@gmail.com